

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
FILOZOFICKÁ FAKULTA
KATEDRA HISTORIE

ZA SLUŽBU VLASTI SMRT

**Vznik, budování, rozvoj a zánik armády
demokratického Československa
na příkladu osudů generálmajora Karla Lukase (1897-1949)**

DISERTAČNÍ PRÁCE

Eduard STEHLÍK

školitel prof. PhDr. František Hanzlík, CSc.

OLOMOUC 2016

Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Katedra historie

Obor: České dějiny

Autor: plk.gšt. PhDr. Eduard Stehlík, MBA

Školitel: prof. PhDr. František Hanzlík, CSc.

Prohlašuji, že jsem disertační práci vypracoval samostatně, pouze na základě uvedených pramenů a literatury.

V Olomouci, dne 27. května 2016

.....

Na tomto místě chci vyjádřit své velké poděkování všem, kdo mi byli při zpracování mé disertační práce nápomocni, zejména pak svému školiteli prof. PhDr. Františku Hanzlíkovi, CSc. za cenná doporučení a rady, kterých se mi od něj dostalo. Za podporu, pochopení a pomoc během koncipování disertační práce, děkuji rovněž svým nejbližším, mé rodině. Disertační práci připisuji své mamince, která náhle zemřela 7. března 2016 a nedočkala se tak jejího dokončení.

Obsah

ÚVODEM.....	6
1. MLÁDÍ A LÉTA VELKÉ VÁLKY (1897-1918)	30
1.1 Studentem zábřežského gymnázia.....	35
1.2 Voják rakousko-uherské armády.....	38
1.3 V ruském zajetí.....	42
1.4 V československých legiích.....	67
2. DVACET LET SLUŽBY REPUBLICE (1919-1939)	107
2.1 V bojích na Těšínsku.....	110
2.2 Budování vojenského školství.....	114
2.3 Ve slovenských působištích (1920-1928).....	125
2.4 Na Válečné škole v Praze (1928-1931).....	136
2.5 Ve štábu Zemského vojenského velitelství v Košicích.....	138
2.6 Na Hlavním štábu čs. branné moci v Praze.....	141
2.7 U Ředitelství opevňovacích prací (ŘOP).....	169
2.8 Na Podkarpatské Rusi (1938-1939).....	218
3. ZA DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLKY (1939-1944)	224
3.1 Na domácí frontě v řadách Obrany národa.....	224
3.2 Přes Polsko do Francie (1939-1940).....	224
3.3 Ve Velké Británii (1940-1942).....	226
3.4 V Africe a na Středním východě (1942-1943).....	230
3.5 Vylodění u Salerna a boje v Itálii (1943).....	240
3.6 Zpět ve Velké Británii (1944).....	243
4. NA SEVEROAMERICKÉM KONTINENTU (1944-1947)	245
5. V POVÁLEČNÉM ČESKOSLOVENSKU (1947-1948)	248
6. SMRT (1949)	251
ZÁVĚREM	266
Seznam použitých pramenů a literatury.....	271
Seznam použitých zkratk.....	291
Resumé.....	293

ÚVODEM

V úterý 29. března 1949 byl v Praze orgány StB zatčen plukovník generálního štábu Karel Lukas, bývalý československý vojenský a letecký atašé v USA. O sedm týdnů později zemřel na následky mučení ve věznici v Praze na Pankráci. Vzhledem k tragickému konci nemohly být před listopadem 1989 životní osudy této významné osobnosti našeho zahraničního odboje v letech první i druhé světové války odpovídajícím způsobem připomenuty, a tak postupem času upadl do úplného zapomnění. Lukasovo jméno s výjimkou několika pamětníků – bývalých vojáků a rodáků ze severní Moravy –, nikomu nic neříkalo. Neobjevovalo se v knihách, vědeckých studiích, encyklopediích ani novinových článcích. Podobných případů sice byly desítky, ba i stovky, ale nikde nebylo ono „vymazání z dějin“ provedeno s takovou důkladností. U takto vysoce postavených důstojníků, mezi něž Karel Lukas patřil, se v literatuře vždy nakonec nějaká zmínka nalezla, i když většinou záporná, či alespoň negativně zbarvená. O plukovníku Lukasovi se však až do roku 1968 nevědělo zhruba nic. Léta, která následovala po sovětské okupaci Československa, z pochopitelných důvodů opět nepřinesla změnu, jen další dvě desetiletí mlčení. O Lukasovu dlouholetém příteli divizním generáloví Heliodoru Píkovi zavražděném komunisty 21. června 1949 ve veřejnosti přece jen existovalo alespoň nějaké povědomí. Plukovník Karel Lukas, který přišel o život ve stejné době, sice za jiných, avšak neméně krutých okolností, zmizel beze stopy.

Na jméno Karla Lukase jsem poprvé narazil na jaře roku 1986, tedy přesně před třiceti lety, když jsem ve Vojenském historickém archivu v Praze jako student Filozofické fakulty UK studoval písemností vážící se k čs. stálému opevnění z let 1935-1938, jež tehdy bylo hlavním předmětem mého zájmu. Vzhledem k omezenému přístupu k některým archivním fondům, jež byly v té době dosud utajovány, jsem svůj archivní výzkum zahájil studiem torzovitých písemností dochovaných k dějinám speciálních pevnostních jednotek čs. armády – hraničářských pluků. V jednom z kartonů jsem narazil na obsáhlý dokument z ledna 1938 z provenience Ředitelství opevňovacích prací, řešící otázky výcviku a služby u hraničářských pluků. Jeho autorem byl podplukovník generálního štábu Karel Lukas. Tento materiál byl do té míry

zajímavý a zásadní pro mou další práci, že jsem si ho tehdy celý podrobně opsal.¹ A nejenom, že jsem si ho opsal, ale zároveň jsem si později doma na psacím stroji vytvořil jeho přesnou kopii a při následné návštěvě archivu jsem ji dokonce na poslední straně opatřil podle originálu faksimilií podpisu Karla Lukase. Pravděpodobně právě proto, že jsem tento dokument hned dvakrát opisoval a nakonec na něj dokonce připojil napodobeninu podpisu jeho autora, způsobilo, že jsem si jméno tohoto muže dobře zapamatoval a ihned se mi vybavilo, když jsem na něj zanedlouho poté narazil.

Shodou okolností mi jen o několik málo měsíců později můj přítel ze Švýcarska propašoval několik knih z torontského nakladatelství Sixty-Eight Publishers manželů Škvoreckých. Byla mezi nimi i nová kniha Václava Hejla a Karla Kaplana „Zpráva o organizovaném násilí“.² Právě v ní jsem na straně 138 narazil na krátkou zmínku o tom, že jednou z obětí Reicinova 5. oddělení Hlavního štábu se v padesátých letech stal i plukovník generálního štábu Karel Lukas, bývalý náčelník štábu československé brigády ve Velké Británii za 2. světové války.³ Příjmení Lukas mě svou neobvyklostí okamžitě upoutalo, a napadlo mne, zda se náhodou nejedná o téhož důstojníka, jehož materiál jsem nedávno ve Vojenském historickém archivu opisoval. Při nejbližší návštěvě Vojenského historického archivu jsem si vyžádal Schematismus československé branné moci z roku 1938, v němž jsem zjistil, že v onom roce působil v čs. armádě pouze jeden jediný důstojník takto vysoké hodnosti s příjmením Lukas.⁴ Toto zjištění mě přivedlo k závěru, že podplukovník Lukas, který působil v závěru

¹ I když to pro současné mladé historiky může znít neuvěřitelně, kopírovací technika byla tehdy úplně jiné úrovní, než je tomu dnes. Navíc přestože již tehdy byly k dispozici přístroje typu costar nebo xerox, jejich používání nebylo ve Vojenském historickém archivu pro civilní badatele povoleno.

² HEJL, Vilém – KAPLAN, Václav: *Zpráva o organizovaném násilí*. Sixty-Eight Publishers, Toronto 1986. V pozdějších vydáních této knihy, které vyšlo po listopadu 1989 i u nás, byl již jako autor knihy uváděn pouze Václav Hejl.

³ Teprve později jsem zjistil, že ona zmínka o Karlu Lukasovi má prapůvod v publikaci *Žaluji*, kterou v exilu sepsal Antonín Kratochvíl, jenž v ní shromáždil velké množství článků, studií a svědectví, které byly publikovány v letech 1968 až 1969 v Československu, a které dokumentovaly zřůdnost komunistického režimu a nezákonnosti, kterých se na svých občanech dopustil (knihy vyšly po listopadu 1989 i u nás, a to ve třech svazcích – viz KRATOCHVÍL, Antonín: *Žaluji*. Díl I – III. Dolmen, Praha 1990). Právě Antonín Kratochvíl do tohoto svého díla zařadil rozhovor s I. M. Jedličky s generálem Vilémem Sachrem, jenž původně 3. dubna 1968 publikovaly *Zemědělské noviny* pod názvem „*Generál bez uniformy vzpomíná*“. V něm Vilém Sacher jako jednu z prvních obětí bývalého režimu uvedl právě Karla Lukase (v I. dílu českého vydání knihy *Žaluji* je tato zmínka na s. 218). Přestože jsou v tomto rozhovoru ze zavraždění Karla Lukase obvinění příslušníci 5. oddělení Hlavního štábu (tzv. Reicinova obranného zpravodajství), což jak jsem později zjistil, není pravda, měla tato zmínka naprosto zásadní význam proto, aby Lukasovo jméno neupadlo do zapomnění. Jak jsem již výše uvedl, právě tato drobná, více méně náhodná poznámka, mě totiž přivedla k pátrání po Lukasových osudech.

⁴ „Druhým“ Lukasem, který sloužil za první republiky v čs. armádě, byl poručík pěchoty Bohumil Lukas (narozený 28. října 1913), s nímž jsem se osobně sešel 16. září 1992 ve Frýdku-Místku, kde tehdy žil. Jak jsem zjistil, nebyl ani přímým, ani vzdáleným příbuzným Karla Lukase.

třicátých let na Ředitelství opevňovacích prací v Praze a důstojník, jenž prošel za války Velkou Británií a v padesátých letech se stal obětí komunistických zločinů, je jedna a táž osoba. Žádné další informace jsem však neměl k dispozici, a proto jsem vynaložil velké úsilí k tomu, abych se o jmenovaném dozvěděl něco bližšího. Zpočátku jsem nebyl úspěšný. Jméno Karla Lukase nefigurovalo v žádné encyklopedii, monografii, odborné studii ani novinovém článku.⁵ Musel jsem tedy zahájit základní archivní výzkum a teprve tehdy se dostavily první výsledky. Ve Vojenském historickém archivu se mi podařilo prostudovat jeho poslužný legionářský spis, kvalifikační listinu i šťastnou shodou náhod dochovaný kmenový list. Zároveň jsem se pokusil dopátrat data a místa jeho smrti a oslovil jsem tehdejší Centrální evidenci obyvatelstva Federálního ministerstva vnitra a požádal ji o sdělení data jeho úmrtí a adresy posledního trvalého pobytu. Dostal jsem však odpověď, že osoba s datem narození, jež jsem uvedl, „evidenci Federálního ministerstva vnitra neprochází“. Protože jsem již v té době věděl, že tato rozsáhlá databáze začala být vytvářena kolem roku 1951, dozvěděl jsem se tímto způsobem, že Karel Lukas již v té době nebyl mezi živými. Přesné datum jeho smrti jsem však zatím nezjistil.

Kromě pátrání v archivech jsem se na Karla Lukase ptal i desítek pamětníků, s nimiž jsem byl od poloviny osmdesátých let v kontaktu. Šlo především o bývalé příslušníky Ředitelství opevňovacích prací, důstojníky hraničářských pluků a strážních praporů československé armády, ale i o vojáky naší zahraniční armády na Západě v letech druhé světové války. Řada z nich se na Karla Lukase rozpomněla a poskytli mi ojedinělá svědectví o jeho činnosti, zálibách i charakterových vlastnostech. Dokonce se mi konečně podařilo získat i jednu jeho fotografii, byť velice nekvalitní. To jsem tehdy

⁵ Teprve mnohem později jsem zjistil, že 20. června 1968, vyšel v Šumperku v tamním regionálním deníku *Nové slovo* kratičkový článek J. K. Bora a Stanislava Novotného „*Hrdina dvou válek plukovník Karel Lukas*“, po němž 8. srpna 1968 na stránkách téhož periodika následovalo zveřejnění drobné vzpomínky bývalého legionáře Karla Sládka „*Bojoval jsem s K. Lukase*“. V roce 1969 napsal kromě toho bývalý plukovník generálního štábu Josef Fetka pro časopis *Severní Morava* rozsáhlou studii nazvanou „*Moje putování za svobodou před 50 lety. Vzpomínka na spolubojovníky ze severní Moravy*.“ (In: *Severní Morava*, 1969, sv. 17, s. 8-15). Právě v ní Karla Lukase okrajově zmínil jako jednoho ze svých spolubojovníků stejně jako Heliodora Píku a na jiném místě uvedl, že tito lidé „*již dávno nejsou mezi námi*.“ Přibližně ve stejné době byla pod názvem „*Pod rozstříleným praporem*“ (*Naše vojsko*, Praha 1969) publikována vzpomínková kniha generála Viléma Sachra, již zmíněného bývalého příslušníka 1. čs. samostatné brigády ve Velké Británii, v níž se objevují hned dvě krátké pozitivní zmínky o Karlu Lukasovi (s. 86-87 a s. 184).

považoval za přelomové, protože i když jsem již o Karlu Lukasovi věděl mnohé, první dva roky mého pátrání jsem vůbec netušil, jak vlastně vypadal.⁶

V září 1989 jsem se po ukončení studia na Filozofické fakultě UK stal zaměstnancem Vojenského historického ústavu a vedle řady jiných úkolů, jimiž jsem byl svými nadřízenými pověřován, jsem se ve volných chvílích opakovaně vracel k pátrání po osudech Karla Lukase. Díky jednomu z občanských zaměstnanců tehdejší Personální správy Ministerstva národní obrany se mi podařilo zjistit, že existuje kartotéka obsahující informace o bývalých vojácích z povolání. A protože on sám měl k této kartotéce přístup, požádal jsem ho, aby mi zjistil, zda se v ní neobjevuje osobní karta Karla Lukase a zda na ní není zaznamenáno datum a místo jeho smrti. Když mi o týden později oznámil, že Karel Lukas podle této kartotéky zemřel 19. května 1949 v Praze, doslova mi to vyrazilo dech. Uvědomil jsem si totiž okamžitě, že je Karel Lukas pravděpodobně vůbec první obětí komunistického režimu z řad vojáků u nás. Jeho dlouholetý osobní přítel divizní generál Heliodor Píka, byl totiž komunisty zavražděn v Plzni na Borech až 21. června 1949, tedy o měsíc později.

Naprosto zásadní změna v mém pátrání po osudech Karla Lukase přišla se změnou politického režimu v Československu v závěru roku 1989. Již na jaře 1990 byl v rámci odčiňování komunistických zločinů položen základ k rehabilitacím bývalých příslušníků československé armády, kteří byli po roce 1948 z řad armády vyhozeni, uvězněni, někteří z nich skončili na popravištích, anebo byli umučeni ve věznicích a pracovních táborech. Protože jsem věděl, že Karel Lukas nikdy neuzavřel manželství a neměl děti, předpokládal jsem, že nemá žádné přímé rodinné příslušníky, a proto jsem za něj rehabilitační dotazník vyplnil já sám. Nedlouho poté jsem byl Centrální rehabilitační komisí MO kontaktován a bylo mi sděleno, že na jméno Karla Lukase právě obdrželi další dotazník, a to od jeho synovce Františka Lukase žijícího na severní Moravě.

S Františkem Lukase jsem se okamžitě spojil, sešli jsme se u něj a s jeho pomocí se mi podařilo kontaktovat další pamětníky ze Šumperska, kteří si na Karla Lukase pamatovali. Přitom se nám podařilo zjistit, že část Lukasovy pozůstalosti je

⁶ Prvním snímkem Karla Lukase se tak stala nepříliš kvalitní fotografie pořízená v roce 1936 na svatbě příslušníka Ředitelství opevňovacích prací tehdejšího nadporučíka ženijního vojska (pozdějšího podplukovníka generálního štábu), Ing. Bedřicha Kubce, který mi ji poskytl při našem setkání 18. dubna 1989 v Praze.

uložena v Okresním vlastivědném muzeu v Šumperku.⁷ Při návštěvě této instituce v květnu 1990 jsem zjistil, že pozůstalost Karla Lukase je poměrně rozsáhlá, nicméně roztráštěná, nalézající se na několika místech v různých depozitářích.⁸ Její nejvýznamnější a muzeem opakovaně vystavovanou část přitom představovala rozsáhlá sbírka rytin předního českého grafika Václava Hollara, kterou Karel Lukas za svého života shromáždil, a jež se stala důležitou součástí sbírkového fondu šumperského muzea.⁹ Při rozhovoru s pracovníky muzea jsem se zároveň dozvěděl, že písemná a fotografická část pozůstalosti není dosud uspořádaná a nalézá se v Olomouci, kde má její základní soupis pořídit PhDr. Miloš Kouřil. S panem doktorem jsem se spojil a v létě 1990, kdy jsem za ním do Olomouce opakovaně přijel, mi umožnil, abych mohl přímo u něj Lukasovu pozůstalost studovat. Pořídil jsem si z ní tehdy obsáhlé výpisky a přímo na místě jsem si některé důležité dokumenty i ofotografoval.

Objevení a prostudování Lukasovy pozůstalosti pro mě bylo klíčové nejen proto, že obsahovala pro toho, kdo se o osobnost Karla Lukase zajímá, dokumenty mimořádného významu (dochované dopisy, diáře, zlomky deníkových záznamů), ale i proto, že tyto písemnosti obsahovaly desítky jmen a adres lidí, s nimiž byl Karel Lukas v úzkém kontaktu. To se pro mě stalo impulsem k tomu, abych se pokusil některé z nich vyhledat. Přestože šlo mnohdy o takřka detektivní pátrání, o jehož úspěšnosti jsem zejména zpočátku pochyboval, nakonec jsem byl až překvapivě úspěšný. Tak se mi podařilo objevit rodinu stavitele Václava Malého v Praze Dejvicích, u které Karel Lukas, jak před druhou světovou válkou, tak i po svém návratu ze Spojených států bydlel, našel jsem i synovce Lukasova spolubojovníka podplukovníka generálního štábu Pravoslava Řídkého, pana Pravoslava Petráka, jenž se s Karlem Lukasem pravidelně scházel po jeho příjezdu z USA do Československa v letech 1947-1949.

Mnohdy až neuvěřitelnou shodou náhod jsem na začátku roku 1990 navázal rovněž písemný a později i osobní kontakt s mnoha bývalými zahraničními vojáky, kteří žili od roku 1948 v exilu. Jako klíčová svědectví se ukázaly informace, jež jsem získal

⁷ Dnes Vlastivědné muzeum Šumperk.

⁸ Detailní informace mi tehdy poskytli především PhDr. Milena Filipová a PhDr. Eduard Maděra.

⁹ Lukasův soubor Hollarových rytin uspořádal pro šumperské muzeum PhDr. Vilém Jůza z ostravské Galerie výtvarného umění, který z něj také připravil velkou výstavu. Při příležitosti jejího otevření byl vydán katalog, jenž obsahoval i stručný životopis Karla Lukase a právě proto byl jeho prodej tehdejšími vedením Okresního vlastivědného muzea v Šumperku nedlouho poté zakázán. V květnu 1990 jsem se s PhDr. Vilémem Jůzou spojil a on mi jeden exemplář katalogu věnoval. Viz JŮZA, Vilém: *Václav Hollar. Lukasova sbírka*. Okresní vlastivědné muzeum v Šumperku – Galerie výtvarného umění v Ostravě, Šumperk – Ostrava 1981.

od majora pěchoty Karla Černého, bývalého pobočníka generála Heliodora Píky, který žil od počátku od padesátých let v Norimberku ve Spolkové republice Německo, a kterého jsem několikrát osobně navštívil. Mimořádná byla i svědectví plukovníka generálního štábu (později generálmajora) Karla Jindřicha Procházky, jenž se s Karlem Lukase velice dobře znal z doby jejich společného působení ve Velké Británii (v době, kdy jsme navázali písemný a později i osobní kontakt, žil v africkém Zimbabwe).

Ve stejné době, tedy v letech 1990-1991, jsem vynaložil velké úsilí při pátrání po okolnostech smrti Karla Lukase. Mé tehdejší možnosti však byly výrazně limitovány tím, že celá řada archivů i v nich uložených fondů dosud nebyla přístupná. Klíčovými dokumenty týkajícími se jeho násilné smrti tak pro mě byly kopie dopisů generální prokuratury z roku 1968, které sepsal bratr Karla Lukase MUDr. Otto Lukas, a jež mi poskytl pan František Lukas. Otto Lukas dal v roce 1968 podnět k prošetření okolností smrti svého bratra, protože byl přesvědčen o tom, že byl v květnu 1949 na Pankráci zavražděn. Tyto dopisy, stejně jako odpověď Hlavní vojenské prokuratury z roku 1970 obsahující některé další informace týkající se okolností smrti Karla Lukase pro mě na dlouhou dobu představovaly jediné relevantní informace.

Na jaře 1990 jsem z dochovaných písemností zachycujících kariéru Karla Lukase za první i druhé světové války, v letech první republiky, stejně jako z informací týkajících se okolností jeho smrti zpracoval vůbec první rozsáhlou studii věnovanou jeho životním osudům, která kdy byla publikována. Vzhledem k tomu, že její rukopis, kterému jsem dal název „Vždy mezi prvními...“, svým rozsahem přesáhl dvacet normostran, musela být na stránkách tehdejšího týdeníku Českého svazu protifašistických bojovníků Hlas revoluce otištěna ve dvou pokračováních.¹⁰ O tom, že Lukasovy osudy a především okolnosti jeho smrti představovaly ještě tou dobou velice citlivé téma, svědčí to, že poté, co byla publikována první část, zabývající se Lukasovým životem do poloviny druhé světové války, postavila se část tehdejší redakce Hlasu revoluce proti zveřejnění druhé části, která obsahovala informace o okolnostech Lukasovy násilné smrti. K jejímu publikování došlo s více než měsíčním zpožděním teprve 4. září 1990 poté, co byl mezitím Karel Lukas na základě mnou připraveného

¹⁰ STEHLÍK, Eduard: *Vždy mezi prvními...* In: Hlas revoluce, 1990, č. 33 (1. část) a 36 (2. část), vždy s. 8.

návrhu 27. srpna 1990 prezidentem republiky Václavem Havlem posmrtně povýšen do hodnosti generálmajora.¹¹

Publikování mé studie na stránkách Hlasu revoluce vyvolalo zájem veřejnosti o Lukasovy osudy. Mimo jiné i proto, že ze mnou shromážděných materiálů vyplývalo zcela jasně, že Karel Lukas nebyl zavražděn příslušníky Reicinova 5. oddělení Hlavního štábu, jak se až do té doby předpokládalo, ale příslušníky Státní bezpečnosti, a že se tak navíc nestalo v souvislosti s jeho odbojovou činností, ale že se stal obětí loupežné vraždy zakamuflované jako přirozené úmrtí na náhlé selhání srdce. Jeho vrahy totiž k jeho osobě nepřivedlo pátrání po protistátní činnosti, ale jeho luxusní automobil značky Packard, který si do republiky ze Spojených států přivezl.¹² Detailněji jsem se svým tehdejším zjištěním podrobněji věnoval ve svém referátu na vědecké konferenci věnované represím důstojnického sboru československé armády, kde jsem přednesl referát, jenž byl následně publikován.¹³

V reakci na mé dva články v Hlasu revoluce jsem obdržel poštou unikátní svědectví o okolnostech Lukasovy smrti, které mi poskytl Ing. Jan Fráňa, bývalý příslušník naší armády ve Velké Británii, který žil v Las Palmas na Mallorce. Když se od přátel dozvěděl o mém pátrání po Lukasových osudech, obstaral si mou adresu a zaslal mi kopii článku „Svědectví o gestapismu: Zpráva o umučení plukovníka Lukase“ zveřejněného v září 1950 v New Yorkských Listech.¹⁴ Tento článek představoval zásadní průlom v mém rekonstruování okolností Lukasovy násilné smrti. A to nejenom svým obsahem. I díky němu a svědectví dalších pamětníků – zejména bývalých politických vězňů – se mi podařilo zjistit, že jedním ze spoluvězňů Karla Lukase byl v květnu 1949 na Pankráci i Leopold Hajíček, mladý chlapec, jemuž se později podařilo uprchnout na Západ, kde údajně pak nějakou dobu pracoval ve stanici Svobodná Evropa. V roce 1990 jsem proto českou redakci stanice Svobodná Evropa v Mnichově kontaktoval a požádal ji, zda by mi mohli sdělit, zda Leopold Hajíček dosud žije a případně mi na něj poskytnou adresu. Zanedlouho jsem obdržel z Mnichova informaci, že Leopold Hajíček bohužel

¹¹ Návrh na Lukasovo povýšení jsem osobně připravil a u prezidenta republiky Václava Havla ho tehdy prosadil bývalý signatář Charty 77 a můj tehdejší nadřízený ve Vojenském historickém ústavu doc. PhDr. Karel Pichlík, CSc.

¹² Tyto skutečnosti zaujaly redaktora Rudého práva Miroslava Šišku do té míry, že mne požádal o rozhovor a poskytnutí podrobnějších informací a fotografií na jejichž základě sepsal článek „*Osud jménem Packard*“, jenž byl 13. února 1993 publikován v Rudém právu (roč. III, č. 36, s. 15).

¹³ STEHLÍK, Eduard: *Některé aspekty represí*. In: *Destrukce československého důstojnického sboru po únoru 1948*. Historický ústav čs. armády, Praha 1993, s. 24-29.

¹⁴ „Svědectví o gestapismu: Výpověď o umučení plukovníka Lukase“. In: *New Yorkské Listy* z 16. září 1950.

před mnoha lety zemřel a Svobodná Evropa k Lukasovu případu nedisponuje žádnými informacemi, které by mě mohly zajímat. Jen těžko se dá vylíčit mé překvapení, když jsem byl krátce poté kontaktován přímo Leopoldem Hajíčkem, jenž byl informován o mém pátrání, a po svém příjezdu z exilu do Prahy mi poskytl obsáhlé svědectví o okolnostech smrti Karla Lukase na Pankráci. Zároveň mi potvrdil, že výše zmíněný článek zveřejněný v New Yorských Listech je zcela jistě založen na informacích, které po svém útěku na Západ poskytl americkým zpravodajským orgánům. Jím poskytnuté informace jsem brzy poté publikoval na stránkách časopisu Studentské listy, kde podrobné vylíčení Lukasových osudů, a zejména okolností jeho smrti opět zabralo dvě pokračování. Studie tehdy vyšla pod názvem „Hrdina dvou válek“¹⁵ a její zveřejnění tehdy výrazně přispělo k posmrtné soudní rehabilitaci Karla Lukase, která právě tehdy ustrnula na mrtvém bodě, protože neexistovali přímí potomci, kteří by o ni jako oprávněné osoby mohly požádat.

Na počátku devadesátých let se tak Karel Lukas díky svému posmrtnému povýšení do hodnosti generálmajora, a následnému vyznamenání Řádem Milana Rastislava Štefánika¹⁶, sérii mých článků v tisku a několika vystoupeních v médiích¹⁷ stal poměrně známou osobností.¹⁸ Díky tomu mne oslovila celá řada dalších pamětníků, jejichž svědectví jsem postupně zachytil a písemnou formou zpracoval.¹⁹ Možná si v té

¹⁵ STEHLÍK, Eduard: *Hrdina dvou válek*. In: Studentské listy, 1991, č. 17 (1. část – Život) a č. 18 (2. část – Smrt), vždy s. 16.

¹⁶ Vyznamenání bylo na Pražském hradě předáno Františku Lukasovi (synovi Karla Lukase) 8. května 1992. Pokud jde o ocenění Karla Lukase, měl jsem zásadní podíl i na tom, aby byl již v rámci prvního udělování nově zřízených nejvyšších resortních vyznamenání tedy Kříže obrany státu a Vyznamenání Zlaté lípy ministra obrany ČR, k nimž došlo 11. listopadu 2008, posmrtně oceněn právě Křížem obrany státu, stejně jako jeho spolubojovník ze severní Afriky podplukovník in memoriam Pravoslav Řídký.

¹⁷ Okolnosti jeho života i smrti jsem opakovaně připomínal při nejrůznějších příležitostech na vědeckých konferencích. Za jednu z prvních možné uvést první polistopadový světový kongres exilové Československé společnosti pro vědy a umění, který se uskutečnil v Praze od 26. června do 2. července 1992, a kde jsem v rámci sekce „Vojensko-politická historie“ vystoupil v přítomnosti paní Dagmar Hasalové-White v bloku věnovaném čs. zahraničnímu odboji v letech 2. světové války s referátem věnovaným Karlu Lukasovi a s některými zajímavostmi týkajícími se života jejího otce, armádního generála Antonína Hasala.

¹⁸ Objektivně je nutno konstatovat, že se zájem o Karla Lukase se na jeho rodném Zábřežsku dostavil již na jaře 1990, tedy nedlouho po listopadu 1989, kdy se ve věci strýcovy rehabilitace a objasnění okolností jeho smrti začal výrazně angažovat jeho synovec (syn Karlova staršího bratra Františka) František Lukas. Toto jeho úsilí významně podpořila činnost šumperského historika doc. PhDr. Zdeňka Filipa, CSc., který stál u zveřejnění článků v Průvodci kulturou Zábřeha, které přinesly základní informace jak o Karlu Lukasovi (SCHINDLER, O.: *Plukovník generálního štábu Karel Lukas*. In: Průvodce kulturou Zábřeha, 1990, roč. XXIX, červen 1990, s. 3-7), tak i o jeho spolubojovníkovi brigádním generálovi Vladimíru Příkrylovi (FILIP, Zdeněk: *Brigádní generál Vladimír Příkryl*. In: Průvodce kulturou Zábřeha, 1990, roč. XXIX, červenec 1990, s. 2-5). Poskytl jsem tehdy doc. Filipovi výsledky svého bádání k osobě Karla Lukase i několika dalších důstojníků čs. armády, kteří ho zajímali.

¹⁹ Mělo to však i svou negativní stránku. Vedle důležitých svědků se totiž našli i mnozí tací, kteří mě vyhledali a barvitě mi popisovali, jak své dlouholeté přátelství s Karlem Lukasem, tak i okolnosti jejich

souvislosti někdo položí otázku, proč jsem již v polovině devadesátých let, když jsem měl shromážděno velké množství materiálů týkajících se Karla Lukase a zdokumentovány podstatné části jeho bohatého života, nenapsal monografii o jeho osudech. Důvod byl prostý. S přibývajícím množstvím materiálu i poznáním, o jak mimořádnou osobnost našich národních dějin se jedná, se dostavil pocit velké zodpovědnosti. Obával jsem se, že mé tehdejší schopnosti nestačí na to, abych jeho životní osudy zachytil kvalitně, dopodrobna a se všemi detaily. V roce 1992 jsem již měl dokončen více než 150 stránkový rukopis plánované monografie, jenž jsem však opakovaně přepracovával a doplňoval. Nicméně nebyl jsem s ním spokojen. I dnes, kdy píše tuto dizertaci, si uvědomuji, že existuje řada otázek, na které dosud neznám uspokojivou odpověď, a nejsem si jist, zda se ji někdy dozvím.

Má disertační práce si tak klade za cíl detailně zmapovat osudy tohoto výjimečného vojáka a vlastence, který během svého života stál u mnoha významných dějinných událostí, jež zásadním způsobem ovlivnily směřování naší země. Kromě toho chce zároveň postihnout klíčové okamžiky dějin čs. armády. Její vznik je totiž nerozlučně spjat s dějinami československých legií, její budování a rozvoj pak s první republikou, s dvacátými a třicátými lety 20. století, které tak tragicky ukončily mnichovské události roku 1938. V letech druhé světové války je to znovu armáda, která se stává, podobně jako v letech první světové války, klíčovým činitelem při znovuoobnovování československé státnosti. A ne náhodou je to právě armáda, jež je brzy po osvobození ČSR jako výrazný mocenský nástroj cílem útoku sil toužících zvrátit demokratický vývoj v Československu směrem k totalitnímu státu. Dějiny čs. armády jsou zároveň i dějinami Československa, dějinami nesmírně dramatickými a bohatými na události. Jednou z možností, jak toto rozsáhlé, více než tři desetiletí trvající období popsat, je nalézt historickou osobnost, která se většiny těchto událostí osobně zúčastnila a zanechala v nich nesmazatelný otisk své činnosti. Pro mne je takovou osobností právě Karel Lukas.

Svou disertační práci jsem rozdělil do šesti základních kapitol, které se dále dělí na několik podkapitol. První kapitola je věnována mládí Karla Lukase, jeho

společného věznění, abych následně zjistil, že se jimi poskytované údaje ani v nejmenším nezakládají na pravdě. Karel Lukas se totiž posmrtně stal na počátku devadesátých let ve svém rodišti a jeho okolí určitou celebritou a někteří lidé se tímto způsobem pokoušeli na Lukasových osudech parazitovat. Jistě ne náhodou jsem nejvíce takovýchto případů, zaznamenal právě na Zábřežsku a Šumpersku, a to bohužel i mezi bývalými politickými vězni z doby komunistické totality u nás, kteří se své, mnohdy již tak velice dramatické a těžké životní osudy, pokoušeli ještě dále „vylepšit“.

středoškolským studiím, ale především osudům v rakousko-uherské armádě za první světové války, pobytu v ruském zajetí a jeho působení v řadách čs. legií v Rusku a ve Francii. Druhá kapitola se zabývá meziválečným obdobím Československé republiky a obsahuje především informace o budování československé armády v letech dvacátých, stejně jako podrobné údaje o přípravách Československé republiky k obraně ve druhé polovině třicátých let 20. století. Kapitola je na jedné straně chronologicky zarámována československo-polskou válkou o Těšínsko na počátku roku 1919 a ukončena boji s Maďary na Podkarpatské Rusi v březnu 1939. V kapitole třetí se podrobně věnují osudům čs. armády, respektive Karla Lukase v letech druhé světové války, a to jak na frontě domácí, v řadách Obrany národa, tak následně i v Polsku, Francii a Velké Británii. Velký prostor věnují rovněž dvěma významným válečným střetnutím, jichž se za druhé světové války zúčastnil, a to jednak bojům u severoafrického u El Alameinu na podzim 1942 a poté vylovení u italského Salerna v září 1943. Čtvrtá kapitola je věnována působení Karla Lukase na severoamerickém kontinentě. Podrobně se zabývá jeho osudy jako vojenského a leteckého ataše v USA a později vojenského ataše v Kanadě i jeho kontakty s velkou českou a slovenskou krajanskou komunitou v obou těchto zemích. Pátá kapitola zachycuje osudy Karla Lukase po jeho návratu do Československa v květnu 1947 – postupný přechod ČSR od demokratického státu k totalitní diktatuře a nejen na osudech Karla Lukase, ale i některých jeho přátel dokumentuje boj o armádu Československé republiky s nastupující diktaturou. Kapitola končí přeložením Karla Lukase do výslužby jako politicky nespolehlivého i jeho neúspěšnými pokusy o nalezení odpovídajícího zaměstnání v civilním životě. Poslední, šestá kapitola na základě shromážděných písemností z našich i zahraničních archivů a svědectví pamětníků detailně popisuje okolnosti Lukasova zatčení, i jeho vraždu, včetně nikam nevedoucího vyšetřování z let šedesátých.

Jak vyplývá z výše uvedeného, disertační práce je koncipována chronologicky, protože jsem přesvědčen, že právě tak lze v logické rovině pojmout všechny sledované otázky nejlépe. Snažil jsem se zároveň, aby text disertační práce nebyl stroze popisný, a proto ho doplňují časté citace z archivních dokumentů, deníkových záznamů, korespondence a vzpomínek pamětníků. Jsem přesvědčen, že tak práce získává daleko větší plasticitu a umožňuje lépe pochopit dobu, v níž Karel Lukas žil a pracoval. Výsledný text disertace, jenž vznikl na základě kritického studia a analýzy shromážděných pramenů, literatury i vzpomínek pamětníků považuji za sondu, která

probíhá ve třech hlavních rovinách. Tou první je detailní obraz významné osobnosti, která svým životem a prací významně ovlivnila dějiny čs. armády, druhou popis významných událostí v dějinách čs. branné moci a tou poslední zpráva o mnohdy nesnadné době, v níž se hlavní aktér mé disertace za svého života pohyboval.

Dosavadní stav zpracování zkoumané problematiky

První rozsáhlou životopisnou studií věnovanou osobnosti generálmajora in memoriam Karla Lukase, která kdy vznikla, byla moje již zmíněná práce nazvaná „Vždy mezi prvními...“, která byla publikována v roce 1990 na stránkách tehdejšího týdeníku Českého svazu protifašistických bojovníků Hlas revoluce.²⁰ Díky získání dalších podkladů, seznámení s mnoha desítkami pamětníků, kteří se mi ozvali, nebo se mi je podařilo vyhledat, otevřením archivů a možností studovat do té doby nepřístupné archivní materiály, jsem publikoval další části svých výzkumů věnovaných Karlu Lukasovi, a to na stránkách tehdy vycházejícího časopisu Studentské listy, kde jsem pod názvem „Hrdina dvou válek“ poprvé detailně prezentoval informace týkající se Lukaseovy smrti a způsobu mučení, kterému 19. května 1949 podlehl.²¹

Nejdetailněji jsem však osudy Karla Lukase zpracoval ve dvou obsáhlých biografických studiích, které byly publikovány v roce 2001 na stránkách odborného časopisu Historie a vojenství²² a v roce 2005 i v časopise Securitas Imperii.²³ Pokud jde o okolnosti Lukaseovy smrti, považuji za velice důležitý rovněž můj již zmíněný referát, jenž zazněl v rámci konference věnované perzekuci důstojnického sboru čs. armády, v němž jsem se zabýval odlišnými aspekty represí proti důstojnickému sboru. Zejména těmi, které měly formu trestné činnosti či vyřizování osobních účtů. Zmínil jsem tehdy nejenom případ Karla Lukase, ale i jeho spolupracovníka majora Ing. Jana Hajšmana, podplukovníka Bohumila Dítěte a podplukovníka Ing. Theodora Gollera vězněných počátkem padesátých let v táboře nucených prací na Mírově.²⁴

²⁰ STEHLÍK, Eduard: *Vždy mezi prvními...* In: Hlas revoluce, 1990, č. 33 (1. část) a 36 (2. část), vždy s. 8.

²¹ STEHLÍK, Eduard: *Hrdina dvou válek*. In: Studentské listy, 1991, č. 17 (1. část – Život) a č. 18 (2. část – Smrt), vždy s. 16.

²² STEHLÍK, Eduard: *Generálmajor Karel Lukas (16. 2. 1897 – 19. 5. 1949)*. In: Historie a vojenství, 2001, roč. 50, č. 4, s. 883-922.

²³ STEHLÍK, Eduard: *Život a smrt generálmajora Karla Lukase*. In: Securitas Imperii, 2005, č. 12, s. 173-207.

²⁴ STEHLÍK, Eduard: *Některé aspekty represí*. In: *Destrukce československého důstojnického sboru po únoru 1948*. Historický ústav čs. armády, Praha 1993, s. 24-29.

Karlu Lukasovi jsem věnoval i podrobné biografické heslo v rozsáhlém biografickém slovníku Vojenských osobností československého odboje, který vydal Vojenský historický ústav v roce 2005 při příležitosti šedesátého výročí osvobození.²⁵ Stručná biografie Karla Lukase se objevila i v mé knize *Srdce armády*, věnované historii Generálního štábu v letech 1919-2004, která následně vyšla v nových upravených a rozšířených vydáních i v letech 2009 a 2014.²⁶ V roce 2010 byla vydána kniha „Hrdost a odvaha – Tváře české armády“, jejímž jsem byl spoluautorem, a jež vedle významných osobností naší současné moderní armády obsahovala i kapitolu věnovanou osobnostem prvního, druhého i třetího odboje. I do této knihy jsem pochopitelně biografii Karla Lukase zařadil.²⁷ Sepsal jsem rovněž jeho stručnější životopisy, z nichž jeden byl publikován na stránkách odborného časopisu *Vojenské rozhledy* v roce 2013²⁸ a krátký popularizační článek se objevil i ve společenském magazínu *Xantypa*, jehož stálým externím spolupracovníkem jsem v letech 2008 až 2014 byl.

Zatím naposledy jsem se osobnosti Karla Lukase detailněji věnoval před dvěma lety, kdy byl můj příspěvek „Zpráva o smrti plukovníka generálního štábu Karla Lukase“ zařazen do sborníku vydaného Ministerstvem obrany jako součást projektu připomínání významných osobností 3. odboje v souvislosti s naplňováním agendy Zákona č. 262/2011 Sb.²⁹ V této své studii jsem poprvé publikoval části vzpomínek významných pamětníků. Především Lukasovy bytné paní Marie Malé, jeho spolubydlící Vlasty Škochové, Ing. Tomáše Haišmana (syna jeho spolupracovníka z Velké Británie a USA) a některých dalších svědků, které výrazným způsobem dokreslují nejenom okolnosti Lukasova zatčení a smrti, ale zejména potvrzují mé již dříve publikované teorie o tom, že se Karel Lukas nestal obětí vyšetřování v rámci pokusu o získání relevantních informací o jeho protikomunistické činnosti, ale že stal obětí loupežné vraždy spáchané příslušníky Státní bezpečnosti v souvislosti se snahou zmocnit se jeho rozsáhlého majetku a především pak osobního automobilu Packard, který si přivezl ze Spojených států. Vůbec poprvé jsem zde publikoval svědectví Lukasova kolegy z

²⁵ *Vojenské osobnosti československého odboje 1939-1945*. Ministerstvo obrany ČR, Praha 2005, s. 177-178.

²⁶ STEHLÍK, Eduard: *Srdce armády – Generální štáb 1919-2014*. Ministerstvo obrany ČR, Praha 2014, s. 66.

²⁷ SLAVÍK, Herbert – POTŮČKOVÁ, Barbora – STEHLÍK, Eduard: *Hrdost a odvaha – Tváře české armády*. WWA PHOTO, Praha 2010, (stránky nečíslovány).

²⁸ STEHLÍK, Eduard: *Generálmajor in memoriam Karel Lukas*. In: *Vojenské rozhledy*, 2013, roč. 22 (54), č. 3, s. 153-157.

²⁹ STEHLÍK, Eduard: *Zpráva o smrti plukovníka generálního štábu Karla Lukase*. In: ŽÁČEK, Pavel a kolektiv: *Vyjádření úcty a vděčnosti*. Sborník o protikomunistickém odboji. Ministerstvo obrany České republiky – VHÚ Praha, Praha 2013, s. 124-135.

Ředitelství opevňovacích prací a následně spolubojovníka z Velké Británie v letech 2. světové války brigádního generála Jana Studlara, jenž byl shodou okolností 19. května 1949 vůbec posledním, kdo s Karlem Lukase mluvil v pankrácké vězeňské nemocnici jen několik minut před jeho smrtí. Toto mimořádné svědectví se podařilo objevit úplnou náhodou před několika lety ve výstřížkovém archivu naší krajanské komunity v Chicagu a do mých rukou se dostalo díky pochopení vedoucího mé disertace prof. PhDr. Františka Hanzlíka, CSc.³⁰

Souběžně s výše uvedenými studii věnovanými přímo Karlu Lukase, jsem na stránkách Historie a vojenství publikoval i několik dalších prací, které rovněž obsahovaly informace týkající se Karla Lukase.³¹ Tím mám na mysli především své studie věnované výstavbě československého stálého opevnění,³² přípravě opevňovacích programů předválečného Československa,³³ a zejména pak pomoci Francie při opevňování Československa ve třicátých letech minulého století.³⁴ Tehdy jsem vůbec poprvé zveřejnil důležité informace a návrhy Karla Lukase na systematickou českou kolonizaci pohraničí ČSR a změnu nepříznivých národnostních poměrů v těchto oblastech.

Nesmím však zapomenout na to, že jsem se k Lukasovým osudům opakovaně vracel i v dokumentárních pořadech České televize a Českého rozhlasu, na jejichž vzniku jsem se autorsky podílel. V době, kdy jsem pro Českou televizi jako jeden ze čtveřice autorů připravoval pořad Historický magazín (v letech 2006 až 2008), jsem jeden z jeho dílů vysílaný 3. února 2007 věnoval právě osudům Karla Lukase a jeho dlouholetého přítele Heliodora Píky.³⁵ K okolnostem Lukasovy smrti jsem se v České televizi vrátil i v pořadu „Bolest plukovníka Lukase“ z cyklu Přísně tajné vraždy, který

³⁰ Archives of Czechs and Slovaks Abroad (ACASA), Chicago (USA), box 824, výstřížek s článkem brigádního generála Jana Studlara „*Památce rytíře Čestné legie – pluk. gen. štábu Karla Lukase*“, jenž byl publikován v blíže neurčitelném krajanském periodiku v USA v první polovině května 1964.

³¹ Vzhledem k tomu, že je za Lukasovo dílo možné označit vznik hraničářských pluků, tedy speciálních pevnostních jednotek československé armády, které začaly být zřizovány od léta roku 1937, je moje studie „*Pevnostní útvary československé armády 1937-1938*“ věnovaná jejich vývoji, organizaci a přípravám k obraně v roce 1938, jež byla v roce 1997 publikována v Historii a vojenství, jistou formou holdu Lukasovým organizačním a odborným schopnostem. Viz STEHLÍK, Eduard: *Pevnostní útvary československé armády 1937-1938*. In: Historie a vojenství, 1997, roč. 46, č. 1, s. 20-57.

³² STEHLÍK, Eduard: *Organizace výstavby čs. těžkého opevnění ve druhé polovině 30. let*. In: Historie a vojenství, 1996, roč. 45, č. 2, s. 74-123.

³³ STEHLÍK, Eduard: *Československé opevňovací programy 1936-1938*. In: Historie a vojenství, 2005, roč. 54, č. 1 (I. část), s. 4-29; č. 2 (II. část), s. 50-59.

³⁴ STEHLÍK, Eduard: *Francie a opevňování Československa ve třicátých letech*. In: Historie a vojenství, 1999, roč. 48, č. 4, s. 814-847.

³⁵ http://www.ceskatelevize.cz/porady/10095687448-historicky-magazin/2074_52801280005/

byl vyslán Českou televizí v premiéře 2. března 2010.³⁶ V létě 2015 jsem se podílel na vzniku reportáže „Osudový Packard“, věnované Lukasově životu a smrti, kterou odvysílala Česká televize v rámci svého pořadu Reportéři ČT dne 31. srpna 2015.³⁷ Osudy Karla Lukase jsem však často připomínal i při mých dalších vystoupeních v rozhlase i televizi. V této souvislosti mohu uvést například informace, které jsem zveřejnil při mém rozhovoru s Markem Ebenem v pořadu Na plovárně, jenž byl poprvé vyslán 24. září 2014.³⁸

Poté, co byly publikovány mé první články věnované Lukasovým osudům, zejména již zmíněná rozsáhlá dvoudílná studie na stránkách Hlasu revoluce, kontaktoval mne doc. PhDr. Zdeněk Filip, CSc. ze Šumperka, kterému jsem poskytl mnou shromážděné podklady, na jejichž základě vytvořil dva krátké články o Karlu Lukasovi, které byly publikovány na stránkách tehdy právě znovuobnovených novin Moravský sever.³⁹ Ve stejné době publikoval Zdeněk Filip v časopisu Severní Morava i rozsáhlejší článek věnovaný příslušníkům čs. zahraniční armády, kteří pocházeli ze severní Moravy. Jednou z vybraných osobností byl i Karel Lukas.⁴⁰ Tentýž autor se na počátku devadesátých let začal problematice zahraničních vojáků a vlastenců ze Zábřežska a Šumperska výrazně věnovat a publikoval na stránkách Severní Moravy ještě další dvě rozsáhlé studie, které podrobně popisovaly jejich osudy. Toto jeho úctyhodné snažení vyvrcholilo v roce 2002, kdy vydal monografii Cesty hrdinů československého zahraničního odboje 1939-1945, v níž soustředil informace o osmnácti význačných osobnostech severní Moravy, mezi kterými pochopitelně nemohl chybět ani Karel Lukas.⁴¹

Díky mé práci na celostátní úrovni a práci doc. PhDr. Zdeňka Filipa, CSc. na Šumpersku a Zábřežsku, se po dlouhých desetiletích mlčení podařilo dostat jméno Karla Lukase do širšího povědomí, což přímo ovlivnilo tehdejšího studenta Slezské univerzity v Opavě Jiřího Friedla, aby se rovněž věnoval Lukasovým osudům. Své bádání zahájil studiem Lukasovy pozůstalosti v šumperském muzeu a v roce 1998 publikoval v

³⁶ <http://www.ceskatelevize.cz/porady/10267422798-prisne-tajne-vrazdy/410235100221009-bolest-plukovnika-lukase>

³⁷ <http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/1142743803-reporteri-ct/215452801240028/titulky>

³⁸ <http://www.ceskatelevize.cz/porady/1093836883-na-plovarne/214522160100010-na-plovarne-s-eduardem-stehlikem/>

³⁹ FILIP, Zdeněk: *Generál Karel Lukas*. In: Moravský sever z 14. listopadu a 21. listopadu 1990 (vždy s. 5).

⁴⁰ FILIP, Zdeněk: *Cesty hrdinů*. In: Severní Morava, 1990, sv. 60, s. 15-34.

⁴¹ FILIP, Zdeněk: *Cesty hrdinů československého zahraničního odboje 1939-1945*. Veduta, Štítý 2002.

časopise Severní Morava článek „Generál Karel Lukas v severní Africe“,⁴² jehož rozšířenou verzi otiskl o rok později pod názvem „Českoslovenští důstojníci v bitvě u El-Alameinu – pozorovatelé u 10. tankové divize“ v Historii a vojenství.⁴³ Ještě v tomtéž roce byl ve stejném časopise publikován jím připravený materiál „Bitva u El-Alameinu očima československého důstojníka“,⁴⁴ který je edicí Lukasovy závěrečné zprávy o tomto významném bojovém střetnutí, která se dochovala ve Vojenském ústředním archivu v Praze. V roce 2000 publikoval Jiří Friedl popularizační článek věnovaný Karlu Lukasovi pod názvem „Okouzlující plukovník“ v časopise Dějiny a současnost⁴⁵ a v tomtéž roce opět na stránkách Historie a vojenství studii „Španěláci“ z tábora Gurs“,⁴⁶ v němž je nemalá část informací věnována i Karlu Lukasovi a jeho podílu na záchraně čs. interbrigadistů a jejich přijetí do československé zahraniční armády. Zmínku o Karlu Lukasovi lze nalézt u Jiřího Friedla i v jeho článku „Objevitelka štěpení atomu a československá zpravodajská služba“ jenž byl publikován v Dějinách a současnosti v roce 2002.⁴⁷ Nedlouho poté vyšla kniha Jiřího Friedla věnovaná Karlu Lukasovi, které dal název „Příběh generála Lukase“.⁴⁸

Vzhledem k tomu, že jde až do současnosti o jedinou monografii, která je Karlu Lukasovi věnována, je pochopitelně zapotřebí zastavit se u ní podrobněji. Přes velké úsilí, které autor jejím zpracování věnoval, bohužel nejde o monografii zdařilou. Vedle řady nepřesností a chybějících informací je na práci bohužel vidět, že jejím autorem byl tehdy začínající historik a kniha nese některé negativní znaky této skutečnosti. Za tu nejpodstatnější je možné považovat to, že knize chybí nezbytná proporcionalita tak potřebná při zpracovávání kvalitní biografie. Zatímco některé etapy Lukasova života jsou zachyceny velice podrobně, jiné jsou výrazně potlačeny, či zcela opomenuty. Například působení Karla Lukase v našich legiích za první světové války jsou věnovány pouhé tři stránky (důležité bitvě u Terronu jediná věta) a jeho účast ve válce o Těšínsko není ani zmíněna, a to přesto, že 5. rota 21. čs. střeleckého pluku, u níž byl tehdy Karel Lukas zařazen, zasáhla do bojů zásadním způsobem.

⁴² FRIEDL, Jiří: *Generál Karel Lukas v severní Africe*. In: Severní Morava, 1998, sv. 76, s. 23-32.

⁴³ FRIEDL, Jiří: *Českoslovenští důstojníci v bitvě u El Alameinu - pozorovatelé u britské 10. tankové divize*. In: Historie a vojenství, 1999, roč. 48, č. 2, s. 306-324.

⁴⁴ FRIEDL, Jiří: *Bitva u El Alameinu očima čsl. důstojníka*. In: Historie a vojenství, 1999, roč. 48, č. 4, s. 907-922.

⁴⁵ FRIEDL, Jiří: *Okouzlující plukovník*. In: Dějiny a současnost, 2000, roč. 22, č. 5, s. 38-42.

⁴⁶ FRIEDL, Jiří: „Španěláci“ z tábora Gurs: (ke vstupu čs. interbrigadistů do naší armády ve Francii 1939-40). Historie a vojenství. 2000, roč. 49, č. 4, s. 806-827.

⁴⁷ FRIEDL, Jiří: *Objevitelka štěpení atomu a čsl. zpravodajská služba*. In: Dějiny a současnost, 2002, roč. 24, č. 1, s. 48-50.

⁴⁸ FRIEDL, Jiří: *Příběh generála Lukase*. Nakladatelství Šárka, Přerov 2002.

Podobně celá dvacátá léta včetně Lukasova studia na Válečné škole zabírají jednu jedinou stránku, zatímco naproti tomu jeho působení ve Francii a podílu na záchraně československých interbrigadistů v roce 1939 věnuje autor hned 13 stran. Druhá polovina třicátých let, kdy se Karel Lukas jako pobočník náčelníka Hlavního štábu armádního generála Ludvíka Krejčího a posléze jedna z výrazných osobností Ředitelství opevňovacích prací ocitl v samém centru dění, je autorem popsána na pouhých třech stranách. Pokud se však „odečtou“ informace věnované Lukasovu působení na Ředitelství opevňovacích prací a jeho návrhům na zkvalitnění obrany Československa, které Jiří Friedl převzal z mých studií, pak je i celým třicátým letům věnována pouhá půlstrana. Stejně malý prostor bohužel autor poskytl i popisu zapojení Karla Lukase do domácího odboje v řadách Obrany národa na jaře roku 1939. Tato část Friedlovy monografie navíc vedle nepřesností obsahuje i zkreslující náhled na tuto odbojovou skupinu. Za jednoznačně nejméně kvalitní je možné považovat ty části práce, v nichž jsou popisovány okolnosti Lukasova dětství, studií, jeho působení v československých legiích a v prvorepublikové armádě. Rodinné údaje, například až na malé výjimky Jiří Friedl čerpal výhradně od generálova synovce Františka Lukase a obsahují bohužel velké množství chyb, protože ani on není o rodinných vazbách a počtech sourozenců správně informován.⁴⁹

Většina uvedených výhrad padá především na vrub toho, že monografie „Příběh generála Lukase“ byla prvotinou Jiřího Friedla, který se již v současnosti vypracoval na uznávaného historika, a každému se jistě stane, že se mu některá z jeho prvních prací nemusí úplně povést. Svůj podíl na tom bezpochyby vedle tehdejší autorovy odborné nezkušenosti, měla i ta okolnost, že neměl přístup k některým pramenům, a především pak skutečnost, že přestože zahájil své studium Lukasovy osobnosti pouhých deset let poté, co jsem se mu začal věnovat já, nemohl již možnost hovořit s celou řadou klíčových pamětníků, kteří již v té době, nebyli mezi živými.⁵⁰

⁴⁹ Výhrady, i když tentokrát odlišného charakteru, mám i pokud jde o závěrečnou kapitolu monografie, jež je věnována okolnostem Lukasovy smrti. Velká její část je totiž sepsána na základě mých dřívějších studií a článků, a to včetně zcela totožně vybraných a seřazených citací z archivních dokumentů. Výraznější odlišnost je možné nalézt pouze na místě, kde se v mém vysvětlujícím výkladu objeví namísto původního „poznámka ES“, „poznámka JF“.

⁵⁰ V době, kdy jsem dokončoval svou disertační práci, se na knižním trhu objevila publikace Jiřího Friedla „Generál Karel Lukas. Životní příběh severomoravského rodáka“, kterou v únoru letošního roku vydalo nakladatelství Pavla Ševčíka Veduta ve Štítech. Přestože kniha nese rozdílný název, jde, jak sám autor v předmluvě přiznává, pouze o nové vydání jeho původní publikace „Příběh generála Lukase“ z roku 2002. Přestože autor uvádí, že jde o vydání přepracované, při podrobnějším studiu je možné zjistit, že původní text byl podroben pouze minimálním zásahům a oproti původnímu rukopisu je rozšířen o

Z posledních publikovaných studií týkajících se i Lukasova života, respektive okolností jeho smrti, považují za nutné upozornit především na studii Markéty Bártové „Theodor Bělecký – jeden z vyšetřovatelů Státní bezpečnosti 50. let“, která byla v roce 2013 publikována na stránkách Sborníku archivních prací.⁵¹ Autorka se v ní detailně věnuje zločinným aktivitám vrchního strážmistra StB Theodora Běleckého, muže, kterého se mi již v roce 1990 podařilo jednoznačně identifikovat jako pachatele Lukasovy vraždy. Detailní svědectví shromážděné Markétou Bártovou k tomuto bývalému příslušníkovi StB, jenž vstoupil do řad bezpečnostních složek za protektorátu, v době vrcholící heydrichiády a po druhé světové válce se podílel na systematickém mučení vězňů a znásilňování politických vězeňkyň, je otřesnou obžalobou bývalého režimu, který byl do svých služeb schopen přijmout zrůdu Běleckého formátu.

Rozbor pramenů a literatury

Přestože Karel Lukas patřil až do nedávna k zapomenutým osobnostem našich dějin a nebyly o něm k dispozici prakticky žádné relevantní informace, dochovalo se v našich i zahraničních archivech, muzeích a dokonce i v soukromém držení nemalé množství archivních dokumentů, dopisů a fotografií, které nám umožňují úspěšně rekonstruovat jeho životní osudy, názory i okolnosti jeho tragické smrti. Zásadní informace o narození Karla Lukase, jeho rodičích, sourozencích a předcích obsahují především matriky uložené v Zemském archivu v Opavě – pobočka Olomouc (fond

přibližně dvě normostrany textu, z nichž jednu tvoří přepis dobového dokumentu týkajícího se rozhlasového vysílání připravovaného Karlem Lukase a jeho přáteli v roce 1940 z Londýna k rodákům na severní Moravě. Autor bohužel nevyužil této příležitosti opravit chyby a terminologické omyly, které se objevily v prvním vydání jeho knihy. Zásadním rozdílem je tak především rozšíření publikace o obrazový materiál, jenž většinou pochází z Lukasovy pozůstalosti uložené ve Vlastivědném muzeu v Šumperku. Bohužel se autor při psaní popisek ke zveřejněným fotografiím nevyvaroval řady omylů. Na straně 14 kupříkladu vydává Lukasovu restauraci v Brníčku, postavenou Karlovým starším bratrem Františkem na počátku dvacátých let 20. století, za rodný dům Karla Lukase. Na straně 17 uveřejnil fotografii s popiskou „Svatebčané před Lukasovou restaurací v Brníčku“, avšak zjevně netuší, že jde o unikátní snímek pořízený 11. září 1926 na svatbě Karlovy starší sestry Aloisie s Janem Pěničkou, na níž jsou zachyceni jak rodiče Karla Lukase, tak i naprostá většina jeho nejbližších příbuzných. Na straně 31 u fotografie „Karel Lukas ve chvílích odpočinku během služby na východním Slovensku“ autor neví, že snímek nevznikl na Slovensku, ale byl pořízen v lesích nad Brníčkem, a že žena sedící s Karlem Lukasem je jeho nejmladší sestra Zdeňka. Podobně na straně 164 autor publikoval fotografii s popiskou „Mezi krajany v USA“, což je sice pravda, ovšem jen částečně. Na snímku je Karel Lukas totiž ve Spojených státech zachycen se svými staršími sestrami Žofií a Otilií a jejich manžely Oscarem Kocverou a Josephem Prahinem.

⁵¹ BÁRTOVÁ, Markéta: *Theodor Bělecký – jeden z vyšetřovatelů Státní bezpečnosti 50. let*. In: *Sborník Archivu bezpečnostních složek*, 2013, č. 11, s. 75-108.

Sbírka matrik Severomoravského kraje).⁵² Důležité údaje k rodině Karla Lukase je v elektronické podobě možné studovat i v několika archivech v USA, i když většinou pouze na placených webových stránkách.⁵³ Bližší údaje o školní docházce Karla Lukase a jeho následném středoškolském studiu obsahují fondy Státního okresního archivu v Šumperku, kde se dochovaly jak písemnosti obecné školy v Brníčku (Lukasově rodné obci), tak i fond gymnázia v Zábřehu, které až do jara 1915 navštěvoval.

Vzhledem k tomu, že Karel Lukas prožil podstatnou část svého života v uniformě, ať již v letech první světové války, v meziválečném období, či v letech války druhé a po jejím skončení, je pochopitelné, že se podstatná část informací, které se týkají jeho osoby, nalézá ve Vojenském ústředním archivu. A to jak ve Vojenském historickém archivu v Praze, tak i ve Správním archivu Armády České republiky, který je umístěn v Olomouci. Klíčové informace vážící se ke Karlu Lukasovi, jsou přitom soustředěny především v jeho osobních materiálech – kmenovém listu, kvalifikační listině a poslužném legionářském spisu.⁵⁴ Za stěžejní je v té souvislosti možné považovat především kmenový list, jenž obsahuje základní informace o vojákově, o jeho kmenovém čísle, datu a místě narození, náboženském vyznání, vzdělání, jménech rodičů a základním přehled průběhu služby včetně hodnostního postupu. Ten se ve Vojenském historickém archivu dochoval víceméně náhodou, protože ročník narození Karla Lukase 1897 je bohužel jedním z těch, které byly v osmdesátých letech téměř kompletně skartovány.⁵⁵ Jeden z jeho stejnopisů však existuje i ve Správním archivu AČR v Olomouci.⁵⁶

Velice důležitým personálním dokumentem je kvalifikační listina Karla Lukase. Ta sice obsahuje obdobné informace jako kmenový list, tedy základní údaje o datu a místě narození, domovské příslušnosti, dosaženém vzdělání a průběhu služby, nicméně jak již její název napovídá, jsou její součástí i obsáhlá každoroční hodnocení vypracovávaná nadřízenými hodnoceného, tedy informace o tom, zda v daném

⁵² Studium usnadňuje to, že jsou nyní i v digitalizované podobě přístupné na webových stránkách www.archives.cz.

⁵³ Například www.ancestry.com. Za zásadní zde považuji především informace o cestách Lukasových sourozenců do Spojených států, kde se někteří z nich trvale usadili (k dispozici jsou i informace o udělení amerického občanství), stejně jako detailní informace o cestách Karla Lukase do Spojených států v letech druhé světové války a bezprostředně po ní.

⁵⁴ Vojenský ústřední archiv – Vojenský historický archiv, Praha (dále jen VÚA-VHA), Poslužný legionářský spis Karla Lukase, Kmenový list Karla Lukase, Kvalifikační listina Karla Lukase.

⁵⁵ Tato rozsáhlá skartace nenávratně postihla osoby narozené v letech 1889 až 1898. V každém z ročníků jsou bohužel dochovány pouze materiály několika málo jednotlivců.

⁵⁶ Vojenský ústřední archiv – Správní archiv Armády České republiky, Olomouc (dále jen VÚA – SA AČR), Osobní spis Karla Lukase.

kalendářním roce z hlediska své odborné způsobilosti, vzdělání a velitelských schopností splňoval na něj kladené požadavky a jak v jednotlivých hodnocených oblastech obstál.⁵⁷ Právě údaje z kvalifikační listiny umožňují při pečlivém zkoumání a kritickém posouzení a znalosti vazby hodnotitele a hodnoceného dojít k velice zajímavým závěrům, jež se týkají osobních vlastností a odborných schopností sledované osobnosti. Kvalifikační listina kromě toho obsahuje i důležité informace o znalosti zemí, které voják v letech své vojenské i civilní kariéry navštívil, nechybí ani informace o jeho jazykových schopnostech, případně specializovaných znalostech jakými u Karla Lukase například jsou řízení osobního automobilu i motocyklu, znalost těsnopisu, jízda na koni, pěstování aktivního horolezectví, turistiky, lyžování, jízdy na kole a šermu. Součástí kvalifikační listiny bývají rovněž vysvědčení z nejrůznějších kursů a zkušených, které důstojník během své kariéry absolvoval. Důležité údaje obsahuje rubrika, v níž jsou soustředěny informace o službě vojáka v letech války, respektive za mobilizace. Tato část kvalifikační listiny umožňuje zjistit, jakých vojenských tažení se jmenovaný zúčastnil, do kterých bitev se zapojil, případně, kde a jak vážně byl raněn.

Nejmenší rozsah z osobních materiálů uložených ve Vojenském historickém archivu mívá poslužný legionářský spis, který zachycuje základní průběh služby vojáka v době jeho působení v československých legiích. Přestože často obsahuje jen relativně malou sumu informací, mnohdy jde o údaje, které se již v jiných písemnostech neobjevují. Jako příklad je možné uvést citace k uděleným vyznamenáním (což je právě i Lukášův případ), podrobnější údaje o vstupu do legií, místech držení v zajateckých táborech a hodnostní postup v době služby v legiích.

Protože Karel Lukas během své vojenské kariéry působil i na mnoha významných místech v armádní hierarchii, je možné některé relevantní informace týkající se jeho osoby nalézt i ve fondech ústředních orgánů čs. armády uložených ve Vojenském historickém archivu v Praze. Jde zejména o fondy Ministerstva národní obrany, Hlavního štábu čs. branné moci, Vojenské kanceláře prezidenta republiky, nebo například Ředitelství opevňovacích prací Hlavního štábu, kde ve druhé polovině třicátých let působil. Další doplňující informace obsahují pochopitelně i fondy některých dalších útvarů a zařízení, u nichž Karel Lukas v letech první republiky

⁵⁷ Tato hodnocení zásadním způsobem ovlivňovala další kariéru vojáka, protože právě na jejich základě bylo vojákovi posléze stanoveno tzv. pořadí, kdy mohl být povýšen přednostně, anebo naopak později oproti svým vrstevníkům se stejným vzděláním stejnou délkou služby do vyšší hodnosti.

působil, ať již jde o Vojenskou akademii v Hranicích, velitelství školy pro výchovu důstojníků v záloze v Košicích, velitelství košické 11. pěší divize, velitelství Zemského vojenského velitelství v Košicích⁵⁸, či pražskou Vysokou školu válečnou.

Vzhledem k významnému postavení, jaké Karel Lukas zastával v letech druhé světové války, je možné nalézt podstatné informace týkající se jeho osoby, či dokonce písemnosti, které vytvořil, i ve fondech Vojenského historického archivu vážících se československému domácímu a zahraničnímu odboji. V této souvislosti je možné uvést především fondy Československý národní výbor v Paříži, Československé vojenské jednotky ve Francii 1939-1940, Ministerstvo národní obrany Londýn, Vojenská kancelář prezidenta republiky Londýn, velitelství 1. čs. samostatné brigády ve Velké Británii, případně fondy 20 a 37, které byly do Vojenského historického archivu navraceny z bývalého archivu Federálního ministerstva vnitra. Dalšími důležitými fondy, v nichž je možné na jméno Karla Lukase narazit, jsou pochopitelně i Československá vojenská mise pro Balkán, Blízký a Střední východ, Československé vojenské výcvikové středisko – Východní, Československý vojenský a letecký atašé – Washington, Československá vojenská mise u SHAEF, či poválečné Ministerstvo národní obrany (z let 1945 až 1948), stejně jako písemnosti 7. brigády v Novém Jičíně, jejímž velitelem Karel Lukas na přelomu let 1947-1948 byl.

Nesmíme však zapomenout na to, že řadu informací o Karlu Lukasovi je ve Vojenském historickém archivu v Praze obsahují i některé tištěné prameny, které jsou zde uloženy. Mezi ně patří především Osobní věstník Ministerstva národní obrany, který zachycuje nejdůležitější informace týkající se služby vojáka, tzn. jeho povýšení do vyšší hodnosti, změnu stavovské skupiny, či přemístění k jinému útvaru. Důležitým pramenem je i každoročně vydávaný Schematismus československé branné moci, jenž obsahuje základní informace o služebním zařazení vojáka z povolání, jeho hodnosti, stavovské skupině a stanoveném pořadí.

Pokud jde o archivní dokumenty mající vztah k osudům Karla Lukase po jeho vynuceném odchodu z armády na jaře roku 1948 a okolnostem jeho smrti, je možné za naprosto klíčové označit dokumenty uložené v Archivu bezpečnostních složek v Praze. Zde mám na mysli především vyšetřovací spis vypracovaný Státní bezpečností k

⁵⁸ V případě útvarů dislokovaných na Slovensku je v současnosti situace komplikována tím, že po rozdělení České a Slovenské Federativní republiky na dva samostatné státy došlo k archivní rozluce, v jejímž důsledku byly písemnosti velitelství a útvarů dislokovaných na Slovensku po roce 1993 převezeny na Slovensko, kde se staly součástí Vojenského historického archivu v Trnavě.

případu František Truhlář a spol., který obsahuje mimořádně závažné materiály týkající se Lukasova zatčení, vyšetřování (například výslechové protokoly z března až května 1949), ale i jeho smrti včetně dochovaného pitevního protokolu.⁵⁹ Velice důležité jsou rovněž zde uložené materiály Inspekce ministra vnitra z roku 1968, která Lukasův případ na podnět rodiny přešetřovala, stejně jako osobní materiály příslušníků Sboru národní bezpečnosti, respektive Státní bezpečnosti, kteří se na zatčení, „vyšetřování“ a následné smrti Karla Lukase bezprostředně podíleli. Klíčový je v tomto ohledu zejména personální spis Lukasova vraha vrchního strážmistra Theodora Běleckého, obsahující důležité dokumenty, které přestože se přímo netýkají Lukasovy smrti, umožňují dokumentovat mechanismus jeho chování v obdobných situacích.⁶⁰

Ten, kdo se chce osudy Karla Lukase podrobně zabývat, nesmí opomenout velice důležitý zdroj informací, kterým je jeho již výše zmíněná torzovitá pozůstalost, která je uložena ve Vlastivědném muzeu v Šumperku. Jde soubor písemností, fotografií, deníkových záznamů, diářů a soukromé korespondence, nicméně také knih, obrazů a grafických listů významných světových mistrů, a dalších předmětů, které byly do Šumperka delimitovány ze zábřežského muzea. Do muzea v Zábřehu na Moravě byly tyto předměty předány s největší pravděpodobností bratrem Karla Lukase MUDr. Otto Lukase, a to pravděpodobně někdy kolem roku 1968. Žádný relevantní záznam, pravděpodobně záměrně, o tom však dle informací zaměstnanců muzea neexistuje.⁶¹ Osobně se domnívám, že podstatnou část Lukasovy pozůstalosti (zejména deníky, korespondenci a fotografie) zachránil stavitel Václav Malý, v jehož domě v pražské ulici Pod kaštaný 7 až do své smrti Karel Lukas bydlel. Poté co podlehl následkům bestiálního týrání v pankrácké věznici, byl jeho byt, tehdy již z větší části rozkradený Státní bezpečností, předán do užívání nájemníkům s blízkou vazbou na bezpečnostní složky komunistického režimu a písemnosti vyházeny na dvůr domu, kde Karel Lukas bydlel. Část z nich si tehdy jako památku na něj uschovali někteří z nájemníků⁶², nicméně její nejpodstatnější část byla zachráněna právě Václavem Malým, který ji dle dostupných informací uložil u sebe v bytě a ve sklepě domu, a poté co se situace

⁵⁹ Archiv bezpečnostních složek (dále jen ABS), fond Vyšetřovacích spisů, vyšetřovací spis V-6387 MV.

⁶⁰ ABS, fond Personálních spisů bývalých příslušníků SNB, 1776/16 – Personální spis Theodora Běleckého.

⁶¹ Lukasova pozůstalost se v záznamech Vlastivědného muzea v Šumperku poprvé objevuje až v roce 1973.

⁶² Záznam rozhovoru autora s paní Vlastou Škochovou z 16. května 1991.

částečně uklidnila, předal tyto doklady jeho bratrovi Ottovi, jenž je poté převezl do Zábřehu.⁶³

Zajímavé doplňující informace o Karlu Lukasovi obsahují i některé zahraniční archivy. Zatímco v Bundesarchivu-Militärarchivu ve Freiburgu im Breisgau ve Spolkové republice Německo, kde jsem se po jeho osudech pokoušel rovněž pátrat, jsem žádné relevantní informace nenalezl, výrazně úspěšnější jsem byl v britském Národním archivu (The National Archives – původně Public Record Office) v Kew a především pak ve Spojených státech amerických, kde tamní NARA (National Archives and Records Administration) ve Washingtonu obsahuje zajímavé písemnosti týkající se Karla Lukase z doby, kdy zastával funkci československého vojenského a leteckého atašé ve Spojených státech, tedy v let 1944-1947. Několik velice důležitých informací obsahuje i zlomek pozůstalosti bývalého šéfa naší zpravodajské služby ve Velké Británii v letech druhé světové války divizního generála Františka Moravce, která je uložena v archivu Bostonské univerzity (Howard Gotlieb Archival Research Center – Boston University). Za mimořádné zajímavý považuji zejména zde dochovaný soubor hlášení našich vojenských zpravodajců zasílaných v roce 1939 z Polska do Londýna, které mimo jiné dokládají Lukasovy osobní kontakty z té doby s pozdějším velitelem britské SOE (Special Operations Executive) plukovníkem Collinem McVeanem Gubbinssem.

K zasazení osudů Karla Lukase do širšího dějinného kontextu jsem použil prakticky veškerou dostupnou literaturu týkající se vzniku a budování čs. legií, dějin čs. armády v letech první republiky a druhé světové války, stejně jako všechny zásadní práce týkající se poválečného vývoje v Československu, nástupu komunistické totality a perzekuce důstojnického sboru čs. armády po únoru 1948. Pokud jde o jeho osobní účast v bojových operacích v severní Africe po boku britské armády v roce 1942 a jeho zapojení do vylodění u Salerna a následných bojů v Itálii v roce následujícím, prostudoval jsem veškerou dostupnou literaturu britské, americké i německé provenience. Vzhledem k tomu, že by podrobný rozbor všech knih, s nimiž jsem pracoval, výrazně překročil rozsah předkládané disertační práce, odkazuji zájemce na podrobný seznam použitých pramenů a literatury.

Mimořádně významný zdroj informací o Karlu Lukasovi pro mne představovaly rozhovory s pamětníky, a to jak jeho rodinnými příslušníky a rodáky z Brníčka, tak

⁶³ Záznamy rozhovorů autora s paní Marií Malou z 9. května, 12. června a 26. září 1991.

především bývalými příslušníky čs. armády a jejich blízkými. Vzhledem k tomu, že jsem pátrání po jeho osudech zahájil již v polovině osmdesátých let minulého století, měl jsem to štěstí, že jsem mohl hovořit s řadou důležitých pamětníků, kteří mi poskytli mimořádně cenná svědectví. V současné době však již bohužel, až na několik málo výjimek, není nikdo z nich mezi živými. Mnoho cenných informací o dospívání Karla Lukase jeho rodinném zázemí, rodičích a sourozencích mi poskytli bývalý důstojník naší zahraniční armády Vojtěch Lehar (stejně jako Karel Lukas rodák ze severomoravského Brníčka) a jeho manželka Božena, rozená Nováková, která rovněž pocházela z Lukasovy rodné obce. Další důležité informace o Lukasově rodině a životě v Brníčku ve dvacátých a třicátých letech minulého století, jsem získal od JUDr. Mariána Cingroše, který spolu se svými rodiči před druhou světovou válkou do hotelu Františka Lukase v Brníčku jezdil a s Karlem Lukase se spřátelil.

V některých případech jsem měl při vyhledávání pamětníků až neuvěřitelné štěstí. Několikrát se mi totiž podařilo hovořit s lidmi, kteří Karla Lukase skutečně velice dobře znali, a přitom pravděpodobnost, že někoho z nich zastihnu naživu, byla nepatrná. Podařilo se mi například nalézt legionáře Josefa Chundelu, jenž byl blízkým přítelem Karla Lukase v době jejich společného působení ve Francii za první světové války. V roce 1990, kdy jsme byli v kontaktu, mu bylo již 92 let⁶⁴ a byl jedním z posledních dvou tehdy žijících francouzských legionářů.⁶⁵ Důležité údaje o službě Karla Lukase v čs. legiích a čs. armádě jsem získal od rodinných příslušníků jeho nejbližších nadřízených, kolegů a přátel: dcery armádního generála Ludvíka Krejčího, paní Marie Žižkové, syna armádního generála Heliadora Píky, brigádního generála Ing. Milana Píky, vnučky armádního generála Josefa Šnejdárka, paní Kataríny Wittmannové, syna divizního generála Karla Husárka, pana Ing. Vladimíra Husárka, dcery brigádního generála Ing. Otakara Husáka, paní Elišky Suchomelové, dcery brigádního generála Vladimíra Přikryla, paní Jarmily Černé a syna plukovníka generálního štábu Josefa Fetky, pana Ing. Petra Fetky. Měl jsem možnost hovořit i s bývalými důstojníky čs. prvorepublikové armády plukovníkem Ing. Mikulášem Guljaničem, plukovníkem Ing. Václavem Kaslem, podplukovníkem generálního štábu Adolfem Klementem, podplukovníkem generálního štábu Ing. Bedřichem Kubcem, podplukovníkem generálního štábu Ing. Václavem Stuchlíkem, majorem Františkem Stehlíkem, štábním kapitánem Ing.

⁶⁴ Josef Chundela se narodil 6. dubna 1898.

⁶⁵ Tím druhým byl major Antonín Šída (narozen 15. 8. 1898). I toho jsem oslovil, avšak na Karla Lukase se nepamatoval.

Leopoldem Krejčím, štábním kapitánem Ing. Robertem Křivanem, nadporučíkem Ing. Rudolfem Strakou a mnoha dalšími, kteří se s Karlem Lukasem dobře znali a podělili se se mnou o své vzpomínky. Cenné poznatky jsem získal rovněž od bývalé sekretářky Ředitelství opevňovacích prací paní Milady Tiché.

O Lukasově působení ve Francii a Velké Británii v letech druhé světové války jsem měl možnost hovořit s generály MUDr. Josefem Herczem, Jaroslavem Klemešem, Ing. Rudolfem Krzákem, Ing. Rudolfem Pernickým, Ing. Antonínem Petrákem, Karlem Jindřichem Procházkou, Ing. Tomášem Sedláčkem, Ing. Gustavem Svobodou, Antonínem Špačkem, plukovníky Karlem Černým, Jiřím Loudou, Janem Plonerem, Václavem Strakou, Čestmírem Šikolou, Jaroslavem Šperlem a kapitány Ing. Janem Fraňou, Josefem Rabenseifnerem a Vilémem Urbáškem. Zajímavé informace mi poskytl i syn malíře Alfonse Muchy pan Jiří Mucha, který se s Karlem Lukasem poznal v létě 1942 během společné služby na Středním východě a vídali se spolu i v roce 1944 v Londýně.

Za v mnoha ohledech zásadní pro mou práci považuji vzpomínky lidí, s nimiž byl Karel Lukas v úzkém kontaktu po svém návratu z USA v roce 1947. Mám tím na mysli především paní Marii Malou, spolumajitelku domu, v němž Karel Lukas v podnájmu bydlel, dále paní Vlastu Škochovou, která společně se svou rodinou sdílela s Karlem Lukasem rozdělený byt a architekta Pravoslava Petráka, synovce Lukasova blízkého přítele a spolubojovníka ze severní Afriky podplukovníka generálního štábu in memoriam Pravoslava Řídkého. K okolnostem Lukasova věznění na Pankráci a brutálním výslechovým metodám StB, jimž byl vystaven, mi nejdůležitější informace poskytl pan Leopold Hajíček, důležité však byly i údaje Ing. Tomáše Haišmana, plukovníka Jaromíra Jarmary, Dagmar Marešové, Váši Petřika, Ludmily Řičicové-Uhlířové a Miloslava Sýkory. Zajímavé doplňující informace jsem však získal i díky bývalým politickým vězňům komunistického režimu generálům Janu Bretovi, Miroslavu Káchovi, Felixi Peřkovi a plukovníkovi Miroslavu Kolenatému.

1. MLÁDÍ A LÉTA VELKÉ VÁLKY (1897-1918)

Karel Lukas se narodil 16. února 1897⁶⁶ v severomoravské vesničce Brníčko⁶⁷ nedaleko Zábřehu na Moravě v domě čp. 19 v početné rodině místního obchodníka a hostinského pana Františka Lukase⁶⁸ a jeho manželky Amalie, rozené Körnerové.⁶⁹ Manželé Lukasovi měli celkem dvanáct dětí, přičemž mezi lety 1877-1899 přišlo na svět jedenáct z nich. Protože se nejmladší Zdeňka narodila pravděpodobně až v roce 1907,⁷⁰ byl mezi nejstarší a nejmladší dcerou věkový rozdíl třicet let.⁷¹ Vzpomínky brničských rodáků na Lukasovu rodinu jsou veskrze kladné: „*Lukasovi patřili u nás v Brníčku k jakési dědinské nobilese, pokud to tak mohu označit. Starý pan Lukas,*

⁶⁶ VÚA-VHA, fond Kvalifikačních listin, Kvalifikační listina Karla Lukase.

⁶⁷ Jméno obce pravděpodobně vzniklo odvozením od staroslovanského „brnije“, tedy bláto či hlína a označovalo tedy zřejmě blátivé místo. Vyloučeno však není ani to, že má jméno vztah k „hradu na hliněném vrchu“ jako je tomu například v případě Brna. I v Brníčku totiž tvoří zřícenina stejnojmenného hradu ze 14. století výraznou dominantu obce a okolního kraje. MELZER, Miloš – SCHULZ, Jindřich s kolektivem: *Vlastivěda šumperského okresu*. Okresní úřad Šumperk a Okresní vlastivědné muzeum Šumperk, Šumperk 1993, s. 210.

⁶⁸ František Lukas (19. 9. 1851 – 3. 8. 1934), otec Karla Lukase pocházel z německé rodiny z nedaleké Dolní Olešné. V Brníčku provozoval v čp. 19 hostinec a obchod, původně však byl zedníkem. Při sňatku s Amálií Körnerovou je totiž zapsán jako „*domkář a zedník ve Volesné*“. Narodil se v Dolní Olešné v čp. 31 v početné rodině tamního domkáře a zedníka Františka Lukase (narozeneho kolem 1820 – 14. 5. 1885) a Josefy Dvořákové z Dlouhomilova (narozené 12. 11. 1819). Jedním z dětí Františka a Josefy Lukasových byl i Johann (19. 7. 1845 – 3. 8. 1910), pozdější stavitel, jenž býval často kmotrem při narození sourozenců Karla Lukase. Rovněž praděd Karla Lukase Johann (zemřel před rokem 1851) žil v Dolní Olešné, kde se živil jako truhlář. Pocházel však z Hrabšína a v Dolní Olešné se trvale usadil teprve po sňatku (26. 2. 1816) s Mariannou Daumelovou (narozenou 20. 3. 1792) z čp. 31.

⁶⁹ Rodina Amalie Körnerové (10. 2. 1856 – 8. 2. 1942), matky Karla Lukase, pocházela z Brníčka. Otec František (narozen 21. 7. 1822) byl domkářem a kovářem v čp. 19, stejně jako jeho otec Johann (narozen kolem roku 1783 – 27. 2. 1853). Ten však pocházel z Louky a do čp. 19 v Brníčku se přizemil, když si vzal 21. 5. 1810 za manželku Viktorii Schau, dceru místního kováře Paula Schau (Šoj) (narozen kolem 1743 – 4. 12. 1818) a jeho ženy Kateřiny Prachařové (narozena kolem 1751 – 27. 7. 1821). Amaliina matka Marianna Závodná, dcera zahradníka Františka Závodného a Marianny Kouřilové, pocházela z Dlouhomilova. Rodiče Karla Lukase uzavřeli sňatek 12. září 1876 a zanedlouho poté byli na základě svatební smlouvy z 3. září 1876 zapsáni do gruntovní knihy vsi Brníčko jako majitelé čp. 19 a příslušných pozemků.

⁷⁰ V dostupných matrikách můžeme křty v Brníčku sledovat pouze do roku 1903, a tak nám bližší informace k nejmladší Karlově sestře Zdeňce chybí.

⁷¹ Nejdříve se vždy přibližně po dvou letech narodily tři dcery: Žofie Cecilie (23. 11. 1877), Otilie (11. 10. 1879) a Emilia (7. 9. 1881 – 7. 1. 1914). Za další dva roky následovalo narození Aloisie (1. 9. 1883), která však v pouhém roce zemřela (21. 9. 1884). Dva roky nato přibyla do rodiny další dcera, která doslala jméno zemřelé sestry – Aloisie (5. 9. 1886 – 11. 9. 1926). O tři roky později, rovněž v září (18. 9. 1889) se Lukasovým narodil hlavě otcem dlouho toužebně očekávaný první chlapec – Otto. Zemřel však bohužel jen několik minut po složitém porodu, při němž dokonce porodní bába musela provést nouzový křest. Také další narozené dítě byl chlapec, jenž dostal v duchu rodinné tradice jméno svého zemřelého bratra – Otto (20. 3. 1891 – 1973). Marie Anna se narodila 20. 11. 1893 (zemřela v roce 1965), po ní přišel na svět František (12. 12. 1895), jenž po otci převzal hostinskou živnost. Karel se, jak jsme již uvedli, narodil 16. 2. 1897 a o dva roky později ho následovala Zdeňka Markéta. Ta však zanedlouho zemřela (5. 7. 1899 – 22. 8. 1899) a její křestní jméno pak dostalo poslední dítě manželů Lukasových. To se jim narodilo zřejmě v roce 1907, kdy již byli oba rodiče ve vysokém věku (otci bylo 56 a mamince přes 51 let!).

mimochodem Němec, který v češtině hodně zadržával a snad i proto mnoho řeči nenadělal, byl obchodník a zároveň také hostinský. Měl u nás ve vsi obchod – kvelb – jak se tehdy říkalo, a v něm prodával především potraviny, co také jiného by se dalo na vesnici prodat a vpravo od něj starou nízkou hospodu. Starý pan Lukas i jeho paní byli moc hodní lidé, kteří měli se zbytkem vesnice skutečně velice dobré vztahy. žádná řevnivost nebo něco podobného tam nebyla. Ti co u Lukasů pomáhali na žních, vždy měli spoustu jídla, nikdy si neztěžovali. Ráda bych také zdůraznila, že to byli lidé podnikaví a nesmírně pracovití, kteří dřeli od rána do večera, a to nejen kolem hospody a krámu, ale i na poli. Nikdy nic nedostali zadarmo. Paní Lukasová, Karlova maminka, byla drobounká paní, milá, ale co ta zastala práce. Darmo povídat. Jeden den porodila a druhý den již po čtyřech lezla po schodech do sklepa narážet sudy s pivem. A k práci byly již odmalička vedeny i děti, které musely rodičům pomáhat. Vždyť to ani jinak při tak početné rodině nešlo. Karel Lukas měl své rodiče velice rád. Hlavně maminku. Vzpomínám si, jak mi jednou Dana Strnadlová, Karlova neteř, ukazovala ručně šité filcové válenky (ne na ven, na doma), které nechal Karel pro maminku přímo na míru udělat, aby jí nebyla zima na nohy.“⁷²

„Když manželé Lukasovi zestárli, pokračovali ve vedení obchodu a hospody jejich děti“, vzpomíná Vojtěch Lehar. „O obchod se starala jeho dcera Marie provdaná Strnadlová a hospodu převzal syn František. Poté, co se oba vrátili z Ameriky,⁷³ kam odešli za prací, nechal František starou hospodu zbořit a na jejím místě vybudoval v roce 1923 krásný patrový hotel, k němuž později připojil i velké moderní koupaliště, které bylo vyhlášené široko daleko a jezdili sem na letní pobyty klientela dokonce až z Prahy. Aby mladým pan Lukas ulevil, chodil jim občas do obchodu vypomáhat. A protože k stáru již moc špatně viděl, jako malí kluci jsme toho zneužívali a namísto čs.

⁷² Záznam rozhovoru autora s paní Boženou Leharovou, rozenou Novákovou z 27. září 1991.

⁷³ Do USA za prací zamířilo hned pět sourozenců Karla Lukase. Nejstarší sestry Žofie a Otilie se zde dokonce provdaly (manželé Joseph Prahin a Oscar Kocvera) a zůstaly v Chicagu natrvalo. Podle dostupných údajů přijela na Ellis Island jako první Otilie v doprovodu svého strýce Karla, a to 24. května 1905 lodí „Mauretania“. Ve stejném roce (20. prosince 1905) je následovala Aloisie, která doplula na lodi „Kaiser Wilhelm der Grosse“. Žofie do USA dorazila 4. října 1907 lodí „Pretoria“ a konečně Marie a František byli na Ellis Islandu zaregistrováni 28. května 1911 jako pasažéři z lodi „George Washington“. Stejnou lodí připlula v následujícím roce zpět to USA Otilie, která byla v Brníčku na návštěvě za rodiči. Do Československa přijela kromě toho ještě nejméně dvakrát, a to v roce 1926 (na svatbu sestry Aloisie) a v roce 1930. Také Žofie se byla podívat doma v Brníčku na sestřinu svatbu (společně s ní jeli i manžel Joseph Prahin a jejich děti). Karlův bratr František, jenž měl stejně jako Žofie a Otilie americké občanství, se z USA vrátil do Brníčka teprve po první světové válce a na další dva roky tam odjel s manželkou Josefou v roce 1924 (připluli na lodi „Georg Washington“). Po návratu k již vybudovanému hotelu přistavěl i na svou dobu ojedinělé koupaliště, které bylo známé v širokém okolí. Když v letech 1944-1947 Karel Lukas působil na našem velvyslanectví ve Washingtonu, tak se s Žofií, Otilií a jejich rodinami opakovaně sešel.

desetníků jsme mu podstrkávali již neplatné rakouské krejčary. Několikrát se nám ho podařilo obelstít a musím se přiznat, že jsme tehdy z tohoto šizení váženého místního obchodníka měli jako malí rošťáci velkou radost.“⁷⁴

Výraznou dominantou Brníčka, je vedle původně románského filiálního kostela Narození Panny Marie především hrad Brníčko, jehož zřícenina se tyčí na strmém kopci nad vesnicí. Jde o památku, která svou dávnou historií a tajemností Karla Lukase jako mladého chlapce výrazně uchvátla.⁷⁵ Opakovaně o ní hovořil se svými přáteli i před našimi krajany v USA a v dospělém věku dokonce uvažoval o její velkoryse pojaté rekonstrukci.⁷⁶ Ze zbytků brničského hradu, které se do současnosti dochovaly, je jasné, že kdysi bezesporu šlo o důkladně vybudované panské sídlo. Jeho stavebníkem byl pravděpodobně Ctibor Morava, pravnuke někdejšího lovcího krále Přemysla Otakara II. Benedy z Dubicka a Otaslavic. V roce 1356 je již městečko spolu s hradem v moravských zemských deskách výslovně uváděno jako panství pánů z Otaslavic, kteří se rovněž psali z Brníčka. Po husitských válkách hrad Brníčko ožil a jeho podhradí se postupně rozrostlo ve vzkvétající městečko. Bylo tomu proto, že po dalších držitelích, pánech ze Šumvaldu, získal brničský majetek před rokem 1434 i s městečkem a dalšími šesti poddanými vesnicemi mocný rod Tunklů,⁷⁷ jenž ho připojil k zábřežskému panství. Jan Tunkl z Drahanovic, se z bezvýznamného hejtmana, jenž přišel z Krnovska, zařadil během čtyř desetiletí mezi nejzámožnější moravské šlechtice a za jeho vlády panství vzkvétalo. Jeho synové Jiří a Jan však byli v následujících letech jako spojenci krále Jiřího z Poděbrad často napadáni militantními přívrženci uherského krále Matyáše a tunklovský majetek byl z velké části zpusťšen a roku 1513 je již hrad Brníčko uváděn jako pustý a zbořený.⁷⁸

⁷⁴ Záznam rozhovoru autora s plk. Vojtěchem Leharem z 27. září 1991.

⁷⁵ K dějinám hradu Brníčko existuje bohatá literatura. Doporučit je možné především následující práce: HOSÁK, Ladislav: *Hrad Brníčko na Zábřežsku*. In: Severní Morava, 1972, sv. 24, s. 19-24; SPURNÝ, František: *Hrad Brníčko*. Vlastivědné zajímavosti, č. 99. Šumperk 1973; UNGER, Josef: *K stavebnímu vývoji hradu Brníčko*. In: Severní Morava, 1980, sv. 39, s. 57-60.

⁷⁶ O těchto plánech Karla Lukase se zmiňovala celá řada lidí, kteří ho osobně blízce znali a s nimiž jsem měl možnost hovořit. Jedním z takovýchto svědectví je i vzpomínka brničského rodáka Vojtěcha Lehara: „Karel a Otto Lukasovi byli velcí lokálpatrioti. Vím, jak spolu snili o tom, jak by bylo dobré dát dohromady náš hrad vysoko nad vesnicí. Buď ho opravit, anebo ho alespoň nějak stavebně zakonzervovat, aby již nechátral. Karlovou smrtí a změnou poměrů po roce 1948 však vzaly všechny tyto jejich sny zasně.“ Záznam rozhovoru autora s plk. Vojtěchem Leharem z 15. července 1991.

⁷⁷ Podrobněji například MEDEK, Václav: *Tunklové na severní Moravě*. In: Severní Morava, 1957, sv. 2, s. 33-39.

⁷⁸ MELZER, Miloš – SCHULZ, Jindřich s kolektivem: *Vlastivěda šumperského okresu*. Okresní úřad Šumperk a Okresní vlastivědné muzeum Šumperk, Šumperk 1993, s. 211.

S Brníčkem bývá však velice často spojována i první na Moravě zaznamenaná vzpoura poddaných. Pravděpodobně v roce 1494 poddaní pro přemíru robot při stavění a udržování rybníků Jiřího Tunkla přepadli a smrtelně zranili. Pověst o potrestání Tunkla, jenž musel od té doby každou noc, zapřažen do pluhu, pod bičem čertů orat dno Závořického rybníka mezi Lesnicí a Zábřehem, je dodnes v různých variantách dobře známá mezi lidmi v širokém okolí.⁷⁹ Avšak existuje i jiná vzpomínka na bratry Jana a Jiřího Tunklovy, a to jako na muže, kteří byli věrnými spojenci krále Jiřího z Poděbrad. A právě to byl důvod, proč byly v roce 1869 v státoprávních bojů vybrány za místo prvního veřejného tábora lidu, kterého se zúčastnilo na 4 000 lidí z celé Moravy, vybrány právě zříceniny hradu Brníčka. Zůstal v nich totiž „duch husitských Tunklů“.⁸⁰

Po správní stránce spadala rodná obec Karla Lukase, jež měla podle dochovaných záznamů v době jeho narození 786 obyvatel, do zábřežského politického okresu.⁸¹ Národnostně šlo o okres smíšený, v němž byli Češi nejvíce zastoupeni v Zábřehu, ale i v

⁷⁹ Vzhledem k tomu, že se ve vzpomínkách lidí, kteří Karla Lukase osobně znali, i v některých jeho písemnostech odkazy na tuto pověst o zlém Tunklovi z Brníčka opakovaně objevují, rozhodl jsem se ji zde uvést v podobě, jak ji zachytil spisovatel Karel Kalláb: „Už od pradávných časů bývaly na Zábřežsku rybníky, zejména mezi Zábřehem a Lesnicí u vsi Závořic, a když koupil panství rytíř Jan Tunkl, dostaly se do jeho majetku. Nový pán měl na štítě znamení ryby, jaký tedy div, že rybníky nejen udržoval, ale zakládal i mnohé nové. V té příčině však vynikl ještě více jeho syn Jiří. Povolával na své statky zkušené rybníkáře a poddaní budovali za jejich řízení nové, mnohem rozlehlejší a důkladnější vodní stavby. Hradní pán sám dohlížel na dílo, honil lidi do práce a nemilosrdně trestal každého, kdo nehověl dosti hbitě a ochotně jeho rozkazům. Utýraní robotníci vzdychali, při práci se hrbili, potají krutému pánu klnuli a zatínali pěsti. Rybníky jsou dobrý statek a dávají při dobrém hospodaření značný užitek. Zle však, tuze zle je, přičene-li se náhle prudká voda a podemele hráze. Potom běda všemu, co je níže pod nimi. To se stalo jednou po velkých deštích v Závořicích. Voda protrhla hráz, zatopila kraj a vzala s sebou vše, co bylo v cestě. Smetla a odplavila i závořickou ves. Tehdy přišlo Tunklovi na mysl, aby místo hrázi stavěl k rybníkům vysoké a silné zdi. Jestliže trpěli poddaní těžkou robotou až navrchovato už předtím, potom to nebylo takřka ani k vydržení. Ale všecko trvá, až se strhá! A tak se nakonec robotníci vzmužili, smluvili se, popadli rýče a motyky a hr na pána. Pobili ho tak, že z toho měl zakrátko smrt. A musil pykat ještě po smrti. Brzy po jeho skonu se začaly trousit zvěsti, že jeho duch straší u závořických rybníků. Mnozí vesničané ho tam o půlnoci viděli. A bylo tomu tak. Tunklova choť, jež se velmi zděsila jeho hrozného konce a neustávala se modlit za spásu jeho duše, sama ho jednou užřela za noci na rybníku. Byl zapřažen do ohnivého pluhu a za ním – světe, div se! – smečka čertů, divoce povykujících, bičujících a pohánějících ho bez milosti do klusu. Jeden z nich fičel: – Bijte toho Tunkla, co by voda žblunkla! Pokřižovala se paní, hrůzou více mrtva nežli živa, a když se trochu sebrala, dodala si odvahy a zeptala se ducha, zda a kterak by mu mohla pomoci. A Tunkl jí žalostným hlasem pravil: Jen tehdy mě vysvobodíš, zaneseš-li vlastníma rukama každý kámen, který je v hrázi tohoto rybníka, na jeho původní místo. Zjev pak zmizel a nešťastná paní zalomivši zoufale rukama, klesla ve mlobách na zem. Uchýlila se potom do kláštera a strávila tam zbytek svého života na modlitbách. Zdali vymodlila duši svého manžela pokoj a klid, není jisto. Aspoň tvrdí lidé z okolí, že ještě dnes bývá občas vidět Tunkla na rybníku v průvodu čertů.“ KALLÁB, Karel: *Pověsti hradů moravských a slezských*. Melantrich, Praha 1996, s. 31.

⁸⁰ KALLÁB, Karel: *Pověsti hradů moravských a slezských*. Melantrich, Praha 1996, s. 30.

⁸¹ K historii Brníčka dosud existuje jediná monografie, kterou je páce Františka Spurného z roku 1977. Přes dobu svého vzniku obsahuje celou řadu zajímavých a jinde nedostupných informací. Viz SPURNÝ, František: *Brníčko v minulosti a nyní*. Místní národní výbor Brníčko, Brníčko 1977.

mnoha okolních obcích, mezi něž patřilo právě Brničko, žili výhradně Češi.⁸² Mimo jiné i proto se právě Brničko v roce 1869 stalo dějištěm již zmíněného prvního velkého veřejného tábora českých hraničářů na severozápadní Moravě. Obec kromě toho již tehdy patřila k důležitým střediskům české části politického i soudního okresu Zábřeh a jedno z významných center českého národního hnutí představovala i v letech pozdějších. Proti tomuto posilování českého živlu se začalo místní německé obyvatelstvo intenzivně bránit, mimo jiné i zakládáním německých nacionalistických spolků, mezi něž patřil například Bund der Deutschen Nordmährens, jehož předsedou byl dlouhá léta smutně proslulý zábřežský továrník Hermann Brass, o němž ještě bude řeč.⁸³ Česko-německé soupeření v této části severní Moravy nemohlo dospívání Karla Lukase neovlivnit. Ještě po letech vzpomínal na to, kolik šarvátek se svými spolužáky v Zábřehu prodělali v bojích s místními německými výrostky a jak často dorazili do gymnázia s rozbitými hlavami.⁸⁴ Přitom jak jsme již uvedli, sám pocházel ze smíšeného manželství. Což však rozhodně nebylo na škodu, jak vzpomíná paní Božena Leharová: *„Naše vesnice byla ryze česká, jen pět nebo šest lidí si uvádělo jako mateřskou řeč němčinu a jedním z nich byl i Karlův tatínek, starý pan Lukas. Nicméně ve všech těchto rodinách vyrostli z dětí náramní vlastenci, přímo zapálení pro českou věc. Stávalo se dokonce, že otec takřka vůbec neuměl česky, děti zase německy, a přitom to u nich doma klapalo tak, že by jim to leckterá ryze česká rodina mohla závidět.“*⁸⁵

Své dětství prožil Karel Lukas v rodné vesnici, kde také začal na podzim roku 1903 navštěvovat místní dvoutřídku. Na to, co zde mohl v mládí podnikat, vzpomíná Vojtěch Lehar: *„Jakmile skončila škola a my jsme si doma odbyli své povinnosti, vyrazili jsme nahoru na hrad, kde jsme bývali opravdu snad každý den. A nadělali jsme se taky nemálo lumpáren. Když jsme objevili na olších u potoka veverku, pronásledovali jsme ji a házeli po ní kamení, nebo jsme lezli vránám šedivkám na stromy vybírat hnízda. Takováto zábava nám tehdy vystačila doopravdy takřka na celý den. Anebo jsme chodili lidem ve vesnici krást do zahrad angrešt nebo rybíz. Ono, i kdyby toho měl člověk doma plno, tak by mu to neudělalo takovou radost, jako když to mohl společně s kamarády s trochou dobrodružství někde v sousedství „ukoristit“.* Podnikali jsme taky

⁸² V roce 1930 žil například v celém Brničku jediný Němec, a tím byl paradoxně právě otec Karla Lukase.

⁸³ Podrobněji například GAWRECKI, Dan: *Bund der Deutschen Nordmährens a německý nacionalismus na severní Moravě (1886-1918)*. In: Severní Morava, 1990, sv. 59, s. 19-28.

⁸⁴ Vlastivědné muzeum Šumperk (dále jen VMŠ), Pozůstalost Karla Lukase, Rozhlasový projev pro severní Moravu s průvodním dopisem z 18. září 1941, s. 1 a 2.

⁸⁵ Záznam rozhovoru autora s paní Boženou Leharovou, rozenou Novákovou z 27. září 1991.

bojové výpravy proti sousednímu Kolšovu, při nichž jsme se nejen servali, ale často taky ke slovu přicházelo i klukovské dělostřelectvo – praky. Kamení létalo vzduchem z jedné strany na druhou a občas z toho bývala i ošklivá zranění. Nevím jak ostatní, ale když já jsem povyrostil, trávil jsem spoustu volného času nahoře na hradě nad vesnicí, což bylo i oblíbené místo Karla Lukase. Býval odtud nádherný výhled nejen na naši dědinu, ale i daleko do kraje. Za dobrého počasí jste odtud mohli spatřit i Králický Sněžník a Praděd. Tam jsem sedával, a buď jsem si tam četl, anebo se učil takřka každý den. Od jara, jakmile začala hlína trochu rozmrazat, až do doby než opět napadl sníh. Kolikrát jsem se tam drápal, když to bylo ještě všechno mokré a po tom blátě jsem někdy sjel z kopce skoro až dolů. Tak jsme v Brníčku žili my mladá prakticky až do svých čtrnácti let. Poté jsme se ze vsi rozeběhli na všechny strany. Někdo začal studovat na zábřežském gymnáziu, jiní odešli do učení a někteří se ztratili kdoví kde. Ani o prázdninách jsme se už nevidali, protože jsme všichni pracovali, abychom sobě i rodičům trochu přivydělali.“⁸⁶

1.1 Studentem zábřežského gymnázia

Na podzim 1907 se stal Karel Lukas na radu učitelů, kteří si nadaného chlapce brzy oblíbili, studentem českého vyššího gymnázia v nedalekém Zábřehu. Šlo o školu, která za sebou tehdy měla sice krátkou, ale o to dramatičtější historii.⁸⁷ Snahy o jeho vznik se totiž od samého počátku střetávaly s intenzivním odporem německých kruhů a zejména pak již zmíněného zábřežského továrníka a výrazného germanizátora severní Moravy Hermanna Brasse. Ten také dělal vše proto, aby nová vzdělávací instituce vůbec nevznikla, a když jejímu založení v roce 1896 nedokázal zabránit, snažil se jí co nejvíce zkomplikovat život a zastrašit ty, kdo jí projevovali přízeň. Na konci července 1901, kdy byla slavnostně otevřena nová gymnaziální budova, například svým dělníkům striktně nařídil, že se této společenské události nesmějí zúčastnit. Část z těch, kteří neposlechli, bylo hned následujícího dne propuštěno z práce. Hermannu Brassovi se podařilo zkomplikovat i připravované zestátnění gymnázia a úspěšný byl, i pokud jde o blokaci finančních prostředků na jeho činnost. Když se například delegace zábřežských občanů pokoušela v březnu 1901 dosáhnout zestátnění gymnázia, dostalo

⁸⁶ Záznamy rozhovorů autora s plk. Vojtěchem Leharem z 15. července a 27. září 1991.

⁸⁷ Podrobněji viz například LOLKOVÁ, Krista: *Gymnasium v Zábřeze*. Vlastivědné zajímavosti, č. 42. Šumperk 1971, nebo *75 let gymnasia v Zábřeze*. Památník vydaný k oslavám 75. výročí založení gymnasia v Zábřeze. Gymnasium v Zábřeze, Zábřeh 1971.

se jí odpovědi, že to v současnosti není možné a o věci se bude jednat teprve poté, až bude gymnázium úplné, tedy osmitřídní. Veškeré finanční problémy s udržení chodu školy tak i nadále zůstávaly na Gymnasijní matici Zábřežské a Ústřední matici školské, a to přestože jiné matiční školy zemskou podporu dostávaly. Jakmile se totiž začalo jednat o možné subvenci, továrník Brass na moravském sněmu i na říšské radě dosáhl toho, že do Zábřeha peníze nikdy nedorazily. Tato křivda byla tím bolestnější, že v roce 1899 zemský sněm schválil německé průmyslové škole, jež byla v Zábřehu zřízena v roce 1897 (s Brassovou podporou českému gymnáziu navzdory), roční podporu 12 000 zlatých. Německá průmyslová škola byla navíc postátněna již v roce 1902, zatímco české gymnázium muselo na tento akt čekat až do 23. prosince 1907, kdy císař nejvyšším rozhodnutím z 23. prosince 1907 schválil, aby bylo dosud soukromé zábřežské gymnázium s vyučovací řečí českou postátněno, k čemuž došlo se zpětnou platností od 1. září 1907. Kronika školy k tomu uvádí: „*Tak konečně po 11 těžkých letech ústav náš se dočkal klidnějších časů, kdy nebude třeba se bít o jeho existenci a bude možno tím usilovněji pracovati o jeho vnitřní zdokonalení. Dej Bůh, aby láska lidu severomoravského byla mu údělem, jako na počátku bylo, a aby přinesl našemu kraji požehnání a sílu, aby šířil vědění, dobro, porozumění pro vše krásné a vlasteneckou vroucnost spojenou s ušlechtilou lidskostí.*“⁸⁸

Během studia na zábřežském gymnáziu se mladý Karel Lukas denně setkával s celou řadou vynikajících pedagogů, specialistů ve svých oborech, kteří v té době pod vedením ředitele gymnázia Rudolfa Dvořáka v Zábřehu působili. Z nich je možné jmenovat latináře Karla Karga, řečtináře Antonína Málka, matematika a kartografa Josefa Malíře, češtináře Antonína Procházku, němčináře Karla Zmatlíka a historiky Františka Skovajsu a Antonína Jarolímka.⁸⁹ Je velmi pravděpodobné, že právě setkání s výše jmenovanými pedagogy, kteří se pro něj stali vzory, stejně jako příklad starší sestry Emilie, vedly později Karla Lukase k rozhodnutí pokračovat po gymnáziu ve studiu na učitelském ústavu a stát se učitelem z povolání.⁹⁰

⁸⁸ BALCÁREK, Josef – PLÁNIČKOVÁ, Alena: *Z dějin ústavu*. In: *75 let gymnasia v Zábřeze*. Památník vydaný k oslavám 75. výročí založení gymnasia v Zábřeze. Gymnasium v Zábřeze, Zábřeh 1971, s. 10-28, s. 16-17.

⁸⁹ *75 let gymnasia v Zábřeze*. Památník vydaný k oslavám 75. výročí založení gymnasia v Zábřeze. Gymnasium v Zábřeze, Zábřeh 1971, 101-107.

⁹⁰ Toto své přání sdělil Karel Lukas po složení maturitní zkoušky 26. června 1915 zkušební komisi, které předsedal ředitel zábřežského gymnázia profesor Rudolf Dvořák. Státní okresní archiv Šumperk (dále jen SOkA Šumperk), fond Gymnázium v Zábřehu, Maturitní protokoly, inventární číslo 78 (školní roky 1908/1909 až 1917/1918), protokol o maturitní zkoušce Karla Lukase.

Studenti zábřežského gymnázia, Karla Lukase nevyjímaje, žili kromě studia i bohatým kulturním životem. Při škole existoval studentský orchestr, pěvecký sbor i čtenářský kroužek a ve školním roce 1911/1912 byly poprvé uspořádány studentské majáles se slavnostním krojovaným průvodem, jenž prošel městem až do Vrbí, kde byla uspořádána tělocvičná akademie řízená profesorem Josefem Schüllerem a zatančeny moravské národní tance, které byly nacvičeny pod vedením profesora Antonína Šprince. Stejná slavnost, konaná o dva roky později, již měla podstatně větší rozsah. V sobotu 26. května 1914 představili studenti veřejnosti nastudovanou Jiráskovu „Lucernu“ a o den později předvedli kromě tělocvičné akademie a starobylých moravských tanců i sborový zpěv a zahráli loutkové divadlo.⁹¹ Zda při těchto akcích vystupoval i Karel Lukas, nevíme, ale vzhledem k jejich významu je prakticky vyloučeno, aby se jich nezúčastnil alespoň jako divák.

Životní přání Karla Lukase stát se učitelem, zhatil v létě 1914 příchod Velké války, která zásadním způsobem zasáhla do života celého světa. I v Zábřehu se její vypuknutí projevilo prakticky okamžitě. Již v polovině září 1914 byla budova tamního českého gymnázia zabrána pro vojenské účely poprvé a od té doby až do konce války již bylo další vyučování ve školní budově buď zcela, nebo významně omezeno. Vedení gymnázia následně vynaložilo velké úsilí, aby našlo náhradní prostory a výuka tak vůbec mohla pokračovat, což se podařilo díky pochopení pana Pěničky (učilo se v jeho domě v Šumperské ulici) a stavitele Lolka, jenž poskytl své kanceláře v Tovární ulici. Kromě toho výuka probíhala i v ředitelně a žákovské knihovně. Vedle nedostatku vhodných prostor bylo vyučování opakovaně narušováno uhelnými prázdninami, výpomocí žáků při polních pracích v zemědělství, jejich účastí při sbírání textilního odpadu, prádla, barevných kovů, kopřiv, jahodového listí, knih pro vojáky v poli a v lazaretech a podobně. Nesmíme zapomenout ani na to, že v letech války výrazně vzrostl národnostní útisk a české gymnázium se tak ocitlo ve velice složité situaci. Byly kontrolovány žákovské i profesorské knihovny, vyřazovány knihy českých vlasteneckých spisovatelů, přezkušovány učebnice a žákům bylo dokonce zakázáno cvičit v sokolských jednotách. Hlavní důraz měl být kladen na pěstování ducha rakouského vlastenectví. V neposlední řadě vyučování komplikovala i ta skutečnost, že řada profesorů musela hned po vyhlášení války v rámci mobilizace nastoupit ke svým

⁹¹ Podrobněji INDRA, Zdeněk: *Z kulturní činnosti studentů zábřežského gymnasia*. In: *75 let gymnasia v Zábřeze*. Památník vydaný k oslavám 75. výročí založení gymnasia v Zábřeze. Gymnasium v Zábřeze, Zábřeh 1971, s. 52-58.

útvárům. Do armády začali být navíc postupně povoláváni i žáci vyšších ročníků a Karel Lukas nebyl výjimkou.⁹² Při zdravotní prohlídce domobraneckého ročníku 1897 byl 20. června 1915 uznán schopným vojenské služby a o necelý týden později ukončil 26. června 1915 odpoledne předčasně svá gymnaziální studia „válečnou maturitou“.⁹³

1.2 Voják rakousko-uherské armády

Své poslední prázdniny strávil Karel Lukas u rodičů v Brníčku, kde celé léto vypomáhal v hostinci i při pracích na poli. Mírový život pro něj definitivně skončil 4. října 1915, kdy byl u okresního doplňovacího velitelství v Šumperku odveden do rakousko-uherské armády a o jedenáct dní později nastoupil jako jednorozční dobrovolník činnou službu u c. a k. zeměbranceckého pluku č. 13 (Landwehr Infanterie Regiment Nr. 13) v Olomouci.⁹⁴ Útvar, ke kterému Karel Lukas nastoupil, byl plukem, jehož velitelství a I. i II. prapor sídlily v míru v Olomouci a III. prapor byl dislokován v Šumperku.⁹⁵ Branci pak byl doplňován právě z obvodů Olomouc a Šumperk a pokud jde o jeho národnostní složení, tvořili ho ze 64% Češi, z 30% čeští Němci a zbývajících 6% připadalo na ostatní národnosti monarchie.⁹⁶ V době vypuknutí první světové války byl pluk zařazen v sestavě 92. zeměbrancecké pěší brigády dislokované v Olomouci (velitel generálmajor Adam Brandner Edler von Wolfzahn), jež podléhala krakovské 46. zeměbrancecké pěší divizi (velitel generálmajor Karl Nastopil). Právě v rámci těchto vyšších jednotek odjel pluk na počátku srpna 1914 na ruskou frontu a do Olomouce se již jako organizovaný celek nikdy nevrátil. Zúčastnil se krvavých bojů u Krasniku a Lublina v srpnu 1914 a velké ztráty utrpěl i v bitvě u Ivangorodu na konci října 1914, za postupu na Vislu u Klimontowa v květnu 1915 a v bitvě u Skomoroch v polovině července 1915. Na přelomu srpna a září 1915 se probojoval až k Dubnu, kde se postup

⁹² BALCÁREK, Josef – PLÁNIČKOVÁ, Alena: *Z dějin ústavu*. In: *75 let gymnasia v Zábřeze*. Památník vydaný k oslavám 75. výročí založení gymnasia v Zábřeze. Gymnasium v Zábřeze, Zábřeh 1971, s. 17.

⁹³ Tamtéž. Maturitní zkoušku Karel Lukas skládal z českého jazyka, matematiky, latiny a vlastivědy. Jen pro zajímavost je možné uvést, že si z posledně jmenovaného předmětu vytáhl otázku „Národové mongolští na půdě rakousko-uherské.“

⁹⁴ VÚA-VHA, fond Kvalifikačních listin, Kvalifikační listina Karla Lukase.

⁹⁵ Za detailní informace o c. a k. zeměbranceckém pěším pluku č. 13 jsem velice zavázán pánům Radimu Kapavíkovi a Jiřímu Vrbovi ze společnosti „Signum Belli 1914“, kteří mi naprosto nezištně poskytli výsledky svého mnohaletého studia k dějinám tohoto útvaru, a to jak písemností uložených v českých archivech, tak i v Kriegsarchivu ve Vídni. K dispozici jsem měl i nepublikovaný rukopis jejich knihy „Dějiny zeměbranceckého pěšího pluku č. 13“.

⁹⁶ KAPAVÍK, Radim – VRBA, Jiří: *Dějiny zeměbranceckého pěšího pluku č. 13*. Nepublikovaný rukopis 2015, s. 8.

fronty na řadu měsíců zatavil.⁹⁷

Karel Lukas tak v říjnu 1915 hlásil v Olomouci svůj příchod u náhradního praporu c. a k. zeměbranceckého pluku č. 13, jehož činnost po odchodu zbytku pluku do pole spočívala ve výcviku nováčků, kteří se k němu na základě povolávacích rozkazů sjížděli prakticky neustále. Po přibližně šest až osm týdnů trvajícím základním výcviku (ke kterému je u Karla Lukase zapotřebí připočítat i absolvování školy na důstojníky pěchoty v záloze, do níž byl jako jednorozční dobrovolník vyslán), byly z vycvičených nováčků sestavovány pochodové prapory, které postupně odjížděly za plukem na frontu, aby nahradily ztráty na jeho padlých, raněných, zajatých a nezvěstných. Přestože nemáme v dochovaných písemnostech Karla Lukase konkrétní informace o tom, kdy na frontu z Olomouce skutečně odjel a k jaké jednotce pluku byl později přidělen,⁹⁸ dá se na základě několika nepřímých zmínek o tom, že v rakousko-uherské armádě sloužil čtyři měsíce v týlu a čtyři měsíce v zákopech, stejně jako z toho, že se zúčastnil bojů u Dubna a Kozina v červnu 1916 určit, že Olomouc opustil 11. ledna 1916 se XVII. pochodovým praporem,⁹⁹ jemuž velel kapitán Julius Kobierski a po příjezdu do Dubna, kam transport dorazil 29. února 1916, byl zařazen jako velitel čtyř k jedné z rot II. praporu.¹⁰⁰

V době, kdy Karel Lukas na východní frontu dorazil, se toto bojiště podobalo všemu možnému, jen ne nebezpečné frontové linii. Od října 1915 do konce května 1916 vládl totiž prakticky na celé východní frontě klid. Občasné srážky polních hlídek a příležitostné dělostřelecké případy se svou intenzitou ani zdaleka nemohly srovnávat s krvavými boji, jaké zde probíhaly od počátku války až do příchodu podzimu 1915. Většina útvarů strávila téměř celé toto období na jednom místě, které se v jistém smyslu slova stalo jejich domovem.¹⁰¹ Velitelství 46. zeměbrancecké divize, které byl Lukasův

⁹⁷ Podrobněji viz KAPAVÍK, Radim – VRBA, Jiří: *Dějiny zeměbranceckého pěšího pluku č. 13*. Nepublikovaný rukopis 2015, s. 19-54.

⁹⁸ Tyto údaje neobsahují ani jeho kmenový list, kvalifikační listina a poslužný legionářský spis uložené ve VÚA-VHA v Praze, ani výrazně podrobnější kopie Kmenového listu včetně několika v Praze nedochovaných příloh, které jsou součástí osobního spisu Karla Lukase uloženého ve Vojenském ústředním archivu – Správním archivu Armády České republiky v Olomouci (dále VÚA-SA AČR).

⁹⁹ Transport XVII. pochodového praporu se skládal ze tří rot (8 důstojníků a 610 mužů), 4 jízdních a 8 tažných koní, 3 vozů a 2 polních kuchyní. KAPAVÍK, Radim – VRBA, Jiří: *Dějiny zeměbranceckého pěšího pluku č. 13*. Nepublikovaný rukopis 2015, s. 137.

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 137 a s. 87-88.

¹⁰¹ Koncem března převzal c. a k. zeměbrancecký pluk č. 13 obranný úsek od c. a k. mysliveckých praporů č. 10 a 17 a byl poté rozmístěn následovně: I. prapor úsek Tarakanowo, II. prapor jižní a východní část Dubna, III. prapor úsek Park Palestyna, IV. prapor úsek Dubnocev a Wygnanka, jedna polovina V. praporu Zniesienie a druhá polovina jako záloha v Zabranie. Záložní půlprapor byl jako brigádní záloha

c. a k. zeměbranecký pluk č. 13¹⁰² podřízen, si například u zámku Smordwa, kde bylo ubytováno, nechalo na jaře 1916 vybudovat okrasnou zahradu a tenisové kurty a pro mužstvo bylo dokonce zřízeno kino. Jednotky se tak věnovaly především budování infrastruktury, zdokonalování opevnění obranných postavení¹⁰³ a výcviku. Téměř zcela však odvykly skutečnému bojovému nasazení. Jejich služba se mnohem více podobala službě v míru, nežli za války.¹⁰⁴ To se však mělo již brzo změnit.

Ve druhé polovině května 1916 zahájilo Rakousko-Uhersko ofenzívu proti Itálii, jež se zpočátku vyvíjela tak úspěšně, že dokonce v části armádních kruhů vedla k optimistickým úvahám o tom, že by mohla být Itálie během několika málo týdnů poražena. Zanedlouho poté začali být Rusové stojící proti pozicím 46. zeměbranecké divize podstatně aktivnější a rakouské velení nabývalo čím dál jasnějšího přesvědčení, že se nepřítel chystá na východní frontě provést nějakou významnější útočnou akci, která by jeho italskému spojenci odlehčila. Že se tak může stát již během několika málo dní, si však nikdo nepřipouštěl. Ještě 2. června 1916 tak byla například 25. pěší divize, která dosud na jihu sousedila se 46. zeměbraneckou divizí, odeslána do zázemí, čímž se obranný úsek zeměbranců prodloužil až na jen těžko zvládnutelných osmačtyřicet kilometrů. O dva dny později – 4. června 1916 – začala mohutná Brusilova ofenzíva.¹⁰⁵

Těžiště ruského útoku se nacházelo v úseku 4. armády, která na severu bezprostředně sousedila se 46. zeměbraneckou divizí, zatímco přímo v úseku 46. divize došlo první den jen k několika místním útokům, jež byly snadno odraženy. Již 5. června 1916 dopoledne však zahájilo ruské dělostřelectvo stojící proti c. a k. zeměbraneckému pluku č. 13 silné ostřelování Dubna, kde byl rozmístěn II. prapor, u

soustředěn v Chutoru Niemcew, V tomto úseku zůstal pluk až do 10. června 1916. KAPAVÍK, Radim – VRBA, Jiří: *Dějiny zeměbraneckého pěšího pluku č. 13*. Nepublikovaný rukopis 2015, s. 86.

¹⁰² Celkem malé ztráty pluku na podzim 1915, stejně jako pravidelné doplňování pochodovými prapory umožnily, že se na jaře 1916 c. a k. zeměbranecký pluk č. 13 skládal z plukovního štábu, zákopnického oddělení (250 mužů), útočného oddílu (250 mužů), telefonního oddělení (200 mužů), čtyři pěších děl, dále pěti polních praporů (I. – V.), přičemž každý polní prapor tvořily čtyři polní roty a kulometné oddělení o 2 kulometech a konečně záložního půlpraporu o dvou polních rotách (početní stav polní roty činil v té době přibližně 200 mužů, záložní roty asi 120 mužů). KAPAVÍK, Radim – VRBA, Jiří: *Dějiny zeměbraneckého pěšího pluku č. 13*. Nepublikovaný rukopis 2015, s. 116.

¹⁰³ Nedlouho předtím, než Karel Lukas k pluku na frontu dorazil, byla koncem ledna 1916 zahájena v jeho úseku stavba II. obranného postavení několik kilometrů za frontovou linií (dále v týlu dokonce jednotky, které nebyly nasazeny přímo na frontě, budovaly ještě třetí obranné postavení, které bylo místy vzdáleno až 100 kilometrů od první linie). Poté bylo v úseku c. a k. zeměbraneckého pluku č. 13 přistoupeno k budování spojovacích zákopů mezi I. a II. postavením, u Zniesienie a Zabranie byly vybudovány důkladné drátěné překážky před II. linií a zřízeny úkryty proti granátům. KAPAVÍK, Radim – VRBA, Jiří: *Dějiny zeměbraneckého pěšího pluku č. 13*. Nepublikovaný rukopis 2015, s. 86.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 86.

¹⁰⁵ Tamtéž.

kterého Karel Lukas sloužil, a město zapálilo. Požár zachvátil na tři sta domů a vzhledem k nepříznivému větru se ho podařilo uhasit teprve po dvou dnech (zároveň se podařilo zabránit jeho rozšíření až do zákopů). Vojákům se také s mimořádným úsilím podařilo do zázemí evakuovat na 3 000 obyvatel města.¹⁰⁶ Od Lukasova praporu tehdy padlo prvních pět mužů, devět dalších bylo raněno a přibližně 90 zůstalo pohřešovaných. Situace na bojišti se z pohledu Rakušanů i dále zhoršovala. Sousední 7. pěší divize musela po několika pokusech o odražení ruských útoků ustoupit až na Ikwu, čímž mezi ní a levým křídlem 46. zeměbranecké divize vznikla 15 km široká mezera. K jejímu vyplnění byl 6. června ze svého úseku mezi Dubnem a Chorupany stažen 13. domobranecký pluk a c. a k. zeměbranecký pluk č. 13, jenž byl jeho sousedem tak musel převzít část jeho obranného úseku. Od 7. divize však neustále přicházely další a další naléhavé žádosti o podporu, a proto byly 7. června do jejích předpokládaných pozic u Radomysli odeslány jako poslední divizní záloha III. a V. prapor c. a k. zeměbraneckého pluku č. 13 pod velením kapitána Václava Bílého. Ty však 7. divizi nenašli a následující tři dny strávily blouděním po bojišti.¹⁰⁷

Mezitím začalo velitelství 46. zeměbranecké divize z fronty postupně po půlpraporech a poté i po jednotlivých rotách stahovat další a další jednotky, které odesílalo na stále více ohrožené levé křídlo. Zde z nich byla pod velením velitele 92. zeměbranecké brigády vytvořena bojová skupina, jež měla podle původního předpokladu protiútokem podpořit sousední 7. divizi. To se však ukázalo jako naprosto nerealizovatelné. Ani výrazně posílené rakousko-uherské jednotky již nebyly schopny zadržet masivní ruský postup v této oblasti a zdecimovaná 7. divize nakonec své pozice vyklidila a ustoupila na západ. Postavení 46. zeměbranecké divize se tím stalo naprosto neudržitelným. Její fronta se prodloužila až na 56 km, oba její sousedé byli pod silným nepřátelským tlakem a divizi hrozilo obklíčení. Proto bylo 10. června 1916 nařízeno ustoupit na novou obrannou linii na řece Plaszewka, přibližně 30 km jihozápadně od původních pozic.¹⁰⁸

Lukasův c. a k. zeměbranecký pěší pluk č. 13 (respektive tři jeho prapory, které dosud zůstaly v původních pozicích) se tak 10. června 1916 v půl osmé ráno odpoutal od nepřítele, vyklidil úsek Dubno a přes Sady a Polczu se přesunul na Plaszewku, kde

¹⁰⁶ KAPAVÍK, Radim – VRBA, Jiří: *Dějiny zeměbraneckého pěšího pluku č. 13*. Nepublikovaný rukopis 2015, s. 86.

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 87.

¹⁰⁸ Tamtéž.

12. června obsadil nové pozice. Ústup celé divize směrem na západ se obešel bez větších ztrát a proběhl vcelku spořádaně. Vzhledem k tomu, že Rusové pronásledovali ustupující jednotky jen opatrně, podařilo se dokonce evakuovat i větší část válečného materiálu, jenž byl za poslední měsíce v postaveních u Dubna nashromážděn. Hlavní síly pluku zaujaly na Plaszewce postavení na pravém křídle 46. zeměbranecké divize v úseku Zabokryki – Boratyn. Klid však netrval dlouho. Rusové totiž na čerstvě obsazené pozice c. a k. zeměbraneckého pěšího pluk č. 13 zaútočili již 15. června 1916. Zatímco na levém křídle v prostoru Dobrywodki–Tesluhov byl jejich útok odražen, na pravém křídle pluku, v úseku II. praporu u Kozina, kde byl zařazen i Karel Lukas došlo k průlomům, jenž měl pro prapor fatální následky. V boji, který se zde rozpoutal, padl velitel praporu podplukovník Vilém Schramm a asi 16 mužů, další dva důstojníci a 30 vojáků bylo raněno a 25 důstojníků a přibližně 630 vojáků padlo do ruského zajetí.¹⁰⁹ Byl mezi nimi i Karel Lukas.¹¹⁰

1.3 V ruském zajetí

O okolnostech zajetí Karla Lukase onoho 15. června 1916 nemáme bohužel žádné zprávy,¹¹¹ ale mohlo se seběhnout obdobně, jak to ve svém deníku vylíčil

¹⁰⁹ KAPAVÍK, Radim – VRBA, Jiří: *Dějiny zeměbraneckého pěšího pluku č. 13*. Nepublikovaný rukopis 2015, s. 88.

¹¹⁰ Několik hodin po zajetí Karla Lukase, ráno 16. června 1916 zastihl c. a k. zeměbranecký pluk č. 13, jenž se právě nacházel u Leszniowa (severně od Brodů) rozkaz odebrat se jako záloha 46. zeměbranecké divize do Beresteczka. Tam se mu podařilo dorazit 17. června, ale ještě téhož dne večer Rusové zahájili útok proti postavením 46. zeměbranecké divize. V úseku c. a k. zeměbraneckého pluku č. 15 se jim podařilo prolomit frontu a velení divize v noci nasadilo do protiútoků postupně všechny zálohy, které mělo k dispozici, tedy i c. a k. zeměbranecký pluk č. 13, jenž se v ranních hodinách 18. června probil na čáru Redków – jižní a východní část lesa u Chutoru Zielenyj, kde se mu podařilo odrážet všechny nepřátelské protiútoky, z nichž zejména ty z 22. až 24. června 1916 byly vedeny s velkou urputností. Kromě přibližně čtyř desítek padlých, více než 240 raněných a 40 neznámých přišel pluk i o svého velitele podplukovníka Františka Špringensfelda, jenž musel být v důsledku nervového zhroucení evakuován do týlu a 12. července 1916 ve Vídni zemřel. Velení pluku po něm převzal podplukovník Josef Dokoupil, jenž pluk vedl ve dnech 10. až 17. července 1916 v bojích u Peremyl. Zde se 20. července ruským jednotkám podařilo nepozorovaně přebrodit ohbí Styru a prolomit frontu u obranném úseku V. praporu. Po neúspěšném pokusu zastavit Rusy pronikající do týlu pluku byl jeho osud zpečetěn. Rusové mu odřízli ústupovou cestu mezi Peremylem a Soloniewem a prakticky celý pluk byl zajat. Podle telefonního vedení našli navíc Rusové i úkryt velitelství pluku a zasypali ho granáty, přičemž přišel o život i velitel pluku podplukovník Dokoupil. KAPAVÍK, Radim – VRBA, Jiří: *Dějiny zeměbraneckého pěšího pluku č. 13*. Nepublikovaný rukopis 2015, s. 88-90.

¹¹¹ Totéž bohužel platí nejenom pro okolnosti Lukasova zajetí, ale i pro pozdější pobyt v zajateckých táborech carského Ruska, stejně jako pro jeho službu v našich legiích v Rusku a ve Francii. Přestože vzhledem k Lukasovu nespornému literárnímu talentu nepochybuji o tom, že se některým okamžikům této části svého života věnoval minimálně v korespondenci se svými blízkými, žádné písemnosti soukromého charakteru z této doby nemáme. K dispozici tak jsou vedle stručného průběhu služby, tak jak ji zachycují dochované personální písemnosti (poslužný legionářský spis, kmenový list, kvalifikační

pozdější divizní generál čs. armády Alois Eliáš,¹¹² tehdy čtyřadvacetiletý příslušník c. a k. pěšího pluku č. 28, jenž si 31. srpna 1914 poznamenal: „*K polednímu začíná se objevovati nepřítel a krátce nato začíná palba. Náš Zug ztrácí brzy cíl, neboť Rusové zašli do žmoly. Ostatní střílí neustále. Každou chvíli přichází rozkaz Feuereinstellen. Proč, nevím, snad kvůli šetření munice. Brzy nedostává se na levém křídle patron. Posíláme tam, co kdo může. Za zády praskají nám granáty. Vidíme, jak pojednou objeví se napravo oddělení nepřátelské jízdy. Pálíme tam a za okamžik oddíl zmizel. Co se děje v linii, nevím. Nemáme již střel. Rusové jsou blízko. Vyhlédl jsem ze zákopů, ale mohlo mi to býti osudným; kulka létla mi těsně nad rukou, v které držel jsem kus dřeva, kterým jsem chtěl odhrnouti trávu před deckungem, a dřevo vyrazila. Nevidím dál. V tom praskne mi to před očima a v okamžiku mám plný obličej hlíny. Nevidím. Hoši křičí, že je ústup. Nechci se ani hnout. Kulky hvízdají hrozně. Nablízku pracuje as strojní puška. Rusové obsazují zákopy a jsem zajat“.¹¹³*

Podobným způsobem popsal své zajetí v létě 1916 i Václav Najbrt, jenž později strávil společně s Karlem Lukaselem řadu měsíců v zajateckém táboře v Berezovce: „*Nikdo se neodvážil pozvednouti hlavy z úkrytu. Minutu co minutu zaryl se těžký granát do země několik kroků od nás, tu vpředu, tu vzadu, zasypal nás pískem., naplnil naše úkryty zápachem, střepiny zpívaly si v letu smrtící melodii, Podle udeřil granát do kulometu a my čekali s nejistotou, kdy některá z těch bručivých oblud vpadne do nás. Pak se ozvaly kulometry, pušky, vždy blíže a blíže, jasněji a jasněji bylo je slyšeti, granáty zaměnily šrapnely, jež nás zasypávaly jako kroupy žitná pole, a když po tříhodinové palbě dělostřelba ustala, byli před našimi zákopy Rusové a přestřihávali*

listina) a spisový materiál útvarů, u nichž Karel Lukas sloužil, pouze svědectví jeho spolubojovníků. Právě s jejich pomocí jsem se pokusil v této práci některé z epizod Lukasova života podrobněji osvětlit.

¹¹² Armádní generál Ing. Alois ELIÁŠ (29. 9. 1890 – 19. 6. 1942). V letech první světové války příslušník čs. legií, nejprve 5. čs. střeleckého pluku v Rusku, později 21. čs. střeleckého pluku ve Francii. Od ledna 1919 se jako náčelník štábu Velitelství operujících vojsk na Těšínsku zúčastnil bojů proti Polákům, od června 1919 pak jako náčelník štábu skupiny „Gillain“ tažení proti Maďarům na Slovensku. 1920-1921 velitel pěšího pluku 21 v Čáslavi. 1921-1923 frekventant Vysoké školy válečné v Paříži. V letech 1923-1931 působil u MNO – hlavního štábu v Praze, nejprve jako přednosta 1. oddělení, od února 1929 jako II. zástupce náčelníka hlavního štábu. 1931-1933 velitel 2. pěší brigády v Chomutově (v mezidobí se jako člen čs. delegace zúčastnil konference pro omezení zbrojení v Ženevě). 1933-1935 velitel 3. divize v Litoměřicích. V letech 1935-1938 velitel V. sboru v Trenčíně. Na podzim 1938 pověřen řízením MNO. 1938-1939 ministr dopravy. Od dubna 1939 premiér Protektorátu Čechy a Morava, současně zapojen v odboji, udržoval kontakt s prezidentem Benešem v Londýně. V září 1941 zatčen a za heydrichiády v Kobyliších popraven. In memoriam povýšen do hodnosti armádního generála. VÚA-VHA, fond Kvalifikačních listin, Kvalifikační listina Aloise Eliáše; fond Poslužných legionářských spisů, Poslužný legionářský spis Aloise Eliáše a rodinný archiv (poskytnutý ke studiu laskavostí paní PhDr. Jany Pasákové).

¹¹³ ELIÁŠ, Alois – PASÁK Tomáš – MOŽNÁ-MEJSNAROVÁ, Fany: *V boji a zajetí. Příběh legionáře a důstojníka Aloise Eliáše*. Praha, Praha 1999, s. 39.

dráty. A pak se již opakovala stará písnička, pracovaly bomby, pušky, bajonety, útěk z okopů toho, kdo mohl, přes rozsáhlou louku ke Stochodu, odkud nastupovaly nové vlny ruské pěchoty, útěk pod dělostřeleckým ohněm za hvizdotu střel, štěkotu kulometů, útěk vodou a bahnem Styru. Řada známých spí od toho dne věčný svůj sen v nehostinné cizině. Na 1 000 nás pak padlo do zajetí, někteří zranění, já sám na smrt unaven, ale se zdravými údy. Za Stochodem pocítili jsme zajetí. Libozvučnou, melodickou ruštinou odňal mi „feldfebel“ časy (hodinky), sem tam dostal někdo něco na pamětnou, chtěl-li protestovati proti dělení.“¹¹⁴ Přijetí, kterého se Karlu Lukasovi na druhé straně fronty dostalo, tak nebylo s největší pravděpodobností právě přátelské a patrně se dosti lišilo od idealistických představ, které tehdy v Čechách ve vztahu k našemu ruskému „slovanskému bratrovi“ panovaly.¹¹⁵

Bezprostředně po svém zajetí byl Karel Lukas spolu s ostatními vojáky svého pluku soustředěn do transportu, který pod dozorem ruských strážných vyrazil na východ. Přestože jeho osobní materiály ve výčtu ruských zajateckých táborů, jimiž prošel, neuvádějí Dárnici u Kyjeva, je naprosto jisté, že i zde strávil několik dnů a možná i týdnů. Po velké Brusilovově ofenzívě v červnu 1916, tudy totiž prošli prakticky všichni rakousko-uherská váleční zajatci, kteří tehdy padli do zajetí. V době vrcholících ruských úspěchů jich bylo až několik tisíc denně. Do Dárnice se mohl Karel Lukas dostat buď pěšky, anebo vlakem. Oba způsoby měly své klady i zápory, jak je možné vyčíst ze vzpomínek pamětníků. František Šlerka absolvoval více než dva týdny trvající cestu pěšky: *„Po dvou a půldenním pobytě na frontě byl jsem ještě s pěti jinými vojáky naší kumpanie zajat. Bylo to 6. června 1916 blíže Kolků. Za 16 dní únavného pochodu dospěli jsme po krásné, dlážděné silnici přes Rovno, Novohrad Volyňský, Žitomír a Kyjev do Dárnice. Zajímavé bylo, že čím dále od fronty, tím více přibývalo našich strážů a tím tužší byla disciplína. Celé první tři dny vedli nás celkem dva zemljácci s flintami na špagátě uvázanými, ale přes Žitomír a Kijev byli u každého čtyřstupu dva strážníci s nasazenými*

¹¹⁴ NAJBRT, Václav: *Berezovka. Ze zajateckého tábora do řad legií*. Památník odboje, Praha 1924, s. 19-20.

¹¹⁵ Velice zajímavá je v této souvislosti krátká vzpomínka Václava Najbrta: *„Kdož si představovali, že v Rusku jsou široké vrstvy národa slovansky uvědomělé, aspoň trochu tak, jak tomu bylo u nás, byli zklamáni a mne samotného zarazilo, když na mé výklady, že jsem Čech, dostalo se mi otázky: „Vy, značit, pravoslavnyj ili Polak“, tedy otázky po náboženství. Je samozřejmé, že za takových okolností sokolská legitimace neměla významu...Ruská národní a slovanská neuvědomělost byly pak mnohým Čechům dobrým důvodem, aby se nemusili stavěti do řad bojovníků za českou samostatnost.“¹¹⁵ NAJBRT, Václav: *Berezovka. Ze zajateckého tábora do řad legií*. Památník odboje, Praha 1924, s. 10.*

dlouhými, křivými bodly.“¹¹⁶

Václav Najbrt absolvoval první část cesty pěšky a druhou vlakem: „*Ubírali jsme se cestou, kudy jsme přišli; přes Okonsk, Kolki, odtud hlubokými lesy volyňskými přes Silno, Klevaň do Rovna. Po několikadenní zastávce, za níž nám utrmáceným dali skládati a nakládati oves, mouku, cukr...Posadili nás do vagonů a poslali do Dárnice. Rozedraní, vyhladovělí, vyhublí, s tím majetečkem, který kdo na frontě zachránil, většinou byla to miska na jídlo, lžice, chlebník (brotsak), šťastnější měli i plášť a v tlumoku nějaké prádlo – byli jsme rádi, že sedíme ve vozech a nemusíme dlouhou cestu do Kijeva vykonati jako jiní pěšky. Jednu však nevýhodu, a to velkou, měla naše cesta vlakem přece. Po celých pět dní nedostali jsme k jídlu ničeho...Pili jsme po dráze neslazený čaj, ani ten čaj nebyl pravý, pouhá náhražka, malinový „napitok“; za to jsme si tuto lahůdku opakovali na každé téměř stanici. Jedna nebo dvě bulky denně koupily se buď z vlastních peněz, anebo z toho, co kdo půjčil úvěrem na lepší doby. Podle zákonných předpisů měli jsme ovšem právo na jídlo, čaj, cukr, chléb a také i maso, ale už v rakouském vojsku jsme poznali, že voják má právo na mnoho věcí, kterých však nikdy nedostane, a zajatec byl voják, kterému i právo na to právo upřeli. Podle litery zákona snad ne, ale v praksi ano, Stěžovati si nebylo komu a pak v Rusku, jak jsme poznali, měli na každou stížnost jeden recept: buntovščika v řurmu. Velitelé transportu dostávali peníze, za něž měli obstarávat oběd zajatcům, ale peněz užívali z velké části pro sebe. Po několikadenní jízdě spatřili jsme zlaté věže kijevských chrámů a klášterů, převezli nás přes Dněpr a byli jsme v Dárnici.*“¹¹⁷

Jeden z českých válečných zajatců později tábor v Dárnici popsal následovně: „*Dárnice! Kolik stotisíc lidí prošlo tvým lágrem! Kolik prokletí a v kolika různých jazycích vzneslo se na tebe? Kolik vši hýbalo pískem tvého řídkého lesíka? Spočítá někdo rovy tvého hřbitova? – Pochybuji! – Četl jsem později v novinách, že v té době bylo tam přes 40 000 zajatců. Stravování a ubytování vypadalo dle toho. Čtyři noci spal jsem na střeše přeplněného baráku, čtyři dny neviděl můj žaludek sousta jídla. Pro takovou spoustu lidí byla pouze jedna kuchyně. Vydávalo se v ní jídlo po celý den, ale při špatné organizaci nemohla nakrmiti ani čtvrtiny.*“¹¹⁸ Poměry v Dárnici byly opravdu otřesné. Tábor postavený na písčité půdě borovicového lesíka byl ohrazený

¹¹⁶ ŠLERKA, František: *Zajatec – černorabočí*. In: *Cestami odboje – Jak žily a kudy táhly čs. legie*. Díl II. Pokrok, Praha 1927, s. 178-181, s. 178.

¹¹⁷ NAJBRT, Václav: *Berezovka. Ze zajateckého tábora do řad legií*. Památník odboje, Praha 1924, s. 20-21.

¹¹⁸ ŠLERKA, František: c. d., s. 178.

vysokým dřevěným plotem a tvořily ho asi čtyři desítky zemljanek. Tato ubytovací kapacita však ani zdaleka nedostačovala potřebám, a tak většina zajatců většinou spala pod širým nebem. To bylo ostatně mnohdy příjemnější, protože zemljanky byly doslova zamořené milióny vši a štěnic. Po příjezdu do Dárnice byli zajatci sepsáni a museli se povinně vykoupat. Na tento okamžik svého zajateckého života však většina z nich nemá právě příjemné vzpomínky. Proč, je jasné z dochovaných svědectví: „Každý nový transport vyvedli před vlak „pojezd baňa“, poručili svléci se a nyní za sebou pod sprchy umístěné ve vagonech. Nevedlo se dobře tomu, kdo nechtěl uposlechnouti, boje se, aby mu někdo ten poslední majeteček, který musel nechat bez dozoru, neukradl, což bylo na denním pořádku.“¹¹⁹

Velký problém představovalo v Dárnici i stravování a je takřka jisté, že zde i Karel Lukas pocítil mučivý hlad. Pro obrovské množství zajatců existovala totiž jedna jediná kuchyně, v níž se každý den vařilo totéž: kroupy. Napůl s konzistencí polévky, napůl kaše s namodralým nádechem. „Nebylo to vábné jídlo, ale bylo to jediné, čeho zajatec dostati mohl. Mohl, poněvadž při onom velikém množství byla celá řada těch, kdož neobdrželi ničeho. A tak byly mnohdy sváděny bitky o první místa. U dvířek, jež vedla do ohrady, kde se dávalo jídlo, seřadili nás každého rána do čtyřstupů. Pořádek udržovaly hole, a když „menu“ bylo hotovo, pouštěli nás po třiceti dovnitř. Každý dostal kus černého chleba. Na hromadě válely se misky (esšálky)¹²⁰ každý hleděl popadnouti misku nejlepší – pochybují, že by dnes i z té nejlepší vůbec kdo jedl – dostal z kotle kroupy, vytáhl z boty lžící, hltavě a spěšně, poněvadž zemljak na něho pospíchal, snědl svůj díl. Po jídle hodil misku na hromadu a odešel najeden na 24 hodin.“¹²¹

Oněch čtyřadvacet hodin však zajatec v Dárnici nestrávil poleháváním a odpočinkem, jak by si snad nezasvěcený možná mohl myslet. Denně byli totiž zajatci odesíláni na práci, a to ne právě příjemným způsobem: „Každého dne ráno a večer vyháněli nás vousatí mužici na veliké prostranství před tábor, aby nás počítali, vybírali zdravé a silné zajatce na práci do dolů, továren a vsí. Vyhánění zajatců z tábora podobalo se zcela honbě na zajíce. V borovém lese u jedné strany drátěného plotu postavili se do řady ratnici s dubinkami a odtud pak postupovali kupředu do

¹¹⁹ NAJBRT, Václav: *Berezovka. Ze zajateckého tábora do řad legií*. Památník odboje, Praha 1924, s. 20-21.

¹²⁰ V Dárnici všem zajatcům jejich vlastní jídelní misky ihned po příjezdu odebrali. Lepší z nich ruští vojáci prodaly a ty horší (tzv. zrzky) se staly „všeobecným majetkem“. NAJBRT, Václav: *Berezovka. Ze zajateckého tábora do řad legií*. Památník odboje, Praha 1924, s. 22.

¹²¹ Tamtéž.

*tábora, bušili obušky do kmenů, houkali a štváli před sebou všechny zajatce k široké bráně a touto je vytlačovali ven z tábora. Který zajatec byl v ležení prvý den a neznal ještě zdejších obyčejů, byl poučen ranou obuškem a ihned pochopil, co má dělati.*¹²²

Karel Lukas sice podle ženevských konvencí jako jednoroční dobrovolník pracovat nemusel, ale vzhledem k poměrům, které v Dárnici vládly, není jisté, zda se mu podařilo tuto výsadu vůbec uplatnit.

Z Dárnice, která byla jakýmsi centrálním „přestupním“ táborem, byli váleční zajatci postupně odesíláni buď do jiných zajateckých táborů, anebo na nejrůznější práce v hospodářství, továrnách, ve službách u městských úřadů, na železnici a podobně. Pokud tedy jde o jejich další osudy, vždy záleželo na tom, kam se konkrétně dostali. Zajatecké tábory totiž nebyly stejné. Existovala místa, o nichž si zajatci s hrůzou vyprávěli jako o skutečných hladomornách a hřbitovech zajatců, jinde byly životní podmínky vcelku snesitelné. Ale ani v těch nejlepších zajateckých táborech nebyl život svobodný a už vůbec ne pohodlný. Zajatci vždy podléhali přísnému vojenskému režimu, erární strava většinou nestála za moc a práce, kterou museli zajatci vykonávat, byla většinou těžká a vysilující. Plat za ni navíc pochopitelně nedostávali, a pokud člověku čas od času nepřišlo finanční přilepšení z domova, živořil o černém chlebu, kaši a čaji. Pravděpodobně nejhůře na tom byly oddíly zajatců, které pracovaly v týlu fronty na budování zákopů a úkrytů, anebo ti, kdo byli nasazeni v bažinatém terénu při stavbě murmaňské železnice. Právě zde byly podmínky pravděpodobně vůbec nejhorší a stovky válečných zajatců zde zemřely. I zajatcům, kteří byli nasazeni na kopání zákopů, se vedlo zle. Pracovali od rána do večera při nedostatečné stravě, která často nedosahovala ani „kvality“ té táborové a navíc byli často vystaveni šikaně a násilí. Nejlépe se tak měli ti zajatci, kteří se dostali do soukromých služeb, nebo do továren, kde dokonce občas za odváděnou práci dostali plat a mohli zde uplatnit své vzdělání a zkušenosti.¹²³ O tom na jakou práci bude zajatec nasazen, přitom nerozhodovala jeho národnost (Slované žádné výhody neměli!), ale především fyzická dispozice, případně libovůle úředníka, který právě v ten daný okamžik konal službu. V osobních dochovaných osobních dokladech Karla Lukase je zaznamenáno, že byl jako zajatec postupně držen v zajateckých táborech v Soročinském (Samarská gubernie), Rjuzajevce

¹²² VALENTA-ALFA, Václav: *Z Ruska do Sibiře*. In: *Cestami odboje – Jak žily a kudy táhly* čs. legie. Díl II. Pokrok, Praha 1927, s. 347-353, s. 347.

¹²³ NAJBRT, Václav: *Berezovka. Ze zajateckého tábora do řad legií*. Památník odboje, Praha 1924, s. 10-11.

(Penzenská gubernie) a Berezovce (Zabajkalské gubernie).¹²⁴ Zatímco o prvních dvou místech a podmínkách, které v nich panovaly, nevíme prakticky vůbec nic, v případě zabajkalské Berezovky, kde pobyl Karel Lukas nejdéle, je situace odlišná a budeme se jí tak moci na následujících stránkách podrobněji věnovat.¹²⁵

Přestože o osudech Karla Lukase ve výše zmíněných zajateckých táborech nemáme bližší informace, můžeme předpokládat, že se v nich vzhledem ke své nesporné inteligenci dobře uplatnil. Jak totiž vzpomíná Václav Najbrt: „*Při nerozvitosti ruského lidu uplatnilo se vzdělání zajatců, ovšem ne pouze Čechů, nýbrž všech vzdělaných národů...Přizpůsobili se daným poměrům a z nich těžili...Všem zajatým řemeslníkům vedlo se v Rusku dobře, některým výborně. Pracovali ve srovnání s Rusy dovedně, spolehlivě, přesně a rychle, i když za stejný plat. Inteligence, mimo zajaté důstojníky, kteří bydleli v táborech a brali od ruského státu měsíčně 50 rublů, za něž ještě začátkem sedmnáctého roku se dalo slušně žít, přiučovala se hbitě tomu, z čeho mohla v Rusku získati. Z mnohého studenta, učitele, profesora apod., stal se řemeslník, krejčí, švec, zámečnick, montér, mnohdy přes noc stavitel, inženýr. Nesvědomitější i do medicíny se pustil, léče jodovou tinkturou a aspirinem všechny nemoci, řada jich pak plnila ruské kanceláře.*“¹²⁶

Tuto vzpomínku zajímavě doplňuje i svědectví Cyrila Žďárského, pozdějšího důstojníka čs. legií ve Francii, který Rusko opustil v říjnu 1917 společně s Karlem Lukase: „*V zajateckých táborech v Rusku bila přímo do očí daleko větší vyspělost českých zajatců proti ruským vojákům, většinou velmi prostým mužikům, z valné části málo gramotným, anebo vůbec negramotným. Čechové se učili velmi rychle rusky, a to nejen mluvit, ale i čísti a psát, což bodré Rusy naplňovalo neučeným obdivem. Pamatuji se, jak se upřímně divil ruský generál, jenž přijel r. 1914 na inspekci do zajateckého tábora ve Skobalevě ve střední Asii, když viděl, že čeští důstojníci čtou ruské noviny a knihy, které jsme si již opatřili z městské knihovny. Nechtěl tomu ani věřiti, i otevřel sám na stole ležící román Tolstého a jeden z nás musil přečísti několik řádek, aby se přesvědčil, že to skutečně dovedeme. Někteří zajatci nové ruské gramotnosti využívali hned také k šibalství. Aby se snadněji dostali z tábora, padělali propustky a snadno jimi oklamali ruské strážce. Chudák pologramotný nebo negramotný*

¹²⁴ VÚA-VHA, Poslužný legionářský spis Karla Lukase a Kvalifikační listina Karla Lukase.

¹²⁵ Je tomu díky monografii Václava Najbrta „*Berezovka. Ze zajateckého tábora do řad legií*“, kterou vydal Památník odboje v Praze v roce 1924. NAJBRT, Václav: *Berezovka. Ze zajateckého tábora do řad legií*. Památník odboje, Praha 1924.

¹²⁶ Tamtéž, s. 11.

*vojáček nevěděl si se zběžně psanou propustkou rady a mnohdy ji držel vzhůru nohama. Skutečně prohlížel vlastně jen razítko, z něhož si pamatoval podobu ruského orla, ale právě razítku věnovali padělatelé největší péči a orel býval vždy bezvadný.*¹²⁷

V souvislosti s počátky pobytu Karla Lukase v ruském zajetí se pochopitelně nabízí otázka, proč si již v létě 1916, kdy se ocitl v Dárnici, nepodal přihlášku do čs. legií. Příležitost k tomu totiž bezesporu měl. Přímo v Dárnici totiž existovalo náborové oddělení České družiny, v němž trvale působilo patnáct družiníků, jejichž červenobílé pásky (lentočky) na čepicích, položené našikmo pod ruským jablíčkem, nebyly určitě přehlédnutelné. Ten, kdo se přihlásil, byl umístěn v zemljance č. 38 a následně odveden k záložní rotě Družiny v Kyjevě. Přestože však Dárnici v létě 1916 prošly desetitisíce válečných zajatců, do Družiny z nich bylo získáno jen několik set, tedy poměrně nepatrné množství. Hlavní důvody tohoto neúspěchu jsou shrnuty ve vzpomínce jednoho z těch, kdo tehdy rovněž v Dárnici pobývali: „*Agitace...byla neumělá, prostá, od známého k známému. Kromě toho byly rozdávány letáky, v nichž Svaz spolků ruských Čechů vyzýval zajatce ke vstupu do organizací a mluvil obšírně o carském slibu, že všichni organisovaní Češi a Slováci budou se moci v Rusku volně pohybovat. Silně byl kolportován „Čechoslovan“, vycházející týdně v Kijevě. Čas od času, za náš desítidenní pobyt jednou, přijel i někdo z Kijeva. Dal si zajaté Čechy shromáždit, aby k nim promluvil o nutnosti odboje proti Rakousku. Ale všechna tato agitace neměla valného úspěchu...Příčina tohoto neúspěchu byla dvojitá. Především byl to duševní i fyzický stav zajatců, kteří přišli do Ruska před dvěma, třemi týdny, prošli prudkými boji za Brusilovovy ofensívy, prodělali dlouhé, úmorné pochody, prožili první nepříjemná překvapení zajateckého života. Lidé takto vyčerpaní chtěli v první řadě klid a utíkali ve své mysli před pouhou myšlenkou, že by se měli vrátiti ihned do strádání, útrap, ze kterých sotva vyvázli. Z domova pak přicházeli nepřipraveni, vždyť před vojnou u nás nikdo ani nepomyslel na možnost branného odporu. K tomuto rozpoložení mysli člověka k revolučnímu odboji uvědoměle nevychovaného a fysickou únavou stísněného, přidružil se i způsob dárnické agitace, který nutno, označiti naivním, nedostatečným, ba, máme-li na mysli velikost myšlenky, zahanbujícím. Oněch 15 chlapců-vojáků, kteří konali zde úředně služby ruskému výzvědnému oddělení, ale ve skutečnosti měli asi pracovati pro Družinu, nebylo řečníky. Byli z řad prostého lidu a agitaci prováděli, jak dovedli.*

¹²⁷ ŽDÁRSKÝ, Cyril: *Naši v cizím prostředí*. In: Československá legie ve Francii. První sborník francouzských legionářů k desátému výročí samostatnosti Československé republiky. Kruh francouzských legionářů, Praha 1928, s. 135-138, s. 135.

Zdůrazňovali na prvním místě bídu zajateckého života v černých barvách a kreslili růžovými vidinami svobodu, blahobyť a hojnost v Družině, části ruského vojska. Odpovědnost za takový způsob agitace spadá na ty, kdož ji měli na starosti, a nemůže se přičítati ve zlém družiníkům, kteří konali, co a jak nejlépe znali.“¹²⁸

Pokud tedy jde o rozhodnutí mnoha zajatých Čechů vstoupit do čs. legií, dá se konstatovat, že nejdůležitější roli nesehrála naše tehdejší politická reprezentace v Kyjevě, ale především revoluční zajatecké organizace. Ty vznikaly postupem času a zcela přirozeně. Vojáci stejné národnosti pochopitelně tíhli od počátku svého zajetí k sobě. Vytvářeli společné pracovní skupiny, a pokud to bylo možné, společně i bydleli. A právě tyto pracovní a táborové skupiny se postupně měnily v revoluční zajatecké organizace. Popudem k tomu byly zpočátku především časopisy „Čechoslovák“ vydávaný v Petrohradě a kyjevský „Čechoslovan“, stejně jako informace o bojovém nasazení České družiny a jejích úspěších, které se občas k našim zajatcům dostaly. Pak už šlo většinou vše poměrně rychle: „Šlo jen o to, aby se někdo mezi zajatci ujal vedení a začal propagovati myšlenku odboje. Přívrženci se pak již našli, stejně jako odpůrci. Každá organizace měla svého voleného důvěrníka, větší organizace pak důvěrnický sbor s předsedou, tajemníkem a pokladníkem, kteří život v organizaci řídili a udržovali spojení s ústředím kijevským a petrohradským. Organisovaní zajatci odebírali časopisy, platili ze svých příjmů dobrovolnou daň, kterou odváděli do Petrohradu nebo do Kijeva, a přihlašovali se do řad Družiny. Mezi organisovanými revolucionáři a Čechy austrijáky docházelo k zuřivým polemikám, až se konečně mezi oběma stranami vytvořila nepřeklenutelná mnohdy propast.“¹²⁹

Vnější projev příslušnosti k čs. revolučnímu hnutí se stalo pro mnoho zajatců odstranění rakousko-uherského čepicového odznaku, tzv. jablíčka jak na to vzpomíná Václav Najbrt: „Jednoho dne objevil se jeden z „našich“, tj. z přívrženců odboje, na dvoře s novinkou. Odřízl přede všemi „frantíka“, kterého ostentativně zahodil do latríny. Byl to logický závěr revolučního uvažování a zároveň i první revoluční čin. Vždyť v onom jablíčku s písmeny F. J. I. byla shrnuta veškerá naše bída. Byl to odznak našeho jářma, který jsme nosili vypálený na čele, na nejvyšším místě, aby každý z dálky a ihned nás poznal. Po prvním „frantíku“ mizely další. Kdo jej zahodil, přetřhl zároveň svazky, které jej poutaly s mocnářstvím R. U. Tak jsme se mezi sebou

¹²⁸ NAJBRT, Václav: *Berezovka. Ze zajateckého tábora do řad legií*. Památník odboje, Praha 1924, s. 29-30.

¹²⁹ Tamtéž, s. 12.

poznávali i bez řeči. Čeští zajatci rozdělili se u nás – a po celém Rusku – na dva tábory. Bez „frantika“ – a s „frantikem“; jako jedni jej s uvědoměním a okázale nenosili, tak si jej druzí pečlivě chránili. Ti první byli naši, ti druzí byli austrijáci.“¹³⁰ Kdy k tomuto kroku přistoupil Karel Lukas, nevíme, ale v Berezovce již patřil do spolehlivého kádru tamních organizovaných zajatců.

Význam postupně se rodících zajateckých organizací v Rusku postupně narůstal. Tvořily totiž jednu ze tří základních složek našeho osvobozovacího hnutí v Rusku. Tou první byl Svaz spolků ruských Čechů sídlící v Kyjevě, který představoval politické centrum, jež si až do ruské revoluce v roce 1917 uchovalo rozhodující vliv. Tím druhým byla Česká družina, jež byla od svého vzniku v roce 1914 základním pilířem ruských legií a do května 1917 se postupně rozrostla na Československou střeleckou brigádu, jež disponovala dvěma celými a jedním neúplným plukem, v nichž konali službu jako dobrovolníci jak ruští Češi, tak i bývalí váleční zajatci. A třetí a nutno dodat jednoznačně nejpočetnější složkou byly právě revoluční zajatecké organizace.¹³¹ To se ostatně ukázalo po zborovském vítězství v létě 1917, kdy byly v krátké době schopny postavit deset pěších pluků a dvě dělostřelecké brigády.¹³² Přes vysoké počty svých členů se však zajatecké organizace domohly ve vedení zahraničního odboje reálného vlivu teprve na kyjevském sjezdu v květnu 1917. Objektivně je však nutno konstatovat, že tento vliv netrval dlouho. Zanedlouho poté, co bylo ruskými oficiálními místy povoleno budování Čs. armádního sboru, stali se z do té doby organizovaných zajatců brzy vojáci a zajatecké organizace postupně zanikly. Za dobu jejich největšího růstu a rozkvětu je tak možné považovat druhou polovinu roku 1916 a počátek roku 1917.

¹³⁰ NAJBRT, Václav: *Berezovka. Ze zajateckého tábora do řad legií*. Památník odboje, Praha 1924, s. 33.

¹³¹ Podle dostupných informací byla největší českou zajateckou organizací v Rusku organizace v Taganrogu, kde bylo v tamních továrnách soustředěno na 1 500 Čechů. K dalším velkým organizacím patřily i Taškent, Omsk, Caricyn, Petropavlovsk a mnohé jiné. NAJBRT, Václav: c. d., s. 13.

¹³² Tamtéž, s. 11-12. V té souvislosti je nutné zdůraznit, že nejenže do zajateckých organizací nevstoupili všichni Češi, ale dokonce jich tam nevstoupila ani většina. Vezmeme-li v úvahu, že se počet českých a slovenských zajatců v Rusku odhadoval v roce 1917 přibližně na 150 000 a náš armádní sbor zde měl počátkem roku 1918 přibližně 35 000 dobrovolníků, vidíme, že do čs. legií vstoupila dobrovolně pouze čtvrtina, ne-li pětina zajatých Čechoslováků. Sami legionáři přitom považovali „dobrovolnictví“ těch, kdo do legií vstoupili až po zahájení nepřítelství mezi legiemi a bolševiky na jaře 1918 za sporné. Svědčí o tom ta skutečnost, že se jim ve vojsku neřeklo jinak než „mokří“ nebo „zpacení“. Tím bylo ironicky naznačováno, že do naší armády v Rusku pospíchali tak, až se zpotili. Jejich pozitivnějším vnímání nepomohlo ani to, že šlo navíc mnohdy o ty zajatce, kteří dříve v zajateckých táborech otevřeně vystupovali proti dobrovolníkům a do legií se rozhodli vstoupit teprve tehdy, když z toho měli hmotný prospěch. Když totiž vypukl konflikt legií s bolševiky a naše jednotky ovládly důležitá města podél magistrál, provedli v nich někteří naši velitelé (například Stanislav Čeček nebo Radola Gajda) mobilizaci všech Čechů a Slováků. A tak se tito zajatci, kteří měli volit mezi tím, zda se stanou legionáři s platem 60 rublů měsíčně, anebo budou bezplatně vykonávat těžkou práci v pracovních oddílech, odhodlali „dobrovolně vstoupit v řady národních bojovníků.“ Viz například NAJBRT, Václav: *Berezovka. Ze zajateckého tábora do řad legií*. Památník odboje, Praha 1924, s. 13.

Příčiny byly hned dvě. Jednak to byl velký počet Čechů, kteří padli při ofenzivě generála Brusilova do ruského zajetí (co ostatně byl, jak jsme již uvedli i případ Karla Lukase), jednak začala náš protirakouský odboj v Rusku řídit a propagovat Československá národní rada v Paříži, jejíž organizační schopnosti i nasazení byly na mnohem vyšší úrovni, než tomu bylo u jejích předchůdců.¹³³

Vzhledem k tomu, že ani důstojníci, ani jednoroční dobrovolníci nemohli být nasazováni na nucené práce, rozhodlo se je ruské velení postupně přepravit do zajateckých táborů na Sibiři. Tento osud čekal i na Karla Lukase. O tom, kdy přesně se vydal na cestu, nemáme opět žádné věrohodné informace, nicméně vzhledem k tomu, že do Berezovky, kam byl odeslán, existovala jen jedna jediná cesta – po železnici –, můžeme díky svědectví mužů, kteří prodělali totéž, poměrně přesně zrekonstruovat nejen kudy a jak dlouho putoval, ale i to, čím vším si musel cestou s největší pravděpodobností projít. *„Cestování vlakem do Sibíře nebylo žádným zábavným výletem“*, vzpomíná Václav Valenta a dodává: *„Nacpali nás po čtyřiceti do těplušky, ale třeba bylo nepohodlí veliké, bylo tohle cestování přec jen mnohem příjemnější nežli cestování pěšky. Měsíc trvala cesta z Kyjeva za Ural. Netrvala tak dlouho proto, že by z Kyjeva na Sibiř bylo tak hrozně daleko, ale hlavně proto, že jsme se pohybovali kupředu jen tehdy, nebylo-li nutno pustiti už žádný jiný vlak na trati. Třicetkrátě bys musil přejeti z Plzně do Prahy, než bys ujel tak velikou vzdálenost, jako je z Kyjeva na Sibiř. A celá ta dlouhá trať byla rozdělena na etapy po dvou stech verst a vždy v konečné stanici byla kuchyně. V kuchyních se vařilo pro zajatce, jedoucí na Sibiř, i pro ruské vojsko, jedoucí ze Sibíře na bojiště. Trvala-li tudíž cesta od jedné kuchyně ke druhé den, obědvali jsme denně, trvala-li tři dny, obědvali jsme jednou za tři dny, a projeli-li jsme ve zvlášť šťastných dnech dvě stanice s kuchyněmi, obědvali jsme zas dvakrát denně, což se stávalo jen zřídka. Cestou do Sibíře byla opět mnoho hladu a bídy. Jediné naše štěstí bylo, že jsme měli čaj a trochu cukru. Je totiž v každé sebemenší ruské staničce poblíž nástupiště malý domeček s několika velikými kotly, pod nimiž stará babka udržuje dnem i nocí oheň. V kotlích se vaří voda na čaj, pověstný „kipjatok“. V nádražních krámcích, „lávočkách“, bylo všude vyloženo na prodej množství různého jídla a mužické ženy nabízely ke koupi pečená kuřata, mléko syrové i svařené, krásné bílé housky „hubky“, pecny bílého pšeničného chleba, bochníky sýrů a různé salámy a pražená semínka slunečnicová. Kdo měl peníze, mohl se všude lacino najísti. Pečené kuře stálo dvacet*

¹³³ NAJBRT, Václav: *Berezovka. Ze zajateckého tábora do řad legií*. Památník odboje, Praha 1924, s. 14.

*kopějek, litr mléka dvě kopějky, bulka pět. Hůře však bylo těm, co neměli v kapse groše. Ti, když byl hlad, prodávali, čeho nutně nepotřebovali, a když bylo ještě hůře, prodávali vše, jen aby se najedli. Od Sibíře do evropského Ruska jezdil vlak za vlakem. Jely vlaky s náboji, děly, ostnatým drátem, s vojskem, ale většinu všech tvořily vlaky se zásobami masa a mouky.*¹³⁴

Právě kvůli těmto vojenským transportům však vlaky se zajatci musely často i několik dní čekat, než se mohly opět vydat na trať. Jak jeden z nich poněkud hořce konstatoval: „*My byli živý, zbytečný náklad, nutné zlo, které nechávali na nádražích stávat na osamělých kolejích, na „tupiku“.*¹³⁵ Přesto však měla cesta do neznáma své kouzlo, jak o tom svědčí dochované vzpomínky: „*Jedeme napříč Ruskem od západu k východu. Cestou projíždíme kraji, obydleny Tatary a Baškiry; ubohé dřevěné vesničky se štíhlými minarety, širokými blátivými ulicemi mihají se při trati. Mijíme slavná ruská města Kursk, Voroněž, Penzu, Syzraň, Samaru, Ufu, krajiny úrodné i travnaté, širošířé roviny, na nichž se pasou stáda koní, krav i ovcí... V polovici října¹³⁶ blížíme se k horám uralským, dělicím od sebe dva zeměděly, Evropu a Asii. V tatarském městě Ufě dali nám silnou horskou lokomotivu, naftou vytápěnou, aby nás vytáhla Uralem až na hranice Asie. Hranice Evropy a Asie běží po nejvyšších vrcholcích Uralu. Hory uralské táhnou se od Ledového moře severního několik set verst k jihu a mizí v písčité Orenburské stepi. Třetího dne po opuštění Ufy vyjíždíme do uralského města Zlatoustu, ležícího těsně pod nejvyššími hřebeny hor. Ze stanice dohodil bys málem kamenem na konec Evropy. Na východní straně nad městem ční holé, skalnaté hřbety, pod nimiž se žloutnou a červenají listnaté lesy uralské a bělají kmeny štíhlých břízek. Po druhé hodině odpoledni vyjíždíme ze stanice. Všichni hoříme zvědavostí spatřiti druhý díl světa. Vrata teplušek i okénka jsou namačkána zajatci. Vlak stoupá do vrchu, jede zvolna, těžce supí, lokomotiva bolestně oddychuje. V tom zcela znenadání na jedné serpentíně zjeví se nám po pravé straně na železničním náspu bílý, asi čtyřmetrovy sloup, nahoru zašpičatělý. Je to mezník, hraniční obelisk. Na východní straně tohoto sloupu napsána jest azbukou „Asie“, na západní „Evropa“.*¹³⁷

Pro každého z válečných zajatců a bezpochyby i pro Karla Lukase bylo

¹³⁴ VALENTA-ALFA, Václav: *Z Ruska do Sibíře*. In: *Cestami odboje – Jak žily a kudy táhly čs. legie*. Díl II. Pokrok, Praha 1927, s. 347-353, s. 347.

¹³⁵ NAJBRT, Václav: *Berezovka. Ze zajateckého tábora do řad legií*. Památník odboje, Praha 1924, s. 34.

¹³⁶ Myšleno roku 1916.

¹³⁷ VALENTA-ALFA, Václav: *Z Ruska do Sibíře*. In: *Cestami odboje – Jak žily a kudy táhly čs. legie*. Díl II. Pokrok, Praha 1927, s. 347-353, s. 348.

překročení hranic jiného světadílu neobyčejnou životní událostí. Mnozí nejen slavili, ale do svých zápisníků či jen na malý kousek papírku si pečlivě poznamenávali nejen den, ale i hodinu a minutu, kdy přesně k tomu došlo.¹³⁸ „*Od mezníku počíná trat serpentinitě klesati*“, pokračuje ve svém líčení Václav Valenta, „*vlak přidává na rychlosti a vjíždíme do Asie a zároveň do Sibiře, která hned za Uralem začíná. U nás v Čechách spojena jest se jménem Sibiř představa země, zavalené celý rok sněhem, po němž bloudí smečky hladových vlků, přepadajících mužiky, jedoucí na saních, kde celý rok slunce nezahřeje, a jen mrzne a mrzne, a je tam zima – jako v Sibiři! A zatím, nebyti mezníku, věru bys ani nepoznal, žes v Asii, a ta široširá rovina dole před tebou, ležící tu jako nepřehledná hladina mořská, pokrytá úrodnými poli, četnými vesnicemi, velikými městy, krásnými březovými háji, nepřehlednými travnatými stepmi s nesčetnými stády tučného dobytka, to jest ta strašná, obávaná Sibiř! Březový les, který rostl na evropské straně, roste dále i na straně sibiřské, teplý vánek pohupuje korunami stromů a setřásá na zem žlutnoucí listí.*“¹³⁹

S přibývajícím týdnem cesty však začalo opojení krásami okolní přírody postupně vyprchávat a zajatci si začali čím dál tím častěji klást s určitými obavami otázku, kamže je to vlastně vezou a co je v cíli jejich cesty očekává. Ještě při jízdě evropským Ruskem začaly kolovat desítky „zaručených“ zpráv o tom, že jedou až za Bajkal, přímo na čínské hranice, jiní slyšeli, že míří na jih k pohoří Altaj a jejich cílem jsou města Barnaul a Semipalatinsk, jiní se dušovali, že transport míří až do Vladivostoku, kde budou nasazeni na stavbě přístavu.¹⁴⁰ „*Tak utíkal den za dnem. Přejeli jsme i Novo-Nikolajevsk, míjeli zvolna střední Sibiř, připomínající svými mírnými svahy a zvlněním půdy náš domov. Noci byly mrazivé, ač ve dne slunce pěkně hřálo, a kdo spali u okének nebo dole v přízemí, naříkali na zimu a rádi udržovali oheň v kamínkách, načež si zase stěžovali obyvatelé středu prvního patra, že pro horko spáti nemohou. Živě jsme všichni očekávali Irkutsk, jako poslední větší stanici na naší odysseji. Těšili jsme se, že uvidíme soupeře Omska, že spatříme Angaru, proslulou svou studenou vodou, že uzříme Bajkalské jezero, vklíněné mezi hory. A neviděli jsme téměř ničeho. Irkutskem převezli nás v noci. A k ránu slyšeli jsme hukot vln rozhněvaného Bajkalu, pokrytého mlhami. Zde došlo i na tunely, jež měly nám býti potěšením na dlouhé cestě. Překvapily nás však*

¹³⁸ VALENTA-ALFA, Václav: *Z Ruska do Sibiře*. In: *Cestami odboje – Jak žily a kudy táhly čs. legie*. Díl II. Pokrok, Praha 1927, s. 347-353, s. 348.

¹³⁹ Tamtéž.

¹⁴⁰ Tamtéž.

pouze tím, že nám do našich „těplušek“ vehnaly spousty dýmu a my se pak přeli ve vozech, co je lepší. Zda otevřít a větrati, či zachraňovati teplo a snášeti čoud. Za Bajkalem přituhlo důkladně a my ve svých chatrných blúzách, pověšelych kalhotách a botách, jež „byly okolo děr celé“, pociťovali jsme plně sibiřskou zimu.¹⁴¹ Tu také již napadl sníh. Vlak přibral na zabajkalské dráze rychlosti a tak po více než třínedělní jízdě spatřili jsme městečko Verchně-Udinsk, kde jsme měli přesehnouti na loď a jeti na čínské hranice 250 verst proti proudu po mohutné řece Selenze, které hoši přezdili Zelenka...ale po řece šla již tříšť, poslední parník nahoru opustil Verchně-Udinsk několik hodin před naším příjezdem a o nás rozhodnuto, že zůstaneme táborem v Berezovce, vzdálené odtud asi sedm verst,“ vzpomíná Václav Najbrt.¹⁴²

Berezovka, která se na podzim 1916 stala nedobrovolným místem pobytu Karla Lukase, byla jedním z největších, ne-li vůbec největším zabajkalským zajateckým táborem. Vybudována byla již za rusko-japonské války, kdy sloužila k ubytování jednotek ruské armády a zároveň zde byli drženi i japonští váleční zajatci. Tábor samotný a jeho okolí popsal Václav Najbrt ve své již několikrát citované knize následovně: „Berezovka. Mezi vysokými vrchy, na nichž se dařily jen borovice, v písčité půdě ukrýval se vojenský tábor. Byla to celá velká ves dřevěných, dlouhých jednotvárných baráků, mezi nimiž prosvítaly svou cihlovou červení vysoké, zděné jednopatrové budovy, Takové budovy jsi našel ve všech ruských městech a vždy to byly bud turmy (věznice) nebo kasárny. Třetího nebylo. Celý tábor měl něco přes půl druhého sta ubikací a byl vystavěn za války rusko-japonské. Byl tak rozsáhlý a tak zaopatřen, že mohl pojmuti celou divisi, odtud také železniční stanice u Selengy

¹⁴¹ Setkání s pověstnou ruskou zimou mohlo mít pro zajatce i tragické následky, jak je vidět ze vzpomínky Václava Valenty: „Ve stanici Kamyšlovu náš vlak zastavil a musili jsme z těplušek ven. Bylo to na počátku listopadu. V těchto končinách Sibíře byla již krutá zima. Sněhu, pravda, nebylo ještě mnoho, ale zato silně mrzlo. V přeplněných vozech u roztopených kamen jsme zimy valně necítili, ale jak jsme se ocitli na volném prostranství, lezla nám sibiřská zima do těla. Naše tenké vojenské pláště, potrhané šaty a chatrné boty chránily nás před zimou jen zcela nepatrně; naše pak vyhublá těla nevyvinula již téměř žádného tepla. Po peroně procházely se ruské dámy v teplých veverčích kožiších, rukavicích a bačkorách; muži byli zabalení v dlouhé, na paty sáhající šuby psi neb medvědí, na ruku měli teplé rukavice z liščí kožešiny, na hlavách ohromné ovčí papachy, kryjící čela i uši. Nohama vězeli ve vysokých plstěných bačkorách – pimách. Prohlíželi si nás všichni zvědavě a vidouce, jak se zimou třeseme po celém těle, usmívali se a pravili: „Nu, není divu, nejste takovým zimám zvyklí!“ Věru, lehce by se zvyklo těm mrazům, býti tak teple oblečení, jako oni! Jeden z procházejících se po peroně mužů, snad aby nám dodal kuráže na cestu Sibíří, vypravoval, jak prý minulé zimy přivezli do Kamyšlova – právě v tento čas vlak zajatých Turků. Ti byli ještě mnohem choulostivější, nežli jsme my. Někteří z nich už ve vlaku zmrzli a tady prý je vyhazovali ruští vojáci z vozů jako zmrzlé berany; ti zbylí prý cestou do Irbitu také téměř všichni pomrzli. My prý to už jistě vydržíme, když ani ve vlaku žádný nezmrzl. Jak prý se na sibiřskou zimu zvykne, je vyhráno.“ VALENTA-ALFA, Václav: *Z Ruska do Sibíře*. In: *Cestami odboje – Jak žily a kudy táhly čs. legie*. Díl II. Pokrok, Praha 1927, s. 347-353, s. 349.

¹⁴² NAJBRT, Václav: *Berezovka. Ze zajateckého tábora do řad legií*. Památník odboje, Praha 1924, s. 35.

*nazývala se Divizionnaja. Do tohoto vojenského tábora nemělo civilní obyvatelstvo přístupu. Posádkou tu byla Saratovská družina a sotňa zabajkalských kozáků, které později často jsme vidali při cvičení; nosili na kalhotech žluté široké lampasy, beranice, papachy na hlavách. Jejich malí, huňatí koně spávali na volném vzduchu v kolnách s pouhou střechou šindelovou, jiného krytu nebylo, i v mrazech více než 40 stupňových. Řada důstojníků ruských, pěších i kozáckých, tvořila další část obyvatelstva, jež zpestřil tu a tam i ženský zjev plukové dámy, ženy nebo dcery důstojníků. Jinak zajatec, zajatec, zajatec. Ve vsi mohli se někteří zajatci pohybovatí svobodně, ale za ves, za tábor nikdo nesměl. Hlídaly hory, na nichž byly budky „časových“.*¹⁴³

V roce 1915 bylo v Berezovce v jednu dobu soustředěno až 25 000 zajatců, zejména Němců, Maďarů a Turků, kteří však odtud byli postupně odesíláni do jiných táborů, anebo na práce do blízkého i vzdálenějšího okolí, takže počet v táboře držených zajatců klesl na podzim 1916 přibližně na 7 000, z nichž zhruba třetina byli rakousko-uhersští, němečtí a turečtí důstojníci a zbytek jednoroční dobrovolníci a šikovatelé. Z hlediska národnostního tvořili hlavní kádr zajatců (více než čtyři pětiny) Němci a Maďaři. Pokud jde o vlastní správu tábora, tu měli v rukou Rusové čistě jen formálně. Ve skutečnosti byli neomezenými pány tábora rakouští důstojníci v čele s majorem Wlassakem von Chwalibogowski. Měli obsazenu poštu, ošetřovny, všechna vedoucí místa v kancelářích (pochopitelně výhradně s německými a maďarskými písaři). Dokonce i kuchyně, pekárny, vodní pumpy a táborové obchody měly své německé správce. Není proto divu, že Němec nebo Maďar, který se v Berezovce ocitl, si tu musel připadat doslova jako doma. Němci zde vedli čilý spolkový život, s přispěním Červeného kříže si vybudovali rozsáhlou knihovnu, měli vlastní orchestr a pěvecký sbor, které pravidelně pořádaly své koncerty. Pro zajatce byly organizovány jazykové a odborné kurzy a denně vycházely i opravdové noviny, píšící pochopitelně v přísně germánském duchu. Dokonce i nápisy v ubikacích byly pouze německé a maďarské, pouze v kancelářích bylo možné nalézt i nápisy v ruštině.¹⁴⁴ A rakousko-uherským i německým důstojníkům se pochopitelně muselo salutovat. Jak uvedl jeden z českých zajatců, který sem dorazil v roce 1916: „*Měls dojem, že jsi někde v rakouském vojenském lágru.*“¹⁴⁵

¹⁴³ NAJBRT, Václav: *Berezovka. Ze zajateckého tábora do řad legií*. Památník odboje, Praha 1924, s. 37.

¹⁴⁴ Tamtéž, s. 38.

¹⁴⁵ HAJNÝ, Karel: *V Berezovce*. In: *Cestami odboje – Jak žily a kudy táhly čs. legie*. Díl II. Pokrok, Praha 1927, s. 394-395, s. 394.

Je jasné, že pokud se v takovémto prostředí ocitli čeští váleční zajatci, kteří sympatizovali s protirakouským odbojem, či se již dokonce přihlásili do čs. legií, nemohli to zde mít a také neměli vůbec jednoduché. Problémy většinou začaly ihned po příjezdu. „Bylo již k večeru, když jsme zarazili v berezovských ulicích před ruskou kanceláří,“ vzpomíná Václav Najbrt. „A zatímco velitel našeho transportu vyřizoval uvnitř předávací formality, stali jsme se my předmětem živé pozornosti starých zajatců, Vypytaali se nás, od kterých pluků jsme, ze kterých krajin, kde jsme byli zajati, jak je doma, z počátku vlídně, přátelsky, pak ale začali věnovati pozornost hlavně naší české skupině... Zvláště po čepicích pátrala řada zvědavých očí. Nastalo šušání, reptání, až pak několik postav se z houfu oddělilo, postavili se vyzývavě před nás a oslovili nás s čistě německou lidskostí: „Á, das sind die Schweine, die Hochverräter. Na!“ Jestliže Schweine vyjadřovalo smysl pro úctu k myšlence a Hochverräter klasifikovalo ze stanoviska rakouského státu naše snahy, pak to jednoslabičné „na“ obsahovalo v sobě vědomí pevné půdy pod nohama a vyhrůžku. Po lékařské prohlídce, při které se nás lékaři a medici neopomněli zeptati, kde máme svá jablíčka, rozházeli nás po rozličných rotách, kde ovšem Češi byli předmětem cílých rozhovorů. Za hodinu, dvě po našem příchodu celá Berezovka věděla, kdo sem zavítal. Hučelo to v ní, jako když do vosího hnízda píchneš. Vosy také brzy ukázaly svá žihadla.“¹⁴⁶

Jak ona „žihadla“, která dozajista na vlastní kůži pocítil i Karel Lukas, v praxi vypadala, objasňuje další vzpomínka: „Šlo se pro „zupu“, po berezovsky: Suppe holen. Deset zajatců tvořilo vždy jídlou jednotku. Z desítky měl každý po řadě své děžurstvo, tj. den, kdy musel obstarávat své desítce čaj, jídlo, chléb, čistiti a opatrovati baku, pozinkovanou mísu, kterou každá desítka na jídlo dostala. I české desítky sebraly tedy své baky a šly. Ale i na kuchyně pronikla již zpráva o velezrádcích, a tak když se naši děžurní objevili s mísami v místnostech plných páry, kde u vysokých kotlů seděli lidoví Maďaři a Němci s kbelíky na dlouhých tyčích – každý kbelík představoval úřední jednotku pro desítku – dostalo se jim s polévkou i nadávek, a když přišel si jeden bez jablíčka, vyprovodili jej sbratření národové z kuchyně ranami a štulci. Boj nám byl vypovězen na celé čáře a v nejtuzší formě. Čechům denně láli v kuchyni, v pekárně, i u

¹⁴⁶ NAJBRT, Václav: *Berezovka. Ze zajateckého tábora do řad legií*. Památník odboje, Praha 1924, s. 40-41.

vodokaček. Čech si nebyl jist před brachiálním násilím, octl-li se někde sám, třeba i na záchodě. Bylo nás 120 Čechů mezi 7 000 nepřátel – kapka v moři.“¹⁴⁷

Systematický nepřátelský teror ze strany ostatních zajatců na některé z Čechů bohužel zapůsobil. Dosud nerozhodnutí, kteří se v takové atmosféře báli veřejně přihlásit k revoluční zajatecké organizaci, se začali vyhýbat všemu, co s odbojem souviselo, „*ba dokonce objevil se sem tam F. J. I. na čepici, kde dříve nebyval.*“¹⁴⁸ Situace se alespoň částečně zlepšila poté, co si Češi po ukončení karantény vymohli, aby byli soustředěni na baráku č. 151. Maďaři a Němci, kteří do Berezovky dorazili společně s nimi, poté odešli ke svým. Následovalo je tehdy i několik Čechů, kteří „*vidouce napjatou situaci, prohlásili se za Němce, třebaže jejich němčina pokulhávala na všechny čtyři.*“¹⁴⁹ Václav Najbrt pokračuje: „*Tak se nás sešlo na 380 Čechů, přes 90% jednoročních dobrovolníků, zbytek tvořili šikovatelé a poddůstojníci. Byli jsme od rozličných pluků a ze všech krajů. Nejvíce zastoupen byl kraj mladoboleslavský, Haná, málo Čechy západní. Slováků mezi námi nebylo. Několik jich v Berezovce bylo, ale ti byli u maďarských rot.*“¹⁵⁰

Pobyt v ubikaci č. 151 přinesl českým vojákům a pravděpodobně tedy i Karlu Lukasovi prostřednictvím Červeného kříže možnost navázat písemný kontakt se svými blízkými, první po mnoha dlouhých měsících. V Brníčku si tehdy dozajista oddychli, protože korespondenční lístek ze zajetí konečně potvrzoval, že jejich Karel nepadl, ale je „pouze“ zajat. Pozitivním momentem bylo i to, že se české zajatecké organizaci podařilo navázat přerušené kontakty s petrohradským „Čechoslovákem“ a podařilo se objednat i kyjevský „Čechoslovan“. Právě v něm se objevovalo velké množství adres známých, s nimiž si začali berezovští dopisovat. Po vzoru starších zajatců, kteří již v Berezovce strávili nějaký čas si i nově příchozí zajatci začali postupně „pořizovat domácnost“. Nejdříve si koupili hrnek, následoval inkoust, pera, kufřík, někteří si buď sami vyrobili, nebo si dali vyrobiť stoleček se židličkou. Vlastnoručně se spravovaly rozbité šaty a učitel Forejtek od „třet’áků“ se proslavil výrobou bačkor.¹⁵¹

Volný čas v Berezovce zajatci většinou trávili četbou, hraním šachů i karet (oblíbené byly zejména taroky). Vznikl pěvecký kroužek a velmi populární byl i

¹⁴⁷ NAJBRT, Václav: *Berezovka. Ze zajateckého tábora do řad legií*. Památník odboje, Praha 1924, s. 41.

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 42.

¹⁴⁹ Tamtéž, s. 44-45.

¹⁵⁰ Tamtéž, s. 45.

¹⁵¹ Tamtéž.

„umělecký kabaret“ učitele Pichla, jenž míval většinou nabito. „*Jevištěm byla stolička uprostřed jedné z palat*“, vzpomíná Václav Najbrt. „*Publikum sedělo na pryčnách. „Hrálo se“ téměř denně, vždy po večeři. Pichl měl brzy řadu spoluúčinkujících, přednášely se kuplety, zpívaly se Hašlerky, časem se objevila i častuška, tj. improvizovaná píseň domácího autora.*¹⁵²...*Poněvadž po literární produkci byla čilá poptávka, ustavilo se celé nakladatelství, které ovšem autorů nehonorovalo, ale knihy vydalo v pěkné úpravě. K. Hess knihy krasopisně opisoval, obrázky malovali Vyšinka, Spáčil a Přenosil, Nakladatelství půjčovalo knihy za kopějku nebo za dvě. Koncem února uspořádali jsme Bezručův večer.*¹⁵³ *Vedle toho pořádaly se mezi námi i kursy poučné, jež vedl vždy někdo ze starších. Ing. Bechyně vyučoval chemii, učitel Lakomý vykládal angličtinu, právníci měli svůj kroužek, studovala se teorie šachová; nejčteněji navštěvována byla ruština...Kdo vešel do ubikace ráno, byl jako ve škole, kde každý kout představoval jednu třídu. Odpoledne se spávalo a čas se věnoval hrám, procházkám a debatám, jež vyvolaly noviny, které – byla to pravidelně „Irkutskaja žizň“ – přinášival do paměščení gazetčik. Někteří ze zajatců obchodovali. Řada jich měla rozestaveny lávky (krámky), ale museli býti zadobře s ruským konvojem, který vybíral už zde daň z obratu za zamhouření očí, nebylyť takové obchody dovoleny. A pak tu rozbili svá sídla kavárníci, kteří obsadili pravidelně kamna vařice ve velikém čajníku hlavní zajateckou pochoutku, kávu černou a bílou, prodávající bulky a někdy i obložené chlebičky (obložením byly hlavně ryby, uzený losos)... Byly tu trafiky, jejichž majitelé nabíjeli a prodávali cigarety...Žili tu „obchodníci se špinavým prádlem“, které sbírali a dávali práti. Shodou okolností se tímto obchodem živili výhradně austrijáci. Večery věnovány přednáškám, kabaretu a po prověrce, za ztlumeného světla a tlumené mluvy zahájily činnost svou „uzly“, společnosti, které při kružce čaje besedovaly dlouho do noci. Bylo těch uzlů několik a každý z nich měl své jméno Špinavý uzel, Čertovo kopyto, Jasně světlo (sedávali poslední právě pod žárovkou) aj.¹⁵⁴ Ustavilo se i sokolské družstvo, které cvičovalo na bradlech, odkudsi před ubikaci přivlečených. Příklad družstva přivábil mnoho nadšenců, kteří nejprve ve zvláštní místnosti, a pak i na volné prostoře předváděli před širokým obecnstvem sokolská prostná.“¹⁵⁵*

¹⁵² NAJBRT, Václav: *Berezovka. Ze zajateckého tábora do řad legií*. Památník odboje, Praha 1924, s. 45.

¹⁵³ Tamtéž, s. 48.

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 52-53.

¹⁵⁵ Tamtéž, s. 51-52.

Dávno předtím, než Karel Lukas a jeho přátelé do Berezovky vůbec dorazili, a mohli se věnovat svým každodenním radostem i strastem, zahájil v Paříži generální sekretář Československé národní rady dr. Edvard Beneš intenzivní jednání o vzniku čs. armády ve Francii.¹⁵⁶ Vedení našeho protirakouského odboje v čele s profesorem T. G. Masarykem si totiž velice dobře uvědomovalo, jak velký význam by mělo, kdyby na francouzském území vznikly větší vojenské jednotky složené z československých dobrovolníků.¹⁵⁷ V té době sice již v Rusku existovala Československá střelecká brigáda, která vznikla z původní relativně malé České družiny, avšak vedle ní se na ruském území nacházely i desetitisíce rakousko-uherských válečných zajatců české národnosti, z nichž mnozí se v té době, ať již jako jednotlivci nebo organizované skupiny, hlásili ke vstupu do naší zahraniční armády. Chtěli se tak aktivně zapojit do boje za svobodu svého národa.¹⁵⁸

Z našeho současného pohledu vypadá možná poněkud překvapivě, že se snaha těchto válečných zajatců, kteří chtěli bojovat proti Rakousku-Uhersku se zbraní v ruce, nesetkávala u ruských oficiálních míst s pochopením. Mnoho vysoce postavených ruských politiků na snahy Čechů a Slováků hledělo s neskryvanou nedůvěrou, a dokonce se objevovaly i názory, že Češi, kteří zradili císaře, mohou při první příležitosti zradit i Rusko a cara. Přijetí válečných zajatců do našich vojenských jednotek na ruském území se tak neustále oddalovalo a není proto divu, že řada našich dobrovolníků raději využila možnosti přihlásit se ke službě v srbské dobrovolnické divizi, jež právě tehdy vznikala v Oděse, a které ruská oficiální místa podobné překážky nekladla.¹⁵⁹

Právě v souvislosti s touto neochotou ruského vedení umožnit výstavbu dalších našich vojenských jednotek na svém území, se zrodila myšlenka, přepravit tyto válečné zajatce do Francie a tam z nich vytvořit regulérní čs. armádu. Díky velkému úsilí naší

¹⁵⁶ KUDELA, Josef: *Československé vojsko ve Francii*. Československá obec sokolská, Praha 1928, s. 10.

¹⁵⁷ Důvod naprosto pregnančně vyjádřil v roce 1928 brigádní generál Ing. Otakar Husák, který napsal: „...bez boje a bolesti není nic velikého...cesta k židli u stolu mírové konference je zcela pochopitelně otevřena jen spolubojovníkům, jejichž pojem zásluh se měří především na velikost kaluží krve.“ *Československá legie ve Francii*. První sborník francouzských legionářů k desátému výročí samostatnosti Československé republiky. Kruh francouzských legionářů, Praha 1928, s. 9.

¹⁵⁸ Ve Francii byla na rozdíl od Ruska, kde se od roku 1914 podíl českých zajatců v ruských zajateckých táborech neustále zvyšoval, naprosto odlišná. Na francouzsko-německé frontě bojovali totiž na straně ústředních mocností takřka výhradně říšskoněmecké pluky, v nichž žádní Češi nesloužili. Proti Francii tak bylo, pokud jde o vojáky rakousko-uherské armády české národnosti, nasazeno pouze několik málo jednotlivců, především v rámci dělostřeleckých jednotek. Původní Rota Nazdar, která vznikla v roce 1914, tak nemohla být doplňována dalšími dobrovolníky české národnosti, a postupem času přestala prakticky existovat. Viz například ELIÁŠ, Alois: *Vývoj a boje čsl. legií ve Francii*. Památník odboje, Praha 1924, s. 4.

¹⁵⁹ Podrobněji viz ČERMÁK, Jiří: *Naši v srbské armádě*. Praha 1924.

politické reprezentace se pro ni skutečně podařilo získat u francouzské vlády plné pochopení a v létě 1916 dokonce došlo k vyslání člena Československé národní rady Milana Rastislava Štefánika, jenž byl v té době důstojníkem francouzské armády, do Ruska, kde měl tento projekt s ruskými oficiálními místy projednat. Mise bohužel neskončila úspěšně.¹⁶⁰ Štefánik však přesto jistého úspěchu dosáhl. Při návratu do Francie se totiž zastavil v Rumunsku, kde se mu mezi tam internovanými válečnými zajatci podařilo získat tisícovku českých dobrovolníků. Ti byli prozatím dočasně umístěni v Kišiněvě, kde se měli zotavit z otřesných poměrů, jaké panovaly v rumunských zajateckých táborech. Stav mnoha z nich byl skutečně tristní, museli být neprodleně ošetřeni v nemocnicích a řada z nich dokonce na následky prodělaných útrap zemřela.¹⁶¹ Přibližně čtyři stovky z těchto Štefánikem objevených zajatců však byly nakonec v červenci 1917 skutečně převezeny do Francie, a na podzim téhož roku začleněny do rodící se čs. armády, o čemž bude řeč.

Zanedlouho po návratu z Ruska, odjel Milan Rastislav Štefánik na konci jara 1917 do Spojených států, které krátce předtím vstoupily do války. Díky jeho diplomatickým schopnostem a vazbám na tamní politické kruhy se mu podařilo od vlády USA získat souhlas k tomu, aby mohl být na území Spojených států zahájen nábor dobrovolníků pro naši budoucí armádu ve Francii. Ani tato náborová akce však nedosáhla takového úspěchu, jaký Štefánik původně očekával. Nebylo to však proto, že by se naši krajané žijící v USA nechtěli do boje za osvobození své vlasti zapojit. Řada z nich totiž již předtím vstoupila do americké armády. Nicméně i tak se podařilo získat několik set dobrovolníků, a tak i z této části světa začaly od listopadu roku 1917 do Francie příjíždět první transporty.¹⁶²

Československá politická reprezentace se však, pokud jde o přepravu našich válečných zajatců z Ruska na francouzské území, nevzdávala a na jaře 1917 jednání o jejich převozu znovu obnovila, a po určitých průtazích se jí podařilo dosáhnout významné změny. Zejména slavné vítězství Československé střelecké brigády dosažené 2. července 1917 u Zborova se jí podařilo dokonale propagačně využít a nedlouho po něm došlo k dohodě mezi francouzskou vládou a Československou národní radou, na jejímž základě mělo být přibližně 25 000 našich dobrovolníků z Ruska přepraveno na

¹⁶⁰ KUDELA, Josef: *Československé vojsko ve Francii*. Československá obec sokolská, Praha 1928, s. 11.

¹⁶¹ Tamtéž.

¹⁶² Tamtéž, s. 12.

francouzskou frontu.¹⁶³ Naprosto zásadní pro to, aby mohl být tento projekt realizován, byl však souhlas ruských nejvyšších míst. I zde se nakonec podařilo dosáhnout úspěchu. Mezitím však vypukla v Rusku revoluce, čímž se situace opět zkomplikovala. Do konce roku 1917, tak do Francie odjel jen jeden jediný transport, který vešel do dějin podle jména svého velitele jako transport „Husákův“.¹⁶⁴

V první polovině března 1917 dorazila do Berezovky zpráva o ruské revoluci a pádu carského režimu. Pro většinu tam shromážděných Čechů to byla zpráva nadějná, i když ne vždy se s příchodem revoluce postoj k Čechům v Rusku změnil, jak je vidět z následující vzpomínky.: *„Ruskou revoluci...přivítali všichni berezovští revolucionáři s jásotem; bylo nám dříve trpko v myslích, že máme přijímatí pomoc ve svém boji za svobodu od ruské vlády, která sama všechny pokusy o konstituci, nemluvě už o svobodě jednotlivých národů, krutě potlačovala. Dávno se mezi námi rozhostila nedůvěra k vládě germanofilské, o níž se šušovalo, že Stürmer vyjednává s Rakouskem o separátní mír. Spadl nám kámen s prsou, když jsme četli jméno Miljukova jako ministra zahraničních věcí. O něm nebylo pochyby, že smýšlí upřímně s Dohodou i s námi. A tak s potěšením sledovali jsme bystrý rozvoj událostí v březnu i dubnu. Čechům v Berezovce přinesla revoluce jako ostatním zajatcům, uvolnění kázně, dozoru, ale porozumění nijakého. Když jsme zašli k doktoru Butovu a vykládali o svých revolučních snahách, musili jsme vyslechnouti, že Rusové nám věřiti nemohou, že bychom na frontě mohli obrátiti bodáky proti nim, že jsme měli provésti revoluci doma jako oni a ne v pohodlí a bezpečnosti za hranicemi. Zabilely nás neoprávněné výtky a neznalost poměrů, jakou projevil ruský inteligent. A bolely nás ještě více, když brzy na to Kerenskij, premiér a ministr vojenství, veřejně tehdy ve své pýše a sebevědomí prohlásil náš odboj za nerytířský.“*¹⁶⁵

Ruská revoluce a s ní spojené změny měly zásadní dopad i na čs. revoluční hnutí v Rusku. Na kyjevském sjezdu v květnu 1917, kterého se za berezovské osobně zúčastnil důvěrník Vondra, přešlo řízení odboje do společných rukou vojáků,

¹⁶³ KUDELA, Josef: *Československé vojsko ve Francii*. Československá obec sokolská, Praha 1928, s. 11.

¹⁶⁴ Podrobně o něm bude řeč v další podkapitole. Do přepravy Čechoslováků na západní frontu kromě politických okolností nepříznivě zasáhla i příroda. Předčasně totiž zamrzl archangelský přístav a druhý transport, tzv. Gibišův, jenž na cestu vyrazil o něco později, musel v Rusku přezimovat a do Francie dorazil až v dubnu 1918. KUDELA, Josef: c. d., s. 11.

¹⁶⁵ NAJBRT, Václav: *Berezovka. Ze zajateckého tábora do řad legií*. Památník odboje, Praha 1924, s. 53-54.

organizovaných zajatců a ruských Čechů.¹⁶⁶ Když byly následně konečně úředně povoleny čs. jednotky složené ze zajatců, byla již Berezovka jednoznačně vyhraněná. Jestliže v lednu 1917 (v době prvních přihlášek), zde bylo 56 družiníků, po ruské revoluci tento počet stoupl nad 200, nehledě již na další desítky organizovaných. A jestliže „organizovaní“ samozřejmě zahodili jablíčko F. J. I., družiníci na jeho místě nosili červenobílou pásku, podle které je bylo možné už z dálky jasně identifikovat. Mezi zajatci tak bylo na obě strany jasno. Z celkového počtu 380 Čechů, kteří se v Berezovce postupně ocitli, bylo na konci jara 1917 přes 260 vojáků – dobrovolců a kolem 60 organizovaných. Zbývajících 60 bylo „pravověrnými“ austrijáky, a to buď z osobního prospěchu, nebo ze strachu.¹⁶⁷ A onen strach nebyl nepochopitelný, jak vyplývá z následující vzpomínky: *„Přihlásiti se do vojska znamenalo pro každého duševní boj, revoluci v sobě samém. Vždyť nebylo maličností přetrhnutí všechny pásky s domovem, zbavit se vábné vyhlídky na návrat. Bylo třeba smířiti se s myšlenkou, že, nezdaří-li se naše věc, nespátříme již rodného kraje a budeme se toulati bez zajištěné existence po cizích zemích. Družiník se musil rozhodnouti, že půjde dobrovolně do okopů, do nichž ho dříve hnala rakouská vojenská moc. Iluzi si nikdo nečinil. Každý znal hrůzy válečné z vlastní zkušenosti, věděl, že se střely nevyhýbají, znal, co trampot je vojáku zažiti. Legionář byl si vědom, že český voják, dobrovolc, nemůže se uhnouti, že jeho povinností je bít nepřitele do posledního vydechnutí, a padne-li do zajetí raněn či jinak, že na něho čeká šibenice. Bylo nutno obětovati vše a výsledek byl pochybný. Se všemi těmito představami musil se dříve družiník vypořádati. U někoho trval spor mezi čestnou povinností a sobeckým strachem o život, rozpor mezi velkou myšlenkou a všedními, osobními zájmy krátce, u někoho děle. Někteří přecházeli zamyšlení přede dveřmi kanceláře, kde se přihlášky činily, kolik dní. Mnohý sáhl po klice, zase odešel, až pak rozhodnut vešel dovnitř. A dosud vidím jasně před sebou, jak po jedenácté hodině noční, když už jsme spali, vrazil do kanceláře jeden ze zajatců se slovy: „Zapište mne, já už dvě hodiny nemohu usnouti.“ Poděkoval za zapsání, podepsal přihlášku, šel a spal klidně až do rána.“¹⁶⁸*

Mezi těmi, kdo si v Berezovce vyplnili přihlášku do čs. legií, byl i Karel Lukas. Stalo se tak 21. března 1917.¹⁶⁹ Na vlastní odjezd k záložnímu praporu čs. legií

¹⁶⁶ NAJBRT, Václav: *Berezovka. Ze zajateckého tábora do řad legií*. Památník odboje, Praha 1924, s. 55-56.

¹⁶⁷ Tamtéž, s. 56-57.

¹⁶⁸ Tamtéž, s. 49-50.

¹⁶⁹ VÚA-VHA, Kvalifikační listina a Kmenový list Karla Lukase. Toto datum přihlášky Karla Lukase do

v Bobrujsku si však musel ještě čtyři měsíce počkat. A nebyly to vůbec jednoduché měsíce. Zatímco „austrijáky“ úřední zajatecké kruhy v Berezovce podporovaly, jak jen mohly (dostávali zajatecké podpory z tienzinského fondu a řada měla zdarma i tzv. americkou menáž placenou Červeným křížem). Ten, kdo se přihlásil do vojska nebo i jen do zajatecké organizace, byl těchto výhod okamžitě zbaven. Pro mnohé z našich zajatců, kteří z domova nedostávali žádnou finanční podporu, to byla ztráta skutečně citelná. Vedení české zajatecké organizace pochopitelně své členy rakouské správě tábora neoznamovalo, bohužel se však mezi Čechy-austrijáky našla celá řada udavačů, kteří pořizovali seznamy organizovaných dobrovolníků, a za příslušnou odměnu je předávali svým nadřízeným.¹⁷⁰ Tyto stále se opakující ústrky a šikany ze strany vedení tábora postupně narůstaly, jak o tom vypravuje Václav Najbrt: „*Poměr nás k Maďarům a Němcům byl po celou dobu našeho pobytu v Berezovce napjatý. Měli-li jsme v prvních měsících četné hrubé srážky s mužstvem, pak poslední dny nám zpříjemňovali důstojníci. Příčinu zavdala povinnost zdraviti zajaté důstojníky. Je pochopitelné, že kypěla v žilách chlapců dobrovolců krev, když měli pozdraviti rakouského důstojníka, představitele oné moci, jež nás utiskovala a proti níž šli jsme do boje. A když pak někteří z důstojníků chtěli si schválně pozdrav vynutiti, přestali okázale družiníci zdraviti důstojníky vůbec. Na to z nařízení vyššího úřadu zajateckého oznámil nám maďarský lékař Dr. Meschedy, že nás přestává léčiti, abychom rakouské nemocnice nevyhledávali a chodili k Rusům.*“¹⁷¹

Informace o průběhu sjezdu v Kyjevě a o povolení vzniku dalších čs. vojenských jednotek v Rusku byly v Berezovce, stejně jako v desítkách dalších zajateckých táborů

čs. legií v Berezovce bylo však krátce po první světové válce zpochybněno Kanceláři čs. legií MNO, která jako datum jeho přihlášky uvedla (prokazatelně chybně) 21. červenec 1917. Karel Lukas se proti tomu pravděpodobně vzápětí ohradil a uvedl celou řadu svědků, kteří mohli pravdivost jím uvedeného data potvrdit (jeho dopis se jmény svědků se bohužel nedochoval). Kancelář čs. legií však zareagovala velice komisi a žádost Karla Lukase odmítla s tím, že u svědků není uvedena jejich plná adresa, podpisy nejsou úředně ověřené, „*svědci neprohlásili, že berou za správnost plnou odpovědnost, neuvedli z jakých důvodů a okolností jest vyloučen omyl a neuvedeno, jakým způsobem se přihláška stala.*“ (VÚA-VHA, Poslužný legionářský spis Karla Lukase). Jak se spor dále vyvíjel, není z dochovaných písemností jasné, protože v pozdějších dokladech Karla Lukase figuruje jak březnové, tak i červencové datum. Osobně se domnívám, že Kancelář čs. legií buď nakonec svou chybu uznala, anebo Karel Lukas na ponižující dohadování s jejími úředníky rezignoval. Bylo totiž opravdu evidentní, že byl toho dne, kdy tvrdili, že se do legií teprve přihlásil, tedy 21. července 1917, již osobně prezentován u záložního praporu Čs. střelecké brigády v Bobrujsku. Tehdy již navíc za sebou měl téměř tři týdny cesty ze zabajkalské Berezovky na Ukrajinu a vzhledem k tomu, že do transportu, který tábor opouštěl, nemohli být zařazeni váleční zajatci, pro které nedorazily příslušné úřední seznamy s jejich jmény (do legií se přihlásili později – viz například NAJBRT, Václav: *Berezovka. Ze zajateckého tábora do řad legií*. Památník odboje, Praha 1924, s. 63.), je jasné, že přihláška Karla Lukase musela být podepsána nejpozději v dubnu 1917.

¹⁷⁰ NAJBRT, Václav: *Berezovka. Ze zajateckého tábora do řad legií*. Památník odboje, Praha 1924, s. 56.

¹⁷¹ Tamtéž, s. 56-57.

přijaty s nadšením, a když v červnu 1917 přišly první úřední seznamy se jmény těch, kdo mají co nevidět odjet k záložnímu praporu čs. legií v Bobrujsku, „*nebylo jáso tu konce*“.¹⁷² Z Berezovky měli podle původních předpokladů první zajatci vyrazit prakticky ihned, avšak vzhledem k pověstné „rychlosti“ ruských úřadů se odjezd opozdil o celý měsíc. To však, jak se ukázalo, mělo hned dvojí výhodu. Tou první byla skutečnost, že během tohoto čekání dorazily další úřední seznamy nových dobrovolců, takže se připravovaný transport významně rozrostl. Tou druhou pak, že se naši zajatci, kteří včetně Karla Lukase v Berezovce dlouhé měsíce žili v prostředí, jež doslova číselo nepřátelstvím nebo minimálně neporozuměním, dočkali slavného vítězství Československé střelecké brigády u Zborova. „*Naši se bili za svobodu a bili nepřítel tak, že vzbudili pochvalu. Jméno Čechoslovák vystoupilo poprvé na fórum světové, prokázalo svou zdatnost a tvrdou, odhodlanou touhu po svobodě. Vítězství zborovské prolomilo ruské ledy i v Berezovce, kde jsme byli rázem objeveni a stali se předmětem pozornosti. Zato Němci a Maďaři, jako by tušili, že se musí loučiti se svou nadvládou, zdvojnásobili proti nám svou nenávisť. Jejich marný vztek vylil se všecek v den našeho odchodu z tábora,*“ vzpomíná Václav Najbrt. Ten památný den pro Karla Lukase i jeho přátele přišel 18. července 1917.¹⁷³

Vzhledem k dramatičnosti vzpomínky na poslední chvíle strávené v Berezovce dáváme opět slovo, tentokrát již naposled, Václavu Najbrtovi: „*Píseň za písni se lila z hrdel chlapců od časného rána. Po poledni, byl horký červencový den, odnesli jsme svá zavazadla na nádraží, asi verstu vzdálené od naší ubikace, abychom mohli lehce jít slavnostním průvodem. V ten den přikázalo ruské velení Maďarům a Němcům, zvláště tzv. zavřenému batalionu, aby zůstali ve svých poměščeních a nevycházel. Po druhé hodině odpolední přišla ruská vojenská hudba, která půldruhé hodiny hrála před naší ubikací. Pak se dostavili ruští důstojníci s poručíkem Kukulevským a šikovatel Cejnar, velitel naší ubikace i transportu, rozkázal se seřaditi. Dva a dva vycházeli družiníci, každý novou červenobílou pásku na čapce, a když se seřadili do šiku, vyšel v průvodu předsednictva organisace praporečník Sajdl, vysoké postavy, oblečený v ruský kroj*

¹⁷² NAJBRT, Václav: *Berezovka. Ze zajateckého tábora do řad legií*. Památník odboje, Praha 1924, s. 59-60.

¹⁷³ K vlastním přípravám na odjezd Václav Najbrt ve své vzpomínkové knize uvedl: „*Přípravy na cestu byly velice stručné. Loučiti se nebylo s kým, majetek zajatecký se sbalil do kufříku, co bylo nepohodlné, prodalo se „se škodou“.* 18. července měli jsme veselý budiček. Několik šprýmařů napsalo velkými písmeny na ubikaci našich austrijáků: „*Češi na semeno.*“ *Byloť jedním z oblíbených důvodů, proč nemohou do vojska, že národ nesmí vymřít a že oni tedy tuto starost vezmou na sebe.*“ NAJBRT, Václav: *Berezovka. Ze zajateckého tábora do řad legií*. Památník odboje, Praha 1924, s. 59-60.

našich vojáků. Nesl červenobílý prapor se znaky zemí, za jejichž svobodu a lepší žití 180 Čechů bylo odhodláno položit i životy, bude-li třeba. Šikovatel zavelel: „Smirno!“ Chlapci stáli nepohnutě jako ze žuly. Hudba hrála Marseillaisu, ruští důstojníci salutovali, naši přátelé z řad Arménů, Italů, Chorvatů, Poláků smekli, s nimi i část říšských Němců. Těžko odhadnouti, co se dalo v srdcích našich austrijáků.

Pak se řady obrátily v čtyřstupy a v čele s hudbou a s praporem, jenž jasně vlál nad našimi hlavami, šly vojenským pořádkem na dráhu. Vpředu vojáci, za nimi organizovaní zajatci. Po malé chvilce dostihly první čtyřstupy zavřeného batalionu. A zde přes zákaz plot po celé délce osazen, hlava na hlavě. Do dunění vojenských kroků rozlehly se náhle jako na povel výkřiky: „Fuj, fuj, Verräter, Schweine!“ Letíce do našich řad, jež s pohrdavým úsměvem pokračovaly v pochodu. Řev a nadávky neustávaly, plili po nás. Vtom však třeskla rána z revolveru, za ní druhá, třetí, čtvrtá. To děžurný ruský důstojník a s ním milice začali páliť do Maďarů a Němců a náš konvoj Vjatkin, starý revolucionář, řezal do nich hrubými kameny. Ozvaly se výkřiky, několik bolestných zaúpění a nastalo ticho... V tom již i ruská četa, pušky na ramenou, přicházela nám vstříc a vzdavši poctu praporu, rozestoupila se, když náš průvod přešel, v řetěz, nabila naostro a namířila hlavně na zmlklé maďarsko-německé ubikace.¹⁷⁴ Na nádraží dokonalo se rusko-české sbratření. Přišli důstojníci, přišli prostí vojáci. Řečnilo se z obou stran, náš pěvecký sbor zpíval. Pak připjali lokomotivu, rozlehlo se hvízdnutí a vlak se hnul za zpěvu písně „Kde domov můj“. Jeli jsme v tu stranu, kde byl náš krásný, ale porobený domov, jeli jsme, abychom, dobyli národu posledního drahokamu, který mu scházel – svobody. Byli jsme hrdými, sebe-

¹⁷⁴ Spolubojovník Karla Lukase Josef Fetka na odjezd z Berezovky vzpomíná obdobně: „Konečně 18. července 1917 v poledních hodinách, zařadili jsme se s Karlem Plhákem (Háj u Zábřeha), se Standou Žákem (Zvole), s Karlem Sládkem (Strupšín), s bratry Kytkovými, s Heliodorem Pikou (Štítina u Opavy), s Fráňou Ptašinským (Hodolany), Karlem Lukase (Brničko), se Škopem (Litovel) a jinými, do téměř stovky čtyřstupů a disciplinovaně jsme vyrazili z brány tábora za pohnutých scén, které nám připravili na rozloučenou rakouští a říšští Němci a Maďaři, prohlašující nás za zrádce. Ale „marné proti nám byly jejich vzteky“, naši ruští strážci se s nimi už vypořádali. Naložili nás do vlaku a my jsme vyjeli k večeru téhož dne za svobodou, a jak jsem z této cesty napsal mamince do Bohdíkova na „feldpostkartě“ – „bourat staré domy, stavět nové.“ FETKA, Josef: Moje putování za svobodou před 50 lety. Vzpomínka na spolubojovníky ze severní Moravy. In: Severní Morava, 1969, sv. 17, s. 8-15, s. 8. Karel Sládek, rodák ze Strupšína na severní Moravě opuštění Berezovky a příjezd k záložnímu praporu v Bobrujsku popsal po půlstoletí obdobně: „Po dlouhém čekání v Berezovce nastal konečně den odjezdu do čs. legií. Na nádraží nás několik stovek legionářů vyprovázela čestná jednotka s hudbou berezovské vojenské posádky. Když jsme pochodovali kolem baráků, kde byli ubytováni rakouští zajatci, Němci na nás křičeli: 'Zrádci, pověsit!' a plivali na nás. Strážci tábora je museli zahnat do ubikací střelbou a šavlemi, když dobrovolně nechtěli odejít. Po několika dnech jsme přijeli do Bobrujska, kde bylo shromaždiště legionářů a kde byl prováděn ruský vojenský výcvik. Když jsme čekali na zařazení, byli jsme dojati k slzám. Viděli jsme poprvé československé vojsko. Rota legionářů s vintovkami na ramenou pochodovala za zpěvu písně 'Jdou sokolské šiky, jdou'...z cvičiště do ubikací.“ SLÁDEK, Karel: Bojoval jsem s K. Lukase. In: Naše slovo, 8. srpna 1968, s. 3.

vědomými československými vojáky. Šli jsme se bít za pravdu a právo. Byli jsme pyšní, že právě nám osud přiřkl šťastný los, abychom rozlomili pouta, jež národ svírala, byli jsme hrdí, že dějiny vložily na naše bedra úlohu, jíž nám budou záviděti budoucí pokolení.

*Rychle se točila kola vozů, jež nesly nás po známých krajích. A jako ze zamklých loňských zajatců stali se veselí dobrovolci, i příroda změnila svůj šat, Po říjnovém sněhu a mrazech ani potuchy. Malebné okolí Bajkalu překvapilo nás svou krásou. Angara, prostá ledu, hnala sytou zelení své bystré vody, město se střídalo s městem. Viděli jsme cestou vzedmuté vlny revoluce, veliké mítinky vojenské, zažili jsme ukrajinskou agitaci, jež pod modrozluté prapory shromažďovala své příslušníky. Dožili jsme se i trpkého zklamání, zvěděvše o zmaru ruského nástupu a rozvratu ruského vojska. Tím spíše chtěli jsme býti mezi svými, cítíce, že teprve tam budeme mítí pevnou půdu pod nohama.*¹⁷⁵

1.4 V československých legiích

Před Karlem Lukase a jeho přáteli ležela přibližně 8 000 km dlouhá cesta, kterou museli překonat, aby se dostali ze zabajkalské Berezovky až do ukrajinského do Bobrujsku, kde byl tehdy dislokován náhradní prapor Československé střelecké brigády. Dne 26. července 1917 přešli hranice mezi Asií a Evropou a dopoledne 3. srpna konečně vpochozovali do kasáren v bobrujském barákovém táboře. Stalo se tak téměř na den přesně měsíc po památném zborovském vítězství, které v nově přichozích dobrovolnících, Karla Lukase¹⁷⁶ nevyjímaje, vyvolalo přání, aby se mohli co nejdříve i oni podílet na podobných úspěších.¹⁷⁷ Na první chvíli v Bobrujsku vzpomínal jeden

¹⁷⁵ NAJBRT, Václav: *Berezovka. Ze zajateckého tábora do řad legií*. Památník odboje, Praha 1924, s. 60-61.

¹⁷⁶ Karel Lukas byl po příjezdu do Bobrujsku a provedené prezentaci zařazen k 1. rotě záložního praporu jako prostý střelec. VÚA-VHA, fond Poslužných legionářských spisů, Poslužný legionářský spis Karla Lukase.

¹⁷⁷ FETKA, Josef: *Moje putování za svobodou před 50 lety. Vzpomínka na spolubojovníky ze severní Moravy*. In: Severní Morava, 1969, sv. 17, s. 8-15, s. 9. Vzpomínka Josefa Fetky na dny strávené v Bobrujsku dále pokračuje: „Vzrušené debaty, každodenně zazpívaná národní hymna, bezprostřední styk s probíhající revolucí ruského národa – jaká to byla bohatá náplň oněch nezapomenutelných dnů! Do radostných zážitků patřila také návštěva hlavy odbojové akce, profesora T. G. Masaryka, kterého jsme tehdy téměř všichni spatřili a slyšeli poprvé.“ Zastavuji se u této vzpomínky podrobněji proto, že je důkazem, že i jinak naprosto dokonalý a spolehlivý pamětník, jakým plk.gšt. Josef Fetka bezpochyby byl, se může s odstupem půlstoletí splést. T. G. Masaryk totiž záložní prapor v Bobrujsku navštívil již ve dnech 27. a 28. července 1917 (viz ŠTEIDLER, František: *Pěší pluk 9 Karla Havlíčka Borovského*. Legionářské údobí plukovních dějin 1915-1920. Naše záloha, Praha 1937, s. 56.) a Josef Fetka ani Karel Lukas se tak s ním osobně setkat nemohli. To ostatně potvrzuje i vzpomínka

z legionářů následovně: „Na malém nádraží v Bobrujsku na nás již čekali hoši dobrovolci, oblečení v pěkné ruské uniformy, na něž byla radost se podívat. Po uvítání nastoupili jsme pochod a vojenská hudba nás doprovázela až do barákového tábora, kde bylo ubytováno československé vojsko. Dech se ve mně zatajil, když jsem viděl ty velké zástupy našich hochů, kteří nás vítali a každý hledal mezi námi své známé, krajany či kamarády...Druhý den ... jsme shodili nenáviděnou a hodně již obnošenou rakouskou uniformu a dostali jsme ruský oblek. Nastal výcvik „ruskému stroji“, který nám ovšem nečinil valných obtíží. Na cvičení i ze cvičení chodilo se za zpěvu veselých písní, ve výborné náladě.“¹⁷⁸

Zmínka o „velkých zástupech našich hochů“ v předchozím citátu nebyla vůbec přehnaná. V době příjezdu berezovského transportu, v němž byl i Karel Lukas, měl sice záložní prapor pouhé čtyři roty, ale každou z nich tvořilo půldruhého tisíce vojáků a vlaky stále přivážely nové a nové dobrovolníky. Často se tak stalo, že během jediného dne dorazily dva, tři i více transportů Čechoslováků. Objevovali se tu dobrovolníci od Moskvy, z Murmaně, z hornatého Kavkazu, z jižního Ruska, z Taškentu i ze Sibíře, prakticky odevšad, kde byly zajatecké tábory a tedy i zajatci. Ubytovací kapacity bobrujského tábora byly pochopitelně pro tak obrovský počet vojáků naprosto nevyhovující. K dispozici bylo pouhých 12 dřevěných baráků, a vojáci tak spali většinou venku, což jak sami dodávali, „bylo jistější před štěnicemi“.¹⁷⁹

I proto bylo rozhodnuto záložní prapor přemístit do Žitomiru, kam první jeho příslušníci dorazili 21. srpna 1917.¹⁸⁰ Jejich příjezd se stal mimořádnou událostí pro celé město a zejména pak pro místní českou krajanskou kolonii a revoluční zajateckou organizaci. 4. rota záložního praporu, kterou doprovázela hudba 3. čs. střeleckého pluku „Jana Žižky z Trocnova“, byla na žitomirském nádraží uvítána velkým počtem čs. zajatců i volyňských Čechů, a když tato jednotka, jejíž početní stav přesahoval 1 400 mužů, nastoupila pod velký červenobílý prapor a vydala se na pochod do města, přidalo

Václava Najbrta, který přijel z Berezovky stejným transportem a o situaci u záložního praporu v Bobrujsku uvádí: „Zemljanky okrášleny byly chvojím a obrazy – přijeli jsme několik dní po návštěvě profesora Masaryka, jenž odtud odjel k první divisi.“ NAJBRT, Václav: *Berezovka. Ze zajateckého tábora do řad legií*. Památník odboje, Praha 1924, s. 62.

¹⁷⁸ TICHÁK, Josef: *S Husákovým transportem ze Žitomiru do Francie*. In: *Cestami odboje – Jak žily a kudy táhly čs. legie*. Díl III. Pokrok, Praha 1927, s. 130-133, s. 130.

¹⁷⁹ NAJBRT, Václav: *Berezovka. Ze zajateckého tábora do řad legií*. Památník odboje, Praha 1924, s. 62.

¹⁸⁰ Další transporty záložního praporu přijely do Žitomiru mezi 31. srpnem a 4. září 1917. Útvar měl na počátku svého pobytu v Žitomiru celkem 20 důstojníků, dva vojenské úředníky, 4 670 vojáků a 7 koní. Kromě čtyř střeleckých rot a jedné pomocné roty v něm byly začleněny i tři zvláštní oddíly („komandy“), a to škola na praporečkáry, škola na poddůstojníky a strážní oddíl. ŠTEIDLER, František: *Pěší pluk 9 Karla Havlíčka Borovského*. Legionářské údobí plukovních dějin 1915-1920. Naše záloha, Praha 1937, s. 63.

se k ní do průvodu velké množství zajatců a českých kolonistů. Příchod čs. vojáků do Žitomiru pro ně byl obrovskou mravní vzpruhou. „*Při české vojenské hudbě, zvláště při prvních zvucích, jakoby srdce naše okřálo,*“ napsal později jeden z nich. „*Necítili jsme se v zajetí, spíše někde v Praze nebo v Brně před průvodem o sokolském sletě.*“¹⁸¹

Zajímavé v této souvislosti je, že se v Žitomiru Karel Lukas zcela jistě setkal s jednou z nejvýznamnějších osobností čs. legií v Rusku pozdějším generálem Stanislavem Čečkem.¹⁸² Velitel záložního praporu podplukovník xxxxx Makarov totiž nastoupil právě na konci srpna 1917 desetidenní dovolenou, a tak všechny práce spojené s přestěhováním útvaru z Bobrujsku do Žitomiru zabezpečoval jeho zástupce, kterým byl právě starodružiník Stanislav Čeček. V prvním rozkaze, jenž byl v nové posádce vydán 6. září 1917, připomněl Stanislav Čeček všem příslušníkům záložního praporu vážné úkoly, které na ně čekají právě v době rozkladu ruské armády.¹⁸³ Vývoj situace v Rusku totiž nebyl v té době vůbec jednoduchý a nenechával nikoho na pochybách, že se s největší pravděpodobností blíží likvidace východní fronty a uzavření separátního míru. Tyto temné vyhlídky vnášely do řad čs. dobrovolníků mnoho nepříjemných otázek, jak o tom svědčí vzpomínky našich legionářů z té doby: „*Ruská fronta byla v rozvalu, prostý, negramotný ruský voják, který ještě nedávno volal: „Vojna do pobědonosno konca!“ prchal bez boje, otráven agitací a zmámen nesprávným pochopením svobody, zbaběle opouštěl zákopy a nechal Rakušany i Němce vnikati do území své rozsáhlé vlasti podle známého „Ničevo, zemli u nas chvatit“ a spěchal domů „na rodinu“ v přeplněných vlacích, na náraznicích i na střechách vagonů, nebo pěšky či na ukradeném koni, cestou zahazuje nebo prodávaje pušky, kulometry, patrony a jiné*

¹⁸¹ ŠTEIDLER, František: *Pěší pluk 9 Karla Havlíčka Borovského*. Legionářské údobí plukovních dějin 1915-1920. Naše záloha, Praha 1937, s. 63.

¹⁸² Divizní generál Stanislav ČEČEK (13. 11. 1886 – 29. 5. 1930). Před první světovou válkou působil jako úředník firmy Laurin a Klement v její moskevské filiálce. Neuposlechl povolávacího rozkazu a v srpnu 1914 vstoupil České Družiny v Kyjevě. Za hrdinství a úspěchy při rozvědkách v Karpatech několikrát vyznamenán nejvyššími řády carského Ruska včetně řádu Sv. Jiří IV. stupně. Autor plánu čs. útoku v legendární bitvě u Zborova (2. 7. 1917), kde zároveň velel hlavnímu náporu na rakouská postavení. Od července 1917 velitel I. praporu 1. čs. střeleckého pluku. V březnu 1918 ustanoven velitelem 4. čs. střeleckého pluku. V době ozbrojeného konfliktu s bolševiky velel Penzenské skupině čs. vojsk, s níž svedl památné boje o Penzu, Lipjagy, Samaru a Buzuluk. V září 1918 povýšen na generálmajora a ustanoven velitelem 1. čs. divize. Od února 1919 velitel čs. vojsk na Dálném východě se sídlem ve Vladivostoku. Do ČSR se vrátil mezi posledními v říjnu 1920. 1920-1921 zástupce náčelníka Hlavního štábu. V letech 1921-1923 frekventant Vysoké školy válečné v Paříži. V říjnu 1923 jmenován přednostou Vojenské kanceláře prezidenta republiky (od listopadu 1924 do února 1927 zároveň vykonával i funkci přednosty III. odboru (leteckého) Ministerstva národní obrany). 1929-1930 velitel 5. pěší divize v Českých Budějovicích, kde ve věku pouhých třiačtyřiceti let náhle zemřel. VÚA-VHA, fond Kvalifikačních listin, Kvalifikační listina Stanislava Čečka a fond Poslužných legionářských spisů, Poslužný legionářský spis Stanislava Čečka.

¹⁸³ ŠTEIDLER, František: *Pěší pluk 9 Karla Havlíčka Borovského*. Legionářské údobí plukovních dějin 1915-1920. Naše záloha, Praha 1937, s. 64.

části výzbroje i výstroje a rozsévaje všude své: „Na čto nam vojny, nadojelo vojevat', Germanec naš brat“. Současně přicházely první zprávy o násilnostech, vraždách, samosoudech, o nepořádcích a nepřesnostech na dráhách i na poštách. Zatím však německá a rakouská vojska držela pevně Belgii, Srbsko, Rumunsko a jiná místa a s krvavým zoufalstvím drala se k Paříži...Zdálo se, že hrubá germánská moc bude brzy triumfovat a diktovat...Za takové situace šli jsme dobrovolně do vojska a nezalívám malověrným a škarohlídům, že se nemohli odhodlat. Šli jsme do revoluce, která nedává záruk. Nikdo z nás nevěděl, zda vyhraje a vrátíme se jako vítězi domů, či prohrajeme a budeme kdesi v cizích službách snít o nezdařené revoluci a nešťastné vlasti, kterou se nám nepodařilo osvobodit.“¹⁸⁴

Nedlouho poté, co se záložní prapor přestěhoval do Žitomiru, začal se zde vytvářet velký transport dobrovolníků, kteří měli co nevidět odjet do Francie. Do počátku října 1917 vznikly čtyři roty (celkem 1 100 dobrovolníků – mezi nimi i Karel Lukas), k nimž se připojilo 100 bývalých rakousko-uherských důstojníků – Čechů, kteří sem přijeli od 5. čs. střeleckého pluku z Borispolu. Velení transportu,¹⁸⁵ jenž Žitomir opustil 7. října 1917, převzal člen Odbočky Československé národní rady podkapitán Vladimír Chalupa.¹⁸⁶ Na poslední chvíli strávené v Žitomiru vzpomínal jeden z dobrovolníků následovně: *„Od rána neustále prší. Máme pohotovost k odjezdu. Chlapci nanosili z okolí krásných květů a zdobí svoje čapky. Jiní připravují různé*

¹⁸⁴ HERODEK, František: *Do vojska...* In: *Cestami odboje – Jak žily a kudy táhly čs. legie*. Díl III. Pokrok, Praha 1927, s. 127-130, s. 127.

¹⁸⁵ ŠTEIDLER, František: *Pěší pluk 9 Karla Havlíčka Borovského*. Legionářské údobí plukovních dějin 1915-1920. Naše záloha, Praha 1937, s. 64. Z důstojníků záložního praporu jeli s tímto transportem poručík Voců, podporučík Bednář a praporčík Lička, z důstojníků 1. divize, kteří dorazili do Žitomiru přímo z fronty pak podkapitán Gajda (ten však nakonec zůstal v Rusku), poručík Husák, podporučíci Kopal a Ingr a praporčíci Šidlík a Kouklík. Tamtéž.

¹⁸⁶ Divizní generál Vladimír CHALUPA (6. 10. 1872 – 9. 5. 1937). Absolvent právnické fakulty české univerzity v Praze, před válkou pracoval jako soudce. Po vypuknutí války narukoval k c. k. domobraneckému pluku 32, s nímž odešel na ruskou frontu. Zde již červnu 1915 přeběhl u Lublina na ruskou stranu. Podílel se na vzniku zajatecké samosprávy v táboře v Darnici, čímž na sebe upozornil krajský odboj. V červenci 1916 přidělen ke správě Svazu československých spolků v Kyjevě. Podílel se na založení Klubu spolupracovníků, stal se jeho předsedou a řídil spojení Svazu se zástupci zajateckých výborů. Od května 1917 člen zajatecké komise Odbočky ČSNR na Rusi, do legií vstoupil v červenci 1917. Na pokyn T. G. Masaryka vyslán v září 1917 do Francie, aby zde pomáhal při budování čs. legií. V dubnu 1918 v Paříži založil a vedl vojenskou kancelář ČSNR. V září 1918 odeslán do Itálie jako styčný důstojník ČSNR ve štábu Čs. divize, později Čs. armádního sboru v Itálii. Na počátku ledna 1919 se vrátil do vlasti. Ze štábu italských legií v Kroměříži, v němž zastupoval čs. vládu, přešel v únoru 1919 na Ministerstvo národní obrany jako první pobočník ministra Václava Klobáče. V září 1919 jmenován vojenským sekčním šéfem a zástupcem ministra. V letech 1921-1927 vojenský atašé ve Vídni, po návratu v srpnu 1927 ustanoven přednostou 2. oddělení (zpravodajského) Hlavního štábu. V dubnu 1934 penzionován a o tři roky později v Praze zemřel. VÚA-VHA, fond Kvalifikačních listin, Kvalifikační listina Vladimíra Chalupy a fond Poslužných legionářských spisů, Poslužný legionářský spis Vladimíra Chalupy.

standarty a praporky. Konečně jsou asi čtyři hodiny odpoledne, když přichází zpráva, že ešalon na nádraží jest již připraven. Ubikacemi proletí hromové hurááá, za rozkazem důstojníka k nástupu. Za čtvrt hodiny vycházíme z nádvoří. Déšť ustal a my rytmickým krokem, za hlučného zpěvu a doprovodu našich bratří, procházíme ulicemi města směrem k nádraží. U kasáren 3. roty, kde shromážděn jest celý prapor, rozloučil se s námi velitel praporu kapitán Makarov, br. dr. Fouska aj., končící s přáním šťastné cesty a hojného vítězství na půdě francouzské. Po zahrání národní hymny pochodujeme dále do nádraží. Za chvíli vstupujeme do vagónů, loučíme se s kamarády, mnozí i s dívkami. Nastává doba pohnutí. Pak zahlaholil signál polnice a ešalon hýbe se pomalu vpřed. Hudba na peroně hraje „Marseillais“ a my voláme „Nazdááár“. Na obou stranách vlají kapesníky, následují ještě poslední pohledy a budova nádraží mizí nám i s celým davem lidstva z obzoru.“¹⁸⁷

Podobně na 7. říjen 1917 vzpomínal i Alois Eliáš: *„Za zvuků národní hymny tiše jsme se loučili v myšlenkách s „maťuškou Rossijí“, s tím velkým Ruskem, k němuž jsme přilnuli, a v jehož mohutnost slovanskou jsme věřili. Leč dni po únorové ruské revoluci 1917, které vtiskly nám silnou pečeť národních nadějí, kdy lidé nám tak sympatičtí jako G. E. Lvov a P. N. Miljukov stáli v čele nové ruské vlády, mýjely a před Ruskem se začala rozevírati hrozebná propast neznámé temné budoucnosti. Armáda ruská byla v rozkladu, vojsko opouštělo frontu, a sémě zaseté německou agitací v důvěřivou duši ruskou, vzklíčilo a bujelo. Slibné naše naděje s rostoucím chaosem v Rusku se menšily... Touha naše vystoupiti vojensky proti Rakousku a Německu nás hnala přímo do Francie, kde jsme viděli splnění tužeb, kde jsme pevně doufali v plné pochopení a v konečné vyplnění našich snů. Jeli jsme rádi a tichým stiskem ruky loučili jsme se s bratřími, kteří nás na nádraží v Žitomiru vyprovázeli, slovy „nashledanou“ v naději, že se uvidíme opět všichni na půdě Francie. Osud však chtěl jinak.“¹⁸⁸*

Po týdenní cestě vlakem přes Mogilevskou, Vitebskou, Tverskou, Jaroslavskou a Vologdskou gubernii dorazil transport 15. října 1917 do Archangelska, kde se naši dobrovolníci ještě téhož dne nalodili na parník „Kursk“. Velitelem transportu byl právě tehdy ustanoven kapitán Otakar Husák.¹⁸⁹ Dne 16. října 1917 opustil parník s čs.

¹⁸⁷ KRAMER, Stanislav: *Z Ruska do Francie*. In: *Cestami odboje – Jak žily a kudy táhly čs. legie*. Díl III. Pokrok, Praha 1927, s. 138-144, s. 141.

¹⁸⁸ ELIÁŠ, Alois: *Vývoj a boje čsl. legií ve Francii*. Památník odboje, Praha 1924, s. 10-11.

¹⁸⁹ Brigádní generál Ing. Otakar HUSÁK (23. 4. 1885 – 12. 6. 1964). Před první světovou válkou pracoval ve Varšavě jako ředitel tužkárny. Odmítl uposlechnout povolávací rozkaz a již v srpnu 1914 se přihlásil do České Družiny. Stal se jedním z iniciátorů výzvedných operací a uznávaným velitelem. Od

dobrovolníky archangelský přístav a vyrazil západním směrem. Po dvou dnech trvající plavbě Bílým mořem a Severním ledovým oceánem se však musel vrátit a dočasně zakotvil v zátocě Sv. Jana na poloostrově Kola, kde až do 21. října čekal na doprovod anglického křižníku, jenž poté zajišťoval ochranu transportu před nepřátelskými ponorkami. Jak vlastní plavba na „Kursku“ probíhala, vzpomínal po letech Josef Fetka: *„Tato parolod' staršího typu byla po třináct dlouhých dnů našim domovem uprostřed vln, které v některých okamžicích i děsily. Už první pohled na moře byl pro většinu z nás silným zážitkem...Nejsilnějším na moři byla pro nás suchozemce několik dlouhých hodin trvající mořská sněhová bouře, která nás přepadla za Severním mysem a udělala z naší mohutné lodi hračku obrovských mořských vln a z nás vylekaná stvoření se zvýšenými žaludečními potížemi. A tak jsme byli všichni rádi, když jednoho mlhavého rána 29. října vpustili naši lod' do anglického přístavu Newcastle a my mohli vstoupit na pevnou zem, i když se s námi ještě dlouho potom zdánlivě houpala.“*¹⁹⁰

Příjezd do Velké Británie představoval pro naše dobrovolníky mimořádný zážitek, a to jistě nejen proto, že v relativním zdraví přečkali náročnou a nebezpečnou plavbu: *„Ráno jest nám udělen rozkaz k vystupování a po seřadění kráčíme, rozjařeni zpěvem, přes město k nádraží. Nasedáme po rotách do zvláštních vytopených vagónů, rovnajících se naší II. třídě a po krátkých přestávkách odjíždíme...Kolem poledne dostihl náš transport stanice v Yorku. Vlak zastavil, a do každého vozu vchází sestry od Červeného kříže, podávající nám koflíky s čajem a sáčky s obloženým chlebem a jakousi buchtou, nadívanou masem. Během pěti minut vrátil každý s poděkováním vyprázdněný hrneček, ozval se slabý hvizd, a vlak hnul se opět dále. Za jízdy vidíme pěkná města, vesničky, samoty, pole, lesy a zahrady, mezi těmito i továrny a doly.*

dubna 1916 zastupoval důstojnický sbor České Družiny ve vojenské komisi nové správy Svazu čs. spolků na Rusi. U Zborova úspěšně velel II. praporu 1. čs. střeleckého pluku a byl raněn. Po vyléčení odeslán Odbočkou ČSNR jako velitel prvního transportu čs. dobrovolníků do Francie. Zde se podílel na budování prvních dvou pluků čs. legií, řídil výcvik v Cognacu a Jarnacu, příslušník štábu Čs. střelecké brigády. Bojů u Terronu se zúčastnil jako velitel I. praporu 21. čs. střeleckého pluku. Zpět do vlasti se vrátil již v prosinci 1918 jako velitel prvního transportu legionářů z Francie a Itálie. 1918-1920 přednosta Vojenské kanceláře prezidenta republiky, poté státní tajemník Ministerstva národní obrany. Od září 1920 do října 1921 ministr národní obrany, poté odešel na vlastní žádost do zálohy. V letech 1921-1938 byl generálním ředitelem Čs. akciové továrny na výbušné látky. Za nacistické okupace zapojen v odboji, 1939 zatčen gestapem a až do konce války vězněn v Dachau a Buchenwaldu. Od června 1945 do 1. března 1948 generální ředitel Synthesie v Semtíně. Z politických důvodů penzionován, 1950 zatčen a až do roku 1956 vězněn na Pankráci a na Mírově. Po propuštění pracoval až do roku 1960 jako noční hlídač. Po roce 1989 rehabilitován. VÚA-VHA, fond Kvalifikačních listin, Kvalifikační listina Otakara Husáka; fond Poslužných legionářských spisů, Poslužný legionářský spis Otakara Husáka a rodinný archiv (poskytnutý ke studiu laskavostí dcery pana generála paní Elišky Suchomelové).

¹⁹⁰ FETKA, Josef: *Moje putování za svobodou před 50 lety. Vzpomínka na spolubojovníky ze severní Moravy.* In: Severní Morava, 1969, sv. 17, s. 8-15, s. 9-10.

*Kolem tratí vinou se bílé, asfaltované silnice a cesty. Potkáváme každou hodinu krátké vlaky, asi o 5 vozech, které jsou všechny červeně natřeny a zlatým bronzem zdobený. Celá krajina zdá se býti jediným zahradním městem. Není viděti ani prachu nebo bláta. Podél silnic jsou pěstovány živé ploty a zřízeny široké příkopy. Kudy projíždíme, jsme pozdravováni obyvatelstvem, mávajícím čapkami. Ve stanici Leicesteru dostáváme nové občerstvení. Kolem 11. hodiny noční ocitáme se již ve stanici starobylého města Winchesteru. Vystupujeme a odcházíme za město do tábora, postaveného ze stanů pro 10 mužů, který jest určen co karanténa.*¹⁹¹

Na dva týdny strávené ve stanovém táboře poblíž Winchesteru zanechal krásnou vzpomínku Cyril Žďarský, který v roce 1928 napsal: „*V táboře začal hned čilý ruch. Vytáhly se všelijaké hudební nástroje, které se podařilo přivézt s sebou z Ruska, shledaly se i noty a rázem sestavena kapela, která začala vesele koncertovat. Utvořil se též pěvecký sbor, bratr Rytíř se ujal úlohy sbormistra a tábor se rozléhal zpěvem. Mezi jinými nacvičena také anglická hymna, kterou si bratři přeložili do češtiny, čímž u Angličanů vzbuzen velmi příznivý dojem. Velitel tábora, plukovník Cheek,¹⁹² byl vůbec nad hudebním a pěveckým uměním našich lidí celý užaslý. „My, Angličané, pravil jednou, „velmi milujeme hudbu, ale sami ji nedovedeme dělat.“ Pozval nejprve několik svých přátel a známých, aby si přišli poslechnout naši hudbu a zpěv, a ti neskrblili pochvalou; pověst o tom se roznesla po celém městě, a pak přicházeli i jiní pánové a dámy žádat o dovolení, aby směli býti přítomni „českému koncertu.“ Ale naši hoši dovedli Angličanům imponovati ještě jinak. Angličtí vojáci, přidělení službou do tábora, hráli denně kopanou. Naši s počátku přihlíželi, pak si sestavili sami mužstvo a nabídli Angličanům přátelský zápas. Angličané přijali, ale nepokládali asi neznámé cizince za vážné soupeře, leč brzy se přesvědčili o něčem jiném a byli silně poraženi. Teprve když*

¹⁹¹ KRAMER, Stanislav: *Z Ruska do Francie*. In: *Cestami odboje – Jak žily a kudy táhly čs. legie*. Díl III. Pokrok, Praha 1927, s. 138-144, s. 142-143. Situace ve Velké Británii byla po ruských zkušenostech pro naše legionáře opravdu jen stěží uvěřitelná. Svědčí o tom i další vzpomínka: „*V Anglii překvapil naše lidi zvláště neslýchaný blahobyt, jaký se jevil ve výživě vojska. Prostí vojáci právě tak jako důstojníci dostávali k snídani beefsteak, čaj a chléb s máslem a zavařeninou, v poledne polévku a pečení se zeleninou, k svačině čaj a chléb s máslem a zavařeninou, večer pak zase polévku a pečení se zeleninou. Ti, kdož trpěli dlouhou plavbou a nezvyklou lodní stravou, se zde náležitě spravili.*“ Viz ŽĎARSKÝ, Cyril: *Naši v cizím prostředí*. In: *Československá legie ve Francii*. První sborník francouzských legionářů k desátému výročí samostatnosti Československé republiky. Kruh francouzských legionářů, Praha 1928, s. 135-138, s. 136.

¹⁹² Příjmení tohoto britského důstojníka se v dostupných dokumentech a vzpomínkách našich legionářů vyskytuje v nespočetném množství variant. Nejčastěji jako Cheke, Cheek, Chegue a Cheque. Přes velké úsilí se mi ho prozatím nepodařilo blíže identifikovat.

sehnali z celého tábora své nejlepší hráče, podařilo se jim v odvetném zápase naše mužstvo porazit. Jisto je, že u Angličanů tím naši lidé mnoho získali.“¹⁹³

V neděli 3. listopadu 1917 navštívili Čechoslováci dokonce v doprovodu velitele tábora starobylou winchesterskou katedrálu s korunovační síní anglických králů, v níž po bohoslužbě sloužené osobně tamním biskupem anglikánské církve zazpíval důstojnický pěvecký kroužek anglickou a českou národní hymnu a také husitskou píseň: „Kdož jste boží bojovníci“.¹⁹⁴ Když se vojáci po poledni vraceli za zpěvu různých písní do tábora k obědu, „obyvatelstvo sbíhalo se ze všech stran, tleskalo, mávalo kapesníky a různými způsoby dávalo najevo spokojenost a obdiv nad naším vojskem, které jest tak veselé. U Angličanů není zvyklostí, aby vojín pěstoval zpěv i za pochodu,“ vzpomínal jeden z našich dobrovolníků.¹⁹⁵

Dopoledne 11. listopadu 1917 opustili příslušníci transportu tábor a odpochovali na winchesterské nádraží,¹⁹⁶ odkud odjeli vlakem do přístavu Southampton, kde se nalodili na francouzský parník „Margueritte“. „V přístavu stálo množství námořních děl, opatřených kamufláží a v různých velikostech.“ Vzpomíná Stanislav Kramer. „Do večera byla loď zakotvena. Teprve večer za husté mlhy vyplula

¹⁹³ ŽDÁRSKÝ, Cyril: *Naši v cizím prostředí*. In: Československá legie ve Francii. První sborník francouzských legionářů k desátému výročí samostatnosti Československé republiky. Kruh francouzských legionářů, Praha 1928, s. 135-138, s. 136-137.

¹⁹⁴ V této souvislosti je velice zajímavá vzpomínka Cyrila Žďárského: „O této události se však později ve Winchestru utvořila jakási nesprávná legenda. Známý náš přítel, prof. Seton Watson, měl 5. dubna 1927 ve Fondation Universitaire v Bruselu přednášku o Malé Dohodě, v níž mezi jiným poukazoval, jak v bývalém Rakousko-Uhersku historie dávných století působila na život, názory a předsudky občanů, i pravil: „Dovolte, abych Vám podal příklad vzatý z nejcivilisovanějšího a nejvzdělanějšího národa mezi všemi těmi rasami. Na jaře r. 1918 (ve skutečnosti to bylo na podzim r. ¹⁹¹⁷) obyvatelé Winchestru s překvapením a se zájmem pozorovali vojáky v cizí uniformě a mluvící neznámým jazykem, kteří, když jim byly ukázány poklady proslulé katedrály, mimo jiné též náhrobek kardinála Henry Beauforta, strýce krále Jindřicha V., se shromáždili na odchodu a zapěli se zápalenou válečnou píseň, kterou v Anglii lidé snad po prvé slyšeli. Byli to českoslovenští legionáři. procházející Anglií, aby se odebrali na francouzskou frontu, a mající za odznak kalich, za nějž bojoval Žižka a jeho husité. A tu, po pěti letech, se octli před kardinálem, jenž se marně postavil v čelo západním křížákům proti Čechům.“ Na nějakou demonstraci proti kardinálu Beaufortovi tehdy ovšem nikdo z nás nemyslel, naopak bychom ji byli všichni pokládali za nemístnou. Zapění obou hymen znamenalo hold Anglii a projev solidarity s ní, protože je třeba rozptýliti legendu citovanou prof. Setonem Watsonem.“ Viz ŽDÁRSKÝ, Cyril: *Naši v cizím prostředí*. In: Československá legie ve Francii. První sborník francouzských legionářů k desátému výročí samostatnosti Československé republiky. Kruh francouzských legionářů, Praha 1928, s. 135-138, s. 137.

¹⁹⁵ KRAMER, Stanislav: *Z Ruska do Francie*. In: *Cestami odboje – Jak žily a kudy táhly čs. legie*. Díl III. Pokrok, Praha 1927, s. 138-144, s. 143.

¹⁹⁶ „Jaké vážnosti si naše vojsko dobylo za čtrnáctidenního pobytu ve Winchestru,“ vzpomínal později Cyril Žďárský, „bylo viděti také při odchodu, kdy se s námi velmi srdečně loučili nejen důstojníci v táboře, ale i obecnostvo při zastávce v městě, na pochodu do Southamptonu pak pánové, kteří nás potkali, smekli klobouk a drželi jej v ruce, až přešel celý prapor.“ ŽDÁRSKÝ, Cyril: *Naši v cizím prostředí*. In: Československá legie ve Francii. První sborník francouzských legionářů k desátému výročí samostatnosti Československé republiky. Kruh francouzských legionářů, Praha 1928, s. 135-138, s. 137.

„Margareta“ z přístaviště do Canalu La Manche. Každý muž byl podělen korkovým pásem, kterým se musel ihned opatřit pro případ nebezpečí. Mnozí zůstali jsme na palubě těsně u komínů, které nás příjemně ohřívaly. Bavili jsme se, ovšem že tiše a každý vzpomínal na pohostinnou a krásnou Anglii. Kolem 7. hodiny ranní již všichni stojíme na palubě, s radostí pozorující, jak z mlhy před námi se noří přístavní město Le Havre. Kolem plují hydroplány a kotví různé lodi.“¹⁹⁷ „Na molu přístavu Le Havre jsme se po uvítání dr. Benešem, členem pařížské Národní rady, seřadili a za zvuků francouzských trubačů a bubeníků jsme odešli do místních kasáren,“ vzpomíná Josef Fetka. „Po poledni naložili nás do vlaku a již k večeru jsme se vydali na cestu do stanovené nám posádky na jihu Francie.“¹⁹⁸ Brzy ráno 14. listopadu 1917¹⁹⁹ dorazil transport do bohatého města Cognacu v departmentu Charente v jihozápadní Francii, jež bylo vybráno za místo zrodu čs. armády ve Francii.

Uvítání, kterého se jim dostalo, však Čechoslováky velice nepříjemně překvapilo. Poměry, v nichž se naše legie začaly ve Francii tvořit, nebyly totiž vůbec jednoduché. Proti našim dobrovolníkům, kteří dorazili do Cognacu z Ruska jako první, panovala hned od počátku mezi místním obyvatelstvem i u mnoha francouzských důstojníků velká nedůvěra. Ta vznikla především v souvislosti s protiruskými náladami, které byly reakcí na rozklad ruské fronty, jenž měl za následek, že veškerou tíhu války právě tehdy začínala nést Francie.²⁰⁰ Na jednu z nepříjemných zkušeností, která se dostavila hned po příjezdu do Cognacu vzpomíná Josef Fetka, spolubojovník Karla Lukase následovně: „Cestovali jsme celý příští den a ještě jednu noc. Byla chladná, dvojnásob chladná v nepohodlných, někdy i polorozbitých nákladních vagónech. Byla však válka a my jsme byli mladí, zvyklí na bojové podmínky. K ránu třetího dne vlak zastavil na nádraží v Cognacu. Poloskřehlé nás přivítalo nevládné, trochu zamlžené, sychravé jitro. Byly 3 hodiny ráno 14. listopadu 1917. Očekávaný rozkaz k vystoupení z vlaku dlouho nepřicházel. K vysvětlení došlo později. Velitel tamější posádky 33. pěšího pluku vyslal totiž na nádraží strážní oddíly, pod jejichž „ochranou“ jsme měli

¹⁹⁷ KRAMER, Stanislav: *Z Ruska do Francie*. In: *Cestami odboje – Jak žily a kudy táhly čs. legie*. Díl III. Pokrok, Praha 1927, s. 138-144, s. 144.

¹⁹⁸ FETKA, Josef: *Moje putování za svobodou před 50 lety. Vzpomínka na spolubojovníky ze severní Moravy*. In: *Severní Morava, 1969*, sv. 17, s. 8-15, s. 10.

¹⁹⁹ KRAMER, Stanislav: *Z Ruska do Francie*. In: *Cestami odboje – Jak žily a kudy táhly čs. legie*. Díl III. Pokrok, Praha 1927, s. 138-144, s. 144.

²⁰⁰ Ruské jednotky, které byly odeslány do Francie v roce 1916, aby na západní frontě bojovaly po boku francouzské armády proti Němcům, podlehly pod vlivem vývoje v jejich zemi vnitřnímu rozkladu. V některých případech muselo dokonce dojít k jejich stažení z fronty a internaci. KUDELA, Josef: *Československé vojsko ve Francii*. Československá obec sokolská, Praha 1928, s. 16.

být jako zajatci – odvedeni do připravených ubikací. To samozřejmě Husák odmítl a bylo třeba zásahu Národní rady v Paříži na francouzském Ministerstvu války, abychom mohli odpochodovat bez ponižujícího doprovodu. Naši pokleslé náladě dodalo zjištění, že místní obyvatelstvo před námi zavíralo okenice. Teprve později jsme si uvědomili, že je snad vyděsil náš ruský vojenský stejnokroj, který jim pravděpodobně připomínal současné revoluční Rusko. Bud' jak bud' nebylo to příliš vlídné uvítání pro nás, kteří jsme přišli dobrovolně nabídnout krev i život také za jejich svobodu, a to v době, kdy jejich situace jak na frontě, tak uvnitř země nebyla nijak růžová.²⁰¹

Vzpomínku Josefa Fetky potvrzuje i Alois Eliáš, který v roce 1924 napsal: „Naše počátky ve Francii byly krušné. Neznalost jazyková, značné nepochopení širší veřejnosti, do jisté míry obava před naším exteriérem činily situaci naši velmi obtížnou. Nebylo konečně divu, že nám Francouzi neotevřeli ihned náruč. Přijeli jsme ve stejnokrojích ruských, které si přivykla širší veřejnost viděti v posledních měsících v obrázkových časopisech, kde předváděny byly čtenářstvu zdrcující scény z východní fronty, dokumentující zprávy novinářské o rozkladu ruské armády, o národní katastrofě, do níž Rusko spělo. A shoda onoho stejnokroje, vrhala na nás onen neblahý reflex, onu oprávněnou nedůvěru, abychom nevnesli rozklad do hrdinné armády francouzské, na kterou měly se nyní vrhnouti uvolněné německé síly z ruské fronty celou svou mohutností.“²⁰²

Husákův transport byl v Cognacu, podobně jako transport dobrovolníků z Rumunska, který dorazil již dříve podřízen 33. francouzskému pěšímu pluku. To se však týkalo výhradně zásobovacích otázek. Pokud jde o výcvik a kázeňskou pravomoc, byl již od počátku samostatným útvarem, jenž nesl označení I. prapor 21. střeleckého pluku „21. Rgt. des Chasseurs Tchecoslovaques“.²⁰³ Neexistovaly nicméně přesné administrativní předpisy, ani jasné právní zakotvení naší armády, což přetrvávalo až do poloviny prosince 1917. Mezitím se však do Cognacu k I./21. praporu začali sjíždět

²⁰¹ FETKA, Josef: *Moje putování za svobodou před 50 lety. Vzpomínka na spolubojovníky ze severní Moravy*. In: Severní Morava, 1969, sv. 17, s. 8-15, s. 10.

²⁰² ELIÁŠ, Alois: *Vývoj a boje čsl. legií ve Francii*. Památník odboje, Praha 1924, s. 11-12.

²⁰³ Oldřich Španiel k tomu uvádí: „České označení „střelecký pluk“ nebylo shodné s francouzským „Rgt. des Chasseurs“, což značí „myslivecký pluk“. Ve francouzské armádě jsou jen myslivecké prapory a nikoli pluky. Zvolili jsme si tento název sami. Že však nebyl dosti vhodný, brzy jsme vycítili, a proto jsme v českém označení užívali raději názvu „střelecký pluk“ namísto „myslivecký“, ponechávající ovšem ve francouzském znění původní „chasseurs“. Navenek se to jevilo v stejnokroji modrým baretem.“ Viz ŠPANIEL, Oldřich: *Pěší pluk 21 „Maršála Foche“*. In: *Československá legie ve Francii*. První sborník francouzských legionářů k desátému výročí samostatnosti Československé republiky. Kruh francouzských legionářů, Praha 1928, s. 139-148, s. 140.

další a další dobrovolníci. Ještě na konci listopadu 1917 byl konečně vyňat z podřízenosti francouzského 33. pěšího pluku oddíl našich dobrovolníků z Rumunska, kteří byli poté rozděleni po jednotlivých rotách I./21. praporu. Vzápětí poté se objevily první transporty dobrovolníků ze Spojených států. Jako vůbec první dorazil 23. listopadu 1917 oddíl 71 mužů (z nichž bylo 38 Slováků). O necelý týden později – 29. listopadu 1917 – přijela ze Soluně skupina sedmi čs. důstojníků²⁰⁴ a 30 vojáků, kteří byli na oficiální žádost Československé národní rady propuštěni ze srbské armády. Šlo většinou o ty příslušníky našich legií, kteří v roce 1916 vstoupili v Rusku do srbské dobrovolnické armády, ale bylo možné, mezi nimi nalézt i několik československých vlastenců, kteří nabídli své služby Srbům již v letech 1914-1915.²⁰⁵

Zanedlouho poté byla konečně korunována úspěchem jednání s francouzskou vládou o vzniku čs. armády ve Francii, která od druhé poloviny června 1917 vedl generální sekretář Československé národní rady dr. Edvard Beneš.²⁰⁶ Dne 16. prosince 1917 totiž francouzská vláda předložila prezidentovi Francouzské republiky Raymond Poincaré zprávu s následujícím obsahem: *„Francie vždy se zastávala ze všech svých sil národních požadavků Čechů a Slováků. Počet dobrovolníků těchto národností, kteří nemeškali vřadit se pod prapor francouzský ve chvíli vyhlášení války, jest značný; mezery, jež vznikly v jejich řadách, dokazují nepopíratelně, s jakým úsilím bili se proti našemu nepříteli. Některé vlády spojenecké a zejména zatímni vláda ruská, neváhaly přivoliti, aby vstoupili do služby na naší frontě sbory sestavené z Čechoslováků, kteří unikli útisku protivníkovu. Jest spravedливо dáti těmto národnostem možnost hájiti pod svým praporem po našem boku věc práva a svobody národů a bude ve shodě s francouzskými tradicemi přispěti organizaci samostatného vojska československého.“*²⁰⁷

Ještě téhož dne vydal francouzský prezident Raymond Poincaré dekret, v němž bylo uvedeno: *„Čechoslováci organizovaní samostatnou armádu a uznávající v ohledu vojenském nejvyšší autoritu vrchního velení francouzského, budou bojovat pod vlastním praporem proti ústředním mocnostem. Po stránce politické připadá řízení této národní*

²⁰⁴ Šlo o poručíky Martinka a Balcara a podporučíky Kadlece, Vitáska, Dvořáka, Kleinbergera a Sládka. ŠPANIEL, Oldřich: *Pěší pluk 21 „Maršála Foche“*. In: *Československá legie ve Francii*. První sborník francouzských legionářů k desátému výročí samostatnosti Československé republiky. Kruh francouzských legionářů, Praha 1928, s. 139-148, s. 140-141.

²⁰⁵ Tamtéž, s. 141.

²⁰⁶ Podrobněji viz BENEŠ, Edvard: *Světová válka a naše revoluce. Vzpomínky a úvahy z bojů za svobodu národa*. Díl I. Orbis, Praha 1927.

²⁰⁷ KUDELA, Josef: *Československé vojsko ve Francii*. Československá obec sokolská, Praha 1928, s. 13.

armády národní radě zemí českých a slovenských se sídlem v Paříži. ²⁰⁸ Hned druhého dne o této skutečnosti informoval Edvard Beneš svým dopisem kapitána Otakara Husáka, dosavadního velitele čs. jednotek v Cognacu, kterému napsal: „*Je to náš vánoční dárek Vám všem jistě nejdražší. Jsem rád, že tímto první a hlavní část naší politické práce je zde skončena.*“ ²⁰⁹ Edvard Beneš měl naprostou pravdu. Vydání dekretu bylo obrovským politickým úspěchem. Tím, že francouzská vláda povolila na svém území budování naší armády, schvalovala totiž zároveň i cíl, kterého chtěli čs. vojáci a politici dosáhnout, tedy vytvoření samostatného Československa. Kromě toho tím, že politické řízení naší armády předávala Československé národní radě, jí do jisté míry uznávala za vládu budoucího spojeneckého státu. ²¹⁰

Jak se však zanedlouho ukázalo, měl tento dekret z 16. prosince 1917 ²¹¹ mimořádný význam i pro náš armádní sbor v Rusku. Po té co nová bolševická vláda uzavřela na východní frontě separátní mír s ústředními mocnostmi, umožnil tento dekret našim představitelům prohlásit Československý armádní sbor v Rusku za součást naší armády ve Francii ²¹² a nařídit našim plukům, aby zahájily přepravu na západní frontu. Povolení samostatné československé armády ve Francii rovněž výrazně napomohlo urychlit jednání s vládou italskou, aby také ona postupovala obdobným způsobem a dovolila na svém území zahájit organizování čs. vojenských jednotek. ²¹³ Nicméně přestože dekret ze 16. prosince 1917 povolil vytvoření naší armády na francouzském území, představoval pouze první krok k jejímu uskutečnění. Na počátku roku 1918 totiž stále ještě nebylo jasné, jak vlastně bude naše armáda ve Francii vypadat. Vše totiž záviselo na tom, jak velký počet dobrovolníků z Ruska do Francie nakonec vlastně dorazí. ²¹⁴

Přesto však začaly být bezodkladně činěny první kroky k výstavbě prvních čs. vojenských jednotek. Již 11. ledna 1918 přijel do Cognacu generální sekretář

²⁰⁸ KUDELA, Josef: *Československé vojsko ve Francii*. Československá obec sokolská, Praha 1928, s. 13.

²⁰⁹ VÚA-VHA Praha, fond Čs. prapor v Cognacu, karton č. 1, inv. č. 11, příloha č. 107 k deníku praporu (dopis Edvarda Beneše kpt. Otakaru Husákovi ze 17. prosince 1917).

²¹⁰ KUDELA, Josef: *Československé vojsko ve Francii*. Československá obec sokolská, Praha 1928, s. 14.

²¹¹ Text dekretu byl mnohokrát opakovaně publikován. Například *Československá legie ve Francii*. Druhý sborník francouzských legionářů, vydaný v 80. roce života prvního presidenta Československé republiky, T. G. Masaryka. Kruh francouzských legionářů, Praha 1930, s. 28-29.

²¹² Usnesení praesidiální komise Odbočky Československé Národní Rady pro Rusko ze dne 28./15. ledna 1918 (publikováno například *Československá legie ve Francii*. Druhý sborník francouzských legionářů, vydaný v 80. roce života prvního presidenta Československé republiky, T. G. Masaryka. Kruh francouzských legionářů, Praha 1930, s. 29).

²¹³ KUDELA, Josef: *Československé vojsko ve Francii*. Československá obec sokolská, Praha 1928, s. 14.

²¹⁴ Tamtéž, s. 16.

Československé národní rady dr. Edvard Beneš spolu s budoucím velitelem 21. čs. střeleckého pluku plk. Armandem Charlesem Philippem a jeho pobočníkem kapitánem Josefem Šnejdárkem. Kromě nich přijela i skupina francouzských důstojníků, kteří byli předurčeni jako velitelé praporů, nebo techničtí poradci velitelů rot.²¹⁵ Druhého dne představil dr. Beneš plukovníku Philippovi čs. důstojnický sbor a následně proběhlo na místním vojenském cvičišti převzetí velení zakončené slavnostní přehlídkou. K oficiálnímu vzniku 21. čs. střeleckého pluku²¹⁶ došlo o týden později rozkazem z 19. ledna 1918.²¹⁷ Šlo o vůbec první útvar našich legií ve Francii a právě k němu byl hned od samého počátku zařazen i Karel Lukas.

Zastavíme-li se u kombinovaného francouzsko-československého velení, zjistíme, že zpočátku nepředstavovalo žádný zásadní problém, nicméně s postupujícím časem se některé komplikace objevily. Nešlo přitom o problémy rázu jazykového, jak by si snad někdo mohl myslet. Zásadní komplikace ležela úplně jinde. Někteří francouzští důstojníci totiž jen s velkými obtížemi chápali vnitřní vztahy v čs. legiích, které se utvářely na bratrském principu a dobrovolnosti, což pro ně bylo naprosto nepředstavitelné. Někteří z nich se s tím nebyli schopni vyrovnat, což mělo za následek konflikty s některými českými veliteli, kteří se i nadále snažili prosazovat vlastní pojetí armády a velení, což nakonec v některých případech skončilo odchodem těchto velitelů z Francie k našim legiím do Itálie, či přeložením k 22. čs. střeleckému pluku, jak se to například stalo i pozdějšímu generálovi Sergěji Janu Ingrovi.²¹⁸

²¹⁵ Bylo totiž rozhodnuto, že velitelem pluku a veliteli praporů budou Francouzi, zatímco naši důstojníci obsadí místa velitelů rot. KUDELA, Josef: *Československé vojsko ve Francii*. Československá obec sokolská, Praha 1928, s. 17. Personální obsazení v rámci 21. čs. střeleckého pluku bylo následující: I. praporu vel. mjr. Gillain, II. praporu mjr. Bourguignon, III. praporu mjr. Mauduyt. Veliteli rot byli: u I. praporu por. Kopal, Voců, Vlasák, Matička, u II. praporu por. Šidlík, Kouklík, Ingr, Skála a konečně u III. praporu por. Bednář, Martínek, Satorie, Bělín. Viz ŠPANIEL, Oldřich: *Pěší pluk 21 „Maršála Foche“*. In: *Československá legie ve Francii*. První sborník francouzských legionářů k desátému výročí samostatnosti Československé republiky. Kruh francouzských legionářů, Praha 1928, s. 139-148, s. 141.

²¹⁶ Volba tohoto čísla nebyla náhodná. Počítalo se totiž s tím, že v Rusku bude z válečných zajatců postupně vytvořeno asi dvacet pěších pluků a pro ně bylo rezervováno prvních 20 čísel. Ve Francii se předpokládalo za reálné vytvoření deseti pluků, které měly nést čísla od „21“ po třicítku. V Itálii proto můžeme nalézt čísla pluků začínajících od čísla 31. I tímto vnějším označením chtěla naše politická reprezentace navenek jasně prezentovat jednotou naší armády bez ohledu na to, zda bojuje na území ruském, ve Francii či Itálii. Vnitřním projevem této jednoty byla skutečnost, že se vrchním velitelem všech našich jednotek za hranicemi stal francouzský generál Maurice Janin. KUDELA, Josef: *Československé vojsko ve Francii*. Československá obec sokolská, Praha 1928, s. 17.

²¹⁷ ŠPANIEL, Oldřich: *Pěší pluk 21 „Maršála Foche“*. In: *Československá legie ve Francii*. První sborník francouzských legionářů k desátému výročí samostatnosti Československé republiky. Kruh francouzských legionářů, Praha 1928, s. 139-148, s. 141.

²¹⁸ Zajímavým svědectvím těchto mnohdy složitých vztahů je vzpomínka bývalého příslušníka 7. roty II. praporu 21. čs. střeleckého pluku Josefa Votýpky: „*Velitelem roty byl nadporučík Ingr, mladý muž,*

Na první dny existence nového útvaru zajímavě vzpomíná Richard Kadlec: „S příchodem francouzských velitelů praporů a velitele pluku plukovníka Philippa a konstituováním 21. československého pluku skončila se také prozatímní doba, ve které jsme byli přiděleni k náhradnímu praporu 33. francouzského pluku a skončilo se také provisorium, ve kterém byly nám vydávány rozkazy o cvičebním programu kanceláří tohoto praporu a které měly být pro nás směrodatny. 29. ledna 1918 vyšel poslední náš praporeční rozkaz podepsaný ještě kapitánem Husákem a den na to roznášeli dežurní rot už první plukovní rozkazy, podepsané plukovníkem Philippem a ověřené kapitánem Šnejdárkem. V této době bylo také dokončeno rozdělování vojáků všech skupin a přecházelo se od zatímního našeho výcviku, o kterém jsme soudili, že nám úplně stačí, k výcviku dle francouzského cvičebního řádu, který se hodně lišil od našich dosavadních výchovných cvičení.“²¹⁹

Československá národní rada však ani tehdy nerezignovala na další možnosti získat dobrovolníky do naší armády. A často byla úspěšná. Brzy po vydání dekretu o zřízení samostatné čs. armády ve Francii se začaly množit transporty dobrovolníků jak z USA, tak i mnoha dalších míst. Počátkem roku 1918 se v Cognacu například objevilo 14 dobrovolníků z australského Sydney. Mimořádným úspěchem skončil nábor do čs. armády zahájený v únoru 1918 mezi bývalými rakousko-uherskými válečnými zajatci, drženými na francouzském území. Šlo o nepatrný zbytek z přibližně 30 000 Čechů, kteří padli v letech 1914-1915 do srbského zajetí, v zimě 1915-1916 prodělali příšerný ústup Albánií nazvaný později „Albánskou golgotou“. Z albánského pobřeží bylo přibližně 11 000 přeživších převezeno Italy na ostrov Asinara, kde však dalších sedm tisíc zemřelo v důsledku nakažlivých nemocí, které si mezi nimi vybraly další krutou daň. Až do Francie se jich tak dostaly pouhé čtyři tisíce a prakticky všichni se ihned

odněkud z moravského Slovácka, vysoké inteligence, pevného charakteru a zlatého srdce, byl nejen celou rotou, ale i celým plukem ctěn a milován. On chápal velmi dobře naše postavení a cítil, jakou cestou má se bráti. Jako čestný muž, neznal kompromisů, a proto za nedlouho musel jíti jako více jemu podobných. Poměr mezi majorem Bourguignonem, velitelem praporu, kapitánem Hemelotem, instruktorem roty a ním, byl krajně napjatý a skončil tím, že za nedlouho byl Ingr přeložen k tvořícímu se 22. pluku do Jarnacu. Francouzští důstojníci velice těžce nesli bratrské styky našich důstojníků s ostatními vojáky a nelíbilo se jim oslovování „bratře“ a vzájemné tykání. Právě Ingr to byl, který jejich zásady neuznával, a proto došlo ke konfliktu. Bratři u roty by bývali za něho dýchali a měli také proč. K němu mohl každý kdykoliv přijíti a byl jím vždy ochotně přijat a našel v něm rádce nebo zastávce.“ VOTÝPKA, Josef: Cognac. In: Cestami odboje – Jak žily a kudy táhly čs. legie. Díl III. Pokrok, Praha 1927, s. 294-298, s. 295.

²¹⁹ KADLEC, Richard: *Rok československého vojska ve Francii. Prosté příběhy a podobizny.* Památník odboje, Praha 1923, s. 145.

přihlásili do čs. armády.²²⁰ Na konci roku 1918 tak již v zajateckých táborech ve Francii nezůstal vůbec žádný Čech.²²¹

Na počátku dubna 1918 dorazil konečně z Ruska do Cognacu tzv. Gibišův transport, jenž se vydal na cestu koncem listopadu 1917. Šlo o 100 důstojníků a 500 mužů pod velením majora Hynka Gibiše. V Rusku byl nejdříve soustředěn v Čerepovci u Petrohradu, odtud odjel koncem ledna 1918 po Murmaňské dráze na poloostrov Kola. Zde však nešťastnou shodou náhod opět uvázl a teprve po dalším šestinedělním čekání v nevlídném severském prostředí a za mimořádně těžkých zásobovacích podmínek odplul 21. března 1918 z Murmanského přístavu na bývalé německé lodi „Graf Lützwow“, nyní obsazené Angličany a přejmenované na „Hudson“ do Francie. Společně s transportem přicestovali i zástupci Československé národní rady z Ruska štábní kapitán Vladimír Chalupa a poručík Jan Šeba. O necelý měsíc později – 1. května 1918 – ohlásil svůj příjezd v Cognacu oddíl dalších 40 důstojníků a 200 dobrovolníků a ze srbské armády, kterému velel poručík František Kryštof a jenž dorazil ze Soluně přes Marseille.²²²

Dokonce i v řadách naší krajanské komunity ve Francii byli dosud lidé, kteří již dříve projevíli zájem sloužit v Cizinecké legii a vstoupit do Roty Nazdar, nicméně přijetím tzv. Berengerova zákona, jenž zakazoval přijímat do francouzské armády občany nepřátelských států, jim byl tento vstup znemožněn. Nyní Československá národní rada usilovně vyjednávala o tom, aby mohli být tito lidé mobilizováni a zařazeni do vznikajících československých jednotek.²²³ Na konec se podařilo v březnu 1918 zahájit odvody krajanů v Paříži a již 4. května 1918 odjel z francouzského hlavního města do Cognacu 50 dobrovolníků, poslední zbytek kdysi tak početné krajanské kolonie. Další její příslušníci se do čs. armády hlásili z řad Cizinecké legie. Šlo většinou o posledních několik málo příslušníků slavné „Roty Nazdar“,²²⁴ kteří od roku 1914 prošli celou řadu tvrdých bojů na západní frontě (Arrasu, v Champagni, na

²²⁰ ŠPANIEL, Oldřich: *Pěší pluk 21 „Maršála Foche“*. In: *Československá legie ve Francii*. První sborník francouzských legionářů k desátému výročí samostatnosti Československé republiky. Kruh francouzských legionářů, Praha 1928, s. 139-148, s. 141.

²²¹ Tamtéž.

²²² Tamtéž.

²²³ KUDELA, Josef: *Československé vojsko ve Francii*. Československá obec sokolská, Praha 1928, s. 12.

²²⁴ Dějiny „Roty Nazdar“ nejlépe zpracoval mjr. Jaroslav Boháč ve své dosud nepřekonané knize *„Kronika československé legie ve Francii. Rota Nazdar 1914-1916“*, kterou vydalo pražské nakladatelství Naše záloha v roce 1938. Publikace byla zamýšlena jako první kniha plánovaných dvousvazkových dějin našich legií ve Francii. Druhý díl však nestačil být před okupací ČSR vydán a nepodařilo se to ani po roce 1945. Autor byl v dubnu 1944 zavražděn nacisty a pátrání po případném dokončeném rukopisu nebylo po osvobození bohužel úspěšné.

Sommě, u Verdunu, u Belloy-en-Santerre) a nyní chtěli přejít do čs. jednotek, což jim bylo definitivně povoleno teprve 7. srpna 1918.²²⁵

Nicméně k tomu, na co se Československá národní rada spoléhala nejvíc, tedy k příjezdu Československého armádního sboru z Ruska, nikdy nedošlo. Čechoslováci se na jaře 1918 dostali v Rusku do konfliktu s bolševiky a na přání Spojenců zůstali soustředěni na Sibiři. Podobně se nenaplnily ani naděje, že z Itálie dorazí do Francie velké množství dobrovolníků, kteří posílí naše jednotky na západní frontě. Italská vláda totiž po složitých diplomatických jednáních nakonec na jaře 1918 povolila na svém území vytvořit jednotky samostatné československé armády, a tak bylo nakonec do Francie v červnu 1918 vysláno jen asi 850 vojáků jako náhrada za skupinu čs. důstojníků z Francie, čímž měla být demonstrována jednota naší zahraniční armády bez ohledu na to, na jaké frontě působí.²²⁶

Vytvořit z tak pestré směsice dobrovolníků, kteří dorazili na francouzské území prakticky z celého světa,²²⁷ jednotnou armádu se stejnou organizací nebylo vůbec jednoduché, jak o tom svědčí vzpomínka Oldřicha Španiela: *„Z počátku byly oprávněně obavy, že pluk složený z tak různorodých složek nebude dosti jednotlivý a že se různé doktríny a jejich vliv na jednotlivé členy důstojnického sboru rušivě projeví nejen při taktickém výcviku, ale i ve vzájemném poměru důstojníků k sobě i k vojínům. Je třeba uvážit, že zde byli důstojníci bývalí zajatci rakouští z Ruska, Rumunska, Srbska a Itálie, kteří prošli zcela jinou školou než ti, kteří již byli důstojníky v armádě srbské nebo v koloniálním vojsku francouzském. Mezi vojíny byli mladí poddajní hoši, kteří prošli rakouským výcvikem a lehce se přizpůsobili metodám francouzským. Byli však také ve*

²²⁵ KUDELA, Josef: *Československé vojsko ve Francii*. Československá obec sokolská, Praha 1928, s. 12. Před tímto hromadným propuštěním se podařilo z Roty Nazdar k 21. čs. střeleckému pluku přejít jen několika málo jednotlivcům, kteří byli právě na léčení v týlu (poručík Audritzký, Kotík, Netušil, Preininger, Smutný, Turek, Votruba).²²⁵ ŠPANIEL, Oldřich: *Pěší pluk 21 „Maršála Foche“*. In: *Československá legie ve Francii*. První sborník francouzských legionářů k desátému výročí samostatnosti Československé republiky. Kruh francouzských legionářů, Praha 1928, s. 139-148, s. 142.

²²⁶ KUDELA, Josef: *Československé vojsko ve Francii*. Československá obec sokolská, Praha 1928, s. 15.

²²⁷ Z výše uvedeného vyplývá, že 21. čs. střelecký pluk a později jeho „sesterský“ 22. čs. střelecký pluk vznikly z následujících složek: bývalí zajatci z Ruska a Rumunska (celkem 2 170 mužů), dobrovolníci ze Spojených států (celkem 2 309 mužů, z toho 1 244 Čechů a 1 065 Slováků), dobrovolníci z Austrálie (14 mužů), bývalí zajatci ze Srbska (4 000 mužů), dobrovolníci ze srbské armády (asi 250 mužů), dobrovolníci z Čechoslováků usedlých před válkou ve Francii (přes 50 mužů), čs. dobrovolníci, kteří vstoupili na počátku války do Cizinecké legie, z níž byli do čs. armády uvolněni 7. srpna 1918 (zbytky slavné „Roty Nazdar“). Konečně poslední složkou byl oddíl přibližně 850 zajatců z Itálie, kteří byli dopraveni do Francie v létě 1918 jako náhrada za skupinu čs. důstojníků, kteří byli přiděleni z Francie k našim legiím v Itálii. Viz ŠPANIEL, Oldřich: *Pěší pluk 21 „Maršála Foche“*. In: *Československá legie ve Francii*. První sborník francouzských legionářů k desátému výročí samostatnosti Československé republiky. Kruh francouzských legionářů, Praha 1928, s. 139-148, s. 142.

značném počtu dobrovolníci nevojáci, povětšinou starší muži, kteří přišli ze Spojených států a z Austrálie. Byli to „selfmademani“ tvrdých neohebných charakterů, kteří nebyli nikdy vojáky a kteří se proto těžko podrobovali tuhé válečné kázni. Společné soužití, důkladné vzájemné seznámení a potom hlavně jednotlivý tělesný a taktický výcvik stmelily brzy tuto mosaiku různých složek v harmonický celek. Nemałym unifikačním prostředkem byly sportovní podniky a různá večerní představení vážného i humoristického obsahu, vždycky čteně navštěvovaná.²²⁸

Počátek roku 1918 byl v Cognacu vyplněn úsilím všech zúčastněných připravit naše vojáky co nejdokonaleji před jejich odesláním na frontu. Jednotky procházely intenzivním výcvikem²²⁹ podle francouzského vzoru, mnoho důstojníků, poddůstojníků a v některých případech i vybraných vojinů bylo postupně odesíláno do specializovaných odborných kurzů francouzské armády pro výchovu velitelů a pro výcvik v zacházení s moderními zbraněmi. „Nešlo to bez drobných bojů a nesnází,“ vzpomíná Richard Kadlec. „Naši důstojníci i vojáci považovali náš dosavadní cvičební systém za svůj původní výtvar, za něco, v čem se jeví rázovitě naše česká samostatná vojenská tvorba, ač nemohli si při bližším, podrobnějším zkoumání cvičebního řádu upříti, že jest to souhrn poznatků z několika armád že -původní, skutečně česká jsou v něm jedině sokolská prostná cvičení, která se u nás vžila...Rovněž zůstala neporušena naše parádní pořadová cvičení, na která francouzský cvičební řád kladl aspoň za války nejmenší váhu a která opravdu nejsou na vojně k jinému než k navykání vojáků na pospolitá provádění cvičení a na podřízení se jednotlivce celku. Také cviky s puškou zůstaly tak jak byly, když předvedli jsme našim praporečným velitelům zvláště dobrý ruský

²²⁸ ŠPANIEL, Oldřich: *Pěší pluk 21 „Maršála Foche“*. In: *Československá legie ve Francii*. První sborník francouzských legionářů k desátému výročí samostatnosti Československé republiky. Kruh francouzských legionářů, Praha 1928, s. 139-148, s. 142. Svou roli v budování kvalitního celku pochopitelně sehrávala i dobrovolnost, jak o tom svědčí vzpomínka legionáře Josefa Vorlíčka: „Byl to...ohromný rozdíl mezi výcvikem v rakouské armádě a zde. Tam křik, hrozby a ponejvíce nadávky, zde klidné a vskutku bratrské vysvětlení všeho. Tam za každou chybu trest, zde přátelské poučení. Věru také, že žádných donucovacích prostředků nebylo potřeba; vždyť vše, co jsme konali, mělo pečť – bylo to dobrovolně a s láskou k věci.“ VORLÍČEK, Josef: *Vzpomínka na Jarnac*. In: *Cestami odboje – Jak žily a kudy táhly čs. legie*. Díl III. Pokrok, Praha 1927, s. 298-300, s. 298.

²²⁹ Pokud vojákům vedle výcviku zbyla trocha volného času, krátili si ho zejména, jak se tehdy říkalo „osvětovou činností“, v níž hlavní místo zaujímaly hudba a zpěv, pochopitelně sokolský tělocvik a nejrůznější sporty, přičemž mezi velice populární patřil především fotbal. Josef Vorlíček, jeden z našich legionářů zařazených u 22. čs. střeleckého pluku zaznamenal v souvislosti s fotbalovými zápasy ve Francii zajímavou vzpomínku: „Bylo to utkání mezi mužstvem 21. a 22. pluku. Kdo vyhrál, nevím již určitě, ale domnívám se, že to byl náš soupeř – 21. pluk. Nepamatoval bych se snad na to ani tak pro „jakost“ podané sportu, jako spíše proto, že při něm účinkovala naše plukovní hudba. A ta po každé docilené brance spustila slavnostní tuš. Mělo-li toto – jistě originelní povzbuzení a oslava nějaký účinek na úrodu gólů nevím, ale snad by se to u nás mohlo příležitostně vyzkoušet.“ Viz VORLÍČEK, Josef: *Vzpomínka na Jarnac*. In: *Cestami odboje – Jak žily a kudy táhly čs. legie*. Díl III. Pokrok, Praha 1927, s. 298-300, s. 299.

*šerm bodákem. Za to důležitý vrh granátem počal se cvičiti po příchodu rotných technických rádců a po příchodu našich kursistů z granátnického kursu v Exideuille úplně po francouzském výborném způsobu a bylo požitkem dívati se na některé vybrané družstvo granátníků při těchto cvičeních. Nově byl zaveden výcvik našich vojáků v obsluhování dosud nám neznámé a tak výhodné ruční strojní pušky na jednotnou sérii 25 ran, kterou zkráceně z francouzského fusil-mitrailleuse jmenovali jsme fysilka. Rovněž novými byly pro nás plynové masky a jich použití a teprve později jsme pochopili velikou důležitost tohoto ochranného prostředku a hlavně dokonalého nacvičení rychlého nasazení masky v okamžiku nebezpečí, kdy na vteřinách záviselo často zdraví a mnohdy i život vojákův.*²³⁰

Nedlouho po vzniku 21. čs. střeleckého pluku byl Karel Lukas 28. ledna 1918 povýšen na četaře a již 1. února 1918 odeslán do speciálního dvouměsíčního kurzu pro výchovu velitelů do důstojnické školy v St. Maixent, kde se měl seznámit především s taktikou vedení zákopové války a osvojit si způsoby provádění francouzského výcviku. Po skončení kursu, který Karel Lukas absolvoval s velmi dobrým prospěchem, mu byl 25. března 1918 přiznán charakter četaře aspiranta a vzhledem ke schopnostem, které prokázal, byl v kursu ponechán ještě následující dva měsíce jako instruktor.²³¹ V té souvislosti by bylo jistě zajímavé zjistit, zda byl Karel Lukas v St. Maixent ponechán kvůli svým nesporným pedagogickým schopnostem, anebo kvůli své znalosti francouzštiny. Podle vzpomínek pamětníků, byli totiž v St. Maixent ponecháni především ti frekventanti prvního kursu, kteří byli schopni komunikovat francouzsky a měli nově příchozím překládat.²³² V tom případě se však vynořuje otázka, kde se Karel Lukas francouzsky naučil, když francouzštinu nikdy nestudoval. Na zábřežském gymnáziu totiž měl kromě němčiny pouze latinu a řečtinu.²³³ Pokud byl však schopen na jaře 1918 porozumět mluvené francouzštině a navíc i tlumočit, dá se předpokládat, že měl mimořádný talent na jazyky a studiu francouzštiny se po příjezdu do Cognacu ve

²³⁰ KADLEC, Richard: *Rok československého vojska ve Francii. Prosté příběhy a podobizny*. Památník odboje, Praha 1923, s. 147-148.

²³¹ VÚA-VHA, fond Poslužných legionářských spisů, Poslužný legionářský spis Karla Lukase.

²³² Richard Kadlec k tomu ve své vzpomínkové knize *Rok československého vojska ve Francii* uvádí: „K našim učitelům řadili se naši kamarádi, kteří zde byli ponecháni již z minulého kursu a kteří byli našimi překladateli kursu. Bylo jich třeba, protože všechny přednášky a výklady byly podávány, samo sebou se rozumí, francouzským jazykem, kterému všichni nerozuměli, a ještě méně bylo z nás těch, kteří dovedli na francouzské otázky odpovědět stejným jazykem, a proto bylo nutno české odpovědi překládati. Ovšem naši vtipkáři tvrdili o překladačích zlomyslně, že zde repetují, když v prvním kursu propadli.“ KADLEC, Richard: *Rok československého vojska ve Francii. Prosté příběhy a podobizny*. Památník odboje, Praha 1923, s. 182-183.

²³³ SOKA Šumperk, fond Gymnázium v Zábřehu, Záznamy o studiu Karla Lukase v letech 1907-1916.

volných chvílích velice intenzivně věnoval. Nelze však vyloučit ani možnost, že přišel s francouzštinou do styku již v zabajkalské Berezovce, kde si zajatci čas mnohdy krátili právě studiem cizích jazyků.²³⁴

O tom, jak první skupina čs. dobrovolníků, v níž byl i Karel Lukas, studium v St. Maixentu, vnímala, nám poskytují zajímavé svědectví vzpomínky Richarda Kadlece: „*Od té doby, co odjela první výprava našich poddůstojníků a důstojnických čekatelů do dvouměsíčního kursu v malém městečku St. Maixent, dostávali ostatní u nás přidělení jejich kamarádi stále zprávy a tom, jak se jim tam vede a jak se jim tam líbí. Ze začátku dopisy zněly zoufale, skoro beznadějně. Dostali prý se do školy, kde jsou považováni za nováčky, kteří musí se od základu učit vojenským primitivním pojmům, kterým jest zakázán východ z kasáren a s kterými se zachází jako s prostými poddůstojnickými kandidáty. Vedoucí český poručík, jeden z nejsnaživějších našich důstojníků, Fabian vyslovil prý se o kurse, že jest nepodařenou poddůstojnickou školou. Avšak žaloby, které se s počátku jen hrnuly, stávaly se stále řidičmi a jestliže přece se žalovalo na přísnou kázeň a velmi mnoho práce, stesky probleskovala slova a věty uznání pro celý kurs a hlavně pro jeho učitele...Prvá výprava, která tam pobyla už své dva měsíce a jež si už přestála své trápení, byla u nás očekávána denně a také už 30. března přijela veselá a rozradostněna do Cognacu. Vypravování nebylo konce mezitím, co my jsme znovu balili své věci a chystali se do kursu. Bylo to 2. dubna, kdy celá naše výprava po oficiálním se rozloučení s plukovníkem Philippem a s veliteli jednotlivých praporů odejela do St. Maixentu.*“²³⁵

O tom, co je na místě samém čekalo, Richard Kadlec napsal: „*Skutečnost, která nás očekávala, nebyla nijak růžová a zejména pro nás, kteří jsme zvykli plné osobní svobodě a při svém stálém cestování světem naprosto svobodnému výběru zábav a rozptýlení mimo hodiny služby, omezenému pouze dobrovolnými povinnostmi, kterými jsme se cítili mravně vázání vůči cti a pověsti svého tělesa, byla překvapující. Ubytování v kasárnách po čtyřech, pěti a desíti v různých světnicích starých kasáren vzpomínali jsme si na první dny naší bývalé jednoroční dobrovolnické služby v rakouské armádě. Ráno dle domácího, prohlášeného řádu musili jsme vstávati ihned po signálu, který v šest hodin vytruboval francouzský voják strážce v bráně kasáren a nedlouho po naší snídani už bylo nutno buď odebrati se ke cvičení gymnastiky, nebo k vrhání granátů, nebo k jinému*

²³⁴ NAJBRT, Václav: *Berezovka. Ze zajateckého tábora do řad legií*. Památník odboje, Praha 1924, s. 52.

²³⁵ KADLEC, Richard: *Rok československého vojska ve Francii. Prosté příběhy a podobizny*. Památník odboje, Praha 1923, s. 178-179.

*cvičení, kterým počínal dlouhý denní program. Pak následovaly rychle za sebou bez přestávek jednotlivé přednášky všech vojenských vědomostí skutečně od počátečních základních pouček francouzského reglementu až k dnešní vyvinuté a mnohostranné bojové taktice, k znalosti mechanismu, funkcí a užití jednotlivých moderních zbraní od základní pušky každého francouzského vojáka až po moderní ruční fýsilky a strojní pušky, ruční granáty všeho druhu, minomety, vrhače granátů a docela pěkný, malý kanónek pěšího vojska. Stejně nás pronásledovali otázkami organisace francouzské roty, praporu, pluku a vyšších jednotek vojenských, jako nám vykládali o různých prostředcích moderního zpravodajství v armádě a vlastní služby zpravodajské. Po krátkém obědě zase jen v kantině našich kasáren přicházelo odpoledne s největší svou námahou a obtíží. Tu seřaďovaly se naše řady v bílých pracovních oblecích francouzských vojáků a ve dvou četách obyčejně odcházeli jsme na cvičiště, kde už čekaly na nás dávno vykopané vzorné zákopy, aby byly námi zaplněny a aby nám poskytly vhodného prostoru k našim praktickým cvičením... Jestliže jsme pak unaveni vraceli se domu, svolával nás hned neúprosný rozvrh hodin do učebních místností a znovu, mnohdy až do sedmé hodiny večerní, trápily nás různé vojenské vědomosti, které byly nám s neúprosnou svědomitostí stále přednášeny. Jaký div, že používali jsme hodin po večeři k tomu, abychom odpočívali na lavičkách malého parku a abychom o 9. hodině odebrali se do kasáren – do svých lůžek, jestliže jsme nedali přednosti návštěvě kasárenské kantýny. Vrátili se nám opravdu tehdy zašlé časy jednoroční služby, přísnosti a kázně, které jsme netušili ve francouzské armádě a která nás ze začátku tak překvapila.*²³⁶

Na výcvik, který Francie našim dobrovolníkům na jaře 1918 poskytla, zajímavě vzpomíná i Alois Eliáš: „*Chvilé prožité ve vojenských školách a kursech, kde začali jsme všichni bez výjimky pracovat jako prostí vojáci, zůstanou nezapomenutelnými. Za poměrů finančně velmi stísněných, pod přísným vojenským režimem, pracovali jsme denně při mdlém svitu svíčky, abychom co nejvíce čerpali z nové vojenské theorie a mohli pak instruovat bratry, kteří v pluku se radostí přijímali novoty námi přinesené.*“²³⁷ Některé menší skupinky čs. vojáků byly kromě toho po absolvování výcviku v Cognacu odesílány na různé úseky západní fronty (například do okolí Verdunu), aby se v praxi zblízka seznámili se způsobem vedení války na francouzském bojišti. „*Tak v prvních*

²³⁶ KADLEC, Richard: *Rok československého vojska ve Francii. Prosté příběhy a podobizny.* Památník odboje, Praha 1923, s. 180-181.

²³⁷ ELIÁŠ, Alois: *Vývoj a boje čsl. legií ve Francii.* Památník odboje, Praha 1924, s. 14.

měsících roku 1918 za účelem názorného vyučování byli jsme odesíláni v hloučcích na frontu k různým francouzským plukům, s nimiž jsme prováděli všechny operace, které okolnosti přinesly. Tu poprvé ukázala se odvaha a nadšení našich hochů, kteří získali četná vyznamenání a upozornili na sebe francouzské velení“ uzavírá Alois Eliáš.²³⁸

Dne 25. května 1918 opustil Karel Lukas St. Maixent a vrátil se s druhým turnusem frekventantů zpět do Cognacu, kde byl zařazen k II. praporu 21. čs. střeleckého pluku jako velitel čety 5. roty.²³⁹ Během jeho nepřítomnosti se mnohé změnilo. Vzhledem k tomu, že dobrovolníků v Cognacu neustále přibývalo, byly postupně vytvářeny další prapory 21. čs. střeleckého pluku tedy prapor IV., V., VI., které byly z důvodu nedostatečných ubytovacích kapacit umístěny v nedalekém městečku Jarnac. Zde z nich byl 20. května 1918 vytvořen 22. čs. střelecký pluk. A protože i výcvik našich vojáků výrazně pokročil, přiblížil se čas nasazení obou našich útvarů na frontě. Na jaře 1918, tedy právě v době, kdy naše pluky dokončovaly svou organizaci a výcvik, se německé velení pokusilo o rozhodující zlom ve vývoji na západní frontě, k čemuž chtělo využít uzavření separátního míru s novou bolševickou vládou, který jí umožnil přesunout z východu na západ prakticky veškeré síly. Němci zahájili ofenzívu a již podruhé v této válce se jim podařilo překročit Marnu a útočící jednotky začaly ohrožovat Paříž. Nicméně ani tento německý pokus nakonec nebyl úspěšný a ztroskotal. V červenci 1918 Spojenci zahájili rozsáhlou ofenzívu a začali útočníka vytlačovat na východ. A právě této ofenzívy se měla Československá brigáda zúčastnit.²⁴⁰

Dne 9. června 1918 se v Cognacu uskutečnila slavnostní přehlídka obou pluků generálem Maurice Janinem a následujícího dne opustily pluky Cognac a Jarnac a odjely do vojenského tábora v Darney ve Vogézách, blíže frontě, kam dorazily po dvoudenní cestě vlakem 12. června časně ráno.²⁴¹ Josef Fetka na to vzpomíná: *„Dne 12. června vpochoďovali jsme do Darney, městečka ve Vogésách, kde jsme se přímo za frontou měli zdokonalit v bojovém výcviku a tvořit zálohu pro nejnmutnější případ. Náš prapor byl ubytován v barákovém táboře, zvaném „Kléber“, na západním okraji města. Naším dočasným domovem byl velký útulný dřevěný barák, z něhož jsme nastupovali*

²³⁸ ELIÁŠ, Alois: Vývoj a boje čl. legií ve Francii. Památník odboje, Praha 1924, s. 14.

²³⁹ VÚA-VHA, Poslužný legionářský spis Karla Lukase, Kvalifikační listina Karla Lukase.

²⁴⁰ KUDELA, Josef: Československé vojsko ve Francii. Československá obec sokolská, Praha 1928, s. 21-22.

²⁴¹ ŠPANIEL, Oldřich: *Pěší pluk 21 „Maršála Foche“*. In: *Československá legie ve Francii*. První sborník francouzských legionářů k desátému výročí samostatnosti Československé republiky. Kruh francouzských legionářů, Praha 1928, s. 139-148, s. 143.

každodenně na cvičné „výlety“ do okolí. Cvičilo se také často s ostrými náboji – to abychom si zvykali. Taková cvičení vzrušovala více bratry, kteří přišli z Ameriky, než nás, kteří jsme již boje na frontě zažili.“²⁴²

Nebyla však nouze ani o překvapivá setkání, jak vzpomíná Stanislav Kramer: „Při cvičení v okolí spatřili jsme po prvé německé zajatce, pracující při kácení lesa. Vyvalenýma očima hleděli na nás a naslouchali zpěvu, patrně se divíce, kde se tu vzali nezávidění Čechoslováci. Také sem došlo asi 50 Rusů vojáků, kteří šli na polní práce. Vyprávěli nám, kolik jich přijelo do Francie, kde bojovali a kolik jich ze všech zbylo. Nyní, že jsou považováni jako internovaní, to že mají od spojenců za odměnu. Byli ve své dobrosrdečnosti až k politování a jakou radost měli, že s námi mohli několik slov ve svoji mateřštině pohovořit a slyšeti od nás o mátušce Rossii. Touha jejich byla jenom domů, domů.“ Právě v té době do Darney k našim dobrovolníkům dorazily nejenom zprávy o vítězství britských jednotek a Američanů na severní frontě, ale také o tom, že čs. legie v Rusku ovládly celou Sibiř od Penzy až po Vladivostok. Jeden z našich dobrovolníků na tu vzpomíná: „Magistrála je v rukou Čechoslováků a jimi obsazena. Bolševici jsou všude porázeni. Obyvatelstvo vítá nově zavedený pořádek našimi vojsky. Po těchto zprávách, zdá se, teprve Spojenci chápou význam naší armády i zde ve Francii a slyšíme, jak důstojníci francouzští gratulují našim důstojníkům k tomuto vítězství. Není jednoho dne, aby nebylo o Čechoslovácích psáno ve zvláštním komuniké. Dokonce píšou o Čechoslovácích, že tento malý národ jest velkým a vytrvalým, který prý obrodí velký národ Ruský.“²⁴³ Jak dnes již víme, šlo o naprosto nerealistické představy.

Přestože v Darney pobýly oba čs. pluky jen krátce, zapsalo se toto místo výrazně do dějin našeho zahraničního odboje. Právě zde totiž 30. června 1918 Čechoslováci složili svou přísahu. Na okamžiky, které tomuto slavnostnímu aktu předcházely, se dochovala další ze vzpomínek Stanislava Kramera: „29. června od časného rána dekorujeme naše baráky chvojím a darovanými květinami. Neschází ani zemských znaků bývalé koruny české, které jsou umístěny na slavobráně a různých hesel, nápisů a válečných znaků z doby husitské. Městečko rovněž jest vyzdobeno slavobránami, prapory a různými pozdravnými nápisy pro spojence. Není snad domu, na němž by nevlál státní prapor. Příštího jitra časně vstáváme a připravujeme se k odchodu na

²⁴² FETKA, Josef: *Moje putování za svobodou před 50 lety. Vzpomínka na spolubojovníky ze severní Moravy*. In: Severní Morava, 1969, sv. 17, s. 8-15, s. 12.

²⁴³ KRAMER, Stanislav: *V Darney*. In: *Cestami odboje – Jak žily a kudy táhly čs. legie*. Díl III. Pokrok, Praha 1927, s. 306-308, s. 307.

palouk za městem, kde bude konána slavnost předání praporu městem Paříží. Každý okrášlen na přilbě naším znakem, červenobílou stužkou a lipovou ratolístkou, rozjařen, vesele kráčí na určené stanoviště. Tam již nás očekával 22. pluk, přišlý z blízkého tábora Attigny. Byli jsme seřazeni v kolony a do čtverhranu. Kolem se kupí spousty civilních diváků. Ve městě hlaholí kostelní zvony.“²⁴⁴

Památného 30. června 1918 do Darney osobně dorazil prezident Francouzské republiky Raymond Poincaré, doprovázený generálním sekretářem Československé národní rady dr. Edvardem Benešem, aby zde 21. čs. střeleckému pluku slavnostně předal prapor, který mu věnovalo město Paříž.²⁴⁵ Francouzský prezident při této příležitosti pronesl projev, v němž připomněl oběti i úspěchy čs. armády, a to jak na francouzské frontě, tak zejména v Rusku a na Sibiři a vyzdvihl obrovskou vůli českého národa nepovolit ve svém boji za svobodu. Připomněl rovněž památný protest českých poslanců proti anexi Alsaska-Lotrinska, stejně jako pozdější francouzsko-české styky a četná přátelská setkání federace francouzských sportovců s našimi Sokoly. Své vystoupení ukončil výzvou do boje, ze kterého vzejde všem utlačovaným národům jitřenka svobody.²⁴⁶

Po svém projevu předal Raymond Poincaré plukovní prapor plukovníkovi xxxxx Philippovi, jenž ho vzápětí svěřil praporečnickovi poručíku xxxxxxxx Kleinbergovi. Nato začali vojáci na rozkaz generála Maurice Janina opakovat text přísahy, kterou nahlas předčítal kapitán Otakar Husák: *„My, vojáci revolučního vojska utvořeného daleko od hranic naší vlasti, rozbíjíme navždy pouta, jež nás vázala k Habsburkům a k říši rakouské, vzpomínáme křivd dodnes nepomstěných od staletí a před svým drahým národem, nyní zastoupeným Čs. Národní radou, skládáme tuto slavnostní přísahu: Ve jménu naší národní cti, ve jménu všeho toho, co je nám jako lidem i jako Čechům a Slovákům nejvýše svaté, přísaháme, že bojovati budeme po boku svých spojenců proti všem našim nepřátelům do té doby, dokud naše země české i slovenské nesplynou v samostatný a nezávislý stát československý, dokud národ náš v našich zemích nebude*

²⁴⁴ KRAMER, Stanislav: V Darney. In: *Cestami odboje – Jak žily a kudy táhly čs. legie*. Díl III. Pokrok, Praha 1927, s. 306-308, s. 307-308.

²⁴⁵ Detailní popis celé slavnosti obsahuje článek E. Fournola „Odevzdání praporu 21. čs. střeleckému pluku“, který byl publikován ve 3. a 4. čísle IV. ročníku časopisu „La Nation Tcheque“. V českém překladu byl přetištěn v knize *Československá legie ve Francii*. První sborník francouzských legionářů k desátému výročí samostatnosti Československé republiky. Kruh francouzských legionářů, Praha 1928, s. 151-158.

²⁴⁶ KUDELA, Josef: *Československé vojsko ve Francii*. Československá obec sokolská, Praha 1928, s. 18-19.

*úplným pánem svých osudů. Jako věrní bojovníci, nesoucí v své krvi dědictví našich slavných dějin a vždy jsouce pamětlivi nezapomenutelných hrdinských činů našich národních mučedníků i našich husitských vojevůdců, slibujeme býti jich důstojní, nikdy z boje neutíkati, nijakému nebezpečí se nevyhýbati, rozkazů svých náčelníků poslouchati, své prapory a odznaky ctíti, nepřítel o milost nikdy a za nijakých okolností neprositi a se zbraní v ruce se nevzdávati, bratr bratra milovati a v nebezpečí chrániti, smrti se nelekati a za svobodu vlasti své vše, i život položit. Bez jakéhokoli nátlaku, svobodně rozhodnutí, tak podle této přísahy budeme jednati. Tak přísaháme!*²⁴⁷

K památné slavnosti v Darney se váže dopis francouzského Ministerstva zahraničních věcí, datovaný 29. června 1918 a adresovaný Československé národní radě v Paříži, jenž mimo jiné obsahoval i následující věty: „*Ve chvíli, kdy 21. pluk střelecký – první jednotka samostatné armády československé ve Francii – přijav svůj prapor chystá se opustiti své tábory a obsaditi frontový úsek uprostřed svých francouzských bratří ve zbraní, vláda Republiky, jsouc svědkyní vašeho úsilí a vaší oddanosti k věci spojenců, považuje za spravedlivé a nutné prohlásiti práva vašeho národa na samostatnost a uznati, veřejně a oficiálně Československou národní radu jako nejvyšší orgán spravující veškeré zájmy národa a jako první základ příští vlády československé. Věrna jsouc zásadám úcty k národnostem a osvobození národů utiskovaných, vláda Republiky pokládá za spravedlivé a odůvodněné nároky národa československého a vynasnaží se nejvyš usilovně, aby v dané chvíli uplatnila vaše tužby po samostatnosti v historických hranicích vašich zemí, konečně vybavených z utiskovatelského jha Rakousko-Uherska.*“²⁴⁸

Den po slavnosti v Darney britský ministr zahraničních věcí oznámil svému francouzskému protějšku, že se vláda Velké Británie připojuje „*plně k citům, které vyjádřil ve své řeči prezident Poincaré*“ a podobně zareagovala 2. července 1918 i vláda Spojených států amerických. O pouhé dva dny později – 4. července 1918 – byl v Paříži při oslavě amerického Dne nezávislosti poprvé mezi spojeneckými prapory vztyčen i československý prapor a 14. července, ve výroční den pádu Bastily, se slavnostní přehlídka v řadách spojeneckých vojsk, které defillovaly Paříží, zúčastnil i oddíl čs.

²⁴⁷ Československá legie ve Francii. První sborník francouzských legionářů k desátému výročí samostatnosti Československé republiky. Kruh francouzských legionářů, Praha 1928, s. 12.

²⁴⁸ KUDELA, Josef: Československé vojsko ve Francii. Československá obec sokolská, Praha 1928, s. 19.

armády se svým novým plukovním praporem.²⁴⁹ O dva týdny později – 2. srpna 1918 – byla skupina dvou našich střeleckých pluků přejmenována na Československou brigádu, jejímž velitelem byl ustanoven plukovník xxxxx Armand Philippe. Na jeho místo v čele 21. čs. střeleckého pluku poté nastoupil podplukovník Antoine Gillain.²⁵⁰ Byl to právě tento důstojník, kdo Lukasoivu pluku velel v době krvavě zaplacených vítězství, která ho během následujících tří měsíců očekávala.

Již 1. července 1918, tedy pouhý den po přísaze v Darney, odjel 21. čs. střelecký pluk vlakem do vojenského tábora Mortswiller v Alsasku, kde byl začleněn do 53. francouzské pěší divize generála Amédée Henri Guillemina a již 9. července 1918 byly jednotlivé jeho prapory rozmístěny na frontě v prostoru osady Ober-Aspach a později u Kreuzwaldu nedaleko Mittelbachu.²⁵¹ Karel Lukas v té době působil u 5. roty II. praporu, jíž byl svěřen úsek v první linii přímo před vesnicí Aspach.²⁵² V době, kdy sem Čechoslováci dorazili, šlo o poměrně klidný prostor, který byl svěřován především jednotkám, které dosud neměly rozsáhlejší bojové zkušenosti. Občas zde však docházelo k menším akcím hlídek anebo přepadových skupin, které „vyžadovaly stálé bdělosti a osobní statečnosti, vedly však k poznání charakteru posiční války a byly dobrou přípravou pro pozdější činnost v živějších úsecích fronty.“²⁵³

Zpočátku byla fronta skutečně klidná. Jak vzpomínají pamětníci, občas se ozvalo několik ran z děl, nebo kulometná dávka, sem tam třeskla rána z pušky a někdy porušil noční klid výbuch ručního granátu. Právě v noci totiž zákopy ožívaly. Vojáci

²⁴⁹ KUDELA, Josef: *Československé vojsko ve Francii*. Československá obec sokolská, Praha 1928, s. 19-20.

²⁵⁰ Tamtéž, s. 18.

²⁵¹ Tamtéž, s. 20. Ve druhé polovině července 1918 dorazil na frontu i 22. čs. střelecký pluk, který se mezitím 14. července zúčastnil velké přehlídky spojeneckých vojsk v Paříži při příležitosti francouzského státního svátku. Zanedlouho po jeho příjezdu – 2. srpna 1918 – vytvořily oba čs. pluky československou pěší brigádu, jejímž velitelem se stal dosavadní velitel 21. čs. střeleckého pluku plk. Armand Phillip. Funkci velitele 21. čs. střeleckého pluku po něm převzal pplk. Antoine Gillain.

²⁵² Zajímavou vzpomínku, týkající se tehdejšího nasazení II. praporu 21. čs. střeleckého pluku obsahuje líčení Josefa Votýpky: „*Po několika dnech hnul se celý pluk kupředu na frontu, obsaditi určený mu úsek. Podle pořadí zabrala 5. rota první linii, a sice účastek před vesnicí Aspach, 6. rota činila zálohu ve vesnici Rodern a naše sedmá usadila se ve vesnici Rammersmatt. Pozdě v noci dorazili jsme na místo, kdež předem několik bratří vyhledalo byty. Hned druhý den ráno zavolal si poručík Pohunek rotu a přečetl jí rozkaz, kterým za prvé byl zatímně jmenován za nemocného Staňka velitelem roty, druhá část rozkazu pak týkala se výstrahy před obyvatelstvem, vesměs národnosti německé a nebezpečí blízké fronty. Vesnice Rammersmatt, ležící na kopci šest km od bývalé přední linie německé, byla na vlastním území německém. Obyvatelstvo, Němci jako polena, chovalo se k nám vzdor tomu, že vědělo, že jsme příslušníci Rakouska, dosti přátelsky a po celý čas nebylo ani z té neb oné strany důvodu k stížnosti.*“ VOTÝPKA, Josef: *Se 7. rotou 21. pluku*. In: *Cestami odboje – Jak žily a kudy táhly čs. legie*. Díl III. Pokrok, Praha 1927, s. 316-322, s. 316-317.

²⁵³ ŠPANIEL, Oldřich: *Pěší pluk 21 „Maršála Foche“*. In: *Československá legie ve Francii*. První sborník francouzských legionářů k desátému výročí samostatnosti Československé republiky. Kruh francouzských legionářů, Praha 1928, s. 139-148, s. 143-144.

nespali, drželi hlídky, zatímco ve dne se upravovaly zákopy a vyspravovaly drátěné překážky, a pokud se nic důležitého nedělo, mohli si vojáci lehnout a spát.²⁵⁴ K první srážce s nepřítelem tak došlo až 16. července 1918, kdy se naše průzkumná hlídka pod velením poručíka Jana Lexy utkala v blízkosti Ober-Aspachu se silnou německou jednotkou. V krátkém zápase byli dva Němci zabiti a zbytek se dal na útěk. Za tento čin generál Guillemin 22. července osobně dekoroval desátníka Růžičku, jenž se obzvlášť vyznamenal, válečným křížem. Obdobné drobné šarvátky však byly časem na denním pořádku postupně i u ostatních praporů, jež se na frontě postupně střídaly.²⁵⁵ Tato frontová idyla však netrvala dlouho. Němci se totiž dozvěděli, že mají proti sobě Čechoslováky, ty „zrádce“ z rakouské monarchie. Nasvědčovaly tomu letáky, které začali ve velkém množství posílat do zákopů. Špatnou češtinou v nich naše vojáky vyzývali ke zběhnutí. A když lákání nepřineslo očekávaný výsledek, začali s výhrůzkami. Především hrozili, že naše zákopy zaplynoují a všechny Čechy otráví.²⁵⁶

Brzy nato přišel v noci z 12. na 13. srpna 1918 zatím největší německý útok na čs. zákopy. Po dlouhotrvající dělostřelecké přípravě zaútočila německá pěchota na obranná postavení II. praporu 21. čs. střeleckého pluku u Kreuzwaldu. Německý útok se podařilo odrazit především díky mimořádné statečnosti příslušníků 5. roty poručíka Zdeňka Waldhütterera, tedy právě jednotky, u níž sloužil Karel Lukas. Na straně obránců tehdy padli dva naši dobrovolníci. Shodou okolností Čech a Slovák. Šest vojáků bylo raněno.²⁵⁷ Při opakovaném přepadu 19. srpna jsme měli dalšího mrtvého a čtyři raněné. Protože se Němci opět stáhli do svých zákopů s nepořízenou, pokračovali celý příští den v dělostřeleckém ostřelování našich postavení, které si vyžádalo dalšího padlého a 25 raněných.²⁵⁸ Právě tento německý útok přivedl příslušníky II. praporu 21. čs. střeleckého pluku k rozhodnutí, že se Němcům pomstí a ještě téhož dne v noci provedli dokonale připravený přepad nepřátelských postavení, přičemž náš útočný oddíl nejenže

²⁵⁴ FETKA, Josef: *Moje putování za svobodou před 50 lety. Vzpomínka na spolubojovníky ze severní Moravy*. In: Severní Morava, 1969, sv. 17, s. 8-15, s. 12.

²⁵⁵ ŠPANIEL, Oldřich: *Pěší pluk 21 „Maršála Foche“*. In: *Československá legie ve Francii*. První sborník francouzských legionářů k desátému výročí samostatnosti Československé republiky. Kruh francouzských legionářů, Praha 1928, s. 139-148, s. 144.

²⁵⁶ FETKA, Josef: *Moje putování za svobodou před 50 lety. Vzpomínka na spolubojovníky ze severní Moravy*. In: Severní Morava, 1969, sv. 17, s. 8-15, s. 12.

²⁵⁷ ŠPANIEL, Oldřich: *Pěší pluk 21 „Maršála Foche“*. In: *Československá legie ve Francii*. První sborník francouzských legionářů k desátému výročí samostatnosti Československé republiky. Kruh francouzských legionářů, Praha 1928, s. 139-148, s. 144.

²⁵⁸ FETKA, Josef: *Moje putování za svobodou před 50 lety. Vzpomínka na spolubojovníky ze severní Moravy*. In: Severní Morava, 1969, sv. 17, s. 8-15, s. 12.

neutrřpěl řždn ztráty, ale podařilo se mu dokonce zajmout dva nmeck vojáky, coř byl úspěch, který se v tomto úseku dosud řždn jin jednotce nepodařil.

Pozdřší generál Oldřich řpaniel o této akci v roce 1928 napsal: „*V noci s 19. na 20. srpna provedl por. Pán, pobočník velitele II. praporu, s por. Lexou a adj. Horckem, Zelenm a Lukase m spolu se 70 dobrovolníky nhl přepad nmeck posice v Nieder-Aspachu. Po prudk desetiminutov dlostřeleck připraví, kterou provedlo 70 dl a zákopových mořdř, vrhla se skupina rozdlen na dvě částí do mrtvého prostoru mezi obě posice. Pronikla území as 300 m hlubok, kter ji dělilo od německých linií, vnikla otvory v překzkch do zákopů a po krtk řeži vrtla se zpět s dvěma zajatci, z nichř jeden byl četař, a s jedním kulometem. Kulometn rota por. dr. Klouda podporovala přepad palbou tří baterií kulometů v sle 14 kusů (2 kusy vypůjčeny od 1. kulometn roty por. Matičky). Jedna baterie o 6 kusech provedla frontln palebnou přehradu a dvě baterie po 4 kusech bon přehrady. Rychlost palby byla 50 ran v minut na kus. Celkov doba přepadu 55 minut. Přepad byl tak nhl, ře Němce pln překvapil. Dříve neř se jejich dělostřelectvo vzpamatovalo, vrtli se nař dernci beze ztrát. Dmysln a přesn řzen dlov palba a kulometn, hlavn bon zarámování palbou kulometů, působily na vojíny tak, ře měli dojem naprost jistoty.*“²⁵⁹

Jedním z uastnk tohoto výpadu byl i přisluřnk 7. roty II. praporu 21. řs. střeleckého pluku Jan Raansk, kter vzpomíná: „*Oddl asi 70 muř 21. střeleckého pluku měl vykonati dne 20. srpna 1918 ve 4 hodiny ráno výpad do německých zákopů, aby zajal něco nepřtel. Byl rozdělen na několik skupin a kařd měla předem stanoven kol. Byl jsem přidělen ke skupině s etařem br. Karlem Mařkem od nař 7. polní roty, s kterm jsem vřdy velice rád vřsude chodil. Naře skupina měla uren směr do Aspachu ke kostelu, avřak jakmile jsme vyřli před nmeck zákopy, padla naře mina tak blízko před nás, ře naře skupina byla explo s rozhzena a br. Mařek letěl jako řba asi 5 metrů nazpět. Tm se stalo, ře se druzí bratří roztrousili do jiných skupin a k určenému cíli jsme dořli jen sami dva. Tam jsme vlezli se strany do německých zákopů a zajali*

²⁵⁹ řPANIEL, Oldřich: *Pěř pluk 21 „Marřla Foche“*. In: *eskoslovensk legie ve Francii*. První sborník francouzských legionářů k desátému výročí samostatnosti eskoslovensk republiky. Kruh francouzských legionářů, Praha 1928, s. 139-148, s. 143. Oldřich řpaniel v této své vzpomínce dle uvádí: „*Tato bojov událost je vznamn tm, ře se zde Čechoslovákům podařilo zajmouti vůbec první nepřítele v tomto úseku, neboř dosud vřechny pokusy vřech vojenských částí, kter zde byly, skončily neúspěchem. Pro nás vřak hlavn cena byla v tom, ře se ukázalo, ře pluk je jř tak technicky a takticky vycvičen, ře sta i na nejtřř bojov koly. Unifikace vřech slořek byla jř provedena a výkony na frontě skuten prokázaly, ře jde o stmelenu, ukázněnou jednotku prodchnutou dobrm duchem, jeř si pln osvojila francouzskou vojenskou metodu.*“

Němce, který tu byl v trávě ukryt. Protože byl konec přepadu, musili jsme rychle nazpět, což se mně, nebýt br. Maška, mohlo stát osudným. Šlápl jsem totiž do drátěného oka a padl hlavou do kola (tzv. ježka), které se nade mnou roztáhlo, takže jsem byl jako v síti a sám bych se byl ven nedostal. Tím jsme se hodně opozdili, takže již po nás střílelo německé dělostřelectvo a musili jsme se schovati do jedné jámy vzniklé od granátu. Zatím se bratři již šťastně vrátili a komandant Bourguignon pohřešil ještě br. Maška. Vtom však některý bratr vykřikl: „Mašek jde a vede zajatce!“ Major Bourguignon sám běžel nám naproti a líbal nás oba jako malé děti a měl velkou radost, že jsme se oba vrátili.“²⁶⁰

Za dokonalé naplánování a provedení této akce byl poručík Václav Pán vyznamenán Řádem Čestné legie a mnozí z vojáků válečným křížem. Mezi oceněnými byl i četař aspirant Karel Lukas, jenž byl 28. srpna 1918 dekorován francouzským Válečným křížem s palmou a citací armádního sboru, v níž se uvádělo: „Zúčastnil se dobrovolně výpadu, jehož výsledkem bylo zajetí dvou Němců, mezi nimi jednoho poddůstojníka. Vyznamenal se odvahou a zápalem ve vedení svého bojového oddílu. Velmi udatný poddůstojník.“²⁶¹

Němci se pochopitelně snažili Čechoslovákům za jejich překvapivý útok pomstít a hned následující noc (a zejména pak po půlnoci na 22. srpna), začali naše pozice ostřelovat jak dělostřelectvem, tak i plynovými granáty. 21. čs. střelecký pluk tehdy ztratil pět padlých a osm raněných.²⁶² Nelze vyloučit, že se právě tehdy stal obětí německého plynového útoku i Karel Lukas, jenž za v roce 1944 v rozhovoru pro krajanský tisk v Chicagu uvedl, že byl na alsaské frontě přiotráven plynem.²⁶³ Právě plynové útoky byly nesmírně nebezpečné, ale i psychicky a fyzicky vysilující. Vojáci mnohdy trávili v maskách i déle než deset hodin denně a přitom si nikdo nemohl být jistý, kdy se nebezpečí opět objeví. Spolubojovník Karla Lukase, a jeho druh ze zajateckého tábora v Berezovce, Josef Fetka napsal: „Němci to mysleli s tím otrávením doopravdy. Každodenně nám posílali nějakou plynovou zásilku a chystali se dokonce

²⁶⁰ RAČANSKÝ, Jan: *Náš první výpad do německých posic v Alsasku*. In: *Československá legie ve Francii*. První sborník francouzských legionářů k desátému výročí samostatnosti Československé republiky. Kruh francouzských legionářů, Praha 1928, s. 195.

²⁶¹ VÚA-VHA, Fond Poslužných legionářských spisů, Poslužný legionářský spis Karla Lukase, Francouzská legionářská karta Karla Lukase – text citace z rozkazu francouzského 40. armádního sboru č. 85 z 28. srpna 1918.

²⁶² FETKA, Josef: *Moje putování za svobodou před 50 lety. Vzpomínka na spolubojovníky ze severní Moravy*. In: *Severní Morava*, 1969, sv. 17, s. 8-15, s. 12.

²⁶³ VMŠ, Pozůstalost Karla Lukase, Novinový článek *Plukovník Karel Lukas v Chicagu*. In: *Svornost*, Chicago 26. 10. 1944.

*zaplynovat naše zákopy ve větším měřítku tak zvanými „projektorů“, plynovými bombami současně odpálenými pomocí elektrického zařízení. Byli jsme na to upozorněni v plynovém kursu poblíž Belfortu, kde nám oznámili, že francouzská výzvědná služba zjistila přesun jedné ze dvou německých skupin „projektorů“ k našemu bojovému úseku, a že tudíž je třeba očekávat její zásah. Jen díky této informaci jsme při plynovém útoku v noci z 13. na 14. září měli jen 6 mrtvých a 9 raněných – otrávených.*²⁶⁴

V polovině září 1918 měl být 21. čs. střelecký pluk v Alsasku vystřídán 22. čs. střeleckým plukem, jenž již byl připraven záloze, avšak namísto toho byla 16. září 1918 celá Československá brigáda společně s 53. divizí odeslána do Champagne.²⁶⁵ Po deset dnů trvajícím pochodu dorazili Čechoslováci 26. září do Bois-du-Courmount jihozápadně od Remeše, kde byli společně s 53. divizí přiděleni k V. armádě. Ta dostala za úkol provést průlom nepřátelské fronty u Remeše a naše brigáda se prozatím stala součástí armádní zálohy. Po několikadenním pochodu se přesunula za první linii, která byla obsazena jednotkami Zuávů. Přestože byli Čechoslováci rozmístěni v záloze, jejich situace nebyla vůbec záviděníhodná. Opakovaně byli vystaveni ostřelování ze strany německého dělostřelectva, které se tímto způsobem snažilo narušovat přípravy ke spojeneckému útoku. Ani zde se však Čechoslováci nakonec nedostali do přímých bojů, protože Němci se po průlomu fronty na jiném úseku náhle stáhli. Oba naše pluky poté postupovaly dále na sever a po několikadenním přesunu se ocitly severně od Remeše. Zde obsadili obranné linie na národní silnici číslo 44 spojující Remeš s Berry au Bac, a vyslali spojky k zuávskému pluku, jenž byl rozmístěn v první linii před nimi. K jeho vystřídání 21. čs. střeleckým plukem mělo dojít 30. září 1918, ale Němci i tentokrát ustoupili asi 20 kilometrů, a proto se vrchní francouzské velení, které bylo přesvědčeno, že má v Československé brigádě kvalitní jednotku s vynikající morálkou, rozhodlo

²⁶⁴ FETKA, Josef: *Moje putování za svobodou před 50 lety. Vzpomínka na spolubojovníky ze severní Moravy*. In: Severní Morava, 1969, sv. 17, s. 8-15, s. 12-13. Alois Eliáš na to, co následovalo po úspěšném českém výpadu do německých zákopů, vzpomíná: „Němci mstili se za překvapení, které jsme jim připravili a ustavičným bombardováním našich pozic a několikerymi pokusy vniknouti do našich zákopů působili nám citelné ztráty. Ve stínu několika březek za rozbitou vesnicí Bourbachen odpočívají naši první padlí. Smutný a tklivý pohřební obřad, provedený za noci, působil tísnivě na zúčastněné. Ale současně s lítostí nad ztrátou prvých bratří pronikala stále více touha pomstíti je, pomstíti i ty, kteří doma trpí, pomstíti hříchy, které po staletí na nás byly páčány.“ ELIÁŠ, Alois: *Vývoj a boje čsl. legií ve Francii. Památník odboje*, Praha 1924, s. 16-17.

²⁶⁵ ŠPANIEL, Oldřich: *Pěší pluk 21 „Maršála Foche“*. In: *Československá legie ve Francii*. První sborník francouzských legionářů k desátému výročí samostatnosti Československé republiky. Kruh francouzských legionářů, Praha 1928, s. 139-148, s. 144.

brigádu nasadit tam, kde bylo nutné prorazit pozice houževnatě se bránícího nepřítele. Proto rozhodlo o jejím přemístění na jiný úsek.²⁶⁶

V prvních říjnových dnech roku 1918 byla 53. divize spolu s Československou brigádou nejprve začleněna do druhého sledu útočného seskupení V. armády v okolí Serzy a Prin, odkud byl 21. čs. střelecký pluk vysunut do první linie až před Fort Brimmont, jednu z pevnůstek Němci obsazeného pevnostního pásma v okolí Remeše. Zcela vpředu byl první prapor, kterému velel Otakar Husák, právě tehdy povýšený na majora, a zbývající dva prapory byly rozmístěny za ním.²⁶⁷ Ne však nadlouho. Ještě před zahájením útoku se Němci opět dali na ústup, a proto byla 53. divize vyňata z útočného sledu a přemístěna na pravé křídlo IV. armády. „6. října v noci jsme zalarmováni a odcházíme podél fronty směrem severovýchodním,“ vzpomíná Stanislav Kramer. „Ráno přecházíme řeku Veslu, mineme kolem tábora čerstvě zajatých Němců a po dvouhodinovém pochodu vcházíme do historického města Remeše s pověstnou gotickou katedrálou, která jest však z velké části rozbořena, tak jako mnohé budovy města. Silnice od Vesly k Remeši, vroubená obrovskými topoly neb akáty, jest na více místech rozbita a někde přímo zatarasena větvemi zurážených velikánů. Kolem, kdysi úrodná pole, jsou zarostlá vysokou travou a metlicí, takže tato podívaná činí dojem nějaké prerie. Po dalším 5. km pochodu dostihli jsme do vesničky Cormontré, kde jsme se utábořili na lučině. V noci pokračovali jsme v pochodu směrem k Verdunu po pěkné silnici, zvané „National Route“, vroubené urostlými kaštany. Po 30km pochodu přicházíme do vesnice Louversy. Ve tři hodiny v noci opět vycházíme směrem k severu přes město Grand Mourmelon, které jest přeplněno vojsky. Za odpočinku dojíždí k nám po silnici, zvířené spoustami prachu, množství autobusů, ze kterých ozývají se výkřiky a žertovné posušky bratří od rot, směřjících se nám, že šlapeme pěšky. Každý jest obalen na prst silnou vrstvou prachu, takže není ani k poznání.“²⁶⁸

Po třídním namáhavém pochodu, byli Čechoslováci soustředěni u Trigny, kde byli k večeru 9. října 1918 konečně naloženi na auta. Jejich radost z toho, že se už nebudou muset přesouvat pěšky, byla však poněkud předčasná. „Celou noc jsme uháněli v malých nákladních autech po rozbitých silnicích,“ vzpomíná Josef Fetka, „v nichž byly ještě čerstvé, nezaházené krátery. Vezli nás unavení řidiči, kteří v těchto

²⁶⁶ ELIÁŠ, Alois: Vývoj a boje čsl. legií ve Francii. Památník odboje, Praha 1924, s. 18-19.

²⁶⁷ FETKA, Josef: *Moje putování za svobodou před 50 lety. Vzpomínka na spolubojovníky ze severní Moravy.* In: Severní Morava, 1969, sv. 17, s. 8-15, s. 13.

²⁶⁸ KRAMER, Stanislav: *Na alsaské frontě a u Terronu.* In: *Cestami odboje – Jak žily a kudy táhly čs. legie.* Díl III. Pokrok, Praha 1927, s. 308-316, s. 311.

dnech závěrečné Fochovy ofenzívy byli stále v akci, takže silný náraz na před námi jedoucí auto, nebo sjetí z cesty do příkopu, či do kráteru nebylo žádnou zvláštností. Udivovala nás jen virtuozita, s níž se šoféři dovedli vymotat z toho všeho bez větších nesnází. Ale kdo zná pařížské autodopravce, ten pochopí! Tato „krasojízda“ uprostřed měsíční noci nás uváděla nejprve ve zděšení, pak jsme si na to zvykli a pouze české nadávky se sypaly na hlavy řidičů, kteří si z nich přirozeně nic nedělali.“²⁶⁹

Nad ránem 10. října 1918 dorazily oba pluky Československé brigády a tedy i Karel Lukas do Mourmelon-le-Grand, přibližně 25 kilometrů jihovýchodně od Remeše, odkud se 11. října večer vydaly na dlouhý a namáhavý pochod přes takzvanou Hindenburgovu linii mezi Souain a Somme-Py, pásmo zákopů a drátěných překážek, bez pořádných cest a bez přístřeší, kde se musely prodírat proti sobě pochodujícími proudy. Na namáhavý přesun vzpomínal o šest let později Alois Eliáš následovně: *„Postupovali jsme zvolna, jak tomu dovoľoval ustupující nepřítel. Prošli jsme onou pověstnou Hindenburgovou linií, viděli jsme tvrdý oříšek zákopů Tahure, kde tlející mrtvoly lidí a zvířat hlásaly, co se zde odehrávalo před jedním dnem; přešli jsme kulminačním bodem dominujícím širokému okolí, farmou Orfeuil, která šestkrát přešla z ruky do ruky, než byla definitivně obsazena Francouzi. Řada německých kulometčiků ležela zde v improvizovaném zákopu, jedni držíce křečovitě zbraň, jiní připraveni ku střelbě, další v pozici pozorovací, všichni s prostřelenými hlavami a i několik těch, jimž zuavský kindžál učinil konec života. Všude byly patrné hrůzy odehrávajícího se zde tuhého boje...Jen velmi pomalu jsme se mohli posunovat kupředu bitevním polem, na němž vzduch prosycený výparý zsinalých mrtvol činil chvílemi dýchání nesnesitelným.“²⁷⁰*

Teprve v poledne 12. října 1918 dorazily vyčerpané jednotky brigády do prostoru Somme-Py, kde si mohly postavit stany a odpočinout si. Již 13. října večer však přišel rozkaz k odchodu, a proto se vydaly směrem k frontě, aby zde vystřídaly 48. divizi na Aisně.²⁷¹ Na tehdejší přesun opět vzpomíná Stanislav Kramer: *„Klikatina zákopů vine se po obou stranách cesty, kudy procházíme. Na některých místech dosud leží zapáchající mrtvoly Francouzů i Němců. Jinde jsou mrtvá těla snášena francouzskou sanitní komisí, zjišťována jména nebožtíků a sbírány od nich různé věci,*

²⁶⁹ FETKA, Josef: *Moje putování za svobodou před 50 lety. Vzpomínka na spolubojovníky ze severní Moravy.* In: Severní Morava, 1969, sv. 17, s. 8-15, s. 13.

²⁷⁰ ELIÁŠ, Alois: *Vývoj a boje čsl. legií ve Francii. Památník odboje,* Praha 1924, s. 19-20.

²⁷¹ FETKA, Josef: *Moje putování za svobodou před 50 lety. Vzpomínka na spolubojovníky ze severní Moravy.* In: Severní Morava, 1969, sv. 17, s. 8-15, s. 13.

kteře jsou ukládány pro jejich pozůstalé. Na jiném místě jsou mrtví ukládáni do země k odpočinku. Zvlášt' Francouzi i Němci. Kromě křížku a jména jsou francouzští vojáci označeni pruhovitou trikolorou červeno-bílo-modrou. Kousek za cestou vyčnívají ze země pahýly po bývalém kdysi lesíku. I tělo, explozí úplně roztrhané, lze spatřiti. Kusy cárů, hadrů, papírů, nohy neb ruce, jsou toho důkazem. Jinde se zase vynořují ze zákopů převrácené tanky, zanechané minomety atd. V poli samá jáma, hromady kamení a vyryté hlíny. Krajinou nese se zápach hniající krve a po různých plynech. Trneme pohledem na toto divadlo. Jdeme dále. Podél silnice v prohloubených příkopech, které sloužily co zákopy, vidíme opět přímo hromady mrtvol německých vojáků, hlavami do sebe. Toto jsme si vysvětlovali účinkem plynu, před kterým se Němci patrně schoulili a tak bez masek zemřeli. Tu zase vidíme několik mrtvol, žlutých jako vosk, ležeti sem a tam v příkopě. Tam sedí germánek s obnaženým a prostřeleným lýtkem, v ruce s obvazem, opřen zády o stěnu příkopu, mrtev. A zase polosedící muž s papírkem v ruce a vedle něho leží krabička s tabákem, zsinalý, mrtev. Dále napravo prostírá se bažina, ze které trčí lidská i koňská těla. Jdeme do vrchu porostlého stromovím. Zápach a mouchy pobízí nás k rychlejšímu tempu. Nedaleko spatřili jsme asi 10 koní, ležících vedle sebe, přivázaných k provazu, upevněnému mezi stromy. Každá mrcha nadmuta, v čele se zakrvácenou ranou, zúmyslně způsobenou prchajícími Němci, aby nezůstali živou kořistí postupujícímu nepříteli.“²⁷²

Dne 15. října převzala Československá brigáda východiště k útoku na německé pozice v prostoru Vouziers. Zde byly ve vyčkávacím postavení naše jednotky zasaženy těžkou palbou německého dělostřelectva různých ráží (opět byly použity i plynové granáty) a měli jsme tak další mrtvé a raněné. Tou dobou již byla 53. divize podřízena IV. armádě jako její záloha. Alois Eliáš o tom později napsal: „*Již vědomí, že jsme ve svazku IV. armády, jejímž velitelem byl jednoruký generál Gouraud,...dávala nám záruku, že tuhý boj není dalekým. Tomu nasvědčovala i ta okolnost, že jsme před sebou měli opět Zuávy, kterých upotřebovávalo vrchní velení všude tam, kde bylo nutno jednati rychle, bez ohledu na ztráty lidského materiálu proti značně silnému nepříteli.*“²⁷³

Němcům mezitím pod tlakem postupujících francouzských jednotek zbyla úplně poslední naděje a v polovině října 1918 se zachytili na již dříve dobře připravené a

²⁷² KRAMER, Stanislav: *Na alsaské frontě a u Terronu*. In: *Cestami odboje – Jak žily a kudy táhly čs. legie*. Díl III. Pokrok, Praha 1927, s. 308-316, s. 311-312.

²⁷³ ELIÁŠ, Alois: *Vývoj a boje čsl. legií ve Francii. Památník odboje*, Praha 1924, s. 18-19.

kvalitně opevněné²⁷⁴ obranné linii tzv. Brunhilde Stellung na pravém břehu řeky Aisny. Do prostoru, kam mířila Československá brigáda,²⁷⁵ soustředili Němci ty nejkvalitnější jednotky, které tehdy měli k dispozici, ale ani to jim v tuto chvíli nepomáhalo. „Argonnský uzel“ totiž vzali Spojenci do kleští hned ze dvou stran. Zatímco z jihu postupovali od Verdunu Američané, ze západu tísnila Němce francouzská armáda. Té však stála v cestě kromě lesnatého argonnského horského masivu jako další hrozivá přírodní překážka, právě řeka Aisna, jejíž tok němečtí ženisté navíc uměle rozvodnili. Francouzům se přesto podařilo řeku poblíž Vouziers náhlým výpadem překonat a zachytit se na západních svazích Argonn, čímž vzniklo nehluboké předmostí. A právě toto předmostí bylo nutné co nejdříve rozšířit a prohloubit, čehož mělo být dosaženo dobytím důležitého centra odporu – vesnice Terron. Útok na ni přitom vůbec nebyl jednoduchou záležitostí. Vesnice ležela asi 1 500 metrů od východního břehu Aisny a od západu byla přírodou výborně chráněna proti jakémukoli útoku. Ze dvou stran ji kryl močál a kanál řeky Aisny, nad sebou měla navíc kopce výborně využitelné k ukrytí nepřátelského dělostřelectva a kulometů, které měly před sebou jak na dlani každého, kdo by se odvážil přiblížit.²⁷⁶ Terén v německých postaveních byl navíc kopcovitý a zalesněný, takže veškeré přesuny nepřátelských jednotek mohly probíhat skrytě i za dne, aniž by je bylo možné z francouzské strany pozorovat. Zatímco pro obránce šlo o pozici ideální, pro útočníka, tedy pro Československou brigádu, téměř nedobytnou. Nanejvýš čestný, ale podle vyjádření vojenských odborníků těžký úkol zmocniti se Terronu připadl Čechoslovákům.²⁷⁷

Hlavní roli v plánované akci dostal I. prapor 21. čs. střeleckého pluku pod velením Otakara Husáka, který již 15. října 1918 dostal rozkaz vystřídat 1. pluk Zuavů, jenž byl rozmístěn na návrší před řekou. V noci na 16. října 1918 proto 21. čs. střelecký pluk převzal pozice na západním břehu řeky mezi městečkem Vouziers a farmou

²⁷⁴ Na některých místech byla dokonce zesílena betonovými pevnostními objekty.

²⁷⁵ Československá brigáda byla v té době zařazena k IX. sboru, jenž disponoval 134. a 53. divizí. Třiapadesátá divize byla do prostoru Vouziers zasazena se 106. francouzskou brigádou na pravém a Československou brigádou na levém křídle. ŠPANIEL, Oldřich: *Pěší pluk 21 „Maršála Foche“*. In: *Československá legie ve Francii*. První sborník francouzských legionářů k desátému výročí samostatnosti Československé republiky. Kruh francouzských legionářů, Praha 1928, s. 139-148, s. 145.

²⁷⁶ -ej-: *Předehry bojů u Vouziers a Terronu*. In: *Československá legie ve Francii*. První sborník francouzských legionářů k desátému výročí samostatnosti Československé republiky. Kruh francouzských legionářů, Praha 1928, s. 132-133.

²⁷⁷ Tamtéž.

Fontenille.²⁷⁸ I. a II. prapor nahradil jednotky 1. zuávského a 9. střeleckého pluku, zatímco III. prapor zůstal prozatím rozmístěn v týlu za Husákovým praporem.²⁷⁹ Následující tři dny prováděli příslušníci 21. čs. střeleckého pluku pod neustálou nepřátelskou dělostřeleckou palbou přípravné práce k přechodu řeky a průplavu. 18. října se sousednímu francouzskému pluku podařilo přesunout se přes řeku a o dva dny později – 20. října 1918 – zahájil I. prapor 21. čs. střeleckého pluku na základě rozkazu, který toho dne obdržel, útok na Terron. Krátce před půlnocí se Čechoslovákům podařilo proniknout do vesnice a Němce odtud vytlačit.²⁸⁰ Když to Němci zjistili, podnikli hned následujícího dne ráno po soustředěné dělostřelecké přípravě na vesnici soustředěný útok. Byli však našimi vojáky odraženi. Nicméně nevzdali se, útočili znovu a znovu za podpory silné kulometné palby a po těžkých a krvavých bojích muže proti muži se jim podařilo napotřetí díky velké přesile naše jednotky z vesnice vytlačit. Ne však nadlouho. Přes utrpěné ztráty přešly roty I. praporu brzy po poledni téhož dne do protiútoků, a to s takovou silou, že za tři hodiny byl Terron opět v českých rukou.²⁸¹

Velitel francouzské 53. divize generál Amédée Henri Guillemin o boji Husákova praporu napsal: „*Rota²⁸² Husákova praporu, jež chrání Terron, bojuje zuřivě, ale jsouc početně slabší, musí opustiti terén, o nějž se bije krok za krokem, a nakonec se stáhla ke statku Macquart.*“ V 11 hodin dopoledne 21. října 1918 dostává velitel Československé brigády rozkaz zmocnit se znovu Terronu. „*Za tím účelem, shromáždil se celý Husákův prapor u statku Macquart, uskutečňuje pak hrdinně nesnadný přechod přes průplav za bílého dne a za prudké dělové palby. V 15 hodin je na místě a po desetiminutové přípravě vrhá se odhodlaně do útoku: nepřátelská hradba je proražena v dokonalém pořádku a jediným útokem čs. střelci se zmocní hřbitova vzdor zoufalému odporu Němců, zvláště střelců u kulometů, kteří se na nich nechávají zabít. Pak vnikne Husákův prapor do vesnice a vyčišťuje ji ulici za ulicí a v 16 hodin 30 minut zůstává*

²⁷⁸ Zajímavé bezesporu je, že úsek, který Čechoslováci obsadili a byl velitelem Zuavů označen za zcela klidný, začal být ihned po příchodu našich legionářů systematicky ostřelován nepřátelským dělostřelectvem (včetně plynových granátů), takže již v noci ze 17. na 18. října 1918 měl pluk 4 padlé a několik raněných. Viz -ej-: *Předehry bojů u Vouziers a Terronu*. In: *Československá legie ve Francii*. První sborník francouzských legionářů k desátému výročí samostatnosti Československé republiky. Kruh francouzských legionářů, Praha 1928, s. 133.

²⁷⁹ FETKA, Josef: *Moje putování za svobodou před 50 lety. Vzpomínka na spolubojovníky ze severní Moravy*. In: *Severní Morava*, 1969, sv. 17, s. 8-15, s. 13.

²⁸⁰ ELIÁŠ, Alois: *Vývoj a boje čsl. legií ve Francii. Památník odboje*, Praha 1924, s. 21.

²⁸¹ KUDELA, Josef: *Československé vojsko ve Francii*. Československá obec sokolská, Praha 1928, s. 22.

²⁸² Šlo o 1. rotu, které velel poručík Václav Šidlík.

zcela jejím pánem.“²⁸³ Všechny další pokusy Němců zmocnit se vesnice již byly marné.²⁸⁴ Utrpěné ztráty na naší straně však nebyly malé. Jen za tento jediný den bylo hlášeno 21 padlých, 119 raněných (z nichž někteří následně podlehlí utrpeným zraněním) a 11 nezvěstných.²⁸⁵

O tom, že Němci kladli ztrátě držených pozic nemalou důležitost a velice těžce nesli, že byla jejich obranná linie prolomena, svědčí to, že v následujících dnech opakovaně podnikli značnou silou vedené protiútoky. Nebyli však úspěšní. Nicméně se jim dalším zvýšením toku řeky podařilo 23. října 1918 dosáhnout přerušení spojení našich jednotek s týlem. Čechoslovákům tak zůstal jako jediná zásobovací cesta improvizovaný most, který však byl neustále ostřelován dělostřelectvem a kulomety.²⁸⁶ O osudech Karla Lukase v bojích u Terronu bohužel nemáme k dispozici bližší informace. Víme bezpečně, že se jich zúčastnil jako příslušník své „mateřské“ 5. roty II. praporu. Nicméně není jasné, zda náhodou nebyl ve skupině svého přítele poručíka Jana Lexy, která byla 23. října 1918 vyslána do Terronu, jako posila decimovanému Husákovu praporu. Osobně se domnívám, že spíše zůstal v záloze v prostoru Vrizy. Ani zde však nebyla situace jednoduchá. Zde soustředěné roty II. praporu byly totiž napadeny nepřátelskou dělostřeleckou palbou a utrpěly těžké ztráty.²⁸⁷

Zatímco 21. čs. střelecký pluk tvrdě bojoval u Terronu, byl téhož dne nasazen do bojů u vesnice Chesters 22. čs. střelecký pluk. Dne 22. října 1918 zde zadržel opakovaně pokusy o průlom německé pěchoty a jemu samotnému se nenadálým protiútokem podařilo zmocnit důležitého opěrného bodu, při čemž byli zajati čtyři němečtí důstojníci a větší množství vojáků. V úseku 22. pluku probíhaly krvavé boje i v následujících dnech. Poslední útok pak „dvaadvacátníci“ podnikli 27. října 1918, tedy pouhý den předtím, než byla v Praze vyhlášena samostatnost Československé republiky.²⁸⁸ O tom, čím si museli projít, svědčí vzpomínka jednoho z příslušníků pluku: „*Němci...použili té nejmodernější válečné techniky, německé dělostřelectvo tak*

²⁸³ Hlášení gen. Gourauda, velitele IV. armády, o bojích u Vouziers. In: *Československá legie ve Francii*. První sborník francouzských legionářů k desátému výročí samostatnosti Československé republiky. Kruh francouzských legionářů, Praha 1928, s. 22-25, s. 24.

²⁸⁴ KUDELA, Josef: *Československé vojsko ve Francii*. Československá obec sokolská, Praha 1928, s. 22.

²⁸⁵ FETKA, Josef: *Moje putování za svobodou před 50 lety. Vzpomínka na spolubojovníky ze severní Moravy*. In: *Severní Morava*, 1969, sv. 17, s. 8-15, s. 14.

²⁸⁶ ELIÁŠ, Alois: *Vývoj a boje čsl. legií ve Francii. Památník odboje*, Praha 1924, s. 21.

²⁸⁷ ŠPANIEL, Oldřich: *Pěší pluk 21 „Maršála Foche“*. In: *Československá legie ve Francii*. První sborník francouzských legionářů k desátému výročí samostatnosti Československé republiky. Kruh francouzských legionářů, Praha 1928, s. 139-148, s. 147.

²⁸⁸ KUDELA, Josef: *Československé vojsko ve Francii*. Československá obec sokolská, Praha 1928, s. 23.

dobře střílelo, že nebylo snad ani místa prázdného, kde by granát neb šrapnel nepřiletěl a neexplodoval. Mimo to strojní pušky Němců, kteří měli pěkný výstřel na návrší proti nám. Děly mezi námi masakr, takže naše řady řídly; mrtvých a raněných přibývalo. Při tomto útoku počala též do nás postupujících střílet francouzská artilerie a nebyli rychlého zakročení, byla by nás všechny potloukla, neb jsme se ocitli v křížovém ohni. Na tento den nezapomenu do své nejdelší smrti. Děla všech možných druhů a kalibrů, jak z německé tak i francouzské strany fungovala. Přiletly s německé strany i nepřátelské aviony, které se spustily hodně nízko a obstřelovaly nás ze strojních pušek.“²⁸⁹

O tom, že se 28. října 1918 konečně splnil jejich sen a vznikla samostatná Československá republika, se Karel Lukas, a jeho spolubojovníci dozvěděli až po několik dnech. Svědčí o tom dochované deníkové záznamy z té doby: *„Den 28. října prošel úplně klidně. Odpoledne kroužil však nad krajinou německý letoun, rozhazující letáky, ve kterých byl nabízen mír, ovšem, že za německých podmínek. Nato večer nastal zase pekelný hukot z jícnu děl, která byla zakopána za naší vesnicí a v okolním pahrbkovitém terénu. V té době dobývali Američané na levém křídle našeho úseku pevnost Retl. Zem, na které jsme leželi, duněla tak, že ani usnouti nebylo možné. Na druhý den se dovídáme potěšitelnou zprávu o kapitulaci Rakouska.“*²⁹⁰

V první linii zůstali Čechoslováci až do 30. října. Teprve v noci na 31. října 1918 byla naše brigáda vystřídána čerstvými francouzskými jednotkami a stažena do týlu. *„Avšak ještě při posledních těchto krocích v zakrvácené půdě neměl mnohý bratr to štěstí vyvážnouti z dosahu neúprosné smrti,“* vzpomíná Stanislav Kramer. *„Po shromáždění pluk odchází po blátivé cestě do týlu fronty, za posledních záblesků a hukotu z jícnu nedaleko zakopaných děl. Sem tam ozval se ještě hrkot kulometu, zasvítla raketa, hudba zkázy se vzdaluje víc a více, až konečně nastává ticho a my za šeré noci vcházíme do údolí poblíže vesničky Cormontré, kde, jeden od druhého roztroušeni, ulehli jsme na stařinu vysoké trávy k neklidnému spánku. Ráno vydal se*

²⁸⁹ TICHÁK, Josef: *U Vouziersu*. In: *Cestami odboje – Jak žily a kudy táhly čs. legie*. Díl III. Pokrok, Praha 1927, s. 322-325, s. 323-324.

²⁹⁰ KRAMER, Stanislav: *Na alsaské frontě a u Terronu*. In: *Cestami odboje – Jak žily a kudy táhly čs. legie*. Díl III. Pokrok, Praha 1927, s. 308-316, s. 315. Alois Eliáš k tomu uvádí: *„V době, kdy již naše matička Praha i celá vlast přetrhla pouta otroctví a koupala se v prvých červánkách svobody, krváceli naši bratři na úpatí Argonn. Mnozí vydechli naposledy, netušíce, že jsou u mety tužeb, že vlast, za jejíž svobodu se bili, za níž položili život, je svobodná, volná, že 300 letá poroba zlomena a nový život se otevírá jejich drahým doma.“* ELIÁŠ, Alois: *Vývoj a boje čsl. legií ve Francii*. Památník odboje, Praha 1924, s. 21-22.

pluk na další cestu přes městečko Semidy, St. Etien, St. Piere, Nouville až konečně utábořil se v jehličnatém lese za městečkem Hauvinné. Jelikož nastal sychravý a studený čas, využili hoši volné doby ku stavění dřevěných budek, ve kterých si stavěli kamna a zařizovali různá pohodlí. Materiál sbírali v nedalekém bývalém německém barákovém ležení. Do večera proměnilo se tábořiště našeho praporu v malou vesnici, ze které zazníval zpěv a veselý humor.²⁹¹ Jedni ohřívají se při polních kamínkách, druzí zase seděli při velkých ohních, spokojeně pokuřující a vypravující si příběhy ze zákopů a podobně. Přicházejí potěšitelné zprávy. Nejradošnější, která byla při čtení plukovního rozkazu oznámena, byla o revoluci, která se dne 28. října v Praze odehrála.“²⁹²

Šlo sice o zprávu nesmírně radostnou, nicméně jak vzpomínal legionář Benedikt Rozsypal, „*radost tato kalena ještě vzpomínkami na padlé a raněné bratry, které jsou příliš živé, aby mohly býti zapomenuty. V lesíku pod stany maskovanými proti letectvu za deštivého dne mihotají se unavené postavy vojinů se ztrhanými rysy ve tvářích po strašných útrapách v zákopech, napolo otrávené yperitem a se zkaženým žaludkem. Stravy a přilepšení bylo nadbytek, ale každý jen žíznil a potravu se dotknouti nemohl.“²⁹³*

V táboře Hauvinné, kde měli Čechoslováci nabrat nové síly před dalším nasazením na frontě, je 8. listopadu 1918, tedy shodou okolností právě ve výroční den tragické bitvy na Bílé hoře, osobně navštívil generální sekretář Československé národní rady dr. Edvardem Benešem, nyní již člen prozatímní vlády Československé republiky společně s velitelem IV. armády legendárním generálem Henri Gouraudem, jenž vyznamenal řadu našich důstojníků a vojáků, kteří se vyznamenali v posledních bojích, a provedl přehlídku brigády.²⁹⁴ Alois Eliáš později návštěvu Edvarda Beneše popsal následovně: „*Přijel a za nemalého pohnutí nás všech nám řekl: „Pojedete domů!“ Slova ta zapůsobila nepopsatelný dojem, a když nám pak Dr. Beneš potvrdil radostné zprávy z vlasti, bylo viděti na osmahlých tvářích mnohého z nás kanouti horké slzy*

²⁹¹ Jako by však válečné útrapy nestačily, objevila se právě tehdy španělská chřipka. Ve většině po první světové válce vydaných legionářských publikací není o ní ani zmínka. Výjimku představuje krátký článek Josefa Fetky, jenž však vyšel až v roce 1969. Uvádí v něm: „*Radostné dny pobytu v lese Hauvinné jsme nemohli plně vychutnávat, poněvadž oběti španělské chřipky, která počala řádit v našich řadách, nebezpečně rostly.“* FETKA, Josef: *Moje putování za svobodou před 50 lety. Vzpomínka na spolubojovníky ze severní Moravy.* In: Severní Morava, 1969, sv. 17, s. 8-15, s. 15.

²⁹² KRAMER, Stanislav: *Na alsaské frontě a u Terronu.* In: *Cestami odboje – Jak žily a kudy táhly čs. legie.* Díl III. Pokrok, Praha 1927, s. 308-316, s. 315-316.

²⁹³ ROSYPAL, Benedikt: *22. střelecký pluk u Vouziers v rámci čs. brigády.* In: *Československá legie ve Francii.* První sborník francouzských legionářů k desátému výročí samostatnosti Československé republiky. Kruh francouzských legionářů, Praha 1928, s. 197-202, s. 201.

²⁹⁴ KUDELA, Josef: *Československé vojsko ve Francii.* Československá obec sokolská, Praha 1928, s. 25.

radosti, které tryskaly a překypovaly z nadšených srdcí. Listopadové ponuré dny viděly naše hochy jako velké děti, které netají se radostí nad dosaženým přáním. Ta veselost a smích byly přerušovány jen vzpomínkami na ty, které jsme zanechali v Alsasku na Vesle, u Remeše a v Argonnách. Bylo nám líto bratří, s nimiž jsme kdysi bojovali a hovořovali o budoucích svobodných Čechách, a které dnes kryla cizí země.“²⁹⁵

Dne 10. listopadu 1918 vyrazila brigáda za prvních mrazů na 32 km dlouhý pochod do Mourmelon-le-Grand, kde ji zastihla zpráva o kapitulaci Německa. Přijata byla s obrovským jásotem všech přítomných – Velká válka konečně skončila! V noci z 12. na 13. listopadu 1918 se naše pluky přesunuly do Vittellu, ale již po dvou týdnech se brigáda opět stěhovala. Tentokrát do důvěrně známého Darney, kam přijela 28. listopadu 1918 a zůstala zde rozmístěna až do svého návratu do republiky. Právě zde byl jejím příslušníkům přečten rozkaz č. 274 (z 23. listopadu 1918) velitele 53. divize generála Amédée Henriho Guillemina, pod jehož velením prodělala předcházející krvavé boje: *„Důstojníci, poddůstojníci a střelci Československé brigády! V okamžiku, kdy vaše národní snahy jsou trvale vyřešeny naším společným vítězstvím a kdy se chystáte opustiti 53. pěší divizi, srdečně se s vámi loučím jménem všech vašich francouzských kamarádů. Během těžkých bojů, které jste bojovali v našich řadách, ocenili jsme vaši hrdinnou udatnost podnícenou vaší nenávistí k nepříteli a vaší ohnivou touhou po svobodě. Slavná jména Terronu a Falaise zůstanou navždy ve vaší historii a ve vašich vzpomínkách. Tam na pláních u řeky Aisny, které jste nám tak udatně pomáhali dobývat, padlo mnoho vašich důstojníků a vojinů během prudkých útoků a při obraně jimi hájených pozic. Jejich oběti, tak šlechetně přinesené, daly pečeť dnešní vaší nezávislosti, které jste si tak chrabře vydobyli. Buďte ujištěni, že Francie nikdy nezapomene vašich hrdinů, kteří v její půdě slavně odpočívají. Budou vždy námi a našimi dětmi oplakáváni. Skláním se před vašimi mrtvými. Zdravím váš prapor a vás, moji kamarádi, kteří odcházíte, abyste od nynějška pracovali o organizaci výsledků společného našeho vítězství. Přeji vám z celého svého srdce plných úspěchů, jakých si zaslouhuje vaše láska k vlasti, vaše chrabrost a odhodlanost. Pod vedením svého velitele plukovníka Philippa buďte i doma příkladem kázně a lásky k vlasti, jako jste byli zde ve Francii.*“²⁹⁶

²⁹⁵ ELIÁŠ, Alois: Vývoj a boje čsl. legií ve Francii. Památník odboje, Praha 1924, s. 22.

²⁹⁶ Československá legie ve Francii. První sborník francouzských legionářů k desátému výročí samostatnosti Československé republiky. Kruh francouzských legionářů, Praha 1928, s. 30.

Boje čs. legionářů, mezi nimiž byl i Karel Lukas na řece Aisně, u Terronu a Chesters, je možné jednoznačně označit za bojový křest naší armády ve Francii. Naši vojáci v nich obstáli skvěle a Terron a Vouziers tak bývají plným právem nazývány Zborovem francouzské legie. Tyto boje kromě jiného jasně dokázaly, že naši vojáci byli schopni důstojně obstát i v krutých podmínkách západní fronty, kde byla k vzájemnému vraždění využívána ta nejmodernější vojenská technika, jaká byla tehdy k dispozici, což jejich význam v dějinách naší armády za první světové války ještě zvyšuje.²⁹⁷ Velký úspěch, který se Československé brigádě podařilo u Terronu a Vouziers dosáhnout, byl však vykoupen těžkými ztrátami. Za deset dní bojů brigáda ztratila přibližně třetinu svého početního stavu, z čehož 20 % připadalo na padlé. Celkem přišlo o život 9 důstojníků a 174 mužů, 18 důstojníků a 858 mužů bylo raněno a jeden důstojník a 68 mužů zůstalo nezvěstných.²⁹⁸

Pro ty, kteří přežili, se stal mimořádným dnem 10. prosinec 1918, kdy příslušníky Československé brigády v Darney navštívil prezident ČSR T. G. Masaryk, jenž se právě tehdy vracel ze Spojených států do vlasti.²⁹⁹ „Přijel ve skrovném průvodu, ač byl prezidentem,“ vzpomíná Alois Eliáš. „Vítali jsme ho okázale přitom však srdečně s láskou a oddaností, a ten mohutný dojem, který vyvolával jeho zjev, když vidali jsme ho u armády v Rusku, ta netajená radost, a pocit nepopsatelný a nevyslovitelný, který projevoval se slzami tiše po tvářích kanoucími, bylo znovu pozorovati. A když druhý den konána byla přehlídka brigády a pan prezident nás oslovil svým prostým „Na zdar, hoši!“ ozvalo se mu v odpověď hromové „Zdar!“, které těch 4 000 hrdel provolalo celou silou oddaných duší. Měl jsem dojem, že tato upřímná odpověď na pozdrav vůdci se nesla vlahým podzimním vzduchem nad lesnaté pahorky Voges a letěla dál na východ, do milé vlasti, jako pozdrav těch, kteří touží po shledání s milou rodnou svobodnou otčinou. Krátký proslov pana prezidenta, který končil slovy: „Vy jste to vyhráli! Jsme na kopečku, však dejte pozor, ať se na něm udržíme!“ –

²⁹⁷ KUDELA, Josef: *Československé vojsko ve Francii*. Československá obec sokolská, Praha 1928, s. 23.

²⁹⁸ Výčet ztrát viz například KADLEC, Richard: *Stručné dějiny pěšího pluku 21 Maršála Focha*. Vojenské zátiší pěšího pluku 21, Čáslav 1936, s. 8. Vzhledem k tomu, že autorem této rozsahem nevelké publikace byl velice pečlivý kronikář pěšího pluku 21 pplk.pěch. Richard Kadlec, jenž byl zároveň i přímým účastníkem bojů, považuji tento údaj za nejpřesnější.

²⁹⁹ ŠPANIEL, Oldřich: *Pěší pluk 21 „Maršála Focha“*. In: *Československá legie ve Francii*. První sborník francouzských legionářů k desátému výročí samostatnosti Československé republiky. Kruh francouzských legionářů, Praha 1928, s. 139-148, s. 147.

burácel každým slovem, které hluboko padalo v duši nás všech. Odejel prostě, tak jak přijel, a my se chystali horečně k odjezdu domů.“³⁰⁰

Poté, co prezident republiky odejel, začali se čs. legionáři v Darney připravovat na cestu domů, do svobodné vlasti. Dne 19. prosince 1918 opustil Darney první transport tvořený I. praporem 21. čs. střeleckého pluku, kterému velel kapitán Václav Šidlík. Zbývající dva prapory, mezi nimi i II., v němž byl zařazen Karel Lukas, ho následovaly týden po vánocích – 31. prosince 1918. Jejich cesta vedla přes Modenu, Miláno, Padovu a korutanský Villach,³⁰¹ až na první zastávku na našem území, kterou bylo Horní Dvořiště. *„Těžkou zkouškou pro nás, nedočkavce, byla nucená několikadenní zastávka u Paduy v Itálii,“* vzpomínal Josef Fetka. *„Ale i to jsme přečkali a v noci z 12. na 13. ledna 1919 překročili jsme za nadšeného jásotu i radostných slz československou hranici a po krátké zastávce v Českých Budějovicích přijeli jsme v poledních hodinách 13. ledna 1919 do Prahy, záříce štěstím a radostí.“*³⁰² Následné přivítání v Praze bylo velkolepé, a jak uvedl jeden z pamětníků: *„Mnohému z osmahlých bojovníků vlily se pohnutím slzy do očí, když viděl rozjásané davy v svobodné Praze, když viděl, že se sen, pro nějž vykřvácelo tolik bratrů, stal skutkem.“*³⁰³

³⁰⁰ ELIÁŠ, Alois: Vývoj a boje čsl. legií ve Francii. Památník odboje, Praha 1924, s. 23. Velice podobná je i vzpomínka na tuto událost z pera Josefa Fetky: *„Největší radost jsme měli z návštěvy prvního presidenta T. G. Masaryka, který se u nás zastavil na své triumfální cestě domů. Překvapil nás jednoho prosincového podvečera v ubikacích, nikým neohlášen a nikým oficiálně neuvítán. Druhého dne na shromáždění obou pluků promlouval k nám starostlivě o budoucnosti našeho státu a o úkolech, které nás doma čekají, a které nebudou lehké. „Dostali jsme se na kopeček a nyní jde o to udržet se tam“ – tak nějak to tehdy řekl nám, které nazval „solí země“, což mělo být spíše závazkem, nežli pochvalou.“* FETKA, Josef: *Moje putování za svobodou před 50 lety. Vzpomínka na spolubojovníky ze severní Moravy.* In: Severní Morava, 1969, sv. 17, s. 8-15, s. 15.

³⁰¹ V dostupné literatuře a vzpomínkových pracích legionáři většinou uvádějí jeho český název Bělák.

³⁰² FETKA, Josef: *Moje putování za svobodou před 50 lety. Vzpomínka na spolubojovníky ze severní Moravy.* In: Severní Morava, 1969, sv. 17, s. 8-15, s. 15.

³⁰³ ŠPANIEL, Oldřich: *Pěší pluk 21 „Maršála Foche“.* In: *Československá legie ve Francii.* První sborník francouzských legionářů k desátému výročí samostatnosti Československé republiky. Kruh francouzských legionářů, Praha 1928, s. 139-148, s. 148.

2. DVACET LET SLUŽBY REPUBLICE (1919-1939)

V době, kdy se Karel Lukas spolu s dalšími čs. legionáři vracel z Francie do svobodné vlasti, nebyla vojenská situace Československé republiky vůbec jednoduchá. Nově vzniklý stát se od samého počátku své existence potýkal s obrovskými problémy týkajícími se zajištění jeho vnější i vnitřní bezpečnosti. Hned po svém vzniku se totiž ocitl prakticky bez armády. Jeho nejvýznamnější vojenská síla, tedy československé legie, se tehdy dosud nalézaly daleko za jeho hranicemi, ať již to bylo na území Francie Itálie, anebo zejména Ruska. Nicméně i útvary bývalé rakousko-uherské armády, v níž sloužila velká část Čechů a Slováků, se v té době nacházely daleko od území nové republiky – zejména na italské frontě. Doma tak byly k dispozici pouze náhradní prapory bývalé rakousko-uherské armády, u nichž však konali službu především Němci, Maďaři a Rumuni, jejichž hlavním zájmem po skončení války zcela logicky bylo, dostat se co nejdříve do svých domovských zemí.³⁰⁴ Kromě toho zatímco hranice Čech a Moravy byly jistým způsobem „historicky“ zabezpečeny, hranice Slovenska, které se stalo součástí nového státu, nebyly vymezeny tak jednoznačně a nová maďarská vláda se odmítala smířit s tím, že by tzv. horní Uhry přestaly být součástí jejího území. Jednoduchá nebyla ani vnitrostátní situace. Proti nové republice se začaly výrazně vymezovat některé národnostní menšiny, zejména menšina německá, která se jen těžko smiřovala s tím, že se z pozice národa vládnoucího stala národem menšinovým. Vcelku logicky proto na území ČSR docházelo k pokusům o vytvoření určitých oblastních celků, které usilovaly o autonomii, respektive o přičlenění k sousedním, německy hovořícím zemím, Německu a Rakousku.³⁰⁵

Za nejsložitější období z hlediska obrany státu a zajištění jeho bezpečnosti je tak zcela jednoznačně možné považovat dobu od konce října 1918, tedy od vzniku republiky, do poloviny března 1919. Bezprostředně po vyhlášení Československé republiky zřídil Národní výbor 30. října 1918 v Praze první orgán pro vojenské záležitosti – Výbor pro národní obranu, jenž zasedal nepřetržitě až do poloviny listopadu 1918. Jeho

³⁰⁴ *Československá armáda v prvním desetiletí republiky. Zvláštní separát z knihy Deset let Československé republiky. Státní tiskárna, Praha 1928, s. 6.*

³⁰⁵ Tím jsou myšleny především samozvané provincie Deutsch Bohmen, Deutsch Sudmahren a Sudetenland.

výkonným činitelem se stal starosta Sokola JUDr. Josef Scheiner,³⁰⁶ jenž byl jmenován „vrchním správcem československých vojsk“ a tuto funkci zastával až do zrušení svého úřadu koncem prosince 1918, kdy ho prezident T. G. Masaryk ustanovil prvním generálním inspektorem čs. branné moci. Výbor pro národní obranu začal ihned po svém vzniku z nedostatku vlastních zkušeností a v časové tísní budovat nové čs. vojsko podle organizačního systému bývalé rakousko-uherské armády. Zachoval přitom jak její vojenskou administrativu, tak i členění a dokonce pojmenování jednotek. Nebylo to však snadné. V době vzniku republiky totiž existovalo na území státu jediné vyšší vojenské velitelství – vrchní velitelství v Praze. Přesto se do konce roku 1918 podařilo zřídit ještě Zemská vojenská velitelství v Praze a Brně a na počátku roku 1919 i Zemské vojenské velitelství v Košicích, jež mělo zodpovídat za území Slovenska. Kromě nich existovaly jako důležitá složka budoucí armádní organizace i vojenské inspektoráty, do jejichž čela byl dnem 1. ledna 1919 jako generální inspektor čs. branné moci postaven již zmíněný JUDr. Josef Scheiner.³⁰⁷

Se vznikem armády souviselo i vytvoření nového centrálního úřadu – Ministerstva národní obrany –, které do té doby pochopitelně na území Čech ani Slovenska neexistovalo. Vlastní ministerstvo vzniklo 15. listopadu 1918 (prvním ministrem se stal Václav Klobučník) a skládalo se zpočátku z několika různých odborů, které se měly věnovat jednotlivým otázkám spadajícím do kompetence vojenské a obrany republiky. V této souvislosti je jistě zajímavé uvést, že všeobecně vojenský odbor MNO měl přibližně stejnou působnost jako pozdější Hlavní štáb československé branné moci. Nesmíme však zapomenout na to, že v době, kdy se jednotlivá ministerstva nového státu teprve formovala, existovalo po několik měsíců i

³⁰⁶ JUDr. Josef SCHEINER (21. 9. 1861 – 11. 1. 1932). V roce 1884 ukončil studium na právnické fakultě v Praze, 1889 promován na doktora práv. Právní koncipient, od roku 1893 advokát. V roce 1879 se stal členem Sokola, osobní přítel jeho zakladatele Miroslava Tyrše. 1884-1916 šéfredaktor časopisu „Sokol“. Jako starosta Sokola začlenil organizaci do mezinárodní spolupráce, například v rámci Evropské tělocvičné unie, kde poté Sokol přes 40 let zastupoval. V roce 1908 vytvořil v Praze Svaz slovanského sokolstva. Po vypuknutí války v roce 1914 stál u zapojení sokolské organizace do odbojové činnosti proti Rakousku-Uhersku. Spoluzakladatel tajného výboru Maffie, podílel se na financování odboje. V květnu 1915 uvězněn, ale pro nedostatek důkazů propuštěn. Pracoval i nadále v odboji, přestože žil pod policejním dohledem. Od léta 1918 člen předsednictva Národního výboru československého. V říjnu 1918 jeden z organizátorů vyhlášení samostatnosti Československa. Po vzniku ČSR Nejvyšší správce (velitel) čs. vojsk a předseda Výboru národní obrany. Řídil počátky výstavby armády a odesílání prvních jednotek do bojů na Slovensku. Od ledna do srpna 1919 první Generální inspektor čs. branné moci. Po odchodu z této funkce se vrátil do čela Sokola, v jehož vedení pracoval až do své smrti.

³⁰⁷ *Československá armáda v prvním desetiletí republiky*. Zvláštní separát z knihy *Deset let Československé republiky*. Státní tiskárna, Praha 1928, s. 7.

Ministerstvo války, v jehož čele stanul významný představitel čs. protirakouského zahraničního odboje generál Milan Rastislav Štefánik.³⁰⁸

Před prvním ministrem národní obrany Václavem Klofáčem tak stál na podzim roku 1918 mimořádně náročný úkol. Měl nejen zabezpečit obsazení hranic republiky, ale také zajistit státní autoritu uvnitř nového státního území. K tomuto účelu přitom neměl k dispozici prakticky žádnou reálnou vojenskou sílu. Vojáků bylo málo a ještě horší byla situace, pokud šlo o jejich výzbroj. Dostupné zdroje uvádějí, že tehdejší čs. armáda měla na území republiky k dispozici maximálně pět až šest tisíc pušek (navíc nejrůznějších ráží) a jen několik málo děl.³⁰⁹ Navíc bylo jasné, že se situace v dohledné době dozajista nezmění. I útvary složené z vojáků české a slovenské národnosti, které se začaly vracet z fronty domů, přicházely často beze zbraní, protože byly při průchodu Rakouskem, respektive Maďarskem odzbrojeny. Nesmíme rovněž zapomínat ani na to, že muži, kteří se vraceli domů po několika letech hroživých válečných zkušeností, měli pramalý zájem, poté co válku, často šťastnou shodou okolností přežili, ihned nastoupit do armády nového státu a znovu nasazovat život při jeho obraně. Mnoho jednotek se navíc vracelo v demoralizovaném stavu a Národní výbor se tak musel spoléhat především na dobrovolníky, které měl k dispozici. Šlo zejména o Sokoly a příslušníky rakousko-uherské armády, kteří se v době státního převratu nalézali na našem území (například z důvodu dovolené) a případně i na některé invalidy, kteří se byli ochotni dát do služeb novému státu. Z těchto jednotek, maximálně velikosti praporu, často však pouze roty, vznikaly nejrůznější dobrovolnické formace, s názvy Národní stráž, Gardy svobody, Pluk národní svobody a podobně.

Právě díky těmto jednotkám, které převzaly ochranu nádraží, skladů a jiných důležitých objektů, se však v prvních dnech a týdnech dařilo zajistit alespoň základní vnitřní pořádek a bezpečnost nově vzniknuvšího státu. Vedle dobrovolnických jednotek a regulérních, tradičně českých pluků,³¹⁰ které se z front první světové války vrátily do vlasti jako bojeschopné celky, a z náhradních praporů a rot dalších vojskových těles zformovala řada vojenských jednotek – rot, půlpraporů nebo praporů, slučovaných postupně do tzv. kombinovaných pluků, či praporů. Podobně bylo postupně budováno i dělostřelectvo, jezdeckvo, ženijní vojsko, vozatajstvo a některé služby. Výbor národní obrany a později

³⁰⁸ Po jeho tragické smrti 4. května 1919 Ministerstvo války zaniklo.

³⁰⁹ *Československá armáda v prvním desetiletí republiky*. Zvláštní separát z knihy *Deset let Československé republiky*. Státní tiskárna, Praha 1928, s. 6.

³¹⁰ Například pražský peší pluk č. 28, peší pluk č. 30 z Vysokého Mýta, nebo plzeňští „pětatřicátníci“.

zřízené Ministerstvo národní obrany přitom musely kromě odporu demoralizovaného mužstva neustále překonávat i odpor většiny veřejnosti, která propadla iluzi, že po hrůzách války, která právě skončila, již republika žádné nové nebezpečí nehrozí.

Na přelomu let 1918-1919 tak měla rodící se čs. armáda v Čechách k dispozici pouhých 20 praporů, na Moravě 8 praporů, ve Slezsku přibližně 5 praporů (celkem dvě desítky asistenčních rot) a na Slovensku 10 praporů, 5 rot, dvě dělostřelecké baterie, dvě ženijní roty a jeden obrněný vlak. Výše uvedené počty jsou přitom pouze orientační, protože většina praporů nedisponovala plnými počty a zejména po stránce výzbroje a výstroje bylo jejich vybavení velice špatné.³¹¹ Dokud tedy Národní výbor nedisponoval dostatkem ozbrojených sil, jež by byly schopné obsadit celé území republiky, a neměl zaručenu podporu Dohody, volil obezřetnou vyčkávací taktiku. Výjimku představovalo několik ozbrojených akcí, které podnikl na počátku listopadu 1918 (především v západních Čechách), které směřovaly k ovládnutí železničních tratí důležitých jak pro hospodářský život nové republiky, tak pro její bezproblémové spojení s vítěznými dohodovými mocnostmi. Poměrně rychle postupující konsolidace politických i hospodářských poměrů uvnitř státu však již ve druhé polovině listopadu 1918 umožnila přistoupit k zajištění celého území republiky a již během prosince 1918 se postupně podařilo obsadit všechny čtyři německé pohraniční provincie. O to, že se tak stalo relativně snadno a rychle, se zasloužila mimo jiné tamní katastrofální zásobovací situace a pak také to, že válkou rozvrácené Německo a Rakousko zachvácené navíc revoluční vlnou, nemohly poskytnout německé menšině v našem pohraničí nic víc, než morální podporu. Dobrou zprávou pro bezpečnost státu byl právě v té době navíc příjezd výborně organizovaných a vyzbrojených jednotek našich legií z Itálie a Francie, které mohla čs. vláda obratem použít při řešení složitých pohraničních problémů. První z nich vznikl na Těšínsku a zapojil se do něj i Karel Lukas.

2.1 V bojích na Těšínsku

Naši legionáři se ani nestačili vzpamatovat ze slavnostního přivítání, které jim uchystalo hlavní město republiky, a již museli opět zasáhnout do bojů. Tentokrát proti Polákům na Těšínsku. Problém Těšínska se objevil záhy po vzniku republiky, kdy 30.

³¹¹ *Československá armáda v prvním desetiletí republiky. Zvláštní separát z knihy Deset let Československé republiky. Státní tiskárna, Praha 1928, s. 7.*

října 1918 polská Rada Narodowa vyhlásila slavnostně připojení Těšínského knížectví ke sjednocenému nezávislému Polsku. O den později obsadily polské jednotky Těšín a i v dalších městech začali Poláci posilovat svou vojenskou přítomnost, čímž chtěli mírovou konferenci postavit před hotovou věc. Tento polský postup byl pro vládu ČSR pochopitelně nepřijatelný, neboť nově vzniklý stát byl životně závislý na uhelných zásobách ve Slezsku a podobně nenahraditelný význam měla pro Československo i železniční trať Bohumín – Košice, jež jako jediná umožňovala spojení českých zemí s východem republiky. Koncem roku 1918 začalo být jasné, že ČSR bude muset svůj problém s Těšínskem řešit vojensky, pokud nebude chtít ohrozit hospodářský rozvoj republiky, zejména pak na severní Moravě. Po několika pokusech obdržet ze strany Dohody „požehnání“ k vojenské akci, se vláda republiky rozhodla jednat na vlastní pěst a Ministerstvo národní obrany vydalo 19. ledna 1919 rozkaz k obsazení Těšínska. K provedení akce byly určeny především legionářské jednotky, které se právě tehdy vrátily do Československa. Jednou z nich byl pochopitelně i 21. čs. střelecký pluk, u kterého konal službu Karel Lukas.³¹² Protože však jeho velitel podplukovník Antoine Gillain odmítl převzít velení akcí na Těšínsku se zdůvodněním, že „*Francie není s Polskem ve válečném stavu*“, převzal velení na rozkaz ministra národní obrany Václava Klofáče a generálního inspektora čs. vojsk dr. Josefa Scheinera podplukovník Josef Šnejdárek.³¹³ Ten se také 23. ledna 1919 v 11 hodin dopoledne ohlásil v Těšíně u velitele polských jednotek plukovníka Franciszka Ksawery Latinika a dal mu ultimátum, aby polská armáda do dvou hodin vyklidila celé území až po řeku Bialou. Poté, co plukovník Latinik odmítl čs. požadavek s tím, že se musí nejdříve obrátit na své nadřízené orgány, podplukovník Šnejdárek Těšín opustil. Po uplynutí lhůty ke stažení polských jednotek zahájili Čechoslováci vojsko postup a ve čtyři hodiny odpoledne obsadili Bohumín. Válka o Těšínsko začala.

Útok čs. jednotek byl zahájen z prozatímní demarkační čáry, která vedla od německo-československé hranice v prostoru jižně Bohumína k Orlové a dále mezi československou Dolní Suchou a polskou Horní Suchou, východně Šenova a Bludovic, mezi Dobrou a Hnojníkem, přes Morávku ke slezsko-slovenskému pomezí v Beskydech. Československé velení mělo zpočátku k dispozici 21. čs. střelecký pluk z Francie, samostatný prapor olomouckého pěšího pluku 54, samostatný prapor šumperského pěšího pluku 93,

³¹² VÚA-VHA, fond Kvalifikačních listin, Kvalifikační listina Karla Lukase.

³¹³ Bližší informace o této vynikající české vojenské osobnosti obsahuje podkapitola 2.3 této disertační práce.

fryštátský 17. myslivecký prapor a dva místní dobrovolnické prapory – bohumínský a orlovský. Po zahájení bojů navíc na Těšínsko z Uherského Hradiště dorazila i 2. brigáda složená ze šesti praporů, dvou dělostřeleckých baterií a jedné eskadrony jezdeckva. Později přijel i I. prapor pražského pěšího pluku 28, I. prapor kroměřížského pěšího pluku 3, II. prapor pěšího pluku 93 ze Šumperka a pět dalších dobrovolnických praporů různého složení. Na několika místech se na Těšínsku navíc formovaly i dobrovolnické Národní gardy v celkové síle okolo pěti tisíc mužů. Obsazování Těšínska měl navíc od východu podporovat také postup dvou praporů 35. čs. střeleckého pluku italských legií a později i jeden prapor 33. čs. střeleckého pluku italských legií ze severozápadního Slovenska. Velitel polských jednotek na Těšínsku plukovník Latinik naproti tomu disponoval šestnácti střeleckými rotami, čtyřmi neúplnými kulometnými rotami, četou jezdeckva a jednou polní dělostřeleckou baterií o čtyřech dělech. Kromě toho se mohl spolehnout i na šest důstojníků a 540 mužů četnictva a asi 6 500 příslušníků místní milice, z nichž však jen necelá třetina mohla být vyzbrojena. Na Těšínsku mělo tedy celkovou převahu čs. vojsko.

Jak již bylo uvedeno, zahájily čs. jednotky útok 23. ledna 1919, a to dvěma směry – na Bohumín a Karvinou. Téměř současně se uskutečnil i pomocný úder na Těšínsko od východu. Od 23. do 26. ledna probíhaly operace čs. armády velice úspěšně. Podařilo se obsadit nejen Bohumín, Ostrava a Těšín, ale i řadu menších měst a vesnic. Polské jednotky tento drtivý tlak nevydržely a ustoupily za řeku Vislu. Jedním z čs. pluků, které se do konfliktu zapojily hned od prvních hodin, byl 21. čs. střelecký pluk, u jehož II. praporu byl zařazen Karel Lukas. Vzhledem k tomu, že šlo o jednotku výborně vyzbrojenou a s čerstvými bojovými zkušenostmi, přisuzovalo mu naše velení v konfliktu oprávněně jednu z klíčových rolí.³¹⁴ III./21. prapor pod velením praporečníka Silvestra Bláhy dostal za úkol postupovat ve směru Bohumín – Petrovice a zbytek 21. pluku, tedy jeho I. a II. prapor pod velením praporečníka Ludvíka Vlasáka měly zahájit útok na karvinskou pánev. Moravskou Ostravu opustily všechny tři prapory 21. čs. střeleckého pluku již krátce po čtvrté hodině odpolední. Bláhův III./21. prapor odjel vlakem do Hrušova s úkolem obsadit tamní nádraží a města Bohumín, Dziedzice a Bílsko. I./21. prapor, spolu s II./21. praporem odjely do Orlové, odkud se měly pokusit zmocnit karvinských

³¹⁴ Do Moravské Ostravy, kde bylo na místním nádraží umístěno velitelství čs. operujících vojsk na Těšínsku, se 21. pluk přesunoval ve čtyřech vlakových soupravách (označených Libuše I.-IV.), z nichž první opustila Prahu již 19. ledna 1919 odpoledne. Do 16 hodin 23. ledna byl celý pluk shromážděn v Ostravě. VONDRÁČEK, Karel: *Boje na Těšínsku v r. 1919*. In: *Vojensko-historický sborník*, 1933, roč. II., sv. 1, s. 129-179, s. 132-133.

uhelných dolů, Karviné a Těšína.³¹⁵ Již před 17 hodinou večer dorazil III./21. prapor k bohumínskému nádraží, na které ihned a po půl hodině bylo již celé, a to téměř beze ztrát, v jeho rukou. Přitom se mu navíc podařilo zajmout celý polský wadowický půlprapor³¹⁶, jenž se právě snažil nádraží opustit. Na polské straně padli při této srážce čtyři vojáci a 16 jich bylo zraněno.³¹⁷ Do večera postoupil III./21. prapor až do Petrovic a hodinu před půlnocí zajistil trať na Zebrzydowice před náhlým nepřátelským protiútokem. Ve stejné době, co se III./21. prapor zmocňoval Bohumína, postupovala skupina praporečníka Vlasáka na Karvinou.

Lukasův II./21. prapor postupoval ve směru na Orlovou v prvním sledu a již bezprostředně za ní byl napaden kulometnou palbou, takže se musel rozvinout do rojnice a tímto způsobem postupovat až k uhelným dolům. Zde se opět dostal do mohutné a musel svést těžké boje o důl „Eleonora“ a především o důl „Bettina“, jenž byl dokonale chráněn dobře rozmístěnými a výborně zamaskovanými kulometry, které naše vojáky doslova přibily k zemi. Teprve poté, co byla tato palebná stanoviště zlikvidována dělostřelectvem, mohli Čechoslováci postupovat dál a do 18,00 hodiny večer dosáhli západního okraje karvinské pánve. Ve všech akcích se toho dne nejvíce vyznamenala 5. rota II./21. praporu, jíž velel npor. Zdeněk Waldhütter, a u které působil Karel Lukas. Právě tato jednotka obsadila důl „Eleonora“, rozhodující měrou se zasadila o dobytí dolu „Bettina“, jehož obranu zajišťovala až do následujícího dne. I./21. prapor do bojů toho dne nezasáhl, protože byl připraven v týlu jako záloha Vlasákovy skupiny.³¹⁸ Úspěch, kterého toho dne čs. jednotky dosáhly, byl korunován ještě v noci z 23. na 24. ledna, kdy byl Bláhovou skupinou (III./21. praporem) obsazen Fryštát, jenž se tak mohl následně stát východištěm k útoku na Karvinou.

Dne 24. ledna 1919 v půl sedmé ráno dorazila, podporována Vlasákovou skupinou, skupina praporečníka Bláhy na okraj Karviné, kterou po krátkém boji obsadila. Obranu města poté převzala Vlasáková skupina (I. a II./21. prapor), zatímco Silvestr Bláha se se svými muži stáhl zpět k Fryštátu. V průběhu dne byla fronta stabilizovaná a čs. jednotky zaujaly obranu na čáře Petrovice – Fryštát – Ráj – Karviná. Další operace byly dočasně zastaveny až do doby přeskupení sil na frontě, které byly 24. ledna

³¹⁵ VONDRÁČEK, Karel: *Boje na Těšínsku v r. 1919*. In: Vojensko-historický sborník, 1933, roč. II., sv. 1, s. 129-179, s. 137-138.

³¹⁶ Celkem šlo o 32 důstojníků a 240 mužů.

³¹⁷ VONDRÁČEK, Karel: *Boje na Těšínsku v r. 1919*. In: Vojensko-historický sborník, 1933, roč. II., sv. 1, s. 129-179, s. 140.

³¹⁸ Tamtéž, s. 141.

posíleny 2. pěší brigádou plukovníka Jindřicha Lva Hanáka.³¹⁹ Do bojů tak 21. čs. střelecký pluk zasáhl opět 26. ledna, a to III. prapor u Zebrzydowic a prapory I. a II./21. při boji o silně opevněnou Stonavu a Albrechtice. Zde se bojů opět velice aktivně zapojila především Lukasova 5. rota, jejíž velitel nadporučík Zdeněk Waldhütter byl dokonce v boji raněn. Srážky z toho dne byly posledním bojovým vystoupením 21. čs. střeleckého pluku na Těšínsku. Následujícího dne byl Těšín Poláky vyklizen a vzápětí obsazen Hanákovou brigádou. Večer 27. ledna 1919 došlo k přeskupení sil a 21. čs. střelecký pluk byl převeden do zálohy. K jeho nasazení mělo dojít až podle potřeby, a to na nejtěžších úsecích fronty.³²⁰

Podplukovník Šnejdárek mezitím dostal 27. ledna 1919 rozkaz připravit jednotky k dalšímu postupu na západní břeh Visly, aby tak byla zcela zajištěna železniční trať Bohumín – Těšín – Jablunkov. Československé síly rozdělené na severní, střední a jižní skupinu vyrazily do útoku 30. ledna 1919. Severní skupina obsadila podle plánu úsek západního břehu Visly od Strumieně až po Malé Ochaby. Rozhodující boje se však toho dne odehrály u střední skupiny, která porazila polské jednotky v prostoru Skoczówa. Rozhodující útok na polské pozice, jenž se měl odehrát následujícího dne, se však již neuskutečnil. Podplukovník Šnejdárek totiž dostal od Ministerstva národní obrany rozkaz bojové akce přerušit. Na základě následně uzavřeného příměří zaujaly československé a polské jednotky postavení na demarkační čáře dosažené do 30. ledna. Zde zůstali Čechoslováci až do 26. února 1919, kdy se musely stáhnout na novou demarkační čáru stanovenou dohodovou komisí na základě úmluvy sjednané 3. února 1919 v Paříži. Nové rozdělení Těšínska naší vládu plně neuspokojilo, neboť asi třicetkilometrový úsek železnice z Bohumína přes Těšín a Jablunkov zůstal v polských rukou. Horší však bylo, že spor o Těšínsko značně komplikoval vztahy mezi Československem a Polskem v průběhu celého meziválečného období.

2.2 Budování vojenského školství

Válka o Těšínsko, které bylo později rozhodnutím mírové konference rozděleno mezi Polsko a Československo, skončila. Ne však obrana republiky. Jen o několik týdnů později byl 21. čs. střelecký pluk opět vyslán do bojů, tentokrát proti Maďarům na Slovensko. V té době však již Karel Lukas u tohoto útvaru nepůsobil. Zůstal sice i

³¹⁹ VONDRÁČEK, Karel: *Boje na Těšínsku v r. 1919*. In: Vojensko-historický sborník, 1933, roč. II., sv. 1, s. 129-179, s. 145.

³²⁰ Tamtéž, s. 151.

nadále v jeho kmenovém stavu, ale již 15. února 1919 odjel jako instruktor do speciálního informačního kursu v Praze na Hládkově, který představoval první pokus o zavedení francouzských výcvikových metod do naší armády. V budově tamní měšťanské školy byl pod velením kapitána francouzských legií Quido Matouška zřízen výcvikový kurs, jímž procházeli nižší důstojníci, kteří sem byli vysláni svými útvary, aby se zdokonalili v nejnovějších bojových metodách používaných v letech první světové války na západní frontě. Vzhledem k tomu, že stísněné prostory hládkovské školy neumožňovaly vedle teoretické výuky provádět i praktický výcvik, došlo zanedlouho k přesunu kursu, a to včetně přidělených instruktorů, do vojenského výcvikového tábora v Milovicích. Sem z Prahy odjel i Karel Lukas, povýšený mezitím 1. března 1919 na poručíka francouzských legií.³²¹ Tou dobou však již bylo budování našeho vojenského školství pevně v rukou Francouzské vojenské mise.

Po zvážení složité vojenské situace se v závěru roku 1918 vláda republiky rozhodla obrátit na spojeneckou Francii s tím, aby do Československa vyslala Francouzskou vojenskou misi, která by byla naší armádě nápomocna s přípravou její kompletní reorganizace i vybudováním vojenského školství. Francie obratem vyhověla a do Prahy tak již 13. února 1919 dorazil francouzský gen. Maurice Pellé,³²² jenž se však nestal pouze náčelníkem Francouzské vojenské mise,³²³ ale jen o několik dní později – 17. února 1919 – byl ustanoven vůbec prvním náčelníkem Hlavního štábu čs. branné moci. Generál Pellé se dal se svými spolupracovníky již od prvního okamžiku do tvrdé práce. Během období, po které v čele naší armády stál, a které bychom mohli nazvat obdobím „konsolidace a budování“, byla nejen detailně načrtnuta budoucí organizace čs. armády, ale i stanoveny jednotlivé etapy její postupné realizace. Hlavní důraz byl přitom kladen na to, aby vznikla armáda, jež bude nejenom účelná, ale i

³²¹ VÚA-VHA, fond Kvalifikačních listin, Kvalifikační listina Karla Lukase.

³²² Divizní generál Maurice César Joseph PELLÉ (18. 4. 1863 – 16. 3. 1924). Vystudoval École Polytechnique a Vysokou školu válečnou v Paříži. Jako důstojník dělostřelectva prošel řadou posádek i velitelských funkcí. V letech 1900-1903 náčelník štábu u gen. Joffrea na Madagaskaru. Po návratu do Francie působil u několika dělostřeleckých pluků, poté na generálním štábu a Ministerstvu války. V letech 1909-1912 francouzský vojenský přidělenec v Berlíně. 1913-1914 náčelník štábu hlavního francouzského komisaře při tažení v Maroku. Po vypuknutí první světové války povolán do Hlavního stanu (1914-1916 náčelník týlu generálního štábu). 1916-1918 velitel 153. divize, později V. sboru, s nímž v březnu 1918 zastavil německou ofenzívu u Noyon. V únoru 1919 postaven do čela Francouzské vojenské mise v ČSR, současně ustanoven náčelníkem dosud neexistujícího čs. hlavního štábu. Na počátku června 1919 vrchní velitel čs. armády bojující s Maďary na Slovensku (generalissimus). Při plnění tohoto úkolu se výtečně osvědčil a v ČSR si získal mimořádnou popularitu. V letech 1921-1924 francouzský nejvyšší komisař pro oblast Středního východu v Cařihradě (v mezidobí zastupoval v roce 1923 Francii na mírové konferenci v Lausanne). Podlehl těžké nemoci v Toulonu.

³²³ *Československá armáda v prvním desetiletí republiky*. Zvláštní separát z knihy *Deset let Československé republiky*. Státní tiskárna, Praha 1928, s. 8.

úsporná, odpovídající jak potřebám, tak i reálným možnostem Československé republiky. Jedním z prvních návrhů generála Pellé bylo k vybudování ústřední správy a jednotlivých jejích složek s tím, že došlo k reorganizaci Ministerstva národní obrany a byl zřízen Generální štáb (později přejmenovaný na Hlavní štáb) jako jeho integrální součást.³²⁴ Vzhledem k nesmírně složité mezinárodní situaci však připravované změny probíhaly poměrně pomalu.

V době příjezdu Francouzské vojenské mise do Československa nebyla situace republiky po stránce vojenské vůbec jednoduchá.³²⁵ Armáda tehdy kromě dvou kompletních divizí italských legií nedisponovala vůbec žádnými vyššími jednotkami, které by byly schopné rozsáhlejších operací. K dispozici byly pouze jednotlivé pluky, prapory, respektive roty, které byly (s výjimkou pluků francouzské legie) špatně vyzbrojené a vyzbrojené, takže mohly být použity maximálně ke strážní službě v pohraničí, respektive k likvidaci menších srážek. Nebyly ale v žádném případě schopny čelit nepřátelským operacím většího rozsahu. Vzhledem k tomu, jak se situace vyvíjela, bylo proto zapotřebí na poli zajištění obrany z velké části improvizovat, vystačit s tím, co je k dispozici a vzdát se snah o zavádění převratných organizačních změn a pokusů o budování zcela nové armády, o níž navíc nebylo jasné, jak bude nakonec vůbec vypadat.

Vzhledem k reálnému nebezpečí hrozícímu nové republice zejména ze strany Maďarska, bylo rozhodnuto urychleně vytvořit alespoň 12 divizí s tím, že osm z nich

³²⁴ Činnost Generálního štábu však byla vzhledem k bojům na Slovensku fakticky zahájena až v říjnu 1919.

³²⁵ Vojenskou situaci ČSR navíc právě v té době výrazně zkomplikovaly neustále se zhoršující vztahy mezi dosud souběžně působící francouzskou a italskou vojenskou misí u nás. Francouzi se totiž usilovně snažili vytlačit své italské konkurenty z Československa. Již 20. března 1919 například generál Pellé prosadil, že Slovensko, kde až dosud velel náčelník Italské vojenské mise generál Luigi Piccione, bylo rozděleno na dva obvody. Západní obvod zůstal v pravomoci Piccioneho, avšak východní měl napříště spravovat francouzský generál Edmond Hennocque. Tento rozkaz o rozdělení kompetencí se následně stal záminkou k ostrému mezinárodnímu konfliktu mezi ČSR a Itálií, a to přesto, že byla jeho realizace na pokyn prezidenta T. G. Masaryka dočasně odložena. Koncem března 1919 francouzsko-italská rivalita přerostla rámeč Československa, když francouzský ministr zahraničních věcí Stéphen Pichon předal jménem své vlády italskému velvyslanci v Paříži nótu, v níž se konstatovalo, že Francie vzhledem k podřízení čs. armády francouzskému maršalovi Ferdinandu Fochovi neuznává výjimečnost postavení generála Piccioneho v ČSR. Konflikt měl nepříjemné důsledky i pro Československo, neboť Italové následně odmítli čs. armádě přenechat již přislíbené ukořistěné rakousko-uherské zbraně, zastavili vyzbrojování čs. domobraneckých praporů budovaných tehdy na italském území a zpomalili dokonce i jejich odesílání do vlasti. Naše Ministerstvo zahraničních věcí v čele s dr. Edvardem Benešem nakonec vynaložilo mimořádné úsilí, aby docílilo dohody o odchodu italské mise ze země. Jedním z hlavních důvodů byla i ta skutečnost, že italská vláda začala stále otevřeněji vystupovat ve prospěch maďarských zájmů. Je proto logické, že se po vypuknutí československo-maďarské války stala přítomnost Italské vojenské mise v Československu nežádoucí. Generál Piccione nakonec 31. května 1919 na svou funkci rezignoval a Italská vojenská mise z Československa odjela, což prohloubilo ochlazení diplomatických vztahů mezi oběma státy, které se po celou dobu existence ČSR nepodařilo napravit.

mělo být k dispozici co nejrychleji a zbývající čtyři měly vzniknout později. Aby mohly být tyto vyšší jednotky urychleně vyzbrojeny příslušným materiálem, byly osloveny domácí továrny, aby začaly pro armádu vyrábět vojenský materiál. Ač to dnes může znít překvapivě, mnozí z tehdejších výrobců se k tomuto požadavku armády nepostavili vůbec pozitivně a o znovuzahájení zbrojní výroby ve svých továrnách neměli zájem. Předpokládali totiž, že ekonomicky daleko zajímavější pro ně bude civilní výroba. Armáda se proto musela spolehnout na nákupy v zahraničí, a to nejen na nákup zbraní, ale například i koní. V některých případech se jí, za výrazné podpory generála Pellé, podařilo získat část vojenského materiálu z Francie. Vedle materiálu dělostřeleckého šlo zejména o letadla. Až do té doby ČSR totiž disponovala prakticky pouze několika kusy letadel, jež byly mnohdy ve velice problematickém technickém stavu. Dodávka 115 letounů z Francie, kterou generál Pellé zajistil, proto představovala zcela zásadní změnu situace.³²⁶ Zásadní roli sehrál generál Pellé i v době československo-maďarské války o Slovensko. Prezident republiky T. G. Masaryk ho totiž v té nejkritičtější době jmenoval vrchním velitelem čs. vojsk. To mělo mimořádný význam i proto, že se vzápětí velení na Slovensku dostalo zcela do francouzských rukou, a to včetně obou divizí našich legií z Itálie, jimž až do té doby veleli italští důstojníci. Francouzská vojenská mise byla navíc neprodleně posílena zkušenými francouzskými veliteli, kteří převzali velení vyšších jednotek bojujících na frontě s Maďarskem, působili ve štábech vyšších jednotek, ale v některých případech nastoupili na nižší velitelské funkce u některých útvarů.

Kromě nasazení na frontě však Francouzská vojenská mise souběžně velice intenzivně pracovala na položení kvalitních základů vojenského školství, které muselo být v ČSR budováno od samého počátku. Mimo jiné i proto, že příslušníci čs. branné moci, kteří od vzniku republiky konali činnou službu, neabsolvovali stejné vzdělávací instituce. Mnozí z nich prošli v rakousko-uherské armádě základním výcvikem, případně absolvovali školy na důstojníky v záloze, jiní prošli v řadách čs. legií, ať již v Rusku, Francii, anebo Itálii nejrůznějšími typy kursů a škol, které je měly seznámit s taktikou, ovládání zbraní a novým vojenským materiálem.³²⁷ Procházeli tak výcvikem, jenž byl inspirován platnými předpisy jednotlivých armád a navzájem se od sebe

³²⁶ Pokud jde o letouny získané darem od francouzské vlády, šlo celkem 115 letadel, z nichž bylo 50 průzkumných značky Salmson, 50 stíhacích značky Spad, 15 bombardovacích typu bojí se jen. První z nich dorazila do Československa, kde v druhé polovině roku 1919 a poslední z nich v červnu 1920.

³²⁷ Podrobněji viz *Československá armáda v prvním desetiletí republiky*. Zvláštní separát z knihy *Deset let Československé republiky*. Státní tiskárna, Praha 1928, s. 33-34.

výrazně lišil. Po vzniku Československé republiky bylo proto potřeba sloučit metody bojového výcviku nejrůznějších armád do jednoho systému a ten přizpůsobit našim podmínkám. Kromě toho bylo nutné vychovat dostatečné množství instruktorů, kteří budou schopni tyto výcvikové metody aplikovat pro jednotlivé útvary a složky na všech úrovních, protože právě na jejich úspěšném převedení do praxe a jejich osvojení byla bezprostředně závislá úroveň bojeschopnosti armády.

Nezačínalo se přitom snadno. V Československu neexistovala jednotná vojenská doktrína ani kvalitní učební pomůcky, armáda se potýkala s nedostatkem učitelů a instruktorů, neexistoval nový branný zákon a nikdo dokonce ani netušil, jak bude po organizační stránce vlastně nová čs. branná moc vypadat. Složitost situace dokresluje i to, že v té době dokonce neexistovala ani jednotná vojenská terminologie a povely (dobově označované jako „velící řeč“) a každá složka armády, respektive každý instruktor v závislosti na tom, z jakého prostředí vzešel a jakým vojenským výcvikem za dobu své vojenské kariéry postupně procházel, používal odlišné označení i rozdílnou povelovou techniku.³²⁸ Navíc protože byly po vzniku republiky centrálně řešeny především otázky obrany a zajištění bezpečnosti státu, a to jak z hlediska zahraničního, tak i domácího, zapojovaly se zpočátku do budování vojenského školství a přípravy prvních specializovaných kursů nejrůznější složky armády. Nejdůležitější místo pochopitelně zaujímal II. (výchovný) odbor Ministerstva národní obrany a Hlavní štáb, nicméně některé výcvikové aktivity mnohdy vznikaly přímo z iniciativy některých velitelů.³²⁹

Sídlem první vojenské vzdělávací „instituce“ vzniklé péčí Francouzské vojenské mise, se staly Milovice, kde již od března 1919 působil jako jeden z tamních instruktorů i Karel Lukas. Právě zde byl zřízen kurs pro nižší důstojníky a velitele rot, jenž měl urychleně vychovat co největší počet instruktorů, kteří měli v následujícím období zodpovídat za organizování výcviku u útvarů československé branné moci po celé republice a zároveň měl zabezpečit doplnění vzdělání nižších důstojníků v nejnovějších formách vedení bojové činnosti.³³⁰ Kromě tohoto kursu, věnovaného nižším důstojníkům, vznikl v Praze i informační kurs pro vyšší důstojníky, jenž měl především důstojníky domácího vojska seznámit se základy výcviku francouzské armády, jenž byl

³²⁸ *Československá armáda v prvním desetiletí republiky. Zvláštní separát z knihy Deset let Československé republiky.* Státní tiskárna, Praha 1928, s. 34. Podrobněji viz kapitolu „Vojenské názvosloví a vojenská řeč“ na s. 141-144 téže publikace.

³²⁹ Tamtéž, s. 34.

³³⁰ Tamtéž.

tehdy příslušníky francouzských legií v naší armádě zaváděn. Kromě toho bylo rozhodnuto, že v nejbližší době dojde podle francouzského vzoru i ke zřízení kursů pro výcvik důstojníků generálního štábu. Hlavním důvodem jeho vzniku byl zoufalý nedostatek schopných a odborně připravených důstojníků pro štáby nově vytvářených vyšších jednotek. Do úspěšně se rozebíhající výuky velice negativně zasáhla válka s Maďarskem,³³¹ která vypukla na konci května 1919. Právě v souvislosti se zhoršenou bezpečnostní situací byla část kursů odložena na pozdější dobu a jiné přerušeny protože jejich frekventanti byli nutně zapotřebí jinde – aby se přímo zapojili do obrany Československé republiky.

V době, kdy začalo být jasné, že válka s Maďarskem nebude epizodou několika málo dní, bylo rozhodnuto, vycvičit co nejrychleji jednotným způsobem větší počet nižších důstojníků, aby tak byla získána náhrada za případné ztráty na důstojnickém sboru, k nimž jak se očekávalo, mělo v případě vedení rozsáhlé bojové činnosti na jižních hranicích Slovenska dojít. Proto bylo jednotlivým plukům čs. branné moci nařízeno poslat do Milovic co nerychleji důstojnické zástupce nebo jiné, k vycvičení na důstojníky vhodné muže a dále podporučíky, případně i další nižší důstojníky, jejichž výcvik bylo třeba doplnit. Šlo především o chovance bývalých vojenských škol rakousko-uherské armády, jež zanikly se vznikem Československé republiky, a kteří již sloužili u útvarů čs. armády a v budoucnu se počítalo s jejich jmenováním do hodnosti podporučíků. Výcvik frekventantů byl v Milovicích zahájen 20. června 1919, přičemž vlastní výuku vedli valnou většinou stejní instruktoři, kteří se již dříve podíleli na výcviku nižších důstojníků v kursech na Hládkově a nadále pokračovali v této činnosti v mírně obměněné podobě právě v milovickém výcvikovém táboře. Nechyběl mezi nimi pochopitelně ani Karel Lukas. Kurs absolvovalo na 170 frekventantů, jejichž slavnostního vyřazení, které se konalo 14. srpna 1919, se osobně zúčastnil nejen ministr národní obrany, ale i generál Maurice Pellé. Několik žáků kursu s nejlepšími výsledky bylo ihned povýšeno do hodnosti poručíků a podporučíků.³³²

Zkušenosti získané v bojích na Slovensku potvrdily mimořádnou důležitost intenzivního výcviku nižších důstojníků zejména těch, kteří v letech první z války

³³¹ Dosud nejkvalitnější prací o československo-maďarském konfliktu je obsáhlá studie pplk.gšt. Karla Vondráčka „Československo-maďarská válka o Slovensko roku 1918-1919, uveřejněná na stranách 251-316 knihy *Vpád maďarských bolševiků na Slovensko v roce 1919*. Nákladem Slovenského Chýmniku – Jozef Zimák, Bratislava 1938.

³³² *Československá armáda v prvním desetiletí republiky*. Zvláštní separát z knihy *Deset let Československé republiky*. Státní tiskárna, Praha 1928, s. 35.

dosáhli důstojnických hodností, ale absolvovali pouze zkrácený výcvik, jenž bylo nyní nutné podstatně rozšířit. V Milovicích proto postupně vznikla Instrukční škola pro pěchotu, Armádní střelecká škola a Škola pro dělostřelectvo, jejichž velitelem se 16. září 1919 stal francouzský plukovník Paul Bossu.³³³ Milovické začátky, na nichž se Karel Lukas bezprostředně podílel, přitom nebyly vůbec jednoduché. Bylo zapotřebí adaptovat již nevyhovující kasárenské budovy, zřídit kvalitní kanalizaci, tělocvičnu, vodovod, upravit místní i příjezdové komunikace k vojenskému táboru, stejně jako zdokonalit dráhu z Lysé nad Labem do Milovic. Přes všechny tyto komplikace byl další kurs pro důstojníky a poddůstojníky zahájen v Milovicích již 1. září 1919.³³⁴ Vzhledem k tomu, že kapacita Milovic ani zdaleka nestačila tomu, aby všechny nižší důstojníky, co nejrychleji seznámila s novými způsoby boje pěchoty a jejího výcviku, bylo rozhodnuto zřídit další výcviková střediska v Opavě, Komárně a Košicích, která měla milovickému táboru poněkud odlehčit. Nicméně postupem času se podařilo Milovicím tuto situaci zvládnout a tato improvizovaná výcviková střediska postupně zanikla.³³⁵

Karel Lukas se v Milovicích 1. června 1919 dočkal povýšení na nadporučíka a pravděpodobně právě někdy v té době se definitivně rozhodl zůstat v armádě natrvalo a stát se vojákem z povolání, což se mu na Štědrý den 1919 splnilo. Současně byl přeložen na Moravu do posádky v Hranicích.³³⁶ Ve zdejší nově zřízené Vojenské akademii se jako instruktor pěchoty po následujícího tři čtvrtě roku podílel na výcviku a výchově mladých důstojníků nové čs. armády.³³⁷ Vedle vzdělávání důstojníků, kteří nabyli zkušeností za první světové války, se totiž počátkem dvacátých let ukázala jako velice důležitá potřeba doplňovat důstojnický sbor čs. branné moci i novými mladými důstojníky. Po poradách, které o této otázce proběhly na Ministerstvu národní obrany, bylo rozhodnuto vytvořit novou vojenskou školu, do níž by byli přijímáni adepti s uceleným všeobecným vzděláním zakončeným maturitou, které získali na civilní střední škole a zde by si již jen doplnili požadované vojenské vzdělání. Tou novou školou se stala právě hranická Vojenská akademie, pro níž zde byly vyčleněny budovy bývalé rakousko-uherské vojenské reálky.

³³³ SLUKA, Václav: Československá armáda v letech I (1918-1920). In: Historie a vojenství, 1995, roč. 14, č. 5, s. 110.

³³⁴ *Československá armáda v prvním desetiletí republiky. Zvláštní separát z knihy Deset let Československé republiky.* Státní tiskárna, Praha 1928, s. 35.

³³⁵ Tamtéž.

³³⁶ VÚA-VHA, Poslužné legionářské spisy, kmenový list a kvalifikační listina Karla Lukase.

³³⁷ VÚA-VHA, fond Vojenská akademie v Hranicích, Kronika, s. 2 - 3.

Normální vyučování ve Vojenské akademii však mohlo být zahájeno teprve 10. října 1920, tedy až poté co byl přijat branný zákon a byly vyřešeny zásadní otázky spojené s organizací čs. branné moci. Do té doby totiž nebylo možné ani přibližně určit jaký počet důstojníků, které bude armáda potřebovat, a nebylo tak jasné, kolik frekventantů má být do prvního ročníku Vojenské akademie vlastně přijato. Aby byly do doby, než se všechny tyto otázky vyjasní, budovy budoucí Vojenské akademie využity, byla zde dočasně zřízena „Škola pro teoretický a praktický výcvik aspirantů v hodnosti důstojníků z povolání“. Jejím úkolem bylo především dokončit vzdělání frekventantů zrušených rakousko-uherských vojenských škol, kteří konali službu v čs. armádě, podporučíků z povolání, podporučíků v záloze a v neposlední řadě těch legionářů, kteří projeví zájem stát se důstojníky z povolání.³³⁸ Výuka ve škole, jejíž trvání bylo původně naplánováno na devět měsíců, byla nakonec kvůli technickým problémům zahájena až 8. dubna 1920.³³⁹ Přestože v Hranicích, podobně jako v Praze (v kursech generálního štábu), sehrávali velice důležitou roli důstojníci francouzské vojenské mise, zde byla od počátku situace poněkud odlišná. Vlastní výcvik a výchovu frekventantů totiž vedli takřka výhradně čs. důstojníci. Instruktoři a pedagogové, kteří ve Vojenské akademii³⁴⁰ v Hranicích působili, byli vybíráni především z těch důstojníků, kteří měli rozsáhlé vojenské zkušenosti, obsáhlé všeobecné vzdělání a v neposlední řadě i pedagogické schopnosti, aby byli schopni své zkušenosti a vědomosti frekventantům předat.³⁴¹ Není proto divu, že sem byl vzhledem ke svým válečným zkušenostem ale také nesporným pedagogickým kvalitám přidělen i Karel Lukas.

³³⁸ V této souvislosti byla především dávana přednost těm legionářům, kteří měli úplné středoškolské vzdělání. Nicméně existovaly i případy, kdy byli do Vojenské akademie přijati legionáři, kteří tuto podmínku nesplňovali.

³³⁹ V tomto přechodném období, které vlastně představovalo určitou přípravu na skutečnou Vojenskou akademii, byly kromě výuky s velkým nasazením připravovány výukové materiály, obstaráván materiál pro Vojenskou akademii, stejně jako na přípravu služebních předpisů souvisejících, jak s výukou, tak i s podmínkami, které museli uchazeči, kteří měli o studium zájem, splnit.

³⁴⁰ Zřízením Vojenské akademie v Hranicích byla vyřešena otázka základní školy důstojnického dorostu, avšak je zapotřebí říci, že kromě akademie a pražské Válečné školy, existovala i celá řada dalších armádních učilišť a vzdělávacích institucí jako bylo například již zmíněné Pěchotní učiliště v Milovicích, Dělostřelecké učiliště v Olomouci, Jezdecké učiliště v Hodoníně (odkud se přestěhovalo do Pardubic), Ženíšské učiliště v Litoměřicích, Železniční učiliště v Pardubicích, Telegrafní učiliště v Kutné Hoře (přestěhované později do Turnova), Automobilní učiliště v Praze, Vozatajské učiliště v Bratislavě. Do jisté míry sesterskou institucí vysoké školy válečné, jenž se podílela na vzdělávání důstojníků intendantstva byla Vysoká intendantská škola, jež byla zřízena v roce 1921. Pro vzdělávání příslušníků československé armády mělo velký význam, ale i Zbrojní učiliště, Vojenská lékařská škola a od roku 1924 i Vojenská inženýrská kolej (VIK) v Praze, která se podílela na výchově a přípravě technických specialistů československé armády. *Československá armáda v prvním desetiletí republiky. Zvláštní separát z knihy Deset let Československé republiky. Státní tiskárna, Praha 1928, s. 37.*

³⁴¹ Velký důraz doklad i na výchovu rotmistrů, pro něž byla zřízena škola pro výcvik a rotmistrů z povolání, která trvala celkem 7 a půl měsíce.

Po likvidaci maďarského vpádu na Slovensko se velení československé armády pod vedením generála Maurice Pellé opět vrátilo k naplňování stanoveného programu organizace čs. branné moci a do konce roku 1919 se mu skutečně podařilo vytvořit kostry budoucích, i když zatím nekompletních 12 divizí. Tato nekompletnost byla způsobena především tím, že se stále ještě čekalo na legislativní zakotvení organizace armády, které přinesl teprve 19. března 1920 nový branný zákon, jenž mimo jiné zaváděl všeobecnou brannou povinnost a, díky kterému nastoupili na podzim roku 1920 do armády první nováčci.³⁴² Zmiňujeme-li nový branný zákon, je třeba uvést, že jeho projednávání v parlamentu nebylo vůbec jednoduché a potýkal se s celou řadou problémů. Veřejné mínění bylo tehdy výrazně vyhraněno proti všemu, co souviselo s armádou a vojenstvím. Po skončení první světové války zaznívaly napříč Evropou názory, že se podobné vraždění a válečné běsnění nebude nikdy opakovat a tím pádem nejsou výdaje na obranu zapotřebí. Trvalo poměrně dlouho, než se vůbec podařilo prosadit zavedení všeobecné branné povinnosti a odvrátit snahy o vybudování armády na miličním principu, což některé politické strany výrazně prosazovaly.³⁴³

Velkým problémem nově vznikající armády byl kromě toho nedostatek zkušených a dostatečně vojensky vzdělaných lidí. Pokud jde o důstojnický a poddůstojnický sbor, stačily jeho počty přibližně pro jednotlivé útvary čs. branné moci, nicméně zcela nedostatečný byl stávající počet kvalifikovaných důstojníků pro štáby vyšších jednotek. Takřka zoufalá byla situace, pokud jde o personál pro ústřední úřady vojenské správy. Situace nebyla jednoduchá ani pokud jde o mužstvo. Armáda se skládala z pestré směsice legionářů, příslušníků domobraneckých jednotek i tzv. domácího vojska (tedy příslušníků bývalé rakousko-uherské armády), což se projevovalo nejenom v jejich oblečení do nejrůznějších typů uniforem, ale zejména v zásadních rozdílech na poli výcviku, výzbroje a výstroje, která byla s výjimkou té legionářské, většinou nekvalitní. Nově vzniklá armáda však neměla k dispozici nejenom kvalitní uniformy. Velice špatné bylo i její zásobování a potýkala se i s nedostatkem ubikací. Vojenských objektů bylo málo a navíc většinou byly ve velice špatném stavu.

³⁴² Zároveň s jejich příchodem byla zahájena postupná demobilizace československé branné moci, která byla definitivně ukončena ve třetím čtvrtletí roku 1921. *Československá armáda v prvním desetiletí republiky*. Zvláštní separát z knihy *Deset let Československé republiky*. Státní tiskárna, Praha 1928, s. 9.

³⁴³ Díky novému brannému zákonu byly také poprvé stanoveny počty československé branné moci s tím, že její celkový mírový stav byl postaven na 150 000 mužů, z nichž bylo vládou 14. září 1921 schváleno a početní stavy důstojníků 10 629 a rotmistrů 11 740. *Československá armáda v prvním desetiletí republiky*. Zvláštní separát z knihy *Deset let Československé republiky*. Státní tiskárna, Praha 1928, s. 10.

Lepší armádní objekty byly, ať již v letech války, anebo brzy po ní, předány k jiným účelům a nebylo jasné, kdy, a zda vůbec, se do armádního užívání vrátí. Nejen k ubytování mužstva, ale dokonce i důstojníků, tak musela armáda často využívat improvizované barákové tábory, jejichž hygienické i ubytovací podmínky byly na velice nízké úrovni. Není proto divu, že v letech bezprostředně následujících po vzniku republiky musela armáda značné finanční prostředky, jež by jinak logicky vynaložila především k zakoupení lepší výzbroje a výstroje, přednostně věnovat na vybudování nových kvalitních kasárenských komplexů, a to nejenom v českých zemích a na Moravě, ale zejména pak na Slovensku a Podkarpatské Rusi.

Přesto v průběhu roku 1919 armádní velení za odborného vedení Francouzské vojenské mise intenzivně pracovalo na přípravě tzv. unifikace čs. branné moci. Projektu sjednocení značně různorodých složek čs. armády do jednoho celku předcházela na podzim 1919 rozsáhlá přípravná fáze. Nejprve došlo v září 1919 k rozpuštění divize čs. legií z Francie a jejímu následnému sloučení s existujícími útvary domácího vojska. Organizace armády se výrazně zjednodušila také ukončením činnosti velitelství jednotek operujících v předchozích měsících na Těšínsku a Slovensku, stejně jako postavením velitelství tří nových divizí. Na Slovensku vznikly dvě horské brigády a v pohraničí se postupně objevily nově koncipované hraničářské prapory. Tato přípravná opatření, která zpracovávali především zkušení příslušníci Francouzské vojenské mise, vyústila do organizačního výnosu a na něj navazujícího rozkazu ministra národní obrany Václava Klobáče, jenž uvedl: *„Národ chce mít jednotné vojsko, vojsko republikánské, nesené...kázni našeho zahraničního odboje, ale také... solidaritou prvních dnů republiky... Je také pamatováno na součinnost těch, kteří jsou dosud daleko od vlasti na pláních sibiřských a které co nejdříve uvítáme jako novou a významnou složku našeho nového vojenského společenství Dnem 1. ledna 1920 stanou se všichni jedním tělesem, ovládaným týmž duchem.“*

Vlastní unifikace byla sice zahájena již v únoru 1920, ale kompletní reorganizace jednotné čs. armády a všech zbraní a služeb byla v zásadě ukončena teprve v roce 1922. Nově měla čs. armáda 62 útvarů pěchoty (48 pěších pluků, 4 horské pěší pluky a 10 hraničářských praporů), z nichž ty, které byly postaveny na základě legionářských útvarů, se převzetím jejich praporů a čestných názvů staly nositeli jejich tradic. Od července 1920 vzniklo postupně 16 pluků lehkého dělostřelectva, 15 pluků hrubého dělostřelectva, 3 pluky horského, 5 pluků těžkého a jeden pluk protiletadlového

dělostřelectva, včetně pomocných jednotek a služeb. Unifikace jezdeckta znamenala vznik 10 jezdeckých pluků a jejich začlenění do 3 jezdeckých brigád (některé z pluků měly navíc i cyklistické eskadrony). Na zcela nových základech vznikalo vojenské letectvo. Letecké polní setniny a posléze oddíly sdružené později do leteckých skupin se staly východiskem pro vznik tří leteckých pluků, jejichž počet se v následujících letech postupně zvyšoval. Unifikací pochopitelně prošly i všechny ostatní složky armády. A to jak tzv. pomocné zbraně (vozatajstvo, ženijní, železniční, telegrafní a automobilní vojsko) a příslušné služby, jež byly organizovány zcela nově. Organizační sjednocení čs. armády podle přesně vytvořených pravidel, představovalo důležitý výchozí krok k jejímu systematickému budování v letech pozdějších. To bylo umožněno i přijetím francouzské vojenské doktríny, jež byla postupně přizpůsobována našim podmínkám.³⁴⁴

Ještě před ukončením unifikace čs. branné moci opustil na konci roku 1920 Československo muž, který pro tuto zemi vykonal nesmírně mnoho – divizní generál Maurice Pellé – a jeho nástupcem ve funkci šéfa Francouzské vojenské mise i náčelníka Hlavního štábu čs. branné moci se stal, generál Eugène Mittelhauser.³⁴⁵ Hovoříme-li o počátcích naší armády, jejím budování armády a podílu francouzských důstojníků na jejím rozvoji, nesmíme zapomenout na to, že jednou z klíčových osobností tehdy byl velký přítel Československa tehdejší plukovník, pozdější armádní generál Louis Faucher.³⁴⁶ Mimořádnou stopu zde zanechal i generální inspektor čs. branné moci, jímž

³⁴⁴ *Československá armáda v prvním desetiletí republiky*. Zvláštní separát z knihy *Deset let Československé republiky*. Státní tiskárna, Praha 1928, s. 8.

³⁴⁵ Divizní generál Eugène Désiré Antoine MITTELHAUSER (7. 8. 1873 – 19. 12. 1949). V roce 1894 ukončil studium na Vojenské akademii v St. Cyru, přidělen 4. střeleckému pluku v Tunisu. 1899-1901 posluchač Vysoké školy válečné v Paříži. Od roku 1901 přidělen ve štábu alžírské divize, poté u III. armádního sboru v Rouenu (pobočník velitele) a XIX. sboru v Alžírsku. V letech 1907-1909 velitel roty u 2. pluku alžírských střelců v Maroku. 1909-1913 u Ministerstva války. Od června 1913 velitel VII. praporu 3. pluku střelců. 1915 velitel 60. pěšího pluku. Po těžkém zranění v letech 1916-1917 přednosta osobního oddělení Hlavního stanu. Od června 1917 velitel 1. brigády elitní marocké divize, opět těžce raněn. V červnu 1918 velitel 36. divize. Od února 1919 u Francouzské vojenské mise v ČSR (náčelník štábu mise, za války o Slovensko velitel Západní skupiny, 1919-1920 velitel ZVV Bratislava, 1.1.1921 - 31.12.1925 náčelník hlavního štábu). Po návratu do Francie velitel 1. divize v Lille, 29. divize v Nice a armádního sboru v Bordeaux. Od září 1931 člen Vysoké válečné rady v Paříži. Za druhé světové války vojenský velitel Sýrie a Libanonu ve službách vlády ve Vichy. Zemřel v Paříži.

³⁴⁶ Armádní generál Louis Eugène FAUCHER (8. 10. 1874 – 30. 3. 1964). Absolvent École Polytechnique v Paříži. 1898-1901 velitel čety u ženijního pluku 7 v Avignonu. 1901-1905 profesor taktiky v ženijním kursu ve Fontainebleau. 1905-1908 posluchač Vysoké školy válečné v Paříži. 1908-1910 ve štábu VI. sboru v Chalons sur Marne. 1910-1914 na Ministerstvu války, poté v organizačním oddělení generálního štábu. Po vypuknutí první světové války u XX. armádního sboru (velitel ženijního vojska, později přednosta 3. oddělení). 1915-1918 v operačním oddělení Hlavního stanu. 1919-1939 u Francouzské vojenské mise v ČSR (náčelník štábu mise, za války s Maďarskem náčelník štábu Západní skupiny, od října 1919 II. zástupce náčelníka hlavního štábu, od února 1926 náčelník mise). Po Mnichovu se vrátil do Francie, kde se podílel na výstavbě naší zahraniční armády. Po porážce Francie zapojen v

byl v letech 1919-1924 český spisovatel a básník Josef Svatopluk Machar. Vedle mnoha jiných důležitých úkolů jeho úřad zásadním způsobem ovlivnil obnovu morálního stavu armády, jenž původně ani zdaleka nedosahoval požadované úrovně.³⁴⁷ Vnitropolitická situace Československa přitom vojákům jejich práci neusnadňovala. Právě naopak. Rozvoj armády zpomalovalo časté střídání ministrů obrany. V květnu 1920 odešel ze své funkce Václav Klofáč, kterého v následujícím období nahradil Vlastimil Tusar, jenž však Ministerstvo národní obrany spravoval současně s úřadem premiéra úřednické vlády, což se nemohlo neprojevit. Od poloviny července 1920 byl novým ministrem Ivan Markovič, ale i ten po pouhých třech měsících funkci opustil a byl nahrazen generálem Otakarem Husákem, jenž tuto funkci zastával do září roku 1921. Teprve František Udržal zastával funkci ministra národní obrany delší dobu – do poloviny listopadu 1925.³⁴⁸

2.3 Ve slovenských působištích (1920-1928)

Provedení unifikace čs. branné moci a vznik nových armádních útvarů se brzy osobně dotklo i Karla Lukase, jenž musel 14. října 1920 náhle opustit hranickou Vojenskou akademii a odjet na Slovensko, kde nastoupil službu jako velitel čety u tehdy právě zřízené kulometné rotы hraničářského praporu 8 v Ipoľských Šahách. Šlo o relativně mladý útvar, který vznikl teprve 15. ledna 1920 z bývalého útočného praporu Jánošíkovských družin, jenž na jaře a v létě 1919 zasáhl do bojů proti Maďarům. Samotný hraničářský prapor 8 měl organizaci stejnou jako jiné hraničářské útvary tehdejší čs. armády. Skládal se tedy z velitelství praporu, technické rotы (tvořené zákopnickou četou, spojovací četou a četou děl) dále 1. až 4. rotы a rotы náhradní. První a druhá rota přitom byly pěší, 3. rota cyklistická a 4. kulometná. Velitelství hraničářského praporu 8 sídlilo v době vzniku útvaru spolu s 1., 2., 4. a náhradní rotou v Turanech. V polovině roku 1920, tedy ještě před tím, než Karel Lukas na Slovensko dorazil, došlo k přesunu útvaru do Šah, kde bylo následně dislokováno velitelství praporu spolu s 2. a 4. rotou. Pro 1. rotu byly ubytovací kapacity nalezeny v obci

odboji jako velitel Tajné armády v oblasti B-1. V lednu 1944 zatčen gestapem a vězněn až do konce války. I po válce propagoval československo-francouzské přátelství a zastával se vojenských osobností perzekvovaných v ČSR komunistickým režimem.

³⁴⁷ Toto nesnadné období v dějinách československé branné moci Josef Svatopluk Machar vynikajícím způsobem zpracoval ve své vzpomínkové knize „Pět roků v kasárnách“ vydané v roce 1927 pražským nakladatelstvím Aventinum.

³⁴⁸ *Československá armáda v prvním desetiletí republiky*. Zvláštní separát z knihy *Deset let Československé republiky*. Státní tiskárna, Praha 1928, s. 10.

Vyškovce. V říjnu 1920 vznikla v Hokovcích 3. (cyklistická) rota a právě k ní byl Karel Lukas zpočátku přidělen.³⁴⁹ Již 9. listopadu 1920 byl však ustanoven velitelem 2. hraničářské roty a tuto funkci vykonával až do 12. ledna 1921, kdy se velitel praporu rozhodl využít jeho dosavadní vojensko-pedagogické zkušenosti a ustanovil ho zároveň velitelem poddůstojnické školy, která u praporu vznikla. Po jejím ukončení se 30. dubna 1921 stal velitelem kursu granátníků a instruktorem v kursu pro výcvik v obsluze lehkých kulometů. Právě tehdy se mu však stala nepříjemná nehoda. Dne 15. června 1921 byl při výcviku ve vrhu ručních granátů zraněn odlétnuvšími střepinami, což si vyžádalo dvouměsíční hospitalizaci.³⁵⁰ Po vyléčení nastoupil Karel Lukas jako velitel čety ke 4. kulometné rotě zároveň od 26. září do 17. října 1921 zastával i funkci instruktora při „výcvičné rotě nováčků“. Na počátku roku 1922 vykonával přes dva měsíce opět funkci velitele poddůstojnické školy. Tehdejší velitel útvaru major pěchoty František Vejvoda o Karlu Lukasovi v té době napsal: „*Přímá povaha, energického vystoupení. Svým chováním a odbornou znalostí má velký vliv na podřízené, kázeň udržuje velmi dobře. Velmi pilný a v každém ohledu svědomitý. Chováním bezvadný. Velmi dobrý důstojník*“³⁵¹

Právě v době působení Karla Lukase u hraničářského praporu 8 byly práce na další reorganizaci armády a jejím budování zkomplikovány mobilizací, jež byla vyhlášena 23. října 1921 v souvislosti s návratem bývalého císaře Karla do Maďarska.³⁵² Přestože tehdy došlo „pouze“ k provedení částečné mobilizace, bylo k bojovému nasazení připraveno 12 divizí (tvořených 24 brigádami), dvě horské brigády, 3 jezdecké brigády a další vojenské útvary zařazené mimo svaz divizí.³⁵³ Výsledky, jichž se za mobilizace podařilo dosáhnout, byly pro velení armády nadmíru uspokojivé. Díky nim byla navíc vyvozena řada poučení a odhaleny chyby, které byly v následujících měsících postupně systematicky odstraňovány.³⁵⁴ Negativní stránkou celé

³⁴⁹ SANDER, Rudolf: *Organizační a dislokační vývoj Československé armády v letech 1918-1939*. In: Sborník archivních prací, ročník 1985, č. 1, s. 3-163, s. 52. Pokud jde o organizaci hraničářského praporu 8, nesmíme zapomenout ani na to, že v listopadu 1920 vznikla již zmíněná technická rota v Šahách, jejíž organizaci tvořily 3 čety (zákopnická, spojovací a četa děl).

³⁵⁰ VÚA-VHA, fond Kvalifikačních listin, Kvalifikační listina Karla Lukase.

³⁵¹ Tamtéž.

³⁵² Ministrem národní obrany byl tehdy František Udržal.

³⁵³ *Československá armáda v prvním desetiletí republiky*. Zvláštní separát z knihy *Deset let Československé republiky*. Státní tiskárna, Praha 1928, s. 10.

³⁵⁴ Hovoříme-li o ověřování zkušeností z budování armády a jejího připravovaného válečného nasazení, nesmíme zapomenout, že klíčovou roli sehrály vůbec první armádní manévry, které se uskutečnily v roce 1922 na Sedlčansku. Proběhly mimo jiné i za povolání záložníků a přispělo k odhalení řady chyb a nedostatků, které by nebylo možné jinak objevit.

události bylo další pozastavení již tak pomalu pokračující reorganizace a budování čs. armády, a v neposlední řadě i značné finanční zatížení, s nímž bylo provedením mobilizace spojeno.

Zanedlouho poté, co se situace ve státě i armádě vrátila k normálu, se začalo působení Karla Lukase v Ipoľských Šahách pomalu, ale jistě chýlit ke svému konci. Mladého a mimořádně schopného důstojníka si totiž všimli na nadřízeném velitelství, a tak se kapitán pěchoty Karel Lukas (povýšen byl již 1. listopadu 1921) 14. března 1922 rozloučil se svým útvarem a odjel do Košic, kde následujících více než čtyři roky působil jako instruktor v tamním Obvodovém středisku pro výcvik,³⁵⁵ jež se především staralo o výcvik záložních důstojníků. Na základě zkušeností z let první světové války byl v totiž i v čs. armádě kladen mimořádný důraz na jejich odbornou přípravu a výchovu. Důstojníci v záloze, totiž měli v případě válečného konfliktu tvořit velice významnou část velitelského sboru mobilizované armády. Po přijetí branného zákona bylo přitom rozhodnuto, že se důstojníkem v záloze může stát ten žadatel, jenž má úplné středoškolské vzdělání a absolvoval školu pro důstojníky v záloze. Ty začaly (pokud jde o jednotky pěchoty) v Čechách a na Moravě postupně vznikat u každé pěší divize. Na Slovensku, kde Karel Lukas působil, byla však situace odlišná. Zejména z důvodů nedostatečných ubytovacích kapacit bylo totiž rozhodnuto zřídit pouze výcvikové středisko v Košicích, jež se staralo o výcvik všech frekventantů usilujících o získání hodnosti důstojníka v záloze z celého Slovenska, tedy jak těch, kteří přicházeli z regionu Zemského vojenského velitelství v Košicích, tak i od bratislavského ZVV.³⁵⁶

V Košicích Karel Lukas působil od samého počátku jako velitel roty a bezesporu se výborně osvědčil.³⁵⁷ Kladná hodnocení na něj totiž v té době vypracoval nejen první velitel střediska major francouzské armády Tamisier, ale i jeho nástupce major pěchoty Quido Matoušek, stejně jako štábní kapitán Augustin Malár, jenž zastával funkci zástupce velitele školy, a s nímž se Karel Lukas během společné kariéry spřátelil. V kvalifikační listině Karla Lukase z té doby můžeme číst: „*Inteligentný a veľmi bystrý*

³⁵⁵ Dnem 12. října 1925 byl jeho název změněn na „Škola pro výchovu důstojníků v záloze pěšího vojska pro oblast Slovenska a Podkarpatské Rusi“.

³⁵⁶ *Československá armáda v prvním desetiletí republiky. Zvláštní separát z knihy Deset let Československé republiky.* Státní tiskárna, Praha 1928, s. 38.

³⁵⁷ Během svého služebního přidělení u košického výcvikového střediska absolvoval Karel Lukas v roce 1924 s velmi dobrým prospěchem ekvitační kurs pro důstojníky pěchoty při košickém jezdeckém pluku 5. VÚA-VHA, fond Kvalifikačních listin, Kvalifikační listina Karla Lukase.

důstojník, povahy energetickej, samostatného a zdravého úsudku, čo ho robí schopným i pro iné úkoly. “A ony „jiné úkoly“ se měly zanedlouho dostavit.

Přes velké pracovní vytížení nezapomínal Karel Lukas ani na své blízké a bylo-li to možné občas za rodiči do Brníčka zajel. Při té příležitosti si našel čas i na místní mládež, jak o tom, svědčí vzpomínka Vojtěcha Lehara: *„Jako malý kluk, bylo mi tehdy nějakých devět, deset let, si moc dobře pamatuji, že když přijel Karel Lukas k rodičům do Brníčka, dělal tam mezi námi takovou vojenskou osvětu. Pamatuji si, že měl tehdy hodnost kapitána. No a to víte, důstojník, navíc legionář, který bojoval v opravdické válce, to bylo tehdy něco pro nás. Karel jako velký organizátor si v neděli ráno sezval všechny kluky z vesnice (po pravdě řečeno, ono nás moc nebylo, takových pět nebo šest, byli jsme válečné ročníky, a to se mnoho dětí nerodilo, i třídy byly tehdy po válce smrsknuté), a vyrazil s námi na takovou vycházku, nejčastěji nahoru na hrad, během které nám vypravoval o všem možném, co se týkalo armády. Nevím přesně proč, ale dodnes si dobře pamatuji na jedno takové setkání, kdy nás podrobně zasvěcoval do toho, jaký je teď možné zaznamenat velký pokrok v dělostřelectvu. že už teď nejsou jen obyčejné kanóny, ale budoucnost, že bude patřit raketovému dělostřelectvu, které dostřelí až 30 kilometrů, zatímco dnešní houfnice se musí spokojit jen s šesti až deseti kilometry. Pamatuji si, jak jsme na něj vždy zírali s otevřenou pusou a dávali jsme bedlivý pozor, aby nám ani jedno jeho slovo neuniklo.“³⁵⁸*

O letech, která Karel Lukas strávil u košického výcvikového střediska, je možné z pohledu celé čs. branné moci, hovořit jako o určitém třetím období její organizace a výstavby, které se vyznačovalo především budováním a armády na již dříve položených základech a dalším zlepšováním a zdokonalováním již započatého. Výrazný pokrok se dostavil právě ve výcviku a výstavbě vojenského školství, zlepšila se materiální situace armády (i když bohužel zdaleka ne v takovém rozsahu, jak by si to vojáci představovali a jak by to obrana státu vyžadovala) a v neposlední řadě došlo i k postupnému nahrazování do té doby provizorních nařízení a výnosů skutečnými vojenskými předpisy. Za jeden z nejdůležitějších je možné označit především předpis Org.-1, jenž byl z větší části dílem francouzského generála Louise Eugena Fauchera. Právě tento předpis položil základ kompletní organizace československé branné moci v míru po unifikaci všech jejích složek a stanovil předepsané mírové počty s ohledem na

³⁵⁸ Záznam rozhovoru autora s plk. Vojtěchem Leharem z 15. července 1991.

zavedenou dvouletou vojenskou prezenční službu.³⁵⁹ V dějinách čs. armády však přišel zlomový okamžik především s 1. lednem 1926. Toho dne se totiž náčelníkem Hlavního štábu stal generál Jan Syrový,³⁶⁰ jenž tuto významnou funkci převzal od generála Eugena Mittelhausera. Skončilo tak relativně dlouhé sedmileté období, kdy naši armádě veleli francouzští důstojníci a většina jimi obsazené funkcí postupně přešla do českých rukou.³⁶¹ Poslední výjimku představoval generál Joseph Le Blévec,³⁶² jenž zůstal velitelem Válečné školy v Praze až do roku 1929, kdy tuto funkci předal jejímu prvnímu českému veliteli generálu Františku Hrabčíkovi.³⁶³

³⁵⁹ Území Československa předpis Org-1 dělil na čtyři zemské vojenské obvody, v jejichž čele stála zemská vojenská velitelství. Šlo o Čechy, Moravu se Slezskem, západní a střední Slovensko a jako poslední východní Slovensko společně s Podkarpatskou Rusí. Tato čtveřice zemských obvodů se dále členila na 12 divizních oblastí. Podle branného zákona se československá branná moc dále dělila na armádu aktivní, na první a druhou zálohu a podle úkolů, které měly jednotlivé její složky plnit na zbraně a služby. Aktivní armáda přitom měla mít 12 pěších divizí (z nichž každá měla 2 pěší brigády), 2 horské brigády, tři jezdecké brigády 4 brigády dělostřelecké (z toho jednu lehkou, jednu hrubou a 2 těžké). Pokud jde o příslušníky armády, předpis vojenské osoby rozdělil na důstojníky, rotmistry a mužstvo, přičemž v případě důstojníků a rotmistrů zavedl jednotlivé stavovské skupiny. Předpis rovněž jednoznačně stanovil zásady organizace vyšších jednotek, všech útvarů zbraní i služeb, jejich úkolů, hierarchie podřízenosti i vzájemného poměru. V neposlední řadě obsahoval i přesné informace o mírových početních stavech osob zbraní a materiálů a stal se tak základním předpokladem pro vypracování dalších vojenských předpisů pro jednotlivé zbraně a služby, které mohly být ve třetím období realizace organizace čs. branné moci skutečně uvedeny do života. Org-1 v neposlední řadě také zavedl jednoznačnou a navíc kvalitní českou vojenskou terminologii. *Československá armáda v prvním desetiletí republiky*. Zvláštní separát z knihy *Deset let Československé republiky*. Státní tiskárna, Praha 1928, s. 12-13.

³⁶⁰ Armádní generál Jan SYROVÝ (24. 1. 1888 – 17. 10. 1970). V letech 1908-1914 působil ve Varšavě. Po vypuknutí první světové války vstoupil v září 1914 do České družiny v Kyjevě, kde konal službu jako velitel čtyř, později roty. Vyznamenal se v mnoha rozvědkách v první linii. Po vzniku 1. čs. střeleckého pluku prošel funkcemi od velitele roty až po zástupce velitele pluku. V předvečer zborovské bitvy těžce raněn a ztratil oko. V době konfliktu s bolševiky na jaře 1918 stál v čele Severozápadní skupiny čs. legií, od srpna 1918 velitel Čs. armádního sboru, od ledna 1919 velitel Československého vojska na Rusi. Po návratu do ČSR 1920-1925 zemský vojenský velitel v Praze. V letech 1926-1933 náčelník hlavního štábu (od března do října 1926 ministr národní obrany). 1934-1938 generální inspektor čs. branné moci. Od 22. 9. do konce listopadu 1938 ministerský předseda ČSR a současně ministr národní obrany, poté až do jara 1939 ministr obrany. Po okupaci penzionován a žil pod dohledem gestapa. Finančně podporoval perzekvované a v květnu 1945 se dal k dispozici povstaleckému velitelství „Bartoš“. Přesto zatčen a za údajnou kolaboraci odsouzen k 20 letům odnětí svobody. V roce 1960 amnestován. Po propuštění pracoval jako noční hlídač. Zemřel v Praze. VÚA-VHA, fond Kvalifikačních listin, Kvalifikační listina Jana Syrového a fond Poslužných legionářských spisů, Poslužný legionářský spis Jana Syrového.

³⁶¹ Generál Jan Syrový však musel již brzy po nástupu do funkce náčelníka hlavního štábu tuto funkci dočasně opustit, když se stal ministrem národní obrany v úřednické vládě xxxxxx. Do funkce náčelníka Hlavního štábu se však po sedmi měsících vrátil a zastával ji až do prosince 1933.

³⁶² *Československá armáda v prvním desetiletí republiky*. Zvláštní separát z knihy *Deset let Československé republiky*. Státní tiskárna, Praha 1928, s. 11-12.

³⁶³ Divizní generál František HRABČÍK (30. 11. 1894 – 28. 7. 1967). Po ukončení Vojenské technické akademii ve Vídni odeslán na ruskou frontu, kde padl v červenci 1917 do ruského zajetí. V září 1916 vstoupil do čs. legií, nejdříve velitel čtyř 6. čs. střeleckého pluku, od března 1918 člen dopravní komise štábu armádního sboru. V době konfliktu s bolševiky velitel Kurganského dobrovolnického praporu. V květnu 1919 ustanoven přednostou operačního oddělení štábu 2. čs. divize a v listopadu 1919 generálním ubytovatelem štábu Čs. vojska na Rusi. Po návratu do vlasti vyslán na Vysokou školu válečnou v Paříži, následně velitel pražského pěšího pluku 5. Od listopadu 1923 náčelník štábu Zemského vojenského velitelství v Praze. V letech 1926-1932 přidělen pražské Válečné škole, nejdříve jako

Právě v té době, pro armádu tak významné a vskutku přelomové, došlo k zásadní změně i v kariéře Karla Lukase, která naprosto zásadním způsobem ovlivnila nejen jeho další postup v hodnostech a funkcích, ale i celý jeho další život. Dnem 23. června 1926 byl totiž na dobu tří měsíců dočasně přidělen košickému ZVV. Původně zamýšlená tříměsíční „zápůjčka“ se však záhy změnila na mnohem delší období. Mladého důstojníka si totiž všiml jeden z jeho bývalých nadřízených ve Francii a na Těšínsku, tehdejší podplukovník, nyní již divizní generál Josef Šnejdárk. Ten 15. září 1925 stanul v čele Zemského vojenského velitelství v Košicích a právě intenzivně hledal vhodného důstojníka, jenž by mohl zastávat funkci jeho osobního pobočníka. A právě tomuto svéráznému generálovi s nestandardním vystupováním padl Karel Lukas do oka, stal se jeho pobočníkem a téměř celé dva následující strávil v jeho bezprostřední blízkosti.³⁶⁴ Během této doby byl navíc jako „*mimořádně způsobilý*“ povýšen do hodnosti štábního kapitána.³⁶⁵

Společné měsíce strávené s generálem Šnejdárkem nemohly Karla Lukase neovlivnit. Generál totiž bezesporu patřil mezi nejrázovitější a nejzajímavější osobnosti v řadách čs. prvorepublikové generality. Inteligentní, vzdělaný, osobně mimořádně statečný, s velkými válečnými zkušenostmi, zároveň však i tvrdý, odměřený ale i netradičně uvažující, pro kterého některé vojenské předpisy a nařízení představovaly zbytečnou byrokratickou zátěž, jíž by se opravdový velitel neměl nikdy nechat pohltit. Vzhledem k tomu, jak významnou roli v dalším životě a směřování Karla Lukase tento muž sehrál, bude jistě zajímavé, podívat se na něj poněkud podrobněji. Narodil se 2. dubna 1875 v Napajedlích jako jediný syn mlynáře Josefa Šnejdárka a jeho manželky Marie, rozené Vondrákové.³⁶⁶ Po mamčině smrti, která přišla velmi záhy, když bylo

zástupce velitele, od září 1929 jako její velitel. Od srpna 1932 velitel 1. horské brigády v Ružomberoku. 1933-1934 velitelem 9. pěší divize v Bratislavě, poté velitel Kursu pro vyšší velitele v Praze. 1935-1936 velitel VI. sboru v Košicích. Od prosince 1936 až do okupace opět velitel Kursu pro vyšší velitele. Za branné pohotovosti státu na podzim 1938 určen velitelem vojenské mise pro Francouzskou republiku, od října 1938 velitel delimitační komise na Těšínsku. Po okupaci přednosta umístovací skupiny MNO v likvidaci, 1939-1940 přednosta VIII. odboru Ministerstva sociální péče. Aktivní účastník domácího vojenského odboje, v pražském povstání velitel skupiny „Tajemník“. Po osvobození velitel čs. vojenské mise při Nejvyšší spojenecké kontrolní radě v Berlíně, 1946-1947 velitel V. sboru, 1947-1948 náčelník Vojenského historického ústavu. Po únoru 1948 propuštěn z armády a šikanován. VÚA-VHA, fond Kvalifikačních listin, Kvalifikační listina Františka Hrabčíka a fond Poslužných legionářských spisů, Poslužný legionářský spis Františka Hrabčíka.

³⁶⁴ VÚA-VHA, Kmenový list a kvalifikační listina Karla Lukase.

³⁶⁵ VÚA-VHA, MNO 1925, Všeobecný vojenský odbor – 16. oddělení, 16-1/7-10.

³⁶⁶ Stručný životopis generála Josefa Šnejdárka, který následuje na několika dalších stranách vznikl na základě jeho osobních materiálů (Kvalifikační listina, Poslužný legionářský spis) uložených ve VÚA-VHA v Praze a dokumentů z rodinného archivu, které mi poskytla generálova vnučka paní Katarína Wittmannová.

hochovi pouhých 15 měsíců, byl dán na vychování k jejím rodičům do Jičína. Základní školní docházku tak absolvoval právě v Jičíně a Železnici a posléze tři roky studoval na nižší německé reálce v Trutnově. Odtud přestoupil na podzim 1891 na pěchotní kadetní školu v Praze, kterou ukončil jako premiant 18. srpna 1895. Jako novopečený důstojník působil nejprve v Budapešti a poté v Innsbrucku, avšak jeho kariéra v rakousko-uherské armádě neměla dlouhého trvání. Patřil totiž k mužům, jejichž nezkrotná povaha se jen těžko srovnávala se životem sešněrovaným vojenskými předpisy. V létě 1896 se během dovolené zúčastnil na turecké straně obrany Prevezy za řecko-turecké války, za což byl po návratu k útvaru potrestán třicetidenním domácím vězením. I tato skutečnost měla pravděpodobně vliv na to, že v říjnu 1896 armádu opustil a po dva roky se věnoval cestování po Středomoří a rovníkové Africe.

Poté, co vyčerpal všechny své úspory, učinil Josef Šnejdárek krok, jenž zásadním způsobem změnil celý jeho další život. Dne 24. ledna 1899 se v Longwy přihlásil do francouzské Cizinecké legie a následně byl jako voják zařazen k 2. pluku legie dislokovanému v alžírském městě Saida. Později k tomuto rozhodnutí uvedl: *„Proč jsem opustil rakouskou armádu a proč jsem šel do Cizinecké legie?... V podstatě asi: touha po dobrodružství nebo vůbec po životě... Paličáka, jakým jsem byl, nečekala v Rakousku kariéra... Jsem rváč, jsem voják. Rváč a voják patří na frontu. Když fronta nejde za mnou, musím za ní.“*³⁶⁷ V následujících sedmi letech se Josef Šnejdárek zúčastnil všech bojových akcí svého pluku v oblasti Sahary, Alžírsko, Maroka a díky prokázanému hrdinství a vynikajícím velitelským schopnostem rychle postupoval v hodnostech a funkcích. V březnu 1903 byl povýšen na četaře, na jaře 1906 dosáhl po splnění služebního závazku v legii hodnosti adjutanta (rotmistra) a současně s tím získal i francouzské občanství. Jako vynikající voják byl v dubnu 1906 vyslán ke studiu na pěchotní škole v St. Maixent a po jejím ukončení byl 1. dubna 1907 jmenován poručíkem a zařazen k 1. pluku alžírských střelců 1. alžírské brigády v Ghardáji. Po dvou letech služby dosáhl 1. dubna 1909 hodnosti nadporučíka a 24. září 1911 byl přemístěn ke 4. pluku alžírských střelců 2. tuniské brigády v Tunisu. V těchto jednotkách zastával řadu funkcí na mnoha místech alžírské Sahary, a jak vyplývá z dochovaných dokumentů i jím sepsaných pamětí, velel odloučeným posádkám v oázách, pevnůstkám na marocké hranici a působil zároveň i jako vojenský představitel u několika kmenů arabských nomádů. V polovině dubna 1912 byl přemístěn ke 4. pluku

³⁶⁷ ŠNEJDÁREK, Josef: *Co jsem prožil*. Melantrich, Praha 1939. s. 27.

domorodých střelců v Kairouanu a v létě téhož roku odeslán na roční dovolenou. Za svého působení v legii a u alžírských střelců se zúčastnil celkem 17 vojenských tažení v horách i v poušti, v nichž byl pětatřicetkrát raněn.³⁶⁸

Vypuknutí první světové války nemohlo kariéru Josefa Šnejdárka neovlivnit. Ihned se dobrovolně přihlásil na frontu jako zástupce velitele roty pochodového pluku domorodých střelců, zařazeného spolu s pochodovým plukem Cizinecké legie (v němž byla tehdy začleněna česká Rota Nazdar) do 1. brigády proslulé Marocké divize. Spolu s ní se zúčastnil bitvy na Marně i první bitvy na Aisně. Zde převzal po onemocnění velitele velení roty, v bojích byl 21. září 1914 zraněn, nicméně rotu nepředal a i nadále jí velel, za což byl přímo na frontě vyznamenán řádem Čestné legie a 25. září 1914 povýšen do hodnosti kapitána. V armádním rozkaze č. 146 z 8. října 1914 je uvedeno: „*Dvakrát dobyl bodákovou ztečí pozice nepřítele a při druhém útoku byl poraněn na levé ruce.*“ Poté, co se ze zranění zotavil, byl vyslán do Alžírsko, kde prováděl nábor do francouzské armády. Jím vytvořená jednotka beduínských dobrovolníků byla zařazena jako 4. rota do 4. pluku alžírských střelců a právě v jejím čele se Šnejdárka zúčastnil ofenzívy u Arrasu a 16. června 1915 byl při útoku na kótu 140 znovu zraněn. Na podzim 1915 se vrátil z nemocničního ošetřování zpátky ke své rotě. Právě včas, aby se zúčastnil takzvané druhé bitvy v Champagni v rámci II. sboru koloniálního vojska. V létě 1916 pak s I. sborem koloniálního vojska bojoval v ofenzívě na Sommě a o rok později na Chemin des Dames. Zde byl 31. října 1917 potřetí raněn.

Po vyléčení byl Josef Šnejdárka 17. listopadu 1917 přidělen k Československé národní radě v Paříži a v následujících měsících působil jako styčný důstojník francouzského Ministerstva války u čs. legií. Úzce spolupracoval s Milanem Rastislavem Štefánikem, organizoval nábor dobrovolníků, podílel se na práci odvodní komise v Cognacu a vykonával i funkci pobočníka velitele 21. čs. střeleckého pluku. Naprosto zásadním způsobem se zapojil do výstavby čs. legií ve Francii a na jaře 1918 se stal pobočníkem vrchního velitele čs. vojsk generála Maurice Janina. Dnem 31. prosince 1918 byl povýšen do hodnosti majora a dočasně převzal velení 22. čs. střeleckého pluku, s nímž odjel přes severní Itálii do osvobozené vlasti.

³⁶⁸ Rok 1912 byl pro Josefa Šnejdárka významný nejen uděleným volnem, ale především proto, že 4. června 1912 v Alžíru uzavřel sňatek se slečnou Catherine Constantien, dvaaadvacítiletou dcerou velkostatkáře z Oranu. V manželství se jim narodily dvě děti: 1. srpna 1915 v Alžíru dcera Marie Joséphine a 11. července 1920 v Praze syn Joseph Georges. O své manželce Josef Šnejdárka napsal: „*Mám skvělou, statečnou ženu... Ona se umí postarat o sebe... Jednou se v Oranu vloupali do vily ozbrojení lupiči, Arabové. Žena byla sama doma s maličkou Mimi. Bála se o dítě, oba zastřelila.*“

Dne 15. ledna 1919 byl Josef Šnejdárek postaven do čela Vojenského inspektorátu v Moravské Ostravě, o dva dny později mu byla propůjčena hodnost podplukovníka čs. armády a byl ustanoven velitelem operujících vojsk na Těšínsku. V době vojenského konfliktu s naším severním sousedem se mu, jak jsme již dříve uvedli, do poloviny února 1919 podařilo zatlačit polské jednotky až k Visle, a zabezpečit tak karvinskou uhelnou pánev a košicko-bohumínskou železniční dráhu pro mladou Československou republiku. Od 23. února až do konce května 1919 působil v hodnosti plukovníka (povýšen byl 23. února 1919) ve Varšavě ve funkci československého zástupce v mezispojenecké komisi pro Těšínsko, která určila novou státní hranici mezi Československem a Polskem, čímž byly boje o Těšínsko skončeny.

Vzhledem k úspěchu, kterého Josef Šnejdárek na Těšínsku dosáhl, bylo logické, že když se na konci května 1919 prudce zhoršila situace na frontě proti Maďarsku, byl to právě on, kdo byl v kritickém okamžiku postaven do čela 2. divize ustupující tehdy pod tlakem Maďarů od Lučence k Banské Bystrici. Svou energií a obrovským osobním nasazením dokázal během jediného týdne divizi zkonsolidovat, kompletně změnit jejího ducha a již 10. června 1919 s ní zahájit útočné operace. Jeden ze způsobů, který při tom použil, popsal jeho tehdejší podřízený: „Šnejdárek se rozhlédl po nás, skrčencích – bolševici hodně stříleli. Potom řekl: ‚Kdo mi dá cigaretu?‘ Dostal ji, vyhoupl se na zákop, zapálil si a cigaretu vykouril. V palbě. Špačka zahodil, seskočil zpátky do zákopu. Asi nás už nepoznal. Každý ležel za svou břízou a střílel, jak by byl placen od kusu. Potom byla zteč. Měli s námi práci, aby nás zastavili.“³⁶⁹ Šnejdárkově divizi se podařilo dobýt Zvolen a Banskou Štiavnicí, prolomit narychlo organizovanou maďarskou obranu a několika překvapujícími útoky obklíčit nepřítele u Levic a Krupiny. Přestože byl její další postup vyhlášením příměří zastaven, stal se Šnejdárek bezesporu naším nejúspěšnějším velitelem za války proti maďarským bolševikům. I proto na něj čekaly další nesnadné úkoly.

Dne 17. září 1919 byl Josef Šnejdárek jmenován vojenským velitelem Prahy, aby zde obnovil disciplínu vojenské posádky a rázně čelil akcím levicových bojůvek, které se v té době pokoušely zneužít nesnadné situace mladé republiky a terorizovat státní správu. I tento úkol rychle a spolehlivě splnil. Vzhledem k jeho znalosti místního prostředí i mimořádné popularitě, již si během krátké doby získal, není divu, že byl 30. prosince 1919 přidělen k Francouzské vojenské misi v Československu. Na dobu

³⁶⁹ ŠNEJDÁREK, Josef: *Co jsem prožil*. Melantrich, Praha 1939. s. 220.

služby v čs. armádě mu byla 19. listopadu 1920 propůjčena hodnost brigádního generála a 29. listopadu 1920 byl ustanoven velitelem 9. pěší divize v Trnavě. Této vyšší jednotce velel nepřetržitě až do konce ledna 1923, tedy i za mobilizace na podzim 1921, (velel tehdy celému Dunajskému úseku od Bratislavy až po Parkáň). Nedlouho poté byl povolán do hlavního města republiky, kde od ledna do března 1922 absolvoval dvouměsíční informační kurz pro generály a vyšší štábní důstojníky.

Na konci ledna 1923 byl Josef Šnejdárka ustanoven velitelem 7. pěší divize v Olomouci. V hanácké metropoli však působil jen necelé dva roky a poté se vrátil zpět na Slovensko. 1. prosince 1924 se totiž stal velitelem košické 11. pěší divize a 10. února 1925 byl povýšen na divizního generála. Tato hodnost mu však byla udělena s podmínkou, že vystoupí z francouzské armády a stane se československým občanem, což počátkem roku 1927 skutečně splnil.³⁷⁰ V té době však již od 15. září 1925 zastával funkci velitele Zemského vojenského velitelství v Košicích, které zahrnovalo oblast východního Slovenska a Podkarpatskou Rus. Právě z té doby pochází hodnocení, které na něj 6. listopadu 1928 vypracoval tehdejší náčelník Hlavního štábu armádní generál Jan Syrový: „*Velmi inteligentní, mající značné vojenské vědomosti a zkušenosti, které zdá se, že nyní neprohlubuje. Povahově sympatický, poněkud romantického ducha. Hodí se dobře pro poměry na Slovensku, kde je oblíben a má též autoritu.*“³⁷¹

Dne 13. listopadu 1930 stanul Josef Šnejdárka na samém vrcholu své vojenské kariéry, když byl povýšen do hodnosti armádního generála. O dva roky později – 31. prosince 1932 – přesídlil z Košic do Bratislavy, kde převzal funkci velitele tamního Zemského vojenského velitelství. Rozhodnutí svěřit tuto významnou funkci právě Josefu Šnejdárkovi je možné považovat za geniální. Jeho popularita ve slovenské společnosti byla mimořádná. Prostým obyvatelstvem byl uctíván jako zachránce Slovenska v době bolševického vpádu – dodejme, že právem – a toto jeho postavení se zastáváním funkce bratislavského zemského vojenského velitele ještě nadále posílilo. Nutno říci, že Josef Šnejdárka své popularity na Slovensku mistrně využíval, a to nejen k dalšímu zvyšování své osobní prestiže, ale především ve prospěch čs. armády a zajišťování obrany země. Počínal si při tom však značně nezávisle, čímž se opakovaně dostával do konfliktů s nejvyššími představiteli Hlavního štábu čs. branné moci. Jako jeden z takovýchto případů je možné uvést opevňování bratislavské Petržalky, ke

³⁷⁰ Dnem 5. ledna 1927 byl výnosem francouzského Ministerstva války přeložen do výslužby a 16. února 1927 předložil osvědčení o státním občanství Republiky československé.

³⁷¹ VÚA-VHA, fond Kvalifikačních listin, Kvalifikační listina Josefa Šnejdárka.

kterému dal rozkaz z vlastní iniciativy, bez konzultací s Prahou a bez ohledu na plány nadřízených.³⁷²

A právě pobočníkem tohoto muže, se Karel Lukas na téměř dva roky stal. O tom, že s ním byl generál spokojen, svědčí jím vypracované hodnocení, v němž Josef Šnejdárk se svou pověstnou úsporností ve vyjadřování o Karlu Lukasovi uvedl: „*Výborný důstojník. Svědomitý a energický. Velké vojenské schopnosti. Taktní.*“³⁷³ Těchto několik slov znamenalo mnohem víc, než většina vyznamenání, které do té doby Karel Lukas obdržel... Ačkoliv o tom dostupné dokumenty nikde nehovoří, je prakticky jisté, že se záliba Karla Lukase v cestování, zájem o výtvarné umění a sběratelství zbraní i dalších historických předmětů zrodila právě díky Josefu Šnejdárkovi, jenž byl těmito zálibami proslulý. Jednou z generálových výjimečných vlastností však byla i snaha postarat se co nejdokonaleji o své podřízené. Tak je třeba chápat i nasměrování Karla Lukase ke studiu na pražské Válečné škole, za nímž generál Josef Šnejdárk bezpochyby stál a jejíž absolvování představovalo zásadní krok v další Lukasově vojenské kariéře.

V době, kdy Karel Lukas u generála Josefa Šnejdárka působil, procházela armáda celou řadou změn, které ji ať již kladně, nebo záporně ovlivňovaly. I v tomto relativně klidném období byla dosud ne zcela dokončená výstavba armády nadále omezována některými vnějšími zásahy, z nichž část se dařilo odvracet zejména díky ministrovi národní obrany Františku Udržalovi, který se svému resortu věnoval s mimořádným nasazením. Pokud hovoříme o negativěch v životě armády, je třeba

³⁷² Do výslužby odešel Josef Šnejdárk k 1. červenci 1935. I po svém penzionování zůstal i nadále aktivní v branné problematice, dal se plně do služeb Národních střeleckých gard a října 1938 se stal dokonce jejich velitelem. Po vzniku samostatného Slovenska 14. března 1939 odmítl Josef Šnejdárk možnost stát se občanem nového státu a žít i nadále v Bratislavě, kde měl mnoho obdivovatelů a přátel. Již 1. června 1939 Slovensko opustil a společně s manželkou a synem odjeli do Francie. Zde žil Josef Šnejdárk nejprve jako soukromník ve Vernonu, avšak po vypuknutí 2. světové války se opět přihlásil do služby v čs. zahraniční armádě. S ohledem na vysoký věk do ní byl zařazen 1. března 1940 pouze dočasně, avšak díky svým mimořádným osobním kontaktům na vysoké představitele francouzské armády pro ni v té době vykonal mnohé. Po porážce Francie v červnu 1940 odjel generál spolu s manželkou a synem do severní Afriky a usadili se v marocké Casablance. Ocitli se bez úspor, a tak žili ve velice skromných poměrech a podstatnou část prostředků k obživě zajišťoval syn Joseph. Vedle hmotných problémů a stupňujících se zdravotních potíží (generál oslepl na jedno oko) byli neustále sužováni strachem o osud rodiny dcery Marie, která byla provdána za významného zvolenského obchodníka Vojtěcha Wittmanna a zůstala společně s ním i jejich dětmi na Slovensku. Velké obavy vzbuzovalo zejména naplňováním rasových norimberských zákonů a deportace židovského obyvatelstva ze Slovenska do nacistických vyhlazovacích táborů organizované slovenskou vládou. Marie Wittmannová i její nejbližší se nakonec s velkým štěstím konce války a osvobození dožili. S rodiči se však již dcera bohužel neshledala. Paní Catherine Šnejdárková zemřela v Casablance 4. dubna 1945 a generál svou milovanou ženu následoval o necelých šest týdnů později – 13. května 1945.

³⁷³ VÚA-VHA, fond Kvalifikačních listin, Kvalifikační listina Karla Lukase.

zmínit především zkrácení dvouleté vojenské prezenční služby v roce 1926 z 18 měsíců na pouhých 14 měsíců. V této souvislosti je třeba uvést, že nešlo v té době o věc nijak výjimečnou. Snaha o podstatné zkrácení, či dokonce úplné zrušení vojenské prezenční služby se totiž tehdy objevovala v mnoha evropských zemích. Snížení počtu aktivně sloužících vojáků si vynutilo provedení některých organizačních změn, kdy musely být v rámci některých útvarů rámcovány některé z rot, případně i praporů, u nichž pak zůstal zachován pouze hlavní velitelský kádr. Tyto jednotky byly poté využívány výhradně k výcvikovým účelům. Rok 1926 byl rovněž poznamenán výraznými úsporami, které si vyžádaly kromě reorganizace armády i reorganizaci ústředních úřadů, včetně ministerstva národní obrany, kde byl počet jeho dosavadních 46 oddělení redukována na 33.

Mnohé ze snah o zlepšení organizace a dalších otázek souvisejících s obranou země však opakovaně narážely na finanční limity. I zde se však podařilo dosáhnout výrazné změny. Tu nejdůležitější představoval zákon č. 240/1926 Sb. z. a n., jímž byl zřízen zvláštní Fond pro věcné potřeby národní obrany, jímž se každoročně po dobu 11 let armádě přiznávala částka 315 miliónů korun, jež sloužila k realizaci výzbrojního, výstrojního a stavebního programu. Fond umožňoval financování dlouhodobých projektů, které umožňovaly další rozvoj čs. armády. Velkým úspěchem vojenské správy bylo i přijetí zákona č. 51/1927 Sb. zákonů a nařízení, jímž byla zachována 18 měsíční vojenská prezenční služba, a nedošlo k jejímu dalšímu zkrácení.³⁷⁴ Velice důležitý byl i zákon číslo 53/1927, jímž byl stanoven roční kontingent branců na 70 000 mužů s tím, že branci, kteří byli odvedeni přes tento počet, byli zařazeni do náhradní zálohy.³⁷⁵ V dubnu 1927 byl opět zřízen jako poradní orgán ministra národní obrany generální inspektorát čs. branné moci, v jehož čele stanul armádní gen. Alois Podhajský.

2.4 Na Válečné škole v Praze (1928-1931)

Od 12. března 1928 působil Karel Lukas u 3. (operačního) oddělení ZVV v Košicích, a to až do 15. května téhož roku, kdy přešel k oddělení 2. (zpravodajskému). Tou dobou se však již jeho působení na východě republiky začalo pomalu krátit a na konci září 1928 se s ním na tři roky rozloučil. Na základě úspěšně složených náročných

³⁷⁴ *Československá armáda v prvním desetiletí republiky. Zvláštní separát z knihy Deset let Československé republiky. Státní tiskárna, Praha 1928, s. 13.*

³⁷⁵ Tamtéž, s. 14.

přijímacích zkoušek se totiž stal dnem 1. října 1928 posluchačem X. ročníku pražské Válečné školy.³⁷⁶ Studium na této nejvyšší armádní vzdělávací instituci bylo mimořádně náročné a kladlo na všechny frekventanty vysoké nároky.³⁷⁷ Bylo to pochopitelné – absolventi Válečné školy byli předurčeni k zastávání vysokých velitelských a štábních funkcí a mnozí z nich nakonec stanuli na stupních v armádní hierarchii vůbec nejvyšších. Uchazeči o studium tak museli splňovat celou řadu kritérií. Nestačila pouze vysoká vojenská odbornost, ale i jazyková připravenost a v neposlední řadě velký všeobecný rozhled a vysoká mravní integrita. Studium na Válečné škole trvalo tři roky, z nichž první strávili posluchači na zkušených u nejrůznějších zbraní a absolvovali různé typy odborných kursů, jimiž si výrazně rozšířili své odborné znalosti.

Poté přišly na řadu dva roky vyplněné jak teorií, tak i praktickými zaměstnáními v terénu. Studium bylo ukončeno náročnými závěrečnými zkouškami a teprve po jejich složení mohl být absolvent přeložen do stavovské skupiny důstojníků generálního štábu. Velitel Válečné školy brigádní generál František Hrabčík o Karlu Lukasovi v roce 1931, tedy v posledním roce jeho studia, napsal: „*Skromný, sympatické povahy, jemného chování a vystupování, taktní. Chápavý, v rozhodování poněkud pomalý. V provádění méně důsledný. Velmi pilný, svědomitý a spolehlivý pracovník. Způsobilý ke službě ve všech odděleních štábu.*“³⁷⁸ Karel Lukas byl po úspěšném ukončení studia na Válečné škole dnem 31. července 1931 přeložen v hodnosti štábního kapitána do stavovské skupiny důstojníků generálního štábu a v září 1931 se opět vrátil na Slovensko. Doba, v níž se sem Karel Lukas vrátil, se pramálo podobala konci dvacátých let, kdy je opouštěl. O pouhých pět let dříve většina Evropy věřila, že přichází období prosperity a hrůzy první světové války se již nikdy nebudou opakovat. Mnozí tehdy doufali, že státy naleznou společnou řeč ve Společnosti národů, jež měla připravit podmínky k všeobecnému odzbrojení a trvalému míru. To se však bohužel nestalo. Situaci zkomplikovala světová hospodářská krize, která mimořádně tvrdě dolehla na Německo. Právě tehdy začala stoupat popularita nacistů, kteří nabízeli

³⁷⁶ VÚA-VHA, fond Kvalifikačních listin, Kvalifikační listina Karla Lukase. Jako posluchač Válečné školy absolvoval Karel Lukas v roce 1928 autokurs v Praze. V roce 1929 armádní plynový kurs při Dělostřeleckém učilišti v Olomouci a telegrafní kurs ve Vojenském telegrafním učilišti v Turnově.

³⁷⁷ Podrobněji viz VONDRÁŠEK, Václav – CHRASTIL, Sylvestr – NĚMEC, Petr: *Příprava vyšších velitelů a štábních důstojníků v čs. armádě v letech 1918–1993*. Vojenská akademie, Brno 1996.

³⁷⁸ VÚA-VHA, fond Kvalifikačních listin, Kvalifikační listina Karla Lukase.

snadná řešení a obratně pracovali s frustrací, jíž Německo trpělo v důsledku ztráty svého velmocenského postavení po Velké válce.

Staronovým působištěm Karla Lukase se i nyní staly Košice, kde převzal funkci přednosta 2. oddělení (zpravodajského) štábu tamní 11. pěší divize. Právě z té doby pochází hodnocení, které na něj vypracoval jeho přímý nadřízený, náčelník štábu divize podplukovník generálního štábu Jan Polívka: „*Skromný, velmi sympatický; pomalé rozhodování a jistou nedůslednost přičítám spíše značně vyvinutému smyslu pro zodpovědnost, který se takto na počátku služby ve štábu projevuje; osvědčil se jako velmi dobrý přednosta 2. odd. štábu – jedině okolnost, že byl v tomto oboru necelý rok činným, zabránila, aby se v pravém slova smyslu „výtečně“ uplatnil.*“³⁷⁹

2.5 Ve štábu Zemského vojenského velitelství v Košicích

Na konci září 1932 Karel Lukas opustil velitelství košické 11. divize a nastoupil ke 3. oddělení (operačnímu) košického Zemského vojenského velitelství, kde se 3. července 1933 dočkal povýšení do hodnosti majora generálního štábu.³⁸⁰ Necelého půl roku předtím se bezpečnostní situace ve světě dále zhoršila. Cesta nacistů k moci vyvrcholila 30. ledna 1933, kdy se Adolf Hitler stal říšským kancléřem a již 14. října 1933 Německo opustilo Společnost národů, začalo intenzivně zbrojit a připravovat se na agresi proti svým sousedům. Volání nového říšského kancléře po revizi mírových smluv a získání životního prostoru pro nadřazenou germánskou rasu, bylo znepokojující i proto, že tyto názory nacházely živnou půdu nejen v Německu, ale i v sousedním Rakousku a mezi příslušníky německé menšiny, žijícími v československém pohraničí. Varující byla i skutečnost, že v krátké době došlo ke sblížení mezi Německem a fašistickou Itálií, k níž si cestu hledal i další náš soused – Maďarsko. To v ní vidělo sílu, jež by mu mohla pomoci vytvořit vhodnou protiváhu proti zemím Malé dohody, s nimiž sousedilo. Období, kdy německý vojenský potenciál postupně sílil obcházením odzbrojovacích ustanovení Versailleské mírové smlouvy, skočilo 16. března 1935. Toho dne byl přijat zákon o výstavbě Wehrmachtu, kterým Německo znovuobnovilo všeobecnou brannou povinnost. O rok později – 7. března 1936 – německá armáda obsadila levý břeh Rýna, čímž zaniklo tamní demilitarizované pásmo a již 5. listopadu

³⁷⁹ VÚA-VHA, fond Kvalifikačních listin, Kvalifikační listina Karla Lukase.

³⁸⁰ Tamtéž.

1937 Adolf Hitler určil první dva cíle své nejbližší expanze – Rakousko a Československo.

V době nástupu Adolfa Hitlera k moci byla československá branná moc tvořena dvanácti čtyřplukovými divizemi, dvěma horskými, třemi jezdeckými a dvanácti záložními brigádami, dále pak hraničářskými prapory, armádním dělostřelectvem, třiceti letkami letectva, třemi desítkami protiletadlových baterií a dalšími ženijními, telegrafními a dopravními jednotkami doplněnými odpovídajícími útvary služeb. Tyto síly měly být po provedení mobilizace seskupeny do tří armád. Tehdy platný nástupový plán čs. armády existoval ve dvou variantách. První z nich počítala s nasazením většiny sil na tzv. severním válčišti, tedy proti Německu, zatímco druhá varianta předpokládala uskupení hlavních sil na „jižním válčišti“, čímž bylo myšleno jejich nasazení proti Maďarsku. Přípravované válečné operace měly být prováděny v úzké součinnosti s francouzskou armádou, eventuálně s armádami zemí Malé dohody, tedy Rumunska a Jugoslávie. Původní představy části našich politiků, že bezpečnost státní hranice Československé republiky mohou dostatečně zajistit spojenecké smlouvy a zejména pak aktivity Společnosti národů, se spolu se zhoršující se mezinárodněpolitickou situací, začaly měnit. Diplomatická jednání československých představitelů směřovala v tomto období především k udržení stávajících spojeneckých svazků i za změněné zahraničněpolitické situace, ale jejich aktivity se ne vždy setkávaly s úspěchem. S vlastními aktivitami, které měly tento postup podpořit, přišlo v tomto období i velení československé armády. Na tomto místě je možné uvést zejména pokusy o navázání spolupráce s polskou armádou, čímž měly být eliminovány negativní tendence zahraniční politiky tehdejší polské vlády vůči Československu. Tyto snahy se však na polské straně bohužel nesetkaly s úspěchem.

Radikálně se zhoršující bezpečnostní situace pochopitelně nemohla zůstat ve velení čs. armády bez patřičné odezvy. Náš Hlavní štáb se dokonce začal na to nejhorší připravovat již v polovině roku 1932 v reakci na krach odzbrojovacích jednání v Ženevě. Kolektiv důstojníků 3. (operačního) oddělení tak mohl již počátkem května 1933 představit interní směrnici „Armáda v poli“ obsahující návrh rozsáhlých změn, jež měly brzy čs. brannou moc proměnit k nepoznání.³⁸¹ Jejich hlavním smyslem bylo přebudovat její základní strukturu tak, aby maximálně usnadňovala přechod z mírové na

³⁸¹ STRAKA, Karel: *Československá armáda, pilíř obrany státu z let 1932-1939*. Ministerstvo obrany, Praha 2007, s. 30-31.

válečnou organizaci a současně zkvalitnila velení a umožnila maximální pružnost při vedení bojových operací. Toho mělo být dosaženo výrazným zjednodušením organizace stávajících divizí a vsunutím nového velitelského stupně – sboru – mezi ně a armádu. Území republiky tak mělo být vedle stávajícího systému čtyř zemských vojenských velitelství (Praha, Brno, Bratislava a Košice) nově rozděleno i mezi sedm velitelství sborů, jež měla být dislokována následovně: I. sbor v Praze, II. sbor v Hradci Králové, III. sbor v Brně, IV. sbor v Olomouci, V. sbor v Trenčíně, VI. sbor v Košicích a VII. sboru v Banské Bystrici.³⁸² Těmto sedmi sborovým velitelstvím mělo být brzy podřízeno sedmnáct divizí. Šest z nich mělo být dislokováno v Čechách³⁸³, čtyři na Moravě³⁸⁴ a zbývajících sedm na Slovensku a Podkarpatské Rusi.³⁸⁵ Došlo rovněž k přehodnocení funkce jezdeckých brigád. Jejich původně připravovaná reorganizace, která měla vstoupit v platnost 10. října 1936, byla zrušena a namísto toho byla v prosinci 1936 zahájena jejich přeměna na rychlé divize.³⁸⁶

Souběžně s připravovanou reorganizací byly upravovány i nástupové plány a mobilizační předpisy čs. armády. Podle nich se měla za všeobecné mobilizace velitelství sborů a divizí zdvojit, čímž mělo dojít ke zformování „polní armády“. Tu měla tvořit čtyři velitelství armád, čtrnáct velitelství hraničních pásem a sborů, osmatřicet vyšších jednotek na stupni divize (z toho 34 pěších a čtyři jezdecké) a dalších útvary zbraní a služeb. Zároveň bylo rozhodnuto, že se „polní armáda“, a to podle úkolů, jež budou plnit, rozdělí na dvě základní složky. Na „zajištění hranic“ (dvanáct hraničních oblastí na úrovni divize seskupených do šesti hraničních pásem na úrovni sboru) a na „manévrovací armádu“ (22 divizí, čtyři rychlé divize, osm velitelství sborů a zbývajících armádních útvarů, pokud již nebyly určeny k zajištění hranic). V době, kdy se všechny tyto kroky začaly připravovat, nemohl Karel Lukas tušit, že se na jejich uvádění do praxe bude brzy osobně podílet.

³⁸² V době vzniku bylo dočasně umístěno v Bratislavě.

³⁸³ Šlo o 1. divizi v Praze, 2. v Plzni, 3. v Litoměřicích, 4. v Hradci Králové, 5. v Českých Budějovicích a nově zřízenou 13. divizi v Kolíně.

³⁸⁴ Mezi „moravské“ divize patřily: 6. v Brně, 7. v Olomouci, 8. v Hranicích a nově postavená 14. v Kroměříži.

³⁸⁵ Ze stávajících divizí to byly 9. v Tmavě, 10. v Banské Bystrici, 11. v Košicích, 12. v Užhorodu a z nově zřízených 15. v Trenčíně, 16. v Ružomberku a 17. ve Spišské Nové Vsi.

³⁸⁶ SANDER, Rudolf: *Organizační a dislokační vývoj československé armády v letech 1918 - 1939*. In: Sborník archivních prací, 1985, č. 1, s. 3–159, s. 26–27.

2.6 Na Hlavním štábu čs. branné moci v Praze

Vážná mezinárodní situace a potřeba prosadit co nejrychleji některá opatření důležitá pro obranu státu si vynutila zřízení Nejvyšší rady obrany státu (NROS), jež byla ve své prozatímní formě ustavena již 6. října 1933. Hlavním úkolem tohoto orgánu, který tvořili ministři nejdůležitějších resortů, bylo projednávání všech důležitých vojensko-odborných otázek, a to ještě před jejich předložením vládě republiky. Krátce po vzniku NROS přišly na řadu další důležité změny, tentokrát personální. V prosinci 1933 opustil aktivní službu generální inspektor čs. branné moci armádní generál Alois Podhajský a na jeho místo dnem 31. prosince 1933 nastoupil dosavadní náčelník Hlavního štábu armádní generál Jan Syrový. Ten byl ve své funkci vystřídán bývalým velitelem Zemského vojenského velitelství v Košicích divizním generálem Ludvíkem Krejčím. Ten na okolnosti svého jmenování po letech vzpomínal: *„Ve druhé polovině měsíce listopadu 1933 byl jsem, nic netušící, povolán telefonicky ministrem národní obrany Bradáčem k rozmluvě...Sděлил mi, že mám býti jmenován náčelníkem Hlavního štábu. Bylo to pro mne překvapující sdělení. Jen jsem se trochu vzpamatoval, odmítl jsem. Necítil jsem se zralým pro tuto funkci, nejsou ani celý rok zemským velitelem. Do Prahy jsem nikdy nechtěl...Nenáviděl jsem intriky, jimiž oplývají všechna hlavní města na světě...žádných ambicí jsem neměl a nyní takové nadělení. Po delším jednání byl mi povolen den na rozmyšlenou. Navštívil jsem přednosta odborů Ministerstva národní obrany. Všude stejná píseň: ty to musíš vzít, doba je vážná. Co ve mně viděli, nevím. Já jsem o této funkci ani nesnil, ani mi nepřišlo na mysl se o ni ucházeti. Druhý den jsem trval na svých námitkách. Sedíce v klubovkách, najednou pan ministr mne plácne na koleno se slovy: „Vy to musíte vzít, jestli chcete nebo nechcete. Hlásil jsem to panu prezidentovi a on s tím souhlasí.“ Námitky vyzněly naplano, a tak vojákovi nezbývalo než postavit se do pozoru a uposlechnouti rozkaz, jak vážala přísaha.“³⁸⁷*

Tato neplánovaná a překvapivá změna v životě generála Ludvíka Krejčího v následujícím měsících a letech zásadním způsobem ovlivnila nejen další směřování čs. branné moci, ale i Karla Lukase. Spolu s bývalým košickým zemským vojenským velitelem dorazil z východního Slovenska do Prahy jako jeho osobní pobočník i on. Proč padla volba právě na něj, netušíme. Dochované písemnosti totiž v tomto směru

³⁸⁷ Armádní generál Ludvík Krejčí v dokumentech a fotografiích. Spolek přátel čs. opevnění, Brno 2000, s. 17-18.

mlčí. Můžeme se tak pouze dohadovat, že svou roli vedle vynikajícího vojenského vzdělání, válečných zkušeností a výborných jazykových znalostí sehrála i ta skutečnost, že již funkci osobního pobočnicka vysoce postaveného velitele v minulosti zastával a výborně se v ní osvědčil. Karel Lukas se tak ocitl přímo v centru dění a měl mimořádnou možnost být v denním kontaktu s tak mimořádnou osobností, jakou generál Krejčí bezpochyby byl. Protože jde i v tomto případě, podobně jako u dříve zmíněného armádního generála Josefa Šnejdárka, o významného představitele čs. branné moci, s nímž Karel Lukas strávil následující dva a půl roku svého života, je myslím důležité podívat se na něj opět poněkud podrobněji.

Ludvík Krejčí se narodil 17. srpna 1890 v Tuřanech u Brna jako nejmladší z osmi dětí sedláka Františka Krejčího a jeho manželky Amálie, rozené Fröhlichové.³⁸⁸ Po ukončení obecné školy v rodné obci studoval šest let na českém reálném gymnasiu ve Vyskově, odkud v září 1907 přešel na Vyšší lesnickou školu v Písku, kterou s dobrým prospěchem absolvoval 31. července 1910. O dva měsíce později byl v Brně odveden a 1. října 1910 nastoupil jako jednoroční dobrovolník vojenskou prezenční službu u c. a k. pěšího pluku č. 8 v Brně. Zde prošel základním výcvikem, absolvoval školu na důstojníky pěchoty v záloze a v září 1911 se vrátil zpět do civilního života. Jako myslivecký adjunkt poté nastoupil ke státnímu lesnímu úřadu v Nuštaru ve Slavonii, kde působil až do vypuknutí první světové války. V rámci mobilizace nastoupil 28. července 1914 k c. a k. bosensko-hercegovskému pěšímu pluku č. 4 v Terstu a byl zařazen na funkci velitele čety IV. praporu. Spolu s ním byl po vypuknutí války přesunut do Kotoru, kde jeho jednotka posílila posádku tamní námořní základny. Zde se Ludvík Krejčí po celý následující rok podílel na její obraně před útoky černohorské armády (mezitím dosáhl hodnosti poručíka, absolvoval tříměsíční kurz pro velitele rot a následně byl ustanoven zástupcem velitele roty). Na konci září 1915 byl Krejčího prapor soustředěn u Višegradu, kde až do 22. října hájil postavení na řece Drině proti srbským a černohorským jednotkám. Poté řeku násilně překročil a postoupil přes Lipovo Brdo na Bjelu Goru, kde zůstal rozmístěn až do počátku prosince 1915.

V lednu 1916 byl Ludvík Krejčí společně se svým praporem přemístěn nazpět do Kotoru, kde se zúčastnil bojů o Lovčen a Golo Brdo a poté byl nasazen v Albánii. Zde velel samostatné průzkumné rotě, působící jako předvoj rakousko-uherských jednotek na

³⁸⁸ Stručný životopis generála Ludvíka Krejčího na několika dalších stranách, vznikl na základě jeho osobních materiálů (Kvalifikační listina, Poslužný legionářský spis) uložených ve VÚA-VHA v Praze a dokumentů z rodinného archivu, které mi poskytla generálova dcera paní Marie Žižková.

směru Skadar-Durazzo, během února 1916 se zúčastnil bojů u Prezzy a Bazar Šjaku a koncem března se s rotou opět vrátil do Kotoru, kde strávil dva týdny v karanténě z důvodu podezření na šíření cholery. V polovině dubna 1916 byl Krejčího prapor přemístěn na italskou frontu (na tzv. tolmeinské předmostí) a 1. července 1916 reorganizován na c. a k. bosensko-hercegovský polní myslivecký prapor č. 5. Ten poté až do konce září 1916 bojoval v tomto prostoru a následně byl převezen na rumunskou frontu do Sedmihradska. Zde se Ludvík Krejčí (již jako velitel roty) v listopadu a prosinci 1916 vyznamenal v bojích s Rumuny o pohraniční průsmyky u Caineni a při ofenzivě „Gruppe Krafft“ u Pitesci, Ploesci a Odobesci, za což byl povýšen na nadporučíka. Na počátku roku 1917 přešla rakousko-uherská vojska na řece Putna do defenzivy a rumunská fronta tak vstoupila do stadia zákopové války. Právě tehdy byl Ludvík Krejčí 17. května 1917 při jedné z hlídek zajat. V zajateckém táboře však nepobyl dlouho. Již na konci června 1917 se přihlásil do čs. legií a 7. července 1917 byl zařazen do důstojnického kurzu v Borispolu, po jehož absolvování nastoupil jako velitel praporu k 6. čs. střeleckému pluku.

Československé legie získaly v Ludvíkovi Krejčím statečného a zkušeného důstojníka, který za tři roky služby v rakousko-uherské armádě postupně bojoval na černohorské, srbské, albánské, italské a rumunské frontě a do legií přicházel s čerstvými bojovými zkušenostmi obohacenými navíc moderními teoretickými poznatky. Tyto tři roky navíc prakticky celé strávil v první linii a byl hned třikrát vyznamenán za hrdinství. Postupně obdržel bronzovou, malou a velkou stříbrnou Vojenskou záslužnou medaili, přičemž k oběma stříbrným medailím mu byly na jaře 1917 navíc uděleny i meče na výraz zvláštních zásluh. Pravděpodobně tak byl nejvíce vyznamenaným rakousko-uherským záložním důstojníkem, který do legií vstoupil. V vzápětí dal své zkušenosti a schopnosti plně do jejich služeb. Již v březnu 1918 se jako velitel III. praporu 6. čs. střeleckého pluku (a později celého severního úseku) zásadním způsobem zapojil do bitvy u Bachmače, v níž se mu podařilo udržet tento významný železniční uzel před soustředěným náparem německých jednotek až do průjezdu posledního čs. transportu, čímž umožnil ústup Československého armádního sboru na východ a fakticky ho tak zachránil.

Vynikající vojenské schopnosti projevily Ludvík Krejčí i po vypuknutí konfliktu mezi čs. legiemi a bolševiky na jaře 1918. Na počátku bojů velel jednotkám, které dobyly Marjanovku a Omsk a v červenci 1918 převzal velení na tzv. kungurské frontě. I zde se mimořádně osvědčil a v mnoha krvavých srážkách se mu podařilo nejen dobýt většinu

železničních stanic mezi Jekatěrinburgem a Kungurem, ale i vytlačit nepřátelské jednotky z přilehlého území, za což byl 27. srpna 1918 povýšen na podplukovníka a 22. října 1918 ustanoven velitelem 6. čs. střeleckého pluku. Poté, co generál Radola Gajda³⁸⁹ odešel do ruských služeb, převzal po něm 31. prosince 1918 v hodnosti plukovníka (povýšen byl 1. prosince 1918) funkci velitele 2. čs. střelecké divize bojující tehdy na uralské frontě. Během ledna 1919 se mu podařilo postupně stáhnout jednotky divize do Jekatěrinburgu a následně převzal na zbytek roku střežení úseku sibiřské magistrály od Novonikolajevska až po Ačinsk. Po evakuaci Irkutska byl v lednu 1920 ustanoven velitelem zadního voje čs. jednotek. Jako takový musel vést opakovaná jednání s dotírajícími bolševiky a odrážet jejich útoky v situaci, kdy vyjednávání nevedla k úspěchu. V dubnu 1920 se mu podařilo soustředit celou divizi ve Vladivostoku, kde se spolu s jejím štábem a 6. čs. střeleckým plukem 26. dubna 1920 nalodil na loď „President Grant“, na níž se se přes Singapur, Suez a Terst vrátil 18. června 1920 do osvobozené vlasti.

Po krátké repatriační dovolené byl Ludvík Krejčí 23. července 1920 ustanoven velitelem 6. pěší divize v Brně a v jejím čele setrval až do srpna 1923. V mezidobí absolvoval od června do srpna 1921 Informační kurz pro generály a důstojníky v Praze, v listopadu 1922 byl vyslán do obdobného kurzu ve Versailles ve Francii a 28. června 1923 se dočkal povýšení do hodnosti brigádního generála. Nedlouho poté byl 15. srpna 1923 vyslán k dvouletému studiu na Vysoké škole válečné (École Supérieure de Guerre) v Paříži a po jejím ukončení se stal 27. srpna 1925 na dlouhých sedm let velitelem 4. pěší divize v Hradci Králové.³⁹⁰ V prosinci 1932 zamířil Ludvík Krejčí (nyní již v hodnosti divizního generála, do které byl povýšen 4. května 1928) do Košic, kde se stal 1. ledna 1933 velitelem tamního Zemského vojenského velitelství. V této vysoké funkci však setrval, jak již bylo uvedeno, pouhých jedenáct měsíců.

³⁸⁹ Divizní generál Radola GAJDA (14. 2. 1892 – 15. 4. 1948). V září 1915 padl do zajetí a vzápětí vstoupil do černohorské armády. S ruskou sanitární misí odjel do Ruska, kde se v březnu 1916 přihlásil do 1. srbské dobrovolnické divize v Oděse. Od ledna 1917 u 2. čs. střeleckého pluku (velitel čety, roty a praporu, od července 1917 zatímní velitel pluku). Od března 1918 velitel 7. čs. střeleckého pluku. Za bojů s bolševiky velitel Východní skupiny. Od září 1918 velitel 2. čs. divize. Od ledna 1919 jeden z velitelů Sibiřské armády admirála Kolčaka. V listopadu 1919 se ve Vladivostoku pokusil o protikolčakovský převrat, byl zajat a donucen opustit Rusko. 1920 přidělen ZVV Praha. 1920-1922 frekventant Vysoké školy válečné v Paříži. 1922-1924 velitel 11. divize v Košicích. Od prosince 1924 u MNO - hlavního štábu (I. zástupce náčelníka hlavního štábu, od 20. 3. 1926 zastupující náčelník hlavního štábu). V létě 1926 obviněn z údajné špionáže ve prospěch SSSR, přeložen do výslužby a následně degradován. V lednu 1927 vstoupil do Národní obce fašistické a stal se jejím vůdcem. Za okupace podporoval příslušníky odboje a pečoval o dceru popraveného odbojáře, přesto zatčen a v letech 1945-1947 vězněn. VÚA-VHA, fond Kvalifikačních listin, Kvalifikační listina Radoly Gajdy.

³⁹⁰ Doba strávená ve východních Čechách patřila bezesporu k nejšťastnějším obdobím života Ludvíka Krejčího. Právě zde se 17. ledna 1927 oženil se slečnou Marií Luxovou, dcerou továrníka Josefa Luxe z Jablonného nad Orlicí a narodily se mu tady i obě dcery – 16. března 1930 Marie a 12. ledna 1932 Jarmila.

Dne 30. listopadu 1933 byl totiž ustanoven zatímním a 31. prosince 1933 definitivním náčelníkem Hlavního štábu čs. branné moci a 14. března 1934 povýšen na armádního generála. Stalo se tak v době nesmírně vážné, kdy se nebezpečí hrozící mladé republice zvyšovalo prakticky ze dne na den a odpovědnost za obranu země, která na něj byla vložena, byla mimořádná.³⁹¹

Nový náčelník Hlavního štábu již brzy prokázal, že je mužem na svém místě. Prakticky okamžitě po svém nástupu do funkce vyjádřil souhlas s organizačními změnami, k nimž v armádě došlo, nebo měly být v blízké budoucnosti provedeny a zařadil je jako priority do svého pracovního programu. Kromě toho se však rozhodl změnit personální složení nejvyššího velení armády a prosadil penzionování některých velitelů, kteří podle jeho názoru již na své funkce nestačili. Vedle armádního generála Eduarda Kadlece³⁹² byl pravděpodobně nejvýznamnějším cílem tohoto Krejčího opatření bývalý nadřízený Karla Lukase armádní generál Josef Šnejdárek.

³⁹¹ Vrcholem vojenské kariéry Ludvíka Krejčího bylo jeho ustanovení Hlavním velitelem čs. branné moci na podzim 1938. Potom již následoval pouze pád. Bezprostředně po Mnichovu provedl zabezpečení nových hranic, řídil demobilizaci válečné armády a její přechod na výrazně modifikovanou mírovou strukturu a 20. prosince 1938 se vrátil zpět do funkce náčelníka Hlavního štábu. Ne však nadlouho. Na nátlak německé diplomacie byl totiž 1. března 1939 z funkce náčelníka Hlavního štábu odvolán. Za okupace se pokusil zapojit do odbojové činnosti, avšak neúspěšně. Jako bývalý vysoký představitel armády, navíc veřejně známý, se ihned po obsazení ČSR ocitl pod stálým dohledem gestapa. Dne 14. října 1941 byl zatčen, převezen a vyslýchán v souvislosti s odbojovou organizací tzv. prstýnkářů. Po osmi měsících věznění v Praze a terezínské Malé pevnosti byl neočekávaně propuštěn. V letech 1942 a 1943 opakovaně odmítl nabídky státního tajemníka Karla Hermanna Franka, na své propagační využití ve prospěch nacistů. Po osvobození republiky byl generál Krejčí opět povolán do činné služby, avšak nové velení armády pro něj nenašlo odpovídající funkci a 1. února 1947 byl ve svých sedmapadesáti letech přeložen do výslužby. Po únoru 1950 byl degradován na vojína v záloze a 31. května 1953 mu byla jako bývalému „horlivému přísluhovateli dřívějšího kapitalistického řádu“ odebrána penze. Ocitl se tak zcela bez prostředků, a aby zajistil dcery i nemocnou manželku, pracoval v Jablonném nad Orlicí jako pomocný dělník v továrně na nitěné knoflíky, která byla znárodněna jeho tchánovi. Zemřel 9. února 1972 v Ústí nad Orlicí. V květnu 1990, byl plně rehabilitován a posmrtně mu byla navracena hodnost armádního generála.

³⁹² Armádní generál Eduard KADLEC (16. 3. 1880 – 19. 8. 1961). Absolvent dělostřelecké kadetní školy ve Vídni (1900), poté u c. k. pevnostního dělostřeleckého pluku 1 tamtéž. Od podzimu 1904 na Balkáně (naposled od listopadu 1906 velitel pevnůstky v Bogiševaci). V únoru 1909 odešel na vlastní žádost do výslužby. 1909-1914 v belgické koloniální armádě v Kongu. V době vypuknutí války na dovolené ve vlasti, proto mobilizován a zařazen k osádce pevnosti Přemyšl. Po její kapitulaci v březnu 1915 zajat, od roku 1916 v ústředí Svazu československých spolku na Rusi v Kyjevě. Od července 1917 u 7. čs. střeleckého pluku (zástupce velitele, od srpna 1918 velitel pluku). Na podzim 1918 krátce velel 2. čs. střelecké divizi, od září 1918 v čele Velitelství Dálného východu ve Vladivostoku, 1918-1920 velitel Rumunské legie sedmihradských a bukovinských střelců, kterou v létě 1920 vítězně dovedl do Bukurešti. 1921-1931 velitel 10. pěší divize v Banské Bystrici, od září 1931 velitel olomoucké 7. pěší divize. Od října 1935 velitel IV. sboru v Olomouci, již po měsíci ustanoven velitelem ZVV Brno. V srpnu 1937 v hodnosti armádního generála pensionován. V září 1938 nebyl povolán do činné služby. Za okupace žil pod dohledem gestapa a jeho zapojení do odboje nepřicházelo v úvahu. Po únoru 1948 vystěhován ze své brněnské vily, degradován na vojína a šikanován. VÚA-VHA, fond Kvalifikačních listin, Kvalifikační listina Eduarda Kadlece a fond Poslužných legionářských spisů, Poslužný legionářský spis Eduarda Kadlece.

Vztahy mezi Ludvíkem Krejčím a tehdejší bratislavským zemským vojenským velitelem se vyhroutily nedlouho poté, co se generál Krejčí ujal funkce náčelníka Hlavního štábu. Po podzimních cvičeních roku 1934 měl být Šnejdárkovi k 31. říjnu 1934 poslán na dovolenou a 31. prosince 1934 penzionován. Plán se však nepodařilo zrealizovat tak jednoduše, jak si to tehdejší velení armády naplánovalo. Veřejnost vnímala kroky vůči generálu Šnejdárkovi ze strany Hlavního štábu a Ministerstva národní obrany velice citlivě. Nemalá část tisku se rovněž výrazně angažovala ve prospěch populárního generála, a tak vypukla aféra, jež dokonce vyvrcholila interpelacemi v parlamentu. Do uklidnění případu se nakonec musel osobně vložit prezident T. G. Masaryk. Kompromis byl nalezen přijetím nové směrnice o penzionování generality, na jejímž základě požádal Josef Šnejdárkovi k 1. červenci 1935 o odchod do výslužby. Stalo se tak po téměř třiačtyřiceti letech tvrdé vojenské služby. O tom, jak se v této zvláštní situaci, kdy jeho nový nejbližší nadřízený ukončuje vojenskou kariéru muže, který pro něj tolik udělal, cítil Karel Lukas, nevíme. Rozhodně však nešlo o pocity příjemné. Na úvahy tohoto typu však Karlu Lukasovi nezbývalo mnoho času. Jeho nadřízený zodpovídal za obranu státu a množství úkolů s tím spojené, bylo mimořádné. Jedním z nich byla kromě reorganizace čs. branné moci i změna nástupových plánů.

Vojenské umění čs. armády bylo v meziválečném období výrazně inspirováno Francií, která se pro nás stala hlavním zdrojem zkušeností a poznatků, prověřených první světovou válkou. Jeho aktivní prvky zahrnující přenesení bojové činnosti na území sousedních nepřátelských států, se však z válečných plánů čs. armády začalo v závislosti na růstu vojenského potenciálu Maďarska a Německa postupně vytrácet. Starší přístupy kolem poloviny třicátých let vystřídal doktrína „aktivní strategické obrany“, která byla inspirována novějším francouzským řešením. To se opíralo o mohutný systém stálého opevnění³⁹³, za nímž měly operovat vyšší mobilní jednotky ničící nepřítel, kterému by se případnými průlomy podařilo proniknout do vnitrozemí. Tento nově přijatý způsob obrany měl čs. armádě umožnit spořádaný ústup ve směru západ – východ, během kterého měl být protivníkovi kladen houževnatý odpor, a tak získáván čas pro efektivní zásah spojenců ve prospěch ČSR. Válečným cílem bylo

³⁹³ I u nás měl být později schválený program opevňovacích prací splněn teprve v roce 1951 realizací 1276 objektů těžkého opevnění a 15 463 objektů opevnění lehkého. Do září 1938 se podařilo dokončit pouze 263 izolovaných pěchotních srubů, objektů dělostřeleckých tvrzí a na 10 000 pevnůstek lehkého opevnění. Podrobněji viz STEHLÍK, Eduard: *Československé opevňovací programy 1936-1938*. In: *Historie a vojenství*, 2005, roč. 54, č. 1 (I. část), s. 4-29; č. 2 (II. část), s. 50-59.

přítom zachování bojeschopnosti čs. armády. Ta se měla zapojit buď do spojenecké protiofenzívy, anebo přejít na území spojeneckého Rumunska a následně pokračovat v boji proti agresorovi a jeho eventuálním spojencům mimo území vlastního státu.

Jiná možnost totiž pro čs. armádu vzhledem k nevýhodnému tvaru státního území a jeho malé hloubce, obklíčené ze všech stran potencionálními nepřáteli, neexistovala. Naše armáda si proto nemohla dovolit nechat nepřítele nejdříve proniknout hluboko do vnitrozemí a teprve potom se snažit o jeho vytlačení. Velké množství vojenských objektů, či pro obranu státu důležitých podniků a zařízení se kromě toho nalézalo v bezprostřední blízkosti státních hranic a byly tak snadno zranitelné. Velice vážný problém představoval rovněž nedostatek lidských zdrojů. Neúnosná délka státních hranic totiž kladla na čs. armádu naprosto nereálné nároky. V této souvislosti bývá často uváděn výrok prvního náčelníka našeho Hlavního štábu, francouzského divizního generála Maurice C. Pellé, jenž údajně při pohledu na mapu předválečného Československa prohlásil: „*Obranu tohoto státu může spolehlivě zajistit jen mimořádně schopný ministr zahraničí. Toto opravdu není práce pro vojáky.*“³⁹⁴

V době nástupu Adolfa Hitlera k moci měl tehdy platný nástupový plán čs. armády dvě varianty. První z nich počítala s nasazením většiny sil na tzv. severním válčišti, tedy proti Německu, zatímco druhá varianta předpokládala uskupení hlavních sil na „jižním válčišti“, čímž bylo myšleno jejich nasazení proti Maďarsku. Přípravované válečné operace měly být prováděny v úzké součinnosti s francouzskou armádou, eventuálně s armádami zemí Malé dohody, tedy Jugoslávie a Rumunska. Podstatnou změnu proto představovalo vypracování nástupního plánu IV, k němuž došlo na podzim 1935. Ten již předpokládal, že naším hlavním protivníkem bude v nadcházejícím válečném konfliktu Německo, a proto také počítal s tím, že většina divizí naší armády bude v případě války nasazena právě proti němu. To bylo umožněno na základě jednání s našimi malodohodovými spojenci, které se uskutečnilo na jaře 1935 a díky němuž mohlo Československo do války proti Maďarsku, vyčlenit pouhé tři své divize: 10. banskobystričskou, 11. košickou a 12. užhorodskou. Zbytek úkolů by v případě potřeby pokryli svými silami Jugoslávci společně s Rumuny.

Ani nástupový plán IV však nebyl konečný. V následujících měsících docházelo k jeho rozpracovávání a formálnímu zkvalitňování, takže postupně vznikaly nové

³⁹⁴ Život tohoto vynikajícího státníka vojáka je nejlépe zpracován v monografii BŘACH, Radko.: *Generál Maurice Pellé – První náčelník Hlavního štábu čs. branné moci*. Ministerstvo obrany, Praha 2007.

modifikace. Nástupový plán VI, jenž byl dokončen v roce 1937 a platil pro mobilizační období 1938-1939, rozpracovával například velice podrobně možnosti obrany republiky při současném útoku ze strany Německa i Maďarska. I za takové situace měly být pochopitelně hlavní síly soustředěny k odražení německých divizí.

Ostraha hranic zaujatá naší armádou v květnu 1938 si vynutila vznik nástupového plánu VII a nové směrnice pro zajištění hranic. Šlo jednak o menší změny v sestavě jednotek v pohraničí, jež byla provedením tzv. částečné mobilizace prozrazena a jednak o posílení jednotek krytu hranic.³⁹⁵ Zároveň byly připraveny a následně schváleny přísně utajované plány evakuace Čech, zejména plzeňské průmyslové aglomerace a hlavního města Prahy. Na základě nařízení vydaného v létě 1938 byly vypracovávány i plány obrany kasáren, vojenských i státních objektů a ochrany obyvatelstva v pohraničí, kde ze strany zfanatizované sudetoněmecké menšiny trvale hrozilo vypuknutí protistátního povstání.

Na konci září 1938, tedy v době vrcholící krize, počítal modifikovaný nástupový plán s tím, že bude přibližně jedna sedmina mobilizované armády rozmístěna proti Maďarsku, zatímco podstatná část soustředěných sil bude nasazena proti Německu. Menší část z nich měla na severní a jižní Moravě zajišťovat houževnatou obranu na místě, čímž mělo být Německu zabráněno rozdělit bojující československou armádu na dvě části již zmiňovaným klešťovým úderem. Hlavní síly pak měly s početnějším protivníkem svádět manévrový ústupový boj, způsobovat mu těžké ztráty a stahovat se na předem vybraná ústupová postavení na Českomoravské vrchovině a moravsko-slovenském pomezí.

Stoupající ohrožení republiky se však neprojevalo pouze horečnou aktivitou československé generality uvnitř čs. branné moci, ale i na poli zahraničním, především ve vztahu k našim dlouholetým spojencům. Právě v tomto období absolvoval Karel Lukas společně s generálem Krejčím řadu zahraničních služebních cest k našim malodohodovým spojencům – Jugoslávii a Rumunsku –, stejně jako k našemu klíčovému partnerovi – Francii.

Spojenecké vazby k této trojici zemí si Československo vytvořilo již krátce po svém vzniku, avšak pokud jde o vzájemnou vojenskou spolupráci, je nutné konstatovat, že to byla právě čs. armáda, kdo ve prospěch předpokládané spojenecké koalice vykonal

³⁹⁵ Například již zmíněné vytvoření Skupin 1 a 2.

zdaleka nejmíc. Naproti tomu schopnosti i reálné možnosti Francie pod vlivem složitých vnitřních i vnějších vojensko-politických příčin dlouhodobě klesaly. Zásadní zlom pak přinesl konec roku 1937, kdy vysocí představitelé francouzského Generálního štábu dali při jednáních se svými čs. protějšky jasně najevo neochotu riskovat ztrátu vlastních sil a prostředků v konfliktu, jenž by vznikl německým útokem na Československo.

Zní to možná překvapivě, ale v meziválečném období tak byla vojenská spolupráce nejpodrobněji propracována se státy Malé dohody. Bilaterálními smlouvami z let 1921 a 1922 se její členské státy – Československo, Rumunsko a Jugoslávie – zavázaly vyčlenit část svých sil ve prospěch společné obrany proti Maďarsku. Společný postup přitom počítal nejenom s defenzívou, ale i s útočnými akcemi. V září 1923 vznikla jednotná vojenská konvence Malé dohody, jež upřesňovala obsah zmíněných starších smluv a platila až do počátku 30. let.³⁹⁶ Trvalý maďarský revisionismus však v květnu 1931 vedl k podpisu nové vojenské konvence. V té se členské státy Malé dohody shodly na navýšení sil pro případné akce proti Maďarsku. Závazky byly vyrovnané. Každý signatář se zavazoval vyčlenit minimálně 112 praporů pěchoty, 150 dělostřeleckých baterií, 32 eskadron jezdeckva a 120 letounů za předpokladu, že nebude napaden dalším státem.

Zástupci Hlavních štábů armád Malé dohody se pravidelně scházeli na poradách, při nichž se diskutovalo a koordinovalo společný postup v případě války. Řadu let však bylo sledováno především nebezpečí hrozící ze strany Maďarska, až teprve kritická třicátá léta vnesla do společných konzultací faktor širšího válečného konfliktu v Evropě. To se nakonec také projevilo v devatenácti společně vypracovaných operačních plánech, jež vznikaly postupně v letech 1929–1937. Plán z listopadu 1937 totiž počítal s tím, že Československo může být napadeno nejen Maďarskem, ale i Německem a Rakouskem.

Od května 1935 se mezinárodní zajištění ČSR opíralo i o československo-sovětskou spojeneckou smlouvu, která však byla vázána na obdobný francouzsko-sovětský svazek. Rozhodující českoslovenští političtí i vojenští činitelé totiž nehodlali překročit rámec, vymezený vztahy Francie k SSSR. Nejvyšší činitelé Generálního štábu francouzské armády přitom pohlíželi na perspektivu francouzsko-sovětské vojenské

³⁹⁶ Jugoslávie a Rumunsko měly podle ní nasadit 72 praporů pěchoty, 90 dělostřeleckých baterií, 16 eskadron jezdeckva a 30 letounů. Československo se zavázalo uvolnit 66 praporů pěchoty, 90 dělostřeleckých baterií, 16 eskadron jezdeckva a 80 letounů.

spolupráce s velkou nedůvěrou. Jednak panovala pochopitelná obava z nejasných záměrů Stalinova totalitního režimu a Francouzi kromě toho hluboce nedůvěřovali kvalitám a možnostem sovětské armády. Jejich kritický pohled v roce 1937 navíc dále prohloubily zprávy o politických procesech a následné masakry, které těžce postihly velitelský sbor Rudé armády. Přínos politického spojení se Sovětským svazem tak z hlediska obrany ČSR ležel zejména ve vojensko-technické oblasti. Na všeobecnou koordinaci společných válečných plánů totiž nikdy nedošlo.

Odhodlání k vzájemné vojenské pomoci v případě válečného konfliktu však bylo navenek demonstrováno vzájemnými návštěvami nejvyšších vojenských představitelů všech zúčastněných zemí. Z tohoto pohledu je za nejvýznamnější možné označit návštěvu náčelníka Hlavního štábu francouzské armády generála Maurice Gustave Gamelina a příjezd delegace Rudé armády vedené generálem Borisem Michajlovičem Šapošnikovem, jež se v Československu v srpnu 1935 zúčastnila závěrečných cvičení naší branné moci. Ani u jedné z nich, jak dokazují četné fotografie, Karel Lukas pochopitelně nechyběl.

Vedle mnoha důležitých povinností však Karel Lukas nezapomínal ani na své rodiče, a pokud mu to čas dovoloval, vždy se u nich v rodném Brníčku zastavil. Jak na to vzpomíná paní Božena Leharová: *„Karel Lukas byl velice sympatický, uhlazený člověk, milý, velice hodný a nikdy ze sebe nic nedělal. Dobře si pamatuji, že když byl doma v Brníčku, choval se velice bezprostředně. Ono když přijel, to se to hned u nás ve vsi rozkřiklo, že přijel major Lukas, ale to neznamenal, že jste na něj mohli narazit, jak se promenáduje po návsi v uniformě a nablýskaných holínkách. Naopak. Mohli jste si být takřka jisti, že ho potkáte někde na poli za vsí, jak jde jen tak, bosý, s botami přes rameno, nebo kamsi jede s vozem s kravami. Často vyrážel i brzy ráno, ještě za ranního šera na výlety do okolí Brníčka, na hrad, do lesů a dopoledne jste ho mohli vidět, jak se vrací, spokojený a odpočatý, šťastný z toho, že je doma u svých, kde to měl rád. Také si pamatuji, že velice rád mluvil po našem, po „brněnsku“, tedy místní hanáčtinou. Nikdy na nic nehrál, nad nikoho se nevyvyšoval, nic ze sebe nedělal. řada lidí, která by dosáhla takového postavení jako on, by se s vámi třeba ani nebavila, ale on i nadále v jádru zůstal tím věčně veselým chlapcem z malé severomoravské dědiny.“*³⁹⁷

³⁹⁷ Záznam rozhovoru autora s paní Boženu Leharovou, rozenou Novákovou z 27. září 1991.

Vedle reorganizace armády a navýšení výzbrojního programu padlo krátce po příchodu Karla Lukase do Prahy i zásadní rozhodnutí, přistoupit i v ČSR, podobně jako to učinila Francie, k zahájení rozsáhlé výstavby stálého opevnění. Ačkoliv je dnes toto zásadní rozhodnutí obecně vnímáno, jako myšlenka armádního generála Ludvíka Krejčího a jeho nejbližších spolupracovníků, nebylo tomu tak. Zájem o opevnění se totiž v nejvyšších politických i armádních kruzích objevil již několik měsíců před nástupem Ludvíka Krejčího do funkce náčelníka Hlavního štábu. Tím, kdo tuto otázku otevřel, byl náčelník Vojenské kanceláře prezidenta republiky divizní generál Ing. Silvestr Bláha, shodou okolností jeden z bývalých spolubojovníků Karla Lukase z let první světové války i tažení proti Polákům na Těšínsku.

Již v prvních úvahách o možném opevňování Československé republiky se vždy jako potenciální vzor objevují francouzské fortifikace. A není divu. První světová válka sice skončila na podzim 1918 vítězstvím Francie a jejích spojenců, avšak cena, kterou za to celá země musela zaplatit, byla strašlivá. Proto se již krátce po skončení krvavých bojů objevily plány jak v budoucnu zabránit přenesení podobného válečného běsnění na francouzské území. Jednou z možností zabezpečení východních hranic Francouzské republiky se ukázalo být stálé opevnění. Po letech studií a projektových příprav byla v roce 1928 zahájena výstavba mohutného pevnostního systému. Největšího rozmachu však dosáhla teprve v letech, kdy se stal ministrem války André Maginot, podle něhož také tato „novodobá čínská zeď“ dostala svůj název. Naprostá většina pevnostních objektů tohoto železobetonového valu byla postavena v rozmezí let 1930-1934. Celková délka opevněných hranic přitom činila přibližně 360 kilometrů, přičemž podle provedených odhadů si výstavba pevnostních objektů a jejich vyzbrojení, vyžádala náklady ve výši pět a půl miliardy zlatých franků. O rozsahu tohoto obrovského díla si lze alespoň částečně udělat představu z následujícího počtu vybudovaných fortifikačních objektů. Podél severovýchodních hranic – proti Německu – se Francouzům podařilo postavit 22 velkých dělostřeleckých tvrzí (z toho dvě velkoscupiny: Hochwald a Hackenberg), 36 malých pěchotních tvrzí, 311 izolovaných pěchotních srubů, 78 opevněných úkrytů (tzv. abri) a 14 dělostřeleckých pozorovaten. Zanedbatelný nebyl ani počet objektů postavených na jihovýchodě země, tedy proti Itálii, kde se v neschůdném vysokohorském terénu podařilo dokončit 23 velkých dělostřeleckých tvrzí, 3 dělostřelecké pozorovatelné a 61 pěchotních tvrzí, izolovaných

objektů, úkrytů a tzv. předpevností (avant-post).³⁹⁸ Kromě vlastních pevnostních objektů se obranná linie skládala i z protitankových a protipěchotních překážek, podzemní kabelové telefonní sítě, podzemních elektrických rozvodů, kasáren, skladů střeliva i dalšího materiálu, stovek kilometrů silnic a systému úzkorozchodné povrchové železnice zásobující vybrané objekty materiálem a zásobami.

Ve velmi krátké době se Francouzům podařilo vytvořit moderní pevnostní systém, jaký svět až do té doby nepoznal. Příklad Francie pochopitelně sváděl k napodobení, a není proto divu, že pod dojmem velkolepé Maginotovy linie přistoupila k opevňování svých hranic celá řada dalších evropských států. Československo jako jeden z nejbližších francouzských spojenců nemohlo mezi těmito zeměmi pochopitelně chybět. O čemž svědčí zpráva, kterou 19. září 1933 poslal prezidentovi republiky T. G. Masarykovi přednosta jeho vojenské kanceláře již zmíněný generál Ing. Silvestr Bláha. V dokumentu se uvádí: „*Ve zvláštní studii pro pana presidenta dovolila si vojenská kancelář upozorniti na nutnost studia otázky možného opevnění čs. republiky, kterým by se docílilo strategického ztužení naší nevýhodné geografické situace a zajistilo shromáždění všech sil k obraně. Podobně v jednom ze svých měsíčních hlášení dovolila si vojenská kancelář upozorniti na názor vojenských německých odborníků na francouzskou akci pohraničního opevnění. Toto opevnění provedené velmi důkladně a se všemi vymoženostmi techniky je dnes již skončeno a to na úseku hranic s Německem. Přesto že by Francie měla dnes převahu lidského materiálu ve zbrani proti Německu, vystavěla opevnění jen proto, aby měla větší dispoziční hodnotu tohoto materiálu i eventuálně proti Itálii. Podle tohoto německého názoru je účelem tohoto nákladného pohraničního opevnění zvýšení branné kapacity francouzského státu a bylo to zdůrazněno při inspekční cestě ministra války v opevněném území. Podle posledních zpráv opevňuje se i Itálie na srbských hranicích. Opevňování hranic stává se tudíž všude článkem v systému státní obrany. U nás nebyla tato otázka, ač i pro nás má veliký význam, dosud vážně řešena, a sice proto, že bylo v první řadě nutné myslit na vybudování účelné armády, schopné se dobře brániti. Při zesíleném německém nebezpečí, větší bojové schopnosti tohoto státu, které je dnes faktem a povaze sil okolních států, nastává nyní otázka, zda by naše armáda se vůbec dostala k dílu, vzhledem na možnost překvapujících operací proti nám...majíce již vybudovanou armádu, máme za další svatou povinnost dáti jí v případě překvapení možnost boje*

³⁹⁸ Číselné údaje o počtech objektů se v literatuře podstatně liší. Uváděná čísla pocházejí z knihy J. Y. Maryho – La Ligne Maginot, ce qu'elle e'tait, ce qu'il en reste. SERCAP Editions. Paris 1980.

*vůbec...Stát by ovšem musel odhodlati se k finančním obětem, rozloženým na řadu let, které by mu však poskytly záruky klidu a míru. Vojenská kancelář je názoru, že je třeba studijně vniknouti do problému našeho opevnění a to pokud možno ihned. Je záhodno, aby popud vyšel z Rady národní obrany.*³⁹⁹

Výše uvedená zpráva však nebyla ani zdaleka prvním upozorněním na možnost budování československého opevnění, která byla adresována prezidentovi republiky. Již o více než čtvrt roku dříve – 1. června 1933 – informoval generál Bláha T. G. Masaryka o mimořádně zajímavé přednášce „O významu stálého opevnění pro obranu státu“, kterou nedlouho předtím přednesl ve Vědeckém ústavu vojenském náčelník štábu ZVV Praha brigádní generál Rudolf Hanák. Ve své informaci o předneseném materiálu Silvestr Bláha o možném opevnění Československa uvádí: „*Je to problém, o který přes jeho značnou důležitost se dosud u nás neprojevil žádný zvláštní zájem a který je u nás ještě málo probádán. Poněvadž však i u nás přijde doba, kdy bude třeba rozhodnouti, má-li býti tvořeno stálé opevnění a v jakém rozsahu by mělo býti provedeno, dovoluje si vojenská kancelář předložit tento problém laskavé pozornosti pana presidenta. Jde totiž o věc, jejíž řešení není otázkou čistě vojenskou, neboť rozhodování o zřízení stálých opevnění je spíše otázkou státnickou, o níž přísluší rozhodovati především vládě. Až dosud nebylo o této otázce uvažováno, protože na provedení stálých opevnění nebylo peněz. Není však nikterak vyloučeno, že snad v budoucnosti buďto finanční poměry dovolí, aby bylo přikročeno k jejich vybudování, anebo, že i přes nepříznivou finanční situaci bude stát mezinárodními poměry k tomu donucen.*“⁴⁰⁰ Generál Bláha dále pokračuje: „*Na území našeho státu není žádných pevností. Naše armáda spotřebovala značných prostředků, aby byla aspoň poněkud uspokojivě vyzbrojena. Proto nebylo na budování opevnění ani pomyšlení. Konečně jsme také v tomto oboru bez jakékoliv tradice, nemáme žádných technických odborníků, kteří by měli v těchto věcech praktických zkušeností a též zkušenosti z dřívějších válek, odehrávajících se na našem území, nedají se dobře uplatnit pro moderní poměry. Kdybychom se odhodlali provést opevnění, museli bychom začít úplně od začátku a probíjet se sami...*“⁴⁰¹ Třebaže nynější finanční situace není provedení stálých opevnění přízniva, je záhodno, aby rozhodující činitelé měli již nyní tuto věc na zřeteli, protože, jak již dříve bylo uvedeno,

³⁹⁹ VÚA-VHA, VKPR 1933, VKPR čj. 285/33 dův. z 19. 9. 1933.

⁴⁰⁰ VÚA-VHA, VKPR 1933, VKPR čj. 174/33 dův. z 1. 6. 1933, s. 1.

⁴⁰¹ VÚA-VHA, VKPR 1933, VKPR čj. 174/33 dův. z 1. 6. 1933, s. 3-4.

vyžaduje již přípravné studium velmi mnoho času a o jejich konečném uskutečnění ani nemluví.“⁴⁰²

Koncem září 1933 se v nejvyšších kruzích opět hovořilo o opevnění a o Francii, i když v tomto případě v poněkud nečekané souvislosti. V úterý 26. září 1933 uspořádal arm. gen. Jan Syrový slavnostní večeři na počest francouzského generála Maxime Weyganda, který právě v té době pobýval v Československu na oficiální návštěvě. Pozvaní hosté hovořili v kuloárech o všem možném. Kancléř prezidenta republiky dr. Přemysl Šámal se dal do řeči s ministrem národní obrany Bohumírem Bradáčem a mimo jiné hovořili i o opevnění. Hned následujícího dne o této rozmluvě kancléř písemně informoval prezidenta. Mimo jiné ve své zprávě uvedl: *„Při této příležitosti upozornil jsem ministra, že snad by bylo možno provésti podobná opevnění za materiální pomoci Francie, která přece o případném válečném nebezpečí počítá na nás jako spojence a má tedy na naší odolnosti válečné velký zájem. Ministr nalezl toto upozornění za včasné a slíbil, že bude o jeho uskutečnění uvažovat.*“⁴⁰³

Dříve než se však kdo nadál, muselo Československo ze stadia nekonkrétních úvah o opevnění přistoupit k realizaci jeho výstavby. Příčinou této změny bylo neustále narůstající nebezpečí ze strany nacistického Německa. K tomuto kroku byl tedy stát skutečně „donucen mezinárodními poměry“, jak to ve své přednášce prorocky předpověděl generál Hanák.⁴⁰⁴ V sobotu 21. července 1934 vydalo 3. oddělení (operační) Hlavního štábu výnos MNO čj. 713 Taj.-hl. št. /3. odděl. 1934, který je možno bezesporu považovat za jeden z nejvýznamnějších momentů při zahájení opevňování Československa.⁴⁰⁵ Hlavní štáb čs. branné moci se totiž rozhodl zřídit „speciální takticko-technickou organizaci“, která měla v následujících letech připravovat a řídit výstavbu stálého opevnění. V dané fázi počítal hlavní štáb s „opevňovacími orgány“ tří stupňů – pokud do tohoto celku nezapočítáváme 3. oddělení Hlavního štábu, jež mělo být rozhodující složkou vydávající nezbytné směrnice a

⁴⁰² VÚA-VHA, VKPR 1933, VKPR čj. 174/33 dův. z 1. 6. 1933, s. 6.

⁴⁰³ VÚA-VHA, VKPR 1933, VKPR čj. 1373/Taj. 1933 z 27. 9. 1933.

⁴⁰⁴ Rozhodnutí o výstavbě stálého opevnění však mělo vedle vojenské stránky i ne nepodstatnou stránku ekonomickou. K zahájení výstavby opevnění byly totiž v Československu takřka ideální podmínky. Republika disponovala dostatečnou surovinovou základnou, díky předcházejícím letům a rozsáhlé výstavbě ve všech částech republiky měli navíc naši podnikatelé ve stavebnictví v oboru železobetonových konstrukcí nemalé zkušenosti. Problém nebyl ani s nedostatkem dělníků, naopak. V důsledku tvrdého dopadu světové hospodářské krize se právě počátkem třicátých let Československo potýkalo s velkou nezaměstnaností. Okamžitým zahájením výstavby opevnění tak vznikla možnost vytvořit tisíce pracovních míst. Tato možnost byla tím lákavější, že se při pomocných pracích, jež výstavbu pevnostních objektů provázely, mohly dobře uplatnit i stovky osob bez potřebné kvalifikace.

⁴⁰⁵ VÚA-VHA, MNO – IV. odbor, 1934, 99-5/7-2.

pokyny pro jejich činnost. Jak Hlavní štáb zdůraznil, ke službě v této opevňovací organizaci měli být přidělováni jen absolutně spolehliví a naprosto samostatní důstojníci.

Podle představ z léta roku 1934 se měla nejvyšším technickým orgánem při výstavbě fortifikací v ČSR stát Opevňovací skupina IV/1. oddělení (ženijního) MNO, někdy též označovaná jako „Skupina D“.⁴⁰⁶ Jejím přednostou měl být ustanoven dosavadní velitel pražského ženijního pluku 5 plukovník ženijního vojska Jan Čermák.⁴⁰⁷ Druhý organizační stupeň při řízení opevňovacích prací měly tvořit čtyři opevňovací skupiny u velitelství ženijního vojska jednotlivých zemských vojenských velitelství – s obdobným složením jako „ministerská“ Skupina D. Skládat se tedy měly ze zkušených důstojníků ženijního vojska, které doplňoval příslušný administrativní personál. Po technické stránce se počítalo s podřízením opevňovacích skupin ZVV právě Skupině D. Při své práci měly postupovat podle jí vydávaných směrnic, po stránce taktické doplňovaných a zpřesňovaných na základě konkrétních požadavků jednotlivých zemských vojenských velitelů a jejich štábů. Přednostou opevňovací skupiny ZVV Praha měl být ustanoven podplukovník ženijního vojska František Baron,⁴⁰⁸ v čele opevňovací skupiny brněnského ZVV měl stanout jeden z nejlepších

⁴⁰⁶ Podrobné označení opevňovací skupiny MNO, které je možné na archivních dokumentech nalézt, zní: „Odbor IV., oddělení: 1, skupina D“.

⁴⁰⁷ VÚA-VHA, MNO – IV. odbor, 1934, 99-5/7-2. Brigádní generál Ing. Jan ČERMÁK (8. 9. 1893 – 24. 5. 1961). V letech 1911-1914 studoval na České vysoké škole technické v Praze. Po vypuknutí války odeslán s c. k. praporem polních myslivců 7 na ruskou frontu, kde byl v červenci 1915 zajat. 1917-1920 příslušník čs. legií v Rusku (naposled od září 1919 zástupce velitele 3. čs. samostatné technické roty). Po návratu do vlasti 1920-1922 u ženijního pluku 3 v Komárně (zástupce velitele pluku, velitel ženijního praporu 11), od září 1922 u ženijního pluku 1 v Terezíně (velitel ženijního praporu 4). 1923-1924 stáž u ženijního pluku ve Francii. 1924-1928 velitel mostního praporu v Bratislavě, 1929-1934 velitel pražského ženijního pluku 5 (mezitím dokončil II. státní studium na ČVUT). Od září 1934 u opevňovací skupiny IV./1. oddělení MNO. 20. 3. 1935 – 20. 8. 1939 u MNO – Hlavního štábu ŘOP (přednosta II.a oddělení). V září 1938 přidělen velitelství „M“ ve Vizovicích (ředitel technických prací). 1939-1941 v Kanceláři státního prezidenta, poté penzionován. Za okupace v Obráně národa, povstání v Praze se zúčastnil jako zástupce velitele velitelství „Bartoš“. 1945-1948 u Velitelství ženijního vojska MNO (zatímní velitel, od února 1947 přednosta ŘOP). Po únoru 1948 penzionován. 1950-1951 vězněn, degradován na vojína, vystěhován z Prahy a šikanován (mj. odebráním penze). V roce 1991 rehabilitován. VÚA-VHA, fond Kvalifikačních listin, Kvalifikační listina Jana Čermáka a fond Poslužných legionářských spisů, Poslužný legionářský spis Jana Čermáka.

⁴⁰⁸ Brigádní generál František BARON (3. 5. 1893 – 19. 2. 1965). V letech 1912-1914 studoval na České vysoké škole technické v Praze. Od října 1914 u c. k. sapérského praporu 8, v březnu 1916 přemístěn k c. k. sapérskému praporu 10 (s oběma útvary bojoval na ruské frontě). Do zajetí padl v bitvě u Zborova 2. 7. 1917 a ihned se přihlásil do čs. legií (1917-1920 u jejich technických útvarů, zejména 2. čs. samostatné technické roty). 1921-1922 u ženijního pluku 5 v Praze (velitel ženijního praporu 1). Od října 1922 frekventant Vojenské ženijní školy ve Versailles, 1923-1924 referent 20. oddělení (ženijního) MNO, 1924-1934 u pražského ženijního pluku 5 (velitel ženijního praporu 5, učitel ve Vojenské inženýrské koleji). 17. 9. 1934 – 19. 3. 1935 velitel opevňovací skupiny ZVV Praha. 20. 3. 1935 – 30. 12. 1938 u MNO – Hlavního štábu ŘOP (náčelník štábu ŘOP, od dubna 1935 velitel ŽSV I. ve Starém Městě pod Sněžníkem). V září 1938 velitel ženijního vojska Hraničního pásma XIII. 1940-1944 ve výslužbě, od

ženijních specialistů čs. armády podplukovník ženijního vojska Ing. Karel Špalek⁴⁰⁹ od ženijního pluku 3 z Komárna. Opevňovací skupinu ZVV Bratislava měl řídit major ženijního vojska Bohumil Bláha od ženijního pluku 2 z Kroměříže, v čele opevňovací skupiny košického ZVV měl stanout major ženijního vojska Josef Libnar⁴¹⁰ od ženijního pluku 1 z Terezína. Otázku personálního obsazení a podrobnější vymezení kompetencí nejnižšího, tedy třetího stupně opevňovacích orgánů, jimiž se měly stát „opevňovací oddíly“ rozmístěné v jednotlivých prostorech výstavby opevnění výnos MNO čj. 713 Taj. -hl. št. /3. odděl. 1934 podrobněji neřešil. Uváděl pouze, že tyto oddíly budou dohlížet přímo v terénu na kvalitní provádění opevňovacích prací, přičemž příslušný personál pro ně měly dodat ženijní pluky dislokované v oblasti spravované příslušným Zemským vojenským velitelstvím.⁴¹¹

února 1944 totálně nasazen v kovohuti v Uhříněvsi. Od počátku okupace v Obraně národa, v prosinci 1944 zatčen gestapem a vězněn až do konce války (Pankrác, Terezín). 1945-1950 velitel ženijního vojska 1. oblasti v Praze, od října 1950 zástupce velitele Velitelství ženijního vojska MNO. V říjnu 1953 přeložen v hodnosti brigádního generála do výslužby. VÚA-VHA, fond Kvalifikačních listin, Kvalifikační listina Františka Barona a fond Poslužných legionářských spisů, Poslužný legionářský spis Františka Barona.

⁴⁰⁹ Plukovník ženijního vojska Ing. Karel ŠPALEK (6. 11. 1889 – 4. 4. 1969). Absolvent České vysoké školy technické v Praze (1907-1912), po vypuknutí války působil na ruském a posléze italském bojišti jako technický a opevňovací referent c. k. armády. V prosinci 1918 nastoupil v Brně službu v čs. armádě, zúčastnil se bojů s Poláky na Těšínsku a války proti Maďarům na Slovensku. 1919-1923 u ženijního pluku 2 v Kroměříži (velitel roty). Od září 1923 přidělen velitelství ženijního vojska ZVV Bratislava, 1926-1932 u MNO v Praze. Od února 1932 velitel ženijního praporu 12 v Komárně. 17. 9. 1934 – 19. 3. 1935 velitel opevňovací skupiny ZVV Brno. 20. 3. 1935 - 31. 5. 1938 u MNO – Hlavního štábu ŘOP (18. 4. - 25. 6. 1935 velitel ŽSV II. v Novém Bohumíně, od 27. 6. 1935 velitel ŽSV III. v Králíkách). Od června 1938 u velitelství VII. sboru v Bratislavě a Banské Bystrici (oblastní stavební dozor na lehkém opevnění v prostoru Dolní Morava). V září 1938 velitel ženijního vojska 4. divize. 1939-1942 administrativní rada na Zemském úřadu v Praze, v říjnu 1942 přeložen do výslužby. Od srpna 1944 totálně nasazen jako pomocný dělník v Jihlavě. Za okupace se podílel na ukrývání zbraní. Od srpna 1945 u Vojenského technického ústavu v Praze (zatímní přednosta V. odboru), v lednu 1947 přeložen v hodnosti plukovníka do výslužby. Po únoru 1948 šikanován (mj. snížením penze). VÚA-VHA, fond Kvalifikačních listin, Kvalifikační listina Karla Špalka.

⁴¹⁰ Podplukovník ženijního vojska Josef LIBNAR (11. 7. 1893 – 21. 5. 1964). Po studiu na české vyšší reálce v Náchodě (1905-1912), absolvoval čtyři semestry České vysoké školy technické v Praze. V srpnu 1914 narukoval k c. k. pěšímu pluku 37, s nímž odjel na srbskou frontu. Od července 1915 velitel čety na italské frontě, kde byl v srpnu 1917 zajat. V dubnu 1918 se přihlásil do čs. legií v Itálii, zařazen k 32. čs. střeleckému pluku. V roce 1919 zúčastnil bojů s Maďary na Slovensku. Od října 1919 frekventant Vojenské ženijní školy ve Versailles. Od srpna 1921 velitel roty ženijního pluku 5 v Praze. 1922-1926 u ženijního pluku v Komárně (velitel náhradní roty), 1926-1934 u terezínského ženijního pluku 1 (zástupce velitele ženijního praporu 4). 17. 9. – 14. 11. 1934 velitel opevňovací skupiny ZVV Košice, poté u opevňovací skupiny ZVV Brno. 18. 4. 1935 – 30. 6. 1939 u MNO – Hlavního štábu ŘOP (u ŽSV II. v Novém Bohumíně, od května 1936 velitel ŽS I v Parkáni, od srpna 1937 velitel ŽSV II. v Hlučíně). V září 1938 velitel ženijního vojska 8. divize. 1939-1942 u I. inspektorátu Vládního vojska v Praze (přednosta ženijní skupiny). V dubnu 1942 přeložen do výslužby. Po roce 1945 již službu v čs. armádě nekonal, byl zaměstnán u Registrační úřadovny lidové a umělecké výroby, později u Výzkumného ústavu místního hospodářství v Praze. V roce 1958 odešel do důchodu. VÚA-VHA, fond Kvalifikačních listin, Kvalifikační listina Josefa Libnara a fond Poslužných legionářských spisů, Poslužný legionářský spis Josefa Libnara.

⁴¹¹ VÚA-VHA, MNO – IV. odbor, 1934, 99-5/7-2.

V závěru roku 1934 se, náčelník Hlavního štábu generál Ludvík Krejčí rozhodl provést spolu se svými spolupracovníky terénní průzkum míst, kde měla být v nejbližší době výstavba stálého opevnění zahájena. Společně s ním, se terénních obhlídek zúčastnil i přednosta 3. oddělení (operačního) plukovník generálního štábu Bohuslav Fiala,⁴¹² přednosta IV/1. oddělení (ženijního) Ministerstva národní obrany brigádní generál František Havel,⁴¹³ zemský vojenský velitel v Čechách armádní generál Josef Bílý,⁴¹⁴ popřípadě i někteří další vyšší velitelé působící na Moravě a na Slovensku.

⁴¹² Brigádní generál Bohuslav FIALA (29. 1. 1890 – 16. 9. 1964). Po studiu na Vojenské akademii ve Vídeňském Novém Městě (1907-1910) přidělen k c. k. zeměbraneckému pluku 35 v Přemyšlu, s nímž padl v březnu 1915 do ruského zajetí. V srpnu 1918 vstoupil do čs. legií, příslušník 9. čs. střeleckého pluku (od června 1919 náčelník štábu skupiny, výzvědný důstojník pluku, od srpna 1919 učitel v důstojnické škole). Po návratu do vlasti přidělen MNO – Hlavnímu štábu v Praze. 1921-1922 frekventant pražské Válečné školy, 1923-1924 posluchač Vysoké školy válečné v Paříži. V letech 1925-1929 profesor všeobecné taktiky na pražské Válečné škole. 1929-1932 u MNO – Hlavního štábu 3. oddělení (operačního) – přednosta operační skupiny, od října 1931 přednosta oddělení. Od října 1932 velitel pěšího pluku 38 v Berouně. V letech 1933-1939 u MNO – Hlavního štábu (přednosta 3. oddělení, od října 1935 I. zástupce náčelníka, od prosince 1937 podnáčelník Hlavního štábu, od 1. 3. 1939 zastupující náčelník Hlavního štábu). Z titulu své funkce se podílel na vzniku čs. opevňovacích programů. Za branné pohotovosti státu náčelník štábu Hlavního velitelství. Za okupace zapojen v odboji v rámci Obrany národa, od prosince 1939 do března 1942 vězněn. V roce 1945 krátce první podnáčelník Hlavního štábu, v červnu 1946 přeložen do výslužby. Po únoru 1948 zbaven penze a šikanován. VÚA-VHA, fond Kvalifikačních listin, Kvalifikační listina Bohuslava Fialy a fond Poslužných legionářských spisů, Poslužný legionářský spis Bohuslava Fialy.

⁴¹³ Brigádní generál František HAVEL (28. 8. 1883 – 20. 4. 1958). Po vypuknutí první světové války narukoval k c. k. pěšímu pluku 21, s nímž odešel na ruskou frontu. Zde padl na konci května 1915 do zajetí. V květnu 1916 vstoupil do čs. legií v Rusku a byl zařazen do 1. čs. střeleckého pluku, s nímž se zúčastnil bitvy u Zborova. Od září 1917 velitel plukovního zákopnického oddílu. Při ústupu čs. legií z Ukrajiny kryl ničením komunikací tyl čs. jednotek. V dubnu 1918 jmenován velitelem ženijní komandy Čs. armádního sboru, od října 1918 náčelník ženijního odboru sborového inženýra Čs. armádního sboru, současně náčelník odboru armádního inženýra hlavního štábu Západního bojiště. Zpět do vlasti dorazil v červnu 1920. V letech 1921-1924 přednosta technického oddělení Zemského vojenského velitelství v Praze. Od října 1924 velitel zemského ženijního vojska v Čechách (v mezidobí působil jako učitel taktiky ženijního vojska v Kursu pro vyšší velitele). V letech 1931-1939 přednosta IV./1. oddělení (ženijního) MNO. Významně se podílel na výstavbě čs. stálého opevnění (byl stálým poradcem Rady pro opevňování a vedl první čs. vojenskou delegaci, která v roce 1934 navštívila Maginotovu linii). Za mobilizace na podzim 1938 přednosta IV. odboru MNO. Za okupace zapojen v odboji. Po osvobození již pro špatný zdravotní stav a vysoký věk o reaktivaci nepožádal. VÚA-VHA, fond Kvalifikačních listin, Kvalifikační listina Františka Havla a fond Poslužných legionářských spisů, Poslužný legionářský spis Františka Havla.

⁴¹⁴ Armádní generál Josef BÍLÝ (30. 6. 1872 – 28. 9. 1941). Absolvent c. k. kadetky v Terstu a Válečné školy ve Vídni (1898-1900). Za první světové války důstojník rakousko-uherské armády, velitel c. k. pěšího pluku č. 18 na ruské a později italské frontě, 1916-1917 velitel bitevní skupiny složené z praporů c. k. pěších pluků č. 74 a č. 92, 1917-1918 velitel zvláštní skupiny „Oberstleutenant Bily“ na frontě u Asiaga. V letech 1918-1920 posádkový velitel v Českých Budějovicích. 1920-1922 velitel 16. pěší brigády ve Frýdku. Od roku 1923 velitel brněnské 6. divize. V letech 1928-1935 stál v čele Zemského vojenského velitelství Praha. V červenci 1935 odešel do výslužby. Po okupaci ČSR v březnu 1939 jeden ze zakladatelů Obrany národa, jejímž vrchním velitelem se stal. V souvislosti se svou rozsáhlou odbojovou činností hledán gestapem a žil proto od prosince 1939 v ilegality. V listopadu 1940 zatčen v jižních Čechách, kde se skrýval. Vězněn v Praze na Pankráci a v Petschkově paláci. Den po Heydrichově příchodu do Prahy odsouzen stanným soudem k trestu smrti a téhož dne v jízdně dělostřeleckých kasáren v Praze – Ruzyni popraven. VÚA-VHA, fond Kvalifikačních listin, Kvalifikační listina Josefa Bílého a pozůstalost Josefa Bílého.

Karel Lukas jako osobní pobočník náčelníka Hlavního štábu u této série terénních průzkumů pochopitelně nemohl chybět a získané zkušenosti brzy poté využil v praxi ve svém novém služebním zařazení.

Volba průběhu jednotlivých linií byla generálem Krejčím a jeho spolupracovníky stanovena tak, aby odpovídaly základní koncepci obrany státu. Při těchto úvahách se vycházelo z předpokladu, že v případném válečném konfliktu bude hlavním nepřítelem Československa Německo, přičemž zpočátku bude československá branná moc odkázána výhradně na vlastní prostředky. Počítalo se sice s tím, že prakticky může být Německem napadena celá západní polovina území státu, avšak současně se považovalo za nejpravděpodobnější, že Němci povedou hlavní nápor ze severu územím Moravy s cílem rozdělit bojující československou armádu na dvě části a následně provést jejich zničení. Proto se mělo hlavní obranné úsilí soustředit především na zajištění severních hranic republiky v úseku od Moravské Ostravy po Krkonoše. V případě války se totiž předpokládalo, že naše armáda povede (ve snaze získat čas do chvíle než se projeví účinky spojenecké ofenzívy), ústupový boj ve směru západ – východ, a to i za cenu postupného vyklizení Čech a eventuálně i Moravy. Tím měla být uchována bojová hodnota jednotek. Po vstupu spojenců do války se měly ušetřené síly zapojit do ofenzívy proti nepříteli a dobýt tak ztracená a nepřítelem obsazená území zpět. Za hlavní úkoly čs. opevnění tak můžeme označit zajištění komunikačních spojů mezi Českými zeměmi a Slovenskem, krytí provedení mobilizace (spolu se zabezpečením vhodného nástupového prostoru mobilizované armády), ochranu významných průmyslových center, zesílení obrany Prahy jako hlavního města republiky, a v neposlední řadě již zmíněné dva úkoly – usnadnění ústupového manévru ve směru západ-východ a získání času do chvíle, než se projeví účinky ofenzívy spojenců.

Zatímco terénní průzkumy a vyhledávání míst vhodných pro vybudování pevnostních objektů neměly našim důstojníkům činit větší potíže, se zahájením praktického provádění opevňovacích prací to již bylo jiné. Jak k projektování objektů, tak i k jejich výstavbě byly nezbytně nutné značné praktické zkušenosti, které, jak již bylo výše uvedeno, naší armádě dosud scházely. Velení československé armády se proto rozhodlo obrátit prostřednictvím Francouzské vojenské mise v ČSR na ministerstvo války v Paříži s prosbou, zda by několika našim důstojníkům neumožnilo osobně poznat francouzské pevnostní objekty, seznámit se s jejich konstrukcí a řízením

opevňovacích prací ve Francii. Souhlas se studijním pobytem přišel vzápětí a skupina osmi čs. důstojníků vedená přednostou IV/1. oddělení (ženijního) MNO brigádním generálem Františkem Havlem tak mohla již 14. srpna 1934 do Francie odjet.⁴¹⁵ Cílem jejich cesty byl Štrasburk. Naši důstojníci před sebou měli dva týdny pobytu ve Francii, prohlídky několika desítek pevnostních objektů a celou řadu odborných přednášek, jež je měly podrobněji zasvětit do fortifikační problematiky.⁴¹⁶ Po příjezdu do Štrasburku byla československým důstojníkům věnována ze strany francouzského velení mimořádná péče, což bylo zdůrazněno i tím, že se jejich průvodcem po pevnostních objektech v okolí města stal osobně velící důstojník opevňovacích prací ve Štrasburku plukovník ženijního vojska Leon Cussenot, doprovázený přednostou studijní skupiny svého velitelství podplukovníkem ženijního vojska Henri Reverdym. Služební cestu čs. vojenské delegace uzavřel dvoudenní pobyt v Paříži, během něhož bylo pro naše důstojníky uspořádáno několik odborných přednášek o druzích pevnostních objektů, jejich výzbroji a vnitřním zařízení. Poté již přišel návrat do Prahy a zahájení závodu s časem. Hlavním heslem všech bylo: co nejrychleji vybudovat opevnění, co nejrychleji zabezpečit hranice republiky.

Krátce po příjezdu z Francie byly počátkem září 1934 zřízeny výnosem MNO čj. 801 Taj.-hl. št. /3. odděl. 1933 z roku 1934 opevňovací skupiny jednotlivých zemských vojenských velitelství a opevňovací skupina IV/1. oddělení MNO, až na nepatrné výjimky ve stejném personálním složení, jaké obsahoval již uvedený výnos MNO čj. 713 Taj.-hl. št. /3. odděl. 1934. V úterý 30. října 1934 podepsal náčelník hlavního štábu generál Ludvík Krejčí výnos MNO čj. 1015 Taj.-hl. št. /3. odděl. 1934, který doplňoval a upravoval již zmíněný výnos MNO čj. 801 Taj.-hl. št. /3. odděl. 1933 z roku 1934 a řešil další postup opevňovacích prací. Největší změnou oproti předchozímu dokumentu bylo omezení rozsahu přípravných prací, které náčelník Hlavního štábu v dopisu zemským vojenským velitelům v Bratislavě a Košicích zdůvodnil následovně: „*Finanční prostředky, jaké mně byly přiděleny pro nejbližší budoucnost na provedení opevňovacích prací, jsou s ohledem na celkový plán uvedený naznačeným výnosem*“⁴¹⁷

⁴¹⁵ Kromě brig.gen. Františka Havla do Francie cestovali plk. žen. Ing. Jan Čermák, velitel pražského ženijního pluku 5, plk. žen. Ing. Dr. tech. Jan Sládeček z VTLÚ, pplk. žen. František Baron z velitelské školy, pplk. stav. Ing. Josef Hubálek ze IV/4. oddělení (stavebního a ubytovacího) MNO, mjr. děl. Otakar Snětivý od dělostřeleckého pluku 2 z Plzně, mjr. žen. Bohumil Bláha od kroměřížského ženijního pluku 2 a konečně škpt. tech. zbroj. Jan Bezdiček z II/4. oddělení (zbrojně hospodářského) MNO. VÚA-VHA, MNO - IV. odbor, 1934, 99-5/7-10.

⁴¹⁶ VÚA-VHA, MNO - IV. odbor, 1934, 99-5/7-10.

⁴¹⁷ Myšlen výnos 801 Taj. -hl. št. /3. odděl. 1933 z r. 1934.

minimální. Rozhodl jsem se jich tedy použít jen v jednom prostoru a provádět tento plán postupně. Odsunuji proto provedení opevnění na území Vaší oblasti do druhého pořadí.“ V důsledku tohoto opatření byla dočasně zastavena činnost obou opevňovacích skupin výše zmíněných ZVV a jejich personál byl prozatím přidělen k opevňovací skupině ZVV Brno s tím, že po provedení přípravných prací bude navrácen zpět. To se však již vzhledem ke změně organizaci opevňovacích prací, platící od března 1935 (vznik Ředitelství opevňovacích prací), respektive od dubna téhož roku (zánik opevňovacích skupin ZVV Praha a Brno a zřízení ženijních skupinových velitelství I a II) nestalo.⁴¹⁸

Jak vyplývá z výše uvedeného, byla přesunem důstojníků ze Slovenska posílena opevňovací skupina ZVV Brno. Právě jí upřesnil generál Krejčí úkoly kladené na její personál v následujícím období a to tak, aby se ve své práci prozatím soustředil na zpracování návrhů stálého opevnění na severní Moravě, a to nejprve v prostoru Kladska a na Ostravsku.⁴¹⁹ Zejména v prostoru Kladské kotliny byly úkoly opevňovací skupiny ZVV Brno poněkud modifikovány, rozšířením zájmového pásma ZVV Brno až po silnici Rokytnice – Černá Voda (včetně). Důvodem tohoto opatření byla snaha, aby tento významný úsek zpracovávala jediná skupina důstojníků. Tím měla být zaručena důkladná palebná provázanost celé linie.⁴²⁰ Ke zhotovení návrhů na opevnění uvedených dvou prostorů dostala opevňovací skupina ZVV Brno lhůtu do konce ledna 1935.⁴²¹

K drobným změnám v činnosti došlo i v rámci práce opevňovací skupiny ZVV Praha, jež byla náčelníkem Hlavního štábu vyzvána, aby prozatím soustředila svou pozornost na provedení přípravných prací v severovýchodních Čechách, a to v prostoru mezi Krkonošemi a Orlickými horami, a to až po silnici Rokytnice – Černá Voda (mimo). Jak již bylo uvedeno, od této silnice směrem na východ ležel „zájmový prostor“ opevňovací skupiny ZVV Brno. Návrh na opevnění tohoto prostoru, který měl opět obsahovat povšechný plán paleb pevnostních objektů s jejich umístěním, udáním počtu a druhu zbraní, doplněný plány spojení, pozorování a návrhy potřebných úprav,

⁴¹⁸ VÚA-VHA, MNO - IV. odbor, 1934, 99-5/7-14.

⁴¹⁹ Podle ústních pokynů, které obdržel brněnský zemský vojenský velitel v terénu 21. a 23. října 1934. VÚA-VHA, MNO - IV. odbor, 1934, 99-5/7-14.

⁴²⁰ K usnadnění a urychlení rekognoskačních prací v náročném horském terénu byl brněnskému zemskému vojenskému veliteli, a tím fakticky opevňovací skupině ZVV Brno, dán dokonce k dispozici hraničářský prapor 3 sídlící v Žamberku. VÚA-VHA, MNO - IV. odbor, 1934, 99-5/7-14.

⁴²¹ VÚA-VHA, MNO - IV. odbor, 1934, 99-5/7-14.

mělo ZVV Praha stejně jako jeho brněnský kolega MNO Hlavnímu štábu do konce ledna 1935.⁴²²

Mezitím se však objevily zásadní problémy s vlastní konstrukcí pevnostních objektů. Je pochopitelné, že během krátké cesty našich specialistů do Francie nebylo možné získat dostatek poznatků potřebných k samostatnému navrhování a následnému provádění opevňovacích staveb, což se projevilo již o několik měsíců později, kdy důstojníci opevňovací skupiny IV/1. oddělení (ženijního) MNO, dokončili projektovou dokumentaci prvních objektů čs. těžkého opevnění. Výsledky jejich práce byly totiž 26. ledna 1935 označeny za nevyhovující a pokus o jejich schválení byl zamítnut. Na týž den svolal divizní generál Ing. František Nosál,⁴²³ přednosta IV. odboru (technického) MNO, poradu, během níž měl být zjištěn skutečný stav prací spojených s přípravou projektové dokumentace prvních československých pevnostních objektů. Výsledek této pracovní schůzky však zúčastněné důstojníky nepotěšil. Plukovník stavební služby Ing. Josef Hubálek⁴²⁴ na to vzpomíná: *„Ženijní oddělení předložilo náčrt jednoho objektu, ale ten byl nezpůsobilý k provedení. Naprosto neodpovídal zásadám, které byly*

⁴²² VÚA-VHA, MNO – IV. odbor, 1934, 99-5/7-14.

⁴²³ Divizní generál Ing. František NOSÁL (7. 4. 1879 – 27. 7. 1963). Absolvent České vysoké školy technické v Praze (1907), poté v letech 1908-1914 zaměstnan u moravského zemského výboru v Brně. V srpnu 1914 narukoval v rámci mobilizace k domobraneckému pluku 17 v pevnosti Přemyšl, po jejíž kapitulaci padl v březnu 1915 do zajetí. Přihlásil se do čs. legií v Rusku, v září 1917 zařazen do důstojnické zálohy 5. čs. střeleckého pluku a po absolvování důstojnického kursu přemístěn v říjnu 1917 k samostatné inženýrské rotě 2. čs. divize (zástupce velitele, velitel). Od září 1918 u 8. čs. střeleckého pluku (velitel I. praporu, od února 1919 velitel pluku), s nímž se v srpnu 1920 vrátil do vlasti. 1920-1921 přednosta 16. oddělení (stavebního a opevňovacího) MNO v Praze. V září 1921 ustanoven přednostou IV. odboru (technického) MNO a tuto funkci vykonával nepřetržitě až do okupace (v březnu 1935 navíc ustanoven stálým poradcem Rady pro opevňování; od 22. 9. do 4. 10. 1938 byl ministrem veřejných prací). Za protektorátu zapojen v odboji v řadách Obrany národa na Chrudimsku. Po osvobození krátce působil u MNO jako technický poradce, v lednu 1947 penzionován. V dubnu 1949 zatčen a pro údajnou protistátní činnost odsouzen ke dvanácti letům těžkého žaláře (vězněn na Borech v Plzni, v Opavě a Leopoldově). V roce 1954 propuštěn, 1970 posmrtně rehabilitován. VÚA-VHA, fond Kvalifikačních listin, Kvalifikační listina Františka Nosála a fond Poslužných legionářských spisů, Poslužný legionářský spis Františka Nosála.

⁴²⁴ Plukovník stavební služby Ing. Josef HUBÁLEK (27. 3. 1886 – 17. 2. 1976). V letech 1905-1910 studoval na České vysoké škole technické v Praze, po jejím ukončení nastoupil v říjnu 1910 vojenskou prezenční službu u c. k. železničního pluku v Korneuburgu (1911 absolvoval školu pro fortifikační důstojníky v záloze v Krakově). Od srpna 1913 se jako smluvní zaměstnanec podílel na budování opevnění u ženijního ředitelství ve městě Bileća. Po vypuknutí války ustanoven správcem staveb v Černé Hoře, od srpna 1916 velitel opevňovacího úseku v Haliči, poté u stavební skupiny na italském bojišti, nakonec pobočník náčelníka technické služby 6. armády. Po návratu z Itálie nastoupil 6. 11. 1918 ve Vysokém Mýtě službu v čs. armádě a prováděl likvidaci zajateckého tábora v Broumově. 1920-1935 opevňovací referent, později referent speciálních staveb u stavebního oddělení MNO (nejprve 32. oddělení, od prosince 1928 IV./4. oddělení). 20. 3. 1935 – 12. 2. 1939 u MNO – Hlavního štábu ŘOP (přednosta II.b oddělení stavebně-administrativního). Od února 1939 u Generálního ředitelství stavby dálnic (přednosta II. odboru). Po odchodu do výslužby (v březnu 1941) vedl stavbu filmových ateliérů na Barrandově. Po osvobození se již do armády nevrátil a pracoval jako projektant staveb pro Zemský úřad v Praze, Hutní stavby apod., a to až do roku 1958, kdy definitivně odešel do důchodu. VÚA-VHA, fond Kvalifikačních listin, Kvalifikační listina Josefa Hubálka.

uplatňovány v objektech Maginotovy linie a které měly být použity při konstrukci objektů našich pevností...Poznatky získané za krátkou dobu prohlídkou a instruktáží ve Francii naprosto nestačily k odpovědnému projektování objektů.“⁴²⁵ Aby se v budoucnu podobný případ neopakoval, k tomu napomohlo i to, že dva týdny poté, na základě žádosti čs. strany, přijela 11. února 1935 do Prahy skupina francouzských důstojníků - expertů pro otázky opevnování, kterou tvořili podplukovník generálního štábu Louis Fortin⁴²⁶, podplukovník dělostřelectva Albert Joguet a podplukovník ženijního vojska Henri Drecq. Ihned po svém příjezdu uspořádali na MNO pro naše důstojníky, kteří se měli v následujících letech projekcí a výstavbou opevnění zabývat, řadu konzultací a odborných přednášek o fortifikační problematice. Francouzi se rovněž ve druhé polovině měsíce zúčastnili několika terénních průzkumů (15. února na Ostravsku, 16. února na Králicku a ve dnech 21. a 22. února 1935 na Náchodsku a Trutnovsku), a v rýsovnách hlavního štábu se dokonce přímo podíleli na přípravě nové projektové dokumentace několika prvních pěchotních srubů československého opevnění.⁴²⁷

⁴²⁵ HUBÁLEK, Josef: *Výstavba československého pevnostního systému v letech 1934-1938*. Nepublikovaný rukopis, s. 5.

⁴²⁶ Divizní generál Louis Alexandre Fernand FORTIN (3. 12. 1889 – 25. 7. 1949). V letech 1910-1911 prezenční služba u dělostřeleckého pluku 25. 1911-1912 studium na Ecole Polytechnique v Paříži. 1912-1914 frekventant školy ženijního vojska ve Versailles. Od srpna 1914 přidělen ženijnímu pluku 4. 1914-1918 na frontě (tříkrát raněn), nejprve jako velitel ženijní roty, poté ve štábu 151. pěší divize, od května 1918 ve štábu XXXI. armádního sboru. 1919-1921 přidělen Mezispojenecké kontrolní misi v Německu. 1921 velitel technické roty ženijního pluku 4. 1921-1924 instruktor, od roku 1922 profesor v aplikační škole ženijního vojska ve Versailles. V letech 1924-1926 frekventant Vysoké školy válečné v Paříži. 1926-1928 odborné stáže. V letech 1928-1935 sekretář CORF v Paříži (Commission d' Organisation des Régions Fortifiées) - období našeho Ředitelství opevňovacích prací. 1935-1937 přidělen Technickému odboru ženijního vojska v Paříži. V letech 1937-1939 působil v aplikační škole ženijního vojska ve Versailles, nejprve jako zástupce velitele, od září 1938 jako velitel školy. Po vyhlášení války velitel ženijního vojska XIV. armádního sboru. Od ledna 1940 náčelník štábu 5. francouzské armády. 26. 6. 1940-15. 3. 1943 v německém zajetí. Od osvobození zapojen v odboji. V letech 1943-1945 generální sekretář Národního výboru odboje. 1945-1946 Technický inspektor ženijních prací. 1946-1948 Inspektor ženijního vojska. 3. 12. 1948 přeložen v hodnosti divizního generála do výslužby. SHAT, Etat des Services – gén. Louis Alexandre Fernand Fortin.

⁴²⁷ Pod signaturou VÚA-VHA, ŘOP 1937, 99-5/53 jsou uloženy písemné materiály vzniklé z působení mise pplk. gšt. Louise Fortina a jeho dvou kolegů v Československu v únoru 1935. Společně s nimi jsou zde deponovány i přílohy k výnosu MNO čj. 1034 Taj. -hl. št. /3. odděl. 1935 z 20. 3. 1935, jímž byly zřízeny Rada pro opevnování a Ředitelství opevňovacích prací. Pod výše zmíněnou signaturou se dochovalo celkem osm písemností „Fortinovy mise“ doplněných mapovým materiálem. Každá z nich existuje ve francouzském originálu psaném rukou a v českém překladu napsaném na stroji. Podle poznámky na jednom z dokumentů je možné, že překlad všech písemností, nebo alespoň části z nich, provedl bývalý příslušník „Roty Nazdar“, francouzský legionář pplk. pěch. Ladislav Preininger (1895-1941). Pod výše uvedenou signaturou se dochovaly následující dokumenty:

1. Considérations générales sur l'établissement d' un plan d'emploi d'artillerie (Všeobecné poznámky k vypracování plánu o užití dělostřelectva) - pplk. děl. Albert Joguet.
2. Note sur l'artillerie des ouvrages - considérations générales (Všeobecné poznámky o dělostřelectvu ve tvrzích), psáno 26. 2. 1935 - pplk. gšt. Louis Fortin, pplk. děl. Albert Joguet.
3. Reconnaissance de secteur fortifié de Moravska Ostrava le 15 Fevrier 1935 (Průzkum opevněného úseku Moravská Ostrava ze dne 15. února 1935), psáno 18. 2. 1935 - pplk. gšt. Louis Fortin.

Kromě informací o technických parametrech pevnostních objektů ovlivnili Francouzi podstatnou měrou i vlastní organizaci provádění opevňovacích prací. V této souvislosti je jistě zajímavé uvést, že to byl právě podplukovník ženijního vojska Henri Drecq⁴²⁸, pozdější dlouhodobý spolupracovník čs. armády, který 26. února 1935, před svým odjezdem z Prahy, vypracoval materiál nazvaný „Propositions pour la realisation des fortifications“ (Návrhy pro realizaci opevnění), v němž kromě jiného navrhl podrobnou organizaci československých opevňovacích orgánů i způsob dalšího řízení opevňovacích prací v Československu. S malými změnami byly jím navrhované složky skutečně zřízeny, a to necelý měsíc po vypracování tohoto dokumentu. Podplukovník Drecq navrhoval postavit „opevňovací komisi MNO“ jako nařizující a rozhodující orgán (zřízena pod názvem Rada pro opevňování), „ženijní oddělení MNO“ pověřené řízením a prováděním vlastní výstavby (zřízeno pod názvem Ředitelství opevňovacích prací) a „místní delegace“ a „místní ředitelství opevňovacích prací“ (byla zřizována postupně jako ženijní skupinová velitelství).⁴²⁹

Další velice zajímavá skutečnost se v materiálu podplukovníka Drecqua skrývala pod bodem III. V něm totiž jeho autor řešil otázku, jaké úkoly by mohla plnit „mise francouzských důstojníků“. Podplukovník Drecq již v této fázi předpokládal, že zmíněná mise bude mít dva stálé členy a že další francouzští důstojníci, kteří se budou

4. Reconnaissance de secteur fortifié de la Morava Supérieure á l'Orlice le 16 Fevrier 1935 (Průzkum opevněného úseku Horní Moravy a Orlice ze dne 16. února 1935), psáno 18. 2. 1935 - pplk. gšt. Louis Fortin.

5. Reconnaissance de secteur fortifié de Nachod aux Krkonoše (21-22 Fevrier 1935). (Obhlídka opevněného úseku od Náchoda po Krkonoše 21. a 22. 2. 1935) - pplk. gšt. Louis Fortin.

6. Réflexions sur en programme d'ensemble de plusieurs fronts fortifiés (Poznámky k celkovému programu opevněných úseků), psáno 18. 2. 1935 - pplk. gšt. Louis Fortin.

7. Essai sur le programme financier (Pokus o stanovení finančního programu), psáno 19. 2. 1935 - pplk. gšt. Louis Fortin, pplk. děl. Albert Joguet.

8. Propositions pour la realisation des fortifications (Návrhy pro realizaci opevnění), psáno 26. 5. 1935 - pplk. žen. Henri Drecq.

⁴²⁸ Plukovník Henri Lucien DRECQ (19. 12. 1890 – 18. 5. 1938). 1910-1911 absolvoval prezenční službu u 21. dělostřeleckého pluku. V letech 1911-1912 studoval na Ecole Polytechnique v Paříži. 1912-1914 frekventant školy ženijního vojska ve Versailles. Od srpna 1914 přidělen jako velitel čety u ženijního pluku 9. V letech 1914-1918 na frontě, 1916-1917 jako velitel 26. /5. ženijní roty 127. pěší divize. V roce 1919 působil u velitelství ženijního vojska X. armády. 1920 přidělen velitelství vojenského okrsku v Arrasu. V letech 1920-1922 u velitelství ženijní služby armády „Levant“ v Bejrútu. 1922-1927 pedagog v aplikační škole ženijního vojska ve Versailles. V letech 1927-1930 přidělen ministerstvu války v Paříži. V roce 1930 přidělen velitelství opevňovacích prací v Metách (se sídlem v Thionvillu). V letech 1930-1934 přednosta velitelství opevňovacích prací v Thionvillu. 1934-1935 ředitel ženijního velitelství ve Valenciennes. 7. 4. 1935-24. 9. 1936 stálý poradce československého Ředitelství opevňovacích prací v Praze. V letech 1936-1937 přidělen Technickému inspektorátu ženijních prací v Paříži, současně působil jako ředitel opevňovacích prací 1. oblasti v Lille. 1937-1938 ředitel studií v aplikační škole ženijního vojska ve Versailles. 25. 3. 1938 povýšen na plukovníka ženijního vojska. Zemřel náhle v Paříži. SHAT, Etat des Services - Henri Lucien Drecq.

⁴²⁹ VÚA-VHA, ŘOP 1937, 99-5/53. „Propositions pour la realisation des fortifications“.

podílet na její činnosti, do Prahy přijedou teprve tehdy, až bude jejich přítomnost nutná. V čele mise měl stát podle podplukovníka Drecqua jeden vyšší důstojník ženijního vojska, který se měl osobně účastnit všech porad opevňovacích orgánů a měl současně působit jako technický poradce. Tomuto důstojníkovi měl být trvale přidělen jeden nižší důstojník ženijního vojska jako pobočník, jenž však měl mít neustálý kontakt s důstojníky ženijního oddělení MNO,⁴³⁰ zejména pak projektanty jednotlivých pevnostních objektů a poskytovat jim rady a konzultace. Podle konkrétní potřeby, měla být mise doplňována několika dalšími důstojníky - specialisty na konkrétní technické záležitosti (ventilace, motory, pancéřování, spojení). Působení těchto důstojníků v Praze však mělo být omezeno na podstatně kratší dobu (patnáct dní až tři měsíce). Podplukovník Drecq počítal s tím, že se tito specialisté budou kupříkladu osobně podílet na vývoji speciálního pevnostního zařízení a že do Československa se měli vrátit až v době montáže hotového zařízení do pevnostních objektů.⁴³¹

Převratným krokem v přípravách k zahájení výstavby čs. stálého opevnění se tak stalo zřízení Rady pro opevnování (RO) jako řídicího a Ředitelství opevňovacích prací (ŘOP) jako výkonného orgánu opevnování Československa. K tomu došlo 20. března 1935 (výnosem MNO čj. 1034 Taj.-hl. št. /3. odděl. 1935), tedy krátce poté, co francouzští důstojníci Prahu opustili. Předsedou Rady pro opevnování se stal náčelník Hlavního štábu armádní generál Ludvík Krejčí, jejími stálými poradci pak divizní generál Ing. František Nosál, přednosta IV. odboru (technického) MNO, a brigádní generál František Havel, přednosta IV/1. oddělení (ženijního) MNO. V čele Ředitelství opevňovacích prací stanul I. zástupce náčelníka hlavního štábu brigádní generál Karel Husárek.⁴³² Zatímco úkolem Rady pro opevnování bylo získávat finanční prostředky,

⁴³⁰ V této souvislosti myšleno budoucího Ředitelství opevňovacích prací.

⁴³¹ VÚA-VHA, ŘOP 1937, 99-5/53. „Propositions pour la realisation des fortifications“.

⁴³² Divizní generál Karel HUSÁREK (31. 1. 1893 – 26. 7. 1972). V letech 1912-1914 studoval na České vysoké škole technické v Brně. V srpnu 1914 narukoval k c. k. sapérskému praporu 1 v Krakově, v červnu 1916 zajat, přihlásil se do čs. legií v Rusku. Působil u 2. čs. střelecké divize (samostatná divizní inženýrská rota, od září 1918 náčelník štábu), 1919 náčelník operačního oddělení ruské Sibiřské armády gen. A. V. Kolčaka, od srpna 1919 náčelník operačního oddělení Čs. vojska na Rusi. 1920-1923 velitel ženijního pluku 4 v Bratislavě, 1923-1924 velitel ženijního pluku 5 v Praze. V letech 1924-1926 posluchač Vysoké školy válečné v Paříži. 1926-1927 náčelník štábu ZVV Bratislava, 1929-1930 velitel horského pěšího pluku 3 v Popradu, 1931-1933 profesor strategie a všeobecné taktiky v Kursu pro vyšší velitele v Praze. V letech 1933-1938 u MNO – Hlavního štábu (I. zástupce náčelníka HŠ, od října 1935 podnáčelník HŠ, od prosince 1937 ředitel opevňovacích prací). V září 1938 v dispozici Hlavního velitele. Po Mnichovu ministr veřejných prací, 1939-1945 u plzeňské Škodovky (ředitel filiálky v Dubnici nad Váhom, 1941 na nátlak Němců odvolán). Zapojen v odboji, v květnu 1945 však zatčen a obviněn z údajné kolaborace. U MLS všech obvinění zproštěn. Po únoru 1948 degradován na vojína, vystěhován z bytu a šikanován. V roce 1991 posmrtně rehabilitován. VÚA-VHA, fond Kvalifikačních listin, Kvalifikační listina Karla Husárka; fond Poslužných legionářských spisů, Poslužný legionářský spis Karla Husárka a

personál a materiál nezbytný k zajištění výstavby opevnění a současně navrhovat Nejvyšší radě obrany státu pořadí naléhavosti a způsob opevňování jednotlivých úseků, Ředitelství opevňovacích prací mělo za úkol realizovat vlastní práce přímo v terénu.⁴³³

Ředitelství opevňovacích prací, jež bylo generálu Husárkovi podřízeno, tvořily hned od počátku dvě skupiny: takticko-organizační, v čele s plukovníkem generálního štábu Ladislavem Tomsou⁴³⁴ a skupina technická, jejímž přednostou se stal brigádní generál Ing. Karel Štěpánek.⁴³⁵ Jemu podřízená složka se dále dělila na podskupinu studijní a konstruktivní a podskupinu stavebně administrativní. Kromě výše uvedených skupin a podskupin byla součástí ŘOP i pomocná kancelář, vedená přednostou nadporučíkem konceptní služby Josefem Jaškou. Protože stavební práce v terénu dosud neprobíhaly, a činnost ŘOP se tak prozatím omezila jen na projekční práce v úřadovnách Hlavního štábu a na vyměřování v terénu, byl počet jeho příslušníků

rodinný archiv (poskytnutý ke studiu laskavostí synem pana generála Ing. Vladimírem Husárkem z Paříže).

⁴³³ VÚA-VHA, ŘOP 1937, 99-5/53. „Propositions pour la realisation des fortifications“, tamtéž uložená kopie výnosu MNO čj. 1034 Taj. -hl. št. /3. odděl. 1935.

⁴³⁴ Plukovník generálního štábu Ladislav TOMSA (9. 12. 1888 – 4. 3. 1940). Absolvent Vojenské technické akademie v Mödlingu, 1910-1913 velitel čety u c. k. zákopnického praporu 3, později u c. k. ženijního praporu 14 v Praze. 1913-1916 u různých velitelství c. k. armády v Innsbrucku, 1916-1918 u polí jako velitel čety, později velitel samostatné sapérské roty (v mezidobí ve štábech různých pěších divizí a sborů). Od října 1918 ve štábu vrchního velitele čs. branné moci, později u nově postaveného MNO v Praze. 1920-1921 ve štábu ZVV Brno, od listopadu 1921 posluchač Válečné školy v Praze. Od září 1922 u velitelství 11. pěší divize v Košicích (přednosta 3. oddělení). 1923-1924 učitel taktiky na Ženijním učilišti v Litoměřicích. Od října 1924 frekventant železniční odborné školy v Olomouci, následně od října 1925 železniční traťový velitel v Košicích. 1929-1931 náčelník štábu 10. pěší divize v Banské Bystrici. Od září 1931 u ženijního pluku 5 v Praze (velitel ženijního praporu 2). 1932-1934 profesor taktiky ženijního vojska na pražské Válečné škole, od ledna 1935 zatímní velitel ženijního pluku 4 v Bratislavě. 20. 3. 1935 - 31. 12. 1937 u MNO – Hlavního štábu ŘOP (přednosta I. oddělení – taktického). V roce 1937 z důvodu těžké nemoci funkci nevykonával a na počátku března 1939 byl ze zdravotních důvodů přeložen do výslužby. O pouhý rok později zemřel. VÚA-VHA, fond Kvalifikačních listin, Kvalifikační listina Ladislava Tomsy.

⁴³⁵ Brigádní generál Ing. Karel ŠTĚPÁNEK (7. 2. 1883 – 10. 6. 1966). Absolvent České vysoké školy technické v Praze (1907). Za první světové války odeslán s libereckým c. k. pěším plukem 36 na ruskou frontu, kde byl v květnu 1915 zajat. Od února 1917 konstruktér v dělostřelecké továrně v Carycinu. V dubnu 1918 se přihlásil do čs. legií v Rusku, zařazen do Kurganského pochodového praporu (velitel čety). Od července 1918 plnomocník v Kyštymských dolech u Čeljabinsku. Od října 1919 velitel technického oddělení Velitelství Dálného východu. Po návratu do vlasti krátce u MNO, od dubna 1921 u ženijního pluku 5 v Praze. 1922-1928 u železničního pluku v Pardubicích (zástupce velitele, od října 1923 velitel pluku). Od října 1925 zástupce velitele ženijního vojska ZVV Praha, 1929-1932 zatímní velitel ženijního vojska ZVV Brno, od srpna 1932 velitel ženijního vojska ZVV Bratislava. Od listopadu 1934 přednosta opevňovací skupiny IV./1. oddělení MNO. 20. 3. 1935 – 30. 6. 1939 u MNO – Hlavního štábu ŘOP (přednosta II. oddělení - technického, od května 1938 zástupce ředitele OP). Za mobilizace v září 1938 u velitelství „ČV“ v Bystřici nad Pernštejnem (ředitel technických prací). V červenci 1939 přeložen do výslužby. Za okupace zapojen v odboji, spolupracoval s pplk. J. Mašínem a gen. K. Kutlvašem. Po osvobození se již do armády nevrátil a zůstal ve výslužbě. VÚA-VHA, fond Kvalifikačních listin, Kvalifikační listina Karla Štěpánka a fond Poslužných legionářských spisů, Poslužný legionářský spis Karla Štěpánka.

poměrně malý.⁴³⁶ V polovině září 1935 působili u ŘOP dva generálové, 36 důstojníků, jeden praporčík, jeden rotmistr, dva důstojníci francouzské armády jako poradci, tři sekretářky a osm civilních smluvních zaměstnanců. Dalších patnáct důstojníků pracovalo v terénu u nově zřízených ženijních skupinových velitelství.⁴³⁷ Teprve rozhodnutí NROS ze 4. června 1936 o vybudování stálého opevnění na všech ohrožených úsecích hranic republiky přineslo zásadní změny. Zajišťovalo totiž činnost ŘOP minimálně na dobu následujících deseti až patnácti let. Po uvolnění značných finančních prostředků schválil 25. června 1936 generál Krejčí návrh na podstatné zvýšení počtů personálu ŘOP. Obě jeho skupiny se na základě tohoto rozhodnutí přeměnily na oddělení a počet jejich příslušníků vzrostl na 2 generály, 290 důstojníků, 123 rotmistrů a několik desítek civilních zaměstnanců.⁴³⁸

Dalším krokem ve změně organizace opevňování Československa se stal po zřízení ŘOP vznik ženijních skupinových velitelství. Ve čtvrtek 18. dubna 1935 schválili náčelník Hlavního štábu generál Ludvík Krejčí a jeho I. zástupce a současně ředitel opevňovacích prací generál Karel Husárek výnos MNO čj. 5112/Taj. hl. št. ŘOP 1935, jímž byla s okamžitou platností změněna podřízenost opevňovacích skupin ZVV Praha a ZVV Brno, zřízených výnosem MNO čj. 801 Taj. -hl. št. /3. odděl. 1933 z roku

⁴³⁶ Tyto počty jsou tím zajímavější, zjistíme-li, že za celý první půlrok příprav k zahájení výstavby stálého opevnění nepřesáhl pravděpodobně počet osob do nich hlouběji zainteresovaných padesátku. Na žádost 3. oddělení Hlavního štábu totiž vypracovala „Skupina D“, osobně pak npor. žen. Zdeněk Hlavsa, 12. března 1935 „Seznam osob, které pracovaly na stálém opevnění“. V tomto seznamu jsou uvedeni následující důstojníci (datum v závorce je dnem, kdy jmenovaný nastoupil službu u příslušné opevňovací skupiny, eventuálně doba, po kterou u ní působil): Opevňovací skupina IV/1. oddělení MNO - brig. gen. Ing. Karel Štěpánek (11. 11. 1934), plk. žen. Ing. Jan Čermák (1. 10. 1934), pplk. žen. Josef Kučera (17. 9. 1934), pplk. stav. Ing. Josef Hubálek (5. 12. 1934), mjr. žen. Karel Boháč (28. 1. 1935), mjr. žen. Drahomír Dorschner (15. 2. 1935), mjr. tel. Alois Weyszer (7. 1. 1935), škpt. žen. Pavel Milota (17. 9. 1934), npor. žen. Zdeněk Hlavsa (17. 10. 1934), ppor. žen. Ing. Václav Mudra (9. 1. 1935), příležitostně pak škpt. žen. Jiří Souhrada, škpt. pěch. František Tumlíř a škpt. tech. zbroj. Jan Bezdíček; Opevňovací skupina ZVV Praha – pplk. žen. František Baron (6. 9. 1934), mjr. gšt. Ferdinand Kočí (1. 11. 1934), mjr. žen. Ing. Bohumil Novotný (6. 9. 1934), kpt. žen. Václav Gašek (29. 1. 1935), npor. žen. Vojtěch Havel (10. 10. 1934), npor. žen. Čestmír Lang (10. 1. 1935), příležitostně, zejména při pracích v terénu od 3. do 13. 12. 1934 další důstojníci, kupříkladu od dělostřeleckých útvarů; Opevňovací skupina ZVV Brno - pplk. žen. Ing. Karel Špalek (5. 11. 1934), mjr. žen. Bohumil Bláha (3. 12. 1934), mjr. žen. Josef Libnar (3. 12. 1934), škpt. žen. Jaroslav Sirotek (29. 10. 1934), por. žen. Ing. Karel Jurajda (6. 1. -26. 2. 1935), por. žen. Ing. František Marek (6. 1. -12. 2. 1935), por. stav. Zdeněk Fitzner (6. 1. -26. 2. 1935), por. stav. Vladislav Kračmar (6. 1. -20. 2. 1935). Na opevňovacích elaborátech přímo ve štábu ZVV Brno jako členové opevňovací skupiny ZVV dále pracovali: pplk. gšt. Jaroslav Hrabovský a mjr. gšt. Rudolf Pták (oba od 1. 9. 1934). VÚA-VHA, MNO - IV. odbor, 1935, 99-5/12-3.

⁴³⁷ VÚA-VHA, ŘOP 1935, 38-3/1-5.

⁴³⁸ VÚA-VHA, ŘOP 1936, 38-3/3. Celkem šlo o dva generály, 13 důstojníků generálního štábu, 6 důstojníků pěchoty, 4 důstojníky a jednoho rotmistra dělostřelectva, 120 důstojníků a 48 rotmistrů ženijního vojska, 12 důstojníků a 9 rotmistrů telegrafního vojska, dva důstojníky intendantní služby, jednoho důstojníka justiční služby, 122 důstojníků a 50 rotmistrů stavební služby, 6 důstojníků konceptních, jednoho důstojníka hospodářské služby, 3 důstojníky a 14 rotmistrů kancelářské služby a jednoho účetního rotmistra.

1934. Obě skupiny byly nejen vyňaty z podřízenosti zemských vojenských velitelství a podřízeny přímo Ředitelství opevňovacích prací, ale z „obraně-zpravodajských“ důvodů došlo zároveň i k jejich přejmenování.⁴³⁹ Dnem 18. dubna 1935 tak s okamžitou platností vzniklo ženijní skupinové velitelství I. (z opevňovací skupiny ZVV Praha - velitel podplukovník ženijního vojska František Baron) a ženijní skupinové velitelství II. (z opevňovací skupiny ZVV Brno – velitel podplukovník ženijního vojska Ing. Karel Špalek).⁴⁴⁰

Uběhlo jen několik dní od ustavení Ředitelství opevňovacích prací a pražské Ministerstvo národní obrany požádalo Francii o umožnění další exkurze na Maginotově linii, a to pro několik důstojníků nově zřízené složky Hlavního štábu. Tento pobyt našich ženijních specialistů měl vhodným způsobem doplnit cyklus přednášek pořádaný o dva měsíce dříve v Praze a umožnit tak jeho účastníkům, aby se s celou řadou problémů seznámili přímo v praxi. Francouzská strana naší žádosti opětovně vyhověla. Osmičlenná skupina, vedená nově jmenovaným ředitelem opevňovacích prací brigádním generálem Karlem Husárkem, tak mohla 30. dubna 1935 z Prahy skutečně odjet. S výjimkou plukovníka ženijního vojska Ing. Jana Čermáka, který již francouzské fortifikace navštívil v srpnu předešlého roku, cestoval zbytek skupiny na Maginotovu linii poprvé.⁴⁴¹ Stejně jako v předchozím případě byl i nyní cílem jejich cesty Štrasburk. Během svého pobytu ve Francii, který trval až do 11. května 1935, si naši důstojníci podrobně prohlédli vybrané izolované pěchotní sruby vybudované na tzv. Rýnské frontě (Secteur Fortifié du Bas-Rhin), dělostřelecké tvrze Schoenenbourg, Hochwald (obě Secteur Fortifié de Haguenau) a Four-a-Chaux (Secteur Fortifié des Vosges) i malou pěchotní tvrz Lembach (rovněž Secteur Fortifié des Vosges). Kromě

⁴³⁹ Původně navrhovaný název „prováděcí skupina“, jenž neobsahoval „závadné“ slovo opevňovací, byl po krátké diskusi zamítnut. VÚA-VHA, ŘOP 1935, 99-5/1.

⁴⁴⁰ VÚA-VHA, ŘOP 1935, 99-5/1. Kromě těchto dvou ženijních skupinových velitelství vzniklo koncem června 1935 ještě ŽSV III. sídlící v Králíkách. V následujícím roce byla zřízena ženijní skupinová velitelství IV. v Opavě, V. v Náchodě, VI. v Trutnově, VII. v Liberci, VIII. v Mostě a IX. v Domažlicích. V dubnu 1937 zahájilo činnost ŽSV X. v Rokytnici v Orlických horách a jako poslední vzniklo v první polovině dubna 1938 i ženijní skupinové velitelství XI. v Hrušovanech nad Jevišovkou. Protože výstavba těžkého opevnění probíhala rovněž na Slovensku, působila již od poloviny září 1936 v Bratislavě ženijní skupina 21, řídicí opevňování Petržalky a přechodů přes Dunaj v Komárně. Přesně čtvrt roku, od května do srpna 1936, existovala i ženijní skupina 1 v Parkáni (dnes Štúrovo), jejíž příslušníci prováděli vyměřování budoucích pěchotních srubů úseku Bajtava.

⁴⁴¹ Seznam důstojníků viz VÚA-VHA, ŘOP 1935, 4-2/2-2. Kromě již uvedeného generála Husárka do Francie odjeli následující důstojníci: brig. gen. Ing. Karel Štěpánek, plk. gšt. Ladislav Tomsa, plk. žen. Ing. Jan Čermák, pplk. gšt. Bruno Sklenovský, pplk. pěch. Jaroslav Malec, pplk. žen. Josef Kučera, škpt. žen. Pavel Milota. Datum stáže viz VÚA-VHA, ŘOP 1935, 4-2/2-4.

terénních průzkumů pro ně francouzští ženijní odborníci připravili také několik dalších přednášek věnovaných pevnostní problematice.⁴⁴²

Velké množství drobných problémů, objevujících se téměř každý den při přípravě projektové dokumentace pěchotních srubů i jejich vnitřního zařízení, vedlo nakonec naše Ministerstvo národní obrany k vyžádání jednoho francouzského důstojníka jako stálého odborného poradce pro potřeby ŘOP. Na základě této žádosti přijel do Prahy v neděli 7. dubna 1935 podplukovník ženijního vojska Henri Drecq.⁴⁴³ Plán o vzniku „mise francouzských důstojníků“ pro otázky opevňování, jejíž strukturu a úkoly načrtl před necelými šesti týdny, se začaly pomalu naplňovat. Nesmírné pracovní vytížení však vedlo podplukovníka Drecqua již o měsíc později k žádosti o přidělení jeho bývalého podřízeného z ženijního velitelství ve Valenciennes – poručíka ženijního vojska Marcela Forcevillea⁴⁴⁴, který do Prahy dorazil 16. května 1935 a stal se Drecquovým pobočníkem.⁴⁴⁵ Původně se předpokládalo, že oba Francouzi stráví v Československu přibližně tři měsíce, avšak jejich pobyt byl na opakované žádosti našeho Ministerstva národní obrany postupně prodlužován,⁴⁴⁶ takže podplukovník Drecq nakonec z Prahy odjel teprve v září 1936 a Forceville, tehdy již kapitán, dokonce až 4. července 1938. Právě s touto dvojicí francouzských specialistů, zejména pak kapitánem Forcevillem se Karel Lukas blízce spřátelil. Vedle vynikající znalosti

⁴⁴² VÚA-VHA, ŘOP 1935, 99-5/12.

⁴⁴³ VÚA-VHA, ŘOP 1935, 39-2/1-2.

⁴⁴⁴ Brigádní generál Marcel Isaie Paul FORCEVILLE (25. 11. 1906 – 19. 8. 1995). V letech 1927-1929 studoval na Ecole Polytechnique v Paříži. 1929-1931 frekventant školy ženijního vojska ve Versailles. V letech 1931-1932 zařazen jako velitel čety u ženijního pluku 2 v Metách. 1932-1934 důstojník ženijního vojska u velitelství opevňovacích prací v Metách. 1934-1935 přidělený důstojník ženijního velitelství ve Valenciennes se sídlem v Maubeuge. 16. 5. 1935-10. 7. 1938 stálý poradce československého Ředitelství opevňovacích prací v Praze. 1938-1939 zařazen jako velitel roty u ženijního pluku 3. Po vypuknutí války přidělen k opevňovacímu velitelství II. francouzské armády. 9. 4. -25. 6. 1940 zařazen k velitelství ženijního vojska 1. čs. divize ve Francii se sídlem v Béziers, poté s divizí na frontě. 1940-1941 působil u velitelství ženijního okrsku v Grenoblu. V letech 1941-1942 přidělen ženijnímu odboru ministerstva války ve Vichy. 1942-1944 působil u vojenského majetkového a stavebního ředitelství v Royatu. 1944-1945 zařazen jako velitel praporu u 17. koloniálního ženijního pluku. V letech 1945-1948 působil ve francouzských okupačních silách v Německu (nejprve u velitelství ženijního vojska 1. francouzské armády, 1947-1948 u 1. ženijního pluku). 1948-1949 zařazen u Technické inspekce pro otázky ženijního vojska a opevňování v Paříži. V letech 1949-1951 přidělen francouzským jednotkám v Indočíně (1949-1950 velitel ženijního vojska francouzských pozemních sil ve středním Vietnamu a současně velitel 72. ženijního praporu, 1950-1951 velitel ženijního vojska francouzských pozemních sil na Dálném východě). V letech 1951-1952 působil u Technického odboru pro opevňovací práce a stavby v Paříži (přidělen sekretariátu nejvyšší komise pro otázky podzemních úkrytů a staveb). 1952-1954 přednosta Ředitelství ženijních prací v Oranu (Alžírsko). V letech 1954-1956 působil v Maroku jako velitel 31. ženijního pluku v Port Lyautey. 1956-1960 přidělen ředitelství Technického odboru pro opevňovací práce a stavby v Paříži (II. pobočník přednosta odboru, předseda nejvyšší komise pro otázky vojenských stělnic). V letech 1960-1962 přidělen Technické inspekci ženijního vojska v Paříži. 1. 5. 1962 přeložen v hodnosti brigádního generála do výslužby. SHAT, Etat des Services - gén. Marcel Isaie Paul Forceville.

⁴⁴⁵ VÚA-VHA, ŘOP 1935, 39-2/9-5.

⁴⁴⁶ Například VÚA-VHA, ŘOP 1935, 39-2/1-6.

francouzštiny mu to umožnilo především jeho nové služební zařazení. Dne 15. března 1936 totiž opustil funkci pobočníka náčelníka Hlavního štábu a po dohodě s ředitelem opevňovacích prací generálem Karlem Husárkem nastoupil službu u organizační skupiny I. taktického oddělení ŘOP.⁴⁴⁷

V době, kdy Karel Lukas své místo u generála Ludvíka Krejčího opouštěl, měla za sebou naše armáda celou řadu důležitých změn. Jednou z nich bylo dlouho očekávané a jen s velkými obtížemi prosazené prodloužení vojenské prezenční služby na dva roky, jež vstoupilo v platnost 1. října 1935. Díky němu stoupl roční kontingent branců na 70 000 mužů, přičemž v případě potřeby mohl být dále zvýšen o pět tisíc osob povoláním tzv. náhradní zálohy. Zahájeny byly rovněž přípravy k ničení důležitých objektů, zejména mostů, tunelů, vybraných úseků silnic, železničních tratí a jejich křižovatek, čímž měl být v případě napadení republiky výrazně zpomalen postup nepřátelských jednotek do vnitrozemí.

2.7 U Ředitelství opevňovacích prací (ŘOP)

Na Ředitelství opevňovacích prací přišel Karel Lukas jen několik dní poté, co se dále zásadním způsobem zhoršila vojenská situace Československa. Dne 7. března 1936 vstoupily německé jednotky do demilitarizovaného Porýní. Tato akce, stejně jako zavedení dvouleté prezenční služby, k němuž Německo přistoupilo v srpnu téhož roku, čímž byly mírové počty německé branné moci navýšeny takřka pětinašobně (z mírovou smlouvou povolených 109 000, až na půl milionu mužů), zůstala ze strany západních spojenců opět bez odpovídající reakce. Pro Československo to byla z vojenskostrategického hlediska katastrofa nedozírných rozměrů. Obsazení Porýní totiž výrazným způsobem ohrozilo, ne-li zcela znemožnilo francouzskou vojenskou pomoc Československu. Výrazně tak vzrostla hrozba, že v případném válečném konfliktu bude muset čs. armáda vzdorovat nepřátelskému úderu sama, bez včasné pomoci spojenců, na níž do té doby spoléhala.

Na vzniklou situaci zareagovalo naše nejvyšší armádní velení okamžitým vypracováním tříletého plánu výstavby čs. branné moci, jenž měl být uskutečněn v průběhu let 1936 až 1938. V prvním období předpokládal zřízení a postupné etablování

⁴⁴⁷ VÚA-VHA. fond Kvalifikačních listin, Kvalifikační listina Karla Lukase.

velitelství sborů,⁴⁴⁸ ve druhém přechod armádní organizace ze čtyřplukových na tříplukové divize. Pro případ mobilizace plán počítal nad rámec dosud schválené organizace válečné armády se zformováním dalších vyšších jednotek. Jedné (v síle pěší divize), k ochraně přístupů k hlavnímu městu a dvou brigád pro obranu prostorů na západ od Tábora a Benešova. Podle tohoto plánu měla čs. armáda rovněž obdržet modernější výzbroj. Velký důraz byl kladen na modernizaci dělostřelectva (zejména protiletadlového), výstavbu útvarů útočné vozby⁴⁴⁹ a urychlení motorizace vybraných jednotek.

Výrazné úspěchy Hitlerovy zahraniční politiky nemohly nezůstat bez odezvy mezi německým obyvatelstvem žijícím v Československu. Vážné hospodářské a sociální problémy plynoucí z důsledků hospodářské krize, jež se výrazně projevily právě v pohraničních oblastech Československa, vedly již v předešlých letech k aktivizaci německého nacionálního politického hnutí. Silný vliv Německa se v této oblasti velice zřetelně projevil 29. dubna 1935, kdy Konrád Henlein založil novou politickou stranu Sudetendeutsche Partei (SdP). Šířením demagogických propagandistických hesel a se silnou podporou Německa se mu podařilo dosáhnout významného úspěchu. Jeho politická strana totiž nejenže získala 67% hlasů všech v republice žijících německých voličů, ale celkovým počtem v její prospěch odevzdaných hlasů se v parlamentních volbách dokonce stala nejsilnější politickou stranou v Československu.

Nebezpečné zhoršení situace jak na zahraniční, tak i na domácí politické scéně, konečně obrátilo pozornost nejvyšších vládních představitelů k potřebám československé branné moci. Byl dán souhlas k provedení reorganizace armády, řešily se důležité otázky související s urychlenou výstavbou stálého opevnění, byl kladen velký důraz na zajištění dostatečných finančních prostředků nezbytných pro obranu státu. Právě tehdy také došlo k přijetí řady legislativních norem, jež měly pro armádu a obranyschopnost země klíčový význam. Tou nejdůležitější byl bezesporu komplexní Zákon o obraně státu č. 131/1936 Sb. z. a n., jenž se následně stal základním právním

⁴⁴⁸ Velitelé sborů byli do svých funkcí ustanoveni již v prosinci 1935 a společně se svými štáby se přesunuli do míst, kde měla být v nejbližší době jejich velitelství dislokována. Jejich úkolem pro rok 1936 bylo vytvořit předpoklady k přechodu armády na plánovanou mírovou organizaci sborů a tříplukových divízi.

⁴⁴⁹ Došlo ke zřízení tří pluků útočné vozby, k nimž 15. září 1938 přibyl pluk čtvrtý. Pro srovnání je možné uvést, že až do 15. září 1933 měla čs. armáda jeden jediný prapor útočné vozby dislokovaný v Milovicích.

východiskem k zajištění potřeb obrany republiky.⁴⁵⁰ Mimořádný význam mělo i vydání vládního nařízení č. 270/1936 Sb. z. a n. o Stráži obrany státu (SOS),⁴⁵¹ které umožnilo jednotkami „sosáků“ doplnit stávající sestavu útvarů zajišťujících kryt hranic. Do ní se postupně zapojovaly i motorizované četnické pohotovostní oddíly a od roku 1938 dokonce i jedenáct tříčlenných leteckých rojů, které působily v pohraničí jako četnické letecké hlídky.

Jak již bylo výše uvedeno, byl Karel Lukas po příchodu k Ředitelství opevňovacích prací 15. března 1936 zařazen byl k I. oddělení (taktickému). Zpočátku až do 15. července 1936 působil u organizační skupiny (nejprve jako referent, od 3. června 1936 jako její přednosta) a dnem 15. července 1936 byl ustanoven přednostou takticko-studijní skupiny.⁴⁵² Ve své funkci se zásadním způsobem podílel na taktických průzkumech budoucích linií opevnění přímo v terénu, jednal s francouzskými poradci pro otázky opevňování a měl rozhodující vliv i na konečnou podobu našich speciálních pevnostních jednotek – hraničářských pluků, kterým se ještě budeme věnovat podrobněji dále.

Svou stopu Karel Lukas na Ředitelství opevňovacích prací zanechal i při koncipování a modifikaci čs. opevňovacích programů. Již od prvotního rozhodnutí o výstavbě stálého opevnění u nás bylo totiž jasné, že s ohledem na přidělené finanční prostředky a zejména pak na dostupné stavební a výrobní kapacity, nebude možné zahájit výstavbu opevnění ve všech potřebných prostorech současně. Proto nejdříve již na jaře 1935 vznikl prozatímní „nástin opevňovacích prací“ s uvedením přibližných finančních nákladů nezbytných na jeho realizaci. Podle něj byla výstavba opevnění rozdělena do pěti etap a vynaloženo na ni mělo být deset miliard korun. V rámci I. etapy se předpokládala výstavba opevnění proti Německu, a to v úseku Kladsko – Odra na severní Moravě. Kromě toho měl být důkladně opevněn i pravý břeh Dunaje u Bratislavy a vybudovány uzávěry k přehrazení mostů přes Dunaj u Komárna a Parkanu (dnes Štúrovo). Během II. etapy s předpokládanou dobou zahájení v roce 1938, se počítalo s dalším opevňováním československo-německé hranice, a to v délce zhruba 80 kilometrů v severovýchodních Čechách. Ve III. etapě mělo vyrůst opevnění v severních

⁴⁵⁰ *Dvacet let československé armády v osvobozeném státě*. Svaz čs. důstojnictva, Praha 1938, s. 75-76.

⁴⁵¹ Stráž obrany státu se skládala z příslušníků finanční stráže, četnictva, policie a vojenských posil, tvořených záložníky z nejbližšího okolí. Nejvyšší jednotkou SOS byl prapor, jenž se dále dělil na roty, čtyři a družstva. Velitelem praporu byl armádní důstojník, nejčastěji v hodnosti podplukovníka nebo majora pěchoty. V míru podléhaly prapory SOS příslušným zemským četnickým velitelstvím, v jejichž prostoru byly zřízeny, za mobilizace přecházely pod velení vyšších vojenských orgánů.

⁴⁵² VÚA-VHA, fond ŘOP, sešit gážistů ŘOP, I. díl, záznam pplk.gšt. Karla Lukase.

Čechách proti Německu, proti Maďarsku se v ní předpokládalo opevnit hlavní směry možného útoku v celkové délce přibližně 240 kilometrů. S realizací této etapy se počítalo na rok 1939. Poslední dvě etapy měly přijít na řadu teprve ve čtyřicátých letech. Ve čtvrté měla být opevněna jižní Morava a jižní Čechy, v páté zdokonalována opevněná postavení na pražském předmostí, v okolí Plzně, a v neposlední řadě pak na Těšínsku. Zde mělo opevnění zasahovat až po Jablunkov a vytvářet tak jakýsi hák, který měl zabránit eventuálnímu průniku německých jednotek přes polské území do nitra Čech. Vývoj mezinárodněpolitické situace si však v poměrně velmi krátké době vyžádal přehodnocení programu, pozastavení realizace v některých úsecích a naopak urychlení výstavby v jiných, pro obranu republiky důležitých prostorech.⁴⁵³

Kromě této činnosti se Karel Lukas na ŘOP věnoval i rozvíjení a prohlubování mezinárodní spolupráce s našimi spojenci na poli fortifikací. Vedle dvou výše zmíněných francouzských poradců šlo zejména o důstojníky malodohodových armád. Československo se totiž brzy stalo v opevňovací problematice z žáka učitelem a o své poznatky se začalo dělit s armádami dalších našich spojenců – Rumunska a Jugoslávie. Pravděpodobně vůbec první skupina malodohodových důstojníků dorazila do Prahy již 20. dubna 1937. Šlo o tři rumunské ženijní specialisty v čele s plukovníkem Trajanem Teodorescem.⁴⁵⁴ Jugoslávci přijeli do Československa o necelý rok později – v lednu 1938. Velitel této skupiny, plukovník Miroslav Opačič, se navíc do Prahy vrátil ještě jednou v březnu téhož roku, kdy u ŘOP absolvoval doplňovací stáž.⁴⁵⁵ Spolupráce v otázkách opevňování se však neomezila jen na dva výše uvedené státy, další jednání probíhala například i s Íránem, Čínou a od dubna 1938 i se zástupci SSSR.⁴⁵⁶

⁴⁵³ Podrobněji STEHLÍK, Eduard: *Československé opevňovací programy 1936-1938*. In: *Historie a vojenství*, 2005, roč. 54, č. 1 (I. část), s. 4-29; č. 2 (II. část), s. 50-59.

⁴⁵⁴ VÚA-VHA, ŘOP 1937, 45-4/5-2. Dalšími členy rumunské delegace byli plukovníci David Popescu a Dimitru Vasiliu.

⁴⁵⁵ VÚA-VHA, ŘOP 1937 45-2/27. Skupina se dále skládala z majora Vladimira Mazura, kapitánů I. třídy Milana Koprivace a Branka Šustera a kapitánů II. třídy Branka Poljanace a Vladimira Predavace. Není bez zajímavosti, že zejména spolupráce s Jugoslávií byla po celou dobu velice přátelská a Československo nebylo žádáno pouze o dodávky pevnostního materiálu, ale po Mnichovu, kdy bylo ŘOP postupně likvidováno, i o vyslání početné skupiny specialistů, kteří by v Jugoslávii působili jako poradci pro opevňovací práce. VÚA-VHA, ŘOP 1938, 46-2/15.

⁴⁵⁶ Na základě těchto rozhovorů odjel do Moskvy v květnu 1938 ředitel opevňovacích prací div.gen. Karel Husárek spolu se špkt.žen. Ing. Rudolfem Tomíškou. Během pět týdnů trvajících studijního pobytu se seznámili s řešením sovětského opevnění a s organizací sovětských opevňovacích rajónů v prostoru Minska a v okolí Leningradu.⁴⁵⁶ Na oplátku navštívila skupina pěti důstojníků Rudé armády Československo a prohlédla si naše opevnění na Králicku a na Náchodsku. Právě při pobytu našich specialistů v Moskvě byla sovětské straně údajně předána i vybraná část výkresové dokumentace čs. pevnostních objektů.

O úkolech, za které Karel Lukas postupem času na ŘOP zodpovídal, si je možné udělat představu z návrhu kompetencí takticko-studijní skupiny, který osobně vypracoval 4. května 1937.⁴⁵⁷ Je v něm uvedeno: „*Skupina takticko-studijní jest určena k tomu, aby zpracovávala podklady a připravovala materiál pro taktické rozhodování. V podrobnostech má tyto úkoly: 1) je poradním orgánem při navrhování tras a objektů v terénu; 2) navrhuje rozdělení úseků pro jednotlivé jednotky, podřízení a velení těchto jednotek; 3) rozděluje taktické úkoly pevnostních jednotek a přizpůsobuje je např. taktickým a zbrojním opatřením podle zpracovaných přehledů 2. oddělení;*⁴⁵⁸ 4) navrhuje ke schválení palebné rozvrhy pevnostních praporů a souhrn palebných rozvrhů jednotlivých úseků praporů a dělostřeleckých tvrzí na podkladě návrhů pevnostních jednotek; 5) je poradním orgánem pro vyztužování těžkého opevnění objekty lehkého opevnění; 6) stanovuje taktické podmínky pro styk a spojení v opevnění; určuje v terénu podrobně stanoviště velitelství všech stupňů 7) stanovuje a navrhuje trasy překážek v opevněních, jejich druh a typy podle konkrétních taktických a terénních podmínek; 8) navrhuje úpravu a budování komunikací v opevňovacích pásmech; 9) zaujímá stanovisko k těmto stavbám v opevňovaném pásmu: a) k provádění jakýchkoli staveb, které by mohly sloužit k pozorování nebo obraně (lesovny, hájenky, rozhledny, vysoké věže a stavby s vysokými komíny); b) k provádění staveb silnic, cest, turistických stezek a staveb vodních; c) k provádění staveb a zařízení elektráren a elektrických vedení; d) k provádění a zřizování dorozumívacích zařízení. 10) Navrhuje zřízení speciálních kursů a připravuje jejich osnovy; 11) vydává pokyny pro výcvik pevnostních jednotek a pro výcvik mužstva, aspirantů, rotmistrů a důstojníků určených pro pevnostní jednotky; 12) dozírá na výcvik pevnostních jednotek; 13) navrhuje rozpočet pro potřeby výcvikové; 14) vypracuje pokyny pro spolupráci SOS s jednotkami stálého opevnění a přezkoumává potřebné zapracování pevnostních jednotek; 15) řídí vydávání předpisů a směrnic pro pevnostní jednotky; 16) potvrzuje nabídky vynálezů, pokud se týkají opevnění po stránce taktické; 17) sleduje - pokud to dovolí jiné úkoly – vývoj názorů nabudování opevnění v jiných státech a skutečnou výstavbu opevnění ve státech sousedních.“⁴⁵⁹ Vedle desítek jiných úkolů, kterým se Karel Lukas na ŘOP věnoval, byla však jeho role naprosto nezastupitelná především při vzniku, organizaci a výcviku pevnostních útvarů čs. armády, které později dostaly jméno hraničářské pluky.

⁴⁵⁷ VÚA-VHA, ŘOP 1937, 70-2/14.

⁴⁵⁸ Myšleno 2. oddělení (zpravodajského) Hlavního štábu čs. branné moci.

⁴⁵⁹ VÚA-VHA, ŘOP 1937, 70-2/14.

Jedním z důležitých problémů, které bylo nutné v souvislosti s budovaným stálým opevněním vyřešit, bylo obsazení dokončovaných pevnostních objektů stálými osádkami, jež měly v míru zajistit jejich střežení a v případě války objekty bránit. Zatímco u pevnůstek lehkého opevnění nebylo třeba hledat speciální řešení, protože se při jejich obsazování vystačilo s běžnými pěšími útvary, bylo již od počátku jasné, že výrazně odlišná situace bude panovat u těžkého opevnění. Složitost jeho vybavení, ať již šlo o speciální zbraně nebo o vnitřní zařízení objektů bylo, stejně jako vlastní pojetí boje v opevnění, do té míry složité, že by v případě obsazení objektů těžkého opevnění jednotkami polní armády nemohlo být ani zdaleka využito všech jeho možností. A to ani v tom případě, že by se příslušníci těchto útvarů předem s opevněním seznámili kupříkladu během zvláštních cvičení nebo krátkodobých instruktáží v rámci vojenské prezenční služby. Bylo tedy nutné zřídit zvláštní útvary, složené ze specialistů vycvičených v pevnostním boji, jež by opevnění obsazovaly a zajišťovaly jeho obranu. Vzhledem k tomu, že se linie těžkého opevnění nacházely v bezprostřední blízkosti státních hranic, bylo rozhodnuto, že útvary k obsazení objektů bude nezbytné vytvořit již v míru, aby tak byla zajištěna jeho obranyschopnost v kterékoli době. Zároveň se tak mělo zabránit případným záškodnickým skupinám, aby se pevnostních objektů zmocnily ještě před příchodem jejich osádek.

V prosinci 1935 se za předsednictví plukovníka generálního štábu Bedřicha Kratochvíla konalo několik porad organizační komise Hlavního štábu, jež měly rozhodující význam pro konečný způsob organizace pevnostních útvarů. Původně se předpokládalo, že nejvyšší pevnostní jednotkou bude prapor, který měl být z důvodu utajení zřizován jako IV. prapor již existujících pěších pluků, dislokovaných v místech budování opevnění. U útvarů ZH (zajištění hranic) nemělo tedy docházet k žádným vážnějším změnám. Válečné počty vybraných pěších pluků měly být pouze zvýšeny přibližně o 15 750 mužů – příslušníky „pevnostních praporů“. Ke zrušení útvarů ZH mělo docházet pouze výjimečně, a to v místech, kde měly pevnostní prapory zcela převzít veškeré jejich úkoly.⁴⁶⁰ Avšak již o několik dní později bylo vše jinak. Dne 19. prosince 1935 bylo totiž rozhodnuto, že osádky těžkého opevnění nebudou podřízeny normálním pěším plukům, ale budou organizovány v menší samostatné celky – prapory, eventuálně i pluky, které se samy stanou útvary ZH. Současně bylo rozhodnuto, že se o plánované počty příslušníků pevnostních praporů zvýší dosavadní válečný počet

⁴⁶⁰ VÚA-VHA, ŘOP 1936, 45-3/1.

armády. Tento krok byl zdůvodněn konstatováním, že dosavadní počet jednotek ZH není možné snižovat. Armádní činitelé se ještě v závěru roku 1935 domnívali, že nebude nutné postavit více jak patnáct pevnostních praporů. Skutečný počet, jak dále uvidíme, však toto číslo vysoce přesáhl.⁴⁶¹

V době, kdy se zmíněné porady na Hlavním štábu v Praze konaly, však již výstavba opevnění v pohraničí několik týdnů probíhala. Protože od samého počátku projevovala o výstavbu opevnění velký zájem nepřátelská zpravodajská služba, bylo nutné bezodkladně přistoupit ke střežení stavenišť budoucích pevnostních objektů. Původně uplatňovaná praxe, kdy útvary dislokované v místě výstavby opevnění vysílaly na stavenišť malé strážní oddíly, se však v krátké době (zejména pro stále vzrůstající počet dokončovaných objektů) ukázala jako dále neudržitelná. MNO proto v pohraničí od léta 1936 začalo zřizovat nové útvary pěchoty – strážní prapory (v několika ojedinělých případech i samostatné strážní roty), které převzaly střežení výstavby opevnění a z nichž většinu můžeme pokládat za předchůdce – hraničářských pluků.⁴⁶²

Prakticky v průběhu celého roku 1936 byla na ŘOP nadále studována organizace předpokládaných pevnostních jednotek. Již v témže roce se pro ně z důvodu utajení začíná používat označení hraničářské pluky. Jejich organizaci ŘOP poprvé podrobněji řešilo na podzim 1936 výnosem MNO čj. 17.774/Taj.hl.št.ŘOP 1936 „Organizace pevnostního pluku, praporu a roty“. Tento výnos, který podrobně rozebírá organizaci a předepsané počty I. a II. praporu hraničářského pluku 4, zároveň uvedl do života i celou řadu obecně platných směrnic, řešících otázky spojené se zřizováním nových útvarů určených k obsazení opevnění. Za nejdůležitější je možné považovat rozhodnutí, že

⁴⁶¹ VÚA-VHA, ŘOP 1936, 45-3/1-2. Změny v počtech praporů potřebných pro obsazení objektů těžkého opevnění je možné dokumentovat na následujících materiálech. V roce 1936 se již pro prostor Moravská Ostrava - Liberec a úseky Šumava a Parkáň počítalo s 29 pevnostními prapory, přičemž bylo zdůrazňováno, že tento počet praporů není konečný (VÚA-VHA, ŘOP 1936, 10-8/2). Počátkem listopadu 1937 uvedl divizní generál Karel Husárek ve svém „Programu“ následující počty praporů: Odra - Krkonoše 22 praporů, Krkonoše - Labe pět praporů, Olza - Jablunkov jeden prapor, 2. postavení na „severním válcíšti“ jeden prapor, prostor Ohře – Český Krumlov sedm praporů (27 rot), „Pražská čára“ jeden prapor, jižní Morava tři prapory, Slovensko tři prapory. Celkem tedy 42 praporů (VÚA-VHA, ŘOP 1937, 99-5/51). Srovnáme-li však počty praporů plánované pro jižní Moravu, údaji obsaženými v předkládané studii, zjistíme, že ani toto číslo nebylo konečné.

⁴⁶² Prvním strážním praporem byl strážní prapor II. zřízený 12. srpna 1936 v Hrušově nad Odrou (VÚA-VHA, ŘOP 1936, 64-2/1-28). Předchůdcem praporu byla samostatná strážní rota zřízená 15. dubna 1936 v Hrušově nad Odrou. Ta také převzala o dva dny později - 17. dubna 1936 - střežení rozestavěných pěchotních srubů od II. praporu pěšího pluku 8, který jejich střežení do té doby zajišťoval (VÚA-VHA, ŘOP 1936, 64-2/1-14). Další informace o existujících strážních praporech je možné nalézt ve studii Rudolfa Sandera „Organizační a dislokační vývoj Československé armády v letech 1918-1939“. In: Sborník archivních prací, 1985, roč. XXXV, č. 1, s. 56-60. Všechny strážní prapory zanikly spolu s hraničářskými pluky v listopadu 1938 (VÚA-VHA, ŘOP 1938, 38-2/1-136).

pevnostní útvary budou organizovány v hraničářské pluky, přičemž velitelství těchto pluků a jim podřízených praporů a rot, budou organizována obdobně jako u běžných pěších pluků. Nejpodstatnějším rozdílem se měly stát především plánované počty příslušníků jednotlivých rot, praporů a osádek dělostřeleckých tvrzí, které nemohly být stanoveny mechanicky předem, ale bylo je nutné vzhledem k rozdílnosti jejich úkolů řešit pro každý případ individuálně.⁴⁶³

Nejnižším organizačním prvkem hraničářského pluku se stala hraničářská rota tvořená osádkami několika izolovaných pěchotních srubů (u zřízených jednotek tento počet kolísal od tří do sedmi objektů), tři až čtyři roty tvořily hraničářský (pevnostní) prapor, tři až čtyři prapory pak hraničářský pluk.⁴⁶⁴ Prapory (označené římskými číslicemi I. až IV.) byly určeny k obraně pěchotních srubů, prvního sledu lehkého opevnění a lehkých objektů, vložených do intervalů mezi těžkými objekty, které se v úseku pluku nacházely.⁴⁶⁵ Pokud si to situace v úseku praporu vyžadovala, mohla být jeho veliteli podřízena i rota doprovodných zbraní (RDZ).⁴⁶⁶ U většiny hraničářských pluků byly navíc zřízeny „zvláštní útvary“, určené k obsazení dělostřeleckých tvrzí nacházejících se v úseku pluku. Později došlo z důvodu utajení k přejmenování těchto jednotek na prapory pluku a byly číslovány počínaje V. praporem výše.⁴⁶⁷ Kromě výše uvedených složek měl každý hraničářský pluk i své velitelství, náhradní rotu, pomocnou

⁴⁶³ VÚA-VHA, ŘOP 1936, 38-3/2-2.

⁴⁶⁴ VÚA-VHA, ŘOP 1936, 38-3/2-2. Snaha omezit na minimum počet osob přicházejících do styku s informacemi týkajícími se těžkého opevnění vykrytalizoval v požadavek, aby hraničářské pluky nebyly podřízeny divizím, ale přímo nově zřízeným sborovým velitelstvím. Tak se také stalo a kromě Ředitelství opevňovacích prací, působícího při hlavním štábu, které se stalo řídicím orgánem všech hraničářských pluků, podléhaly pevnostní útvary výhradně velitelství sborů.

⁴⁶⁵ Původně se počítalo s tím, že příslušníci hraničářských pluků budou obsazovat výhradně objekty těžkého opevnění (tedy izolované pěchotní sruby a dělostřelecké tvrze), zatímco obrana objektů lehkého opevnění bude úkolem běžných pěších jednotek. V roce 1938 však došlo k podstatné změně. Bylo totiž rozhodnuto, že hraničáři budou obsazovat i objekty lehkého opevnění vložené do intervalů mezi pěchotními sruby a 1. sled objektů lehkého opevnění za linií těžkého opevnění. Teprve 2. sled lehkého opevnění (byl-li v příslušném úseku vybudován) obsazovali příslušníci normálního pěšího útvaru.

⁴⁶⁶ Částečně odlišnou organizaci měla RDZ hraničářského praporu 50. Její druhá kanónová četa byla totiž namísto dvou 3,7 cm kanónů vz.37 vyzbrojena pěti americkými kanóny Mc Lean. Normálními „sedmatřicítkami“ měla být četa vyzbrojena teprve po vyčerpání veškeré munice do amerických kanónů. Od toho okamžiku měla také mít organizaci shodnou s rotou RDZ III./4. hraničářského praporu (VÚA-VHA, ŘOP 1938, 38-2/1-106). Tu měli tvořit tři důstojníci, pět děsloužících, 16 poddůstojníků a 39 vojnů, kteří měli přiděleno 11 koní, šest vozů vz. 24/35 a jedno jízdní kolo. Kromě kanónů a minometů byla rota vyzbrojena 57 puškami, 59 bodáky, 34 pistolemi a čtyřmi osvětlovacími pistolemi (VÚA-VHA, ŘOP 1938, 38-3/1-12, příloha 102).

⁴⁶⁷ Pro každou tvrz byl přidělen jeden osobní automobil, jeden nákladní třítunový automobil, dva vozy vz.34, jedna převozná polní kuchyně a několik varniček. Potřebné vozy přidělovalo pro potřebu dělostřeleckých tvrzí velitelství jím nadřízeného hraničářského pluku z jemu přiděleného počtu. Koně pro tato vozidla byli evidenční a tak byli přidělováni teprve při vyhlášení „O“, § 22, § 27 a Mob. (VHA, hran.pluk 19, kart. 7, MNO čj. 19.120/Taj.hl.št.ŘOP 1938, přílohy č. 3, 5 a 7).

rotu (s telegrafní četou) a každý druhý pluk i rotu velkých kulometů proti letadlům (VKPL).⁴⁶⁸

Pravděpodobně od roku 1940 měly být existující hraničářské pluky navíc doplněny dalšími speciálními jednotkami – těmi se měly stát osádky izolovaných dělostřeleckých srubů. Úkolem těchto objektů bylo nahradit palbu tvrzového dělostřelectva tam, kde nemohly být dělostřelecké tvrze z nejrůznějších důvodů budovány, nebo pokrýt palbou hluché prostory v okolí tvrzí. Osádky izolovaných dělostřeleckých srubů měly v rámci hraničářských pluků existovat jako zvláštní, hospodářsky i kmenově samostatné setniny, označované z důvodu utajení jako 15. hraničářská rota (a výše). Podřízeny pak měly být přímo veliteli hraničářského pluku, a to bez ohledu na to, v úseku jakého praporu byly vybudovány.⁴⁶⁹ Některé nevýhody stálého opevnění, zejména jeho nehybnost a nemožnost přizpůsobení se nově vzniklé situaci, vedly na jaře 1938 ŘOP k rozhodnutí zřídit v rámci hraničářských pluků i zvláštní tankové prapory, jejichž úkolem se měl stát boj v prostorech těžkého opevnění – zejména pak proti nepřátelským jednotkám, jimž by se podařilo proniknout přes pásmo opevnění do vnitrozemí eventuálně proti výsadbkům, které by seskočily v týlu pevnostního pásma.⁴⁷⁰

S výše uvedenými plány na další typy speciálních jednotek uvnitř hraničářských pluků jsme však poněkud předběhli vývoj situace. Vraťme se tedy zpět na konec roku 1936, kdy se Karlu Lukasovi a jeho spolupracovníkům podařilo nastítnit organizační rámec prvních hraničářských pluků. Na řadu nyní přišla příprava výcviku pevnostních jednotek a organizace služby v opevnění, s níž naše armáda z pochopitelných důvodů neměla žádné zkušenosti. Proto se její velení z iniciativy Karla Lukase obrátilo s žádostí o pomoc na našeho francouzského spojence. První reakce na naše prosby však zřejmě nebyla taková, jak by si představitelé ŘOP představovali. V archivu se totiž dochoval pouze jediný písemný materiál francouzské provenience, týkající se francouzských pevnostních jednotek, a sice „Prozatímní předpis o organizaci a tvarech pevnostní pěchoty“. Ten však byl přes svůj zajímavý název pro účely, k němuž ho Češi potřebovali, takřka bezcenný. Šlo totiž o běžnou příručku pořadového výcviku. To si

⁴⁶⁸ VÚA-VHA, ŘOP 1936, 38-3/2-2.

⁴⁶⁹ Válečný počet izolovaného dělostřeleckého srubu tvořili tři důstojníci, dva rotmistři, 29 poddůstojníků a 88 vojáků (VÚA-VHA, ŘOP 1938, 38-2/1-93).

⁴⁷⁰ Podle původních předpokladů se měl každý „tankový prapor ŘOP“ skládat z velitelství a dvou rot pro něž bylo třeba zajistit 12 důstojníků, pět rotmistřů, 12 dělesloužících, 270 mužů, osm motocyklů (z toho šest s přívěsným vozíkem), tři osobní a šest nákladních šestikolových automobilů, tři jízdní kola a především 26 středních tanků (VÚA-VHA, ŘOP 1938, 43-3/1).

uvědomovali i důstojníci ŘOP. Jeden z nich ve vyjádření k dodanému předpisu uvedl: „*Tento fr. předpis týká se organizace a výcviku pouze mimo objekty, a proto jeho důležitost pro obdobné použití u nás je nevalná. Žádných nových názorů nepřináší. Obsahuje snad některé organizační prvky, z nichž by se daly vytěžit jisté poznatky. S hlediska výcviku poukazují na čl. 31, kde se předpis zmiňuje o „Zatímním předpisu pro chod služby v pěších srubech opevněného pásma“, který nám nebyl dán dosud k dispozici.*“⁴⁷¹

V době, kdy bylo napsáno vyjádření k tomuto „pořadovému“ předpisu, si však již francouzská oficiální místa napravila reputaci. Velení čs. armády totiž koncem roku 1936 požádalo francouzské Ministerstvo války, aby umožnilo dlouhodobější stáž jednoho čs. důstojníka u některého z útvarů obsazujících Maginotovu linii. Francouzi naší žádosti vyhověli, a proto mohl Karel Lukas odjet v lednu 1937 do Francie. Jeho stáž probíhala od 11. ledna do 11. února 1937. Během ní se seznámil jak s výcvikem a vlastní organizací jednotek, tak i se službou u pevnostních útvarů a taktickými prvky boje v opevnění. Organizátoři rozdělili průběh stáže na dvě části. Během první, která trvala od 11. do 31. ledna 1937, pobýval Karel Lukas u 146. pevnostního pěšího pluku, sídlícího v Metách. Většinu času však strávil u II. praporu tohoto útvaru v táboře Zimming, ležícím asi 40 km od Met. Během druhé části stáže se měl seznámit se službou u pevnostního dělostřelectva, a byl proto ve dnech 1. -11. února 1937 zařazen ke 163. pevnostnímu dělostřeleckému pluku, sídlícímu v Moulins les Metz, necelých sedm kilometrů od Met.⁴⁷² Během stáže mohl díky pochopení francouzského Ministerstva války navštívit rovněž několik tvrzí Maginotovy linie, mezi nimi i vůbec největší pevnost Hackenberg v úseku 162. pěšího pevnostního pluku.⁴⁷³

Po svém návratu do Československa Karel Lukas o svém pobytu ve Francii zpracoval obsáhlou „Zprávu o stáži u pevnostních vojsk ve Francii“⁴⁷⁴, obsahující nejen celou řadu velice zajímavých informací týkajících se služby u francouzských pevnostních útvarů, ale i mnoho podnětných návrhů, jejichž uvedení do praxe by významným způsobem posílilo obranyschopnost ČSR.⁴⁷⁵ Zajímavé jsou nesporně i

⁴⁷¹ VÚA-VHA, ŘOP 1936, 38-2/5-4.

⁴⁷² VÚA-VHA, ŘOP 1937, 46-2/8.

⁴⁷³ VÚA-VÚA-VHA, ŘOP 1937, 46-2/8. Pod touto signaturou je uložena velmi obsáhlá Lukasova „Zpráva o stáži u pevnostních vojsk ve Francii“ (MNO čj. 23.861/Taj.hl.št.ŘOP 1937) obsahující velké množství zajímavých postřehů a návrhů vypovídajících mnohé nejen o francouzských pevnostních jednotkách, ale i o osobě autora samotného.

⁴⁷⁴ VÚA-VHA, ŘOP 1937, 46-2/8.

⁴⁷⁵ VÚA-VHA, ŘOP 1937, 46-2/8, část H, s. 1-2.

Lukasovy osobní pocity týkající se přijetí u francouzských jednotek. Ve své zprávě totiž uvádí: „*U všech složek, s nimiž jsem přišel v životě služebním i privátním do styku, byl jsem přijat velmi dobře. V přípících při různých příležitostech (pozdání na dejeuner, diner, přijetí v „salle d' honneur“ p. pl. 146) bylo hlavně zdůrazňováno přátelství ČSR s Francií, životní vůle ČSR a spoluúčast Čechoslováků ve světové válce na straně Dohody a hlavně Francie. Všude jsem se setkal se zájmem o vývoj otázek vojenských, fortifikačních a s touhou ČSR navštívit. U těch, kteří ČSR již znali, slyšel jsem slova nejlepších vzpomínek. Hlavně život v táboře II/146. pevnostního praporu vytvořil velmi přátelské ovzduší a přispěl k uzavření srdečného vojenského kamarádství. K tomu hlavně přispěl podplukovník Bourrienne, brzy po válce člen FVM v ČSR, jehož paní jest Češkou (dcera prof. práv. fakulty Dr. Heyrovského), a velitel praporu major Lauxelard, který za války byl stejně se mnou členem smíšené česko-francouzské divise“.⁴⁷⁶*

V souvislosti s Maginotovou linií bývá velice často uváděno, že to byla právě ona a její vybudování, co omezilo vývoj francouzského válečného umění, zejména na ofenzivním poli, a vedlo k jeho stagnaci. V této souvislosti je nesporně zajímavé, že Lukasova zpráva vyznívá ve zcela jiném duchu. Je jisté nepopiratelné, že obranná doktrína do jisté míry francouzskou armádu poznamenala, ale je pravděpodobné, že onen tolikrát zmiňovaný „defenzivní duch“, pokud již někde skutečně zakotvil, pak jistě ne u samotných jednotek v pevnostech. Důstojníci na nižších velitelských stupních počítali i s ofenzivními akcemi proti Německu, a to na jeho vlastním území, jak o tom svědčí i údaje z Lukasovy zprávy: „*Morálka vojsk je velmi dobrá a je potěšitelným jevem, že myšlenky opevnění neinfikovaly francouzského důstojníka obranným pojetím války. Naopak, duch jejich je stále ofenzivní a směřuje v případě provokace z německé strany přes opevněné pásmo k překročení vlastních hranic a k ofenzivním zákrokům do vývoje vojenských operací po provedení mobilisace. Všichni velitelé všemi prostředky zdůrazňují nutnost udržení a živení morálky pevnostních vojsk. Tato práce se jim daří.*“⁴⁷⁷

Na jiném místě své studie se Karel Lukas opět vrátil k hodnocení vzájemného vztahu čs. a francouzských důstojníků a zároveň navrhol některá opatření, která by mohla pozitivní vztahy ještě prohloubit. V materiálu totiž můžeme číst: „*Poměr důstojníků francouzských k důstojníkům československým je živý, vojenský a*

⁴⁷⁶ VÚA-VHA, ŘOP 1937, 46-2/8, část A, s. 2.

⁴⁷⁷ VÚA-VHA, ŘOP 1937, 46-2/8, část H, s. 5.

*kamarádský. Máme mezi nimi přátele, kteří se zájmem sledují otázky vývoje armády, kteří uznávají obtíže vnitropolitické, zajímají se o způsob jejich řešení a uznávají naše úsilí je kladně vyřešiti. Bylo by jistě důležitým kladem podložit toto přátelství vzájemným sebezpoznáním, vzájemnými návštěvami sboru důstojníků, uvolněním míst v lázních, v horách. Prostě tedy vybudovati vzájemné vojenské kamarádství na základnách co nejširších.*⁴⁷⁸

Jednou z nejzajímavějších pasáží Lukasovy studie je část H, v níž mimo jiné zachytil své návrhy na řešení nepříznivé národnostní situace v poněmčeném pohraničí. Uvědomoval si totiž, stejně jako celá řada našich důstojníků, jak nesnadná bude obrana státních hranic v místech, kde s podporou místních obyvatel mohl počítat spíše útočník než čs. armáda. Proto ve své práci uvádí: „*Velkou předností (francouzského) opevněného pásma je jeho pohotovost, usnadněná možností doplnění sledu A [pozn. aut. sledem A je myšlena stálá osádka objektů, strážící je již v době míru] sledem B1 z bezprostředního okolí. Tato možnost u nás, mimo úsek Náchod a Mor[avskou] Ostravu není dána pro menšinové pohraničí. Nutno ji proto vybudovati. Řešení je možno viděti v systematické a stálé kolonizaci pohraničí za opevněným pásmem. Vhodným materiálem kolonisace je dnes celý kádr nezaměstnaných, dělesloužící, neb vysloužilí vojáci, poddůst[ojníci] a důst[ojníci]. Péčí státních orgánů bylo by možno zajistiti jim existenci v pohraničí a určitými daňovými úlevami usnadniti jim národní průbojnost v těžkých podmínkách zněmčeného kraje. Peníze státu zdánlivě unikající by se nesporně rentovaly – způsobem jiným. Velké lesní prostory jsoucí v rukou civilních a zpravidla lidí nespolehlivých vyvlastniti pozemkovou reformou, lesy jsoucí již v rukou státního aparátu – jenž zpravidla v tomto oboru je vždy pasivní a stát na ně musí dopláceti – rozparcelovati mezi tyto kolonisty. Toto řešení není ovšem otázka několika let, ale otázka generací. Je to však jediná cesta, která se v našem pojetí demokratického vedení státu nabízí a k níž se jednou musí dojíti. Jsem toho názoru, že právě v dnešní hospodářské krizi se nabízí okamžik nejvhodnější k jejímu praktickému provádění.*“⁴⁷⁹ Žádný z těchto jeho návrhů nebyl však z pochopitelných důvodů realizován.

Ihned po návratu z Francie do Prahy převádí Karel Lukas získané zkušenosti do praxe. Již 20. května 1937 schválil prezident republiky dr. Edvard Beneš jím

⁴⁷⁸ VÚA-VHA, ŘOP 1937, 46-2/8, část H, s. 5.

⁴⁷⁹ VÚA-VHA, ŘOP 1937, 46-2/8, část H, s. 1-2.

vypracovaný návrh definitivní organizace a dislokace hraničářských pluků⁴⁸⁰ a 15. srpna 1937 vzniká v Hlučině první čs. pevnostní jednotka – hraničářský pluk 4.⁴⁸¹ Brzy přišly na řadu útvary i v jiných oblastech republiky. Vedle hraničářského pluku 4, jehož úkolem byla obrana izolovaných pěchotních srubů a dělostřelecké tvrže Smolkov, nacházejících se mezi Bohumínem na Ostravsku a Milostovicemi u Opavy, vznikly do září 1938 ještě další čtyři hraničářské pluky, jeden hraničářský prapor a hraničářská rota.

Obranu prostoru ohraničeného na východě městečkem Kolštejn (dnes Branná) v Jeseníkách a na západě dělostřeleckou tvrzí Bouda (mimo) nedaleko Suchého vrchu západně od Králík, měla zajistit linie objektů těžkého opevnění, které obsazovaly rotý hraničářského pluku 6, jenž vznikl v Šumperku 1. ledna 1938.⁴⁸² Se západním křídlem IV. praporu hraničářského pluku 6 sousedila tvrz Bouda, kterou již obsazoval hraničářský pluk 19. Jeho obranný úsek se táhl od této tvrže, tvořící zároveň rozhraní mezi II. a IV. sborem, až po Velkou Zdobnici. Pluk měl obsazovat kromě velkého počtu objektů lehkého opevnění i 19 tvrzových objektů vybudovaných v rámci tvrzí Bouda, Adam a Hanička a 70 izolovaných pěchotních srubů, z nichž se však bohužel 23 nepodařilo do září 1938 postavit. I tento útvar byl zřízen 1. ledna 1938, a to s velitelstvím v Kyšperku (dnes Letohrad), odkud se 20. dubna 1938 přesunulo do Žamberka.⁴⁸³ Dnem 1. srpna 1938 byly postaveny dva další a bohužel poslední hraničářské pluky. Prvním z nich byl hraničářský pluk 17, jenž se stal nejzápadnějším pevnostním útvarem na severní hranici. Roty jeho sedmi praporů měly za úkol bránit objekty těžkého opevnění od Zbečnicka u Hronova až po Dolní Úpu v Krkonoších.⁴⁸⁴ Až

⁴⁸⁰ VÚA-VHA, ŘOP 1937, 78-4/1-13. Těchto šest hraničářských pluků (č. 4, 5, 6, 17, 18, 19), jejichž dislokaci výnos řešil, se mělo podle systematizace z konce února 1938 organizačně skládat ze šesti plukovních velitelství s pomocnými rotami, šesti náhradních rot, tří rot VKPL, 23 praporů, 81 rot a osádek 11 dělostřeleckých tvrzí (Smolkov, Šibenice, Hůrka, Bouda, Adam, Hanička, Skutina, Dobrošov, Jírová hora, Poustka, Babí) pro něž bylo nutné zajistit 886 důstojníků (15 plukovníků, 41 podplukovníků, 65 majorů, 143 štábních kapitanů, 174 kapitanů, 337 nadporučíků, 111 poručíků) a 312 rotmistrů a šest civilních zaměstnanců. U důstojníků šlo podle stavovských skupin o 16 důstojníků generálního štábu, 544 pěšáků, 156 dělostřelců, 40 ženistů, 40 telegrafistů, 25 důstojníků zdravotnictva, 16 technické zbrojní služby, 25 proviantnictva, 18 hospodářských a 6 ženijního zbrojnictva. Pokud jde o rotmistry - zde mělo u šesti hraničářských pluků sloužit 130 pěšáků, 36 dělostřelců, 22 ženistů, 6 telegrafistů, 1 dělmistr, 23 zbrojířů, 6 podkovářů, 36 rotmistrů pomocného zdravotnictva, 6 účetních, 6 správních zbrojních služeb, 6 rotmistrů oděvnictva, 6 telegrafního zbrojnictva, 6 početních rotmistrů a 24 rotmistrů kancelářské služby (VÚA-VHA, ŘOP 1938, 38-3/1-14).

⁴⁸¹ VÚA-VHA, ŘOP 1937, 38-2/3-10.

⁴⁸² VÚA-VHA, ŘOP 1937, 38-2/4.

⁴⁸³ VÚA-VHA, ŘOP 1937, 38-2/4. K tomuto přestěhování došlo vzhledem k přemístění hraničářského praporu 3 ze Žamberka do Moravských Budějovic a ve městě se tak uvolnila moderní „Orlická kasárna“, která ŘOP pro hraničářský pluk 19 získalo.

⁴⁸⁴ VÚA-VHA, ŘOP 1938, 38-2/1-52.

do Mnichova se nepodařilo organizaci pluku zcela dokončit a zřízen tak byl pouze III./17. hraničářský prapor. Namísto zbývajících praporů pluk disponoval pouze prapory strážními.⁴⁸⁵ V budoucnu měly velitelství pluku podléhat i tři zvláštní útvary (V. až VII. prapor) pro obsazení tvrzí Jírová hora, Poustka a Babí.

Druhým plukem, jehož historie se začala psát 1. srpna 1938, byl hraničářský pluk 18, jehož velitelství sídlilo v Novém Městě nad Metují.⁴⁸⁶ Tři prapory tohoto útvaru měly obsadit opevnění na hřebenech Orlických hor od Velké Deštné po Pavlišov nad Náchodem. I tento útvar se nepodařilo po organizační stránce zcela dokončit. Do Mnichova zůstal nepostaven I. prapor pluku, jenž měl sídlit v Plasnici a pro jehož zřízení byl předurčen strážní prapor XI. a nevznikly pochopitelně ani dva „zvláštní útvary“ (V. a VI. prapor) k obsazení tvrzí Skutina a Dobrošov, ležících v obranném úseku pluku.⁴⁸⁷ Výčet pevnostních jednotek, na jejichž vzniku se Karel Lukas zásadním způsobem podílel, doplňuje bratislavský hraničářský prapor 50, jenž byl řízen 15. července 1938 a měl bránit pěchotní sruby a objekty lehkého opevnění na Petržalce u Bratislavy⁴⁸⁸ a hraničářská četa pěšího pluku 12 v Komárně, jež zajišťovala obsazení tří objektů těžkého opevnění, které bránily mosty přes Dunaj.⁴⁸⁹

Vzhledem ke zvláštnostem boje v opevnění bylo třeba věnovat velkou pozornost jak výcviku vojáků z povolání, tak i mužstva, kteří byli k hraničářským plukům postupně přemísťováni. Pro budoucí důstojníky pevnostních jednotek byl zřízen již v únoru 1937 ve Výcvikovém táboře v Jincích Kurs pro zvláštní účely (KPZÚ), jehož velitelem byl ustanoven štábní kapitán pěchoty František Markalous.⁴⁹⁰ Absolventi

⁴⁸⁵ VÚA-VHA, ŘOP 1938, 38-2/1-86.

⁴⁸⁶ VÚA-VHA, ŘOP 1938, 38-2/1-52.

⁴⁸⁷ Organizaci provizorních osádek pro obě tvrze, jež se měly skládat z obsluhy zbraní dokončených pěchotních srubů a přidělených baterií polního dělostřelectva, řešilo ŘOP na poradě, která se konala 6. září 1938 (VÚA-VHA, ŘOP 1938, 38-3/1-23). Je jistě zajímavé, že za mobilizace v září 1938 však již tvrzové pěchotní sruby N-Sk-S 48 na Skutině a N-D-S 73 na Dobrošově měly své provizorní osádky (pěčí hraničářských rot 4./18. a 7./18.), a to bez ohledu na tento výnos.

⁴⁸⁸ VÚA-VHA, ŘOP 1938, 38-2/1-58 a VÚA-VHA, ŘOP 1938, 38-2/1-106.

⁴⁸⁹ VÚA-VHA, ŘOP 1938, 38-2/1-108.

⁴⁹⁰ Major pěchoty František MARKALOUS (6. 11. 1896 – 21. 1. 1951). Jako student českého vyššího reálného gymnázia v Chrudimi narukoval v květnu 1915 k c. k. pěšimu pluku 98 v Josefově, s nímž byl nasazen na ruském bojišti. V říjnu 1917 odeslán na italskou frontu s pražským c. k. pěším plukem 102. V listopadu 1918 se přihlásil ke službě v čs. armádě, 1920-1930 u pěšího pluku 30 ve Vysokém Mýtě a Žamberku (velitel čety, velitel roty). Od října 1930 u pěšího pluku 39 v Bratislavě (velitel čety), 1932-1936 u Pěchotního učiliště v Milovicích. 30. 11. 1936 – 9. 11. 1938 u MNO – Hlavního štábu ŘOP (přidělen pěchotní skupině I. oddělení, velitel Kursu pro zvláštní účely v Jincích). Za mobilizace v září 1938 zařazen ve 3. oddělení štábu I. armády. Od listopadu 1938 u oddělení pro úpravu státních hranic Hlavního štábu, 1939-1945 u okresního úřadu v Žamberku. Od počátku okupace zapojen v Obráně národa v Praze a Rakovníku, od roku 1944 jeden z hlavních organizátorů odboje v okrese Žamberk (spolupráce s výsádkem BARIUM, velitel partyzánského praporu, od ledna 1945 v ilegality). Po osvobození velitel

kursu trvajícího zpočátku čtyři, od září 1937 šest týdnů, se seznamovali se základy taktiky pevnostních jednotek, novými pevnostními zbraněmi, pojitky a strojním zařízením objektů. Výuka probíhala nejen v učebnách, ale i ve zkušebním objektu „CE“ postaveném na cílové ploše Jordán. Od 1. února 1937 do 8. dubna 1938 se uskutečnilo celkem sedm běhů kursu, které absolvovalo 160 důstojníků, 14 rotmistrů a 48 děsloužících. Další frekventanti měli do obnovených kursů nastoupit 3. října 1938, k tomu však již z pochopitelných důvodů nedošlo.⁴⁹¹

Jedním z absolventů Kurzu pro zvláštní účely, jehož přípravu i obsahovou náplň Karel Lukas zásadním způsobem ovlivnil a spoluvytvářel, byl i tehdejší poručík pěchoty František Stehlík, mladší důstojník 4./19. hraničářské roty a velitel izolovaného pěchotního srubu K-S 48 „Nad silnicí“ u Českých Petrovic v Orlických horách, který vzpomíná: *„Život v pevnostních objektech se výrazně lišil od normální služby u pěšího pluku, a tak jsme museli my, důstojníci, kteří jsme v pevnostech sloužili, projít speciálním výcvikem, který nás měl jak na boj, tak i na každodenní život v opevnění dobře připravit. Nejdůležitější v této souvislosti pochopitelně bylo seznámení se speciální výzbrojí, která byla pro pevnostní objekty zkonstruována, čímž mám na mysli především moderní 4cm protitankové kanóny a těžká kulometná dvojčata. Vzhledem k tomu, že tyto zbraně dosud v našich objektech nebyly nainstalovány a ani v budoucnu nebylo možné přímo ze srubů provádět ostré střelby, byl jsem společně s několika dalšími kolegy vyslán do speciálního kursu v Jincích v Brdech. Velitelem kurzu byl štábní kapitán František Markalous, tvrdý voják a výborný odborník na pěchotní zbraně. K nám mladým důstojníkům měl přátelský poměr a bylo vidět, že má opravdový zájem na tom, abychom si z kursu odnesli co nejvíce. Výuka v KPZÚ byla velice náročná. Začínala brzy ráno a pokračovala do pozdního odpoledne, někdy až do večera, přičemž organizována byla tak, abychom byli po jejím absolvování dokonale připraveni k veškerým činnostem, s nimiž jsme se mohli v opevnění setkat. Kurs měl jak svou teoretickou část, která probíhala na učebnách, tak i část praktickou. Ta byla možná díky tomu, že přímo ve vojenském prostoru byl vybudován zkušební pěchotní*

praporu pěšího pluku 19 v Rokytnici v Orlických horách, 1946-1947 u Pěchotního učiliště v Milovicích. Od listopadu 1947 až do své náhlé smrti u Hospodářského učiliště v Rokytnici v Orlických horách (II. zástupce velitele a správce posádky Klášterec nad Orlicí). VÚA-VHA, fond Kvalifikačních listin, Kvalifikační listina Františka Markalouse.

⁴⁹¹ Zřízení prvního KPZÚ bylo nařízeno 8. ledna 1937 (VÚA-VHA, ŘOP 1937, 73-2/1-2). Jediný KPZÚ pro rotmistry a děsloužící se konal ve dnech 1. až 20. března 1937 (VÚA-VHA, ŘOP 1937, 73-2/3-13). Všechny ostatní běhy kursu již byly určeny výhradně pro důstojníky. K obnovení kursu mělo dojít 3. října 1938 (VÚA-VHA, ŘOP 1938, 73-2/1-32).

srub – prakticky stejný objekt těžkého opevnění, jaké jsme měli u nás v pohraničí. No a právě na tomto brdském pěchotním srubu probíhala všechna zaměstnání, během nichž jsme si mohli všechno pevnostní zařízení i zbraně dokonale osahat. Obsluha moderního vnitřního zařízení srubu – dieselaagregátu, ventilátorů, elektroinstalace a pojítek – byla bezesporu velice zajímavá, ale pro nás byla z pochopitelných důvodů nejlákavější praktická zaměstnání u zbraní objektu. Ta si nikdo z nás nenechal ujít, protože to byl skutečný zážitek. A to ani nemluvím o zlatém hřebu kursu, kterým byly ostré střelby z pevnostních zbraní. Na ty jsme se těšili všichni bez výjimky.

Stříleli jsme jak z protitankového kanónu a kulometného dvojčete, tak i z lehkých kulometů, populárních „šestadvacítek“. Obdiv nás všech vzbuzoval zejména protitankový kanón. To mi jistě potvrdí každý, kdo se s ním kdy setkal. Zbraň byla umístěna v ocelolitinové střílně a jeho hlaveň (lépe řečeno hlavně, neboť byl spřažen s těžkým kulometem vz. 37 v takzvané „smíšené dvojče“), stejně jako záměrný dalekohled, byla zasazena do pancéřové vodící koule. Ta chránila zbraň i její obsluhu, zabraňovala přístupu otravných látek do objektu a v neposlední řadě umožňovala velice přesné zaměření cíle. Právě díky pevnému adjustování hlavně v oné vodící kouli byla odchylka při střelbě minimální, a zbraň proto vynikala úžasnou přesností. Na vzdálenost jednoho kilometru jsme již po krátkém zacvičení bez jakýchkoliv problémů zasahovali terč vysoký pouhý jeden metr, což bylo pro nezasvěceného pozorovatele takřka neuvěřitelné.

Přestože byla příprava v kursu výborná a velice intenzivní, nemohli jsme vzhledem k poměrně krátké době jeho trvání zvládnout úplně vše. Stačili jsme sice načerpat velmi velkou sumu informací, avšak na pečlivé procvičování, při němž by se nám všechny návyky dostaly „do krve“, v Brdech nebyl čas. Na to přišla řada teprve po návratu k našim jednotkám na našich vlastních objektech. Ze všech předmětů, které se v KPZÚ probíraly, jsme na závěr kursu skládali praktické zkoušky, a to ať již to byla obsluha zbraní a vnitřního zařízení objektu, nebo činnost osádky srubu v míru, za bojové pohotovosti i v případě války. Součástí zkoušek byla vedle části praktické, pochopitelně i část teoretická, jež zahrnovala poznatky sdělené nám v průběhu přednášek. Zde bych rád uvedl, že jsme v KPZÚ neměli k dispozici žádná skripta ani učebnice a byli jsme odkázáni jen na to, co jsme si během výkladu učitelů poznamenali do záznamových sešitů. Tyto sešity, obsahující celou řadu důležitých poznatků i našich osobních zkušeností, jsme naštěstí po ukončení kursu neodevzdávali, ale mohli jsme si je vzít s sebou k pluku. Mnohým z nás v pozdější době prokázaly neocenitelnou službu. O

tom, že jsme zvládnutí kursu všichni věnovali velké úsilí, svědčí myslím i ten fakt, že zkoušky dopadly pro všechny bez výjimky velmi dobře, a nevzpomínám si na to, že by je snad někdo z nás neabsolvoval.⁴⁹²

V souvislosti se závěrečnými zkouškami jsem si vybavil ještě jednu důležitou věc, na kterou bych nerad zapomněl. V době trvání kursu byla ve zkušebním objektu kromě nás, frekventantů z řad důstojníků, trvale přítomna necelá četa vojáků. Tito přibližně tři až čtyři dělesloužící a asi 15 až 20 mužů prezenční služby s námi prováděli v objektu výcvik a nahrazovali nám tak standardní osádku. V rámci zkoušek byl totiž hodnocen i náš přístup k těmto lidem a naše schopnost je vycvičit na požadovanou úroveň. Musím však říci, že naše vztahy s osádkou brdského objektu byly naprosto bezproblémové. S vojáky jsme dokonce spřátelili, i když se naše vztahy pochopitelně odehrávaly i nadále jako mezi „vyššími“ a „nižšími“ (co se hodnosti týče). Vždy však na bázi vzájemného respektování se a korektnosti. Právě vztahu mezi námi veliteli a podřízeným mužstvem byla v KPZÚ věnována velká pozornost. Učitelé nám opakovaně zdůrazňovali, že budeme v objektech žít se svými vojáky naprosto osamoceně, odděleni od civilizace. Upozorňovali nás, že to bude po stránce psychické nesmírně náročné, neboť již sám dlouhodobý pobyt malé skupiny stále stejných lidí v relativně malém prostoru s sebou přináší celou řadu problémů (termín „ponorková nemoc“ se tehdy ještě nepoužíval). V KPZÚ nám vštěpovali, že každý objekt těžkého opevnění je nesmírně kvalitním celkem, který je schopen úspěšně vzdorovat takřka všem zbraním, jimiž nepřítel disponuje, je výborně vyzbrojen i dostatečně zásoben municí a proviantem. Co z něj však teprve udělá bojeschopný organismus, který je schopen splnit úkoly, jež jsou na něj kladeny, je dokonale připravená a k boji odhodlaná osádka. A úkol vytvořit takovouto osádku ležel právě na nás.“⁴⁹³

Vzhledem ke specifickým požadavkům na důstojníky dělostřelectva hraničářských pluků měl vzniknout 14. listopadu 1938 ve Výcvikovém táboře Plavecké Podhradie na Slovensku Dělostřelecký kurs důstojníků pro zvláštní účely (DKPZÚ), jehož velitelem se měl stát blízký spolupracovník Karla Lukase štábní kapitán generálního štábu Stanislav Palla.⁴⁹⁴ Zpoždění dělostřeleckých kursů oproti KPZÚ bylo

⁴⁹² Funkci předsedy zkušební komise v KPZÚ několikrát zastával osobně i Karel Lukas.

⁴⁹³ Záznam rozhovoru autora s Ing. Františkem Stehlíkem, který se uskutečnil 15. listopadu 1990.

⁴⁹⁴ Plukovník Stanislav PALLA (31. 3. 1904 – 7. 6. 1957). V roce 1924 vyřazen z Vojenské akademie v Hranicích. 1924-1925 frekventant aplikační školy dělostřelectva v Olomouci. V letech 1925-1933 u dělostřeleckého oddílu 254, později dělostřeleckého oddílu 81 v Kostelci nad Orlicí (1. důstojník baterie, pobočník velitele). 1933-1936 posluchač Vysoké školy válečné v Praze. 1936-1938 u MNO - hlavního

způsobeno tím, že až do podzimu 1938 nebyla dokončena ani jedna 10cm houfnice vz. 38 určená k vyzbrojení dělostřeleckých objektů tvrzí. Její zkoušky probíhaly právě v Plaveckém Podhradí, kde byl k těmto účelům postaven dělostřelecký zkušební objekt „EC“. Právě v něm měla praktická zaměstnání frekventantů kursu probíhat.⁴⁹⁵

Ve výcviku mužstva, za jehož přípravu Karel Lukas rovněž zodpovídal, byla zpočátku situace složitější. Původně, při zřizování hraničářských pluků, kdy si tyto útvary nemohly cvičit mužstvo samy, byli k nim vojáci přidělováni již vycvičení. Mužstvo určené pro pevnostní jednotky absolvovalo speciální výcvik u pěších, dělostřeleckých a ženijních útvarů v celé republice. Vzhledem ke specifikám svého výcviku a pečlivému výběru bylo označováno jako mužstvo pro zvláštní účely – „mužstvo ZÚ“. Kromě tvrdého a všestranného výcviku byla předpokladem pro zařazení do „mužstva ZÚ“ i naprostá státní spolehlivost, fyzická i duševní odolnost a zejména československá národnost. Poddůstojníci i vojíní hraničářských pluků prošli kulometným, ženijním i spojovacím výcvikem. Každý hraničář musel být dobrým střelcem z pušky, lehkého i těžkého kulometu. Polovina mužstva byla vycvičena v obsluze protitankového kanónu, čtvrtina absolvovala minometný výcvik.⁴⁹⁶ V pozdější době si měly hraničářské pluky cvičit mužstvo samy. Výcvik nováčků, kteří měli k plukům nastupovat vždy 1. října a 1. dubna, měl být rozdělen na pět období, během kterých měli vojáci absolvovat nejen základní výcvik, ale seznámit se i se službou v

štábu ŘOP (důstojník I. oddělení). Od října 1938 u MNO - hlavního štábu (důstojník delimitační komise 3. oddělení). 1939-1941 úředník technické finanční kontroly Ministerstva financí. 1941-1945 referent berní správy v Mladé Boleslavi. Od počátku okupace zapojen v Obráně národa. Po osvobození u velitelství 1. vojenské oblasti v Praze (přednosta operační skupiny 1. oddělení). 1945-1947 profesor všeobecné taktiky na Vysoké škole válečné v Praze. Od srpna 1947 u MNO - hlavního štábu (přidělený důstojník 5. oddělení). 1948-1950 u VIII. odboru MNO (zástupce přednosta, od září 1949 přednosta odboru, zmocněnec MNO pro akci DI – Důvěrné Izrael). Od července 1950 I. zástupce náčelníka HHS MNO. Od června do října 1951 náčelník štábu velitelství dělostřelectva 1. vojenské oblasti v Praze. 1952-1955 pedagog Vojenské akademie v Praze. V prosinci 1955 propuštěn do zálohy. VÚA-VHA, fond Kvalifikačních listin, Kvalifikační listina Stanislava Pally.

⁴⁹⁵ VÚA-VHA, ŘOP 1937, 73-2/1-88. Zajímavostí ve výcviku příslušníků hraničářských pluků byl rovněž „Kurs cvičitelů zemní telegrafie“, jehož velitelem byl por.tel. Rudolf Hamřík. Kurs měl jediný běh, který se uskutečnil ve dnech 2. až 28. srpna 1937 u Telegrafního učiliště v Trutnově a absolvovalo jej 22 frekventantů. Zbývající kursy měly být organizovány podle potřeby přímo u hraničářských pluků (VÚA-VHA, ŘOP 1937, 73-2/12).

⁴⁹⁶ VÚA-VHA, ŘOP 1937, 85-2/2-9. Tehdy se však neočekávaně objevil problém - vojáci prezenční služby se seznámí s přísně tajnými pevnostními objekty. ŘOP tento problém vyřešilo následovně: „...Službu v objektech je nutno řídit tak, aby se mužstvo nedostalo zbytečně do většího počtu objektů, než je nejnmutněji třeba. Velitelé rot určí v denních rozkazech velitele a osádku každého objektu, tato pak bude stálá a jen ona smí vstupovat do přiděleného objektu.“ ŘOP zároveň apelovalo na velitele rot, aby věnovali základnímu sestavení osádek jednotlivých objektů značnou pozornost. Bylo totiž bezpodmínečně nutné, aby osádky všech srubů měly přibližně stejnou bojovou hodnotu. Pokud toho nebylo možné dosáhnout, bylo nařízeno, aby kvalitnější osádky obsazovaly důležitější objekty (VÚA-VHA, ŘOP 1937, 85-2/2-6).

objektech, jejich výzbrojí a vnitřním zařízením.⁴⁹⁷ ŘOP v průběhu zhruba tří až čtyř let počítalo s vytvořením dostatečného kádru záložníků z vojáků, kteří absolvovali vojenskou prezenční službu u hraničářských pluků, a ti se měli v pozdější době stát osádkami objektů lehkého opevnění obsazovaných jejich kmenovým plukem.⁴⁹⁸

Při vzniku a organizaci hraničářských pluků Karel Lukas opět narazil na národnostní problematiku. Přestože Československá republika patřila ve třicátých letech ke státům, které v ochraně práv národnostních menšin patřily ke světové špičce, postupné zhoršování mezinárodně-politické situace a vměšování se Německa do našich vnitřních záležitostí, přinesly během několika málo let výrazně nepřátelské vymezení většiny sudetských Němců vůči své vlastní zemi. Věc došla dokonce tak daleko, že jeden z elaborátů Hlavního štábu v roce 1937 poněkud hořce konstatoval, „že se ve většině československého pohraničí může na pomoc místního obyvatelstva spolehnout spíše nepřítel, nežli naše vlastní jednotky.“ Tato nezáviděníhodná situace vedla postupně k určitým omezením, týkajícím se využití vojáků jiných národností při službě v čs. armádě. Velení armády totiž postupně dospělo k závěru, že u některých útvarů, zejména těch, které disponují novými typy zbraní, nebo přichází do styku s utajovanými objekty⁴⁹⁹, bude nutné zabránit tomu, aby u nich sloužili vojáci menšinových národností. Kupříkladu právě v případě hraničářských pluků bylo nařízeno, že k nim smějí být přidělováni výhradně Češi a Slováci (výjimečně Rusíni), i ti však museli být nejdříve prověřeni z hlediska státní spolehlivosti. Vojáci menšinových národností, tedy zejména Němci a Maďaři, nemohli v těchto jednotkách konat službu za žádných okolností. Pokud jde o národnostní složení hraničářských pluků, dá se tak bez nadsázky konstatovat, že tyto útvary byly i po této stránce elitními složkami čs. armády. Gážísté i mužstvo, kteří byli k hraničářským plukům přidělováni, byli výhradně československé národnosti, s uspořádanými hmotnými poměry a po mravní stránce naprosto spolehliví. Ke službě v hraničářských plucích byly vybírány osoby bez příbuzenských vztahů v cizině – zejména v Německu, Rakousku a Maďarsku (u ženatých vojáků z povolání se tento požadavek vztahoval i na jejich manželky).⁵⁰⁰ Hraničáři se nesměly v případě

⁴⁹⁷ VÚA-VHA, ŘOP 1937, 85-2/2-9.

⁴⁹⁸ VÚA-VHA, ŘOP 1937, 99-5/51.

⁴⁹⁹ Šlo především o útvary vyčleněné k obsazování stálého opevnění a o pluky útočné vozby – tedy tankové jednotky.

⁵⁰⁰ Například VÚA-VHA, ŘOP 1937, 73-2/1-2.

mužstva stát ani osoby československé národnosti, které nastoupily k výkonu presenční služby z výše uvedených států.⁵⁰¹

Tato zásadní opatření, která začala být přijímána od roku 1936, však sebou nesla některá negativa. Jedním z nich byla skutečnost, že se v důsledku přednostního přidělování spolehlivého mužstva české a slovenské národnosti k vybraným jednotkám, nepříznivě změnil národnostní poměr u jiných útvarů. Výrazný nárůst počtu vojáků německé a maďarské národnosti dokonce v některých případech ohrožoval samu jejich bojeschopnost. Kromě toho bylo zjištěno, že spolehliví vojáci, například právě ti, kteří slouží na opevnění, jsou výrazně hůře vycvičeni, nežli příslušníci menšinových národností u běžných útvarů. Příslušníci hraničářských pluků totiž většinu času trávili ve strážní službě (v okolí pevnostních objektů, či přímo v nich), zatímco mužstvo menšinových národností procházelo standardním výcvikem, který byl výrazně komplexnější a kvalitnější.⁵⁰²

Národnostní problémy v čs. armádě jako celku vedly nakonec v roce 1938 k tomu, že ještě před vyhlášením mobilizace došlo k přijetí některých utajovaných opatření, jež měly eliminovat případné problémy plynoucí z toho, že by vojáci menšinových národností patřící mezi nespolehlivé, uposlechli mobilizační vyhlášky a nastoupili činnou službu u svých kmenových útvarů. Bylo například rozhodnuto, aby vojenští lékaři nastupující vojáky menšinových národností ve větší míře uznávali nezpůsobilými ke konání polní služby a odesílali je zpátky domů. Jinde bylo mužstvo německé národnosti, které nastoupilo v rámci mobilizace službu, pouze vystrojeno a zařazeno ke službě beze zbraně v pomocných pracovních jednotkách dislokovaných na Moravě, Slovensku a Podkarpatské Rusi.

Necelý měsíc po zřízení hlučínského hraničářského pluku 4, jehož vznik byl velkým úspěchem Karla Lukase, zasáhla Československo těžká rána. Dne 14. září 1937 zemřel jeho první prezident T. G. Masaryk. Jako by jeho odchod předznamenával nástup těžkých časů, které Československo čekají. Na tehdejší atmosféru Karel Lukas v březnu 1945 vzpomínal v projevu před našimi krajany v USA následovně: *„Stál jsem čestnou stráž u Masarykovy rakve a sledoval obličej, které ji mijely plny smutku... Celá republika truchlila, a Praha, starobylé město našich předků se ponořilo do uctivého ticha. Lidé pochopili, že ztrácejí velikého a dobrého muže. Naší útěchou v*

⁵⁰¹ VÚA-VHA, ŘOP 1938, 38-3/5.

⁵⁰² VÚA-VHA, ŘOP 1937, 64-2/3-30.

této tragické hodině byl jeho duch a ideály které jsme do sebe vstřebali, a jen tak jsme našli sílu, abychom mohli jít dál. ⁵⁰³

Dva měsíce po Masarykově smrti – v listopadu 1937 – požádal francouzský generál Maxime Weygand náš Hlavní štáb o podkladový materiál pro svou přednášku o čs. armádě, kterou měl přednést v prosinci 1937 při příležitosti 20. výročí vzniku samostatné čs. armády ve Francii. Její část týkající se čs. opevnění, zpracoval Karel Lukas, jenž uvedl: *„Vzhledem k tomu, že povaha příštích válek bude pravděpodobně charakterizována rychlým a brutálním úderem, bez předchozího vypovězení války, jest povinností každého státu, aby vhodnou přehradou omezil proniknutí nepřátelských sil do vnitrozemí a rušení mobilizace své armády. Proto Hlavní štáb československý učinil obdobné závěry jako Hlavní štáb francouzský a přistoupil k vybudování opevnění, které má tuto potřebnou „přehradu“ vytvořiti. Geografická poloha Československé republiky není tak příznivá jako poloha Francie. Její hranice jsou sice chráněny přírodními překážkami, ale tyto nejsou neprostopupné pro prostředky dnešních armád. Délka hranic ČSR nedovoluje vzhledem k finanční kapacitě státu postavit stejně hodnotné opevnění všude... Vláda Československé republiky byla si vědoma toho, že výstavba opevnění bude vyžadovati velkých finančních obětí. Část těchto prostředků byla získána vypsáním půjčky na obranu státu, jejíž příznivý průběh překvapil samotné vládní činitele. Zde je důkaz, že československý národ pro obranu svého státu se nevyhýbá žádným finančním obětím, a že svůj stát bránit chce a také bude! Výstavba opevnění Československé republiky již značně pokročila a provádí se s energickým úsilím technickým i finančním...“* ⁵⁰⁴

Toto obrovské úsilí se přitom ani zdaleka nedotýkalo jen opevnění. Do nového roku 1938 vstupovala čs. armáda s prakticky kompletně dokončenou reorganizací, která jí umožňovala rychlý přechod z mírové organizace na organizaci válečnou. ⁵⁰⁵ Dnem 1. ledna 1938 přestal existovat dosavadní brigádní systém a ze samostatných brigád zůstala zachována pouze Letecká brigáda. ⁵⁰⁶ Divizní schéma bylo nově standardně

⁵⁰³ VMŠ, Pozůstalost Karla Lukase, Lukasův projev ke krajanům v USA k 95. výročí narození prvního prezidenta ČSR T. G. Masaryka přednesený 4. března 1945.

⁵⁰⁴ VÚA-VHA, ŘOP 1937, 99-5/53-2.

⁵⁰⁵ Podrobněji například STRAKA, Karel: *Československá armáda, pilíř obrany státu z let 1932-1939*. Ministerstvo obrany, Praha 2007, s. 86-89.

⁵⁰⁶ Její velitelství sídlilo v Praze a od 1. ledna 1934 ji tvořily letecké pluky 4 a 5, které počátkem roku 1938 doplnil letecký pluk 6.

tvořeno třemi pěšími pluky a jedním lehkým dělostřeleckým plukem,⁵⁰⁷ čímž se podstatně zjednodušil přechod významné části divizní organizační struktury na systém krytu hranic, tvořený v prvním sledu tzv. hraničními oblastmi. Snížení počtu útvarů v rámci divizí navíc umožnilo navýšit stávající počet mírových divizí z dvanácti na patnáct. Další dvě nové divize vznikly z dosavadních horských brigád.⁵⁰⁸ Kromě toho čs. armáda navíc disponovala i čtveřicí nových vyšších jednotek. Tolik očekávaný a potřebný manévrový prvek tvořily od 1. října 1937 čtyři rychlé divize (RD), jejichž základ vznikl z již dříve existujících jezdeckých brigád.⁵⁰⁹ Zřízení rychlých divizí jasně potvrzovalo snahu našeho Hlavního štábu aplikovat při budování armády a zvyšování jejich schopností nejnovější trendy ve vojenství. Při jejich výstavbě přitom vycházel jak ze zkušeností a poznatků pocházejících z Francie, tak i od našeho hlavního protivníka – nacistického Německa. Do období bezprostředně po novém roce 1938 spadalo i zahájení nového projektu Hlavního štábu, který měl napomoci zvýšit pohotovost útvarů zajištění hranic a některých dalších armády prvků. Toho mělo být dosaženo navýšením počtů vybraných pěších útvarů tak, aby jejich mírový stav od roku 1938 odpovídal plánovaným válečným počtům.⁵¹⁰

Jak se mělo brzy ukázat, všechny tyto změny přišly právě včas. Již první týdny roku 1938 totiž jasně ukázaly, že se konflikt mezi Československem a nacistickým Německem nezadržitelně blíží. Znepokojení československých vládních i vojenských činitelů však nevyvolával pouze vývoj situace v Německu. I v sousedním Polsku se totiž začala znovu stále výrazněji projevovat snaha využít našich momentálních problémů ve svůj vlastní prospěch. Byly zahájeny užší německo-polské kontakty na nejvyšší úrovni a ve vztahu k Československu byla Poláky opětovně nastolena otázka Těšínska, která již v roce 1919 vedla k ozbrojenému konfliktu mezi oběma zeměmi. Jako by však ani to nestačilo, začaly o zlepšení svých vztahů s Německem usilovat

⁵⁰⁷ Dřívější divizní organizace byla podstatně složitější. „Stará“ divize se skládala ze dvou pěších brigád (po dvou plucích) a z dělostřelecké brigády, kterou vedle dvou pluků tvořil i jeden dělostřelecký oddíl. V souvislosti se zánikem tohoto divizního schématu byly do té doby samostatné hraničářské prapory a lehké dělostřelecké pluky armádní zálohy podřízeny těm divizím, v jejichž obvodech byly dislokovány.

⁵⁰⁸ Ve snaze přechod čs. armády na novou organizaci maximálně urychlit bylo v červnu 1937 nařízeno reorganizaci na tříplukové divize ukončit do 1. října 1937, rychlých divizí pak do 15. října 1937. Do 28. prosince 1937 měly být zřízeny nové divize - 13. v Kolíně, 14. v Kroměříži, 15. v Trenčíně, 16. v Ružomberku a 17. ve Spišské Nové Vsi.

⁵⁰⁹ Velitelství RD byla dislokována tak, aby téměř rovnoměrně doplnila obvody všech čtyř ZVV. Velitelství 1. RD se nacházelo v Praze, 2. RD v Brně a 3. RD v Bratislavě a 4. RD v Pardubicích.

⁵¹⁰ V obvodu ZVV Praha se uvedený program týkal pěších pluků 2, 4, 18, 30, 22, 35, 42, 44, 46 a částečně i pěšího pluku 47. Pod brněnským ZVV měly být posíleny pěší pluky 13, 14 a 34. Mužstvem, které by eventuálně zbylo po doplnění pěších pluků, měly být navýšeny početní stavy hraničářských praporů 1, 2, 3, 5, 6 a 7.

rovněž nové vlády našich malodohodových spojenců. Tyto snahy pak v lednu 1938 vyvrcholily návštěvami jugoslávského a rumunského ministerského předsedy v Berlíně. Situace se i nadále zhoršovala.

Dne 4. února 1938 byli v Německu ze svých funkcí na základě uměle vyvolaných afér odvoláni ministr války a vrchní velitel Wehrmachtu polní maršál Werner von Blomberg a vrchní velitel pozemního vojska generál Werner von Fritsch, kteří se s říšským kancléřem dostávali stále častěji do ostrých konfliktů. Mimo jiné i v otázce Československa. Na rozdíl od něj se totiž nedomnívali, že případná válka proběhne bez problémů. V den odvolání obou jmenovaných, došlo k vytvoření jednotného vrchního velení branné moci (Oberkommando der Wehrmacht), do jehož čela postavil Adolf Hitler sám sebe. Tímto způsobem ve svých rukou soustředil jak veškerou politickou, tak i vojenskou moc. Jeho projev, který pronesl v Říšském sněmu o pouhé dva týdny později, 20. února 1938, a v němž hovořil o nutnosti ochrany deseti miliónů Němců žijících mimo území Říše, zcela nepokrytě ukázal, že se ČSR stane v blízké budoucnosti cílem německé agrese.

Zásadní zlom v otázce obranyschopnosti ČSR přinesl 12. březen 1938 – anšlus Rakouska. Zpráva o něm nebyla pro nejvyšší představitele naší armády příliš velkým překvapením. Informace našich zpravodajských orgánů již po několik dní na bavorském území jednoznačně dokumentovaly přesuny armádních útvarů, jednotek policie a SS k rakouským hranicím. Pro civilní veřejnost však tato zpráva znamenala šok. V neděli 13. března 1938 bylo Rakousko oficiálně připojeno k německé Říši a o den později byl Adolf Hitler triumfálně přivítán ve Vídni. Ani na tento jednoznačný akt mezinárodní agrese západní velmoci odpovídajícím způsobem nezareagovaly. Obsazením svého jižního souseda se republika rázem ocitla v nesmírně složitém vojenskostrategickém postavení. Základna pro možné německé útočné operace se totiž posunula dále na východ, čímž se odkryly celé jižní hranice státu až po Bratislavu. Početní stav německého Wehrmachtu byl navíc navýšen o příslušníky rakouské armády – Bundesheeru, jenž byl začleněn do německé branné moci. Vznik společné německo-maďarské hranice pro nás do budoucna rovněž nevěstil nic dobrého. Na změněnou strategickou situaci proto náš Hlavní štáb obratem zareagoval úpravou organizace mírové i válečné armády, prosazením navýšení systemizovaných míst vojáků z povolání, rozšířením výzbrojního programu a modifikací a zefektivněním programu opevňovacích prací.

V reakci na obsazení Rakouska vydal náčelník Hlavního štábu generál Ludvík Krejčí několik nařízeních, jež měla rychle vést k odpovídajícímu zajištění hranic s bývalým Rakouskem a současně dále zvýšit bojovou připravenost jednotek dislokovaných podél československo-německých hranic. Pouhé tři dny po anšlusu, 15. března 1938, bylo rozhodnuto rozšířit nedávno vydané nařízení o povolávání záložníků k obsazení objektů lehkého opevnění, jež dosud platilo pouze pro I. pražský, II. královéhradecký a IV. olomoucký sbor i na útvary III. sboru v Brně a na jednotky československé 5. divize.⁵¹¹ Hned následujícího dne byla rozvezena ústřední záloha střeliva i zásoby pohonných hmot do míst stanovených nástupovým plánem. Již 17. března 1938 bylo předčasně ukončeno velitelské štábní cvičení „Zima a jaro 1938“ a současně byla zrušena i veškerá cvičení vyšších jednotek v terénu. Výcvik byl v následujících dnech a týdnech organizován pouze v menším rozsahu, a to výhradně v bezprostřední blízkosti mírových posádek, eventuálně poblíž pevnostních objektů.

Ministerstvo národní obrany navíc požádalo Ministerstvo vnitra o urychlení výstavby praporů Stráže obrany státu a zavedení stálých služeb u SOS. Realizace výše uvedených opatření měla za následek mimořádný nárůst úkolů, a to jak ve štábech vyšších jednotek, tak i přímo u jednotlivých útvarů. Právě z tohoto důvodu došlo k předčasnému ukončení výuky na Vysoké škole válečné i na Vysoké intendantské škole. Byly rozpuštěny kursy pro velitele vojskových těles, velitele oddílů i jiná armádní školení a kursy a jejich posluchači se urychleně vrátili ke svým kmenovým tělesům. Zároveň Hlavní štáb ihned přikročil k úpravě mírové organizace čs. branné moci tak, aby lépe odpovídala zhoršené bezpečnostní situaci. Nejvýraznější byly pochopitelně změny na jižní Moravě a na jihu Čech, nicméně přijatá opatření se významně dotkla i severozápadního pohraničí. Hlavní změnu představoval především vznik dvou nových vyšších jednotek, tzv. skupin, které svou vnitřní organizací zhruba odpovídaly standardním divizím. Již 1. května 1938 bylo v Jihlavě aktivováno Velitelství skupiny 2 a 15. května 1938 vzniklo Velitelství skupiny 1 se sídlem v Rakovníku.⁵¹² Vznik obou celků byl možný rychlým přepodřízením některých pěších pluků, hraničářských a strážních praporů od již existujících vyšších jednotek. Obě skupiny byly postupně zesilovány dělostřelectvem i dalšími útvary a počátkem července 1938 se staly součástí

⁵¹¹ Toto nařízení platilo od 1. března 1938 (plánováno bylo až do konce září 1938) a na jeho základě docházelo k nepřetržitému povolávání záložníků na cvičení ve zbraních. Tím bylo zajištěno rychlé obsazení hlavního obranného postavení a současně i stálá bojová pohotovost osádek opevnění.

⁵¹² VS 1 převzalo všechny úkoly, které plán z 15. února 1938 původně ukládal plánovanému Velitelství skupiny „O“ (Ohře), s nímž se po vzniku VS 1 v organizaci válečné armády přestalo počítat.

plánované válečné armády.⁵¹³ Nové mobilizační plány do budoucna počítaly se vznikem dalších dvou organizačně mírně odlišných skupin 3 a 4, jejichž velitelským orgánům měly podléhat mobilizované pěší pluky 205–208. Tyto dvě skupiny měly při válečném ohrožení vytvořit druhý sled obrany, situovaný podél středního toku Vltavy.⁵¹⁴

Nárůst délky státních hranic s Německem, k němuž po obsazení Rakouska došlo, vedl rovněž k rychlému posílení pěších útvarů v jižních Čechách a na jižní Moravě lidmi i výzbrojí. Dělo se tak především na úkor jednotek, dislokovaných na hranicích s Polskem, odkud bylo odčerpáno asi 1 800 mužů, kteří byli po skupinách dvou až čtyřset vojáků, přemístěni k pěším plukům 5. českobudějovické a 6. brněnské divize. Část z těchto útvarů obdržela ze stejných zdrojů i další mužstvo, kanóny proti útočné vozbě a přepravní prostředky pro mírové kanónové čety, respektive kanónové roty válečné organizace pěších pluků. Na jižní Moravu byly navíc jako posila přemístěny ze Slovenska, kde bylo nebezpečí přece jen o něco menší, další jednotky.⁵¹⁵ Současně s výše uvedenými změnami byly vydány i pokyny k doplnění organizace rychlých divizí a nařízeno bylo rovněž urychlení přezbrojení útvarů kroměřížské 14. divize, která se měla dnem 1. října 1938 stát prvním vyšším plně motorizovaným svazkem naší armády.

Mimořádné úsilí bylo vyvinuto i na poli zbrojních dodávek pro čs. armádu, a to zdaleka nejen v reakci na obsazení Rakouska. Československá armáda se totiž již v polovině třicátých let začala výrazně měnit nejen v otázkách organizace a početního stavu, ale i pokud jde o její výzbroj a materiální zabezpečení. Nejnovější modernizační trendy reprezentovala především rozsáhlá motorizace, růst vojenského letectva a budování moderního fortifikačního systému. Výzbrojní program z července 1937 byl skutečně impozantní. Armáda měla v blízké budoucnosti obdržet více než 1 000 tanků, přes 1 700 protitankových kanónů, téměř 700 minometů, bezmála 400 protiletadlových kanónů a stejný počet protiletadlových kulometů, více než 2 400 děl a 850 vojenských letounů všech typů.

Po anšlusu Rakouska byl výzbrojní program modifikován, doplněn dalšími položkami a hlavně urychlen, s čímž NROS vyslovila souhlas na svém zasedání 31. března 1938. Současně na jejich úhradu uvolnila další finanční prostředky. Tímto

⁵¹³ Podrobněji viz příloha č. 11.

⁵¹⁴ Rovněž toto opatření znamenalo modifikaci původních plánů, neboť obě vyšší jednotky plně nahradily dvě „starší“ skupiny Benešov a Tábor.

⁵¹⁵ Například hraničářský prapor 11.

zkrácením dodacích lhůt se podařilo takřka zdvojnásobit produkci zbrojního průmyslu. Výrobní kapacita závodů přitom musela být bezpodmínečně využita tak, aby byly přednostně uspokojovány požadavky československé armády, a to i za cenu dočasného zastavení dodávek zbraní do zahraničí. Jen o týden později rozhodla NROS o výstavbě dalších čtyř továren na výrobu zbrojního materiálu na Slovensku a zároveň o přemístění některých podniků důležitých pro obranu státu (kupříkladu továrny Letov) na východ republiky. Další velice významná změna, již NROS na tomto zasedání schválila, se bytostně týkala armády. Její řady mělo totiž v nejbližší době rozšířit dalších 2 500 vojáků z povolání, o které měl být zvýšen její mírový početní stav. Výše uvedené závěry Nejvyšší rady obrany státu schválila vláda republiky na svém zasedání 25. dubna 1938.

O mimořádné snaze zajistit v roce 1938 co nejrychleji potřeby čs. armády si je možné udělat velice dobrou představu z objemu zbraní a munice, které čs. branná moc od výrobců převzala. Od počátku roku 1938 do vyhlášení zářijové mobilizace 23. září 1938, tedy za necelých devět měsíců, šlo přibližně o 7 500 lehkých a 2 000 těžkých kulometů, téměř 600 kanónů proti útočné vozbě (což představovalo 60 % všech zbraní této kategorie, jimiž armáda disponovala⁵¹⁶) a 80 kanónů proti letadlům. Kromě toho bylo útvarům předáno 12 lehkých tanků, 400 osobních a 2 000 nákladních automobilů a 300 motocyklů. I k leteckým plukům dorazilo velmi významné množství nových strojů. Celkem šlo o 146 stíhacích, 79 bombardovacích a 78 pozorovacích letounů.⁵¹⁷ Palebné prostředky letectva doplnilo 500 leteckých kulometů a na 3 000 leteckých pum o hmotnosti více než 141 tun. I další dodávky munice se vyznačovaly nemalými počty. Útvary totiž obdržely na 100 milionů nábojů do ručních zbraní, 500 tisíc kusů dělostřelecké munice a na 600 tisíc ručních granátů.

Velký posun v oblasti materiálního vybavení armády, kterého se podařilo v roce 1938 dosáhnout, je možné dokumentovat i na výši finančních prostředků, které mělo MNO k dispozici. V době od 1. ledna do 31. října 1938 bylo za výzbroj, munici a opevňovací práce vyplaceno celkem 3 344 miliónů předválečných korun. Jen pro srovnání je možné uvést, že by tato částka plně pokryla 56 % finančních prostředků vynaložených na vyzbrojování čs. armády v letech 1926–1936!

⁵¹⁶ V září 1938 šlo celkem o 988 KPÚV vz. 34 a 37.

⁵¹⁷ Všechny 60 lehkých bombardovacích a zvědných strojů B-71, které byly zakoupeny v SSSR, k útvarům přišlo právě v období mezi počátkem roku 1938 a mobilizací.

S nesmírným úsilím pokračovala i výstavba stálého opevnění. Již dokončené objekty byly urychleně vybavovány zbraněmi, lafetací, i nezbytným vnitřním zařízením. Na místech, kde dosud nebyl tento materiál k dispozici, byly pěchotní sruby i pevnůstky lehkého opevnění provizorně vyzbrojovány a vybavovány tak, aby mohly v případě potřeby vést alespoň kulometnou palbu do hlavní palebné přehrady. Připojení Rakouska k Říši však nemělo zdaleka jen vliv na urychlení prací v již rozestavěných úsecích opevnění, ale vynutilo si především zahájení důkladného opevňování jižní Moravy. S ním sice náš Hlavní štáb počítal, ale až v mnohem pozdější době. První porada zabývající se důsledky anšlusu pro obranu republiky se na Ředitelství opevňovacích prací v Praze konala již v sobotu 12. března 1938 odpoledne. Kromě ředitele opevňovacích prací divizního generála Karla Husárka, který poradě předsedal, se jí zúčastnili přednostové jednotlivých oddělení ŘOP brigádní generál Ing. Karel Štěpánek, plukovník generálního štábu Hynek Štěpánský a plukovník stavební služby Ing. Josef Hubálek. Všichni přítomní si velice dobře uvědomovali závažnost situace. Jižní Moravu bylo třeba opevnit co nejdříve, a to i za cenu, že z některých maximalistických požadavků ŘOP uplatňovaných na jiných úsecích, bude v tomto případě nutno poněkud slevit. To ostatně dokumentuje i věta, jež na této poradě zazněla a kterou můžeme považovat za jakési motto pevnostní výstavby v tomto prostoru: „*Důležitější je včasné ukončení prací, než jejich naprostá dokonalost.*“⁵¹⁸

Na základě rozhodnutí, která byla toho dne přijata, zahájili vybraní důstojníci ŘOP, pravděpodobně i za osobní účasti Karla Lukase, již o dva dny později terénní průzkumy, jež byly k započetí výstavby těžkého opevnění nezbytné. Právě na příkladu úseku těžkého opevnění „MJ“ – Morava jižní, jak byl dobově nazýván, je možné dobře dokumentovat, s jakým vypětím sil, a v jak krátké době bylo opevňování tohoto prostoru zvládnuto. Během necelého měsíce byla dokončena nejen většina terénních průzkumných prací, ale za použití drobných úprav již hotové výkresové dokumentace objektů nejběžnějších typů z úseků těžkého opevnění na severní hranici, připraven projekt celého úseku. Dne 11. dubna 1938 vzniklo v Hrušovanech nad Jevišovkou Ženíjní skupinové velitelství XI., které mělo stavbu opevnění v tomto prostoru řídit a vzápětí byla vypsána omezená soutěž na výstavbu prvních jedenačtyřiceti⁵¹⁹

⁵¹⁸ VÚA-VHA, ŘOP 1938, 45-3/2.

⁵¹⁹ Zadané objekty měly být dodatečně doplněny ještě dalšími čtyřmi pěchotními sruby. Kromě nich mělo v roce 1939 vyrůst i osm izolovaných dělostřeleckých srubů a pět izolovaných minometných srubů. Jejich výzbroj (10cm houfnice vz. 38 a 12cm minomety) měly v tomto prostoru zcela nahradit dělostřelecké

izolovaných pěchotních srubů v prostoru mezi Šatovem a Mikulovem. Do 2. května 1938 odevzdali podnikatelé vyplněné nabídky a 13. května 1938 bylo vítězným uchazečem telefonicky⁵²⁰ oznámeno zadání prací. Mezi 15. a 20. červnem 1938 zahájila pražská Konstruktiva u Šatova a Hevlína a firma Hráský a Jenč z Mladé Boleslavi u Mikulova stavební práce. Již 13. srpna 1938, tedy takřka na den přesně pouhých pět měsíců od anšlusu, byla právě nedaleko Šatova ukončena betonáž prvního objektu těžkého opevnění na jižní Moravě – izolovaného pěchotního srubu MJ-S 2!

V reakci na anšlus Rakouska byl pochopitelně revidován i stávající opevňovací program. Podstatnější navýšení objemu stavebních prací již nebylo myslitelné, protože se již tak (před událostmi z 12. března 1938) mělo v roce 1938 vybetonovat přes 6 000 pevnůstek lehkého opevnění. Nicméně některé menší změny přesto provedeny byly. Dne 14. dubna 1938 vypracovalo ŘOP k opevňovacímu programu na rok 1938 tzv. dodavek podle kterého se mělo v následujících měsících postupovat. Masivním opevňováním jižní hranice s Rakouskem například výrazně vzrostla důležitost dunajské fronty, na níž se do té doby s opevněním vůbec nepočítalo, a proto byla do modifikovaného programu dodatečně začleněna. Naproti tomu jinde si přeskupení priorit vynutilo omezení výstavby na méně exponovaných úsecích, či dokonce její zrušení. Jedním z takových příkladů může být původně plánované obranné postavení mezi Labem a Chrastavou.⁵²¹

Ani změny uvedené v „dodavku“ nakonec přibývajícím a rychle se měnícím požadavkům nestačily.⁵²² Proto byly v průběhu srpna 1938 generálem Ludvíkem Krejčím schváleny některé dodatečné úpravy, které celkový opevňovací program dále pozměnily. Většina z nich však již nestačila být realizována, a to přesto, že bylo tempo výstavby opevnění v roce 1938 skutečně mimořádné. Svědčí o tom ostatně zpráva pro prezidenta republiky dr. Edvarda Beneše, z konce dubna 1938, v níž se uvádí: „Z hlediska pracovního (podnikatelé, personální možnosti ŘOP) není nepřekonatelných obtíží k provedení stanoveného programu. Nutno ovšem konstatovati, že pracovní úsilí

tvrze, s jejichž výstavbou se zde nepočítalo. Podrobněji především STEHLÍK, Eduard a kolektiv: *Lexikon těžkých objektů československého opevnění z let 1935-38*. Fortprint, Dvůr Králové nad Labem 2000.

⁵²⁰ Důvodem bylo opět urychlení prací. Získalo se tak několik dnů, než by firmám dorazilo rozhodnutí poštou.

⁵²¹ Podrobněji viz STEHLÍK, Eduard. Československé opevňovací programy 1936–1938. In: *Historie a vojenství*, 2005, roč. 54, č. 2, s. 56-58.

⁵²² S významnými návrhy přicházel arm. gen. Sergej Vojcechovský, který požadoval určité změny v oblastech II. a IV. sboru.

*bylo tím napnuto na nejvyšší možnou míru a každé další zvýšení zatím není proveditelné.*⁵²³

Anšlus Rakouska o obrovský nárůst prací s tím spojených si v polovině května 1938 vyžádal reorganizaci ŘOP. Na návrh přednosta II.a skupiny brigádního generála Ing. Jana Čermáka došlo k přeměně dvou skupin dosud tvořících II. – technické oddělení na dvě samostatná oddělení, jež si však ponechala svá původní označení – II.a a II.b. Po provedené změně vypadala organizace a působnost jednotlivých složek ŘOP následovně: v jeho čele stál i nadále ředitel opevňovacích prací divizní generál Karel Husárek, avšak zcela nově byla vytvořena funkce jeho zástupce, již byl pověřen dosavadní přednosta II. oddělení brigádní generál Ing. Karel Štěpánek. Faktem však zůstává, že tento důstojník funkci ředitelova zástupce vykonával již dříve, i když do té doby pouze neoficiálně. Této dvojici generálů podléhala tři speciální oddělení. I. oddělení – taktické, na kterém i nadále působil Karel Lukas, a v jehož čele nyní stál plukovník generálního štábu Hynek Štěpánský, stanovovalo přesný průběh linií těžkého i lehkého opevnění, a to včetně pořadí naléhavosti jejich budování. Rozhodovalo rovněž o umístování jednotlivých pěchotních srubů a dělostřeleckých tvrzí v terénu a určovalo jejich taktické úkoly, výzbroj, odolnost a plány paleb. Dále navrhovalo organizaci pozorování, spojení, zásobování a odsunů i místa výstavby překážek a kasáren pevnostních jednotek. Stanovovalo rovněž přesný početní stav osádek objektů těžkého opevnění, způsoby mírového střežení i bojového obsazení srubů a organizovalo speciální pevnostní výcvik. Při přípravách zpravodajských opatření spolupracovalo I. oddělení ŘOP velmi úzce se 2. oddělením (zpravodajským) Hlavního štábu. Jeho příslušníci rovněž vypracovávali povšechnou kalkulaci finančních nákladů a vedli přehledy o rozdělení úvěru, který byl vládou na výstavbu opevnění poskytnut.

⁵²³ Přestože budování našeho pohraničního opevnění pokračovalo v průběhu roku 1938 obrovským tempem, nebylo v době Mnichova ani zdaleka dokončeno. Přijetí mnichovského diktátu a následné odstoupení našich pohraničních území i s pevnostními objekty Německu zastavilo totiž výstavbu čs. opevnění v době jejího největšího rozmachu. Přesto se do září 1938 podařilo na severních hranicích republiky, mezi Bohumínem a Žaclěrem u Trutnova, stavebně dokončit 209 izolovaných pěchotních srubů, 34 tvrzových objektů a dvě samostatné dělostřelecké pozorovatelné. Šest pěchotních srubů bylo vybudováno mezi Šatovem a Mikulovem na jižní Moravě, osm dalších na bratislavské Petržalce a tři izolované pěchotní sruby byly dokončeny u Komárna. V ČSR se tak v letech 1935-1938 podařilo vybudovat 262 objektů těžkého opevnění (nepočítáme-li v to nejrůznější cvičné a zkušební objekty). Srovnáme-li tento údaj s plánovaným počtem těžkých objektů uvedeným v tzv. Husárkově programu z listopadu 1937, pak zjistíme, že dosud zbývalo postavit 1.014 srubů, a to jak izolovaných, tak i v rámci tvrzí. Dokončit se tedy podařilo necelých 21 % objektů. Z plánovaných 13 dělostřeleckých tvrzí bylo do září 1938 vybudováno pouhých pět, tedy přibližně 39 %.

II.a oddělení – studijní a konstruktivní, jehož přednostou byl brigádní generál Ing. Jan Čermák, vypracovávalo technické směrnice pro opevňování, studovalo po konstrukční stránce jednotlivé typy objektů, pancířů, věží a střílen, ale i dveří, osvětlení, spojení, ventilace, přívodu vody a vnitřního zařízení. Zhotovovalo projektovou dokumentaci objektů podle podkladů dodaných důstojníky ženijních skupinových velitelství a navrhovalo i provádělo nejrůznější pokusy s pevnostním materiálem. II.b oddělení – stavebně administrativní, v jehož čele stál plukovník stavebné služby Ing. Josef Hubálek, vypracovávalo směrnice k provádění prací, zhotovovalo prováděcí tzv. polární – „PO plány“, zajišťovalo zkoušky stavebního materiálu, vedlo evidenci podnikatelů, vypisovalo soutěže, řídilo zadávání prací, zajišťovalo objednávky zařízení a materiálu, vypracovávalo podrobné rozpočty a řídilo průběh prací po stránce administrativní. Vydávalo rovněž směrnice pro evidenci, správu i udržování objektů, řídilo výkup pozemků a vyměřovací práce v terénu.

O obrovském nárůstu rozsahu opevňovacích prací v ČSR svědčí to, že v polovině března 1938 již na ústředí Ředitelství opevňovacích prací v Praze a u ženijních skupinových velitelství přímo v terénu působilo 687 osob. Z toho bylo 365 důstojníků, 40 rotmistrů a 282 civilních, většinou smluvních zaměstnanců, z nichž větší část tvořili mladí inženýři, absolventi středních průmyslových škol a stavební technici. Samotné pražské ústředí zaměstnávalo 194 důstojníků, 22 rotmistrů a 182 civilních zaměstnanců. V zimních měsících se pak jeho početní stav ještě více rozrostl, neboť v Praze v té době působila i část příslušníků ženijních skupinových velitelství, kteří po většinu roku pracovali přímo v terénu.

Zásadní změna politické situace spojená s anšlusem a rychle se zvyšující počet pevnostních objektů kladly na Karla Lukase a jeho podřízené vysoké nároky. Vedle mnoha terénních průzkumů, na nichž se osobně podílel, šlo i další přípravné práce spojené se zřizováním nových hraničářských útvarů, s jejichž postavením se původně počítalo až v době výrazně pozdější. První z nich měly pochopitelně vzniknout na v té době nejohroženější částí našich hranic, tedy na tzv. jižním válčišti v úseku mezi Vltavou a Dunajem. Na poradách konaných v dubnu 1938 bylo rozhodnuto postavit mezi soutokem Dyje s Moravou a Hnanicemi (jihozápadně od Znojma) dva hraničářské pluky. Oba měly mít stejnou organizaci jako hraničářské pluky na severních hranicích republiky s tím rozdílem, že u každého z jejich praporů měla být navíc postavena i rota doprovodných zbraní. Zvláštností bylo to, že na poměrně velkém prostoru měly pluky

obsazovat pouhých 45 izolovaných pěchotních srubů. Lehkých objektů však bylo naopak velké množství – více než 500.⁵²⁴ Palbu tvrzového dělostřelectva mělo v úseku těchto dvou hraničářských pluků nahradit osm izolovaných dělostřeleckých srubů a pět izolovaných minometných srubů.⁵²⁵ S výstavbou dělostřeleckých tvrzí se totiž na jižní Moravě nepočítalo.

Vzhledem k tomu, že ŘOP již vyčerpalo roční povolený kontingent mužstva „ZÚ“ a pro tyto dva nové útvary nemělo potřebnou úhradu, a pak také v zájmu co největšího urychlení přípravných prací, bylo rozhodnuto, že oba pluky vzniknou ze dvou hraničářských praporů přemístěných na jižní Moravu v nedávné době.⁵²⁶ Obrana západní části zmíněného úseku měla být svěřena hraničářskému pluku 3, jehož velitelství, vytvořené z velitelství hraničářského praporu 3 mělo být dislokováno ve Znojmě.⁵²⁷ Jeho východním sousedem se měl stát hraničářský pluk 11. Posádkou velitelství pluku, vzniklého z velitelství hraničářského praporu 11 se měla stát Lednice. Oba nové hraničářské pluky měly být podřízeny velitelství brněnské 6. divize.⁵²⁸

Kromě dvou výše uvedených útvarů počítalo na jihu ŘOP v pozdější době s vytvořením dalších tří hraničářských pluků. Jednoho pro obsazení úseku mezi Znojmem (mimo) a Novou Bystřicí a druhého, který by bránil úsek od Nové Bystřice (mimo) po tok Vltavy u Českého Krumlova.⁵²⁹ Dosud nevyjasněná situace panovala v úseku mezi Bratislavou a soutokem Dyje s Moravou. Původně se předpokládalo, že devět pěchotních srubů úseku „Dolní Morava“ u Malacek obsadí svými mobilizačními přebytky bratislavský hraničářský prapor 50. Později začalo ŘOP v tomto prostoru uvažovat o zřízení dalšího hraničářského pluku, o dvou, eventuálně třech praporech, do

⁵²⁴ Jak ŘOP konstatovalo, pro vlastní obsazení relativně malého počtu pěchotních srubů by dostačovaly pouze dva prapory, avšak vzhledem k šířce úseku a velkému počtu objektů lehkého opevnění šlo již o úsek mimořádně široký (VÚA-VHA, ŘOP 1938, 38-2/1-67).

⁵²⁵ VÚA-VHA, ŘOP 1938, 62-2/72-72 a ŘOP 1938, 62-2/72-73.

⁵²⁶ První podrobnější úvahy o organizaci obou útvarů pocházejí z 20. dubna 1938 (VÚA-VHA, ŘOP 1938, 38-2/1-67). Definitivní přehledy organizace hraničářských pluků 3 a 11 včetně jejich plánovaných početních stavů pak byly vypracovány v červenci 1938 (VÚA-VHA, ŘOP 1938, 38-2/1-59 a ŘOP 1938, 38-2/1-145). Oba pluky měly být mezi útvary ŘOP převedeny 15. února 1939 (VÚA-VHA, ŘOP 1938, 38-2/1-88).

⁵²⁷ VÚA-VHA, ŘOP 1938, 38-2/1-59 a 38-2/1-145.

⁵²⁸ VÚA-VHA, ŘOP 1938, 38-2/1-59 a 38-2/1-145. K podřízení pluků 6. divizi došlo přesto, že ŘOP žádalo o jejich podřízení přímo velitelství III. sboru, jak již bylo zvykem na severu, ale i u hraničářského praporu 50. Podřízením pluků divizi se totiž zvyšoval počet osob, které se měly možnost podrobně seznámit s pevnostními objekty, jejich výzbrojí a vybavením. ŘOP proto důrazně žádalo, aby byla výběru osob sloužících u 6. divize věnována mimořádná pozornost a aby důstojníci této divize co nejméně měnění. V případě důstojníků služeb měl být jejich počet přicházejících do styku s opevněním omezen na nejmenší možnou míru (VÚA-VHA, ŘOP 1938, 38-2/1-59).

⁵²⁹ VÚA-VHA, ŘOP 1938, 38-2/1-67.

nějž by byl, jako jeden z praporů, začleněn v září 1938 již existující hraničářský prapor 50. Tímto způsobem měla vzniknout souvislá linie hraničářských pluků od Českých Budějovic až po Bratislavu.⁵³⁰

Podobně nezáviděníhodnou situaci musel Karel Lukas řešit i na severní Moravě v okolí Bruntálu, kde existovala nebezpečná proluka v linii těžkého opevnění. Výstavba objektů, které měl obsazovat plánovaný hraničářský pluk 5, nebyla, s výjimkou tvrze Šibenice, dosud zahájena, a proto bylo zřízení tohoto útvaru plánováno s největší pravděpodobností až na počátek roku 1940.⁵³¹ Dělostřeleckou podporu linie opevnění mělo v úseku pluku zajišťovat pět izolovaných dělostřeleckých srubů a dělostřelecké objekty již zmíněné tvrze.⁵³² Svého pevnostního útvaru se měly v dohledné době dočkat i pěchotní sruby uzávěru Domašov v Jeseníkách, nacházejícího se na rozhraní hraničářských pluků 5 a 6. Původně ŘOP předpokládalo, že k obsazení tohoto úseku postačí samostatná hraničářská rota, která měla být přičleněna k bruntálskému hraničářskému pluku 5. Avšak vzhledem k tomu, že postupem času výrazně vzrostl počet objektů,⁵³³ bylo rozhodnuto obsadit domašovský uzávěr celým praporem. Od jeho přičlenění k jednomu ze sousedních hraničářských pluků bylo nakonec upuštěno a ŘOP 30. srpna 1938 rozhodlo o tom, že k obsazení domašovského uzávěru vytvoří samostatný prapor, jenž měl vzniknout z hraničářského praporu 7, sídlícího ve Frývaldově (dnes Jeseník). Prapor měl i nadále nést toto své původní označení.⁵³⁴

Na severních hranicích republiky musel Karel Lukas a jeho tým urychleně řešit i situaci na Liberecku a v Krkonoších. Tento úsek v září 1938 obsazoval hraničářský prapor 2, liberecký pěší pluk 44 a jemu podřízené strážní prapory XXIX. a XXX. ŘOP 6. září 1938 rozhodlo o tom, že v uvedeném prostoru budou postaveny další dva hraničářské pluky. A sice „východní“ pluk hraničící u Maršova, na svém východním křídle, se IV. praporem hraničářského pluku 17. Úkolem pluku bylo obsadit uzávěry z pěchotních srubů u Polubného, Kořenova, Harrachova a po dvou objektech těžkého opevnění na Kotlí a Luční hoře v Krkonoších, včetně lehkého opevnění v uvedeném úseku. Pluk, jenž měl být postaven již 15. února 1939, měly tvořit tři prapory, z nichž

⁵³⁰ VÚA-VHA, ŘOP 1938, 38-2/1-106.

⁵³¹ VÚA-VHA, ŘOP 1938, 38-2/1-66. Strážní prapor XIII. byl zřízen 15. září 1937 (VÚA-VHA, ŘOP 1937, 38-2/6-2).

⁵³² VÚA-VHA, ŘOP 1938, 38-2/1-93. Výstavbu tvrze Milotický vrch, která byla původně v úseku pluku navržena, ŘOP z úsporných důvodů zrušilo.

⁵³³ V daném prostoru mělo být nakonec vybudováno 14 izolovaných pěchotních srubů a 140 objektů lehkého opevnění.

⁵³⁴ VÚA-VHA, ŘOP 1938, 38-2/1-114.

jeden byl umístěn ve druhém sledu jako pěší. Druhý, „západní“ pluk měl bránit uzávěry těžkého a lehkého opevnění u Chrastavy a Mníšku. Měl mít čtyři prapory, jeden opět jako pěší – druhosledový. S jeho vznikem se počítalo v létě 1939.⁵³⁵ Pro zřízení obou těchto nových pevnostních pluků měly být využity již zmíněné pěší útvary dislokované v uvedeném prostoru, tedy hraničářský prapor 2, pěší pluk 44 a strážní prapory XXIX. a XXX. Postavením těchto dvou nových hraničářských pluků by bylo dosaženo vytvoření souvislé fronty hraničářských pluků od Moravské Ostravy po Ještěd, na níž zde měla později navázat obranná postavení dalších jednotek, obsazujících příčku lehkého opevnění Liběchovice-Jitrava, jež měla být vyztužena sedmatřiceti pěchotními sruby.⁵³⁶

Hitlerovy úspěchy a zejména ten poslední, spojený s přivtělením Rakouska k nacistickému Německu, se nemohl neprojevit na naší vnitropolitické scéně. Po vystoupení Konráda Henleina 16. března 1938, jenž ve svém projevu označil Sudetoněmeckou stranu za jediného zástupce jednotné vůle sudetských Němců, splynuly s touto politickou stranou v průběhu následujících dvou týdnů všechny německé politické strany s výjimkou sociálních demokratů a komunistů. Henlein tak mohl v pondělí 28. března 1938 při svém setkání s Hitlerem v Berlíně vystupovat jako zástupce naprosté většiny Němců žijících na území Československa. Jasně deklarovaná podpora Henleinovy politiky ze strany nacistického vedení vedla následně k dalšímu vystupňování požadavků na československou vládu. Stalo se tak na VI. sjezdu SdP, který se uskutečnil ve dnech 23. a 24. dubna 1938 v Karlových Varech. Právě zde byl vyhlášen smutně proslulý „karlovarský program“ směřující zcela nepokrytě k rozbití Československé republiky. Jako studená sprcha zapůsobila nedlouho poté na nejvyšší představitele čs. armády zpráva o jednání britských a francouzských diplomatů, kteří při svém setkání s prezidentem republiky 7. května 1938 na dr. Edvarda Beneše naléhali, aby Československo vyřešilo svůj spor s německou menšinou i za cenu zásadních ústupků. Toto chování našich spojenců bylo vážným varováním do budoucna, neboť nasvědčovalo, že se vlády Francie a Velké Británie rozhodli pro politiku diplomatického jednání a usmírování Německa.

V této i nadále se zhoršující situaci se armáda potýkala s nedostatečným početním stavem. Od března 1938 využíval Hlavní štáb k navýšení mírového stavu

⁵³⁵ VÚA-VHA, ŘOP 1938, 38-2/1-113.

⁵³⁶ Tamtéž. Vzhledem k tomu, že by i oba nově zřizované pluky podléhaly velitelství II. sboru v Hradci Králové, dá se s velkou pravděpodobností předpokládat, že by při jejich označení byla zachována již existující číselná řada hraničářských pluků - 17, 18, 19 - podřízených hradeckému sboru. „Východní“ pluk by tak obdržel číslo 16, „západní“ 15.

armády systém průběžného povolávání záloh na zvláštní cvičení ve zbraní, což dovoloval tehdy platný branný zákon. Z vojenského i ekonomického hlediska však nešlo o dobré řešení.⁵³⁷ Náčelník Hlavního štábu generál Ludvík Krejčí proto 3. června 1938 předložil návrh na uzákonění tříleté vojenské prezenční služby. Zdůvodňoval ho sice především potřebami obrany státu, avšak ani ekonomické aspekty nebyly zanedbatelné. Vládě bylo sděleno, že půjde o pouze přechodné opatření, avšak prozatím není možné určit, na jak dlouho bude zavedeno. Hlavní přínos prodloužené vojenské prezenční služby měl spočívat především v tom, že armáda měla mít trvale k dispozici dva plně vycvičené ročníky vojáků prezenční služby, které mohly být okamžitě využity k obraně státu. Přitom se počítalo s tím, že starší a tedy lépe vycvičený ročník, bude nasazen přednostně v opevnění a u útvarů, kde byl kladen zvýšený důraz na vysokou míru pohotovosti (letectvo, dělostřelectvo proti letadlům, útočná vozba).

Výhody nově navrhovaného opatření byly z pohledu armády nasnadě. Při tříleté vojenské prezenční službě měla mít po celý kalendářní rok k dispozici navíc 90 000 mužů, kdežto dosavadní systém povolávání záloh na mimořádné cvičení dovoloval navýšit stav armády pouze o 54 000 mužů. I srovnání ekonomických ukazatelů vyznívalo výrazně ve prospěch tříleté prezenční služby. Náklady na prodloužení dvouleté vojenské prezenční služby o jeden rok totiž měly činit 460 milionů Kč, což bylo o 17 milionů méně, než náklady spojené s povoláváním záložníků. Osnova zákona o tříleté službě měla být podle představ MNO projednána a schválena Národním shromážděním ještě před 18. červencem 1938. Hlavní štáb totiž chtěl přijatý zákon uplatnit již ve zbytku roku 1938. Vláda se však přes uvedené argumenty s Ministerstvem národní obrany na prodloužení vojenské prezenční služby neshodla a rozhodla se věc prozatím odložit na dobu pozdější. Spád událostí byl však natolik rychlý, že již k zavedení tříleté vojenské prezenční služby nedošlo.

V pátek 20. května 1938 získala čs. vojenská zpravodajská služba ne zcela důvěryhodné informace o přesunech německých divizí k našim hranicím. Avšak vzhledem k tomu, že jejich charakter vykazoval obdobné rysy jako ve dnech předcházejících anšlusu Rakouska, byly tyto zprávy vyhodnoceny jako bezprostřední přípravy k útoku na ČSR. Na návrh náčelníka Hlavního štábu proto vláda povolala do

⁵³⁷ Zálohy byly od března 1938 zpravidla využívány k ostrahovým úkolům v liniích lehkého opevnění, což příliš nepřispívalo k tomu, co měla zvláštní cvičení záloh zajistit, tedy uchovávat a případně zvýšit jejich vojenskou hodnotu opakovacím výcvikem.

zbraně první ročník zálohy, uzavřela státní hranice a uvedla do pohotovosti letectvo a složky obrany proti letadlům. Téhož dne večer byla pomocí smluveného signálu „Zborov 25“ vyhlášena tzv. velitelská pohotovost. Na základě tohoto rozhodnutí obsadilo v noci z 20. na 21. května 1938 svá stanoviště přímo na hranicích na 27 000 příslušníků Stráže obrany státu, které následujícího dne doplnily armádní útvary ostrahy hranic. V sobotu 21. května 1938 ráno byl povolán první (nejmladší) ročník zálohy, doplněný vybranými záložníky starších ročníků, kteří vzápětí zamířili přímo ke svým jednotkám rozmístěným v pohraničí (ve zbrani tehdy bylo 371 000 příslušníků čs. armády). Do večera 23. května 1938 byla zaujata takřka celá zesílená sestava ostrahy hranic. Jednotky byly zásobeny dostatečnými zásobami střeliva a hraniční přechody byly uzavřeny pomocí záatarasů.

Naše vojenská opatření byla překvapivá a přes některé nedostatky výborně provedená. U domácích nepřátel vyvolala na určitou dobu respekt, u části světové veřejnosti pak obdiv k malému státu uprostřed Evropy, který se nezalekl výhrůzek svého mnohem mocnějšího souseda. Protože však k nepřátelskému útoku nedošlo, byla přijatá opatření postupně zmírňována, až byla částečná branná pohotovost 22. června 1938 zcela zrušena. Jejím „pozůstatkem“ tak až do podzimu téhož roku zůstaly pouze stálé služby, jež byly zachovány ve štábech všech vyšších jednotek.

Květnová ostraha hranic si v následujících týdnech vynutila vypracování upraveného nástupového plánu VII a směrnice pro zajištění hranic. Šlo jednak o menší změny v sestavě jednotek v pohraničí, jež byla provedením tzv. částečné mobilizace prozrazena a jednak o posílení jednotek krytu hranic. V západních Čechách šlo o 1. skupinu se sídlem v Rakovníku a na jižní Moravě o 2. skupinu, jejíž velitelství bylo dislokováno v Jihlavě. Současně byly vydány pokyny k doplnění organizace rychlých divizí a bylo nařízeno maximálně urychlit přezbrojení útvarů kroměřížské 14. divize, jež se měla stát dnem 1. října 1938 prvním vyšším motorizovaným svazkem naší armády. Zároveň byly vypracovány a následně schváleny přísně utajované plány evakuace Čech, zejména plzeňské průmyslové aglomerace a hlavního města Prahy. Na základě nařízení vydaného v létě 1938 byly vypracovány plány obrany kasáren, vojenských i státních objektů a ochrany obyvatelstva v pohraničí, kde trvale hrozilo vypuknutí protistátního henleinovského povstání.

Situace v našem pohraničí se dále vyhrotila počátkem srpna 1938 po příjezdu mise lorda Waltera Runcimana, jenž měl v republice působit jako nezávislý pozorovatel

britské vlády, sledovat nestranně stav práv a údajný útisk sudetských Němců v ČSR. Dnes již můžeme s naprostou jistotou tvrdit, že jeho aktivity na území republiky a pozdější informování nejvyšších představitelů Velké Británie o situaci u nás, měly svůj nepříznivý podíl na tom, že v dalších událostech spojenecké velmoci nakonec rozhodly v neprospěch Československa. A to přesto, že čs. politická reprezentace vycházela v pokusech o nalezení kompromisu v německé otázce Henleinově SdP maximálně vstříc. Její ústupky a snaha o porozumění se však nesetkávaly s pozitivní odezvou. Vedení Sudetoněmecké strany odmítlo jak „druhý“, tak i „třetí“ plán československé vlády na uspořádání poměrů v pohraničí, a to i přesto, že právě „třetí“ plán z 26. srpna 1938 předpokládal existenci tří autonomních německých žup s vlastní německou správou financovanou ze samostatného rozpočtu a se značnými dotacemi. V maximální možné míře tak vycházel vstříc karlovarským požadavkům henleinovců.

Nesmírně závažný problém představovalo v téže době z vojensko-strategického hlediska to, že se postupně komplikovala situace i v otázce vzájemné pomoci malodohodových zemí a jejich armád, což se výrazně projevilo v přístupu účastníků konference Malé dohody, která se uskutečnila ve dnech 20. až 22. srpna 1938 na ostrově Bled v Jugoslávii. Československo tak v nadcházející krizi nemohlo plně spoléhat na potřebné politické a vojenské zázemí, jež jeho státníci s velkým úsilím připravovali od samého počátku dvacátých let.

Ve stejné době vrcholícího napětí se v Československu začaly střídat delegace zahraničních pozorovatelů, poslanců i novinářů, které se intenzivně zajímaly o situaci v ČSR i o některé vojenské otázky. Dne 18. července 1938 přijela předem ohlášená dvojice britských pozorovatelů na Ženíjní skupinové velitelství III. v Králíkách a projevíli zájem přesvědčit se o údajně provedené mobilizaci v Československu. *„Se zástupcem ŽSV III projeli pásma těžkého opevnění, u několika objektů se přesvědčili o počtu mužstva osádky (nyní na objektu je asi 10 mužů), dále se přesvědčili, že v terénu není žádného vojska, silnice nejsou zataraseny, obyvatelstvo že může klidně pracovat na svých polích a není mu žádnými mimořádnými vojenskými opatřeními zabraňováno v polních pracích...Z Hůrky přehlédli pásma těžkého opevnění a vyslovili se velmi uznale o stavu opevňovacích prací; dále vyslovili svůj podiv nad dokonalým provedením a obětavostí ČSR po stránce finanční, která je nucena takovými finančními obětmi zajiš-*

tovat svoje hranice,“ hlásil později do Prahy velitel králického ŽSV podplukovník ženíjního vojska František Blaha.⁵³⁸

Hned následující měsíc projeví přání seznámit se blíže s čs. pevnostním systémem i dva francouzští poslanci – pánové Jelié a Robert Millin de Grandmaison. Předem deklarovali, že dokonale znají francouzská opevnění na hranicích s Německem a chtěli by je porovnat s těmi československými. Vyžádanou exkurzi absolvovali 11. srpna 1938, kdy jeli z Domašova do Králík, odtud do Mladkova a zastavili se i na Adamu. Jejich průvodcem byl tentokrát osobně Karel Lukas, jenž později napsal: „*O opevnění se pánové vyslovovali v superlativech... Protitankové překážky posuzovali za mnohem dokonalejší, jak protitankové překážky francouzské. Typ lehkého opevnění uznán za velmi výhodné řešení. Kombinace objektů lehkých a těžkých pokládána za velmi těžko prostupnou.*“⁵³⁹

Československé drama mezitím šlo ke svému tragickému rozuzlení. Prologem zářijové krize roku 1938 se staly rozsáhlé manévry německé armády a vzápětí oficiální přijetí Konráda Henleina Adolfem Hitlerem, k němuž došlo na Berghofu 1. září 1938. Na prudký nárůst napětí zareagoval v pátek 9. září 1938 náčelník Hlavního štábu armádní generál Ludvík Krejčí memorandem určeným prezidentovi republiky a členům vlády, ve kterém uvedl: „*V nynější napjaté době naše armáda, více než kterákoliv složka našeho státního útvaru, je pochopitelně zvláště citlivá na jakýkoliv počin odpovědných činitelů státu, který by ať už oprávněně nebo ne – ukazoval na jakoukoliv, třeba zdánlivou slabost při hájení jejich autority, a který by mohl činit dojem, že bezpečnost státu a jeho celistvost může být vážně ohrožena. Armáda naše je ukázněna a hodnotná jak po stránce morální, tak i po stránce materiální. Bylo by proto nebezpečné podryvat tuto kázeň a hodnotu jednáním, z kterého by bylo možno vycítit, že není dostatečně pevné ruky při řízení státního kormidla. Na armádu to působí dojmem, že všechna tato nekonečná vyjednávání a pokořování vyplývají z přeceňování možností našeho severního souseda a z nedocení vlastních mocenských možností. Je třeba si plně uvědomit, že máme opevněno pohraničí a opevnění dobře vyzbrojené. Kde ho dosud není, tam jsou učiněna jiná účinná opatření. Toto opevnění je velmi hodnotné a odolné. Máme dále dostatek zbraní, většinou těch nejmodernějších a dostatek střeliva pro ně. Armáda vykonala všechny přípravy pro rychlé uvedení do pohotovosti všech*

⁵³⁸ HOLUB, Ota: *Třicátá pátá hraniční oblast*. Kruh, Hradec Králové 1983, s. 175.

⁵³⁹ Tamtéž.

branných sil národa. Před našimi opevněními můžeme zastavit na určitou dobu jakékoliv nepřátelské síly. Nepřítel musí přijít s mohutným dělostřelectvem, což vyžaduje času. Tím umožňujeme našim spojencům učinit všechna vhodná opatření, jež uznají za vhodné provést v zájmu vlastní bezpečnosti... Pokud jde o armádu německou, je její nynější velikost jen zdánlivá. Všechny šířené zprávy o její mohutnosti, výzbroji, odhodlanosti bojovat s celým světem nutno přijímat se značnou rezervou. Žádná armáda na světě nemůže v tak krátké době, kterou mělo nynější Německo k dispozici, vydupat ze země dokonalé kádry, získat všestranně vycvičené důstojníky a dostatečný počet vycvičených záložníků. Ve skutečnosti má německá armáda jen to, co ukazuje v současných manévrech: půldruhého milionu nedokonale vycvičených záložníků.

Také dokonalá výzbroj a hlavně v dostatečném množství nezíská se přes noc. O její nedokonalosti máme důkazy ze španělského bojiště a z činnosti německé armády během připojování Rakouska. Tímto konstatováním nechceme nijak nedoceňovat německou armádu. Faktem je, že hodnota každé armády spočívá také v její morálce. Zatím lze konstatovat, že morálka německého vojáka je vybičována kultem o nadčlověčenství a je zpita nekrvavými vítězstvími při obsazování Porýní a Rakouska. První neúspěch tohoto vojáka před naším opevněním, na které se požene slepě vzhledem k svému nedostatečnému výcviku, a celá morálka německého vojáka a tím celá uměle nafouknutá síla německé armády se zhroutlí a stane se poměrně snadnou kořistí našich spojenců.

Proto: správně oceňovat naši skutečnou sílu a skutečnou sílu možného nepřítele a s klidem a s rozvahou odmítat všechny útoky, jež by nás mohly fyzicky a morálně oslabit. Cílem všech těchto útoků je vyčerpávat všechny veřejné a odpovědné činitele. Těmito útoky má se u nich docílit takového duševního stavu, který by poznenáhlu uspával jejich bdělost a vedl dokonce k lhostejnosti ve všech stěžejních otázkách současného politického dění v rozhodném okamžiku. A tento stav lhostejnosti nesmí se objevit za žádnou cenu v armádě, poněvadž by to znamenalo počátek jejího konce...“

Text memoranda doplnil generál Krejčí v samém závěru vlastnoručně připsanou poznámkou: „Nadešla osudová doba našeho národa, která vyžaduje osudových rozhodnutí. Cíl Německa je Černé moře. Pro náš národ nebude slitování. Nebude-li se brániti, bude bídáckým a všemu lidství se přičícím způsobem vyhlazen. Když zemřítí, tak čestně.“

Pouhé čtyři dny po sepsání tohoto dokumentu, 12. září 1938 večer, vystoupil na sjezdu NSDAP v Norimberku Adolf Hitler. Jeho projev zaměřený proti Československu a zejména proti prezidentu dr. Edvardu Benešovi, se stal podnětem k rozpoutání henleinovského povstání v čs. pohraničí. K potlačení ozbrojených nepokojů musely být povolány jednotky armády, s jejichž pomocí se orgánům Ministerstva vnitra podařilo obnovit pořádek. V osmi pohraničních okresech (Cheb, Nejdek, Loket, Kadaň, Bezručice, Karlovy Vary, Falknov a Český Krumlov) bylo vyhlášeno stanné právo.

Aby Hlavní štáb co nejvíce eliminoval nebezpečí náhlého německého útoku, který by mohl znemožnit úspěšné provedení mobilizace, přikročil neprodleně poté k řadě důležitých opatření. Čs. armáda měla na počátku září 1938 ve zbraní 244 000 mužů. Již 13. září 1938 však došlo na podnět náčelníka Hlavního štábu k povolání záložníků různých ročníků na zvláštní cvičení, čímž početní stav armády stoupl až na 362 600 mužů.⁵⁴⁰ Nově příchozími byla přednostně obsazena dokončená opevnění a vyhlášená pohotovost se dotkla i obrany proti letadlům. V pevnostních objektech byly současně doplňovány zásoby střeliva a tam, kde to bylo zapotřebí i pohonných hmot pro instalovaná strojní zařízení.

Nové zprávy o přesunech německých jednotek k hranicím republiky vedly nejvyšší představitele naší armády k žádosti, aby vláda povolala do zbraně ještě jeden, tedy již třetí ročník záloh. Pravděpodobně s ohledem na nadcházející jednání britského ministerského předsedy Nevilla Chamberlaina s Adolfem Hitlerem v Berchtesgadenu však vláda tento požadavek zamítla. Protože však informace našich vojenských zpravodajců z pátku 16. září 1938⁵⁴¹ hovořily o postupu dalších německých divizí směrem k československo-německým hranicím, a to jak z prostoru Saské Kamenice a Lipska, tak i z jihu, z území bývalého Rakouska, obrátil se generál Ludvík Krejčí ještě téhož dne znovu na prezidenta republiky se žádostí o povolání tentokrát již dvou ročníků zálohy. Jeden měl být použit k posílení osádek stálého opevnění, druhý měl vytvořit podmínky pro plynulé zajištění mobilizačních příprav. Protože však vláda i tentokrát jeho požadavek odmítla, požádal generál Krejčí prezidenta republiky o

⁵⁴⁰ Nástup záložníků tentokrát probíhal dokonce ještě rychleji než v květnu 1938.

⁵⁴¹ Téhož dne československá vláda konečně zakázala činnost Sudetoněmecké strany. Na Konráda Henleina a jeho spolupracovníky byl vydán zatykač. Bohužel pozdě. Všem významným funkcionářům SdP se totiž podařilo uprchnout do Říše. Zákaz činnosti SdP si vynutil i další opatření týkající se přímo čs. armády. S vědomím toho, že českoslovenští občané německé národnosti mohou sympatizovat s henleinovským hnutím, či být dokonce aktivními členy SdP, bylo v mobilizačních spisech stanoveno, aby mužstvo německé národnosti, jež nastoupí službu u útvarů čs. branné moci, bylo pouze vystrojeno a zařazeno ke službě beze zbraně v pracovních jednotkách na Moravě, Slovensku a Podkarpatské Rusi.

okamžité zproštění funkce. Tento pádný argument nakonec vládu přesvědčil. Generálovu demisi sice nepřijala, ale aby aspoň částečně vyhověla jeho požadavkům, dovolila povolát do zbraně jeden ročník záloh. Tím stav armády vzrostl na 501 100 mužů a situace v ohrožených postaveních se zlepšila.⁵⁴² Ne však nadlouho.

V souvislosti s dalším vyostřováním situace požádal armádní generál Ludvík Krejčí náčelníka Francouzské vojenské mise generála Louise Fauchera, aby seznámil náčelníka francouzského Generálního štábu generála Maurice Gamelina s vojenskou situací ČSR a zjistil, jak bude francouzská vláda reagovat na případnou všeobecnou mobilizaci čs. branné moci. Odpověď francouzské strany československé představitele šokovala. Namísto očekávaného ujištění o trvalé platnosti spojeneckých závazků byla naší straně 19. září 1938 doručena nota Velké Británie a Francie, jež požadovaly, aby Československo v zájmu míru odstoupilo Německu ta pohraniční území, kde počet obyvatelstva hlásící se k německé národnosti přesahuje 50%. Československá vláda ještě téhož dne večer odeslala odpověď, v níž žádala přezkoumání stanoviska svých západních spojenců. Na československou odpověď reagovaly vlády Francie a Velké Británie v noci z 20. na 21. září 1938 novým nátlakem a opakováním svého požadavku přijmout návrhy z předešlého dne. Pod silným tlakem se vláda republiky rozhodla 21. září 1938 kapitulovat a „spojenecké“ ultimátum přijmout. To vzápětí vyvolalo rozsáhlé demonstrace, pod jejichž tlakem podala vláda Milana Hodži 22. září 1938 demisi. Ještě téhož dne byla jmenována nová úřednická vláda v čele s dosavadním generálním inspektorem čs. branné moci armádním generálem Janem Syrovým.

V té době již Hlavní štáb čs. branné moci povolal v rámci příprav na bezprostředně hrozící válečný konflikt do zbraně některé generály ve výslužbě (například bývalého zemského velitele v Čechách armádního generála Josefa Bílého, divizního generála Roberta Rychtrmoe, divizního generála Čenka Haužvice a další), aby podle připravených plánů provedli průzkum obranného postavení na Českomoravské vysočině. Dne 22. září 1938 získala naše vojenská zpravodajská služba informace o dalších přesunech nepřátelských jednotek, a to nejen v Německu, ale i na území Maďarska a Polska. Tato situace si vyžádala nové přeskupení útvarů čs. armády, tak aby mohly lépe zasáhnout i proti eventuálnímu útoku armád těchto zemí.

⁵⁴² Téhož dne provedl posílení útvarů na hranicích s Maďarskem i velitel košického VI. sboru div.gen. Ondřej Mézl. Jím nařízená opatření byla dodatečně schválena náčelníkem Hlavního štábu.

Pokračující ozbrojené srážky v pohraničí, do nichž se na straně ozbrojených henleinovců zapojili i příslušníci SA a SS, si ještě téhož dne dopoledne vyžádaly vyhlášení ostrahy hranic. V pátek 23. září 1938 ráno tak měla čs. armáda ve zbrani již na půl milionu mužů schopných zabezpečit takřka úplnou bojovou pohotovost jednotek v pohraničí, a to jak přímo v opevnění, tak i na hlavním obranném postavení mimo pevnostní objekty. Části vyšších jednotek byly na základě probíhajících opatření soustředěny jako ústřední záloha pro nejnnutnější potřebu. Hlavní komunikační uzly byly před eventuálními leteckými údery alespoň částečně zajištěny prostředky protiletadlové obrany. Všeobecná mobilizace vyhlášená 23. září večer, se tak rozebíhala za situace, kdy agresor nemohl využít moment překvapení ve svůj prospěch.

Výsledky dalších jednání Adolfa Hitlera s britským ministerským předsedou Nevillem Chamberlainem, během nichž říšský kancléř i nadále stupňoval své požadavky a rozsáhlé ústupky vynucené na československé vládě odmítl jako nedostatečné, vedly 23. září 1938 odpoledne vlády Francie a Velké Británie k rozhodnutí „povolit“ Československu provedení mobilizace. Vzhledem k hrozivému vývoji situace bylo ještě týž den svoláno zasedání vlády, které osobně řídil prezident republiky dr. Edvard Beneš. O vojenské situaci informoval ministry náčelník Hlavního štábu armádní generál Ludvík Krejčí. Po jeho vystoupení vláda souhlasila s provedením všeobecné mobilizace, jež také byla vzápětí, tedy 23. září 1938 ve 22.30 vyhlášena rozhlasem.⁵⁴³ Ještě téhož dne opustily součásti Hlavního štábu Prahu a přesunuly se do Klánovic, odkud následujícího dne pokračovaly do Račic u Vyškova, kde bylo vytvořeno velitelské stanoviště Hlavního velitele, jímž byl jmenován generál Ludvík Krejčí. Hlášení velitelství podřízených útvarů, docházející do račického zámku potvrzovala, že mobilizace nejenže postupuje přesně podle plánu, ale mnohde dokonce dochází až k překotnému nástupu záložníků. Karel Lukas převzal v rámci svého mobilizačního zařazení funkci přednosta celého I. – taktického oddělení ŘOP.⁵⁴⁴

Dne 24. září 1938, tedy v době, kdy již byla všeobecná mobilizace v plném proudu, předal německý velvyslanec v Praze Ernst Eisenlohr československé vládě text godesbergského memoranda předaný o den dříve Adolfem Hitlerem Nevillu Chamberlainovi, v němž Německo požadovalo odevzdání čs. pohraničních oblastí

⁵⁴³ Prvním mobilizačním dnem byla určena neděle 25. září 1938.

⁵⁴⁴ MINAŘÍK, Pavel – ŠRÁMEK, Pavel: *Personální průvodce po mobilizované čs. branné moci v době vyvrcholení mnichovské krize. Ústřední orgány vojenské správy a vyšší velitelství*. In: *Historie a vojenství*, 1997, č. 5, s. 94–130.

nejpozději do 1. října 1938. Vláda předložený dokument odmítla. Neville Chamberlain se poté pokusil přimět Adolfa Hitlera, aby byla sudetoněmecká otázka řešena na mezinárodní konferenci za přítomnosti československých zástupců. Hitler však na tento návrh reagoval prohlášením, že již od svých požadavků nemíní ustoupit a je připraven na ČSR zaútočit 28. září 1938 ve 14.00, jestliže do té doby nebudou jeho nároky splněny. Zpráva o datu a hodině předpokládaného nepřátelského úderu byla naší generalitě předána z britských zdrojů 27. září 1938 odpoledne. Všechny jednotky prvního sledu byly ihned informovány o hrozícím nebezpečí a současně u nich byla vyhlášena bojová pohotovost.⁵⁴⁵ Přestože válka dosud nevypukla, měly naše jednotky tou dobou první ztráty na životech. Do 28. září 1938 padlo v bojích s německými povstalci 40 osob, 103 bylo raněno, 226 odvečeno do Německa a 10 zůstalo nezvěštných.

V odpoledních hodinách 28. září 1938 přijel do sídla Hlavního velitele v Račicích náčelník Francouzské vojenské mise generál Louis Faucher, jenž se na protest proti dosavadnímu postupu své vlády vzdal francouzské generálské hodnosti, vrátil svá válečná vyznamenání a dal se plně k dispozici Československé republice. Jen o několik hodin později obdrželi nejvyšší představitelé čs. branné moci zprávu o chystané „konferenci čtyř“, jež byla svolána na následující den do Mnichova. Přestože tehdy ještě nikdo netušil, jak tragické důsledky bude toto jednání pro Československo mít, odeslal generál Krejčí 29. září 1938 prezidentovi a vládě republiky telegram, v němž uvedl: „S obavami pohlížím na konferenci v Mnichově, kde bez naší účasti budou se dělit o naše území, zatímco naše armáda asi ve dvou dnech bude úplně pohotova zadržet útok snad všech sil Německa bez velkého nebezpečí, nepůjde-li proti nám Polsko. Západní mocnosti dosud ustupují Hitlerovi z obav před možnou válkou, nechť však jsou vyrozuměny, že dnes bude velmi těžko naši velmi dobře vyzbrojenou armádu s výbornou morálkou stáhnout z opevnění a postavit ji před fakt, že bez jejího zásahu se stát okleštuje. Je proto třeba se již jednou rázně ohradit proti Hitlerovým požadavkům.“

Tou dobou se čs. branné moci podařilo provést takřka v plném rozsahu mobilizaci útvarů prvního i druhého sledu. Na rozdíl od prvosledových jednotek, které obsadily státní hranice a nacházely se v plné bojové pohotovosti, však byly jednotky druhého sledu sice soustředěny v nástupových prostorech, avšak nepodařilo se u nich

⁵⁴⁵ Přestože válka dosud nevypukla, měly naše jednotky první ztráty na životech. Do 28. září 1938 padlo v bojích s německými povstalci 40 osob, 103 bylo raněno, 226 odvečeno do Německa a 10 zůstalo nezvěštných.

dosáhnout předepsaných početních stavů. I tak měla mobilizovaná čs. armáda ve stavu 48 000 důstojníků, 8 700 rotmistrů, přes 7 000 dělesloužících poddůstojníků a 1 064 390 mužů. Zmobilizované síly byly seskupeny do čtyř armád, v jejichž čele stanuli zkušení důstojníci armádní generál Sergěj Vojcechovský, divizní generál Vojtěch Boris Luža, armádní generál Josef Votruba a armádní generál Lev Prchala. Válečná čs. armáda disponovala celkem 42 vyššími jednotkami. Šlo o šest hraničních pásem, osm sborů, 12 hraničních oblastí, 21 divizi⁵⁴⁶, čtyři rychlé divize⁵⁴⁷, tři skupiny (dvě v síle divize a jedna v hodnotě pěší brigády), jeden okrsek (v síle brigády) a jednotky VOP (vnější obrany Prahy) v síle osmnácti pěších praporů.

K podpoře výše uvedených jednotek bylo připraveno 16 rot a 34 čet lehkých tanků, 117 rot nebo samostatných čet kanónů proti útočné vozbě, dunajská flotila, pět stálých a 12 improvizovaných obrněných vlaků, dále 86 motorizovaných baterií lehkých, hrubých, těžkých děl a mozdířů, 12 baterií těžkých minometů, 55 baterií protiletadlových děl, devětadvacet světlometných čet, více jak padesát rot velkých kulometů proti letadlům. Čs. letectvo postavilo v září 1938 celkem 76 mobilizovaných letek, z nichž 66 patřilo letectvu polní armády. Z uvedeného počtu bylo 23 letek stíhacích, sedm lehkých a šest těžkých bombardovacích, 16 pozorovacích, pět zvědných, šest kurýrních, tři bojová střediska, osm cvičných letek a dvě letky školní.⁵⁴⁸ Hovoříme-li o mobilizované armádě, nesmíme zapomenout ani na útvary ženijního a telegrafního vojska, doprovázené příslušnými službami, zásobami střeliva, pohonných hmot, proviantu, zdravotnického i dalšího materiálu.

Protivník, tedy nacistické Německo, počítalo s tím, že proti ČSR nasadí pět armád a jeden samostatný armádní sbor s celkem 39 divizemi (v tom 26 pěších, 4 motorizované, 3 tankové, 3 lehké a 3 horské). Německé vojenské letectvo tvořilo na podzim 1938 pět leteckých divizí s celkem 2 500 letouny, z nichž 1 200 bylo určeno k ovládnutí vzdušného prostoru nad Československem. Hlavní směr úderu měl vést od jihozápadu přes Plzeň na Prahu a kromě toho měl být realizován i očekávaný vstřícný klešťový úder směřující ze severu proti Slezsku a Hlučínsku a z bývalého Rakouska

⁵⁴⁶ Tehdejší pěší divize měla disponovat přibližně 14 000 muži, až 36 děl, 18 kanónů proti útočné vozbě, 18 minomety, přibližně 320 kulometry a třemi lehkými tanky.

⁵⁴⁷ V rychlé divizi mělo být organizačně začleněno 10 920 mužů, 98 lehkých tanků, 12 obrněných automobilů, 64 děl a minometů a 16 velkých kulometů proti letadlům.

⁵⁴⁸ Předpokládalo se, že dvě zvědné a dvě těžké bombardovací letky budou postaveny v součinnosti s francouzským letectvem. K tomu však vzhledem k postoji francouzské vlády nakonec nedošlo.

proti jižní Moravě. Záměry nacistů naznačovaly, že proti Československu bude rozpoutána bezohledná vyhlazovací válka.

V blížícím se konfliktu měla mimořádnou roli sehrát dokončená opevnění na severní Moravě obsazovaná elitními hraničářskými jednotkami čs. armády, na jejichž vzniku měl Karel Lukas zásadní podíl. Velitel jedné z nich, hraničářského pluku 6, dislokovaného v Červené Vodě a obsazujícího izolované pěchotní sruby i tvrzové objekty na Králicku, plukovník pěchoty Bohumil Borecký,⁵⁴⁹ předstoupil v těchto osudových dnech před své podřízené s následujícím projevem: *„Důstojníci a vojáci! Jako 21. května jsme přišli na hranice s nezloumnou vůlí tyto uchránit a nepřítele nepustit na historickou naši půdu, tak dnes stojíme opět na hranicích s tím větším odhodláním, neboť jsme během posledních čtyř měsíců jasně poznali, že našemu odvěkému nepříteli se nejedná o naše spoluobčany německé národnosti, kteří celých dvacet let žili v republice zcela spokojeni, nýbrž že se mu jedná o to, aby rázem ukončil tisíciletý historický boj mezi námi a Němci, aby uvrhl náš národ zpět do toho třistaletého hrobu, z něhož jsme vítězně vyšli před dvaceti lety. Tento stát, který si přivlastňuje název „nositel kultury“, který se ve svých frázích ohání Bohem a přitom šlape na všechno křesťanské učení surovou prusačskou botou, tento mocný náš nepřítel snížil se k hanobení našeho prezidenta, ministrů, armády, celého našeho národa, snížil se k podlým lžím a snaží se surovou propagandou rozvrátit naši jednotu, podlomit naše odhodlání k obraně, unavit naše nervy a rozleptat naši důvěru v naše spojence v naději, že bez války se mu podaří zlomit náš odpor. Sám se války bojí, snaží se proto propagandou a zastrašováním vzít nám naši odvahu, naši vůli k boji na život a na smrt. My se však zastrašit nedáme, my věříme našim spojencům, my věříme v první řadě sami sobě. Anglie a Francie mají příliš velký životní zájem na existenci našeho státu, než aby*

⁵⁴⁹ Generálmajor Bohumil BORECKÝ (14. 7. 1891 – 14. 10. 1954). Po vypuknutí první světové války narukoval k c. k. pěšímu pluku 36, s nímž odjel na ruskou frontu. Zde padl v březnu 1915 do ruského zajetí. Přihlásil se do čs. legií v Rusku, od léta 1917 příslušník 8. čs. střeleckého pluku (velitel roty, velitel praporu), s nímž se v létě 1920 vrátil do vlasti. 1920-1923 velitel praporu pěšího pluku 21 v Čáslavi, v letech 1924-1933 u pěšího pluku 14 v Košicích (velitel praporu a velitel školy na důstojníky pěchoty v záloze 11. divize). Od ledna 1934 zástupce velitele pěšího pluku 25 v Lučenci, 1936-1937 velitel cyklistického praporu 3 v Levicích. 1. 1. - 14. 12. 1938 velitel hraničářského pluku 6 v Šumperku. Od počátku okupace zapojen v Obraně národa jako zástupce gen. F. Bláhy (současně velitel politického okresu Hradec Králové). Spolupracoval i s výsadkem BARIUM z Velké Británie. V prosinci 1944 zatčen gestapem vězněn až do konce války (v Terezíně těžce onemocněl tyfem a jen zázrakem přežil). Po osvobození velitel 14. divize v Hradci Králové, od února 1946 zástupce velitele 5. divize v Českých Budějovicích. Po únoru 1948 přeložen do výslužby, 10. 6. 1949 zatčen StB v Hradci Králové a téhož dne předán NKVD. Odvečen do SSSR a tam v GULAGu umučen. Po listopadu 1989 rehabilitován a v září 1993 povýšen do hodnosti generálmajora in memoriam. VÚA-VHA, fond Poslužných legionářských spisů, Poslužný legionářský spis Bohumila Boreckého.

dopustily něco, co by naši existenci ohrozilo. Jest zde veliké Rusko, které nikdy nepřivolí, aby náš stát zmizel z mapy Evropy. A i kdyby nás všichni opustili, jsme zde my sami, Češi, Slováci a státu věrní Němci, kteří byť i všemi opuštěni, budeme se bránit do poslední kapky krve a do posledního dechu. MY SE UBRÁNÍME!

Svět nebude moci nečinně přihlížet našemu zápasu a nebude k němu nečinně přihlížet ani ten Bůh, kterého by naši nepřátelé tak rádi na světě svým mečem nahradili. Žádný národ v historii se nemůže pochlubit, že by bojoval sám, všemi opuštěn proti celé Evropě a že z toho boje vyšel vítězně. Tím se může pochlubit jedině národ náš, a poněvadž se historie opakuje, vyjdeme i z tohoto napohled zoufalého boje - vítězně. Vzpomeňte zpěvu husitů „Nepřátel se nelekejte - na množství nehleďte“. Stůjte proto všichni pevně tam, kam vás Republika postavila. Naším společným heslem budiž: NEPROJDOU!“⁵⁵⁰

Vojenská situace Československé republiky tak nebyla v době mnichovské konference záviděníhodná. Podle pozdějšího vyhodnocení úspěšnosti provedených mobilizačních příprav a důkladné analýzy poměru našich a protivníkových sil, se čs. armáda mohla agresorovi úspěšně bránit pouze za předpokladu zachování polské neutrality a okamžité spojenecké pomoci. Úspěšná obrana ČSR byla již od jejího vzniku vždy spojována se širším evropským válečným konfliktem, a to za účasti západních mocností a později i Sovětského svazu. Diplomatické aktivity evropských mocností účastnících se mnichovské konference, však jednoznačně směřovaly k vyloučení možnosti vojenského řešení. Ještě před čtvrtěční půlnocí 29. září 1938 bylo generálovi Ludvíku Krejčímu z Prahy oznámeno, že jednání v Mnichově sice dosud nebylo ukončeno, avšak jeho výsledkem je předání sporných československých pohraničních území Německu, jež se uskuteční ve dnech 1. až 10. října 1938. Tuto zdrcující zprávu potvrdil 30. září 1938 ve svém nočním vysílání i pražský rozhlas. Téhož dne v ranních hodinách byl generál Krejčí povolán z Račic do Prahy, kde se během dopoledne osobně zúčastnil zasedání vlády. Ta, přes důrazné naléhání nejvyšších představitelů československé branné moci a některých zástupců politických stran, závěry mnichovského diktátu 30. září 1938 přijala.

V sobotu 1. října 1938 zahájily jednotky Wehrmachtu postupné obsazování pohraničních oblastí naší republiky. Českoslovenští vojáci dostali rozkaz opustit svá

⁵⁵⁰ VÚA-VHA, fond Hraničářské pluky, Hraničářský pluk 6, kart. 2, Rozkaz plk.pěch. Bohumila Boreckého.

postavení, evakuovat vojenský materiál a současně se všemi dostupnými prostředky podílet na poskytnutí pomoci při odchodu českého obyvatelstva do vnitrozemí. Válečný konflikt tak sice nevypukl, ale pro hrstku čs. důstojníků začal právě tehdy boj na nové frontě, a to přímo v Berlíně. Shodou okolností se mezi nimi ocitl i Karel Lukas. Přímý dohled nad naplňováním dohody podepsané v Mnichově měla zajistit tzv. velvyslanecká komise sestavená z diplomatických zástupců Francie, Itálie a Velké Británie, kteří působili v Berlíně. Kromě této „velké“ komise však existovalo i několik tzv. podkomisí. A členem vojenské podkomise v čele s divizním generálem Karlem Husárkem se Karel Lukas stal. Dodatečně byl začleněn i do čs. vojenské delegace v plebiscitní podkomisi, jež detailně řešila konkrétní otázky obsazování čs. pohraničí a evakuaci vojenského materiálu, který se v něm nalézal. Proč do Berlína 3. října 1938 odjel s generálem Karlem Husárkem právě Karel Lukas, se můžeme jen dohadovat. Svou roli však bezesporu sehrály jeho vojenské schopnosti, nadstandardní jazyková vybavenost, znalost mezinárodního prostředí a schopnost nenuceně se v něm pohybovat a v neposlední řadě jistě i jeho osobní zkušenost se životem v národnostně smíšeném prostředí severní Moravy.⁵⁵¹

Zatímco se v Berlíně bojovalo o každou píď státního území i možnost evakuace materiálu z opevnění, vojenské jednotky ji s nasazením všech sil prováděly. Velitelství sborů totiž již 30. září 1938 obdržela rozkaz MNO, v němž bylo uvedeno: *„Zařídte ihned, aby ženíjní skupinovní velitelé vašeho úseku zastavili veškeré práce na těžkém opevnění. Je nutno připravit pro každý případ oddíly pro odmontování cenného zařízení, tj. zbraní, strojů, spojovacích přístrojů, filtrů, optických přístrojů atd. Velitelé hraničářských pluků sestaví ihned oddíly schopného personálu k odmontování tohoto zařízení. Je v zájmu věci, aby v případě potřeby bylo odsunuto co nejvíce materiálu. Demontážní oddíly vašeho pluku sestavte ze schopného personálu a případný nedostatek mechaniků, zámečnicků, strojníků, montérů atd. vyžádejte si okamžitě od velitele nejbližšího útvaru. K odbornému dohledu a technickému řízení práce použijte personálu ŽSV...Známost tohoto opatření a jeho účel omezte na nejmenší počet*

⁵⁵¹ Podrobněji viz vynikající práce STRAKA, Karel: *Vojáci, politici a diplomaté. Československá vojenská delegace na jednáních mezinárodního výboru v Berlíně a odstoupení českého pohraničí v říjnu 1938*. Ministerstvo obrany, Praha 2008.

důstojníků. K dopravě vašich rozkazů použijte výhradně kurýrů. Rozkaz k případnému provedení demontáže bude vydán zvlášť. ⁵⁵²

Většina hraničářských pluků zahájila evakuaci 2. října 1938 ráno.⁵⁵³ Nejdříve bylo nařízeno odvážení srubové dávky proviantu, poloviny střeliva z objektů těžkého opevnění a veškerého střeliva z objektů lehkého opevnění, až na jeden truhlík střeliva pro každý lehký objekt. O den později 3. října 1938 v poledne, bylo nařízeno odvážení veškerého střeliva ze srubů až na posledních 10 %. Konečné rozhodnutí obdržely útvary 6. října. Tehdy se začal odvážet zbytek střeliva kromě 60 nábojů do pušky a 1 050 nábojů do lehkého kulometu na hlaveň. Zároveň byla zahájena demontáž a odsun vnitřního zařízení i zbraní. Odvážely se překážky, zařízení stavenišť, kasáren, armovací železo, cement, stavební stroje, zkrátka vše, co bylo možné zachránit.⁵⁵⁴ Snad nejvýstižněji celou evakuaci popisuje ve svém hlášení štábní kapitán František Cerman, který v té době velel II. praporu hraničářského pluku 19: *„Aktivní mužstvo vydalo ze sebe vše. Bez spánku, s odřenýma rukama odmontovávalo srubové zařízení, které nikdy předtím nevidělo dávat dohromady. Odpočívalo pouze několik hodin, a to na slámě na holém betonu položené...Bude-li shledán někde nedostatek materiálu, neb poškození, nemůže býti nikdo od praporu viněn. Důstojníci, rotmistři a mužstvo po ony dny pracovali nad své síly, a lze jenom jim děkovat, že ponechali nepříteli v opevnění jen beton a železo tam, kde lidskou silou nebylo možno zakročit.* ⁵⁵⁵

V souvislosti s ústupem čs. jednotek z opevnění bývá často uváděna depeše, kterou 30. září 1938 odeslal tehdejší ministr zahraničí ČSR Kamil Krofta československým zastupitelským úřadům v Paříži a Londýně: *„Upozorněte vládu, hlavní štáb, že mnichovským rozhodnutím nás přinutili vydat pevnosti neporušené a vyzbrojené. Upozorněte je, že svým rozhodnutím se tudíž postarali o další vyzbrojení Hitlera proti sobě, neboť v pevnostech, které jsme nuceni vydat do 10. října, je za dvě*

⁵⁵² VÚA-VHA, fond Hraničářské pluky, Hraničářský pluk 19, kart. 1, Vel. II. sboru čj. 378/Taj.3.odd.1938 z 30. 9. 1938.

⁵⁵³ Na území Československa zůstalo bezprostředně po Mnichovu 38 pěchotních a jeden dělostřelecký srub. S výjimkou tří objektů u Komárna se zbytek objektů nalézal v prostoru mezi Novým Hrádkem a Zbečnickem (v případě dělostřeleckého srubu šlo o objekt N-D-S 75 tvrze Dobrošov). K vyklizení těchto pevnostních objektů, které původně obsazovali příslušníci hraničářských pluků 17 a 18 dalo velitelství II. sboru příkaz 15. listopadu 1938 (VHA, hran.pluk 17, kart. 1, Vel. II. sboru čj. 64.019/ Taj.4.odd.1938).

⁵⁵⁴ VÚA-VHA, fond Hraničářské pluky, Hraničářský pluk 19, kart. 1, Vel. II. sboru čj. 378/Taj.3.odd.1938 z 30. září 1938.

⁵⁵⁵ VÚA-VHA, fond Hraničářské pluky, Hraničářský pluk 19, kart. 1, Hran. prapor II./19. čj. 625/Taj.1938 z 2. prosince 1938.

miliardy kanónů, kulometů a munice.“⁵⁵⁶ Domnívám se, že výše uvedená fakta svědčí o tom, že skutečná situace byla poněkud jiná. Je sice pravda, že výzbroj a zařízení objektů okupanti stejně získali, ale až po 15. březnu 1939. V říjnu 1938 se vojákům podařilo s takřka nadlidským úsilím z opevnění odvézt téměř veškeré vnitřní zařízení, zbraně, dokonce i velké množství protitankových a protipěchotních překážek z okolí objektů.⁵⁵⁷

I přesto, že byla činnost vojenské podkomise v Berlíně brzy ukončena, zůstali čs. důstojníci v hlavním městě Německa až do 11. října 1938, aby se případně mohli podílet na urovnání incidentů, k nimž mohlo při obsazování pohraničí dojít prakticky kdykoliv a kdekoliv. Poté Karel Lukas odevzdal našemu vojenskému atašé v Berlíně plukovníkovi generálního štábu Antonínu Hronovi písemnosti, které z činnosti vojenské podkomise vznikly a 12. října 1938 se spolu s ostatními členy delegace vrátil do Prahy. Dozajista se nevracel s příjemnými pocity. Podobně jako tisíce čs. vojáků se jen obtížně vyrovnával s tím, co se během posledních dnů odehrálo. V jeho případě však byla situace složitá i proto, že mezi městy, městečky a vesnicemi zabranými Německem bylo i malé Brničko, kde se narodil. Ve státě, jenž zmrzačil jeho vlast, nyní žijí známí, přátelé, sourozenci i jeho dvaosmdesátiletá maminka. Později o tom napsal: *„Byl jsem na Vánoce 1938 doma, podívat se na moji mámu. Zajel jsem do Brnička z Prahy. Tehdy již to bylo v Německu. Moji kamarádi ze Zábřeha, sousedé z Brnička byli bezradní, jako by se probudili z těžkého snu. Na jejich ústech visela otázka: „Co bude dál?“ Neměl jsem na to odpovědi. Sám jsem byl shrbený pod vahou ran, které nám osud udělil. Jen dvě hodiny jsem se zdržel doma. Nelíbilo se mi tam. Rychle jsem odjel. Necítil jsem se doma, třeba jsem byl u své mámy v rodné chalupě. Ten kraj vždy na Vánoce tak krásný, byl smutný. Bylo tam pusto, nebylo radosti. Smutné Vánoce. Bylo mně všech těch známých velmi líto. Každý cítil, že to tak nemůže zůstat“.*⁵⁵⁸

⁵⁵⁶ Například KAPLAN, Václav: Pevnost Dobrošov. Kruh, Hradec Králové 1983, s. 12.

⁵⁵⁷ Vzhledem k tomu, že v obsazeném území zůstala na podzim 1938 naprostá většina československých pevnostních objektů, ztratila existence speciálních pevnostních jednotek své opodstatnění a bylo proto rozhodnuto elitní hraničářské pluky a hraničářský prapor 50 rozpustit. K tomu došlo výnosem MNO čj. 17.708 Taj.I./1.odděl. 1938 z 26. října 1938. Pluky byly likvidovány se všemi svými složkami (včetně strážních praporů), s výjimkou rot VKPL, které byly přemístěny následovně: od hraničářského pluku 4 k pěšímu pluku 15 do Hranic, od hraničářského pluku 18 k pěšímu pluku 48 do Jaroměře a od hraničářského pluku 19 k pěšímu pluku 30 do Vysokého Mýta. S likvidací hraničářských pluků bylo započato ihned po obdržení výše uvedeného výnosu a měla být ukončena nejpozději do 30. listopadu 1938. Výjimku tvořil hraničářský pluk 4, kterému byla lhůta k provedení likvidace prodloužena do 15. prosince 1938. VÚA-VHA, ŘOP 1938, 38-2/1-136. Ke zrušení „mužstva ZÚ“ došlo s okamžitou platností 18. ledna 1939 (VÚA-VHA, ŘOP 1939, 10-8/1-2).

⁵⁵⁸ VMŠ, Pozůstalost Karla Lukase, článek *„Attaché K. Lukas severomoravským krajanům“* publikovaný v novinách Svornost (vydáváných v Chicagu) 19. listopadu 1944.

Podrobení se mnichovskému diktátu a odstoupení pohraničních oblastí Německu však situaci ani zdaleka neuklidnilo. Již 2. října 1938 zasáhly jednotky čs. armády proti ozbrojeným oddílům henleinovců při ochraně českého obyvatelstva v Českém Krumlově. O rozsahu konfliktu si je možné udělat představu z toho, že byly na naší straně do boje nasazeny tanky a dokonce i obrněný vlak. Nejiná byla situace na severní Moravě, kde se jednotky bývalého šumperského pěšího pluku 13 střetly v pondělí 31. října 1938 se sudetoněmeckými ozbrojenci v boji o Moravskou Chrastovou. Obdobné srážky, jež si na československé straně vyžádaly řadu raněných i padlých, se odehrávaly na nejrůznějších místech. Ušetřen jich nebyl ani východ republiky. Jak území Slovenska, tak i Podkarpatské Rusi bylo ohrožováno novými územními nároky Maďarska a Polska. Rozsáhlé ozbrojené akce nejrůznějších nacionalistických skupin tak donutily představitele naší armády provést přesun části jednotek z Čech a Moravy na východ státu, kde se v následujících týdnech a měsících podílely na jižním Slovensku a Podkarpatské Rusi na bojových operacích jak proti maďarským bojůvkám podporovaným pravidelnou maďarskou armádou, tak i na bojích proti Polákům nebo ukrajinským nacionalistům – příslušníkům Karpatské Siče. V českých zemích v té době panovala naprosto odlišná situace. Probíhala postupná demobilizace čs. branné moci a její návrat k mírové, i když následkem odstoupení velké části státního území, poněkud modifikované organizaci. Zároveň byl připravován projekt reorganizace armády, jenž měl zohlednit novou vojenskostrategickou situaci republiky.

Československu jako celek se však na přelomu let 1938-1939 ocitlo v hluboké depresi a morální krizi plynoucí z tragických mnichovských událostí, zrady našich spojenců i vynucené kapitulace. Mezinárodně-politická situace ve světě se dále zhoršovala a mnozí hleděli do budoucnosti s obavami. Právě tehdy se na pultech knihkupectví objevila kniha pamětí bývalého nadřízeného Karla Lukase armádního generála Josefa Šnejdárka, kterou pod názvem „Co jsem prožil“ vydalo pražské nakladatelství Melantrich. Barvitě vzpomínky psané specifickým slohem a svérázným jazykem přicházely jakoby z jiného světa. Nikomu z nich jistě neunikla jejich závěrečná pasáž: *„Ještě jednou bych chtěl do Afriky. Vidět a cítit slunce Afriky. Slyšet pochod legie. Dnes večer si jej dám zahrát. Kávu budu pít z plechového šálku legionáře číslo 5.824. Dal jsem si šálek pozlatit. Nejcennější památka. Šel mockrát Saharou, přes moře,*

*zpátky, zase na frontu. Nejdražší památka. Symbol. Jsem dnes jako on: pozlacený a dřevý. Moc zoufalého se dnes ve světě děje. Já nezoufám.*⁵⁵⁹

2.8 Na Podkarpatské Rusi (1938-1939)

Podepsání Mnichovské dohody udělalo tečku nejen za jednou etapou existence ČSR, ale i za výstavbou opevnění. Většina pevnostních objektů připadla nacistickému Německu, koncepce obrany Československa se zhroutila. I Ředitelství opevňovacích prací zahájilo postupnou likvidaci. Pro Karla Lukase musel být nalezen nový úkol. Nehledali ho dlouho. Již 2. listopadu 1938 byl totiž ustanoven styčným důstojníkem Ministerstva národní obrany u autonomní vlády Podkarpatské Rusi Msgre Augustina Vološina. Již čtyři dny později opustil Prahu a společně s nadporučíkem letectva Mikulášem Guljaničem, který mu byl přidělen jako pobočník,⁵⁶⁰ odlétli do Chustu. Styčný důstojník MNO (existoval nejen při podkarpatoruské, ale i slovenské vládě) měl být jakousi prodlouženou rukou Hlavního štábu a zprostředkovávat spolehlivé informace o vývoji situace ve svěřeném prostoru. Nebyl to vůbec jednoduchý úkol. Podkarpatská Rus v době, kdy zde začal Karel Lukas působit, představovala neklidné území napadané zvenčí polskými a maďarskými teroristickými bojovkami a zevnitř rozvrácené akcemi rusínských nacionalistů. Zpočátku navíc Karel Lukas v Chustu pracoval bez přesně vymezených kompetencí, které Hlavní štáb dokončil teprve v prosinci 1938. Teprve tehdy bylo rozhodnuto, že podřízen MNO – Hlavnímu štábu, přičemž náplň jeho činnosti, kromě informování nadřízených složek v Praze a vyšších velitelství v oblasti jeho působnosti, tvořila také poradní a informativní funkce pro členy podkarpatoruské autonomní vlády o vojenských opatřeních, stejně jako zprostředkování styku s Vojenskou kanceláří prezidenta republiky, MNO nebo velitelstvím VI. sboru. Kromě toho měl sledovat jak u předsednictva autonomní vlády a jednotlivých ministerstev i veškerá připravovaná nebo prováděná opatření, pokud by mohla mít vliv na zájmy obrany státu v nejširším slova smyslu.⁵⁶¹ O situaci Karel Lukas vypracovával písemná hlášení, která pravidelně odesílal do Prahy na Hlavní štáb.

⁵⁵⁹ ŠNEJDÁREK, Josef: *Co jsem prožil*. Melantrich, Praha 1939, s. 249.

⁵⁶⁰ Kromě něj mu byl přidělen ještě npor.pěch. Josef Parčani.

⁵⁶¹ VÚA-VHA, fond Hlavní štáb 1938, kart. 298, inv. č. 4670, čj. 6836 dův. Hl. št./3. odděl. 1938.

Kromě výše uvedených úkolů Karel Lukas od druhé poloviny ledna 1939 výrazně podporoval i činnost vojenské propagační skupiny štábního kapitána generálního štábu Emila Novotného, která v Chustu působila od 23. ledna 1939.⁵⁶² Jejím úkolem byl pokus o eliminaci účinků nepřátelské propagandy a dezinformačních kampaní na místní obyvatelstvo a zároveň i snaha o povznesení prestiže čs. armády. Ještě před příjezdem štábního kapitána Novotného měl Karel Lukas prozkoumat možnosti šíření čs. propagandy na Podkarpatské Rusi prostřednictvím rozhlasového vysílání. Jeho hlášení z 1. prosince 1938 však těm, kdo o tomto projektu uvažovali, mnoho radosti nepřineslo: „*Radiový poslech na Podkarpatské Rusi je...teprve v plenkách...elektrisace není příliš pokročilá, hospodářské poměry nedovolují nákup drahých lampových přijímačů. Má-li býti na Podkarpatské Rusi rozšířena propaganda rádiem, je nutno pro delší dobu počítati s poslechem krystalovým, který je cenově mnohem dostupnější...Z hlediska praktického je žádoucím...aby stanice byla dostatečně silná. Pro tento účel by se bez velkých investic výhodně hodila vysílací stanice v Hanisce u Košic, která byla evakuována. Je dosti silná na pohon Dieselovými motory. Prosím, aby v tomto směru bylo působeno u poštovní správy, poněvadž řešení stavěné na jiné bázi, než jak jsem uvedl, by bylo řešením jen polovičním a nevhodným.*“⁵⁶³

Jedním z nejsložitějších úkolů, který musel Karel Lukas na Podkarpatské Rusi vyřešit, bylo jeho osobní zapojení do urovnání tzv. rozvegovského incidentu, jenž po Vídeňské arbitráži představoval vůbec nejzávažnější konflikt v československo-maďarských vztazích. Incident propukl 6. ledna 1939 v Rozvegově, jež bylo předměstím Mukačeva, a přestože mělo zůstat na československé straně hranice, Maďaři ho obsadili. O vzniklém problému se opakovaně diskutovalo, avšak bez úspěchu, a proto se někteří naši důstojníci rozhodli Rozvegovo obsadit vojensky. Jako záminka jim posloužilo opakované ostřelování našich hlídek, které odtud prováděly maďarské teroristické jednotky. Když došlo osudné noci k postřelení jednoho z četníků a k další přestřelce ve vinicích nad Rozvegovem, rozhodli se Čechoslováci problém jednou provždy vyřešit a Rozvegovo obsadit. Vypukl tak velice nebezpečný a závažný pohraniční incident, kdy na naší straně stály jednotky pěšího pluku 36 a příslušníci SOS,

⁵⁶² VÚA-VHA, fond Hlavní štáb 1939, kart. 497, inv. č. 1387, Hlášení pplk.gšt. Karla Lukase z 11. ledna 1939 a hlášení špkt.gšt. Emila Novotného z 31. ledna 1939. Karel Lukas skupině dokonce a poskytl jednu ze dvou místností ve vládní budově v Chustu, které měl k dispozici.

⁵⁶³ VÚA-VHA, fond Hlavní štáb 1938, kart. 337, inv. č. 687, hlášení pplk.gšt. Karla Lukase z 1. prosince 1938.

které podporovaly obrněné automobily a dokonce i dělostřelectvo. Konflikt trval několik hodin, převaha na bojišti se střídavě přelévala z jedné strany na druhou a styční důstojníci na československé i maďarské straně museli vyvinout mimořádné úsilí, aby byl krvavý konflikt zastaven.⁵⁶⁴ Jedním z nich byl i Karel Lukas, jak o tom svědčí vzpomínka Mikuláše Guljaniče: „„*Situace v Rozvegovu se vyvinula tak, že bylo naprosto nezbytné s Maďary vyjednávat. Jedna i druhá strana si totiž uvědomovaly, že nějakého výraznějšího úspěchu není možné dosáhnout bez větších ztrát na lidských životech. Proto jsme s panem podplukovníkem Lukase vyrazili jako parlamentáři do obsazeného Mukačeva k jednání s velitelem maďarských jednotek, plukovníkem, jehož jméno jsem již však bohužel zapomněl. Vlastní vyjednávání probíhalo v hotelu „Szilág“, kde si Maďari zřídili svůj hlavní stan. Jak se však později ukázalo, ono vyjednávání, přestože vůbec nebylo jednoduché, bylo jen slabým odvarem ve srovnání s tím, co jsme museli absolvovat, než jsme se na něj vůbec dostali. Okolí hotelu bylo totiž obklopeno davem řvoucích, ozbrojených szabaskapatníků, jejichž špalírem jsme museli projít. Tehdy jsem se opravdu bál o život. Stačilo, aby se někdo z té smečky neovládl, a vše mohlo špatně dopadnout. Myslím si, že tento zážitek nebyl ničím příjemným ani pro jednoho z nás, ale podplukovník Lukas měl oproti mě alespoň výhodu v tom, že ho zde osobně nikdo neznal, zatímco mě v onom davu poznalo několik maďarských nacionalistů z Chustu a začali vyřvávat: „Zrádce Guljanič! Pověsit!“ V tu chvíli ve mně byla opravdu malá dušička. Když jsme se konečně protlačili do hotelu a zapadly za námi dveře, výrazně se nám oběma ulevilo, přestože nás to hlavní vlastně mělo teprve čekat.*

Maďarský plukovník, který nás již očekával, byl bývalý rakousko-uherský důstojník, a tak jednání probíhalo v němčině, i když jsme si občas vypomohli maďarštinou, a to jsem pak podplukovníku Lukasovi tlumočil. Podmínky, které nám zástupce maďarské strany na úvod jednání přestřel, byly pro nás naprosto nepřijatelné. Ve svém důsledku by se totiž rovnaly bezpodmínečné kapitulaci čs. jednotek, což jsme kategoricky odmítli. Naše představy o řešení situace byly zase těžko přijatelné pro Maďary, a proto není divu, že jednání brzy zamrzlo na mrtvém bodě, ze kterého jsme se nemohli hnout. Už to vypadalo, že jsme do Mukačeva jeli zbytečně, když

⁵⁶⁴ Podle dostupných zpráv bylo na čs. straně pět mrtvých (čtyři vojáci a jeden příslušník SOS) a několik raněných. Maďari později oficiálně přiznali devět mrtvých (z toho čtyři důstojníky). Ovšem zprávy naší vojenské zpravodajské služby, fotografie z pohřbů maďarských vojáků i vzpomínky pamětníků dokazují, že maďarské ztráty musely být mnohonásobně vyšší.

v tu chvíli přišlo nečekané rozuzlení celé situace. Zvenčí totiž pojednou dolehlo dunění dělostřelecké palby a podle rozčilené reakce maďarského plukovníka jsme hned zjistili, že má tento „koncert“ dozajista na svědomí naše dělostřelectvo. Přiskočil totiž oknu, otevřel je a začal na nás řvát: „Jak se tady máme dohadovat o příměří, když vaše dělostřelectvo masakruje moje vojáky!“ Tvářil se přitom, jakoby oni byli svatoušci, kteří na dobu vyjednávání postup svých jednotek zastavili. Občasná ozvěna kulometné palby v okolí města, která se ozývala prakticky neustále, totiž svědčila o něčem naprosto jiném. Nicméně nasazení dělostřelectva, to již bylo něco jiného a na maďarského plukovníka to viditelně udělalo patřičný dojem. Znervózněl, a přestože se to snažil zakrýt rozčileným křikem, zřejmě dostal i trochu strach. Pan podplukovník Lukas to jasně vycítil a rozhodl se tak říkajíc kout železo dokud je žhavé. A vyplatilo se to! Jednání, která až do té doby vypadala naprosto neprůchodně, byla během následujících minut zakončena podepsáním dohody o příměří.

Na její zpečetění nechal maďarský plukovník přinést láhev červeného vína s třemi skleničkami, poněkud teatrálně nám nalil a pronesl nějaký přípitek, který si však po těch letech již nepamatuji. Ani já, ani podplukovník Lukas jsme však na nějaké bratření náladu neměli, a tak jsme jen ve víně trochu smočili rty, aby se neřeklo, pochválili je, že je dobré, rozloučili jsme se a vyrazili ke svým. Vracet jsme se však museli stejnou cestou, jakou jsme přišli, a tak nás ještě jednou čekal špalír řvoucích fanatiků, kteří byli jistě schopni všeho. Zachránilo nás dozajista jen to, že jsme měli charakter parlamentářů, jinak bych si o našem osudu nedělal vůbec žádné iluze. I tak jsem se však nemohl ubránit nepříjemnému dojmu, že se nás dav pokusí napadnout, jen co budeme od hotelu trochu dál, a pak své počínání zdůvodní tím, že jsme je svým chováním vyprovokovali. Cesta oním řvoucím špalírem nebyla skutečně ničím příjemným, a kdybych se byl býval nestyděl, snad bych se k našemu přistavenému automobilu raději rozeběhl, abych již byl z tohoto vosího hnízda co nejdříve pryč. Jakoby pan podplukovník Lukas vycítil, co se ve mně odehrává, uslyšel jsem pojednou vedle sebe jeho uklidňující hlas: „Nebojte se pane nadporučíku, nic si na nás nedovolí! Nedejte na sobě nic znát. Tvařte se, že vás vůbec nemohou vyvést z míry.“ Tehdy jsem nevěděl, kde bral tu jistotu, že se nám nic nestane, ale byl jsem mu za ta povzbuzující slova vděčný. Chytil jsem se jich doslova právě tak, jako se tonoucí, chytá i toho sebemenšího stébla. K autu jsme nakonec opravdu dorazili v pořádku a podařilo se nám Mukačevo ve zdraví opustit. Když o tom dnes s odstupem mnoha let přemýšlím, musím

*před podplukovníkem Lukase a jeho chladnokrevností alespoň obrazně smeknout. Byl to opravdový hrdina. Dnes již se svými frontovými zkušenostmi vím, že tehdy v Mukačevu žádnou jistotu, že vše dobře dopadne, neměl, vlastně ani nemohl mít. A přesto nejenže na sobě v té vypjaté situaci nedal nic znát a dokázal v sobě strach, který dozajista měl, potlačit, ale ještě uklidnil mladého nezkušeného nadporučíka, jemuž se z té hrůzy kolem začala tak trochu třást kolena.*⁵⁶⁵

Činnost Karla Lukase na Podkarpatské Rusi náhle ukončily březnové události roku 1939. Již na počátku měsíce se začaly objevovat zprávy o připravovaném protičeském povstání. O tom, že mají reálný základ, svědčilo vyloupení skladiště zbraní v budově Zemského četnického velitelství v Chustu, ke kterému došlo v noci ze 3. na 4. března 1939. Neznámí pachatelé se tehdy zmocnili více než sto pušek a pistolí a také velkého množství střeliva.⁵⁶⁶ Druhý den se na policejní ředitelství dostavil Ing. Voljanskij ze štábu Karpatské Siče a žádal, aby mu bylo svěřeno vyšetřování krádeže.⁵⁶⁷ Karel Lukas k tomu ve svém hlášení odeslaném na Hlavní štáb uvedl: *„Voljanskij jest šéf špionážní služby organisace Karpatská Sič. Dále poznamenávám, že podle zpráv, které zde kolují, krádež se měla státi s vědomím vládních činitelů. Toto také by potvrzoval postup při vyšetřování.*⁵⁶⁸ Následujícího dne Voljanskij přinesl prohlášení Petra Karpatčuka a Ivana Bihuna, kteří se ke krádeži přiznali a zavazovali se, že ukradené zbraně během dne vrátí. Tím se sice situace částečně zklidnila, ale pouze navenek. Ve skutečnosti se však i nadále zhoršovala a v noci z 13. na 14. března 1939 přerostla v ozbrojené povstání, během kterého se příslušníci Karpatské Siče pokusili obsadit vládní budovu v Chustu. Čs. armádě se ho však za cenu dvou mrtvých a několika raněných podařilo potlačit.⁵⁶⁹

O několik málo hodin později přišel konec Československé republiky. Když Slovensko 14. března 1939 s Hitlerovým souhlasem vyhlásilo samostatnost, pokusila se toho Vološinova vláda využít a ještě téhož dne vyhlásila i ona nezávislou Karpatskou Ukrajinu. Na rozdíl od Slováků byl však osud Rusínů zpečetěn. Maďarské jednotky totiž již 14. března zahájily přes tvrdý odpor, který jim čs. armáda

⁵⁶⁵ Záznam rozhovoru autora s plukovníkem letectva Mikulášem Guljaničem 9. listopadu 1990.

⁵⁶⁶ HOLUB, Ota: *Boje československé armády a jednotek stráže obrany státu na Podkarpatské Rusi (Karpatské Ukrajině) v březnu 1939*. In: *Odboj a revoluce*, 1969, roč. 7, č. 5, s. 9.

⁵⁶⁷ VÚA-VHA Praha, fond Hlavní štáb 1939, kart. 382, inv. č. 5307, překlad úředního hlášení ze 6. března 1939.

⁵⁶⁸ Tamtéž, hlášení pplk.gšt. Karla Lukase z 9. března 1939.

⁵⁶⁹ HOLUB, Ota: *Boje československé armády a jednotek stráže obrany státu na Podkarpatské Rusi (Karpatské Ukrajině) v březnu 1939*. In: *Odboj a revoluce*, 1969, roč. 7, č. 5, s. 20.

kladla,⁵⁷⁰ okupaci Podkarpatské Rusi. Co se v té době přesně dělo s Karlem Lukasem bohužel nevíme. Jeho blízký přítel podplukovník generálního štábu Alois Fišera, jenž tehdy zastával funkci náčelníka štábu 12. divize, jejíž jednotky svedly tvrdé boje s postupujícími Maďary, po druhé světové válce uvedl, že s Karlem Lukasem naposledy telefonicky hovořil 15. března 1939 asi kolem desáté hodiny večerní. Oba již věděli, že nastal konec samostatné republiky a nad Pražským hradem že již vlaje prapor s hákovým křížem. Rozloučili se a navzájem si popřáli šťastnou cestu do Rumunska.⁵⁷¹ Karel Lukas Chust opustil společně s příslušníky pěšího pluku 45, a protože cesta na Slovensko již byla obsazena Maďary, zamířil společně s ním na rumunské území. Zatímná velitel pluku podplukovník pěchoty František Václavěk o tom později napsal: „*Pluk s rotou obrněných automobilů a s dělostřeleckým oddílem po odpoutání se od nepřítel nastoupil dne 16. 3. o 9.30 hod. pochod na Ťačevu zajištěn zadním vojem. V Chustu v kasárnách bylo ponecháno asi padesát nemocných a raněných vojinů, kteří nebyli schopni pochodu... Ústup jednotlivých skupin do Ťačeva byl rušen přepady „Síčů“, takže několikrát zasáhla pěchota s obrněnými vozy a v Buštině i dělostřelectvo. Během ústupu byli zabiti i četníci a jeden finančník... Dne 16. 3. o 17. hod. přešly poslední oddíly most v Ťačevu do Rumunska.*“⁵⁷²

V souvislosti s přítomností Karla Lukase v Rumunsku se logicky nabízí otázka, proč již v té době nezůstal za hranicemi a nezapojil se do rodícího se odboje. Příležitost k tomu měl na první pohled vynikající. Nebylo to ale tak jednoduché, jak se dnes může zdát. V roce 1946 o tom sám napsal: „*Jako vojenský uprchlík byl jsem v zemích, jimiž jsem projížděl, v té době nevídaným hostem. Čs. zast[upitelské] úřady, přes to, že jsem o to žádal, neprojevíly dosti pochopení, aby mně umožnily zůstatí za hranicemi. Proto jsem se musel vrátiti do ČSR.*“⁵⁷³ Po dva týdny trvajícím putování přes Rumunsko, Jugoslávii a území bývalého Rakouska tak Karel Lukas 31. března 1939 překročil hranice Protektorátu Čechy a Morava.⁵⁷⁴

⁵⁷⁰ Augustin Vološin dokonce velitele 12. divize brigádního generála Olega Svátka formálně pověřil obranou Podkarpatské Rusi. VÚA-VHA, fond Hlavní štáb 1938, kart. 280, inv. č. 5328, Telegram Augustina Vološina Hlavnímu štábu z 15. března 1939.

⁵⁷¹ VÚA-VHA, fond MNO 1945, kart. 117, čj. 6483 dův. I/8. odděl. 1945, Zpráva generála Aloise Fišery, s. 6.

⁵⁷² VÚA-VHA, fond Hlavní štáb 1939, kart. 357, inv. č. 7820, čj. 495 hl. št./1. odděl. 1939, Hlášení velitele pěšího pluku 45 „Rumunského“ z 31. března 1939.

⁵⁷³ VM Šumperk, Pozůstalost Karla Lukase, koncept „Příhlášky“ pro důstojníky z povolání, zaslané v červenci 1946 Ministerstvu národní obrany.

⁵⁷⁴ VM Šumperk, Pozůstalost Karla Lukase, Cestovní pas Karla Lukase.

3. ZA DRUHÉ SVĚTOVÉ VÁLKY (1939-1944)

3.1 Na domácí frontě v řadách Obrany národa

Ihned po příjezdu do Protektorátu navázal Karel Lukas kontakt se svými přáteli a zapojil se do odbojové činnosti v řadách Obrany národa. V té době však již bylo rozhodnuto, že část našich důstojníků odejde do zahraničí, kde se bude podílet na vytváření československých vojenských jednotek, jež se měly stát obdobou našich legií z let první světové války. K odchodu za hranice byl svými kolegy plukovníky generálního štábu Jaroslavem Vedralem⁵⁷⁵ a Čeňkem Kudláčkem⁵⁷⁶ vyzván i Karel Lukas. Právě od nich obdržel kontaktní adresy na ilegální organizaci, která mu měla pomoci při přechodu hranic do Polska, a Ústřední vedení Obrany národa ho pověřilo kurýrními úkoly.⁵⁷⁷

3.2 Přes Polsko do Francie (1939-1940)

Dne 25. července 1939 opustil Karel Lukas svůj pražský byt, jenž byl krátce poté vydrancován gestapem a nočním rychlíkem odjel z Prahy. Zbytek noci přečkal v Brně, odkud druhého dne pokračoval přes Valašské Meziříčí do Frýdlantu-Řečic, kde se napojil na místní převaděčskou organizaci. Ta také zajistila v noci z 27. na 28. července přesun třináctičlenné skupiny, v níž byl i Karel Lukas, na Bílý kříž. Prudký déšť a zvýšená činnost německých hlídek na hranicích však způsobila, že skupina uprchlíků strávila celý den na Bílém kříži. Teprve v půl desáté v noci se mohla vydat na další pochod a 29. července ve tři hodiny ráno dorazila bez dalších problémů do Horní Lomné, kde byla celkem přátelsky přivítána polskými finančníky, kteří pro ni zajistili

⁵⁷⁵ Divizní generál Jaroslav VEDRAL-SÁZAVSKÝ (17. 11. 1895 – 6. 10. 1944). V září 1915 padl do ruského zajetí. Zde se přihlásil do čs. legií, v nichž konal službu jako velitel kulometné rotu u 2. čs. střeleckého pluku. 1920-1922 velitel rotu u pěšího pluku 2 v Litoměřicích. V letech 1922-1924 posluchač pražské Válečné školy. 1924-1928 u velitelství 3. divize v Litoměřicích (přednosta 2. a 3. oddělení). 1928-1932 náčelník štábu 2. horské pěší brigády ve Spišské Nové Vsi. V letech 1932-1933 velitel horského praporu 10 v Sabinově. 1934-1939 u MNO - hlavního štábu (přednosta výcvikové skupiny 5. oddělení). Za branné pohotovosti státu na podzim 1938 byl náčelníkem štábu VIII. sboru v Uherském Hradišti. Za okupace člen Ústředního vedení Obrany národa. Rozhodující měrou se podílel na organizaci odchodu čs. vojenských letců do zahraničí. V lednu 1940 uprchl do Francie, ustanoven přednostou II. odboru Čs. vojenské správy ČSNV v Paříži (začal používat krycí jméno Sázavský). 1941-1943 čs. vojenský atašé u norské exilové vlády Londýně. 1943-1944 přednosta 3. oddělení ŠVBM v Londýně. V srpnu 1944 odeslán na vlastní žádost do Ruska, kde převzal velení 1. čs. samostatné brigády v SSSR. Padl krátce po vstupu na osvobozené čs. území. VÚA-VHA, fond Kvalifikačních listin, Kvalifikační listina Jaroslava Vedrala a fond Poslužných legionářských spisů, Poslužný legionářský spis Jaroslava Vedrala.

⁵⁷⁶ Podrobně o jeho osudech viz JIRÁNEK, Tomáš: *Šéf štábu Obrany národa – Neklidný život generála Čeňka Kudláčka*. Academia, Praha 2015.

⁵⁷⁷ VM Šumperk, Pozůstalost Karla Lukase, koncept „Příhlášky“ pro důstojníky z povolání, zaslané v červenci 1946 Ministerstvu národní obrany.

provizorní ubytování v místním hostinci. Ráno byla skupina finančníky předvedena na finanční stanici, odkud byli uprchlíci odvedeni na četnickou stanici do Dolní Lomné, aby následně pokračovali pěšky do Jabloňova a odtud autobusem do Těšína. Z tamního nádraží skupina odcestovala následujícího dne dopoledne osobním vlakem do Krakova, kde se její příslušníci odpoledne hlásili na místním konzulátu.

Po přenocování ve spolku „Wisla“ pokračoval 31. července 1939 Karel Lukas v cestě do Varšavy, kam dorazil téhož dne po osmé hodině večer. Noc již strávil mezi svými na čs. vyslanectví, kde ho přivítali jeho přátelé plk.gšt. Alois Fišera a plk.gšt. Prokop Kumpošt. Následujícího dne ho osobně přijal i čs. vyslanec dr. Juraj Slávik a nabídl mu, aby do doby, než se rozhodne o jeho dalším poslání, působil ve Varšavě jako pomocník vojenského ataše plukovníka Kumpošta, což Karel Lukas přijal. V tomto přidělení však nezůstal dlouho. Již 16. srpna 1939 pozdě večer totiž Varšavu opustil nočním rychlíkem jedoucím do Gdyně. Následujícího dne v šest hodin ráno projel Gdaňskem a do svého poznámkového sešitu si zapsal větu: „*Dráty polské, vojáci němečtí, hakenkreuze, krávy*“. Ve čtvrt na osm ráno dorazil vlak do Gdyně a ještě téhož dne odpoledne se Karel Lukas nalodil na loď Castelholm a se 4. lodním transportem opustil Polsko. Po čtyřdenní plavbě kolem dánských břehů s mezipřistáním ve Frederikshavenu dorazil 21. srpna v půl čtvrté odpoledne do Calais. Ještě téhož dne odjel vlakem přes Rouen do Paříže, kde se ohlásil na čs. vyslanectví a byl zařazen do funkce pomocníka čs. vojenského ataše plk.gšt. Václava Kaliny.⁵⁷⁸

Nedlouho po vypuknutí 2. světové války byl Karel Lukas pověřen speciálním úkolem a prakticky celé září a říjen 1939 objížděl internační tábory, v nichž francouzská vláda internovala tisíce příslušníků mezinárodních brigád ze Španělska. Zde postupně pořídil evidenci všech Čechoslováků a vyjednával o jejich propuštění do tvořící se čs. armády ve Francii. Nejdéle pobýval ve známém táboře „Gurs“, kde se mezi 16. – 19. říjnem 1939 sešel s velkou skupinou 539 čs. interbrigadistů. Valnou většinu z nich následně doporučuje přijmout do čs. armády, a to včetně invalidů, kteří se v táboře nacházejí, čímž je zachránil před možným vydáním nacistickému Německu.⁵⁷⁹ Prakticky celý prosinec 1939 prožil následně Karel Lukas jako člen odvodní komise

⁵⁷⁸ Celý tento odstavec je zpracován na základě údajů obsažených ve vlastnoručně psaném sešitě nadepsaném „Odjezd z domu ven“, který je uložen v Lukasově pozůstalosti v OVM v Šumperku.

⁵⁷⁹ VÚA-VHA, Čs. vojenská správa (ČSVS) Francie, karton č. 6, 61/C II/ 1b/ 1/ 6. Pod touto signaturou je uložena obsáhlá Lukasova zpráva „Hlášení o táboře Gurs“ (II. odb. čj. 1234/39) z 20. 11. 1939. Kopie tohoto dokumentu se dochovala rovněž v Lukasově pozůstalosti ve VM v Šumperku. Tento mimořádně zajímavý dokument podrobně využil Jiří Friedl při psaní své studie „Španěláci' z tábora Gurs“ In: Historie a vojenství, 2000, č. 4, s. 806-827.

„C“, vedené legačním radou Jaroslavem Šejnohou, s nímž podle mobilizačního rozkazu Československého národního výboru, prováděl odvody našich krajanů žijících ve Francii do naší zahraniční armády.⁵⁸⁰

3.3 Ve Velké Británii (1940-1942)

Na konci ledna 1940 byl Karel Lukas pověřen funkcí přednosta vojenské kanceláře čs. velvyslanectví v Londýně, a proto již 30. ledna 1940 odjel vlakem z Paříže do St. Lazare, a odtud do Le Havru. Zde se 31. ledna nalodil na francouzskou loď „St. Briac“, na níž téhož dne v pět hodin ráno opustil Francii. V půl čtvrté odpoledne téhož dne připlul do Southamptonu a večerním vlakem odjel do Londýna, kde byl hned následujícího dne přijat dr. Edvardem Benešem a o dva dny později Janem Masarykem. Celý únor a březen 1940 se následně spolu s plk.gšt. Františkem Moravcem⁵⁸¹ a prezidentovým kancléřem Jaromírem Smutným účastní řady na jednání s britskými úředními místy, jež mají umožnit zahájení odvodů čs. občanů žijících ve Velké Británii a USA do čs. armády ve Francii. Ta jsou nakonec korunována úspěchem, a tak Velkou Británií opouštějí dva transporty našich dobrovolníků, které pak dorážejí k 1. čs. divizi, zřízené 15. ledna 1940 v jižní Francii. První transport odjíždí 8. května, druhý pak 17. června 1940, tedy jen několik dní před pádem Francie.⁵⁸²

Kromě práce s organizováním transportů do Francie se Karel Lukas věnuje i propagaci naší armády a jejího protinacistického odboje ve Velké Británii. List *The Evening Standard* přinesl kupříkladu 10. dubna 1940 obsáhlejší rozhovor s Karlem

⁵⁸⁰ VMŠ, Pozůstalost Karla Lukase, „Směrnice pro odvodní řízení“ vydané v Paříži 1. 12. 1939 (Čs. vyslanectví v Paříži - Vojenský a letecký attaché čj. 225/39 Dův.). Karel Lukas působil u odvodních komisí v Gien, Chateauroux a Tours.

⁵⁸¹ Divizní generál František MORAVEC (23. 7. 1895 – 26. 7. 1966). V letech první světové války příslušník 1. srbské dobrovolnické divize v Rusku, od března 1918 konal službu u 22., později 21. čs. střeleckého pluku ve Francii. V září 1918 odeslán do Itálie k 35. čs. střeleckému pluku, s nímž se po návratu do vlasti zapojil do bojů s Maďary na Slovensku a konal u něj službu až do podzimu 1925. V letech 1925-1928 frekventant Válečné školy v Praze, poté přednosta oddělení štábu 2. divize v Plzni. V letech 1929-1934 přednosta 2. (zpravodajského) oddělení Zemského vojenského velitelství Praha. Od září 1934 u 2. oddělení hlavního štábu, jako přednosta skupiny, od července 1937 zároveň zástupce přednosta oddělení. Dne 14. března 1939 odletěl se skupinou 10 důstojníků do Londýna, kde v letech 1940-1945 řídil čs. zpravodajskou službu a podílel se na vysílání našich výsadků na území protektorátu. Od září 1944 podnáčelník štábu hlavního velitelství čs. branné moci v Londýně. Po osvobození z politických důvodů dva roky na zvláštní dovolené. 1947–1948 velitel 14. divize v Mladé Boleslavi. V březnu 1948 odešel do exilu, odkud zpravodajsky pracoval proti komunistickému režimu v Československu. Zemřel v USA. VÚA-VHA, fond Kvalifikačních listin, Kvalifikační listina Františka Moravce a fond Poslužných legionářských spisů, Poslužný legionářský spis Františka Moravce.

⁵⁸² Tento odstavec byl zpracován podle údajů obsažených v Lukasově diáři na rok 1940, který je uložen v jeho pozůstalosti ve Vlastivědném muzeu v Šumperku.

Lukasem s názvem „Czech Legion ready for France“, v němž byly podrobně vyloženy důvody vedoucí Čechoslováky do boje proti Německu a britská veřejnost byla tímto způsobem seznámena i s osudy lidí v bývalém Československu, „zemi, o níž donedávna nic nevěděli“.⁵⁸³

Pouhý den před uzavřením německo-francouzského příměří přináší v Británii vydávaný časopis „Čechoslovák“ Lukasův článek „Nové metody války“, obsahující mimo jiné i následující myšlenky: *„Německo je nepřítel brutální, tvrdý a nebezpečný. Je mnoho důkazů, že pro dosažení svého cíle není mu nic svato. Je to fighter, který je schopen dáti ránu všude tam, kde se nejméně čeká, bez ohledu na morálku, na dané slovo a závazky...Nutno si...uvědomit, že dnes není čas na ufnukané reminiscence, teorie a neplodné závěry. Na to je dosti času až po vyhrané válce. Každá zbytečná úvaha je ztrátou času. To se mstí. Národ ve válce musí býti odolný a schopen rány přijímat a rány rozdávat. Ten, který bude s to dávat rány o čtvrt hodinku déle – válku vyhraje. Proto musí být silným a obětischopným...Válka se nevede v rukavicích. Granát, bomba rozhodnou válku. Voják nepije z broušené sklenice, pije z plechového hrnce, někdy přímo z potoka. Ten muž, jemuž je milejší pohodlí před tvrdou mužskou povinností a ta žena, která fňuká proto, že její muž, syn, známý by měl spáti na slámě místo na otomaně, ať se domů nevrací. Pro ty osoby není u nás, jimž dal osud do kolébky stálý boj, žádného místa. Mladí a schopní muži patří do armády. V kanceláři, na poli a v továrně ať pracují staří, neschopní a ženy. Není místo v národě pro parazity.“*⁵⁸⁴

Porážka Francie zcela změnila situaci. Odesílání dalších transportů s dobrovolníky bylo ihned zastaveno a Karel Lukas naopak odjel do Liverpoolu, kam přijížděly lodě se zbytky naší divize i dalšími uprchlíky hledajícími záchranu v ostrovním království. Tam v následujících dnech fakticky vykonával funkci čs. imigračního důstojníka. Prováděl třídění jednotek, dohlížel na vyloďování a dokonce zajišťoval prověřování osob, které do Velké Británie přicházely, čímž značnou měrou omezil možnost proniknutí nacistických agentů do naší zahraniční armády.⁵⁸⁵ Počátkem srpna 1940 přidělení Karla Lukase v Liverpoolu skončilo. Byl totiž pro něj nalezen nový úkol. Dne 3. srpna 1940 ho totiž navštívil velitel 1. čs. divize brigádní generál

⁵⁸³ VMŠ, Pozůstalost Karla Lukase, exemplář novin The Evening Standard z 10. dubna 1940, v němž je na s. 9 publikován zmíněný článek.

⁵⁸⁴ VMŠ, Pozůstalost Karla Lukase, šestistránkový rukopis článku „Nové metody války“ (otištěn 21. června 1940 v časopisu Čechoslovák, ročník XXIX, č. 25).

⁵⁸⁵ VMŠ, Pozůstalost Karla Lukase, výstřižek článku „Nový československý voj. atašé ve Washingtonu“ publikovaného v New Yorkských listech 25. října 1944.

Bedřich Neumann (v exilu používal krycí jméno Bohuš Miroslav)⁵⁸⁶ a oznámil mu, že bude ustanoven náčelníkem štábu divize po pplk.gšt. Aloisu Fišerovi, jenž z funkce odešel.⁵⁸⁷ Karel Lukas proto opustil Liverpool a odjel do čs. vojenského tábora Cholmondeley u Chesteru, kde byly zbytky čs. divize následně zreorganizovány a 12. srpna 1940 z nich vznikla 1. čs. smíšená brigáda. Karel Lukas se stal jejím náčelníkem štábu. Funkci přebíral ve velice nesnadném období následujícím po porážce Francie, v době, kdy bylo potřeba povznést bojovou morálku mužů, kteří z blízka viděli vojenskou porážku jedné z velkých evropských velmocí, jejich vyhlídky do blízké budoucnosti byly nezáviděníhodné a navíc vzdorovali systematické komunistické propagandě šířené některými levicovými extremisty z řad bývalých interbrigadistů, kteří byli ve Francii přijati do řad naší armády, přesto, že před nimi Karel Lukas v dostatečném předstihu opakovaně varoval.

Jedním z důstojníků, který s ním právě tehdy velice často přicházel do styku byl Ing. Jan Fráňa, jenž jej charakterizoval následovně: *„Podplukovník Lukas byl vysoce charakterní člověk, typ pravého důstojníka, kterého Angličané respektovali. Byl vždy klidný a věcný. Chodil na naše koncerty a vystoupení Sokola a taneční zábavy. Všude nás svým distinguovaným chováním, kterým se nelišil od britských důstojníků, velmi dobře reprezentoval a byl ve vyšších kruzích velice oblíben. Mluvil bezvadnou angličtinou bez přízvuku a také francouzsky, proto to byl pravý muž na pravém místě. Protože jsem byl propagačním důstojníkem brigády od roku 1941, měl jsem tu možnost jej porovnávat s jinými důstojníky a mohu říci, že takových, jako byl on bylo velmi poskrovnu.“*⁵⁸⁸

U čs. brigády působil Karel Lukas jako její náčelník štábu i po 1. červenci 1941, kdy byla tato naše jediná vyšší jednotka na Západě opětovně zreorganizována a

⁵⁸⁶ Divizní generál Bedřich NEUMANN (3. 4. 1891 – 16. 7. 1964). V březnu 1915 padl do ruského zajetí, kde se přihlásil do čs. legií. Službu konal u 6. čs. střeleckého pluku, od srpna 1918 u 11. čs. střeleckého pluku. 1920-1922 posluchač Válečné školy v Praze. 1922-1928 u mobilizační skupiny 1. oddělení MNO - hlavního štábu (přidělený důstojník, od března 1924 její přednosta). 1928-1929 velitel pěšího pluku 5 v Praze. Od září 1929 přednosta 1. oddělení MNO - hlavního štábu. V letech 1931-1935 II. zástupce náčelníka hlavního štábu. 1935-1939 velitel 5. divize v Českých Budějovicích. Za okupace se zapojil do Obrany národa a zastupoval ji v rámci Politického ústředí. V lednu 1940 odešel do Francie, kde byl ustanoven náčelníkem štábu ČSVS v Paříži. Od 13. června 1940 velitel 1. čs. divize v Agde, po evakuaci do Velké Británie stál v letech 1940-1942 v čele 1. čs. smíšené, od listopadu 1941 1. čs. samostatné brigády. 1943-1944 náčelník Štábu pro vybudování čs. branné moci v Londýně. Od září 1944 do dubna 1945 náčelník štábu Hlavního velitelství tamtéž. 1945-1946 zástupce velitele 1. oblasti v Praze. 1946-1948 úsporný komisař MNO. V červnu 1948 přeložen do výslužby. Odešel do exilu ve Velké Británii, kde zemřel. VÚA-VHA, fond Kvalifikačních listin, Kvalifikační listina Bedřicha Neumana a fond Poslužných legionářských spisů, Poslužný legionářský spis Bedřicha Neumana.

⁵⁸⁷ VMS, Pozůstalost Karla Lukase, Diář z roku 1940.

⁵⁸⁸ Dopis Ing. Jana Fráni autorovi z 29. dubna 1991.

přejmenována na 1. čs. samostatnou brigádu. V té době se však již doba jeho působení u brigády krátí a on ze své funkce koncem září 1941 pro osobní neshody s velitelem brigády generálem Bedřichem Neumannem-Miroslavem odchází. Dne 24. září 1941 odjel do Londýna, kde byl zařazen k Ministerstvu národní obrany a je ustanoven čs. vojenským atašé u polské exilové vlády generála Wladyslawa Sikorského. Jeho nástupcem se u brigády stal podplukovník generálního štábu Karel Ondráček, jenž do Leamingtonu dorazil 22. září 1941.⁵⁸⁹

Současně se svým zodpovědným diplomatickým posláním se Karel Lukas i nadále zajímal o vše nové ve vojenské problematice a několik měsíců stál v čele redakční rady odborné revue *Vojenské rozhledy*, vydávané naším MNO v Londýně. Na mnoha místech ve Velké Británii využíval Karel Lukas všech příležitostí, aby mohl propagovat Československo a čs. armádu, a to ať již při osobních jednáních s politiky a vojáky, tak i při veřejných vystoupeních. Jedno z nich se odehrálo 27. října 1941 v Cardiffu, kde žila početná česká menšina a kde Karel Lukas vystoupil s následujícím projevem: *„27. říjen. Předvečer státního svátku. Kolik to vzpomínek letí hlavou...Nad naší zemí, zděděnou po praotcích milujících právo a čestnost donedávna svítila gloriola svobody. Svobody jednotlivce, rodiny, kmene, národa. Byla to doba tepla. Pak přišla doba ledová. Začala vyjednáváním, schůzkami, nebezpečím, mobilisací, odhodláním, rozkolem a odevzdáním zbraní. A národ, jehož mužové chtěli projevit své chlapské vlastnosti, ztrácí svobodu. Po českých vesnicích, městech a horách je smutno. Je tam hákový kříž a na silnicích je vidět kola cizího pancíře. Ne, v takovém prostředí nebudeme žít. A mnoho z nás odešlo ven, aby si udrželi své duchovní hodnoty a svoji národní hrdost. A vzalo na svá bedra osud běžence se všemi zápornými přínosy, které tato situace s sebou přináší. Dnes stojíme rozházeni po celém světě. Ale stojíme na nohou, volní a svobodní projevit svůj postoj ke společnému boji. A zde chci navázat na jednu naši národní vlastnost. Jsme individualisté. Každý z nás si chrání úzkostlivě své osobní já a je nerad, když mu někdo do toho mluví. Tento individualismus se ještě více*

⁵⁸⁹ Onou pověstnou poslední kapkou, která Karla Lukase nakonec dovedla k rozhodnutí místo náčelníka štábu opustit, byl nepříjemný spor o využívání služebního automobilu velitele brigády. I v této situaci si však Karel Lukas zachoval pověst gentlemana a celou záležitost vyřešil tak, aby z ní jeho „protivník“ – gen. Neumann – vyšel nepoškozen, jak o tom ostatně svědčí úryvek z dopisu, který Karel Lukas zaslal 1. září 1941 ministru národní obrany div.gen. Sergěji Ingrovi: *„...Nakonec prosím, vážený bratře generále, abych byl zbaven funkce náčelníka štábu brigády. Jsem již touto funkcí unaven. Prosím za prominutí, že tak činím v privátním dopise. Nechci ale podávat prosbu služební, poněvadž mám dojem, že okolnosti, že v době jednoho roku podává již druhý náčelník štábu žádost o sproštění funkce, by mohlo být zneužito proti osobě vel[itel]e brigády...Tento dopis dávám v opise veliteli brigády na vědomí...“* (kopie dopisu je uložena v Lukasově pozůstalosti ve Vlastivědném muzeu v Šumperku).

projevuje v prostředí exilu, kdy v mnohém bojují osobní představy o budoucnosti formulované na nejistých základech a ovlivňované neregulárními zjevy průběhu přítomnosti. Když ale promítneme své myšlení ve smyslu [obecném] musíme se všichni sejít u jednoho bodu. Tímto bodem je vlast. Co hraje v tomto velkém zápase otázka přítomné generace? Čím je osobní prospěch proti tomu velkému komplexu problémů, s nimiž si přítomná doba hraje? Ničím! Tento závěr nám dává východisko. Odložme osobní zájmy, osobní třenice, sjednoťme se, a dejme celý svůj intelekt do služeb vlasti. A podložme ho srdcem!“⁵⁹⁰

3.4 V Africe a na Středním východě (1942-1943)

Zásadní změnu do života Karla Lukase přineslo jeho vyslání jako pozorovatele k britské 8. armádě, operující v severní Africe. Spolu se svým přítelem a tankovým odborníkem škpt.gšt. Pravoslavem Řídkým⁵⁹¹ odjel Karel Lukas 15. června 1942 odpoledne z londýnského nádraží Marylebone vojenským vlakem do Skotska. Druhého dne před půl sedmou ráno dorazil transport do přístavu Gourock, ležícího na západ od Glasgowu. Ihned po příjezdu se oba naši důstojníci nalodili na největší loď světa „Queen Elisabeth“, která v noci ze 17. na 18. června 1942⁵⁹² vyplula směrem na Střední východ. Cestující tvořilo na 12 000 osob, především britských vojáků a důstojníků, ale kromě nich na lodi cestovaly i dvě stovky důstojníků polské armády v čele s generály Gustawem Paszkiewiczem a Tadeuszem Kossakowskim, jejichž cílem byla Palestina, kde byl formován polský armádní sbor.⁵⁹³ Cesta lodí ze západního Skotska kolem Afriky a Madagaskaru do Rudého moře trvala přesně měsíc. Do přístavu Tawfik, ležícího nedaleko ústí Suezského průplavu, doplula „Queen Elisabeth“ 18. července 1942 ráno. Karel Lukas i štábní kapitán Řídký se ještě téhož dne vylodili a odjeli vlakem do Káhiry, kde přenocovali. Následujícího dne pokračovali v cestě vlakem do tábora Sidi Bishr u Alexandrie, kde sídlilo Čs. výcvikové středisko – Východní, odkud je následujícího dne odvezl velitel střediska pplk.gšt. Rudolf Bulandr zpět do Káhiry,

⁵⁹⁰ VMŠ, Pozůstalost Karla Lukase, Třístránkový rukopis projevu „28. říjen“.

⁵⁹¹ Zájemce o bližší údaje o pplk.gšt. in memoriam Pravoslavu Řídkém je může nalézt na s. 172-173 knihy Vlast a čest byly jim dražší nežli život. Dvůr Králové nad Labem 2000, kterou jsem napsal společně s Ivanem Lachem.

⁵⁹² Shodou okolností právě v době, kdy se gestapu v okupované Praze podařilo zjistit, kde se ukrývají parašutisté, kteří uskutečnili atentát na zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha.

⁵⁹³ VMŠ, Pozůstalost Karla Lukase, Hlášení Karla Lukase o průběhu cesty na Střední východ z 23. 7. 1942. Působení našich dvou důstojníků je věnována rovněž studie Jiřího Friedla „Českoslovenští důstojníci v bitvě u El Alameinu - pozorovatelé u britské 10. tankové divize“ In: Historie a vojenství 1999, č. 2, s. 306-323.

aby se na britském velitelství informovali o podmínkách svého zařazení. Vzhledem k tomu, že většina jednotek byla v té době nasazena do bojů, bylo přidělení obou našich důstojníků ke konkrétní jednotce prozatím odloženo s tím, že během týdne až jednoho měsíce pro ně bude nalezeno vhodné místo. Z Káhiry se proto oba naši důstojníci vrátili do tábora Sidi Bishr, aby zde očekávali další rozkaz. O situaci v táboře pplk. Lukas napsal: „*Sidi Bishr... je písčový tábor v blízkosti Alexandrie. Ubytování pod stany velmi příjemné. Hlavní bolestí zdejší čs. posádky je, že má velmi málo zpráv o jednotkách v Anglii, ačkoli po nich velmi touží. „Naše noviny“ a „Čechoslovák“ jsou zde velkou vzácností a bylo by žádoucím, aby styk zdejších složek s armádou v Anglii byl lépe usměrněn.*“⁵⁹⁴

Po krátkém pobytu v táboře Sidi Bishr, kde se 29. července 1942 oba naši důstojníci setkali s ministrem národní obrany divizním generálem Sergějem Ingrem, který byl právě na cestě za našimi vojáky v SSSR, přišel od velitelství 8. armády rozkaz o přidělení naší dvojice k 10. obrněné divizi rozmístěné toho času v táboře Qasassin u Ismailie, kam Karel Lukas a štábní kapitán Pravoslav Řídký odjeli 1. srpna 1942. Velitel divize pak oba naše důstojníky přidělil ke 3. královskému tankovému pluku (3rd Royal Tank Regiment), ostřílené jednotce, která krátce předtím zasáhla do bojů v Libyi, kde získala rozsáhlé bojové zkušenosti.⁵⁹⁵ O způsobu zařazení u tohoto útvaru později Karel Lukas uvedl: „*Vel[itelská] neb štábní funkce nám žádná svěřena nebyla. Byli jsme pozorovatelé. Několikrát jsem nabídl naše služby, jak vel[itelství] pluku, brig[ády], tak i div[ize] s poukázáním, ovšem velmi jemným způsobem, na určité zkušenosti jak frontové, tak mírové ve funkcích [velitelských] i práci štábní. K přímé práci jsme použiti nebyli, poněvadž pro funkci vel[itelskou] jsme příliš vysoké hodnosti a ke službě štábní je velký nával vyplývající ze situace, která britským důst[ojníkům] dává příležitost ukojiti vlastní ambici k vyniknutí a kariéře. Mladí lidé dosahují rychle štábních hodností. Ostatně akt[ivní] práce nebyla naší úlohou. Pozorov[atelská] činnost nám dávala volnost pohybu k sledování průběhu bitev a práce různých složek v poli.*“⁵⁹⁶

Ještě před přesunem do operačního pásma se u 3. královského tankového pluku odehrála zcela neočekávaně událost. Dne 8. srpna 1942 ho totiž zcela neočekávaně navštívil britský ministerský předseda Winston S. Churchill, doprovázený náčelníkem

⁵⁹⁴ VMŠ, Pozůstalost Karla Lukase, Hlášení Karla Lukase o průběhu cesty na Střední východ z 23. července 1942.

⁵⁹⁵ VMŠ, Pozůstalost Karla Lukase, Hlášení událostí z 18. srpna 1942.

⁵⁹⁶ VMŠ, Pozůstalost Karla Lukase, Třístránkový koncept hlášení pro MNO z 16. prosince 1942.

Hlavního štábu generálem sirem Allanem Brookem. Po kontrole jednotky promluvil premiér v důstojnické jídelně 3. tankového pluku ke shromážděným důstojníkům. Z obsahu jeho projevu si Karel Lukas poznamenal: „*Bojiště na Stř[edním] Vých[odě] má velký význam pro celkový průběh války. Toto jsem sám svoji přítomností a přítomností náčelníka hlav[ního] štábu zdůraznil. Je nutno, abyste dokázali s materiálem, který vám bude dán brzy k dispozici, a který je jeden z nejlepších materiálů na světě, že britská armáda dovede splnit úkoly, které svět od ní očekává. Chci, aby byly pomstěny poslední neúspěchy na Stř[edním] Vých[odě].*“ Pod obsah projevu si Karel Lukas poznamenal: „*Překvapující byla jednoduchost a prostota, s jakou návštěva byla organizována... Návštěva byla pro veřejnost v tisku utajena.*“⁵⁹⁷

O tom, jaká byla tehdy v severní Africe situace, si můžeme udělat představu z pozdějšího líčení Karla Lukase: „*Když Britové zastavili Rommela u El Alameinu a stabilizovali frontu, chystal se Němec k další ofenzívě, která měla vzít především Nilskou deltu. Pokus, který se nezdařil, byl pak skromně nazýván „násilným průzkumem“, šlo však o ofenzívu, která zkrachovala. Tehdy 8. armáda byla na tom, co se materiálu týká značně bídě. Nejnnutnější jednotky držely frontu, ostatní byly v táborech v poušti a cvičily. Přijel Churchill a oznámil velké události, i to, že nový materiál bude brzy dodán...Opravdu také se nejmodernější materiál začal 8. armádě valit rychle a ve velkém počtu. Morálka Britů otřesena nebyla pak též proto, že africké boje se už tolikrát hnuly sem tam a se střídavým štěstím. Ti vojáci si na poušť samu, která je z gruntu krásná věc a dá se snést, už též zvykli.*“⁵⁹⁸

Dne 29. srpna 1942 byl zahájen přesun 3. královského tankového pluku spolu s 10. divizí do operačního prostoru u El Alameinu. Ve dnech 27. až 30. srpna 1942 dorazila divize do britských obranných postavení. Byla vyhlášena zvýšená bojová pohotovost a 10. obrněná divize zůstala v záloze za středem obranného postavení. V noci z 30. na 31. srpna zahájili Němci útok.⁵⁹⁹ Oba naši důstojníci se tak náhle ocitli uprostřed boje. Karel Lukas si o tom do deníku zapsal: „*2,30 hod. – kapitán George nás vzbudil: „Stand to, ready to move.“ Německé dvě kolony jsou na pochodu přes naše minová pole na jižním křídle naší obrany. Rychle balit. Máme: osobní revolvery – Tomy gun, Brengun s jedním zásobníkem a sluha Hill a řidič po 1 pušce. 3,15 prapor (tanky*

⁵⁹⁷ VMŠ, Pozůstalost Karla Lukase, Hlášení událostí z 18. srpna 1942, příloha č. 1.

⁵⁹⁸ Článek „El Alamein a invaze do Itálie“ In: Naše noviny, ročník V., č. 95/1356 ze 6. 4. 1944, s. 377 a 380.

⁵⁹⁹ VMŠ, Pozůstalost Karla Lukase, Rukopis hlášení škt. Řídkého z 9. prosince 1942.

*Grant, Crusader, Scout Cars) jde do pozice ve směru Z. J. Z. ve sraženém útvaru pro noční pochod. Silný dojem pohybu této masy za hluku motorů. Ve směru Z. J. Z. na obzoru německé rakety osvětlovací, jimiž Němci osvětlují svoje předpolí pro práci ženistů, kteří odstraňují minová pole. Klamně zdají se rakety blízko, což působí silně psychologicky, zdá se to zvětšovat nebezpečí.*⁶⁰⁰

Již druhého dne po zahájení německého útoku je 10. pancéřová divize nasazena do bojů. Karel Lukas si 3. září 1942 píše do svého deníku: *„Zajedeme do předu k prohlídce 3 angl[ických] Grantů a 2 něm[eckých] tanků (M IV. Special a M III). Tanky jsou řádně rozsekány. Byly zapáleny střelbou a granáty rozhodily pancíř. Věže (těžké u Grantů) jsou až 50 m odhozeny od tanků. U něm[eckých] tanků najdeme angl[ické] konzervy. Něm[ecká] armádaje živena z ohromných zásob, které našli Němci po vzdání se Tobruku. Snad celý rok může africký něm[ecký] sbor býti těmito zásobami živěn. Chtěl jsem jít dál, ale určité známky nejistoty mých průvodců mně přiměly k cestě na pluk. Škoda, že se nemůžeme podívat na střed zničeného materiálu. Bojíme se písku... Noc v leagueru. Letecké bombardování v noci pokračuje.*⁶⁰¹ Po pěti dnech je již jasné, že německý útok neuspěl. Britové postupně zatlačují Němce do původního východiště útoku. Zápis v Lukasově deníku z 5. září 1942 zní: *„Němci zaplatili mnoho za svůj výlet. Všude je vidět něm[ecký] materiál opuštěný v rychlosti – pokud možno to zničili. Je vidět velkou snahu nenechat nic v pořádku. Konve na vodu, které jsou velmi dobré, jsou proráženy, aby nebyly k užítku.*⁶⁰²

Dne 9. září 1942 byla 10. divize stažena z fronty do asi 70 mil vzdáleného výcvikového tábora, kde byla doplněna po materiální stránce a procházela usilovným výcvikem, jenž ji měl připravit na podzimní britský útok. Chvilé volna si vojáci krátili různým způsobem, jak o tom svědčí deníkový zápis Karla Lukase z 11. září: *„Zábava s chameleonem. Chytá mouchy svým dlouhým jazykem. Dovedně – čeká, nehne se, pak zamíří své velké bulvy s malýma očkama ve směru mouchy, natáhne ocas, pootevře hubu a vyrazí jazykem. Žádná moucha mu neutekla. Je to chameleon por. telegrafisty. V poledne naši kluci najdou také chameleona. Pokřtíme ho Tonda. Je to nějaký starý bručoun. Utíká nám. Ze stolu slezl na zem a maže to pryč. Stavěl jsem se mu v cestu a dirigoval ho směrem k našemu autu. Bránil [se]. Lezl na keře, kde nebyl k rozeznání od*

⁶⁰⁰ VMŠ, Pozůstalost Karla Lukase, Deník Karla Lukase z pobytu na Středním východě, s. 1-2, zápis z 31. 8. 1942.

⁶⁰¹ Tamtéž, s. 12, zápis ze 3. 9. 1942.

⁶⁰² Tamtéž, s. 14, zápis ze 5. 9. 1942.

barvy keře. Těžko by ho našel, kdo neví, že je zde. Dali jsme ho do plechovky od benzínu. Dostal písek, větvičky, šnečí chaloupky, komínky aby mu nebylo smutno a aby u nás zdomácněl. Ležel klidně. Odpoledne velký vítr s pískem plechovku převrátil a víc jsme chameleona neviděli. Hledal jsem ho na keřích, podle stop – nenašel. Mohl se mít u nás dobře – škoda, že utekl.“⁶⁰³ Ale i v zápolí byly nepříjemné okamžiky. O den dříve, než byl chycen chameleon, si Karel Lukas do deníku napsal: „*Trápí nás mouchy. Je jich tisíce. Zabíjíme denně snad 5 000. Někdy 15 jednou rukou. Život je blbý. Mouchy nedají odpočinout. Jsou drzé. Odpoledne písková bouře. Vše, vlasy, uši, prsa, nos samý písek. Čekáme noc, kdy bude alespoň od much pokoj a bouře snad také ustane.*“⁶⁰⁴

Zatímco divize v týlu cvičila a obnovovala své síly pro nadcházející útok, i na frontě se usilovně pracovalo na přípravě úderu proti Rommelově Afrika-Korpsu. Karel Lukas hodnotil situaci následovně: „*Německé hlavní síly byly rozloženy na severním a jižním křídle fronty, u moře a u Katarské prolákliny, zatímco střed byl držen poměrně slabě. Rommel patrně počítal s tím, že se Briti pokusí středem prorazit, načež on je rozbije hezky protiútoky svých tanků ze severu a jihu. Tuto domněnku též Britové ze všech sil podporovali klamnou činností jednotek stojících proti slabému středu. Velký rámus tam například dělala jedna řecká brigáda stálou a okázalou činností hlídek. Montgomery vršil své prostředky. Byla dále kopána dělostřelecká palebná postavení, jež byla zastírána nějakým nákladním autem, které se nad ně postavilo. Pro tanky byly vyrobeny kamuflážní dřevěné klece, které vypadaly, pozorovány ze vzduchu, jako nákladní třítuna. Pak, když už se schylovalo k rozhodné ráně, zajela děla v noci do děl. pal. postavení, tanky pod ty dřevěné klece. I pro něm[ecký] letecký průzkum to stále vypadalo jako rozptýlené parkoviště aut. Proto padl britský úder s překvapením.*“⁶⁰⁵

Rozhodující britský úder přišel v noci z 23. na 24. října 1942, krátce před tím, než 10. obrněná divize dorazila do východiště k útoku. Velitel 8. armády generálporučík Bernard Law Montgomery tehdy svým vojákům řekl: „*Když jsem se ujal velení 8. armády, řekl jsem, že naším příkazem je zničit Rommela a jeho armádu a že k tomu dojde, jakmile budeme připraveni. Ted' jsme připraveni.*“⁶⁰⁶ O prvních několika hodinách boje si Karel Lukas zapsal: „*Dříve, než jsme dojeli ve 21,45 zahájí děl. palbu.*

⁶⁰³ VMŠ, Pozůstalost Karla Lukase, Deník Karla Lukase z pobytu na Středním východě, s. 20, zápis z 11. 9. 1942.

⁶⁰⁴ Tamtéž, s. 20, zápis z 10. 9. 1942.

⁶⁰⁵ Článek „El Alamein a invaze do Itálie“ In: Naše noviny, ročník V., č. 95/1356 ze 6. 4. 1944, s. 377 a 380.

⁶⁰⁶ MOOREHEAD, Alan: *Montgomery. Biografie*. Naše vojsko, Praha 1947.

Před námi se pohybuje motorizovaná pěchota N. Z.⁶⁰⁷ dopředu. Zastavíme vedle tracku. Je krásná noc. Měsíc v úplňku hraje si s mraky. Do toho zapadá řev kanónů, 400 děl se rozpovídalo vpravo u El Alameinu – snad Navy – těžké ráže. Kužel ohně rozsvítí celou oblohu. Nebe hoří blesky děl na všech stranách v půlkruhu. Výbuchy je jedno hučení často zesíleno těžkým výbuchem. Letci osvětlují raketami prostor. Německý flak bezmocně trasujícími střelami proti nim. Daleko vzadu si hrají umírající světlomety. Občas vzadu daleko za německými pozicemi se vyvalí červená koule – někde spadla těžká bomba. Je těžké v tomto pekle vydržet. Nechtěl bych být Germánem nikdy a hlavně dnes ne. Je 22 hodin. Pěchota vyráží. Nevidíme ji – jsme vzadu – ale vidím ztvrdlé Novozélandčany, jak čistí minová pole a jdou na to. Rakety různých barev se střídají. Červené, zelené, hvězdy, trasovací střely různých barev. Krásná podívaná. Prožívám v duchu svoje útoky na franc[ouzské] frontě 14-18. Bylo to krásné. Ve 24,00 slyšíme první kulomety. Mají svůj cíl. Chlapci a Řídký usínají. Asi v 01, 45 zajiždím na Springlock Road. Budou tam naši. Jsou tam. Vidím Boba, Billa. Good Luck a vracím se nazpět dopředu, abych lépe viděl a slyšel divadlo stejně krásné a dramatické. Ve 02,00 projíždí naši dopředu. Palec vzhůru všem. Celou noc nespím. Nechci ztratit nic z podívané. K 6,00 palba slábně...“⁶⁰⁸

Způsob provedení britského útoku a první dny bojů popisoval později Karel Lukas následovně: „8. armáda...neútočila hlavními silami proti slabému německému středu, jak Rommel předpokládal, nýbrž právě proti mocným křídům. A nadto se snažila stále ještě utajit, kde je vedeno hlavní úsilí. Bylo to na severu, při moři. Ale severní útočící vojsko muselo dělat co nejmenší hluk, protože bylo životně důležité, aby Němci nechytily britské tanky, dokud se ještě hrabaly skrze veliká minová pole. To by bylo znamenalo konec. Zatím na jihu se bojovalo u Katarské prolákliny, kde byla též jedna francouzská jednotka a u ní několik našich důstojníků. Dobře se vcelku drželi. Francouzi měli vzít návrší Himmeimmat, a bylo by se jim to jistě podařilo, kdyby nebyli ztratili svého velmi oblíbeného velitele, plukovníka, jenž padl. Na severu hlavnímu úsilí se také zpočátku nedařilo dosáhnout prvních stanovených cílů. Ale po devíti dnech tam přece jen britské tanky prorazily, dostaly se na volný nezaminovaný terén, všeobecně v prostoru Tel Akakirku a mohly začít manévrovat. To se také hned stalo v noční, velmi odvážné operaci, jež vynesla velký zisk a byla naprostým úspěchem. Severní britské kolony začaly totiž rychlý postup na jihozápad, pak se náhle obrátily na severozápad a

⁶⁰⁷ Myšleno Novozélandčani.

⁶⁰⁸ VMŠ, Pozůstalost Karla Lukase, Deník Karla Lukase z pobytu na Středním východě, s. 45-47.

prorazily krásně až k moři v prostoru El Daba a Duka, to je do něm[eckého] týlu. Fronta se zhroutila, Britové měli velkou kořist, a to též na zajatých, většinou Italech, jimž Němci pobrali auta, vodu a potraviny, prchající, jako by jim hlavu zapálil. Začalo se pronásledování.⁶⁰⁹

O jeho průběhu svědčí další zápisy z deníku. „27. 10....Dopoledne Němci – letci bombardují náš leaguer. Celkem beze škod. Jedno auto zapálili. Čistí se náš Bren. Večer přijela kantina. Koupil jsem 3 piva a cigarety. 1 pivo dal klukům (šofér, driver) aby s námi oslavili náš národní svátek. Zítra je 28. října. Večer jsme s Řídkým navštívili C.O. Zavedl nás tam kpt. Johnson. Malý potlach o situaci – snad dobré, že jedeme pomalu. Otloukáme Němce, abychom mohli dát pak ránu. V noci domů. Otevřeli jsme pivo a přáli si s Řídkým příště doma. Pivo bylo mizerné. Doma snad bude také mizerné, ale bude lépe chutnat. Vzpomínám, co asi doma dělají? Jak to slaví? V noci nás Němci bombardovali letouny. Hodně to padalo na hlavní silnici a pak mířili na baterii 4'5. Asi 1 km od nás hoří vůz.“⁶¹⁰

„28.10. Nemohl jsem si ani uvědomit, že je 28. října. Náš státní svátek. Nebyl na to čas. Ve 4,30 waky-wak – za 1/2 hodiny odjíždíme. Pluk jde dopředu. Rychle zabalit. Je hrozná zima. Baterie vedle nás divoce střílí. – 24. brigáda snad byla trochu pocuchána. Jdeme zesílit. Cesta jde pomalu po Moon Tracku. Moře prachu a těžko vidíme přední Carrier, ač je asi jen 15 m před námi. Cestou potkáváme něm. a it. zajatce. Italů je víc. Na frontě nespali. Projíždíme kraválem vlastního dělostřelectva. Je ho mnoho, 300-400 děl. Pomáhají přední linii tanků a pěchotě. Pásky pancířů se pohybují v prachu jako těžké živé pevnosti k západu. Bitva je v průběhu. V noci je fronta ozářena světlem. Naši pěšáci dělají v minových polích průchody, odstraňují P. T. děla, aby spojenecký pancíř mohl dopředu. Letecké světelné bomby osvětlují pole a krachající bomby ubíjí nepřítele a jeho morálku. I na naše linie padaly v noci bomby. Ne zrovna daleko, na různých stranách. Cílů je dosti, poněvadž zázemí je přeplněno vozidly. Krach bomby vypadá ošklivě. A trefí-li, smrt toto místo navštívila. Často černý kouř promíchaný plamenem označuje zásah. Pozorujeme bitvu. Spoušť střel padá do německých linií. I zde se často objeví černý kouř – táhne se vysoko k nebi. Zásah. Tank nebo vůz hoří. Asi v 8,30 německé Stukas – asi 30 – přiletěli. Jsou zasypány střelami. Nebe je poseto černými obláčky rozprasků střel a sešíváno trasujícími střelami, které se

⁶⁰⁹ Článek „El Alamein a invaze do Itálie“ In: Naše noviny, ročník V., č. 95/1356 ze 6. 4. 1944, s. 377 a 380.

⁶¹⁰ VMŠ, Pozůstalost Karla Lukase, Deník Karla Lukase z pobytu na Středním východě, s. 52.

z různých stran sbíhají do jednoho prostoru. Je těžko ale je zasáhnout. Stukas nálož spustily. Z jednoho našeho auta valí se černý kouř. 2 Stukas kouří také. Výborně. Jdou dolů. Už víc bombardovat nebudou. Předjedeme B echelon, přes italskou pozici. Všechno rozházeno. 2 Shermani shořely. Těžké bombardování 15 cm. John Salamonson je trochu postrašen. Tanky jsou vpředu. Nemůžeme k nim pro bombardování. Navštívil jsem italskou pozorovatelnu. Slabě vybudována. Vedle studna ve formě láhve. Není ale vody. Spleť vozidel všude. Vrátím se k B echelonu. Pak zajdeme k brigádě. Je hodně vzadu u Star Tracku. Kpt. Priesley mně dá mapu. Navštívil majora Arthura. Je hodně zaměstnaný. Nazpět k B, kde spíme. Večer přijel Bill. Načal jsem pivo. Popili jsme si a pohovořili. – 2. brigáda ztratila 13 tanků. Náš pluk má 2 Granty zásah, 2 mrtví, 2 Crusadeři vjeli na miny... Slunko krásně zapadá. Do zrudlých paprsků se míchá černý kouř něm. vozidel, s nímž se rozplývá německý sen o Deltě, Alexandrii, Cairu a Suez. Tam se asi nedostanou. V noci Němci bombardují děl. i letci děl. pozice asi 600 m sev. od nás. Není mnoho škody. Neholen, neumyt, zaprášený prožil jsem nejkrásnější 28. říjen mého života. Vzpomínám – jak asi doma slavili svátky. Vzpomínají na nás? Já ano. A než jdu spát, hledám Severku a od ní napravo je domov. Krásná zem, dnes tak chudá! Příští rok budeme snad doma. Věřím!“⁶¹¹

„2. 11. Dopoledne nálet Stukas přímo na nás. Máme 3 mrtvé, 6 raněných, jeden vůz s benzínem hoří. Sousední jednotka 3 mrtvé. Odpoledne jedu za tanky. Mnoho voj. materiálu v it. i něm. zákopech. Tři 45mm děla opuštěná. Kapitán Dick nás vrací – je riskantní – není-li to služebně nutné – jet za plukem. Track je sině ostřelován. Nechci riskovat vůz a poděšené spolucestující – a vracím se. Mezitím na náš trén nový nálet Stukas. Hoří nám 3 vozy. Těžká puma (snad 500 kg) spadla asi 50 m od místa, kde stál náš vůz. Kdybychom nebyli vyjeli, snad by také hořel... Spíme v blízkosti ambulance... Noc klidná. Vedle má saniták rádio a usínáme při muzice BBC“⁶¹² „4. 11. ... Mnoho materiálu zanechali Němci na bojišti. Bohužel, mnoho našich tanků je shořelých. Němec ztratil mnoho – mnoho materiálu. Míjíme it. baterii – velenou něm. důst. Je opuštěná, v úplném pořádku. Měli chlapci chvat. Všechno rozházeno. Ani korespondenci si nestihli vzít s sebou. Ulovil jsem něm. polní láhev – důst. a pušku Mauserovku...“⁶¹³

Samo pronásledování však nebylo tak jednoduché, jak by se mohlo na první pohled zdát. Britské jednotky měly velké ztráty a kromě Němců se proti útočícím

⁶¹¹ VMŠ, Pozůstalost Karla Lukase, Deník Karla Lukase z pobytu na Středním východě, s. 54-55.

⁶¹² Tamtéž, s. 60.

⁶¹³ Tamtéž, s. 61.

spojencům postavilo i počasí. Karel Lukas o tom později napsal: „Rommel měl štěstí, protože přišly deště. Krajina se rychle proměnila v jezera a moře bláta, takže britské tanky a auta mohly postupovat jen po silnicích. Tehdy bylo dost ztrát, neboť Němci umísťovali miny v okrajích silnic, takže když cokoli zajelo na okraj cesty, vylétlo to do vzduchu. Lze říci, že Němci velmi dobře využívali všech překážek, min a podobně. Když byla alameinská fronta prolomena, což bylo překvapením, a když Rommel své tanky z obou křídel spojil, zavládla značná obava z jeho masivního protiútoků. Ukázalo se však, že Rommel není to, čím měl podle propagandy být. Nepodnikl jediného protiútoků vši mocnou masou svých tanků, vysílaje do protiútoků vždy jenom několik desítek tanků. Zklamal. Byla to chyba. Němečtí zajatci, s nimiž (jsem) u Fuky mluvil, byli velmi sebevědomí, a i když jejich fronta byla zhroucena, říkali, že se vlastně nic nestalo, že Rommel ostatně bude mít do toho ještě hodně co mluvit. Nu, neměl.“⁶¹⁴

Hlavní tíhu útoku nesly britské jednotky, a proto je zajímavé uvést, jak Karel Lukas britského vojáka hodnotil: „Mluvíme o britském vojákově, jak se v té severoafrické vítězné kampani jevil. Svým založením, snad už i výchovou jsou britští vojáci vojáky velmi svědomitými, ukázněnými a skromnými. Své úkoly plní do poslední čárky. Jejich důstojníci mají k mužstvu poměr velmi lidský a kamarádský. Jejich pojetí povinnosti a sportovní duch vedou pak k těm četným drobným činům vynikající statečnosti, jak o tom, obyčejně při příležitosti vyznamenání občas čítáme v tisku. K jejich klidu a naprostému plnění povinností též přispívá, že ztráta kamaráda v poli je tolik nedeprimuje jako nás. Kamarád padl? Dobrá, padl, a jde se dál. V jejich odolnosti jim neobyčejně pomáhá jejich jedinečná skromnost v jídle. V Africe se vařilo po autech, ne v rotě. Co se vařilo? Chleba, věčně bully-beef, tu a tam zelenina či sýr. A nikdo ani nehlesl. To je, samozřejmě, velké vojenské plus. Jedinou snad jejich nevýhodou jako vojáků podle nás by bylo, že neumějí nenávidět nepřítele. Nemají proto onoho impulsu dravosti, motoru nenávisti, který žene nejkratší cestou k zabití nepřítele. Proto též se často jejich vojenské situace tak zvolna rozvíjejí. Ale Britové zcela jasně vědí, zač se bijí a že chtějí válku vyhrát. Ve válce vidí boj za zachování své říše, a pak boj proti tyranovi Evropy, dalo by se říci. Právo brutality vůči utlačeným národům Evropy Německu prostě nepřiznávají.“⁶¹⁵

⁶¹⁴ Článek „El Alamein a invaze do Itálie“ In: Naše noviny, ročník V., č. 95/1356 ze 6.4.1944, s. 377 a 380.

⁶¹⁵ Článek „El Alamein a invaze do Itálie“ (2. pokračování) In: Naše noviny, ročník V., č. 96/1357 ze 7. 4. 1944, s. 384.

Po těžkých a krvavých bojích se 10. obrněná divize 7. listopadu 1942 zmocnila Marsa Matrúh. Zdálo se, že válka v Africe je u konce. Vysílená a těžkými ztrátami poznamenaná divize byla stažena do zálohy a další pronásledování bylo svěřeno 4. lehké obrněné brigádě. Oba naši důstojníci ihned požádali o přidělení k této vyšší jednotce, aby mohli i nadále sledovat vývoj událostí. Britské velení jejich žádosti vyhovělo a tak 11. listopadu 1942 oba pokračovali v cestě na západ přes Sidi Barani – Helfire Pass – Bardiu –Tobrúk a Tminu až do Martuby, kde se 15. listopadu připojili k britskému předvoji, jenž bojoval v těsném dotyku s ustupujícími nepřátelskými jednotkami.⁶¹⁶ Dne 16. listopadu 1942 vstoupili oba naši důstojníci do Derny, kde se rozhodli, že se vrátí zpět ke svému útvaru. Následujícího dne však byli oba asi 25 km východně od Derny raněni při německém náletu na britskou vojenskou kolonu. Zatímco štábního kapitána Řídkého zranily střepiny pouze lehce, zranění Karla Lukase lékaři označili za těžké. Střepina bomby mu roztrhla lýtko a zasáhla přitom kost. Noc ze 17. na 18. listopadu strávili oba důstojníci na obvažišti, odkud byli následujícího dne převezeni ambulancí do Tobrúku a po důkladném ošetření pokračovali v cestě letadlem do Káhiry.⁶¹⁷ Ve zdejší nemocnici je již o necelý týden později navštívili reportéři Československého rozhlasu Káhira, kteří s Karlem Lukase natočili krátký rozhovor o bojích v poušti. Mimo jiné v něm zazněly i následující věty: *„No, jen bych poznamenal, že ti němečtí chlapi jsou dobří vojáci, dokud se jim daří, ale když dostanou pořádně po hlavě, mají plné kalhoty. A tak tomu bude jednou i u nás, kde si dneska ještě chodí ten hernfolk nafoukaně. Ale až to bude rupať, polezou jak plazi a budou škemrat o milost. Ale – pozdě...Afrikakorps měl dobré jméno. Z dálky jsem se na něj díval jako na nejelitnější sbor s velmi schopným velitelem v čele. A sám jsem pak nemohl uvěřit skutečnosti, že tato vychvalovaná armáda se tak znamenitě rozpadla, že z ní zůstaly jen cáry. A zrovna tak se jim rozpadne celý ten jejich bluf a humbuk po ovládnutí světa.“*⁶¹⁸

Zbývající část roku 1942 strávil Karel Lukas v 63. vojenské nemocnici, kde se s ním 9. prosince 1942 rozloučil Pravoslav Řídký, který se vrátil zpět k 3. královskému tankovému pluku – na frontu. Tehdy ani jeden z nich netušil, že se vidí naposledy. Štábní kapitán Pravoslav Řídký totiž padl 18. ledna 1943 při nepřátelském náletu

⁶¹⁶ VMŠ, Pozůstalost Karla Lukase, Rukopis hlášení škpt. Řídkého z 9. 12. 1942 a Koncept dopisu Karla Lukase pro MNO z 16. 12. 1942.

⁶¹⁷ VMŠ, Pozůstalost Karla Lukase, Rukopis hlášení škpt. Řídkého z 9. 12. 1942

⁶¹⁸ VMŠ, Pozůstalost Karla Lukase, Písemný záznam rozhovoru Karla Lukase pro vojenské vysílání Československého rozhlasu v Káhiře z 26. 11. 1942.

nedaleko Tripolisu.⁶¹⁹ O tom, jak se o okolnostech jeho smrti dozvěděl, napsal Karel Lukas v červenci 1946 jeho matce paní Františce Řídké následující řádky: „*Jednoho dne v lednu 1943 mně volal telefonicky plk.gšt. Bulandr, náš vojenský orgán v Káhiře a oznámil, že právě dostal zprávu o Řídkém a že není moc dobrá. Ptal jsem se, jaká je to zpráva. On mně řekl: „Očekávej to nejhorší.“ Ptal jsem se: „Raněn?“ „Je to horší“, řekl mně plk. Bulandr. Nechápal jsem, co je to. Až pak mi řekl: „Kamaráde, už zde není. Padl.“ Zpráva to byla smutná. Nechtěl jsem jí věřit. Až pak jsem dostal dopis od plk. Pymana, který velel pluku, u kterého Pravoslav byl ve stavu.*“⁶²⁰

Dne 16. února 1943 opustil Karel Lukas Káhiru a odjel do Jeruzaléma, kde byl opět hospitalizován. Své definitivní uzdravení a propuštění z nemocničního ošetřování tak mohl Ministerstvu národní obrany do Londýna ohlásit až 19. dubna 1943. Současně v tomtéž dopise uvedl: „*Telegramem bylo podáno dnes MNO k úvaze, zda by nebylo záhodno, abych pokračoval ve stáži, místo abych se vrátil do Londýna. Myslím, že nyní, když asi dojde k boji na evropské pevnině, mohl bych získati cenné zkušenosti v boji tankovém a doplnil bych tak svoje zkušenosti v boji v poušti. Stáž dosud nebyla zrušena a kdykoli se mohu vrátiti k 3. tank(ovému) pluku. Odjezdem do Anglie stáž bude zrušena a bude-li nová stáž vyžadována, bude potřebné překlenout obtíže, které povolování stáží s sebou nese.*“⁶²¹ Ministerstvo národní obrany nakonec tyto důvody uznalo a souhlasilo s tím, aby mohl Karel Lukas ve stáži pokračovat. Ten mezitím v průběhu čekání na vydání povolení z britské strany zpracoval své poznatky z bojů v poušti a zaslal je do Londýna. Dne 26. června 1943 konečně dostal zprávu o vyřízení stáže. V sobotu 10. července 1943 si do diáře zapsal: „*Zítř odletím do Tripolisu. Jsem rád, že zase do akce.*“⁶²²

3.5 Vylodění u Salerna a boje v Itálii (1943)

Téhož dne, kdy Karel Lukas opustil Káhiru a odletěl do Tripolisu, zahájili spojenci operaci „Husky“ – vylodění na Sicílii. Dalším cílem jejich útoku byla Itálie. Proto byl Karel Lukas zařazen k britské 22. obrněné brigádě, bojující v rámci slavné 7. obrněné divize, přezdívané „Desert Rats“ (Pouštní krysy), která byla pro invazi v Itálii

⁶¹⁹ VÚA-VHA, fond Kvalifikačních listin, Kvalifikační listina Pravoslava Řídkého.

⁶²⁰ Dopis Karla Lukase paní Františce Řídké, matce Pravoslava Řídkého, z 9. 7. 1946. Ve Vlastivědném muzeu v Šumperku se dochoval pouze průklep části tohoto dopisu. Kompletní originál vlastní synovec pplk. Řídkého pan Pravoslav Petrák, který mi jej laskavě zapůjčil k ofotografování.

⁶²¹ VMŠ, Pozůstalost Karla Lukase, Hlášení Karla Lukase o uzdravení z 20. 4. 1943.

⁶²² VMŠ, Pozůstalost Karla Lukase, Diář na rok 1943, zápis z 10. 7. 1943.

podřízena X. sboru, začleněnému do 5. americké armády generála Marka Clarka. Dne 17. srpna 1943 zařadilo velení 22. obrněné brigády Karla Lukase k motorizovanému 5. pluku Royal Horse Artillery, s nímž pak prodělal celé italské tažení.⁶²³ Zatímco probíhaly boje na Sicílii, zbývající jednotky se v severní Africe připravovaly k invazi evropské pevniny. K tomu jakým způsobem to probíhalo, Karel Lukas uvádí: *„Jednotky, které měly invazi provést, pilně cvičily, chystající se k té choulostivé operaci, již invaze je. Prodělávaly krom intenzivního střeleckého výcviku zejména výcvik v nalodování a vyloďování. Velitelé studovali podrobné velké fotografie a modely těch úseků italského pobřeží, které měly být vzaty. Na těch fotografiích i modelech bylo všechno – kromě jmen. Neboť cíl operace se ovšem pečlivě tajil a nižším velitelům a mužstvu byl oznámen, až jsme byli už hodně daleko na moři v invazních lodích. Byly to jednotky 5. armády, které měly zříditi a zřídily předmostí u Salerna. Ještě na začátku plavby bylo mnoho dohadů, kam se pluje. Mluvílo se dokonce o invazi několika britských ostrůvků, které drží v Kanále Němci.“*⁶²⁴

Dne 9. září 1943 začala spojenecká invaze do Itálie. V rámci X. sboru 8. armády útočily v prvním sledu 46. a 59. pěší divize, podporované částí 7. obrněné divize. První okamžiky a následující průběh vojenských operací v jižní Itálii popsal v rozhovoru pro Naše noviny v dubnu 1944 Karel Lukas následovně: *„Při vyloďení u Salerna se zdálo, že Němci s příjezdem invazních konvojů všude po italském pobřeží počítali. Přec však jsou spojenci dnes už před Cassinem, to je uvnitř Hitlerovy nedobytné pevnosti evropské. Tento fakt sám už je protiváhou tomu, že se ten postup v Itálii děje poměrně zvolna. Je nepochybným projevem německé slabosti, že spojenci vůbec jsou na italské pevnině. Třebas si Němci jako v případě salernského předmostí mohli vypočítat, která místa asi budou spojenci pro vyloďení vybrána; třebas nás v invazních lodích mohli a také ostřelovali z osmasedmdesátek ze skvělých paleb(ných) postaveních v kopcích, které jim dávaly znamenité pozorovatelný, přece jen se jim nepodařilo zabránit té ohromné mase lodí, aby se přiblížila a svůj náklad vyloďila. To se Němci jen tak kasají, že se spojencům invaze nepovede. To není nic víc nežli německá huba, huba a huba. Ač je invaze obtížná, povede se tam, kde spojenci uderí...Osobně pro (mne) bylo vyloďení u Salerna velkým a vzrušujícím okamžikem, neboť po době tak dlouhé (jsem) opět jednou*

⁶²³ VÚA-VHA, 19-1-51, Hlášení pplk. Lukase z 28. 8. 1943 o přidělení k 5. pluku Royal Horse Artillery a předložení získaných poznatků o dělostřelectvu.

⁶²⁴ Článek „El Alamein a invaze do Itálie“ (2. pokračování) In: Naše noviny, ročník V., č. 96/1357 ze 7. 4. 1944, s. 384.

*mohl stanouti na půdě staré Evropy. Byl to značný kontrast proti válčišti v poušti i jinak. Přišlo se z prázdnoty do zeleně, z plochých krajin do hor, do krajiny bohatého porostu vinic, sadů, alejí, zádek a stavení. Ta prudká změna znamenala pro spojence zpočátku značné ztráty, protože nutně to trvalo chvíli, nežli si voják z pouště zvykl na omezený výhled a terén poskytující nepříteli nekonečnou možnost skrytu. Začínalo se ve špatné situaci. Nepřítel kraj znal, byl v něm opevněn, měl alespoň relativně pozemní spoje v rukou. Britové a Američané zatím museli vše dovážet mořem a nepřítele z jeho dobře připravených postavení vykuřovat. Měli jsme tak z počátku těžké chvíle, ale vylovení tanků a energický postup 8. armády směrem k předmostí situaci zachránily. Jakmile se předmostí salernské slilo s postupující frontou od jihu, hnuly se obě armády, 8. a 5. dál na Neapol a po jejím dobytí do Carigliano... Měl (jsem) tak možnost spatřit mimo jiné práci amerických jednotek a jejich postup obtížným terénem. Američané si... nijak nezadají s ostatními spojenci. Jejich práce, a to jak mužstva, tak štábů, je dobrá.*⁶²⁵

Současně však varoval před podceňováním německé armády: „*Německý voják je nepřítel tvrdý. Nevýhodou spojenců pořád je, že vždy narážejí při nové operaci na vojáka zkušeného a bezohledného, sami jsou nezkušení. Ale přidá-li se k výtečné spojenecké výzbroji a jejich morálce ještě trochu nenávisti, Německo se brzy rozletí. Německou armádu lze stále ještě hodnotit jako armádu dobrou, takže náš voják... musí být velmi opatrný, až se s ní utká. Také on bude mít nevýhodu, že jsa nezkušen, bude narážet na vojáka zkušeného. Proto bude nad německým vojákem vítěziti silou vůle, vtipem, rychlostí a obratností. Bude chtít zabít, protože jinak by byl zabit sám. A to by pak jeho krev tekla marně a nadarmo...*“⁶²⁶

V rámci 22. obrněné brigády se Karel Lukas zúčastnil všech bojů v jižní Itálii, a to až do počátku listopadu 1943, kdy byla tato vyšší jednotka stažena spolu se 7. divizí do týlu. K tomu Karel Lukas uvádí: „*Když 7. panc(ěrová) divize dosáhla řeky Carigliano severně masívu Massico na záp(adním) pobřeží Itálie, bylo jí sděleno, že se vrátí do Anglie. Proto byla vyměněna kanadskou divizí a stažena na odpočinek do prostoru Sorrento, kde vyčkávala odjezd do Anglie. Tím jsem byl oddálen od frontového prostoru a moje další přítomnost u 22. obrněné brig(ády) byla bezúčelná. Domníval jsem se, že bych měl dále pokračovat v účasti na tankových bojích na tomto válčišti,*

⁶²⁵ Článek „El Alamein a invaze do Itálie“ (3. pokračování) In: Naše noviny, ročník V., č. 97/1358 z 8.4.1944, s. 388.

⁶²⁶ Tamtéž.

abych získal co nejvíce zkušeností. Poněvadž 10. sbor byl zadělen v americké V. armádě, zdálo se býti jednoduché býti přidělen k amer(ické) panc(ěrové) divizi, a tak seznati jejich názory na tankový boj. O tom jsem hovořil s vel(itelem) 7. obrněné divize. Ten se mnou plně souhlasil a velmi ochotně mi nabídl, že mi stáž u Američanů vyjedná. Dopsal veliteli americké obrněné divize a vřele doporučil kladné řešení této otázky. Americký divizionář v zamítavé odpovědi se omlouval, že otázku sám nemůže vyřešiti, poněvadž přesahuje jeho pravomoc a poukázal na okolnost, že v jeho divizi je již větší počet přidělených důstojníků a že by nerad počet přidělených důstojníků rozšiřoval.⁶²⁷ Proto se Karel Lukas rozhodl vrátit přes Egypt do Velké Británie.

3.6 Zpět ve Velké Británii (1944)

Nový rok 1944 strávil Karel Lukas v Egyptě, kde čekal na odjezd do Velké Británie. V sobotu 1. ledna si do svého diáře zapsal: „*Letos už je možno vidět konec války. Rusové tlučou Němce, záp(adní) spoj(enci) bombardují, naši se asi doma radují, že v Berlíně mají řádný průvan v bytech. Nebude tam oken. Jen houšť. Letos s našimi nashledanou.*“⁶²⁸ Po několikerém odložení data odjezdu opustil 10. ledna 1944 Káhiru a následujícího dne odpoledne se v přístavu Tewfik nalodil na loď „Stratheden“, která 13. ledna zvedla kotvy a vyrazila na cestu do Velké Británie. Zápis v diáři z toho dne zní: „*12,00 jsme vyjeli z Tewfiku a kanálem jedeme k Port Saidu. Břehy napravo i nalevo velmi blízko, několik m(etrů) od boku lodi. Někde zeleň, jinde písek. Egypťští vojáci hlídají. Angl. vojáci na nás pokřikují a přejí šťastnou cestu. 16,00 projíždíme Tamnilií kolem velkého pomníku padlým z 1914-1918. 23,00 ještě nejsme v Port Saidu. Black out na lodi.*“⁶²⁹ Následujícího dne sice „Stratheden“ doplula do Port Saidu, ale porucha ve strojně způsobila, že se opozdila a připravovaný konvoj jí ujel, proto musel Karel Lukas čekat na zformování dalšího konvoje až do 20. ledna 1944. Během čekání v přístavu si 18. ledna 1944 do svého diáře zapsal: „*Před rokem byl zabit škpt. Řídký. Chudák. Žil velmi rád, měl ze života radost a musel odejít. Spí v poušti.*“⁶³⁰

Dne 20. ledna v noci vyplula loď „Stratheden“ z Port Saidu a o čtyři dny později zakotvila v přístavu Port Augusta na Sicílii, kde čekala až do 26. ledna 1944 na nové

⁶²⁷ VMŠ, Pozůstalost Karla Lukase, Hlášení Karla Lukase ze stáže u britských jednotek (odevzdáno MNO v Londýně 28. 6. 1944).

⁶²⁸ VMŠ, Pozůstalost Karla Lukase, Diář na rok 1944, zápis z 1. 1. 1944.

⁶²⁹ Tamtéž, zápis z 13. 1. 1944.

⁶³⁰ Tamtéž, zápis z 18. 1. 1944.

přeskupení konvoje. 26. ledna v poledne vyplula opět západním směrem, minula Alžír a v noci 1. února proplula spolu s ostatními plavidly konvoje kolem Gibraltaru a ocitla se na volném moři. V pátek 4. února 1944 si Karel Lukas do diáře poznamenává: „*Pochmurno, prší. V noci za námi snad ponorky. Jsou i pod vodou rychlejší než náš konvoj. Mohou nás tedy pronásledovat. Máme ale dobrou ochranu (a) v konvoji máme rychlost asi 13 uzlů.*“⁶³¹ Konečně 8. února 1944 zakotvil „Stratheden“ v liverpoolském přístavu. Následujícího dne začalo vyloďování. Karel Lukas opustil loď v půl druhé odpoledne a nočním vlakem odjel do Londýna, kde se 10. února ráno hlásil na Ministerstvu národní obrany.⁶³² To ho vzápětí přidělilo jako čs. styčného důstojníka k Hlavnímu stanu vrchního velení spojeneckých expedičních sil (SHAEF)⁶³³ generála Dwighta D. Eisenhowera, připravujícího operaci Overlord – invazi do Evropy.⁶³⁴ V tomto přidělení působil Karel Lukas nepřetržitě až do 18. srpna 1944, kdy byl jmenován čs. vojenským a leteckým atašé v USA.⁶³⁵ Jeho původní přání, aby byl opět zařazen k 7. obrněné divizi a s ní se zúčastnil invaze do Evropy, Ministerstvo národní obrany zamítlo.⁶³⁶ V září 1944 tedy Karel Lukas opustil Velkou Británii a odjel do USA.⁶³⁷

⁶³¹ Tamtéž, zápis ze 4. 2. 1944.

⁶³² Tamtéž, zápisy z 8.-11. 2. 1944

⁶³³ SHAEF – Supreme Headquarters Allied Expeditionary Force.

⁶³⁴ VÚA-VHA, fond Kvalifikačních listin, Kvalifikační listina Karla Lukase.

⁶³⁵ Tamtéž.

⁶³⁶ VMŠ, Pozůstalost Karla Lukase, Článek „Plukovník Karel Lukas v Chicagu“ - výstřížek z novin Svornost vydávaných v Chicagu 26. 10. 1944.

⁶³⁷ VÚA-VHA, fond Kvalifikačních listin, Kvalifikační listina Karla Lukase.

4. NA SEVEROAMERICKÉM KONTINENTU (1944-1947)

Do USA dorazil Karel Lukas koncem září 1944, o čemž vzápětí přinesly zprávu všechny krajanské noviny v Americe. Ihned po příjezdu se zapojil do práce vojenského atašé a kromě toho navázal velice těsné styky s českými a slovenskými krajanskými obcemi.⁶³⁸ V následujících letech se zúčastnil mnoha jejich srazů, na nichž prováděl rozsáhlou přednáškovou činnost. Jednou z prvních akcí tohoto druhu byl VII. Moravský den, který se konal v Chicagu 24. července 1945. Plk. Lukas zde vystoupil s pozdravem našim krajanům a převzal od nich dar – prapor pro 5. pěší pluk čs. armády ze SSSR⁶³⁹, o den později byl v Clevelandu požádán, aby promluvil do krajanského rozhlasu, přičemž jeho projev byl nahráván na gramofonovou desku. Karel Lukas ve své řeči uvedl: „*Mám-li možnost k vám pohovořit, chci nejdříve vám poděkovat za vše, co jste pro naše vojáky udělali. Vaše dárky posíláme armádě a letcům do Anglie, vaše srdce otevřená pro naše hochy zde byla krásnou skutečností a vojáci o nich mluví s milou vzpomínkou. Vaše pohlazení přišlo v dobách velmi těžkých, po Francii, kdy perspektiva do budoucnosti našich lidí byla mlhavá a zůstala jim jen slabá naděje. Vaše podpora byla posilou, dávala bázi jistoty, že za bídným uprchlíkem bez vlasti stojí solidní báze zlatého srdce československé Ameriky. Za to vám děkuji. Dnes již jsme svobodni. Po našich kopcích, ve vesničkách a dobrých chaloupkách zní smích a radost, ovoce svobody. Američtí vojáci a možná, že i mnozí z vašich vlastních synů, spolu s Rudou armádou donesli nám svobodu a pokoj. Mluvil jsem s několika vojáky a důstojníky, kteří přišli ze západních Čech, všechny jejich závěry jsou dobré – ba lichotivé. Země, říkají, je nejkrásnější z míst, jimiž prošli – nejlépe organizovaná. Pivo jako u nás ještě nepili a děvčata jsou nejhezčí. Ne, já se jim nedivím, když to říkají, mají plnou pravdu...Drazí krajané – ještě jednou vám děkuji jménem vojáků za dobrá srdce a přeji mnoho štěstí.*“⁶⁴⁰

V červenci 1945 převzal Karel Lukas, jenž byl mezitím 15. prosince 1944 povýšen na plukovníka generálního štábu⁶⁴¹ po plukovníkovi letectva Jáně Ambrušovi i vedlejší zmocnění pro úřad vojenského atašé na vyslanectví v Ottawě, čímž se jeho působnost rozšířila i na území Kanady. Do konce roku 1945 se zúčastnil celé řady

⁶³⁸ Kromě osobních vlastností a schopností se mohl v USA opřít také o rodinné zázemí. Jeho dvě starší sestry Otýlie a Žofie žily totiž v Chicagu. Záznam rozhovoru Eduarda Stehlíka se synovcem Karla Lukase panem Františkem Lukase. Rozhovor se uskutečnil 14. května 1990.

⁶³⁹ VMŠ, Pozůstalost Karla Lukase, výstřižek z novin Svornost vydávaných v Chicagu z 24. 7. 1945.

⁶⁴⁰ VMŠ, Pozůstalost Karla Lukase, Koncept rozhlasového vystoupení z 25. 7. 1945.

⁶⁴¹ VÚA-SA AČR, fond Osobních spisů, Osobní spis Karla Lukase.

krajanských akcí, ať už je to každoroční „mobilizace“ Československého národního sdružení v Chicagu v srpnu 1945⁶⁴² nebo jen o několik dní později 19. srpna 1945 konaná dedikační slavnost čs. praporu pro jeden z čs. útvarů, uspořádaná okresním sborem Slovenského národního sdružení v Clevelandu. Ve dnech 17. a 18. listopadu 1945 se zúčastnil i 5. sjezdu Slovenského národního sdružení, konaného v New Yorku za předsednictví tajemníka SNS v Americe Jána Galbavého.⁶⁴³ Ve velice krátké době našel Karel Lukas cestu i k našim krajanům v Kanadě. Již počátkem března 1946 pobýval v Battawě na oslavě narozenin T. G. Masaryka, pořádaných Československým národním sdružením.⁶⁴⁴ Práce Karla Lukase se v USA a Kanadě pochopitelně neskládala pouze z cest po krajanských akcích, ale i z exkurzí a stáží u řady útvarů americké a kanadské armády. Tak například ve dnech 19. až 22. května 1946 navštívil americkou Pěchotní školu ve Fort Benning v Georgii, o něco později pobýval v americkém West Pointu a prohlédl si i několik leteckých a námořních základen.

Výrazným způsobem se Karel Lukas podílel i na rozvoji československo-kanadských vztahů. V létě 1946 doprovázel při jeho návštěvě ČSR vrchního velitele kanadské armády generála Henryho D. G. Crerara⁶⁴⁵ a byl to opět on, kdo spolu s radou čs. vyslanectví v Ottawě Karlem M. Sakhem 28. října 1946 vyznamenal osmnáct vysokých kanadských důstojníků řady Bílého lva a Čs. válečnými kříži.⁶⁴⁶ V té době se však již jeho působení v USA a Kanadě pomalu chýlí ke svému konci a 26. prosince 1946 přijíždí do Washingtonu jeho nástupce, plk.gšt. Josef Schejbal. Jedním z velkých dnů se pro Karla Lukase stává 30. leden 1947, kdy byl v americkém Pentagonu vyznamenán vysokým americkým řádem Legion of Merit. Krátce poté ještě v Montrealu vyznamenává tamního čs. generálního konzula Josefa Kotrlého (člena ČNR v době pražského květnového povstání) Československým válečným křížem 1939 a Československou vojenskou medailí Za zásluhy I. stupně.⁶⁴⁷

Čas zbývající do odjezdu zpět do ČSR trávil Karel Lukas kromě balení a příprav přípravou ke stěhování i prací nad několika důležitými studiemi, hodnotícími obranu

⁶⁴² VMŠ, Pozůstalost Karla Lukase, Výstřížek z novin Denní hlasatel z 2.8.1945.

⁶⁴³ VMŠ, Pozůstalost Karla Lukase, Výstřížek z novin New Yorkské listy z 27.11.1945.

⁶⁴⁴ Ještě předtím se však dostal konečně po dlouhých šesti letech na krátkou dovolenou domů do Brnička, které navštívil 8.1.1946. Materiály z archivu rodiny Lukasovy, jež mi zapůjčil pan František Lukas.

⁶⁴⁵ VMŠ, Pozůstalost Karla Lukase, novinové výstřížky a fotografie dokumentující cestu gen. Crerara do ČSR.

⁶⁴⁶ Tamtéž, blíže neidentifikovaný novinový výstřížek, pojednávající o této události.

⁶⁴⁷ VMŠ, Pozůstalost Karla Lukase, novinový výstřížek z novin The Gazette.

severu Kanady⁶⁴⁸ v případném konfliktu mezi SSSR na straně jedné a USA a Kanadou na straně druhé. Velice citlivě totiž vnímá vzájemné zhoršení vztahů bývalých spojenců, a proto hned v úvodu své studie „Arktický projekt“ uvádí: *„V důsledku dnešního mezinárodně politického napětí a hlavně nesouladu politického mezi sovětským Ruskem a Spojenými státy americkými dostává se arktickým a subarktickým krajinám Kanady zvláštní důležitosti pro jejich geopolitickou polohu. Nad těmito prostory vede nejkratší cesta k Americkému kontinentu, do Evropy a Asie. Je proto často připouštěno, že v případě válečného konfliktu mezi Amerikou a SSSR budou tyto krajiny pásmem mezi dvěma frontami, tudíž bojištěm tohoto konfliktu. Tyto možnosti zvyšují zájem celého světa o tyto prostory.“*⁶⁴⁹ Ke zdůvodnění práce na těchto částech svých studií Karel Lukas uvádí: *„Do této studie dávám také praktické pokyny pro život v těchto prostorech. Nelze tudíž vyloučiti, že při dnešním rozvoji letectví a tím zmenšení prostoru mezi civilizací a divočinou, nezanese osud členy naší branné moci do krajin, kde podmínky životní jsou blízké nebo totožné s životem v kanadské subarktidě a Arktidě.“*⁶⁵⁰

Dne 19. dubna 1947 opustil Karel Lukas Washington a odjel do New Yorku, odkud 28. dubna odplul na lodi „S. S. American Ranger“ do Le Havru ve Francii, kde přistál 9. května 1947. Téměř na den přesně dva roky po ukončení 2. světové války v Evropě. Po odevzdání diplomatické pošty na našem vyslanectví v Paříži a vyřízení cestovních formalit potřebných pro průjezd obsazeným Německem, opustil Karel Lukas 17. května 1947 Paříž a vyrazil domů do Československa.⁶⁵¹

⁶⁴⁸ VMŠ, Pozůstalost Karla Lukase, osmistránková studie „Obrana severu Kanady“.

⁶⁴⁹ VMŠ, Pozůstalost Karla Lukase, třidvacetistránková studie „Arktický projekt“, s. 1.

⁶⁵⁰ VMŠ, Pozůstalost Karla Lukase, třidvacetistránková studie „Arktický projekt“.

⁶⁵¹ VMŠ, Pozůstalost Karla Lukase, Různé písemnosti vážící se k odjezdu Karla Lukase z USA zpět do Československa (účty za přestěhování, bližší informace o cestě z USA do Evropy).

5. V POVÁLEČNÉM ČESKOSLOVENSKU (1947-1948)

Dne 18. května 1947 překročil Karel Lukas definitivně hranice republiky, za jejíž svobodu bojoval již ve dvou světových válkách a téhož dne dorazil do Prahy, kde se hned plně zapojil do práce a následujícího půl roku působil ve 2. oddělení (zpravodajském) Hlavního štábu.⁶⁵² Právě tehdy – 9. listopadu 1947 – se dočkal významného ocenění své celoživotní práce. Město Zábřeh se totiž rozhodlo udělit čestné občanství města třem významným osobnostem, a to jemu a brigádnímu generálovi Vladimíru Přikrylovi⁶⁵³ za zásluhy v boji za osvobození vlasti a prof. dr. Josefu Mackovi, děkanu Vysoké školy obchodní v Praze za zásluhy na poli vědeckém.⁶⁵⁴

O necelý měsíc později se Karel Lukas dočkal ve svém životě další podstatné změny, která ho bezesporu překvapila. Tentokrát však jednoznačně nepříjemně. Dnem 1. prosince 1947 byl totiž náhle přeložen z Prahy na Moravu, do Nového Jičína, kde od brigádního generála Josefa Ejema převzal velení 7. brigády.⁶⁵⁵ Zanedlouho poté přišel rok 1948. Politická situace v ČSR se začala výrazně přiosťřovat. Brzy po nástupu komunistů k moci je jeho další působení v čs. armádě náhle ukončeno. Na „zvláštní dovolenou ze služebních důvodů“ byl sice odeslán dnem 19. dubna 1948, ale vzhledem k tomu, že se do podnájmu ke svému bratrovi v Praze nastěhoval již 6. března 1948, dá se předpokládat, že mu byl přístup do novojičínských kasáren znemožněn již několik málo dní po komunistickém puči.⁶⁵⁶ To ostatně potvrzuje fakt, že figuroval mezi prvními na seznamech akčních výborů Národní fronty, které navrhovaly vyloučení

⁶⁵² VÚA-VHA, fond Kvalifikačních listin, Kvalifikační listina Karla Lukase.

⁶⁵³ Generálmajor Vladimír PŘIKRYL (3. 8. 1895 – 14. 6. 1968). V zajetí se přihlásil do čs. legií v Rusku, kde konal službu u 1. čs. záložního pluku, později 9. čs. střeleckého pluku. 1920-1933 u pěšího pluku 9 v Mostě a Jáchymově (velitel technické roty, I. pobočník velitele pluku, velitel praporu). V letech 1933-1939 u MNO - hlavního štábu (referent školské skupiny 5. oddělení, od května 1938 její přednosta). Za branné pohotovosti státu na podzim 1938 přidělen ve vojenském oddělení prezidiálního odboru MNO (referent pro telegrafní a telefonní styk v tuzemsku a zahraničí). Za okupace zapojen v Obráně národa. V březnu 1940 odešel do Francie, kde byl v Agde ustanoven velitelem I./2. pěšího praporu, s nímž odešel na frontu. V letech 1940-1943 u 1. čs. smíšené brigády ve Velké Británii (zástupce velitele praporu, od července 1941 velitel pěšího praporu 2). V červenci 1943 odjel do SSSR, kde byl ustanoven zástupcem velitele 1. čs. samostatné brigády v SSSR. 1944-1945 velitel 2. čs. samostatné paradesantní brigády v SSSR. 1945-1949 velitel VVT Milovice. Od února 1949 posádkový velitel v Brně. V květnu 1949 zatčen a protiprávně vězněn až do srpna 1953. V roce 1964 rehabilitován. VÚA-VHA, fond Kvalifikačních listin, Kvalifikační listina Vladimíra Přikryla a fond Poslužných legionářských spisů, Poslužný legionářský spis Vladimíra Přikryla.

⁶⁵⁴ VMŠ, Pozůstalost Karla Lukase, Dopis Městského národního výboru v Zábřehu (čj. 217-7/10 z 20. října 1947) Karlu Lukasovi. K udělení čestného občanství všem třem jmenovaným došlo na slavnostní schůzi pléna MNV dne 9. listopadu 1947 v 11.00 dopoledne v zasedací síni městské radnice.

⁶⁵⁵ VÚA-VHA, Kvalifikační listina Karla Lukase a VMŠ, Pozůstalost Karla Lukase, Kopie dopisu Karla Lukase brig. gen. Josefu Ejemovi z 1. 12. 1947.

⁶⁵⁶ VMŠ, Pozůstalost Karla Lukase, Kopie dovolenky podepsané gen. Alfrédem Ressellem a Policejní přihláška Karla Lukase do bytu jeho bratra ve vile Na Šafránce 22 v Praze XII. V ní Karel Lukas uvádí jako poslední bydliště „hotel Praha, předtím Nový Jičín“.

důstojníků z armády. Tyto seznamy pak předseda branného výboru ÚNS Rudolf Slánský zasílal přímo na MNO, které poté zajišťovalo vše potřebné. V seznamu zaslaném Krajským akčním výborem NF Ostrava byl Karel Lukas charakterizován následovně: „*Velitel brig(ády) Nový Jičín, prohnáný, proti osvětě, proti SSSR, velmi diplomatický a zákeřný.*“⁶⁵⁷ S podobným posudkem neměl pochopitelně v nově se utvářejících poměrech žádnou šanci.

Přes nezáviděníhodnost svého postavení, se Karel Lukas snažil povznést nad situaci, v níž se nalézal, a v dopise příbuzným 24. června 1948 napsal: „*Já mám teď času dost. Dosloužil jsem na vojně a jako západní člen armády dán na dovolenou. Celkem mně to plně vyhovuje, poněvadž při mém založení by se mně velmi těžko sloužilo; nemám rád, aby do odborných věcí mluvili laici, a nepokládám armádu za věc jedné strany, nýbrž národa a státu.*“⁶⁵⁸ Volný čas, o kterém se ve svém dopise zmiňuje, však nepředstavoval pro Karla Lukase věc právě příjemnou. Byl zvyklý tvrdě pracovat a náhlá nečinnost mu zcela jistě nevyhovovala. Mluví perfektně anglicky, německy, francouzsky a rusky, a proto nabídl své služby a jazykové znalosti některým pražským nakladatelstvím a redakcím jako překladatel odborné i krásné literatury. Odpovědi na jeho nabídky byly vesměs odmítavé, pouze nakladatelství J. R. Vilímek mu 15. listopadu 1948 oznámilo, že si ho zařadilo do své kartotéky spolupracovníků při lektoraci cizojazyčných děl. V podobném oboru se mu naskytla možnost získat zaměstnání i ve státní správě. Avšak veškeré naděje na podobné uplatnění pohřbil nemilosrdný verdikt bývalého zaměstnavatele: „*Ministerstvo národní obrany nesouhlasí s Vaším umístěním: Ministerstvo informací – publikační odbor – překladatel. Doporučuji Vám, abyste hledal umístění v soukromém sektoru neb u národních podniků.*“⁶⁵⁹ Ve stejné době dostává další dekret MNO z 25. října 1948 s obsahem, jenž ho již zcela jistě nepřekvapil: „*Ministerstvo národní obrany propouští Vás koncem listopadu 1948 z činné služby vojenské, zastavuje týmž dnem výplatu Vašeho dosavadního čekáního a překládá Vás dnem 1. prosince 1948 do výslužby.*“⁶⁶⁰

Přestože již Karel Lukas v armádě nepůsobí, musí být na něj zpracován kvalifikační popis. V předvečer Štědrého dne roku 1948 o Karlu Lukasovi jeho bývalý nadřízený armádní generál Zdeněk Novák napsal: „*Iniciativní, nebojí se odpovědnosti.*

⁶⁵⁷ Národní archiv Praha, materiály bývalého archivu ÚV KSČ, fond 100/1 - svazek 51, archivní jednotka 437, s. 179.

⁶⁵⁸ VMŠ, Pozůstalost Karla Lukase, Průklep dopisu Karla Lukase z 24. 6. 1948.

⁶⁵⁹ VMŠ, Pozůstalost Karla Lukase, Přípis MNO z 12. 11. 1948.

⁶⁶⁰ VMŠ, Pozůstalost Karla Lukase, MNO čj. 13.603 dův.-I./2. odděl. 1948 z 25. 10. 1948.

Nespolehlivý mravně politicky. Přímý, taktní, uhlazené společenské chování. Veselý, nenucený, velmi sebevědomý. Dobrá paměť, bystrý postřeh a rychlý úsudek, logicky uvažuje. Všeobecné (vzdělání) velmi dobré, politicky orientováno na Západ. (Vojenské teoretické vědomosti) velmi dobré. Studuje velmi pozorně odbornou literaturu. Vyhýbá se veřejnému životu. K mravně politické výchově v armádě neměl kladný poměr. Zdatný a odolný. Má zálibu ve sportu. Velmi dobrý vzhled, pečuje o zevnějšek. Ve výcviku má velmi dobrý vliv na podřízené. Neuplatňuje mravně politickou výchovu u podřízených. V praktickém vykonávání služby dosahuje dobrých výsledků. Pro záporný postoj k lidově demokratickému zřízení (k vedení podřízené jednotky) neschopen...Pro západní orientaci nemůže mu být svěřena vyšší funkce. Popisovaný nenašel kladný poměr k lidově demokratickému řádu republiky. Proto byl dán...dnem 1. června 1948 na dovolenou s čekáním. Z uvedeného důvodu byl mu stanoven stupeň kvalifikace.. nevyhovující.“⁶⁶¹

⁶⁶¹ VÚA-VHA, Kvalifikační listina Karla Lukase, Kvalifikační popis za rok 1948 vypracovaný 23. prosince 1948 arm.gen. Zdeňkem Novákem, velitelem Vojenské oblasti 3 v Brně.

6. SMRT (1949)

Přes naléhání přátel odmítl Karel Lukas uvažovat o opětovném odchodu do exilu, a to i přesto, že by měl v USA vynikající zázemí. Nechtěl potřetí odcházet za hranice, chtěl zůstat doma, jak o tom svědčí vzpomínka plukovníka Vojtěcha Lehara: „Jednou jsme se s Karlem Lukase sešli u nás doma. Bylo to krátce po únorovém převratu a on byl jako, jak se tehdy říkalo „důstojník západního smýšlení“, právě vyhozen z armády. Ještě několik dní předtím byl na nějakém soustředění vysokých důstojníků tady v Praze (byli tehdy ubytováni v Legionářském domě na dnešním náměstí I. P. Pavlova), snad mělo jít o nějaký kurs pro budoucí generály a pojednou z něj byl civilista. Otevřeně, znovu zdůrazňuji velice otevřeně, jsme tehdy hovořili o tom, jak reagovat na vyvíjející se situaci a zda odejít do exilu. K tomu bych chtěl uvést, že Karel Lukas by býval měl, v případě, že by za hranice odešel, na Západě fantastické zázemí. Vždyť šlo o známého člověka, nositele celé řady vysokých spojeneckých řádů a vyznamenání. Nesmíte také zapomenout, že měl v USA i vlastní rodinu, žily tam přeci jeho sestry Otýlie a Žofie. Proto si velice dobře pamatuji, jak mi tehdy řekl, že jemu už dva exily stačily, a že potřetí za hranice nepůjde. Že se z toho všeho cítí zklamaný a unavený, že se stáhne do ústraní, a když se do ničeho nebude míchat, že ho snad nechají na pokoji, že se mu nic nemůže stát. I já jsem jeho argumentaci chápal a dalo by se říci, že jsem dokonce s jeho vývody souhlasil. To jak strašně jsme se tehdy oba mylili, jsem poznal o pouhý rok později, když jsem ve schránce našel Karlovo úmrtní oznámení.“⁶⁶²

Karel Lukas skutečně netušil, že jeho cesta až na samé dno ponížení propuštěním z armády neskončila. I když pravděpodobně si již pomalu začínal uvědomovat, co i jeho samotného může očekávat, jak o tom svědčí vzpomínka jeho bytné paní Marie Malé: „Dobře si pamatuji, jak s panem plukovníkem hrozně otráslo zatčení generála Heliodora Píky, s nímž se dobře znal a jehož obvinění z velezrady ho nesmírně rozčílilo. Říkal tehdy, že je to hanebnost obviňovat z něčeho takového tak čestného a zásadového člověka, jakým je Píka. Nikdy nezapomenu na to, jak jsem jednou stála s kočárkem před domem a najednou jsem uviděla pana plukovníka, který se právě vracel domů. Obvyklých úsměvů a legráček s dětmi jsem se od něj tehdy nedočkala. Když přišel blíž, přímo jsem se zhrozila toho, jak vypadal. V obličeji byl

⁶⁶² Záznam rozhovoru autora s Vojtěchem Leharem z 15. července 1991.

*takřka bílý, hrozně rozčilený a z jeho nepřilíš souvislého vypravování jsem vyrozuměla, že snad byl navštívit ve vězení či kde pana generála Píku. Říkal mi, že je to příšerné, jak tam s ním zacházejí, že ho pryč i bijí, a že je odporné chovat se takovýmto způsobem k takovému hrdinovi a čestnému a slušnému člověku.*⁶⁶³

Brzy poté přišel začátek roku 1949, který byl poznamenán právě tři dny trvajícím procesem s bývalým náčelníkem Čs. vojenské mise v SSSR a podnáčelníkem Hlavního štábu divizním generálem Heliodorem Píkou. Do svého diáře si Karel Lukas 28. ledna 1949 obyčejnou tužkou napsal: „*Píka odsouzen.*“⁶⁶⁴ Nad jeho přítelem byl vynesena rozsudek smrti. O jeho popravě 21. června 1949 v Plzni na Borech se však již Karel Lukas nedozvěděl. Nebyl již tou dobou mezi živými. V březnu 1949 ještě odjel na tři týdny do Vysokých Tater, odkud se vrátil 21. března. V úterý 29. března 1949 ráno byl ve svém bytě v ulici Pod Kaštany čp. 7 v Praze zatčen.⁶⁶⁵ Na to, co se tehdy odehrálo, vzpomíná paní Marie Malá: „*V den, kdy byl pan plukovník Lukas zatčen, byl shodou okolností doma i můj manžel, a to přesto, že to byl všední den. Měl totiž tehdy nějaké zařizování na úřadech, a tak z Prahy neodjel. Brzy ráno, asi kolem čtvrt na devět, u nás najednou zazvonil telefon. Zvedla jsem ho a na druhé straně se ozvala švagrová pana plukovníka Hana Lukasová. Nijak se se mnou nevybavovala a pouze mi řekla: ‚Ihned mi zavolejte k telefonu Karla!‘ Volala k nám, protože pan plukovník vlastní přístroj v bytě neměl. Běžela jsem ho rychle zavolat přes tenkou příčku, která oddělovala jeho koupelnu od naší kuchyně. Slyšela jsem totiž, že před chvílí vstal a právě se umývá, a tak jsem na něj přes zeď zavolala, protože to tak bylo nejrychlejší. Jen jsem zaslechla, jak mi odpověděl, že na sebe jen něco hodí a hned jde. Za chvíli už také skutečně stál u nás v předsíni, kde jsme měli telefon. Pamatuji si, že ještě než vzal do ruky sluchátko, dosti rozladěně prohodil: ‚Co ta Anka zase chce?‘ Pak si ode mne převzal telefon a vzápětí jsme s manželem, který se právě holil, zaslechli, jak říká: ‚Kolik jich bylo?‘ Poté, co telefon zavěsil, přišel k nám do kuchyně a povídá: ‚Tak mě právě před chvílí hledali na Vinohradech u bratra.‘ Ani nám nemusel vysvětlovat kdo. Z jeho výrazu jsme hned pochopili, co se děje, i to, že je situace opravdu vážná. Manžel mu na to řekl: ‚Pane plukovníku, kdyby se něco dělo, tak na nic nečekejte, vemte to tady zadem přes dvorek a přes zahrádky. Tudy to máte jen pár metrů k rezidenci amerického*

⁶⁶³ Záznamy rozhovorů autora s paní Marií Malou z 9. 5., 12. 6. a 26. 9. 1991. Manžel paní Malé arch. Josef Malý byl majitelem domu, v němž v letech 1947–1949 Karel Lukas bydlel.

⁶⁶⁴ VMŠ, Pozůstalost Karla Lukase, Diář na rok 1949, zápis z 28. 1. 1949.

⁶⁶⁵ Záznamy rozhovorů autora s paní Marií Malou z 9. 5., 12. 6. a 26. 9. 1991.

velvyslance. Tam když se dostanete, tak tam za vámi nemohou. Budete na americké půdě, v bezpečí a Američani se o vás dozajista postarají.‘ On však na to, tak trochu jako ve snách, jako by ani nechtěl věřit tomu, co před malou chvílí uslyšel, odpověděl: ‚Uvidíme, co se bude dít,‘ a odešel k sobě. Uteklo snad jen něco málo přes půl hodiny a pojednou přiběhla s vytřeštěnýma očima naše sousedka paní Škochová, která bydlela v druhé polovině rozděleného bytu s panem plukovníkem, a třesoucím se hlasem říká: ‚Pana plukovníka právě odvedli!‘⁶⁶⁶

Paní Vlasta Škochová si na okamžik zatčení pamatovala i po letech velice živě: „Zazvonili u dveří, já jsem jim otevřela, a oni že chtějí mluvit s plukovníkem Lukšem. Pan plukovník vyšel ze svého pokoje a povídá jen: ‚Já jsem Lukas.‘ A oni na to: ‚Půjdete s námi!‘ Na chvíli ještě zašli k němu dovnitř, ale to byl jen mžik, asi se byl obléknout, a už ho vedli ven.“⁶⁶⁷ V líčení toho, co se tehdy odehrálo, pokračuje paní Malá: „Hned jsme s paní Škochovou běžely k oknu našeho bytu a odtud jsme viděly, jak před domem nasedají do auta. Dodnes si pamatuji, že mělo červenou barvu. Ve značkách aut se ale nevyznám, a tak nevím, o jaký typ šlo. Tehdy jsem také pana plukovníka Lukase viděla naposled. Přibližně kolem poledního se najednou v domě objevili ti, co pana plukovníka zatkli, a tentokrát již jeho byt zapečetili. Co bylo zajímavé, byl fakt, že přijeli packardem pana plukovníka. V den zatčení totiž u nás před domem nestál, a tak si pro něj zřejmě museli dojet k panu primáři na Vinohrady, kde ho občas míval pan plukovník Lukas u svého bratra zaparkovaný. Po zapečetění bytu nasedli opět do packardu a odjeli. Tehdy stálo u nás před domem auto pana plukovníka naposled. Namísto něj však začalo postávat v okolí našeho domu několik pánů v civilu, kteří se viditelně zajímali nejen o to, kdo do domu vchází, ale i kdo ho opouští. Zřejmě se snažili, aby jim žádný kamarád pana plukovníka neproklouzl. Jak dlouho jsme žili takto pod dohledem, si již nevzpomínám. Ale pana plukovníka u nás po jeho zatčení nikdo z jeho známých či přátel nehledal. Spíš než té „ochraně“ našeho domu tuto skutečnost přisuzuji tomu, že se zpráva o jeho zatčení dozajista rychle roznesla, a tím odpadl důvod, aby ho u nás někdo vyhledával.“⁶⁶⁸

Odvezením packardu plukovníka Lukase však ani zdaleka vše neskončilo. „Hned od prvního dne začalo naprosto bezohledné pravidelné rabování bytu pana plukovníka,“ vzpomíná paní Marie Malá. „Minimálně dvakrát týdně, ale i mnohem

⁶⁶⁶ Záznamy rozhovorů autora s paní Marií Malou z 9. 5., 12. 6. a 26. 9. 1991.

⁶⁶⁷ Záznam rozhovoru autora s paní Vlastou Škochovou z 16. 5. 1991.

⁶⁶⁸ Záznamy rozhovorů autora s paní Marií Malou z 9. 5., 12. 6. a 26. 9. 1991.

častěji, totiž do něj začala dojíždět čtveřice osob: dva muži a dvě ženy v civilu. Velice často chodívali až pozdě večer či dokonce v noci a odcházeli mnohdy až po několika hodinách obtěžkáni dalšími a dalšími věcmi pana plukovníka. Z bytu se ozývalo bouchání šuplíků, praskání bedýnek a šustění papíru. Jak už jsem již uvedla, měl totiž pan plukovník Lukas spoustu věcí dosud zabalených tak, jak si je přivezl z USA. No a oni to všechno rozbalovali, přehrabovali se v tom a postupně věci pana plukovníka rozkrádali. O tom, že to dělali opravdu důkladně a nic jim neuniklo, svědčí i fakt, že dvě křesílka po panu plukovníkovi, která se nám později podařilo získat, měla zespodu rozřezané čalounění od toho, jak i v nich hledali, zda si tam něco cenného neschoval. O tom, co se děje, jsem samozřejmě neprodleně informovala švagrovou pana plukovníka paní Hanu Lukasovou, a ta mě poprosila, abych jí zatelefonovala, vždy když přijedou. To jsem skutečně pravidelně dělala a vzpomínám si, že sem dokonce jednoho dne paní Hana poslala rodinného přítele pana JUDr. Kurzweila. Pan doktor se tehdy s nimi pokoušel přímo na chodbě vyjednávat. Říkal jim, že dosud nebyl soud, a tak nemají právo věci z bytu pana plukovníka odnášet, ale nebylo to nic platné. Slyšela jsem jen tehdy, jak na něj jedna z těch ženských doslova zasyčela: ‚Od toho dejte ruce pryč, jinak uvidíte! O tom se s váma vůbec nebudeme bavit!‘ Pan doktor si potom přišel na chvíli sednout k nám. Byl z toho celý zdrcený a říkal: ‚To nemá vůbec význam, s nimi se naprosto nedá jednat!‘ Když se dal trochu dohromady, sebral se a odjel domů. Rabování bytu pana plukovníka pochopitelně pokračovalo dál.‘⁶⁶⁹

O dalších osudech plukovníka Karla Lukase dostupné materiály většinou mlčí, a tak se musíme spoléhat především na svědectví pamětníků. Většina z nich však již byla po listopadu 1989 po smrti, takže nebylo možné jejich tvrzení vzájemně konfrontovat s novými poznatky. Dne 19. června 1968 zaslal MUDr. Otto Lukas dopis tehdejšímu ministru vnitra Josefu Pavlovi, v němž ho žádal o přešetření smrti svého bratra. V dopise mimo jiné uvedl: „Dne 29. 3. 1949 byl můj bratr zatčen orgány Státní bezpečnosti. Moje manželka Hana Lukasová po jeho zatčení několikrát intervenovala u orgánů StB v Bartolomějské ulici... Příčinu zatčení se při těchto jednáních nedověděla. Moje manželka nosila též balíčky s prádlem do věznice na Pankráci, kde je přejímal pracovník StB Pešek. Krátce před smrtí mého bratra přišlo jeho prádlo zkrvavené a potřísněné hnísem, část ho scházela. Jednoho dne nám bylo doručeno poslem oznámení, že můj bratr zemřel dne 19. 5. 1949 na Pankráci. Moje manželka navštívila neprodleně

⁶⁶⁹ Záznamy rozhovorů autora s paní Marií Malou z 9. 5., 12. 6. a 26. 9. 1991.

referenta StB Volfa, který jí sdělil, že bratr zemřel na degeneraci srdce. Když projevila pochybnosti o správnosti tohoto sdělení s poukazem na to, že bratr neměl nikdy srdeční potíže, ukázal jí Volf fotografii mého bratra v rakvi... Po tomto jednání v Bartolomějské ulici dal Volf zavést manželku na Pankrác k Peškovi, který jí vydal věci mého bratra... Na to jsme zašli společně s mou manželkou a dcerou Blankou do Pathologického ústavu, kde kustod vyhověl naší žádosti a ukázal nám mrtvé tělo mého bratra. Řekl nám, že měl zcela rozbitá záda a poškozené ledviny. Manželka odhrnula z bratrova těla roušku, která je zakrývala, a na celém levém boku v oblasti kyčelního kloubu bylo vidět rozsáhlou krevní podlitinu a na levé paži rozšklebenou tržnou krvavou ránu jdoucí téměř po celé délce paže od ramenního kloubu k loketnímu... O tom, že můj bratr nezemřel přirozenou smrtí, mě přesvědčily i následující skutečnosti: za nějaký čas po bratrově usmrcení, asi za jeden až dva roky, hlásila stanice Svobodná Evropa, že můj bratr byl při výslechu orgány StB ubit a že se tohoto výslechu účastnili: Bělecký, Ejemová, Kotlík, Vinický a Vlček... Navíc mě někdy v letech 1956–1958 navštívil pan Stanislav Březina, který býval původně majitelem nebo nájemcem lázní Houšťka u Staré Boleslavi. Od něj jsem se dozvěděl, že byl údajně obviněn ve stejné věci jako můj bratr, tj. z napomáhání generálovi Aloisu Liškovi⁶⁷⁰ v útěku do ciziny. Můj bratr měl prý dát generálu Liškovi k dispozici svůj automobil značky Packard. Pan Březina mi též sdělil, že byl vyslýchán ve stejný den a na stejném místě jako můj bratr. Výslech byl prý prováděn v jakési chatě ležící mimo Prahu, kam byli oba odvezeni se zavázanýma očima. O průběhu svého výslechu mi pan Březina řekl, že byl zavázán do pytle, do kterého pak vyšetřovatelé kopali a bili obušky...⁶⁷¹

⁶⁷⁰ Armádní generál Alois LIŠKA (20. 11. 1895 – 7. 2. 1977). Příslušník 1. čs. dělostřeleckého divizionu čs. legií v Rusku. 1920-1924 u lehkého dělostřeleckého pluku 51 v Brandýse nad Labem (pobočník I. oddílu, velitel baterie, velitel oddílu). Od října 1924 u velitelství zemského dělostřelectva v Praze. Od září 1925 opět u dělostřeleckého pluku 51 v Brandýse (velitel oddílu). 1926-1929 posluchač Válečné školy v Praze. 1929-1930 velitel II./51. oddílu ve Staré Boleslavi. V letech 1930-1934 učitel taktiky dělostřelectva na velitelské škole v Praze. 1934-1938 velitel dělostřeleckého pluku 51 v Brandýse nad Labem. Od července 1938 do března 1939 u dělostřeleckého odboru MNO. Za branné pohotovosti na podzim 1938 velitel dělostřelectva 1. rychlé divize v Pacově. Za okupace zapojen v Obráně národa. V únoru 1940 odešel do Francie, kde byl ustanoven velitelem dělostřeleckého pluku 1. Ve Velké Británii velitel dělostřeleckého oddílu, od května 1941 velitel dělostřeleckého pluku 1. Od března 1943 v čele 1. čs. samostatné brigády, od září 1943 Čs. samostatné obrněné brigády. 1945-1948 velitel Vysoké školy vojenské a Kurzu pro vyšší velitele v Praze. Po únoru 1948 propuštěn z armády. Odešel do exilu, usadil se ve Velké Británii. V nepřítomnosti degradován. Po listopadu 1989 rehabilitován. VÚA-VHA, fond Kvalifikačních listin, Kvalifikační listina Aloise Lišky a fond Poslužných legionářských spisů, Poslužný legionářský spis Aloise Lišky.

⁶⁷¹ Dopis MUDr. Otto Lukase ministru vnitra ČSSR z 19. 6. 1968. Kopie průklepu uloženého v rodinném archivu pana Františka Lukase v držení autora.

Mezi svědky, kteří se na Pankráci setkali s plukovníkem Lukase, byl pan Ing. Václav Havel⁶⁷², který o okolnostech jeho smrti v roce 1968 bratrům Lukase řekl: *„Po mém zatčení 31. března 1949 jsem byl převezen do cely věznice na Pankráci, kde bylo již pět jiných zatčených, mezi nimi i plk.gšt. Karel Lukas. Pan plukovník byl ve výborném zdravotním stavu a bezvadné mravní kondici. Svým jednáním příznivě ovlivňoval morálku všech uvězněných a současně udržoval kázeň na cele. Byl naprosto vyrovnaný a fyzicky i psychicky v naprostém pořádku. Během našeho společného pobytu na cele byl plukovník Lukas dvakrát předvedený k výslechům, z nichž se v pořádku vrátil. Avšak jednoho dne ráno byl odveden k dalšímu výslechu, z něhož se již do cely nevrátil. Toho večera jsme se od gonkaře dozvěděli, že byl plukovník Lukas přinesen od výslechu ve zbědovaném stavu a byl dán do cely č. 16. Nám bylo krátce poté nařízeno, abychom připravili všechny svršky plukovníka Lukase, které pak byly z cely odneseny. Následujícího dne se mi při odchodu na vycházku podařilo v nestřeženém okamžiku, během procházení kolem cely č.16, navázat s plk. Lukase spojení a to tak, že jsem před celou zadupal a zašeptal jsem: ‚Tady Václav.‘ Plk. Lukas mi na to odpověděl: ‚Ti mi dali, pozdravuj všechny.‘ Několik dní poté jsem se od gonkaře dozvěděl, že Karel Lukas zemřel.“⁶⁷³*

Tou „jinou celou“, o níž se ve své výpovědi Ing. Havel zmiňoval, byla temnice, kterou již v té době obýval jiný vězeň – dvaadvacetiletý Leopold Hajíček, jenž uvedl: *„Dne 4. května 1949 večer byl do mé cely dodán nový vyšetřovanec, který nebyl schopen chůze. Bez nosítek, prostým držením pod pažemi a za nohy jej přinesli tři příslušníci SNB za vedení vrchního strážmistra Františka Vinického a známé bestie – navoněného Peška. Novým vyšetřovancem byl plk. Lukas, jehož stav byl již na první pohled otřesný. Vězeň byl nedbale narychlo oblečen a na nohou měl pouze zakrvácené ponožky. Jeho boty nesl jeden z příslušníků SNB a vhodil je do cely. Na oděvu plk. Lukase nebyly známky krve, ale hlava nesla zřejmě známky ran a podlitin. Obličej zakrvácený, prošedivělé vlasy zplihlé do čela – proto na mě v první chvíli zapůsobil jako stařec před smrtí. Cela byla při příchodu plk. Lukase ‚odtemněna‘ a byl do ní strčen kavalec, na který jsem ho uložil. Já sám jsem totiž do té doby spal na holé zemi. Vrchní strážmistr Vinický ještě mezi dveřmi prohlásil: ‚Starej se o něj, Poldíku, aby ti tady nezhebnul!‘ V noci se stav plk. Lukase zhoršil, a tak jsem bušil na dveře a žádal jsem,*

⁶⁷² Otec bývalého prezidenta České republiky Václava Havla.

⁶⁷³ Dopis MUDr. Otto Lukase ministru vnitra ČSSR z 19. 6. 1968. Kopie průklepu uloženého v rodiném archivu pana Františka Lukase v držení autora.

aby zavolali lékaře. Po delší době se objevil Vinický, hodil do cely balíček aspirinů a řekl cynicky: ‚To mu určitě pomůže!‘ Druhý den plk. Lukase odnesli do jiné cely a teprve později jsem se doslechl, že ve vězeňské nemocnici zemřel.‘⁶⁷⁴

Co se odehrálo s Karlem Lukase onoho osudného 4. května 1949? Co způsobilo, že ráno odjel z věznice k výslechu zcela zdravý člověk a zpět na Pankrác se po několika hodinách vrací lidská troska neschopná chůze? Nechme vyprávět svědka nad jiné povolaného – plukovníka Lukase samotného. Jeho svědectví je zachyceno přibližně tak, jak jej sdělil svým spoluvězňům na cele č. 334, kam byl z temnice přenesen: *‚Výslech byl zahájen 4. května v 8 hodin a konal se ve staré budově státní policie v Bartolomějské ulici č. 6, v prvním patře, v kanceláři přednosta oddělení dr. Dorka-Běleckého... Výslechu asistovali členové Státní policie Kotlík, Honner a Vlček. Jediným předmětem výslechu, před nímž mi byly zavázány oči, byla otázka, jakým způsobem jsem byl ve spojení s generálem Liškou, který dlí toho času v Londýně.‘⁶⁷⁵ Poté co jsem neodpověděl, byl jsem postupně týrán následujícím způsobem: ‚Hra na medvěda‘ (odborné označení StB). Se zavázanýma očima jsem byl nucen chodit v kruhu, přičemž kolem mne stálo asi šest neznámých členů StB, kteří mě střídavě bili obušky po celém těle. Poté jsem byl nucen poskakovat po špičkách, čímž se napjaly svaly na lýtkách, přes které jsem pak byl tloučen. Asi po pětiminutové přestávce, která byla mi dána na rozmyšlenou, zda chci vypovídat, jsem si musel kleknout na židli a opřít se rukama o opěradlo. Nohy mi byly poté pevně přivázány k židli. Na to jsem byl bit obušky do chodidel a to střídavě podél a napříč. Rány obušky do konce prstů mi strhávaly nehty... V průběhu tohoto týrání jsem několikrát omdlel a byl jsem poléván studenou vodou. Proto si již dále nepamatuji na postup dalšího mučení. Víím pouze, že jsem dostával rány na různá místa těla, zejména do hlavy a do žaludku. Celé týrání s několika pětiminutovými přestávkami trvalo asi čtyři hodiny. Nakonec mi bylo pohroženo, že po uzdravení budu odevzdán dr. Maporovi a budu vyslýchán pomocí elektriny...‘⁶⁷⁶*

O zdravotním stavu plk. Lukase i o „zdravotní péči“, která mu byla poskytnuta, vypráví jeden ze spoluvězňů: *‚První dny v naší cele probíhaly střídavě v horečkách a*

⁶⁷⁴ Záznam rozhovoru autora s panem Leopoldem Hajíčkem z 26. 7. 1991 a článek „Svědectví o gestapismu: Výpověď o umučení plukovníka Lukase“ publikovaný 16. 9. 1950 v New Yorských listech.

⁶⁷⁵ Toto obvinění obsahuje i trestní oznámení na Karla Lukase vypracované 1. října 1949, tedy déle než čtyři měsíce po jeho smrti. Archiv bezpečnostních složek (dále jen ABS), V-6387 MV.

⁶⁷⁶ Záznam rozhovoru autora s panem Leopoldem Hajíčkem z 26. 7. 1991 a článek „Svědectví o gestapismu: Výpověď o umučení plukovníka Lukase“ publikovaný 16. 9. 1950 v New Yorských listech.

zimnicích. Plk. Lukas musel být odnášen na klozet a stolice i moč obsahovaly krev. Dne 7. května, tedy tři dny po výslechu, byl pro zmučeného plukovníka podán první a poslední lék – tři tabletky octanu hlinitého. Po obkladech, které jsme s jejich pomocí zhotovili, se otoky poněkud zmírnily. Bolesti v žaludeční krajině byly však stále silné. Pan plukovník vůbec nejedl, jen pil kávu. Dne 8. května asi ve 20 hodin přišel do cely vězeňský lékař za doprovodu vrchního strážmistra SNB, který byl mezi vězni znám pod přezdívkou ‚Smrtihlav‘. Na lékařovu otázku po původu zranění odpověděl plk. Lukas, že při odchodu od výslechu spadl ze schodů. Když na něm lékař rezolutně žádal pravdivé vyličení zranění, byl vrchním strážmistrem nakopnut a bylo mu posuňkem naznačeno, aby se dále neptal. Lékař pak jen řekl: ‚Ach tak!‘ Od té doby již plk. Lukase žádný lékař nenavštívil, a to i přesto, že příslušníkům SNB bylo od počátku jasné, že jeho stav je velice vážný, na což jsme my opětovně upozorňovali. Bez ohledu na naše varování zůstal plk. Lukas na naší cele až asi do 18. května, tedy téměř dva týdny (!), během nichž se jeho stav zhoršil natolik, že byl nakonec dopraven do vězeňské nemocnice, kde krátce poté zemřel.“⁶⁷⁷

Přímo ve vězeňské nemocnici se Karel Lukas několik okamžiků před svou smrtí shodou náhod setkal se svým spolubojovníkem z první i druhé světové války brigádním generálem Janem Studlarem, který o tom později vydal toto unikátní svědectví: „Dne 19. května 1949 o 9. hod. ranní byl donesen na nosítkách ze IV-C oddělení do pankrácké vězeňské nemocnice sténající vězeň a byl uložen na cele čís. 16. Byl jsem tou dobou na společné cele čís. 18 pro srdečně choré. Bylo před ranní hodinovou vycházkou a dveře všech cel byly pootevřeny. Tázal jsem se do naší cely vstoupivšího službu majícího chodbaře, kdo to tak hlasitě nařiká na cele čís. 16 (byla proti naší cele). Chodbař mi odpověděl, že je to nějaký Lukas a že byl právě donesen v bezvědomí a ve velmi zbědovaném stavu z oddělení IV-C. Dostal prý asi 11 injekcí, a přesto je málo naděje na jeho záchranu. ‚Nevíte náhodou jeho křestní jméno a čím je?‘ tázal jsem se chodbaře. ‚Jmenuje se Karel a je plukovníkem,‘ odpověděl chodbař. ‚A znáte ho snad?‘ otázal se mne. ‚Vždyť je to jeden z mých nejlepších kamarádů, s nímž jsem byl v prvním i druhém odboji a sloužili jsme u jedné jednotky doma. Musím ho vidět za každou cenu!‘ Chodbař rychle rozestavil návštěvní stráže po celé chodbě a na jeho znamení jsem vběhl z cely čís. 18 do protější cely čís. 16. Proti mně ležel v bezvědomí, dýchaje smrtelným chrapotem, plk. Lukas. Chopil jsem ho za ruku a zvolal: ‚Karle!‘ Probral se

⁶⁷⁷ Záznam rozhovoru autora s panem Leopoldem Hajíčkem z 26. 7. 1991 a článek „Svědectví o gestapismu: Výpověď o umučení plukovníka Lukase“ publikovaný 16. 9. 1950 v New Yorských listech.

z bezvědomí, otevřel oči a poznal mne. Řekl mi: ‚Janko, ti mne zřídili! Povím ti později všechno.‘ Ihned na to zavřel oči a oteklý jazyk mu vyhřezl z úst. Upadl opět do bezvědomí. Ve dveřích hlídající chodbař zvolal: ‚Pane generále, jde sem komise vedená Peškem (velitel IV-C) a strážmistrem Kadlecem (velitel vězeňské nemocnice). Rychle utečte, jsou již na schodech vedoucích k naší chodbě!‘ Asi minutu po mém návratu do cely čís. 18 otevřel chodbař dveře a řekl: ‚Pan plukovník právě zemřel. Jako by byl na Vás čekal.‘ Dva vězňové při umývání těla ubitého zjistili, že celé tělo bylo poseto podlitinami. Lékař zjistil, že přeražená žebra vnikla do plic a že smrt nastala zadušením.⁶⁷⁸

V průběhu vyšetřování smrti plk. Lukase, které v roce 1969 prováděla Hlavní vojenská prokuratura, byl vyžádán z Ústavu soudního lékařství v Praze opis pitevního protokolu. O jeho obsahu se v závěrečné zprávě, jíž bylo vyšetřování ukončeno, uvádí: *„Z opisu pitevního protokolu bylo zjištěno, že plk. Lukas zemřel dne 19. 5. 1949 v 9,45 hodin. Pitvu provedl druhý den tehdejší přednosta ústavu prof. MUDr. Hájek. Prof. Hájek jako příčinu smrti uvedl oedem plic a roztroušenou fibrozu svalu srdečního... Při pitvě byla rovněž zjištěna na levé straně paže plk. Lukase modřina plochy dětské dlaně a na levé kyčli modřina plochy dvou dlaní. Ostatní části těla byly nedotčeny.“⁶⁷⁹* S údaji uvedenými v pitevním protokole ostře kontrastují dvě svědectví o skutečném stavu plk. Lukase před jeho zatčením a po návratu od osudného výsledku. MUDr. Otto Lukas, bratr zatčeného, na jehož popud bylo v roce 1968 vyšetřování zahájeno, ve svém svědectví uvedl: *„Můj bratr plk.gšt. Karel Lukas byl muž skálopevného zdraví, lyžařský závodník, vytrvalý tenista, závodník pro koňské dostihové překážky a vytrvalý všestranný sportovec. Asi deset dnů před zatčením se vrátil z lyžařských túr ve Vysokých Tatrách v plné kondici. Ve své ordinaci jsem ho asi týden před zatčením podrobil rtg. prohlídce srdce a plic, a to proti jeho vůli, neboť to považoval za zbytečné. Nález byl normální, rovněž tak nález fyzikální hrudní a břišní. Pokud se v protokolu mluví o roztroušené fibroze srdečního svalu, běží o změny celkem běžné u lidí kolem 50. let.“⁶⁸⁰*

⁶⁷⁸ Archives of Czechs and Slovaks Abroad (ACASA), Chicago (USA), box 824, výstřížek s článkem brigádního generála Jana Studlara „Památce rytíře Čestné legie – pluk. gen. štábu Karla Lukase“, jenž byl publikován v blíže neurčitelném krajském periodiku v USA v první polovině května 1964. Za jeho poskytnutí děkuji prof. PhDr. Františku Hanzlíkovi z Univerzity obrany v Brně.

⁶⁷⁹ Dopis Generální prokuratury – Hlavní vojenské prokuratury čj. 1 HVt 2791/68 z 22. 9. 1969 panu Františku Lukasovi. Kopie v držení autora.

⁶⁸⁰ Dopis MUDr. Otto Lukase Vojenské obvodové prokuratury v Praze z 20. 5. 1969. Kopie v držení autora.

Snad nejvíce kontrastuje s pitevním protokolem svědectví pana Leopolda Hajíčka, který popsal stav plk. Lukase po přinesení na celu následovně: „*Prvním nejhorším dojmem působily po svlečení ponožek nohy. Obě bez formy, silně nateklé, sloupovité, stejného objemu jak v kotníku, tak i v kolenu. Od chodidel až po kolena byly nohy pokryty podlitinami a staré zranění z války bylo otevřené. Nejhůře byla postižena chodidla, nesoucí stopy systematického pokládání úderů, a to jak podél, tak i napříč. Většina prstů měla strhané nehty a na jejich místě bylo vidět živé maso. Stejně stopy po bití obuškem nesl i celý povrch těla až po krk. V krajině žaludku byly jasně patrné kruhové podlitiny způsobené pravděpodobně bodáním obušky a na dvou nebo třech místech byla pokožka dokonce protržena. Tyto otevřené rány silně krvácely. V obličeji byly od úderů pěští rozbity rty a okolí očí. Příčný pruh od obušku probíhal též přes pravý spánek a ve vlasech na temeni zela otevřená rána způsobená pravděpodobně nějakým tupým předmětem.*“⁶⁸¹

O tom, že plk. Lukas nezemřel přirozenou smrtí, není pochyb. Zbývá tedy odpovědět na otázku, proč o život přišel. Odpověď není složitá. Nejpravděpodobnější příčinou Lukasova zatčení byl, ač to již dnes zní paradoxně, jeho vůz. Šedý sedan značky Packard, který si pořídil během svého pobytu v USA. V poválečné Praze, plné trofejních vozidel všech možných armád a sem tam nějakého automobilu z let první republiky, se musel americký „koráb silnic“ vyjímat skutečně impozantně. Kromě všeobecné pozornosti muselo toto vozidlo jistě vzbuzovat i závist, a to se pravděpodobně stalo Karlu Lukasovi osudným. To, že smrt plk. Lukase způsobil jeho automobil a rozsáhlý majetek, potvrzují nepřímo i další fakta. Jak již bylo zmíněno, jeho packard byl příslušníky StB zabaven hned v den zatčení a rabování osobních věcí začalo současně s jeho uvězněním na Pankráci a pokračovalo i po jeho smrti, celkem více než čtyři měsíce. Mezi předměty, které po konečném „vyklizení“ bytu příslušníci StB vyhodili na dvůr domu, kde Karel Lukas bydlel, však byly převážně písemnosti vojenského charakteru. Nejrůznější studie o čs. i americké armádě, vojenské doklady, korespondence s osobnostmi z vojenského i politického života, stovky fotografií a osobní diáře, tedy předměty, které by v případě obvinění plk. Lukase z vlastizrady měly mít pro vyšetřovatele prvořadý význam.⁶⁸²

⁶⁸¹ Záznam rozhovoru autora s panem Leopoldem Hajíčkem z 26. 7. 1991 a článek „*Svědectví o gestapismu: Výpověď o umučení plukovníka Lukase*“ publikovaný 16. 9. 1950 v New Yorských listech.

⁶⁸² Záznamy rozhovorů autora s paní Marií Malou z 9. 5., 12. 6. a 26. 9. 1991.

O tom, že majetek plukovníka Lukase nebyl skutečně zanedbatelný, svědčí opět vzpomínka jeho bytné paní Marie Malé: „Z Ameriky si pan plukovník přivezl nejen kompletní vlastní zařízení, ale i spoustu nejrůznějších cenností. Sbíral totiž obrazy a starožitnosti. Vzhledem k množství věcí, které si z USA dovezl, vypadal onen větší pokoj na první pohled spíše jako skladiště. Všude byly kusy nábytku, nejrůznější bedny, balíky, krabice a dřevěné soudky. Ani nevím, co všechno obsahovaly. Vzpomínám si jen, že tomu všemu dominovala velká lednice, kterou si v zámoří rovněž zakoupil. Tehdy tady nikdo nic podobného ještě neměl ani neznal. Dobře si pamatuji, že se pan plukovník ani nesnažil všechny ty věci nějak vybalovat a zařizovat se. Každou chvíli se totiž čekalo, že bude povýšen na generála a on sám počítal s tím, že se mu potom podaří snáze získat lepší byt, o němž byla tehdy v Praze nouze. Protože ono ‚skladištvé‘ prostředí nebylo příliš útulné, zdržoval se pan plukovník ve svém bytě pouze sporadicky a více vlastně využíval jenom onen menší pokoj, a to pro občasně přespání. Aby se do své ‚ložnice‘ vůbec dostal, měl mezi krabicemi, bednami a dalšími předměty, zabírajícími naprosto celý obývací pokoj, udělán úzký průchod, jakousi uličku. Většinu času tak pravděpodobně trávil u svého bratra pana primáře MUDr. Otto Lukase, který bydlel na Vinohradech.“⁶⁸³

V této souvislosti se naskytá otázka: Co se s majetkem plukovníka Lukase stalo? Nebyl to totiž majetek malý a zanedbatelný. Plukovník Lukas byl znalcem výtvarného umění a během svého pobytu ve Velké Británii vložil nemalé finanční prostředky do obrazů a grafických listů starých mistrů. Velkou slabost měl pro díla českého rytce Václava Hollara. Podařilo se mu shromáždit několik set jeho grafických listů, stejně jako stovky grafik mistrů starých evropských škol: Goltziuse, Callota, Hogarta, Lucase van Leydena a dalších. Po smrti plukovníka Lukase zabavila celou jeho pozůstalost Státní bezpečnost. Umělecké předměty připadly Národní galerii, a to i přesto, že Karel Lukas své umělecké sbírky odkázal městu Zábřehu, poté co se 9. listopadu 1947 stal jeho čestným občanem. Teprve mnohem později se podařilo předsedovi zábřežského Okresního národního výboru Ferdinandu Sládkovi a předsedovi okresního Akčního výboru Národní fronty Rudolfu Benešovi dosáhnout toho, aby Národní galerie po dlouhém a svízelném jednání část Lukasových sbírek vrátila do Zábřehu, kde byly uloženy v Městském muzeu. Šlo o 11 obrazů, více než 500 Hollarových rytin a asi tři stovky grafických listů různých mistrů ze 16. a 17. století. Některých předmětů se však

⁶⁸³ Záznamy rozhovorů autora s paní Marií Malou z 9. 5., 12. 6. a 26. 9. 1991.

Národní galerie nevzdala. Jiné, jako například šest obrazů z Lukasovy pozůstalosti, předala Fondu národní obnovy, který je prodal neznámému zájemci.⁶⁸⁴

Mimořádně zajímavé skutečnosti v Lukasově případu vyšly najevo v roce 1951, kdy probíhalo přísně tajné vyšetřování nejkřiklavějších případů trestné činnosti příslušníků smutně proslulého Reicina OBZ - 5. oddělení Hlavního štábu. Mezi předvolanými byla i bývalá zapisovatelka této služby Dagmar Marešová, která do protokolu uvedla: „*Druhý den přišel Slavík⁶⁸⁵ se zprávou, že Bělecký, krycím jménem Dorek, při výslechu zabil plk. Karla Lukase. Turek⁶⁸⁶ se ptal, jaké z toho budou mít nepříjemnosti, ale Slavík odpověděl, že Dorek zůstane sedět na svém místě a že se to nějak udělá, že hlavní starost byla sehnat doktora, který by napsal, že se jedná o srdeční slabost. Vzpomínám si, že rozhovoru byl přítomen Souček,⁶⁸⁷ který se ptal, proč nám (5. oddělení) ho nedali, když to byl voják. Slavík prohlašoval, že byl ve výslužbě. Souček zas říkal, že to nevadí, že takové věci stejně dělají, na to mu Slavík vysvětlil pravou podstatu věci. Že totiž plk. Lukas měl plný byt cigaret, lihovin, krásně zařízený a že byl sám, proto že StB ani nenapadne, aby takového člověka dávala vojákům.*“⁶⁸⁸

Odcitujeme nyní na závěr část zprávy Hlavní vojenské prokuratury z 22. září 1969, která příbuzným plk. Lukase ve věci jeho „údajného“ ubití příslušníky StB sdělila následující: „*Vyšetřování prováděl tehdejší KV StB Praha. Vyšetřujícím referentem byl vrchní strážmistr Theodor Bělecký, náčelníkem vyšetřovacího oddělení npor. SNB Josef Volf. Jednotliví příslušníci MV, kteří mohli být o případu informováni, byli vyslechnuti, přičemž shodně uvedli, že náhlá smrt plk. Lukase byla sice pro ně překvapením, nicméně byla považována za přirozenou. V této souvislosti se odvolávali na výsledek pitvy, podle níž mělo jít o náhlé selhání srdce. Vyšetřující referent Bělecký⁶⁸⁹ rozhodně popřel, že by smrt plk. Lukase byla v nějaké souvislosti s jeho jednáním... Vyšetřování potvrdilo, že výpovědi některých civilních svědků o nelidském zacházení s plk. Lukase*

⁶⁸⁴ Záznamy rozhovorů autora s panem Ctiborem Lolkem z 10. 5. 1990 a 30. 6. 1991.

⁶⁸⁵ Por. Stanislav Slavík působil u 5. oddělení Hlavního štábu jako styčný orgán StB.

⁶⁸⁶ Mjr. Ludvík Turek, vyšetřovatel 5. oddělení Hlavního štábu.

⁶⁸⁷ Mjr. Ludvík Souček, vyšetřovatel 5. oddělení Hlavního štábu.

⁶⁸⁸ VÚA-VHA, MNO 1951, Hlavní soudní správa (SVS), 21-2/16, (čj. 002122 KOS z 8. 9. 1951).

⁶⁸⁹ Citovaná zpráva Hlavní vojenské prokuratury z pochopitelných důvodů ani jednou nezmiňuje naprosto zásadní skutečnost, že vrchní strážmistr Theodor Bělecký byl již 17. března 1950 zatčen a 24. dubna 1950 na něj bylo podáno trestní oznámení za „zneužití moci úřední“, kterého se opakovaně dopouštěl od listopadu 1948 do konce roku 1949, když „hrubým a sadistickým způsobem týral vyšetřované osoby.“ Přestože případ Karla Lukase není v trestním oznámení ani jednou zmíněn, podrobnosti o způsobech týrání, které Bělecký používal, a o nichž vypovídá několik poškozených, přesně souhlasí s metodami, které popsal Karel Lukas svým spoluvězněm. ABS, fond Personálních spisů, 1776/16 - Personální spis Theodora Běleckého.

před jeho smrtí mají své opodstatnění. Na druhé straně však nebylo spolehlivě dokázáno, že toto zacházení bylo v příčinné souvislosti s úmrtím plk. Lukase. Zjištěné jednání nemůže být posuzováno jako vražda, v krajním případě jde o zabití ve smyslu § 419 bývalého vojenského trestního zákona. Trestnost takového činu ovšem uplynutím promlčecí lhůty zanikla. Za tohoto stavu byla nucena vojenská obvodová prokuratura v Praze věc odložit.“⁶⁹⁰

Na smrt plukovníka Lukase a její ohlas v řadách bývalých vojáků naší armády na Západě po letech zajímavě vzpomínal PhDr. Tomáš Haišman, syn Lukasova blízkého spolupracovníka štábního kapitána Ing. Jana Hajšmana: „*S mými rodiči se plukovník Lukas poznal v USA, kde můj otec působil jako jeho pobočník na naší ambasádě. Společný dlouhodobý pobyt v zahraničí je sblížil. Velice dobře si rozuměli a rodiče o něm hovořili jako o nesmírně sympatickém a příjemném člověku. Oceňovali především jeho ryzí charakter, mimořádný rozhled, a to zdaleka nejen ve vojenských otázkách, ale i to, že si vždy dělal na věc svůj vlastní názor a nenechal se nikým a ničím v záporném slova smyslu ovlivňovat. Byla to zkrátka osobnost. Rodiče se z USA do Prahy vrátili teprve v roce 1948, tedy o rok později, než Karel Lukas. Přestože měli tu možnost, nechtěli v Americe natrvalo zůstat. Chtěli žít doma. Otec navíc v té době politicky inklinoval spíše nalevo, čímž se ocitl na protější straně politického spektra než můj dědeček Jan Hajšman, který byl národní socialista, a starý ‚mafján‘ z let první světové války. Po návratu ze Spojených států se však u rodičů dostavilo rychlé vystřízlivění. Poměry doma, tak jak je zde našli, byly na hony vzdálené tomu, co si představovali. Domnívám se, že se na jejich prozření nebo alespoň určitém nahlodání toho prvotního nadšení osobně podílel i Karel Lukas, kterého si oba velice vážili a jehož již našli vyhozeného z armády. Domnívám se, že už sám tento fakt musel vést otce k zamyšlení nad tím, co se to v jeho vlasti děje. Přestože byl Karel Lukas vyhozený důstojník, stýkali se spolu i nadále, a to bez jakýchkoliv předsudků i bez ohledu na eventuální nebezpečí, které jim v souvislosti s tím mohlo hrozit. Pojilo je úzké přátelství, do kterého si politiku nechtěli nechat míchat. Lukasova náhlá násilná smrt a především její způsob znamenala pro mého otce těžký duševní otřes. Šok, ze kterého se jen obtížně vzpamatoval. Byla to obrovská rána jeho přesvědčení, kvůli které prohlédl a uvědomil si zřůdnost toho, čemu až doposavad věřil. Dobře si pamatuji, že se mezi zahraničními vojáky tradovalo, že Píka a Lukas měli být takovými mementy pro ostatní. Jeden přišel z*

⁶⁹⁰ Dopis Generální prokuratury – Hlavní vojenské prokuratury čj. 1 HVt 2791/68 z 22. 9. 1969 panu Františku Lukasovi. Kopie v držení autora.

*Východu, druhý ze Západu, jeden byl zlikvidován na základě politického obvinění, v případě druhého měla jeho smrt, je-li to tak možné říci, ekonomický podtext. Zkrátka jako by jim chtěl někdo velice důrazně naznačit, že si od teď nikdo z nich nemůže být jistý, kdy to dopadne i na něj.*⁶⁹¹

Na počátku června 1949 obdrželo několik známých Lukasovy rodiny úmrtní oznámení s následujícím textem: „*Sdělujeme bolestnou zprávu, že náš milovaný bratr, švagr a strýc pan Karel Lukas, plukovník generálního štábu v. v., bývalý vojenský a letecký attaché, nositel Čs. válečných křížů, rytíř Řádu čestné legie, nositel řádu Cross of Merit a mnoha jiných vysokých vojenských vyznamenání, čestný občan města Zábřehu, sev. Morava atd. skonal dne 19. května 1949 o 9,40 hod. dopol. a byl dne 26. května pochován na tichém hřbitově v Praze-Bubenči do rodinné hrobky. Čest jeho památce! Jménem veškerého příbuzenstva MUDr. Otto Lukas, bratr.*“⁶⁹² Na to, jak tehdy rozloučení s plukovníkem Karlem Lukasem v Bubenči proběhlo, vzpomíná naposledy paní Marie Malá: „*Na bubenečském hřbitově je vpravo za vchodem kaple či spíše místnost, které se tak říká, odkud se dodnes vypravují pohřby. Právě odtamtud byl také vypraven pohřeb pana plukovníka. Kněz rakev s jeho tělem nejdříve v kapli vykropil a poté byla odvezena k hrobce. Velice dobře si pamatuji, že nebyla nesena s nějakými poctami, ale pouze vezena na márách, takovém malém vozičku s kolečky, který tlačili dva zřizenci pohřební služby. Zvláštností bylo to, že pohřeb pana plukovníka neprováděl kněz z naší farnosti, ale velebný pán Tylínek z vyšehradského farního úřadu (myslím, že byl za okupace či později vězněn), známý paní Hany a pana primáře. Pan farář Tylínek byl velice známý kazatel, často jezdíval na nejrůznější církevní slavnosti, například na svěcení zvonů a podobně. Na to jsem si ihned vzpomněla, když mi paní Lukasová řekla, kdo bude pana plukovníka pohřbívat. Avšak velebný pán Tylínek nad rakví pana plukovníka zvláštní řeč neměl. Pouze vykonal nezbytné obřady a rakev byla spuštěna do hrobu. Kromě pana faráře již nad rakví nepromluvil vůbec nikdo, což však bylo s ohledem na situaci pochopitelné. Na pohřeb přišlo opravdu jen pár lidí, hlavně bezprostřední příbuzní. Nikde žádná ‚uniforma‘, žádní vojáci. Zato ve větší vzdálenosti od smutečních hostů postávalo několik mužů v civilu, kteří nás upřeně pozorovali. Šel z nich strach.*“⁶⁹³

⁶⁹¹ Záznam rozhovoru autora s PhDr. Tomášem Haišmanem z 16. 7. 1991.

⁶⁹² Úmrtní oznámení plk.gšt. Karla Lukase. Originál v držení autora.

⁶⁹³ Záznamy rozhovorů autora s paní Marií Malou z 9. 5., 12. 6. a 26. 9. 1991.

Tímto strachem bylo jméno plukovníka generálního štábu Karla Lukase obestřeno dlouhá čtyři desetiletí. Zpět do našich dějin se tak na místo, které mu právem náleží, vrátil teprve v srpnu 1990, kdy byl in memoriam povýšen do hodnosti generálmajora a následně vyznamenán Řádem M. R. Štefánika III. třídy.

ZÁVĚREM

Za cíl své disertační práce jsem si stanovil ucelenou formou představit dosud neprávem opomíjenou osobnost generálmajora in memoriam Karla Lukase, zasadit jeho životní osudy do kontextu doby a zdokumentovat děje, kterých se zúčastnil ať již jako aktivní činitel, anebo zasvěcený pozorovatel. Zároveň jsem se při líčení jeho osudů a na jeho případě pokusil zachytit klíčové okamžiky, které ovlivňovaly vznik, budování, rozvoj a zánik armády demokratického Československa, i to, jak zasáhly do jeho vlastního života. Nebýt vypuknutí první světové války, stal by se totiž Karel Lukas pravděpodobně jako chlapec pocházející ze skromných rodinných poměrů severomoravského Brníčka, na základě svého přání učitelem a možná, že by jednou svou pedagogickou kariéru zakončil právě na obecné škole v rodné obci, kterou kdysi sám navštěvoval. Jeho osud se však odvíjel úplně jinak. Po složení „válečné“ maturity v červnu 1915 musel narukovat a jako příslušník olomouckého c. a k. zeměbraneckého pěšího pluku č. 13 byl odeslán na východní frontu, kde brzy padl do ruského zajetí. Prošel několika zajateckými tábory a jako tisíce jiných Čechů a Slováků si prodělal svou vlastní revoluci, na jejímž základě se rozhodl navždy rozejít s Rakousko-Uherskem a vstoupil do řad čs. legií. Jako příslušník 21. čs. střeleckého pluku prošel na západní frontě ve Francii krvavými boji v Alsasku i u Terronu a po návratu do svobodné republiky se zapojil do války s Poláky o Těšínsko. Nedlouho poté se rozhodl zůstat natrvalo v uniformě a armáda nového státu ihned využila jeho nesporných, nejen vojenských, ale i pedagogických schopností. V první polovině dvacátých let se tak Karel Lukas podílel na a budování čs. vojenského školství v Čechách, na Moravě i na Slovensku.

Za zásadní v jeho dalším směřování je možné považovat setkání Karla Lukase s několika významnými osobnostmi čs. prvorepublikové armády. Tou první byl bezesporu armádní generál Josef Šnejdárek, zemský vojenský velitel v Košicích, který si ho v červnu 1926 vybral za svého osobního pobočníka. Právě on mladého důstojníka nejen výrazným způsobem ovlivnil, ale následně ho i nasměroval ke studiu na Válečné škole v Praze, jež tehdy byla nejvyšší vojenskou vzdělávací institucí v zemi. Jejím úspěšným absolvováním se Karel Lukas zařadil mezi důstojníky generálního štábu a otevřela se před ním velká vojenská kariéra. Druhým osudovým setkáním bylo Lukasovo seznámení s armádním generálem Ludvíkem Krejčím, novým zemským

velitelem v Košicích, jenž si poté, co byl ustanoven náčelníkem Hlavního štábu čs. branné moci, vzal Karla Lukase s sebou do Prahy jako svého osobního pobočníka. Ten se tak v době zvýšeného ohrožení republiky ze strany nacistického Německa ocitl v samém centru dění. Společně s generálem Krejčím v následujících letech absolvoval desítky služebních cest nejen po útvarech čs. armády a zbrojních továrnách, ale zúčastnil se i řady zahraničních cest na Balkán (do Jugoslávie a Rumunska) k našim malodohodovým spojencům, a stejně tak i k našemu klíčovému spojenci – Francii. Nemohl pochopitelně chybět ani u prvních rozhovorů mezi vysokými představiteli Rudé armády a velením našeho Hlavního štábu.

Na velice významné pozici zůstal Karel Lukas i poté, co funkci pobočníka náčelníka Hlavního štábu v březnu 1936 opustil. Byl totiž přidělen jako přednosta taktické skupiny k Ředitelství opevňovacích prací, kam si ho vybral jeho ředitel a zároveň podnáčelník Hlavního štábu divizní generál Karel Husárek. Z titulu této své funkce se Karel Lukas podílel nejen na výstavbě čs. pevnostního systému a koncipování našich opevňovacích programů, ale i na organizaci a budování speciálních pevnostních jednotek – hraničářských pluků. Jako jeden z hrstky čs. důstojníků mohl také navštívit přísně utajovanou a již tehdy legendami opředenou Maginotovu linii ve Francii, nejmohutnější pevnostní systém své doby. Po tragických mnichovských událostech to byl opět Karel Lukas, kdo se ocitl v malé skupince čs. důstojníků, která při jednáních v Berlíně tvrdě hájila zájmy Československé republiky a i v zoufalé situaci se pokoušela pro republiku zachránit, co se dalo. Právě tehdy na té nejvyšší úrovni poprvé z bezprostřední blízkosti poznal složitost i zákeřnost politického života.

Jen o několik týdnů později byl Karel Lukas vyslán na mimořádně exponované místo, které si svou složitostí s jeho nedávnou berlínskou misí nezadalo. Byl totiž ustanoven zmocněncem Ministerstva národní obrany v Chustu na Podkarpatské Rusi. Na samém východě republiky se ocitl právě v době, kdy byla v nesnadných podmínkách bezprostředně po Vídeňské arbitráži složitě organizována jak obrana tohoto území, tak i hospodářský život a dopravní spojení této části republiky se zbytkem Československa. To vše navíc za situace, kdy se na Podkarpatské Rusi emancipovali místní rusínští nacionalisté a „země červeného medvěda“ se stala předmětem zájmu Maďarska a Polska, jež proti zmrzačenému Československu vznášely další územní nároky. Na počátku roku 1939, kdy naplno vypukl ozbrojený konflikt mezi Československem a Maďarskem, zasáhl Karel Lukas několikrát zásadním způsobem do vývoje situace a

díky jeho diplomatickým schopnostem se mu opakovaně podařilo ovlivnit složitou situaci ve prospěch čs. armády a republiky jako takové.

Další osudy Karla Lukase byly spojeny se vznikem vojenské odbojové organizace Obrana národa, jejímž příslušníkem se stal hned nato, co se přes Rumunsko vrátil do okupované vlasti. Zanedlouho poté byl jejím vedením vyslán přes Polsko do Francie, kde se stal svědkem složitého formování našeho zahraničního odboje a, to jak v době konfliktu jeho vedení s armádním generálem Lvem Prchalou, tak i později při řešení problémů plynoucích ze vztahu mezi Edvardem Benešem a Štefanem Osuským. Ve Francii byl Karel Lukas díky svým schopnostem, znalosti prostředí a vynikající jazykové vybavenosti, pověřen pátráním po osudech bývalých čs. interbrigadistů ze Španělska, kteří po porážce republikánské armády přešli na francouzské území. Podařilo se mu je nalézt v několika internačních táborech v jihozápadní Francii, provedl jejich soupis a zasadil se o přijetí mnoha z nich do řad tehdy budované 1. čs. divize v Agde. Nedlouho poté byl pověřen vedením československé vojenské kanceláře v Londýně. I v jeho tehdejší působení v britské metropoli můžeme nalézt mnoho důležitého, pokud zkoumáme okolnosti vzniku čs. jednotek ve Velké Británii, nebo nás zajímají tehdejší vztahy mezi nejvyššími představiteli čs. exilu, mezi Brity a Čechoslováky, stejně jako dalšími národy, jejichž představitelé se po obsazení svých zemí nacistickým Německem postupně ocitli v Londýnském exilu.

V nesnadném období následujícím po porážce Francie, byl Karel Lukas ustanoven náčelníkem štábu 1. čs. smíšené brigády ve Velké Británii, která v srpnu 1940 vznikla ze zbytků 1. čs. pěší divize evakuované nedlouho předtím na britské ostrovy z Francie. Funkci přebíral ve velice složité situaci, kdy bylo potřeba povznést bojovou morálku mužů, kteří z blízka viděli vojenskou porážku jedné z velkých evropských velmocí, jejich vyhlídka do blízké budoucnosti byly nezáviděníhodné a navíc vzdorovali systematické komunistické propagandě šířené některými levicovými extrémisty z řad bývalých interbrigadistů, kteří byli ve Francii přijati do řad naší armády, přesto, že před nimi Karel Lukas varoval. Funkci náčelníka štábu Karel Lukas zastával až do září 1941, kdy ji po opakovaných konfliktech se svým tehdejším bezprostředním nadřízeným na vlastní žádost opustil. I poté však nejsou jeho osudy nezajímavé. Naopak. Byl totiž ustanoven čs. vojenským atašé u polské exilové vlády v Londýně, a to právě v době, kdy probíhala významná jednání mezi Edvardem Benešem

a generálem Wladyslawem Sikorským o vzájemných československo-polských vztazích a poválečném uspořádání mezi oběma zeměmi (včetně úvah o možné konfederaci).

V létě 1942 Karel Lukas Londýn opustil a odjel jako pozorovatel k britským tankovým jednotkám do severní Afriky. Zde se společně se svým přítelem štábním kapitánem generálního štábu Pravoslavem Řídkým zúčastnil bojů s Rommelovým Afrikakorps, v nichž byl těžce raněn. Po vyléčení se jako pravděpodobně jediný čs. důstojník zúčastnil na počátku září 1943 po boku britských jednotek vylodění u italského Salerna. Jak za svého působení v severní Africe, tak i později na italském bojišti zpracoval pro exilové Ministerstvo národní obrany několik důležitých souhrnných zpráv, které poskytují zajímavý pohled na tato, pro Čechy ne úplně obvyklá bojiště. Po návratu do Londýna v únoru 1944 byl Karel Lukas ustanoven zástupcem velitele Čs. vojenské mise u SHAAF a zapojil se tak do příprav na otevření druhé fronty v Evropě. Poté byl odeslán do USA, kde od srpna 1944 do května 1947 působil jako náš vojenský a letecký atašé (v létě 1945 převzal i zmocnění pro Kanadu). V době vrcholící druhé světové války a bezprostředně po jejím skončení, se tak ocitl na nesmírně exponovaném místě čs. vojenské diplomacie. Vedle reflexe tehdejších vztahů mezi Československem a Spojenými státy a informací o krajanském životě v USA a Kanadě je možné v jeho hlášeních zaznamenat i zhoršování vztahů mezi bývalými spojenci na počátku rodící se Studené války.

Neméně zajímavé jsou bezesporu i Lukasovy osudy po jeho návratu do Československa. Ocitl se totiž ve zcela jiné zemi, než jakou si z let první republiky pamatoval, zemi, která se postupem času začínala čím dál tím více přimykát k Východu a SSSR. Tento trend přitom začal být patrný nejen v politickém a společenském životě, ale i v samotné armádě, jež byla až donedávna budována jako ryze apolitická složka státu. Na Lukasových osudech v té době je možné dokumentovat předem prohraný boj demokraticky smýšlejících důstojníků bytostně spjatých s hlubokými demokratickými tradicemi meziválečného Československa a hrajícími proto až do poslední chvíle podle pravidel, proti těm, kdo žádná pravidla neuznávali. Šlo jim jen a pouze o převzetí moci v zemi, a to i za cenu násilí. Poslední fáze Lukasova života, jeho propuštění z armády z politických důvodů, následné uvěznění a vražda představují nelítostnou obžalobu komunistického režimu, který se v únoru 1948 dostal v naší zemi k moci. Je tak možné konstatovat, že životní příběh Karla Lukase je osudem muže, jenž stál u zrodu Československé republiky, všemi svými silami se podílel na jejím budování a snad až

symbolicky navždy odchází v době, kdy se etapa demokratického života Československé republiky na dlouhá desetiletí uzavírá.

V poslední době se občas objevuje názor, že sepsání „pouhé“ biografie významné osobnosti jakoby snad ani nebylo vědeckou prací. Troufám si tomuto názoru oponovat. Kvalitně zpracovaná biografie může představovat hlubokou sondu do historie daného období, která na příkladu konkrétní osobnosti umožňuje zblízka detailně studovat a pochopit velké dějinné pohyby a změny. Biografie tak podle mého názoru není a nesmí být onou pověstnou popelkou, něčím menším než je zpracování velkých dějin. Naopak. Právě biografie umožňuje na osudu jednotlivce rozkrýt do velké hloubky a v detailu mnoho mimořádných témat, která často při zkoumání „velkých otázek“ zůstávají na okraji našeho zájmu. Sepsání kvalitní biografie navíc není jednoduchou záležitostí a na autora klade mimořádné nároky. Vyžaduje od něj detailní znalost prostředí i dějinných událostí v daleko širším časovém horizontu, než to bývá obvyklé. Biografie, tak jak ji chápe současná, zejména západní historiografie, předpokládá zasazení zkoumané osobnosti do širšího historického kontextu velkých dějin, a to na základě detailní znalosti protagonistova života, jeho jednání a chování, konfliktu zájmů, kterého obklopují, jeho pohledu na svět i jednání navenek. Jako zásadní se jeví využití citací z dochovaných projevů a dopisů sledované osobnosti, které umožňují zkoumat její vnímání okolní reality i vlastní sebeinterpretaci.

O tom, že právě biografické studie a monografie věnované významným osobnostem, představují jednu z významných forem práce historika, svědčí mimořádný zájem, jenž je tomuto typu prací v posledních letech zejména na západ od našich hranic věnován. V případě osudů Karla Lukase se mi nabízela mimořádná možnost ukázat právě na jeho životopisu hlavní vývojové etapy moderních dějin čs. armády. S určitou nadsázkou je totiž možné konstatovat, že Karel Lukas s výjimkou působení v československých legiích v Itálii v letech první světové války a nasazení na východní frontě za války druhé, zažil prakticky vše podstatné, čím si československá armáda v první polovině dvacátého století prošla. Právě proto jsem si toto téma své dizertační práce po pečlivém zvážení zvolil a pokusil jsem se, pokud mi to mé schopnosti dovolovaly, co nejplastičtěji vylíčit jeho život. Život hrdiny a vlastence generála Karla Lukase.

Seznam použitých pramenů a literatury

A. Prameny

a) Archivní prameny

Archivy v České republice

Archiv bezpečnostních složek, Praha

fond 310 (Velitelství Státní bezpečnosti)

fond A8 (Inspekce MV)

fond H (Historický fond; a.č. H-670 MV)

fond personálních spisů bývalých příslušníků SNB

fond vyšetřovacích spisů

Národní archiv, Praha

fond Ministerstvo vnitra – Stará registratura

Vojenský ústřední archiv – Správní archiv AČR, Olomouc

fond Osobních spisů

Vojenský ústřední archiv – Vojenský historický archiv, Praha

fond Čs. letecký a vojenský atašé Washington

fond Čs. obrněná brigáda ve Velké Británii

fond Československý prapor v Cognacu

fond Čs. vojenská mise pro Balkán, Blízký a Střední východ

fond Čs. vojenská mise u SHAEF

fond Čs. vojenské jednotky ve Francii 1939-1940

fond Čs. vojenské výcvikové středisko - Východní

fond Hlavní štáb čs. branné moci 1918-1939

fond Hraničářské pluky 1937-1938

fond Kmenové listy vojenských osob

fond Kurs pro zvláštní účely (KPZÚ)

fond Kvalifikační listiny vojenských osob

fond Ministerstvo národní obrany 1918-1939

fond Ministerstvo národní obrany 1945-1949

fond Poslužné legionářské spisy

fond Ředitelství opevňovacích prací

fond Vojenská akademie

fond Vojenská kancelář prezidenta republiky 1918-1939

fond Vojenská kancelář prezidenta republiky Londýn

fond Vysoká škola válečná

fond číslo 20 – Ministerstvo národní obrany – Londýn

fond číslo 37 – Velitelství vojenské zpravodajské služby

Státní okresní archiv Šumperk

fond Gymnázium v Zábřehu

Vlastivědné muzeum Šumperk

pozůstalost Karla Lukase (1897-1949)

Zahraniční archivy

Archives of Czechs and Slovaks Abroad (ACASA), Chicago (USA)

Howard Gotlieb Archival Research Center – Boston University, Boston (USA)
fond General Frantisek Moravec

National Archives and Records Administration (NARA), Washington (USA)
fond US Embassy Prague

National Archives (původně Public Record Office), Kew (Velká Británie)
fond FO – Foreign Office
fond HS – Special Operation Executive (SOE)

Service Historique de l'Armée de Terre, Vincennes (Francie)
fond Etat des Services

b) Tiskem vydané prameny, edice dokumentů a dobová publicistika

Akcja „Łom“. Polskie działania dywersyjne na Rusi Zakarpackiej w świetle dokumentów Oddziału II Sztabu Głównego WP. (ed. Samuś, Paweł – Badziak, Kazimierz – Matwiejew, Giennadij). Adiutor, Warszawa 1998.

Album representantů všech oborů veřejného života československého. Nakladatelství Zeibralich. Praha 1927.

Armáda, brannost národa a obrana státu. Projevy presidenta dr. Edvarda Beneše. Praha 1938.

Armáda a národ. Nakladatelství L. Mazáč, Praha 1938.

BARON, František: Názory na budoucí stálá opevnění. In: Vojensko-technické zprávy MNO 1924, č. 4, s. 122–126.

BEJL, Jindřich: Než započne válka (ochrana hranic a vnitrozemí). Praha 1935.

BLÁHA, Silvestr: Nástin spolupráce politiky a strategie. Studie problému vedení války s konkrétním příkladem. Praha 1932.

ČERMÁK, Jiří: Naši v srbské armádě. Praha 1924.

Československá armáda v prvním desetiletí republiky. Zvláštní separát z knihy Deset let Československé republiky. Státní tiskárna, Praha 1928.

Československá legie ve Francii. První sborník francouzských legionářů k desátému výročí samostatnosti Československé republiky. Kruh francouzských legionářů, Praha 1928.

Československá legie ve Francii. Druhý sborník francouzských legionářů, vydaný v 80. roce života prvního presidenta Československé republiky, T. G. Masaryka. Kruh francouzských legionářů, Praha 1930.

Dokumenty československé armády z podzimu 1938. Anketa „Armáda v roce 1938“. (ed. Minařík, Pavel – Šrámek, Pavel) In: Historie a vojenství, 1997, č. 6, s. 87-133; 1998, č. 2, s. 103-136; 1998, č. 6, s. 94-124.

Dokumenty československé armády z podzimu 1938. Operační dokumentace vyšších velitelství. (ed. Minařík, Pavel – Šrámek, Pavel). In: Historie a vojenství, 1997, č. 1, s. 131-158; 1997, č. 3, s. 141-174.

Dokumenty československé armády z podzimu 1938. Rozkazy Hlavního velitelství. (ed. Minařík, Pavel – Šrámek, Pavel). In: Historie a vojenství, 1996, č. 5, s. 83-110.

Dokumenty z historie československé politiky 1939-1943. Díl I. (Ed. Otáhalová, L. – Červinková, M.). Praha 1966.

Dvacet let československé armády v osvobozeném státě. Svaz čs. důstojnictva, Praha 1938.

ELIÁŠ, Alois: Vývoj a boje čsl. legií ve Francii. Památník odboje, Praha 1924.

HANÁK, Jindřich: Druhá pěší brigáda v bojích na Slovensku v r. 1919. In: Vojensko-historický sborník 1934, roč. III, č. 1, s. 198-256.

JEŽEK, Zdeněk: Boj o Slovensko v letech 1918-1919. Praha 1928.

K. u. K. Militär-Schematismus, ročníky 1914-1918

KADLEC, Richard: Stručné dějiny pěšího pluku 21 Maršála Foche. Vojenské zátiší pěšího pluku 21, Čáslav 1936.

KALHOUS, Rudolf: Budování armády. Melantrich, Praha 1936.

KLECANDA, Vladimír: Bitva u Zborova. Praha 1927.

KLECANDA, Vladimír: Operace československého vojska na Rusi v letech 1917-1920. Praha 1921.

KRATOCHVIL, Antonín: Žaluji. Díl I – III. Dolmen, Praha 1990.

KUDELA, Josef: Československé vojsko ve Francii. Československá obec sokolská, Praha 1928.

Naučný slovník aktualit 1939. Nakladatelství L. Mazáč. Praha 1939.

Osobní věstník ministerstva národní obrany. Ročníky 1919-1939, 1945-1949.

Österreich-Ungars letzter Krieg 1914-1918. T.1-9. Wien 1931-1938.

PEROUTKA, Ferdinand: Budování státu. Díl I-IV. Lidové noviny, Praha 1991.

PLESKÝ, Metoděj: Bratr generál. Památce Stanislava Čečka. Za svobodu, Praha 1931.

Představy velení československé armády o obraně Slovenska za mnichovské krize na podzim 1938. (ed. Minařík, Pavel – Šrámek, Pavel). In: Vojenská história, 1998, č. 3, s. 77–103.

Schematismus československé branné moci. Ročníky 1922-1938.

Slovensko v anketě „Armáda v roce 1938“ (ed. Minařík, Pavel – Šrámek, Pavel). In: Vojenská história, roč. 3, 1999, č. 2, s. 91–118.

Svědectví o gestapismu: Výpověď o umučení plukovníka Lukase. In: New Yorkské Listy z 16. září 1950.

ŠPANIEL, Oldřich: Československá armáda druhého odboje. Orbis, Praha 1945.

ŠTEIDLER, František: Československé hnutí na Rusi. Památník odboje, Praha 1922.

ŠTEIDLER, František: Naše vystoupení v Rusku r. 1918. Památník odboje, Praha 1923.

ŠTEIDLER, František: Pěší pluk 9 Karla Havlíčka Borovského. Legionářské údobí plukovních dějin 1915-1920. Naše záloha, Praha 1937.

Věcní věstník ministerstva národní obrany. Ročníky 1920-1938

VONDRÁČEK, Karel: Boje na Těšínsku v r. 1919. In: Vojensko-historický sborník, 1933, roč. II., sv. 1, s. 129-179.

VOREL, Jaroslav – ŠIMÁNKOVÁ, Alena: Československá justice v letech 1948-1953 v dokumentech. Díl I. Sešit ÚDV č. 8. Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, Praha 2003.

VOREL, Jaroslav – ŠIMÁNKOVÁ, Alena – BABKA, Lukáš: Československá justice v letech 1948-1953 v dokumentech. Díl II. Sešit ÚDV č. 9. Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, Praha 2004.

Vpád maďarských bolševiků na Slovensko v roce 1919. Nákladem Slovenského Chýrnika – Jozef Zimák, Bratislava 1938.

VUK, Václav: Proti přesile. Kapitoly z československých vojenských osudů od Mnichova po La Manche. Londýn 1942.

Za svobodu. Obrázková kronika čs. revolučního hnutí na Rusi 1914-1920. Díl I.-IV. Za svobodu, Praha 1924-1929.

c) Paměti a deníky

BENEŠ, Edvard: Mnichovské dny. Svoboda, Praha 1968.

BENEŠ, Edvard: Paměti. Od Mnichova k nové válce a k novému vítězství. Orbis, Praha 1947.

BENEŠ, Edvard: Světová válka a naše revoluce. Vzpomínky a úvahy z bojů za svobodu národa. Díl I.-III. Orbis, Praha 1927.

BENEŠ, Edvard: Šest let exilu a druhé světové války. Řeči, projevy a dokumenty z r. 1938-1945. Praha 1946.

CARVER, Michael: Out of Step. The Memoirs of Field Marshal Lord Carver. Hutchinson. London 1989.

Cestami odboje – Jak žily a kudy táhly čs. legie. Díl III. Pokrok, Praha 1927.

ČERNÝ, Václav: Paměti 1921-1938. Atlantis, Brno 1994.

ČERNÝ, Václav: Paměti 1938-1945. Křik koruny české. Atlantis, Brno 1992.

ČERNÝ, Václav: Paměti 1945-1972. Atlantis, Brno 1992.

ČERVINKA, Jaroslav: Trp kozáče, budeš atamanem. Praha 1929.

DRTINA, Prokop: Československo můj osud. (4 svazky). Melantrich, Praha 1991-1992.

ELIÁŠ, Alois – PASÁK Tomáš – MOŽNÁ-MEJSNAROVÁ, Fany: V boji a zajetí. Příběh legionáře a důstojníka Aloise Eliáše. Práh, Praha 1999.

FETKA, Josef: Moje putování za svobodou před 50 lety. Vzpomínka na spolubojovníky ze severní Moravy. In: Severní Morava, 1969, sv. 17, s. 8-15.

FIŠERA, Alois: Boj o Podkarpatskou Rus v březnu 1939. In: Čechoslovák, 1941, roč. 3, č. 11, s. 6-7.

GAJDA, Radola: Moje paměti. Praha 1920.

GAULLE, Charles de: Válečné paměti (1940-1944). Naše vojsko, Praha 1989.

HAVEL, František: Náš konflikt s Německem ve 2. polovině 30. let. Rukopis. Praha 1969.

Hejda, Jiří: Žil jsem zbytečně. Melantrich, Praha 1991.

HOFMAN, Petr: Deník Vojtěcha Borise Luži. In: Historie a vojenství, 1996, roč. 45, č. 5, s. 131-152.

CHURCHILL, Winston Spencer: Druhá světová válka. Díl I. – VI., Lidové noviny, Praha 1991-1995.

JANIN, Maurice: Moje účast na československém boji za svobodu. Nakladatelství J. Otto, Praha b. r. v.

KADLEC, Richard: Rok československého vojska ve Francii. Prosté příběhy a podobizny. Památník odboje, Praha 1923.

KLAPÁLEK, Karel: Ozvěny bojů. Naše vojsko, Praha 1987.

MORAVEC, Bohumil: Pod třemi prapory. Mustang, Plzeň 1996.

MORAVEC, František: Špión, jemuž nevěřili. Praha 1990.

MUCHA, Jiří: Oheň proti ohni. Naše vojsko, Praha 1970.

NAJBRT, Václav: Berezovka. Ze zajateckého tábora do řad legií. Památník odboje, Praha 1924.

NĚMEC, Matěj: Návraty ke svobodě. Naše vojsko, Praha 1994.

PETRÁK, Anton: Anglán. Spomienky generála Antona Petráka. Ústav pamäti národa, Bratislava 2012.

PŘIKRYL, Vladimír: Za vlády tmy. Naše vojsko, Praha 1993.

PYMAN, Harold E.: Call to Arms. Leo Cooper, London 1971.

Ressel, A.: Mnichov ve vzpomínkách a v kritice důstojníka generálního štábu československé armády. In: Historie a vojenství, 1969, č. 2, s. 302–358.

RIPKA, Hubert: Únorová tragédie. Svědectví přímého účastníka. Atlantis, Brno 1995

RULF, Eduard: Volá Káhira 1939-1945. Vzpomínky na čs. rozhlasové vysílání z Káhiry. Votobia, Olomouc 2000.

ŘIČICOVÁ-UHLÍŘOVÁ, Ludmila: O činnosti 5. oddělení hlavního štábu MNO. In: Destrukce československého důstojnického sboru po únoru 1948. Praha 1993, s. 63-71.

SACHER, Vilém: Pod rozstříleným praporem. Naše vojsko, Praha 1969.

SEDLÁČEK, Tomáš: Vydržet! Paměti generála Tomáše Sedláčka. Ministerstvo obrany ČR – AVIS, Praha 2008.

SLÁDEK, Karel: Bojoval jsem s K. Lukášem. In: Naše slovo, 8. srpna 1968, s. 3.

STRANKMÜLLER, E.: Československé ofenzivní zpravodajství v letech 1937 do 15. března 1939. In: Odboj a revoluce, 1968, č. 2, s. 42–73.

SVOBODA, Ludvík: Cestami života I. Naše vojsko, Praha 1971.

SVOBODA, Ludvík: Cestami života II. Naše vojsko, Praha 1992.

ŠNEJDÁREK, Josef: Co jsem prožil. Melantrich, Praha 1939.

VÁCLAVÍK, Zdeněk: Jediná hvězda - domov. Třebechovice pod Orebem 1946.

d) Tisk

Čechoslovák 1940-1941

Čechoslovák v Anglii 1940

Důstojnické listy 1920-1939

Naše noviny 1940-1944

Vojenské rozhledy 1920-1939

B. Literatura

75 let gymnasia v Zábřeze. Památník vydaný k oslavám 75. výročí založení gymnasia v Zábřeze. Gymnasium v Zábřeze, Zábřeh 1971.

ANGER, Jan.: Mnichov 1938. Svoboda, Praha 1988.

Armádní generál Ludvík Krejčí náčelník generálního štábu čs. armády – v zářijových dnech 1938 hlavní velitel operujících armád (1890-1972). Úřad městské části Brno-Tuřany, Brno 1996.

Armádní generál Ludvík Krejčí v dokumentech a fotografiích. Spolek přátel čs. opevnění, Brno 2000.

ARON, Lubomír a kolektiv: Československé opevnění 1935-1938. Okresní vlastivědné muzeum Náchod, Náchod 1990.

BABKA, Lukáš – VEBER, Václav: Za svobodu a demokracii III. Třetí (protikomunistický) odboj. Evropské hnutí v ČR – Univerzita Hradec Králové, Hradec Králové 2002.

BÁRTOVÁ, Markéta: Theodor Bělecký – jeden z vyšetřovatelů Státní bezpečnosti 50. let. In: Sborník Archivu bezpečnostních složek, 2013, č. 11, s. 75-108.

BIERMAN, John – SMITH, Colin: Alamein. War without hate. Penguin Books, London 2003.

- BÍLEK, Jiří: Vězni TNP Mírov. In: Historie a vojenství, 1998, roč. 47, č. 4, s. 91-116.
- BÍLEK, Jiří: Tábor nucené práce Mírov. In: Historie a vojenství, 1998, roč. 47, č. 4, s. 145-153.
- BLACKWELL, Ian: Fifth Army in Italy 1943-1945. Pen and Sword Military, Barnsley 2012.
- BOR, J. K. – NOVOTNÝ, Stanislav: Hrdina dvou válek plukovník Karel Lukas. In: Naše slovo, z 20. června 1968, s. 5.
- BORÁK, Mečislav: Boje československé armády na Slovensku a Podkarpatské Rusi (říjen 1938 – březen 1939). In: Sborník Vojenské akademie v Brně, řada C–D, 1999, č. 2, s. 123–128.
- BRANDES, Detlef: Češi pod německým protektorátem. Okupační politika, kolaborace a odboj 1939-1945. Prostor, Praha 2000.
- BRET, Jan: 22 oprátek. Ministerstvo obrany – AVIS, Praha 1999.
- BROD, Toman – ČEJKA, Eduard: Na západní frontě. Historie československých vojenských jednotek na Západě v letech druhé světové války. Naše vojsko, Praha 1965.
- BROD, Toman: Cesta československých komunistů k moci v letech 1945-1948. Díl 1. Operace velký podvod. Magnet-Press, Praha 1990.
- BROD, Toman: Cesta československých komunistů k moci v letech 1945-1948. Díl 2. Triumf a zkáza. Magnet-Press, Praha 1990.
- BŘACH, Radko.: Generál Maurice Pellé – První náčelník Hlavního štábu čs. branné moci. Ministerstvo obrany ČR, Praha 2007.
- BŘACHOVÁ, Věra: Destrukce důstojnického sboru čs. armády po únoru 1948. In: Historie a vojenství, 1992, roč. 42, č. 3, s. 109-127.
- BUDÍN, Stanislav: Věrní zůstali. Druhý odboj amerických Čechů ve východních státech Unie 1939-1945. Orbis, Praha 1947.
- CARVER, Michael (Field Marshal Lord Carver): Britains Army in the 20th Century. Macmillan, London 1998.
- CARVER, Michael: Dilemmas of the Desert War. The Libyan Campaign 1940-1942. Spellmount, Staplehurst 2002.
- CARVER, Michael (Field Marshal Lord Carver): War in Italy 1943-1945. Pan Books, London 2001.
- COOPER, Artemis: Cairo in the War 1939-1945. Hamish Hamilton, London 1989.

ČEJKA, Eduard: Československý odboj na západě (1939-1945). Mladá fronta, Praha 1997.

ČEJKA, Eduard: Vznik čs. zahraničních odbojových center a jejich počáteční kroky. In: Historie a vojenství, 1989, č. 4, s. 49-67.

Československá generalita. Biografie. Armádní generálové 1918-1938. Historický ústav čs. armády, Praha 1995.

Československé dějiny v datech. Svoboda, Praha 1987.

Český antifašismus a odboj. Slovníková příručka. Naše vojsko – Český svaz protifašistických bojovníků, Praha 1988.

DEJMEK, Jindřich.: Edvard Beneš, Československo a Mnichov: reality a mýty okolo osudového rozhodování z konce září 1938. In: Mnichovská dohoda. Cesta k destrukci demokracie v Evropě. Praha 2004, s. 14–40.

DEJMEK, Jindřich: Milan Hodža a československá zahraniční politika ve třicátých letech (1935-1938). In: Moderní dějiny, sv. 7, Praha 1999, s. 65–84.

DEJMEK, Jindřich: Nacistická třetí říše a československá diplomacie 1933-1938. In: Moderní dějiny, sv. 5, Praha 1997, s. 119–147.

DELAFORCE, Patrick: Taming the Panzers. Montys Tank Battalions 3rd RTR at War. Amberley, Stroud 2010.

Destrukce čs. důstojnického sboru po únoru 1948. Sborník příspěvků z vědeckého semináře, konaného dne 9. prosince 1992. Historický ústav čs. armády, Praha 1992.

DICKSON, Paul Douglas: A Thoroughly Canadian General. A Biography of General H. D. G. Crerar. University of Toronto Press, Toronto 2007.

DOHERTY, Richard: Eight Army in Italy 1943-45. Pen and Sword Military, Barnsley 2014.

DOHERTY, Richard: Novodobí křižáci. Britská 8. armáda ve II. světové válce. Jota, Brno 2004.

DOLEŽAL, Miloš: Jako bychom dnes zemřít měli. Drama života, kněžství a mučednické smrti číhošťského faráře P. Josefa Toufara. Nová tiskárna Pelhřimov, Pelhřimov 2012.

DVOŘÁKOVÁ, Jiřina: Státní bezpečnost v letech 1945-1953. Organizační vývoj zpravodajských a státně bezpečnostních složek. Sešit Úřadu dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu č. 16. ÚDV, Praha 2007.

FABŠIČOVÁ, Marta – VALIŠ, Zdeněk: Vojenské osoby odsouzené Státním soudem Praha, Brno, Bratislava v letech 1948-1952. Praha 1992.

FABŠIČOVÁ, Marta – VALIŠ, Zdeněk: Zákon č. 231/1948 Sb. a obranné zpravodajství Čs. armády. In: Securitas Imperii, 1994, č. 2, s. 271-279.

FETKA, Josef: Bojová sestava 2. armády v obraně severní Moravy před ústupem od hranic v říjnu 1938. In: Severní Morava, 1975, sv. 30, s. 21–29.

FETKA, Josef: Co jsme o sobě navzájem věděli. Rukopis. 1973.

FETKA, Josef: Československá válečná armáda 1918-1938. Rukopis. 1974.

FETKA, Josef: Obrana hranic západních Čech ve třicátých letech. In: Minulostí Západočeského kraje, 1971, sv. 8, s. 40–47.

FETKA, Josef: Organizace obrany hranic jižní Moravy ve třicátých letech. In: Jižní Morava, 1972, sv. 8, s. 110–116.

FETKA, Josef: Organizace obrany hranic severní Moravy ve třicátých letech. In: Severní Morava, 1971, sv. 21, s. 27–39.

FETKA, Josef: Zájezd první čs. vojenské delegace do Sovětského svazu v roce 1935. In: Severní Morava, 1973, sv. 26, s. 37–43.

FIDLER, Jiří: Generálové legionáři. Jota, Brno 1999.

FIDLER, Jiří – SLUKA, Václav: Encyklopedie branné moci Republiky československé 1920-1938. Libri, Praha 2006.

FILIP, Zdeněk – AULEHLA, Zdeněk: Josef Macek – ekonom a politik. In: Severní Morava, 1991, sv. 62, s. 17-28.

FILIP, Zdeněk: Brigádní generál Vladimír Příkryl. In: Průvodce kulturou Zábřeha, 1990, roč. XXIX, červenec 1990, s. 2-5.

FILIP, Zdeněk: Cesty hrdinů. In: Severní Morava, 1990, sv. 60, s. 15-34.

FILIP, Zdeněk: Cesty hrdinů československého zahraničního odboje 1939-1945. Veduta, Štítý 2002.

FILIP, Zdeněk: Generál Karel Lukas. In: Moravský sever z 14. listopadu a 21. listopadu 1990 (vždy s. 5).

FRIEDL, Jiří: Bitva u El Alameinu očima čsl. důstojníka. In: Historie a vojenství, 1999, roč. 48, č. 4, s. 907-922.

FRIEDL, Jiří: Českoslovenští důstojníci v bitvě u El Alameinu - pozorovatelé u britské 10. tankové divize. In: Historie a vojenství, 1999, roč. 48, č. 2, s. 306-324.

FRIEDL, Jiří: Generál Karel Lukas. Životní příběh severomoravského rodáka. Veduta, Štítý 2016.

FRIEDL, Jiří: Generál Karel Lukas v severní Africe. In: Severní Morava, 1998, sv. 76, s. 23-32.

FRIEDL, Jiří: Objevitelka štěpení atomu a čsl. zpravodajská služba. In: Dějiny a současnost, 2002, roč. 24, č. 1, s. 48-50.

FRIEDL, Jiří: Okouzlující plukovník. In: Dějiny a současnost, 2000, roč. 22, č. 5, s. 38-42.

FRIEDL, Jiří: Příběh generála Lukase. Nakladatelství Šárka, Přerov 2002.

FRIEDL, Jiří: „Španěláci“ z tábora Gurs: (Ke vstupu čs. interbrigadistů do naší armády ve Francii 1939-40). In: Historie a vojensství. 2000, roč. 49, č. 4, s. 806-827.

FRIEDL, Jiří: Londýn volá severní Moravu. In: Severní Morava, 2001, sv. 82, s. 25-31.

FROLÍK, Jan: Ještě k nástinu organizačního vývoje státobezpečnostních složek Sboru národní bezpečnosti v letech 1948-1989. In: Sborník archivních prací, 2002, č. 2, s. 371-520.

FROLÍK, Jan: Nástin organizačního vývoje státně bezpečnostních složek Sboru národní bezpečnosti v letech 1948-1989. In: Sborník archivních prací, 1991, č. 2, s. 447-510.

FROLÍK, Josef: Špion vypovídá. Orbis, Praha 1990

FUČÍK, Josef: Osmadvacátníci. Spor o českého vojáka 1. světové války. Mladá fronta, Praha 2006.

GALANDAUER, Jan a kolektiv: Slovník prvního československého odboje 1914-1918. Historický ústav Armády České republiky, Praha 1993.

GARDINER, Juliet: Wartime Britain 1939-1945. Headline, London 2004.

GAWRECKI, Dan: Bund der Deutschen Nordmährens a německý nacionalismus na severní Moravě (1886-1918). In: Severní Morava, 1990, sv. 59, s. 19-28.

GEBHART, Jan – KUKLÍK, Jan: Druhá republika 1938–1939. Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě. Paseka, Praha – Litomyšl 2004.

GOODERSON, Ian: A Hard Way to Make a War. The Allied Campaign in Italy in the Second World War. Conway, London 2008.

GRAHAM, Dominick – BIDWELL, Shelford: Boje o Itálii 1943 až 1945. Jota, Brno 2006.

HAMILTON, Nigel: Monty. Polní maršál Bernard Montgomery. Baronet, Praha 1998.

HAMMOND, Bryn: El Alamein. The Battle that Turned the Tide of the Second World War. Osprey, Oxford 2012.

HANZLÍK, František: Diskriminace a perzekuce vojáků v Československu v letech 1945-1955. Powerprint, Praha 2015.

HANZLÍK, František: K možnosti použití armády prezidentem dr. E. Benešem při řešení únorové krize v roce 1948. In: Vojenské rozhledy, 1995, roč. 4 (36), č. 5 s. 88-97.

HANZLÍK, František: Únor 1948 výsledek nerovného zápasu. Prewon, Praha 1997

HANZLÍK, František: Vojenské obranné zpravodajství v zápasu o politickou moc 1945-1950. Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, Praha 2003.

HANZLÍK, František: Vojenský exil a krajané v USA pro obnovu demokracie v Československu po únoru 1948. Ministerstvo obrany ČR, Praha 2012.

HEJL, Vilém: Zpráva o organizovaném násilí. Univerzum, Praha 1990

HEJL, Vilém – KAPLAN, Václav: Zpráva o organizovaném násilí. Sixty-Eight Publishers, Toronto 1986.

HOLLAND, James: Together We Stand. Harper Collins Publishers, London 2006.

HOLMES, Richard: The World at War. Ebury Press, London 2007.

HOLUB, Ota: A věže mlčí. ČTK - Pressfoto. Praha 1973.

HOLUB, Ota: Boje československé armády a jednotek Stráže obrany státu na Podkarpatské Rusi (Karpatské Ukrajině) v březnu 1939. In: Odboj a revoluce, 1969, č. 5, s. 5-74.

HOLUB, Ota: Rovnice řešená zradou. Naše vojsko. Praha 1979.

HOLUB, Ota: Souboj s abwehrem. Orbis. Praha 1975.

HOLUB, Ota: Stůj! Finanční stráž!. Naše vojsko. Praha 1987.

HOLUB, Ota: Třicátá pátá hraniční oblast. Kruh. Hradec Králové 1983.

HOLUB, Ota: Zrazené pevnosti. Naše vojsko. Praha 1982.

HORA, Ota: Svědectví o puči. Díl I. a II. Melantrich, Praha 1991.

HOSÁK, Ladislav: Hrad Brničko na Zábřežsku. In: Severní Morava, 1972, sv. 24, s. 19-24.

HUBÁLEK, Josef: Opevnění státní hranice v oblasti Orlických hor. Městský národní výbor Rokytnice v Orlických horách, Rokytnice v Orlických horách 1974.

HUSÁREK, Vladimír – ŠRÁMEK, Pavel: Divizní generál Karel Husárek. Stratég československé armády. Spolek přátel čs. opevnění, Brno 2014.

HYNDRÁK, Václav: K otázce vojenské hodnoty čs. armády ve druhé polovině třicátých let. In: Historie a vojenství, 1964, č. 1, s. 63-103.

IVANOV, Miroslav: Černý dostal mat! Naše vojsko. Praha 1967.

JEDLIČKA, Jan: Podkarpatská Rus/Karpatská Ukrajina v březnu 1939. In: České země a Československo v Evropě XIX. a XX. století. Sborník prací k 65. narozeninám prof. dr. Roberta Kvačka. Praha 1997, s. 409-424.

JIRÁNEK, Tomáš: Šéf štábu Obrany národa. Neklidný život divizního generála Čeňka Kudláčka. Academia, Praha 2015.

JŮZA, Vilém: Václav Hollar. Lukasova sbírka. Okresní vlastivědné muzeum v Šumperku – Galerie výtvarného umění v Ostravě, Šumperk – Ostrava 1981.

KALLÁB, Karel: Pověsti hradů moravských a slezských. Melantrich, Praha 1996.

KALOUS, Jan: Instruktažní skupina StB v lednu a únoru 1950 – zákulisí případu Číhošť. Sešit ÚDV č. 4, Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, Praha 2001.

KAPAVÍK, Radim – VRBA, Jiří: Dějiny zeměbranceckého pěšího pluku č. 13. Rukopis 2015.

KAPLAN, Karel: Mocní a bezmocní. Sixty Eight Publishers, Toronto 1989.

KAPLAN, Karel: Nebezpečná bezpečnost. Státní bezpečnost 1948-1956. Doplněk, Brno 1999.

KAPLAN, Karel: Největší politický proces. M. Horáková a spol. Doplněk, Brno 1995.

KAPLAN, Karel: Nekrvavá revoluce. Sixty Eight Publishers, Toronto 1985.

KAPLAN, Karel: Pět kapitol o únoru. Doplněk, Brno 1997.

KAPLAN, Karel: Protistátní bezpečnost 1945-1948. Plus, Praha 2015.

KAPLAN, Karel: Zpráva o zavraždění generálního tajemníka. Mladá fronta, Praha 1992.

KAPLAN, Karel – KOSATÍK, Pavel: Gottwaldovi muži. Paseka, Praha – Litomyšl 2004.

KAPLAN, Václav: Pevnost Dobrošov. Kruh, Hradec Králové 1983.

KLIMEK, Antonín: Boj o Hrad. Hrad a Pětka (1918-1926). Díl I. Panevropa, Praha 1996.

KLIMEK, Antonín: Boj o Hrad. Kdo po Masarykovi? (1926-1935). Díl II. Panevropa, Praha 1998.

KLIMEK, Antonín – HOFMAN, Petr: Vítěz, který prohrál – generál Radola Gajda. Paseka, Praha – Litomyšl 1995.

KLIMEK, Antonín – KUBŮ, Eduard: Československá zahraniční politika 1918–1938. Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, Praha 1995.

KLÍPA, Bohumír – PICHLÍK, Karel – ZABLOUDILOVÁ, Jitka: Českoslovenští legionáři 1914-1920. Mladá fronta, Praha 1995.

KŘEN, Jan: Do emigrace. Buržoazní zahraniční odboj 1938-1939. Naše vojsko, Praha 1963.

KŘEN, Jan: V emigraci. Západní zahraniční odboj 1939-1940. Naše vojsko, Praha 1969.

KUKLÍK, Jan: Londýnský exil a obnova československého státu 1938-1945. Právní a politické aspekty obnovy Československa z hlediska prozatímního státního zřízení ČSR v emigraci. Praha 1998.

KUKLÍK, Jan: Vznik Československého národního výboru a prozatímního státního zřízení ČSR v emigraci v letech 1939-1940. Praha 1996.

KULKA, Erich: Židé v československém vojsku na Západě. Naše vojsko, Praha 1992.

KURAL, Václav (bez uvedení autora): Obrana národa mezi 15. březnem a 1. zářím 1939. In: Historie a vojenství, 1970, č. 3, s. 346-385.

KURAL, Václav: Vlastenci proti okupaci. Ústřední vedení odboje domácího 1940-1943. Karolinum, Praha 1997.

KVAČEK, Robert: Nad Evropou zataženo. Československo a Evropa 1933-1937. Praha 1966.

KVAČEK, Robert: Obtížné spojenectví. Politicko-diplomatické vztahy mezi Československem a Francií 1937-1938. Díl I. Univerzita Karlova, Praha 1988.

KVAČEK, Robert: Poslední den. Praha 1989.

KVAČEK, Robert – Heyduk, Miloš: Československý rok 1938. Polart, Praha 2011.

LAMB, Richard: Válka v Itálii 1943-1945. Mustang, Plzeň 1996.

LAURENCE, Charles: Společenský agent Jiří Mucha. Prostor, Praha 2012.

LICHNOVSKÝ, Milan: Bedřich Reicin a Československá armáda (1948-1952). In: Historie a vojenství, 1995, roč. 44, č. 6, s. 81-117.

LOLKOVÁ, Krista: Gymnasium v Zábřeze. Vlastivědné zajímavosti, č. 42. Šumperk 1971.

LUKEŠ, Igor: Československo nad propastí. Selhání amerických diplomatů a tajných služeb v Praze 19456-1948. Prostor, Praha 2014.

LUŇÁK, Petr: Západ. Spojené státy a Západní Evropa ve studené válce. Libri, Praha 1997.

MAREŠ, Vladislav: Tři emigrace armádního generála Aloise Lišky. Nakladatelství dr. Milana Nováka, Brandýs nad Labem 2004.

MARY, Jean-Yves.: La Ligne Maginot, ce qu'elle e'tait, ce qu'il en reste. SERCAP Editions, Paris 1980.

MEDEK, Václav: Tunklové na severní Moravě. In: Severní Morava, 1957, sv. 2, s. 33-39.

MELZER, Miloš – SCHULZ, Jindřich s kolektivem: Vlastivěda šumperského okresu. Okresní úřad Šumperk a Okresní vlastivědné muzeum Šumperk, Šumperk 1993.

MICHL, Jan: Legionáři a Československo. Naše vojsko, Praha 2009.

MIKOLASHEK, Jon B.: General Mark Clark. Casemate Publishers, Oxford 2013.

MINAŘÍK, Pavel – ŠRÁMEK, Pavel: Personální průvodce po mobilizované čs. branné moci v době vyvrcholení mnichovské krize. Ústřední orgány vojenské správy a vyšší velitelství. In: Historie a vojenství, 1997, č. 5, s. 94–130.

MINAŘÍK, Pavel – ŠRÁMEK, Pavel: Personální průvodce po mobilizované čs. branné moci v době vyvrcholení mnichovské krize. Vojsková tělesa. In: Historie a vojenství 1999, č. 1, s. 154–177.

MINAŘÍK, Pavel – ŠRÁMEK, Pavel: Průvodce po mobilizované čs. branné moci v době mnichovské krize na území Slovenska a Podkarpatské Rusi. In: Vojenská história, 2000, č. 2, s. 89–106.

MITCHAM, Samuel: Rommels Desert War. The Life and Death of the Afrika Korps. Stackpole Books, Mechanicsburg 2007.

MOOREHEAD, Alan: The Desert War. Aurum Press, London 2009.

MUELLER-HILLEBRAND, B.: Das Heer 1933 – 1945. Entwicklung des organisatorischen Aufbaues. Band I – Das Heer bis zum Kriegsbeginn. Darmstadt 1954.

NAVARA, Luděk – KASÁČEK, Miroslav: Příběhy třetího odboje. Host, Brno 2010.

NEILLANDS, Robin: Eight Army. From the Western Desert to the Alps, 1939-1945. John Murray, London 2004.

NĚMEČEK, Jan: Armádní generál Lev Prchala a československý odboj v Polsku. In: Historie a vojenství, 1994, roč. 43, č. 3, s. 107-132.

- NESVADBA, František: Proč nezhřměla děla. Naše vojsko, Praha 1986.
- PALLUD, Jean Paul: The Desert War Then and Now. After the Battle, London 2012.
- PASÁK, Tomáš: Pod ochranou říše. Práh, Praha 1998.
- PEJČOCH, Ivo: Vojenské osoby popravené v období politických procesů v Československu v letech 1948-1955. Ministerstvo obrany ČR – VHÚ Praha 2009.
- PEJSKAR, Jožka: Poslední pocta. Památník na zemřelé československé exulanty v letech 1948-1981. Svazek 1. Konfrontace, Curych 1982.
- PEJSKAR, Jožka: Poslední pocta. Památník na zemřelé československé exulanty v letech 1948-1984. Svazek 2. Konfrontace, Curych 1985.
- PEJSKAR, Jožka: Poslední pocta. Památník na zemřelé československé exulanty v letech 1948-1989. Svazek 3. Nákladem vlastním, Baltimore 1989.
- PEJSKAR, Jožka: Poslední pocta. Památník na zemřelé československé exulanty v letech 1948-1994. Svazek 4. Nákladem vlastním, Fallbrook 1994.
- PICHLÍK, Karel: Bez legend. Zahraniční odboj 1914-1918. Praha 1991.
- POSPÍŠIL, Jaroslav: Hyeny v akci. Lípa, Vizovice 2004.
- RIFE, Patricia: Lise Meitner and the Dawn of the Nuclear Age. Birkhäuser. Boston 1999.
- RICHTER, Karel – BENČÍK, Antonín: Kdo byl generál Píka. Portrét čs. vojáka a diplomata. Praha 1997.
- RUPNIK, Jacques: Dějiny Komunistické strany Československa. Od počátků po převzetí moci. Academia, Praha 2002
- SANDER, Rudolf: Kompetence generálního inspektora a náčelníka hlavního štábu čs. branné moci v letech 1918–1939. In: Historie a vojenství, 1990, č. 1, s. 63–83.
- SANDER, Rudolf: Organizační a dislokační vývoj československé armády v letech 1918-1939. In: Sborník archivních prací, 1985, roč. XXXV, č. 1, s. 3-162.
- SHANDOR, Vincent: Podkarpatská Rus od vzniku ČSR po sovětskou anexi. Rybka Publishers, Praha 2013.
- SCHINDLER, O.: Plukovník generálního štábu Karel Lukas. In: Průvodce kulturou Zábřeha, 1990, roč. XXIX, červen 1990, s. 3-7.
- SLAVÍK, Herbert – POTŮČKOVÁ, Barbora – STEHLÍK, Eduard: Hrdost a odvaha – Tváře české armády. WWA PHOTO, Praha 2010.

SLUKA, Václav: Československá armáda v letech I (1918-1920). In: Historie a vojenství, 1995, roč. 44, č. 5, s. 98-138.

SLUKA, Václav: Československá armáda v letech II (1921 - 1934). In: Historie a vojenství, 1995, roč. 44, č. 6, s. 118–165.

SLUKA, Václav: Československá armáda v letech III (1935 - 1939). In: Historie a vojenství, 1996, roč. 45, č. 1, s. 87–123.

Sovětizace armád střední a jihovýchodní Evropy po 2. světové válce. Sborník příspěvků vědecké konference konané ve dnech 12. - 13. listopadu 2003 v Brně. Zvláštní číslo sborníku Vojenské akademie, VA Brno, Brno 2004.

SPURNÝ, František: Brničko v minulosti a nyní. Místní národní výbor Brničko, Brničko 1977.

SPURNÝ, František: Hrad Brničko. Vlastivědné zajímavosti, č. 99. Šumperk 1973.

STEHLÍK, Eduard: Československé opevňovací programy 1936-1938. In: Historie a vojenství, 2005, roč. 54, č. 1 (I. část), s. 4-29; č. 2 (II. část), s. 50-59.

STEHLÍK, Eduard: Francie a opevňování Československa ve třicátých letech. In: Historie a vojenství, 1999, roč. 48, č. 4, s. 814-847.

STEHLÍK, Eduard: Generálmajor in memoriam Karel Lukas. In: Vojenské rozhledy, 2013, roč. 22 (54), č. 3, s. 153-157.

STEHLÍK, Eduard: Generálmajor Karel Lukas (16. 2. 1897 – 19. 5. 1949). In: Historie a vojenství, 2001, roč. 50, č. 4, s. 883-922.

STEHLÍK, Eduard: Hrdina dvou válek. In: Studentské listy, 1991, č. 17 (1. část – Život) a č. 18 (2. část – Smrt), vždy s. 16.

STEHLÍK, Eduard: Legionáři s lipovou ratolestí. Díl III. Tváře, Žďár nad Sázavou 2015.

STEHLÍK, Eduard a kolektiv: Lexikon těžkých objektů československého opevnění z let 1935-38. Fortprint, Dvůr Králové nad Labem 2001.

STEHLÍK, Eduard: Mírová organizace československé branné moci 22. září 1938. In: Historie a vojenství, 1997, roč. 46, č. 3, s. 102-132.

STEHLÍK, Eduard: Muži s lipovou ratolestí. Ministerstvo ČR – PICMO, Praha 2009.

STEHLÍK, Eduard: Některé aspekty represí. In: Destrukce československého důstojnického sboru po únoru 1948. Historický ústav čs. armády, Praha 1993, s. 24-29.

STEHLÍK, Eduard: Organizace výstavby čs. těžkého opevnění ve druhé polovině 30. let. In: Historie a vojenství, 1996, roč. 45, č. 2, s. 74-123.

STEHLÍK, Eduard: Pevnostní útvary československé armády 1937-1938. In: Historie a vojenství, 1997, roč. 46, č. 1, s. 20-57.

STEHLÍK, Eduard: Srdce armády – Generální štáb 1919-2014. Ministerstvo obrany ČR, Praha 2014.

STEHLÍK, E., LACH, I.: Vlast a čest byly jim dražší nežli život. Dvůr Králové nad Labem 2000.

STEHLÍK, Eduard: Vždy mezi prvními... In: Hlas revoluce, 1990, č. 33 (1. část) a 36 (2. část), vždy s. 8.

STEHLÍK, Eduard: Zpráva o smrti plukovníka generálního štábu Karla Lukase. In: ŽÁČEK, Pavel a kolektiv: Vyjádření úcty a vděčnosti. Sborník o protikomunistickém odboji. Ministerstvo obrany České republiky – VHÚ Praha, Praha 2013, s. 124-135.

STEHLÍK, Eduard: Život a smrt generálmajora Karla Lukase. In: Securitas Imperii, 2005, č. 12, s. 173-207.

STONE, David R.: The Russian Army in the Great War. The Eastern Front 1914-1917. University Press of Kansas, Lawrence 2015.

STRACHAN, Hew: The First World War. Simon and Schuster, London 2014.

STRAKA, Karel: Československá armáda, pilíř obrany státu z let 1932-1939. Ministerstvo obrany, Praha 2007.

STRAKA, Karel: Vojáci, politici a diplomaté. Československá vojenská delegace na jednáních mezinárodního výboru v Berlíně a odstoupení českého pohraničí v říjnu 1938. Ministerstvo obrany ČR, Praha 2008.

SVOBODA, Gustav: Armádní generál Sergěj Jan Ingr (1894-1956). Ministerstvo obrany ČR, Praha 1998.

SVOBODA, Gustav: Československá samostatná obrněná brigáda ve Velké Británii. In: Historie a vojenství, 1994, roč. 43, č. 6, s. 74-105.

ŠEBOR, Miloš: Alois Podhajský, voják. Život a rámeček doby. Roma 1983.

ŠEDIVÝ, Ivan: Češi, české země a Velká válka 1914-1918. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2001.

ŠIŠKA, Miroslav: Osud jménem Packard. In: Rudé právo, 1993, roč. III, č. 36, s. 15.

ŠOLC, Jiří: Ve službách prezidenta. Generál František Moravec ve světle archivních dokumentů. Vyšehrad, Praha 1994.

ŠRÁMEK, Pavel: Když zemřít, tak čestně. Československá armáda v září 1938. Společnost přátel čs. opevnění, Brno 1998.

ŠVORC, Peter: Zakletá zem. Podkarpatská Rus 1918-1946. Nakladatelství Lidové noviny, Praha 2007.

TÁBORSKÝ, Eduard: Prezident Beneš mezi Západem a Východem. Mladá fronta, Praha 1993.

TESSIN, G.: Deutsche Verbände und Truppen 1918–1939. Altes Heer, Freiwilligenverbände, Reichswehr, Heer, Luftwaffe, Landespolizei. Osnabrück 1974.

THOMPSON, Julian: Desert Victory – Forgotten Voices. Ebury Press, London 2012.

TOMEŠ, Josef a kolektiv: Český biografický slovník XX. století. Paseka, Praha 1999.

Umlčené zbraně. Československá zbrojní výroba 1918-1939. Naše vojsko. Praha 1966.

UNGER, Josef: K stavebnímu vývoji hradu Brničko. In: Severní Morava, 1980, sv. 39, s. 57-60.

VEBER, Václav: Osudové únorové dny 1948. Lidové noviny, Praha 2008.

VERNEY, G. L.: The Desert Rats. The 7th Armoured Division in World War II. Greenhill Books, London 2002.

VIMMER, Zdeněk: Vojenské vysílání „Volá Kahýra“. In: Historie a vojenství 1993, roč. 42, č. 5, s. 113-131.

Vojenská akademie Hranice na Moravě 1919-1990. Ministerstvo obrany, Praha 1991.

Vojenské dějiny Československa. Díl II (1526-1918). Naše vojsko, Praha 1986.

Vojenské dějiny Československa. Díl III (1918-1939). Naše vojsko, Praha 1987.

Vojenské dějiny Československa. Díl IV (1939-1945). Naše vojsko, Praha 1988.

Vojenské dějiny Československa. Díl V (1945-1955). Naše vojsko, Praha 1989.

Vojenské osobnosti československého odboje 1939-1945. Ministerstvo obrany ČR, Praha 2005.

VONDRÁŠEK, Václav – CHRASTIL, Sylvestr – NĚMEC, Petr: Příprava vyšších velitelů a štábních důstojníků v čs. armádě v letech 1918–1993. Vojenská akademie, Brno 1996.

WATSON, Alexander: Ring of Steel. Germany and Austria-Hungary at War, 1914-1918. Penguin Books, London 2015.

ZEMAN, Zbyněk: Edvard Beneš. Politický životopis. Praha 2000.

ZEMAN, Zbyněk: Vzestup a pád komunistické Evropy. Mladá fronta, Praha 1998.

C. Vzpomínky pamětníků

Velká část mé práce by nemohla vzniknout bez mimořádného pochopení desítek pamětníků, kteří se se mnou podělili o své vzpomínky. Byli to především generálové Jan Bret, MUDr. Josef Hercz, Miroslav Kácha, Jaroslav Klemeš, Ing. Rudolf Krzák, Ing. Milan Píka, Ing. Rudolf Pernický, Felix Peřka, Ing. Antonín Petrák, Karel Jindřich Procházka, Ing. Tomáš Sedláček, Ing. Gustav Svoboda, Antonín Špaček, plukovníci Karel Černý, Mikuláš Guljanič, Jaromír Jarmara, Václav Kasl, Miroslav Kolenatý, Vojtěch Lehar, Jiří Louda, Jan Ploner, Václav Straka, Čestmír Šikola, Jaroslav Šperl, podplukovníci Adolf Klement, Ing. Bedřich Kubec, Ing. Václav Stuchlík, major František Stehlík, štábní kapitáni Ing. Leopold Krejčí a Ing. Rober Křivan, kapitáni Ing. Jan Fráňa, Josef Rabenseifner, Ing. Rudolf Straka a Vilém Urbášek. Dále mi byli nápomocni: JUDr. Marián Cingroš, Jarmila Černá (dcera brigádního generála Vladimíra Přikryla), Ing. Petr Fetka (syn plukovníka generálního štábu Josefa Fetky), Tomáš Haišman (syn majora Ing. Jana Hajšmana), Leopold Hajíček, Ing. Vladimír Husárek (syn divizního generála Karla Husárka), Josef Chundela, Božena Leharová, Ctibor Lolek, František Lukas, Marie Malá, Dagmar Marešová, Jiří Mucha, Pravoslav Petrák (synovec podplukovníka generálního štábu in memoriam Pravoslava Řídkého), Váša Petřík (syn brigádního generála Václava Petříka), Ludmila Řičicová-Uhlířová, Eliška Suchomelová (dcera brigádního generála Ing. Otakara Husáka), Miloslav Sýkora, Vlasta Škochová, Milada Tichá, Katarína Wittmannová (vnučka armádního generála Josefa Šnejdárka) a Marie Žižková (dcera armádního generála Ludvíka Krejčího).

Seznam použitých zkratek

ABS	Archiv bezpečnostních složek
AOPL	armádní obrana proti letadlům
APS	armádní poradní sbor
arm.	armádní
brig.	brigádní
č. j.	číslo jednací
ČR	Česká republika
čs.	československý, československé
ČSR	Československá republika
div.	divizní
f.	fond
gen.	generál
gšt.	generálního štábu
gulag	sovětský pracovní tábor
HaV	Historie a vojenství
hl. št.	hlavní štáb
HO	hraniční oblast
HP	hraniční pásmo
HS OBZ	hlavní správa obranného zpravodajství
HSS	hlavní soudní správa
HSVO	hlavní správa výchovy a osvěty
HŠ	Hlavní štáb
k.	karton
KPÚV	kanón proti útočné vozbě
KSČ	Komunistická strana Československa
mjr.	major
KPZÚ	Kurs pro zvláštní účely
KVV	Kurs pro vyšší velitele
KVVT	Kurs pro velitele vojskových těles
MJ	„Morava jižní“ (úsek těžkého opevnění)
MNB	Ministerstvo národní bezpečnosti
MNO	Ministerstvo národní obrany
MV	Ministerstvo vnitra
NA	Národní archiv
npor.	nadporučík
NROS	Nejvyšší rada obrany státu
NSDAP	Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei
NV	národní výbor
OA	obrněný automobil
OBZ	obrněné zpravodajství
odd.	oddělení
plk.	plukovník
por.	poručík
pplk.	podplukovník
PŘ.	policejní ředitelství
PTP	pomocné technické prapory,
PÚV	pluk útočné vozby

RAF	Royal Air Force
roč.	ročník
RD	rychlá divize
RO	Rada pro opevňování
RSHA	hlavní říšský bezpečnostní úřad
ŘOP	Ředitelství opevňovacích prací
SA AČR	Správní archiv Armády České republiky
SAP	Sborník archivních prací
Sb. z. a n.	Sbírka zákonů a nařízení
SdP	Sudetendeutsche Partei
SHAEF	Supreme Headquarters Allied Expeditionary Force
SNB	Sbor národní bezpečnosti
SOS	Stráž obrany státu
SSSR	Svaz sovětských socialistických republik
StB	Státní bezpečnost,
sv.	svazek
škpt.	štábní kapitán
taj.	tajné
Tč	tančík
TNP	tábory nucené práce
USA	United States of America
ÚV KSČ	Ústřední výbor Komunistické strany Československa
VA	Vojenská akademie
VHA	Vojenský historický archiv
VIŠ	Vysoká intendantská škola
VKPL	velký kulomet proti letadlům
VKPR	Vojenská kancelář prezidenta republiky
v. v.	ve výslužbě
VS	velitelství skupiny
VŠV	Vysoká škola válečná
VT	vojenská továrna
VÚA	Vojenský ústřední archiv
VÚA-SA AČR	Vojenský ústřední archiv – Správní archiv AČR
VÚA-VHA	Vojenský ústřední archiv – Vojenský historický archiv
ZOB	zemské odbory bezpečnosti
zprav.	zpravodajský
ZVV	zemské vojenské velitelství

Resumé

The topic of dissertation is the life story of general Karel Lukas and the history of the Czechoslovak army 1917-1949. If the crimes of communist regime after February 1948 are being discussed, two names come to everyone's mind: doctor Milada Horáková and general Heliodor Píka. He is also the one to be usually called the first victim of the communists among soldiers. But that is wrong. General Heliodor Píka was executed in Pilsen (Bory prison) on 21st June 1949. But Karel Lukas died of the consequences of bestial torture in Pankrác prison on 19th May, a month earlier. Who was this man and what so terrible had he done in the eyes of communist regime that he deserved to die? He was born in little village Brníčko (near Šumperk) in a big family of local innkeeper. After graduating from high school in Zábřeh he had to enlist to austro-hungarian army in September 1915 and was sent to front with his regiment. There he fell into Russian captivity in the middle of June 1916. A year later he joined the Czechoslovak legions in Russia and left with their transport to France, where he took part in bloody combats in Alsace and in Argonne in autumn 1918. He came back to his free homeland in January 1919.

During the years of first republic he worked on many positions in the Czechoslovak Army and as a graduate from prestigious War College he became an adjutant of the Chief of the General Staff. Right before the Second World War he took part in construction of our permanent fortifications. After the German occupation he joined the anti-nazi resistance and in danger of being arrested by gestapo, he left through Poland to France. After French defeat he became chief of staff of the 1st Czechoslovak Independent Brigade in the Great Britain and later on military attaché at Polish exile government. In middle June 1942 he went to Middle East where he, together with 10th British Armored Division, took part in bloody combat of El Alamein. Shortly after that, on 17th November 1942, he was severely wounded. He came back to front in July 1943, just to join 7th British Armored Division "Desert Rats" and participated in invasion of Italy. In December 1943 he was called back to London, where he became member of Czechoslovak military mission at general David Dwight Eisenhower's SHAEF (Supreme Headquarters Allied Expeditionary Forces), who was in charge of preparations for the opening of long expected second front in Europe. In

middle August 1944 Lukas was appointed Czechoslovak military and air attaché in USA (later, in July 1945 he got the same position also in Canada).

Karel Lukas came back home to Czechoslovakia in May 1947. But just a few months later February 1948 made a quick end to his career. As an officer of „western orientation” he was immediately taken away, on 19th April 1948 he was called off the active service and retired in November 1948. Even after that he rejected his friends’ offers to exile, which later became fatal decision. He was arrested by member of State Secret Police on 29th March 1949 and taken to Pankrác prison. He was regularly taken to interrogations to Bartolomějská street. It was also the place of his bestial torture on 4th May 1949 which resulted in his painful death in the morning of 19th May 1949. For the next forty years Karel Lukas’ name was erased from Czech history. He was fully appreciated by the society only in August 1990 when he was in-memoriam promoted to the rank of general and later decorated with Order of the M. R. Štefánik.

Dissertation attempts to reconstruct the fate of this important man based on witness’ memories and archive materials, held both in Czech Republic and also abroad.